
VE RI
TAS

SPISY ~~JANA AMOSA~~ KOMENSKÉHO.

ČÍSLO 5.

KORRESPONDENCE JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

LISTY KOMENSKÉHO A VRSTEVNÍKŮ JEHO. II.

ZPRÁVY O ŽIVOTĚ JEHO ZE SOUČASNÝCH PRAMENŮ.

MENŠÍ LATINSKÉ SPISKY NĚKTERÉ.

VYDÁVÁ

DR. JAN KVAČALA.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1902.

PUBLIKACE

III. TŘÍDY ČESKÉ AKADEMIE POSUD VYDANÉ.

ROZPRAVY.

ROČNÍK I.

Čís. 1. Dr. *Jan Kvíčala*. Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergiliově Aeneidě. . . . . Cena 3 K — h.
» 2. *Adolf Patera*. Jana Amosa Komenského korrespondence. Cena 3 » 60 »
» 3. *J. Truhlář*. Počátky humanismu v Čechách. . . . Cena — » 80 »
» 4. *Robert Novák*, Grammatická, lexikální a kritická pozorování u Velleja Paterkula. . . . . Cena 1 » 80 »
» 5. Dr. *Jiří Polívka*. Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře. . . . . Cena 2 » 80 »

ROČNÍK II.

» 1. Dr. *V. Mourek*. Syntaxis složených vět v gotštině. Cena 6 » 40 »

ROČNÍK III.

» 1. Dr. *Jan Kvíčala*. Bádání v oboru skladby jazykův indoevropských. Část I. . . . . Cena 4 » 80 »
» 2. *Robert Novák*. Mluvnicko-kritická studia k Liviovi. Cena 4 » — »
» 3. *Vavřinec Josef Dušek*. Hláskosloví nářečí jihočeských. I. Část: Consonantismus. . . . . Cena 1 » — »
» 4. *Josef Truhlář*. Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. . . . . Cena 3 » 20 »

ROČNÍK IV.

» 1. *Ferdinand Menčík*. Příspěvky k dějinám českého divadla. Cena 2 » 60 »

ROČNÍK V.

1. Dr. *Jan Kvíčala*. Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. I. Faidros, Gorgias. . . . . . Cena 7 » — »

ROČNÍK VI.

» 1. *Josef Zahradník*. O skladbě veršů v Iliadě a Odyssei. Cena 2 » 80 »
» 2. *Vavřinec Josef Dušek*. Hláskosloví nářečí jihočeských. II. Část: Vokalismus. . . . . Cena 1 » — »
» 3. Dr. *Jan Kvíčala*. Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. II. Protagoras. Symposion. . . Cena 6 » 40 »
» 4. *Ignác Hošek*. O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí. . . . . Cena — » 40 »

ROČNÍK VII.

» 1. *Jan Loriš*. Rozbor podřečí Hornoostravského ve Slezsku Cena 1 » 50 »

ROČNÍK VIII.

» 1. *Ignác Hošek*. Nářečí českomoravské. Díl I. Podřečí polenské. Cena 2 » 60 »

SPISY

JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

ČÍSLO 5.

KORRESPONDENCE. II.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1902.

KORRESPONDENCE

JANA AMOSA KOMENSKÉHO.

LISTY KOMENSKÉHO A VRSTEVNÍKŮ JEHO. II.

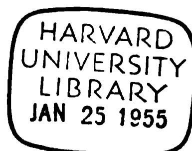
ZPRÁVY O ŽIVOTĚ JEHO ZE SOUČASNÝCH PRAMENŮ.

MENŠÍ LATINSKÉ SPISKY NĚKTERÉ.

VYDÁVÁ

DR. JAN KVAČALA.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1902.

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa
pro vědy, slovesnost a umění.

ÚVOD.

I. Několik poznámek k rozsahu této sbírky.

Již první svazek této publikace měl především za účel objasniti přerozmanité, posud málo známé styky Komenského se současným světem učeným, o svazku tomto pak lze to říci měrou ještě zvýšenou. Vedl mne při tom zároveň úmysl, podati cenný materiál pro dějiny té doby. Zvláště nelze o tom pochybovati dle spisu před několika léty nalezeného, jenž tuto poprvé se vydává tiskem p. n. »*Sermo secretus Nathanis ad Davidem*«, že největší snaha Komenského v té době byla věnována odražení protireformace. Stopy, po nichž se lze při tom bráti, pokud se týče spojení jeho s muži, jako byli Andreae, Bisterfeld, Duraeus, Hartlib, Jonston, Hesenthaler, Skythe a j., snažil jsem se pro poznání to sebrati, avšak objasnění bližších vztahů vespolných úplné třeba očekávati teprve v budoucnosti. Že tyto styky upraveny a upevněny byly nějakou tajnou organisací, je nepochybno; kdo však ve zjevech takových a jich poznávání postupem historickým se vyzná, ví dobře, jaké trpělivosti při takové práci jest potřebí. Abych posloužil bádání, jež by se bralo tímto směrem, přijal jsem v tento svazek i několik menších spisků příbuzného obsahu; doufám pevně, že se k tomu záhy přidruží nové nálezy, jimiž zřejměji poznáme ten mezinárodní »evangelický svaz« XVII. století.

Částečně se tím vysvětluje i zařadění listů Figulových; bylť Figulus nějaký čas pravou rukou Komenského, průvodcem jeho na cestách do Anglie, do Švédska, do Uher, nějakou dobu i spolupracovníkem v Amsterodamě. Jinak zdá se též jméno tchána jeho býti nejlepší zárukou, že i osobnost jeho vzbudí zájem a pozornost ve veřejnosti. Zasluhuje toho nejen z této příčiny.

Že přijata byla i korrespondence, týkající se pozůstalosti Komenského, netřeba odůvodňovati; pokud se týče mezí, ve kterých pojata sem

cizí korrespondence o Komenském, sbírka listů omezuje se na osoby, které byly jeho vrstevníky nebo jeho známými a příbuznými.

Výňatky životopisné, jež jsou pramenem korrespondenci doplňujícím, nepotřebují zvláštního odůvodnění. Většinu jich shledal jsem rovněž sám.

Menší spisky, jež vzadu připojeny, shledány jsou téměř všecky od vydavatele tohoto díla, mimo spisky z mládí Komenského, jež nalezl *A. Nebe*, a »Gentis Felicitas«, známou z tisků v Uhřích chovaných. Značnou částí vydávají se tuto poprvé. Práce Brookova ukazuje nám paedagogického reformatora anglického, rejstříky Hesenthalerovy samy se doporoučejí. Poněvadž úhrnného kritického vydání spisů Komenského v této době nelze ještě očekávati, doufám, že použito zde vhodné příležitosti, aby všecky ty menší spisky sděleny byly se širší veřejností.*)

II. O předlohách této sbírky.

Velká část listů v tomto svazku podaných určena byla původně do zvláštního dílu, jenž byl míněn jako doplněk sbírky hlavní, svazku prvního. O některých učiněna byla stručná zmínka již v úvodě ke svazku tomu. Jiná část nalezena byla později a doplňuje připomenutou sbírku. Proto se doporoučí podržeti také zde v jednotlivostech postup úvodu dílu prvního. Dle toho uvádíme tu nejprve

1. archiv Jednoty.

Z něho přijal jsem do této sbírky

a) z archivu chrámu Svatojanského v Lešně:

List Attinentiův Orminiovi ze dne 10. března 1643 (č. XXXVII.); arch. regest listu seniorův bar. Wolzogenovi z 26. února 1652 (č. LVIII.), list vévodkyně Sibylly Pomořanské seniorům ze dne 23. června 1654 (č. LXI.), odpověď seniorův vévodkyni Sibylle ze dne 28. července a opět z konce července 1654 (č. LXII. a LXIII.), list povolávací pro P. Figula, od vév. Sibylly seniorům poslaný dne 10. srpna 1654 (č. LXIV.), list děkovací vév. Sibylly seniorům ze dne 12. srpna 1654 (č. LXV.), list P. Figula J. Bythnerovi ze dne 18. dubna 1657 (č. LXXVI.), list Kašp. Gerticha Mart. Gertichovi ze dne 5. května 1657 (č. LXXVII.), listy P. Figula M. Gertichovi ze dne 16. června a 15. září 1657 (č. LXXVIII. a LXXXI.), list P. Figula J. Bythnerovi ze dne 15. prosince 1657 (č. LXXXIII.)

*) V následujících statích číslice římské vztahují se na listy, *E* znamená výňatky životopisné, *O* menší práce.

a ze dne 30. ledna 1658 (č. LXXXVI.), J. Bythnerův list bratrské obci Lešenské z r. 1658 (č. XCII.), list P. Figula J. Bythnerovi ze dne 24. února 1667 (č. C.).

Téměř všecky tyto listy vyňaty jsou ze zvláštního svazku s názvem »*Figuliana*«, list Bythnerův církvi Lešenské poslaný otištěn z Diaria Mikul. Gerticha, jmenovaného v I. sv. na str. VII. (úvodu).

Mezi *výňatky životopisné* odtud přijato:

1. Spis »*Conspectus Gymnasii Lesnensis in Majori Polonia*, quos Rectores et Praeceptores a suis initiis ad praesentem usque Annum 1739 habuerit exhibens« (B. I. 10), od neznámého spisovatele pocházející, počíná zprávami Wengerského na str. 118 a dle něho poznamenává 13 rektorů, konče slovy »hactenus Vengerscius«. Potom následují zprávy, zařaděné zde k r. 1635, jimž počínají. (V tomto sv. E 11.)

2. Nápis ve věži Lešenské (E 15) »*Inscriptio in globo turris Lesnensis reperta 1639*« vydal jsem již r. 1893 dle exempláře v chrámovém archivě Lešenském. P. probošt Dr. Tasch tamtéž laskavě mne upozornil, že má lepší opis, nežli byl onen, jejž jsem otiskl, proto jsem první otisk opravil dle jeho opisu a podávám tuto text poněkud lepší, ale rovněž nikoli všude bezvadný. O původu zápisu toho nezvěděl jsem od Dra. Tasche bezpečných zpráv, ale zajisté má jakousi souvislost s archivem Jednoty.

3. *Itinerarium A. S. Hartmanna* (E 29) vydává právě nyní *Dr. R. Prümers* v Poznani velmi pečlivě v celém rozsahu. Proto odkazuji v příčině zevrubnějších zpráv na jeho poznámky a vysvětlivky v »Zeitschr. d. hist. Gesellsch. für Posen«, 1899—1900. Výňatky tuto podané týkají se doby od 16. června do 15. září 1656.

4. Dále pocházejí z této sbírky *poznámky Mikul. Gerticha* ze dne 6. ledna 1663, ze dne 5. května a 10. června 1664 (E 32).

5. Posléze ze sbírek Lešenských pochází spis Komenského *Sermo secretus* (O 5). Obsažen jest v malém rukopisu, k němuž připojen nevelký rukopis z XVIII. století.

b) Z archivu Jednoty v Poznani,

vyňaty jsou listy: Radziwillův seniorům poslaný do Toruně ze dne 2. listopadu 1645 (č. XLII.) a úryvek listu Biermannova Gertichovi ze dne 22. května 1656 (č. LXXIII.).

Odtud pochází také životopisný výňatek ze dne 5. ledna 1634 (E 9). Pokud se týče

c) bibliotheky Raczyňských v Poznani,

třeba tu opraviti zprávu v Úvodu ku I. svazku (str. IX.) podanou, že tu není žádného listu od Komenského.

Jestiť velmi pravděpodobno, že třeba jej pokládati za spisovatele synodního listu Lutheránům daného ze dne 26. dubna 1645 (Racz. bibl. 2 Haa 27, zde č. XLI.). Do němčiny chybně přeložen od Borgia ve spise: »Aus Posens und Polens kirchl. Vergangenheit,« Berlin 1898.

K výňatkům životopisným použito:

1. *Mikul. Gerticha* »Summarischer Entwurff meines lebenslauffes« (Bibl. Racz. 2 Haa 29, p. 299 a násl.). Odtud pochází výňatek k r. 1636 (E 12).

2. Synodních akt Jednoty (Bibl. Racz. 2 Haa 27); odtud výňatky k r. 1638 a 1639 (E 13, 14).

3. Poznámky k 12. září 1651 (E 21) a k 26. prosinci 1655 (Bibl. Racz. 2 Haa 22, p. 406, zde E 26).

Z archivu Jednoty sice nepochází, co tuto dodáváme, ale přece chová se v téže bibl. Raczyńských, ve výtisku sebraných spisů didaktických J. A. Komenského, o němž jsme již učinili zmínku v úvodě ku I. svazku, především tré zpráv, jež se vztahují k úmrtí Komenského (k r. 1670):

1. píseň na rozloučenou (E 36);

2. epitaphium a nápis na kameni náhrobním (E 37);

3. epigramm pod známým obrazem Komenského z r. 1642 v témže výtisku, jenž patrně pochází od Hesenthalera (E 38).*)

Z téhož exempláře pocházejí také dva neveliké rejstříky Hesenthalerovy, jež otištěny mezi menšími spisky: O pořadí didaktických spisů Komenského pro studium (O 10*a*) a rejstřík ke spisům jeho didaktickým (O 10*b*).

Největší část kusů, jež kdysi náležely archivu Jednoty, poskytly mně tentokráte

d) sbírky Musea království Českého.

Použil jsem tu především rukopisu »*Epistolarium Nigrini*«, o němž učiněna zmínka již v úvodě k dílu I. (str. X.), pokud možná úplně k účelu tohoto vydání. Třeba proto několika slovy zmíniti se o rukopise tomto vůbec.

Pod sign. VIII. F 26 Museum chová nevelkou sbírku opisů listů, jež mají společný název »Copiae literarum«. Středem korrespondence této jest *Kristian V. Nigrin*; naskytujíť se tu téměř vesměs buď listy od něho psané anebo jemu poslané. Avšak jakási poznámka Hartmannova zdá se tomu nasvědčovati, že opisy tyto sotva pořízeny vlastní jeho rukou. Listy, jež jsem přijal v tuto sbírku, mají zvláštní nápis společný: »De negotio Pansophico«.

Z ostatních mužů, s nimiž Nigrin byl v listovním spojení, uvádíme tuto: Woydea v Lešně, Balguerie v Leydech, Ant. Bruckera v Londýně, Securia ve Franekře, Wittmara v Brunně, Brosia v Gdansku. Pochybo-

*) Viz III. část tohoto úvodu.

vati o autentičnosti těchto opisův a výňatků není příčiny. Přijato zde celkem 35 listů, a to: list Kr. V. Nigrina Gerh. de Geer ze dne 23. září 1675 (č. CXIV.), list Gerh. de Geer S. Hartmannovi ze dne 15. listopadu 1675 (č. CXV.), listy Kr. V. Nigrina G. de Geer ze dne 26. prosince 1675, ze dne 15. února, 6. dubna, 13. a 19. srpna 1676, ze dne 23. března 1677 (č. CXVI.—CXXI.), úryvky listu Kr. V. Nigrina M. Hesenthalerovi ze dne 16. května 1678 a úryvek odpovědi k němu ze dne 24. května (čl. CXXII.—CXXIII.), úryvky dvou listů Kr V. Nigrina Jiř. Vetterovi ze 24. května a 13. června 1678 (č CXXIV. a CXXV.), úryvky další korrespondence Kr. V. Nigrina s Hesenthalerem z téhož roku, a to listů Nigrinových ze dne 17. června, 20. srpna, 22. a 29. listopadu 1678, a odpovědí Hesenthalerových k nim ze dne 26. července, 22. září a 1. listopadu (č. CXXVI.—CXXXII.), úryvky z listu Nigrinova neznámého data G. de Geer r. 1678 poslaného (č. CXXXIII.), úryvky z listů Nigrinových Hesenthalerovi z r. 1679, a to ze dne 20. ledna, 18. března, 30. května a 11. srpna s úryvky odpovědí Hesenthalerových ze 13. února, 7. a 15. dubna, 26. června a 27. října (č. CXXXIV.—CXXXVIII., CXL.—CXLIII.), regest listu Nigrinova Oldenbourgovi ze dne 28. dubna 1679 (č. CXXXIX.), z r. 1680 úryvek listu Nigrinova Hesenthalerovi ze dne 23. ledna s úryvky odpovědi ze dne 2. února t. r. a jiné odpovědi ze dne 12. dubna, pak list Nigrinův Hesenthalerovi ze dne 7. května (č. CXLIV.—CXLVI., CXLVIII.), posléze věnovací list Nigrinův G. de Geer ke »Spicilegium didacticum« (č. CXLVII.).

Několik listů vyňal jsem ze svazku rukop. sign. VIII. F 27, nadeps. »*Manuductio in Revelationum Nicolai Drabicii considerationem Quadripartitam per Quaestiones Succincta 2. Pet. 2./1.* — Fuerunt ergo et Pseudoprophetae in populo: sicut et in vobis erunt Doctores mendaces, qui introducent sectas perniciosas.«

Ze spisu toho vyjímám list Komenského Mednyańszkému z r. 1664, »tertio die Paschatos« (č. XCVIII.) a list Jáchyma Kalinky rovněž Mednyańszkému ze dne 17. září 1667 (č. CI.).

Cenu listů těchto lze nám teprve správně posouditi, stanovíme-li účel tohoto spisu, pocházejícího od Vetterina a opatřeného poznámkami Kalinkovými až do r. 1667. List na poslední stránce toho svazečku poznamenaný, jenž poslán Komenskému, není úplný. Pochází-li spis tento ze soudních akt, je spolehlivost tohoto posledního listu poněkud pochybná.

Ku prozkoumání toho třeba si všimnouti také ostatních rukopisů, jež se týkají Drabíka a jeho zjevení, a to tím spíše, že jich zde použito též jako pramenů k úryvkům životopisným.

Mezi tyto rukopisy, jež teprve nedávno Museem byly zakoupeny, na prvním místě uvésti jest

1. *Diarium Drabicii,* stručný to denník, vlastní rukou slavného kdysi proroka psaný, obsahem nepatrný, podávající však přece leckterou za-

jímavou podrobnost. Písmo často nesnadno se čte, avšak při celkovém vylíčení činnosti Drabíkovy bylo by třeba úplně jej otisknouti.

Z něho vybral jsem zprávy k r. 1616 (E 4), 1621 (E 6), 1651 (E 22), 1652 (E 23), 1654 (E 25), 1657 (E 30), 1669 (E 34).

2. Ještě důležitější jsou *Drabíkova zjevení* (sign. I. E 24), obšírný to svazek kvartový, bez nápisu a bez začátku. Na nové vazbě čteme nápis »Mikuláše Drabíka Zjevení 1617—1671.« Avšak zjevení na první stránce zaznamenané ke dni 23. prosince 1617 třeba přeložiti v rok 1657; mimo to nenáleží zjevení to na místo prvé. Revelace Drabíkovy počaly, jak známo, r. 1643; zdá se tedy, že spíše na prvé místo položiti třeba stranu, počínající slovy: »až mi p. Hodossy příčinu dá«. Rovněž revelace ze dne 30. června 1654 ke konci připojená zajisté není poslední. Pocházíť z doby, kdy Komenský, vraceje se z Šar. Potoka, u Drabíka prodlel. Zdá se tedy, jako by listy v předu a v zadu mimo chronologický postup položené byly pouhými úryvky, jež sice nepatří k celkovému textu revelací, ale ovšem k sobě.

Kritická studie těchto revelací bude důležitou úlohou zvláštního bádání, jíž po stránce obsahové podstatnými zprávami přispěje Felinův spis »*Ignis fatuus*«, Při té práci bude třeba zároveň se obhlédnouti v obojím vydání revelací, »Lux in tenebris« i »Lux e tenebris«, aby se takto spolupůsobení Komenského při tomto vydání zcela najisto postavilo.

Zajisté povstanou při tom kritisování textu otázky, jež ani nelze napřed určiti. Já sám, když jsem ke zkoumání tomu dosti měl času, byl jsem od něho zdržen hlavně technickými obtížemi. Na jednu však otázku bych zde přece hned poukázal: Revelace, o níž se stala již zmínka, jež připojena ke konci celého svazku, zdá se býti, jak jsem svrchu pravil, jen úryvkem, avšak obsahuje některé podrobnosti, jež se v revelaci samé v textě nevyskytují. — V jakém asi poměru jsou k sobě oba tyto texty?

Ve sbírce této podávám jen kratičkou zprávu o poslední revelaci (E 41).

Nečtitelné písmo Drabíkovo zajisté zdrží ještě leckterého badatele od zkoumání, jehož však pro určení druhé polovice života Komenského velmi bude třeba.

Aby se určila provenience této sbírky nedávno získané, zdá se mi, důležito uvésti zde také svazeček, z něhož jinak do sbírky této nic není přijato. Míníme rukopis sign. VIII. F. 13 »*Nicolai Drabicsi Moravi Praedicantis in Lednicza habitantis quondam Revelationes factae ab Anno 1643.*« Počátek: Revel. 2, Fol. 10. Caesarem Ferdinandum II. vocat Pharaonem, qui implevit iam iniquitates suas Fol. 10 num. 13, 27. — Zakončení: »Revel. 608. Nr. 9. Ne metuas dilecte mi! etc.«

Spis obsahuje sbírku míst, urážejících panovnický rod Habsburský. Na konec připojena rekapitulace, jež se vztahuje ke Komenskému. »NB. NB. Et ne Author libri huius se excusare possit quod alienas solum

revelationes, non suas, contra Statum, Domum Austriacam, Pontificem et totam Catholicam Ecclesiam, imprimi fecerit; has omnes ipse confirmat, et probat in Appendice 3ª fol. libri 501, maxime num. 3, 5, 17, 18, 19.

Dubitatur de Aug^mo^ Imperatore Leopoldo I° benedicto ad Imperium, eiusque duratione in append. 3. toto numero 8°. Domus Achabi vocatur Domus Austriaca, appendix 3 numeri 8, f. 4. Domus Achabi gladio conscindenda. In Confessione Drabicii Appendicis 2ª num. 10. fol. lib. 493.

Liber iste aptus est commotioni gentium. Appendix 5ª de usu salutari harum revelationum num. 4.

Animat author libri ad faciendum ea, quae in revelationibus fieri iussa sunt, seu excidium Domus Austriacae, in Appendice 5ª Num. 9, 10.

Approbat Revelationes Drabitii author libri, in Append. 5. de usu salutari num. 13 et 18. Ostendit author libri se exequi ea, quae in revelationibus jubebantur in citata append. 5ª num. 26.

Mandata quae exequi debeant Reges, in revelationibus comprehensa. Cit append. 5ª num. 30.

Mandata pro Praedicantibus in revelationibus comprehensa. Ibid. num. 31.

Haec omnia per Germaniam, Angliam, Galliam, Poloniam, Turciam, Bohemiam, Silesiam, Moraviam, maxime vero per Ungariam, Austriam, Hollandiam atque Saxoniam et Palatinatum promulgari iussit, ut in pluribus locis passim videre est. Drabicius Praedicans supervivere adhuc dicitur. (Černějším inkoustem): Anno 1671.

Bylo by samo o sobě nápadné, kdyby se i jinak známý protivník Drabíkův z posledních dob jeho života, P. Vetterin, byl zabýval sebráním míst, pro rod Habsburský urážlivých. Poslední slova této poznámky poukazují spíše k tomu, že sbírka ta pochází od spisovatele, jenž Drabíka osobně neznal, aniž co určitějšího o něm věděl. Zdá se tedy, že byl ten spis základem obžaloby, jež vznesena proti Drabíkovi na mimořádném soudě v Prešpurce r. 1671. Tím zároveň stanoveno, že náleží k aktům soudním při processu Drabíkově, a tak bezpochyby také ostatní spisy, jež s ním spolu nalezeny, u Drabíka při jeho zatčení byly zabaveny a předloženy potom soudu.

Dojem, že vše to bylo v majetku soudního dvoru, potvrzuje se i jiným, nevelikým rukopisem (sign. VIII. F 37), *sbírkou traktátů Vetterinových*, jež se zabývají vyvrácením revelací Drabíkových. Části jejich jsou:

1. »*Inscriptio Testamenti*, quod Ego Paulus Vetterinus Boleslaviensis ... conscripsi Nic. Drabicio ... April. 19. A. D. 1662.«

2. *Forma confessionis peccatorum* Nicolai Drabicii Strazniceni Prophetae et Sacerdotis Incolae Lhotensis sub Arce Lednicza, Chartae Commissa A° 1666 Febr. 17.« Dle tohoto vyznání hříchů Drabík prý hřešil: 1. Maledicentia, 2. Ebrietate, 3. Percussione seu Verberatione, 4. Sacrilegio, 5. Deceptionibus et Mendaciis.

3. »*Testimonia ficti Domini*, Prophetae Nicol. Drabicii, in animo ejus dictitantis, qui sint Figmentorum illius Adversarii, et secundum existimationem seu opinionem eius, D E I, illiusque Convitiatores. Excerpta Ex postrema Editione Figmentorum ejus, expressorum A° 1665.« Zde jsou místa o Felinovi a Vetterinovi.

4. a 5. obsahuje *svědectví Komenského proti Vetterinovi*, k nimž tento poznamenává: »Ex his itaque supra commemoratis Testimoniis, quicumque illa cum attentione legerit, haud difficile percipere potest, utrum ego vel quispiam nostrum Pastorum, inter nos degentium, simus Adulatores tam Prophetae Nic. Drabicii, quam illius Adjuncti, qui Figmenta ista, vel ipse in Latinum transtulit sermonem, sive per alium id fieri curavit, et Prelo exhibuit.« Tato slova, znamenající obranu vlastní, zajisté vysvětliti lze jen jako odpověd na soudní obžalobu, že duchovenstvo evangelické s viděními a jednáním Drabíkovým souhlasilo.

V dobu soudního stíhání uvádí nás přímo 3. číslo této sbírky (dle mého výpočtu č. 4):

»*Dar Zeleného Štvrtku*. Proroku aneb vlastněji hadači Mikulášovi Drabíkovi Strážnickému, obyvateli ve Lhotce pod zámkem Lednickým darovaný a poslaný od Pavla Vetteryna Boleslavského, obyvatele Púchovského, dne 25. Martii Léta Páně 1671.«

Spisovatel slyšel prý, že se Drabíka zmocnil strach a že hledá útočiště. Ale na Lúky aby nechodil, neboť p. farář tamější že ho nemá rád od té doby, co mu r. 1662 prorokoval hodnost děkanskou a se zapřísahal, bez toho že by se věc byla splnila. Radí mu však, aby dle svých zjevení se nebál, že Bůh mu dal toho ujištění. Vypočítává mu pak 12 podobných případů a radí mu, by skrýváním věc svoji neuváděl v podezření. Jestli však by přece rád se schoval, ať se uschová tam, kde ten svůj poklad hledal. »Kde jest poklad váš, tam bude i srdce vaše, a nejen srdce, ale i tělo.« Pak následuje vyzvání ke Drabíkovi, aby činil pokání.

Na poslední straně svazku čteme nápis: »*Refutationes Pauli Vetterini Praedicantis Puchoviensis Revelationum Nicolai Drabicii*«. Vypadá tak, jako by byl psán rukou nějakého *úředníka soudního*.

Ze všeho toho jde na jevo, že tyto nově získané rukopisy Musea král. Českého měly úlohu soudních dokumentů. Použití jich historické musí i okolnosti této si všímati, na niž nám v této sbírce poukázati stačí.*)

K jiné skupině náleží spis, jejž i Komenský uvádí a jenž se do Musea král. Českého zajisté dostal z archivu Jednoty, pročež jej tuto popisujeme zvláště.

---

*) Tuto mou domněnku, z povahy rukopisů samých získanou potvrzuje ústně mi podané svědectví p. prof. Dra. Dvorského v Brně, dle něhož písemnosti ty pocházejí z pozůstalosti hr. Rottala, předsedy výjimečného soudu v Prešpurku.

Jest to spis proti zjevením Drabíkovým

Ignis Fatuus.

Nikolaus Drabicius Lucifer tenebris Adsitus.

Gogi et Magogi Prodromus sive Paranymphus,

id est

Observationes in Revelationes Drabitii, Cordatis lectoribus ad dijudicandum propositae, Annon eaedem Revelationes, quae nomine Dei venditantur, a Satana sint profectae? Ad universalem Doctrinae Christianae, morumque omnium et pietatis confusionem, corruptionem adeoque Atheismum, ante finem mundi, invehendum?

Stylo rudi, animo tamen sincero Gloriae Divinae et Veritatis studiosissimo a Johanne Felino p. t. Puchoviensis Ecclesiae Helveticae Confessionis Pastori ordinario.

Předmluva spisu má datum ledna r. 1662.

K části druhé slouží za přídavek kap. XLVI. »*Historia Examinis cum Drabicio habiti in Conventu aliquot fratrum, de Revelationibus ejus, An sint ex Deo?*«

Kapitola tato vynechána v rejstříku, na konci pak stojí poznámka: »Admodum Reverendo Viro D^{no} Johanni Bythnero Maj. Pol. Eccl. Boh. Conf. Sup. cum debita salutatione mittit Joh. Felinus.« Je to tedy patrně úřední zpráva, poslaná nadřízenému seniorovi o církevním výkonu.

Pod sign. VIII. F 36 nalézáme »Propositiones in Convocatione sive Conventu 13. Augusti 1660 exhibendae«, $4^1/_2$ listu, úryvek této úřední zprávy. Téměř doslovně použil jí nejprve *A. Gindely* ve známém pojednání »Ueber J. A. Comenius Wirksamkeit in der Fremde«, str. 49 násl.

Ve sbírce této obmezil jsem se na dva výpisky, 1. z r. 1631 (o Laneciovi, E 8) a 2. r. 1656 (o pádu Lešna, E 27), upozorňuji však ty badatele, kteří by se chtěli obírati osobou Drabíkovou, zvláště na tento vzácný pramen.

Františkovo Museum v Brně

získalo dva menší rukopisy, jež do sbírky této pojaty: 1. List Komenského Nigrinovi ze dne 19. září 1668 (č. CX.), 2. lístek do památníku El. Crispovi ze dne 21. července 1611 (E 1).

Z městských knih českých pojaty sem:

1. z Knihy zapisování smluv svadebních města Přerova (str. 49) smlouva svatební Komenského z r. 1618 (E 5) a z městské knihy Brandejské nad O. smlouva svatební z r. 1624 (E 7).

2. Sbírky anglické.

a) Britské Museum.

Několik doplňků k listům v I. svazku podaným pochází z rukopisů, již v úvodě k tomu svazku popsaných:

Z ruk. *Sloane 427* vyňato č. 2 drobnějších spisů (O 2), týkající se po . známek ku práci o Perpetuum mobile.

Z ruk. *Sloane 649*, fol. 403—407 list Hübnerův Hartlibovi (?) asi z r. 1640 (č. XXX.); list Kinnerův Hartlibovi z 18. pros. 1648 (č. LIV.). — Brookova »Epistola de stilo« (O 3).

Z ruk. *Sloane 648:* Listy neznámého pisatele Hartlibovi ze dne 15. května a 25. června 1643, jakož i ze dne 26. července 1657 neb 1658 (č. XXXVIII., XXXIX. a LXXIX.); list Frankenbergův Hartlibovi ze dne 25. srpna 1646 (č. XLIX.); list Polemanův Hartlibovi ze dne 21. listopadu 1659 (č. XCIII.).

Z ruk. *Sloane 654*: První návrh Duryův z r. 1631 (č. VII.); Duryova zpráva Hartlibovi podaná r. 1654 (č. LXVII.).

Z ruk. *Sloane 1466*: List Figulův Vossiovi z 27. května 1646 (č. XLV.)

Z rukop. *Additional 4365*: list Kr. Rave Hartlibovi ze dne 12. června roku 1652 (č. LIX.), list Komenského Hartlibovi z roku 1655 nebo 1656 (č. LXXII.), list J. Matthiae Duryovi ze dne 2. března 1657 (č. LXXV.), list Komenského Hartlibovi ze dne 28. prosince 1657 (č. LXXXV.).

Z ruk. *Addit. 4249.* vyňat list Hartlibův Pellovi ze dne 5. října 1656 (č. LXXIV.).

Z ruk. *Addit. 4280:* list Mednyańszkého Komenskému ze srpna nebo září r. 1657 (č. LXXXII.).

Z ruk. *Addit. 4254* pochází mezi vyňatky *Epitaphium* (E 37), o jehož odchylkách od textu bibl. Raczynských viz díl III. tohoto úvodu.

Dále odtud pocházejí »*Centum dialogi Pansophiae*«, č. 8 mezi menšími spisy (O 8).

b) Bodlejana.

Již v úvodě ku I. svazku (str. XXI.) upozornil jsem na rukopis *Rawl. A 427.* Z něho vyňat jest list J. Duryův radě Gdanské ze dne 11./21. května r. 1629 (č. VI.).

Ze svazku *Rawl. C 911.* pochází řada úryvků listů Duryových (snad Hartlibovi posílaných v letech 1636—1639), a to: Z r. 1636 ze dne 18./28. května, 19. července, 20. srpna, 18. a 28. října (č. X.—XIV.); z r. 1637 ze dne 7. ledna (č. XVI.), z r. 1638 bez data, pak ze dne 2. a 13. listopadu (č. XVII.—XIX.), z r. 1639 ze dne 22. února a 1. dubna (č. XX. a XXI.), posléze i list Komenského Hartlibovi z měs. září 1639, jenž v katalogu jest uveden p. jm. Duryovým (č. XXV.). Viz úvodu cit. m.

3. Sbírky uherské.

Z nich vzat do této sbírky jen jediný list, o němž učiněna zmínka již v úvodě ku I. sv. (str. XXIII.) při výkladu *o archivě rodiny Mednyańszkých*. Důvod na počátku této stati uvedený vede mne k tomu, abych list ten aspoň částečně zde otiskl (č. LXVI.).

Bohatou sbírku *listů Drabíkových*, jež z Uher se dostala do Musea král. Českého, počal již otiskovati p. bibl. Ad. Patera (v ČČM. r. 1899). K tomu doplňku této sbírky tu jen poukazujeme (Viz úvodu před. svazku str. XXIV.).

4. Sbírky švédské.

Z král. knihovny v Štokholmě pocházejí listy P. Figula Ludv. Geerovi z r. 1646, a to ze dne 5. ledna a 28. února (č. XLIII. a XLIV.), pak ze dne 6. a 25. června a 13. července (č. XLVI.—XLVIII.). Výňatky z nich otiskl již A. Patera ve své Korrespondenci Kom. na str. 115—120.

Mezi výňatky životopisné pojal jsem seznam chráněnců Geerových, zachovaný p. n. »*Consignatio* distributi beneficii inter Ministros« etc. z října r. 1647 (E 20). Chová se rovněž v král. knihovně Štokholmské, pochází bezpochyby ze sbírky Geerovy a zhotoven jest pravděpodobně od samého Komenského.

5. Ze sbírek švýcarských

dostalo se mně laskavostí p. Dra. V. J. Nováčka listu, jejž opsal *v universitní knihovně Basilejské* ze sbírky: »Epistolae virorum eruditorum«, a pochází od starších Jednoty (mezi nimiž též od Komenského), kteří jej zaslali duchovenstvu Basilejskému (č. XV.). Dle obsahu lze určiti datování do let 1634—1636.

6. Sbírky německé.

V tajném státním archivě Berlínském chovají se dvě usnesení městské rady Gdanské, týkající se přibrání Jana Rave za pomocníka Komenského, a to ve sbírce Rep. 94 IX. C 2; datováno 1. 25. dubnem 1645 (XL.), 2. 12. zářím 1646 (L.).

Král. knihovna Berlínská v rukopise Lat. 4° 363 chová list Fil. Jak. Spenera Ahasv. Fritschiovi ze dne 26. září 1681 (č. CXLIX.).

Z král. knihovny v Hanoveru pochází list M. Hesenthalerův Leibnizovi ze dne 8. dubna 1671 (č. CXII.), list D. A. Jablonského Leibnizovi ze dne 4. dubna 1702 a ze dne 3. září 1715 (č. CL. a CLII.). Tyto dva listy jsem

již otiskl v knize »Neue Beiträge zum Briefwechsel zwischen D. E. Jablonski und Leibniz«, v Jurjevě 1900.

Z pozůstalosti prof. *W. Schickarda*, přítele professorů Herbornských, chované *v král. knihovně v Stuttgartě*, otiskuji listy přátel Komenského: List J. J. Alsteda W. Schickardovi z r. 1624, pridie domin. Palmarum (č. I.) a ze dne 18. září 1627 (č. II.); pak list Bisterfeldův Schickardovi ze dne 13. února 1628 (č. III.), posléze list Jonstonův Schickardovi ze dne 5. dubna 1634 (č. VIII.).

Z pozůstalosti *J. V. Andreae*, chované *ve velkovévodské knihovně ve Wolfenbütelu*, kterou jsem popsal již v úvodě ku I. svazku, přijal jsem některé listy Poehmerovy Andreaeovi posílané, vztahující se k tajnému jakémusi spojení, a to: list ze dne 11. dubna 1636 (č. IX.), z r. 1640 regest listu ze dne 1. září (č. XXVIII.), pak list ze dne 5. října, jiný list bez datování určitějšího z t. r. (č. XXIX. a XXXI.) a úryvek listu ze dne 31. ledna r. 1641 (č. XXXIII.).

Ze svazku, jenž obsahuje korrespondenci J. V. Andreae s knížetem Augustem Brunšvicko-Luneburským (Extr. 65 1), pojaty sem tři listy Andreaeovy z r. 1642: Úryvek listu ze dne 21. března, celý list ze dne 27. června a úryvek listu z měs. října (č. XXXIV.—XXXVI.).

Veřejná knihovna Hamburská chová ve slavné sbírce Uffenbachově čtyři listy tuto částečně otištěné: Hechtův J. J. Boeclerovi ze dne 10. listopadu 1646 (úryvek v č. LI.), Barbettův Boeclerovi ze dne 5. února 1655 (regest v č. LXVIII.), Hesenthalerův Boeclerovi ze dne 9. února t. r. (úryvek v č. LXIX.) a list J. J. Boeclerův Barbettovi (regest v č. LXX.]

Zprávu o smrti Daniele Komenského, ostatně již známou, podávám zde z denníku Jablonského »Diarium D. E. Jabloncii Majus« ke dni 28. května 1694 (E 42). Náleží v soukromý majetek p. M. Jablonského v Berlíně.

7. Nové otisky.

1. *Z pozůstalosti Komenského.*

a) Ze spisu »*A dextris et sinistris*« [1661): Úryvek listu Litevců starším Jednoty Polské z poč. roku 1639 (č. XXII.); dva listy Komenského Stolciovi ze dne 6. května 1639 a z měs. července 1640 (č. XXIII. a XXVII.) a regest listu Stolziova Komenskému ze dne 5. července 1640 (č. XXVI.).

b) Ze spisu »*De iterato Sociniano Irenico*« etc. úryvek listu Jeana Dujata Komenskému ze dne 4. listopadu 1647 (č. LII.).

c) Ze spisu »*Lux e tenebris*«: Úryvky listů Drabíkových Komenskému ze dne 13. a 28. prosince 1651 (v překl. Kom. č. LVI. a LVII.], úryvek listu Komenského J. J. Bisterfeldovi ze dne 14. června 1653 (č. LX.).

úryvky listu neznámého pisatele Komenskému ze dne 27. srpna 1657 (č. LXXX.), výtah listu Bealeova Komenskému ze dne 8./18. března 1658 (č LXXXVII.), úryvky z listu nejmenovaného doktora theologie Komenskému ze dne 20./30. března 1658 (č. LXXXVIII.), obsah listu Komenského Drabíkovi poslaného ze dne 7. září 1658 (č. LXXXIX.) a úryvky z listu jeho v prosinci Drabíkovi poslaného, jejž Drabík obdržel dne 27. ledna 1659 (č. XC.), posléze úryvek listu A. J. P. Komenskému snad z r. 1666 (č. XCIX.).

2. *Ze sbírky Žerotínovy:* Úryvek listu Karla st. z Žerotína Zdeňkovi z Roupova ze dne 20. května 1628 (č. IV.) a list Žerotínův Komenskému ze dne 30. listopadu 1629 (č. V.). Otišt. v ČČMusea 1831.

3. *Ze sbírky básníka* M. *Opitze:* List Kom. Opitzovi ze dne 26. června 1639 [č. XXIV.). Otišt. ode mne v Monatsh. d. Com. Ges. VIII., str. 133.

4. *Z bibliotheky Bodlejanské:* Starších Jednoty (Erasta a Komenského) list J. Polyandrovi v Leydech ze dne 18. prosince 1640 (č. XXXII.). Otišt. od Morfilla v Kroku 1893, str. 220.

5. *Ze sbírky Hartlibovy* v Brit. Museum (Sloane 649): Douška listu Cypr. Kinnera S. Hartlibovi ze dne 19. června 1647 (č. LIII.). Otišt. od J. Golla v ČČM. 1874, str. 266.

6. *Ze sbírky Mikul. Arnolda:* Úryvek listu Komenského Arnoldovi ze dne 8./18. prosince 1657 (č. LXXXIV.) a z r. 1658 bez bl. data (č. XCI.). Otištěny v Discursus theol. contra J. A. Com. 1659.

7. *Z papírů Boyneburgových:* Úryvky listů jeho Conringovi poslaných ze dne 6. června 1661, 12. června a 12. července 1663 (č. XCIV., XCV. a XCVII.) a odpovědi Conringovy na 2. z těch listů ze dne 15. června r. 1663 (č. XCVI.) Anecdota Boyneburgica.

8. *Neznámého původu* jest úryvek listu, snad Komenského, neznámé osobě (asi Hartlibovi) poslaného z r. 1655, u Mikul. Arnolda »Discursus theol.« atd. str. 90 (č. LXXI.).

9. *Ze spisů Leibnizových* (vyd. Dutens, V,): Úryvek listu Leibnizova Spizelovi ze dne 7. dubna 1671 (č. CXI.) a z listu La Croseovi ze dne 2. prosince 1702 (č. CLI.).

10. Ze sbírky »*Epistolae Leibnitii*« ed. Kortholt: List Leibnizův Hesenthalerovi z r. 1672 (č. CXIII.).

11. Z »*Archivum Rákóczyanum*«: úryvek listu J. J. Bisterfelda Zikm. Rákóczi ze dne 19. prosince 1649 (č. LV.). Otištěn v Történelmi Tár 1890.

12. Z *král. knihovny Hanoverské* pochází častěji otištěná báseň Leibnizova na smrt Komenského (E 39), o jejímž vzniku zprávu podává list Hesenthalerův z r. 1671 (č. CXII.), a poznámka Leibnizova k tomu: »Das Jahr wird wohl 1671 sein«.

Rovněž odtud otištěna je báseň Fabriciova v Schellhornově »Amoenitates ecclés.« (E 40).

Dle tisků v téže bibliothece chovaných podány jsou také otisky dvou menších spisků (č. 4. a 7.).

13. Ze spisův *Antoinetty Bourignonové* »Tombeau de la fausse Theologie« a »Témoignage de la Vérité« (Ouevres, III. a X.) vyňaty jsou regesty listů Ant. Bourignonové Komenskému ze dne 30. března, 10. dubna (2 listy), 20. dubna 1668 (3 listy, č. CII.—CIV., CVIII. a CIX.), pak list Komenského A. Bourignonové ze dne 17. (?) dubna t. r. (č. CVI.) a list P. Seraria C. Cortovi, psaný mezi 17.—20 dubnem t. r. (č. CVII.).

14. Z *radní knihy města Amsterodamu* vydal některé zprávy Fr. Prusík v »Kroku«, jež se tu opět otiskují: Zpráva ze dne 7. prosince 1656 (E 28) a ze dne 30. června 1661 (E 31).

15. *Městský archiv* v Gdansku chová několik listů, otištěných v »Zeitschr. des Vereins für die Gesch. Westpreussens«, 1898, jež jsem otiskl dodatkem, zvěděv o nich pozdě; jsou to: List O. Hünefeldův radě Gdanské z r 1632 bez bližšího data, pak dvě plnomocenství Komenského Hünefeldovi daná k otisku Brány ze dne 3. listopadu 1632 a list Komenského z téhož data Mochingerovi.

16. Z *Birchova* spisu »History of the Royal Society II.« pochází životopisný výňatek ke dni 28. května 1668 (E 33).

17. Z *městského archivu Elbinského* otiskl Neubauer v Monatsh. der Comeniusges. V. báseň Komenského na smrt Coye, již tuto opět podáváme v E 19.

18. Z *listů do památníků* od Komenského vlastní rukou psaných a již otištěných přijali jsme do výňatků: Lístek Krišt. Heinovi ze dne 16. října 1634 (E 10; otišt. v Monh. d. Com. Ges. III.); Petru Figulovi ze dne 5./15. října 1641 (E 16; otišt. tamtéž); vynikajícímu Švédovi, snad Ben. Skyttovi, z 22. září 1646 (E 18; tamt. I.); Mat. Zimmermannovi ze dne 20. května 1652 (E 24. otišt. ze sbírky hr. Paara, prodávané od A. Cohna dne 25 března 1893, dle katal.); Janu Th. Jablonskému ze dne 1. června 1669 (E 35; otišt. v Monatsh. d. Com. Ges. III.).

19. Zde uvádíme také ještě *věnování Komenského* na postille Hoburgově p. Gerh. Proënovi; jméno to vyskytuje se zde poprvé, potom však častěji. Autograf Komenského připojil A. Patera k tit. listu své Korrespondence Komenského a položil datum jeho do r. 1643 (E 17).

20. V *státním archivě ve Wiesbadenu* chovají se tisky prvních dvou filosofických spisů Komenského (O 1 *A B*).

21. Dle pověřeného opisu *v Museu král. Českého* pořízen otisk spisku »Gentis felicitas« (O 6).

22. Ve *veřejné knihovně Petrohradské* chová se jediný známý exemplář díla »*Spicilegium didacticum*« (O 9), dle něhož otisk pořízen.

Nelze pochybovati, že by počet listů, které by se tu opět otiskly, značně bylo lze rozmnožiti. Zvláště bylo by lze více vyčerpati korrespon-

denci Pellovu, otištěnou částečně v díle Vaughanově »The protectorate of Ol. Cromwell«, než učinil Ad. Patera, ba bylo by lze i z pramenův ji doplniti. Mimo to nahlédnuv mimochodem do předloh listův od Vaughana otištěných, jež se chovají v Britském Museum, znamenal jsem, že by také tu všelico v textech bylo lze opraviti, nehledíc ani k tomu, že mnohých jmen vlastních nečetl správně. To však vyžadovalo by opětné návštěvy Londýna, jež mně pro doplnění této sbírky již nebyla možna.

III. O poměru otisků ku předlohám

lze říci, že šetřeno tu týchž zásad, jež vysloveny v úvodě ku I. dílu. Tisk v Praze vedl prof. Dr. Jan V. Novák, ale přes úsilovnou snahu vydavatelovu i horlivost jeho pomocníků zbylo v něm přece několik nemilých a smysl rušících omylů tiskových, jež si dovolujeme tuto částečně opraviti, ostatní kladouce na konec knihy.

V básni Komenského na rozloučenou se světem (E 36) opravíme si několik slov takto: V. 3. čt. guete*r*, v. 6. čt. strei*t*, v. 13. de*r*, v. 15. zu*r*, v. 18. alle*r*. U slohy 6. čteme omylem tisk. zaměn. 5.

Náhrobní nápis (E 37) jest z omylu otištěn dle opisu v Brit. Mus. (týž text v mém něm. životop. Kom. z r. 1893, Anmerk. p. 63). V Hesenthalerově exempláři v bibl. Racz. jsou některé úchylky; text ten zdá se býti původnější, i podávám zde příslušné odchylky textu toho (H.) dodatkem:

Na ř. 1. m. *Br.* Deo triuni — *H.* Triuni Deo;
» » 3. » Joannes — Jo*h*annes;
» » 5 » FF. — F. F.;
» » 17. » Europae totius — Europae;
» » 23. čti: *sat* valens (chyba tisková); tak i v Br. i v H.;
» » 25. má státi: Suis *pie* benedicens, Mundo*que* valedicens;
» » 27. m. Morav. — Moravorum;
» » 28. čti Amste*l*odami (chyba tisku).
Ř. 30. m. resurrecturusque — jen resurrecturus.

Zvláště významno, že v *H.* místo pouhého *F. D.* výslovně stojí filius Daniel, za tím pak m. *quicunque* pouze *qui.*

E 29 otiskujeme *dle vydání Dr. E. Prümersa.*

- -

Zbývá mi vysloviti ještě díky přátelům z kruhu badatelů, kteří svou pomocí k tomuto vydání přispěli. Tu nejprve uvádím opět p. ředitele *Dr. Jos. Rebra* v Bamberce, od něhož pochází oprava několika nesprávných opisů z Brit. Musea, jenž mimo to súčastnil se korrektury celého

díla jako pečlivý znalec. Korrektury súčastnil se s námi p. prof. *Dr. Jan V. Novák*, jemuž třetí třída sl. České Akademie svěřila mimo to i revisi textů českých a celou úpravu české části této knihy. Latinské a částečně i německé texty čtli se mnou ct. pp. kollegové v úřadě, pp. prof. Dr. Nikitski a docent Mag. A. Berendts. Texty polské revidoval částečně p. Dr. Jar. Bidlo, anglické prof. Dr. V. E. Mourek v Praze, některé francouzské sl. M. a W. Bergovy. Některá srovnání textů laskavě mně obstaral p. bibliothekář A. Bederski v Poznani, Wl. Hrabár v Jurjevě, Dr. Schulz ve Wolffenbütelu. Při správném podání obsahů listů Figulových pomohl mně p. pastor W. Bickerich v Lešně.

Rejstříky sestavovali se mnou pp. stud. theol. J. Peterson, E. Engel a J. Kleindienst. Všem jim vyslovuji svůj upřímný dík.

SEZNAM.*)

I. Listy, ve sbírku tuto pojaté.

*) Na usnadněnou přehledu, odkud každý kus této publikace vzat, připojuji počátečními písmeny stručně místo, kde se chová.

1. *A. R.* (Archiv Rákócziův v zemsk. archivě v Budapešti).
2. *A. U. L.* (Archiv Jednoty v Lešně).
3. *A. U. P.* (Archiv Jednoty v Poznani).
4. *B. R. P.* (Bibliotéka Raczyńskich v Poznani).
5. *Bodl.* (Bodlejana).
6. *Br. M.* (British Museum).
7. *Hambg.* (Městská knihovna v Hamburku).
8. *Mus. Boh.* (Museum Regni Bohemiae v Praze)
9. *Stokh. B.* (Královská knihovna v Štokholmě).
10. *Wolfb.* (Knížecí knihovna ve Wolfenbütelu).
11. *Brno* (Museum Františkovo v Brně).
12. *Medny.* (Archiv rodiny Mednyańszkých).
13. *Bas.* (Universitní knihovna v Basileji).
14. *Berl. A.* (Tajný státní archiv v Berlíně).
15. *Berl. B.* (Královská knihovna v Berlíně).
16. *Han.* (Královská knihovna v Hannoveru).
17. *Stuttg.* (Královská knihovna v Stuttgartě).
18. *Diar. Jabl.* (Denník v majetku p. M. Jablonského v Berlíně).
19. *Petr.* (Publičnaja bibl. v Petrohradě).
20. *Wiesb.* (Státní archiv ve Wiesbadenu).

Tisky:

21. Spisy Komenského:
    a) *A dextr.* (A dextris et sinistris).
    b) *De iter.* (De iterato Sociniano Irenico).
    c) *L. e t* (Lux e tenebris).
22. *ČČM.* (Časopis Musea král. Českého).
23. *M. C. G.* (Monatshefte der Comenius-Gesellschaft).
24. Krok.
25. *Arnld.* (Nicol. Arnoldus: Discursus Theolog. etc.).
26. *Boynbg.* (Anecdota Boyneburgica).
27. *Leibn. D.* (Leibnizii Opera, ed. Dutens).
28. *Leibn. K.* » » ed. Kortholt).
29. *TT* (Történelmi Tár).
30. *Schellh.* (Schellhorn, Amoenitates etc.).
31. *Bour.* (Ant. Bourignon, Oeuvres. II, XII).
32. *Birch.* (Birch, History of the Royal Society).
33. *Ztsch. W. P.* (Zeitschr. d. Vereins für Geschichte Westpreussens).
34. *Lit.* (J. Litomil, Brevis metaphysicae delineatio.)

Přídavek.

II. Výpisky, vztahující se k životu J. A. Komenského.

III. Několik menších spisků latinských J. A. Komenského a jeho přátel.

I.

LISTY JANA A. KOMENSKÉHO

A VRSTEVNÍKŮV JEHO.

DOPLŇKY NOVÉ SBÍRKY.

I.

Jan Jindř. Alsted Vilému Schickardovi.

Z Herborna 1624 — v sobotu před květnou nedělí (20. března).

Od Martina Schickarda zvěděl, že adressát váží si děl pisatelových. Proto mu zasílá svůj »Thesaurus chronologiae«; pošle mu, jestliže se o to zajímá, i jiné své práce. Též mu sděluje, že připravuje dílo »Triumphus bibliorum«, které by rád do budoucího podzimu dokončil. Pozdravuje Besolda.

Salutem a Domino.

Vir reverende et clarissime, domine et amice observande, Non est quod mireris hoc meum alloquium, quo sine ambagibus te amicum appello meum. Amicissimus profecto vir est, qui sincero et prolixo affectu aliquem complectitur. Quare cum ex literis ad V. Cl. Martinum Schickhardum, collegam et compatrem meum suavissimum, superiori semestri a T. R. exaratis intellexerim te aliquid putare meas nugas et hoc nomine meum nomen charum habere, quod lumine methodi illustratum eo bonas literas: non potui committere, quin flammam hujus amoris reciprocarem, et T. R. significarem, nihil mihi prius et antiquius esse, quam amari ab iis et vicissim amare eos, qui cum solida eruditione conjunxerunt veram humanitatem et priscum candorem. Quae omnia in T. R. adeo sunt conspicua, ut merito mihi gratulari debeam de tanto amico. Id ergo inpraesentia facio, et huic meo affectui testando mittam arrham, thesaurum chronologiae meae,*) si mihi constat, cui hoc literarium munusculum committere debeam. Quod si et alias quasdam lucubratiunculas meas videre voles, en manum paratam mentemque tibi deditissimam. Iam in eo sum, ut ex sacris eliciam Triumphum philosophiae: quem DEO benedicente videbis futuro autumno. Interea temporis vale in Domino, et Viro Cl. dn Besoldo, ocello vestrae Universitatis, plurimam ex me salutem dicito. Scripsi Herbornae Nassoviorum prid. Dominic. Palm. anno extremae patientiae MDCXXIV.

T. R. D.

Studiosissimus

Johan Henr. Alstedius mp.

Nadpis:

Viro venerando et clarissimo dn. Wilhelmo Schickhardo, Hebraicarum literarum in alma Universitate Tubingensi professori excellentissimo, laudatissimo, dn. et amico meo nunquam non observando, Tübingen.

Připsán den, kdy list došel:

3. April. 1624.

---

*) Pozn. na okraji: *nondum accepi.*

V. Schickard, vynikající filolog své doby, patřil ku přátelskému kruhu Jana Val. Andreae a byl zasvěcen v jeho plány o organisování ideální jednoty církevně-učenecké. Besold tuto připomenutý, rovněž přítel Andreův, pověstný spisovatel národohospodářský, později zklamal přátele svým obrácením ke katolictví.

(Kollat. řed. Dr. W. Heyd.)

II

Týž témuž.

Z Frankfurta 1627 — 18. září.

Děkuje za poslaný spisek. Adressáta pozdravuje též jeho příbuzný v Herborně, Martin Schickard. Povzbuzuje slavného filologa, by pokračoval ve svých orientálských studiích, poněvadž ti, kteří by v tom oboru učenosti nejlépe působiti mohli, jesuité a Belgičané, jiné mají záměry. Pozdrav Besoldovi a Lansiovi

Τὰ πρὸς εὐσέβειαν καὶ ζωήν.

Ego vero, reverende et cl. dn. Schickharde, literas tuas, quibus orationem elegantem adjungere placuit, exosculatus sum: quod amicitiam nostram utroque hoc fomite incalescere et invalescere senserim. Certemus itaque inter nos hujusmodi tum colloquiis, tum muneribus. Et prius quidem illud inpraesentia facio: posterius autem proximis nundinis cum Deo facturus. Quominus enim et ista officii parte jam defungar, in causa est, quod literae tuae mihi sunt redditae ipso abitus mei momento. Sed quod differtur, non aufertur. Agnatum tuum, collegam et compatrem meum pl. honorandum, dn. D. Martinum Schickhardum, verbis tuis salutavi: qui a me contendit, ut te, vir praeclarissime, plurima salute suo nomine impertiar, et simul excusem, quod ipse jamnunc non rescribit. Sex enim, et amplius, sunt septimanae, ex quo ardentissima febris ipsum hîc Francofurti corripuit, et adhucdum in lecto detinet. De versione Persica Pentateuchi multa audivi: sed prorsus ἀκέφαλα. Itaque desiderium meum explere nullus possum: ut nec alterum de linguis Malaccicâ et Chinensi. Adfuit quidem mihi his ipsis nundinis mercator quidam ditissimus, qui suam obtulit operam, si quid velim ex Syria (eo enim usque ipsius commercia se extendisse) adferri, quod rei literariae sit illustrandae. Verum ego gratiis actis respondi, me non videre, quis literis compellandus sit ibi locorum. Jesuitae plurimum possent hac in parte praestare, si vellent. Possent et idem Belgae. Sed vides, vir clarissime, quid et illi et isti inprimis habeant sibi propositum. Jesuitae lucrum animae, Belgae lucrum corporis, ut ita dicam, spirant. Tu itaque strenue perge in Arabismo illustrando. Hoc enim potes feliciter: quando glacies ab aliis est fracta, et impetus animi tui eo te impellit, et conatus tuus non est absque subsidiis. Vale, vir cl. et officiosam salutem meis verbis dicito viris celeberrimis, dnn. DD. Besoldo et Lansio, quos amo et colo intime. Francofurti ad Moenum, 18. Septembris, anno extremae Dei patientiae MDCXXVII.

Rever. T. dignitatem
sincere colens
M. Alstedius mp.

Nadpis:

Reverendo et Cl. viro Dn. Wilhelmo Schickardo, linguae Sanctae professori in celeberrima Tubingensium universitate felicissimo, Domino et amico meo pl. honorando. Tübingen.

Lansius též náležel ke zmíněnému kruhu Jana Val. Andreae. Zajímavé jest datování: anno extremae Dei patientiae — od známého chiliastického pisatele.

(Kollat. řed. Dr. W. Heyd.)

III.

Jan Jindř. Bisterfeld Vil. Schickardovi.

Z Leydenu, 1628 — 13. února.

V listě poslaném Rivetovi, professoru v Leydeně, Schickard pozdravil Bisterfelda po Martinu Schickardovi, příbuzném adressátově. B. tedy vzdává díky a vyslovuje nesmírnou radost nad tím, čeho již od roků si přál. Pro cesty po Francii a Anglii konané nemohl dosud osobně seznámiti se s učeným orientalistou. Teď však těší se spojení, usnadněnému spojenstvím adressátovým s učitelem pisatelovým Rivetem, jehož pisatel nad míru miluje.

Clarissime ac doctissime vir, cognate aeternum colende,

Tanta me vestrae ad clarissimum D. Rivetum datae literae voluptate perfuderunt, ut ingratissimi animi duxerim eam silentio praeterire. Etenim si homines sibi de amicis dubia spe in lucem editis jure gratulantur, mihi profecto mirum in modum gaudendum est, cui paucis abhinc septimanis vir summa eruditione celeberrimus, amicus sanguinis vinculo junctus, natus fuit. Eum enim mihi natum fuisse merito dixero, quem licet natura jam dudum mihi amicum dedisset, temporis tamen injuria incognitum voluit, usque dum vestram cum avunculo meo D. Martino Schickhardo juris apud Nassovios professore necessitudinem intellexi. Auxit hoc meum gaudium non mediocriter, quod jam ante quinquennium id votis consequi voluerim, quod sola Natura largiri potest. Nam cum anno 1623 Basileae apud clariss. D. Buxtorfium linguae sanctae operam darem, accidit ut ipsi Horologium Hebraeum cum quodam Astronomico opusculo dono mitteretis, unde Schickhardi nominis raritati confisus primam de nostra necessitudi e spem concepi. Quamvis enim nominis argumentum esset infirmissimum, tamen quod eam, omnigenae vestrae doctrinae admiratione raptus, vehementissime exoptarem, tantum apud me potuit, ut de ea diligenter inquirere statuerem. Sed obfuit huic consilio meum in Galliam ac Angliam iter, adeo ut omnem spem abjecerim meumque desiderium vanissimum esse crediderim: quo cum jam certissime potiar officii mei putavi, meam erga vos observantiam testari, vosque obnixissime orare, ut deinceps minimi, quoad dignitatem, amici titulo me dignemini. Pollicetur mihi hoc vestra humanitas, sanguinis nexus, ac recens quidem sed firmissima quae vobis cum Clariss. D. Riveto intercedit amicitia, cui ut me totum sic hanc quoque spem debeo, quem quotidie affectu parentem institutione praeceptorem eumque talem experior, ut omnes Musae ac Gratiae, quas mihi in Gallia Anglia aliisque locis dispersas videre licuit, in hoc uno viro cohabitare videantur. His Cl. vestram tutelae divinae committo, eam unice rogans, ut favore suo spem gaudiumque meum consummet. Dabam Lugduni Batavorum, XVI Calendas Martii, stylo Gregoriano, 1628.

V. Cl.

observantissimus cognatus
Johannes Henricus Bisterfeldius
Sigena-Nassovius, Theologiae studiosus.

Nadpis:
Viro clarissimo ac celeberrimo Domino Wilhelmo Schickhardo, linguae sanctae in inclyta Academia Tubingensi professori doctissimo Domino cognato suo perpetue colendo.
Den, kdy list dodán:
12. Aug. 1628.

List tento je psán nedlouho před pozváním Alstedovým a Bisterfeldovým ke knížeti J. Rákóczimu do Sedmihradska. Je známo, že Bisterfeld se tam záhy stal nejmenovaným kancléřem.

IV.

Karel st. z Žerotína Zděnkovi z Roupova (úryvek).

Z Prahy 1628 — 20. května.

Vypisuje smutný osud exulantův, stěhujících se z Čech.

Odsudby bylo dosti co psáti, ale nenj chwjle; wšecko, což wypowědjno gest, strogj preč, a to na wětšjm djle bez peněz, nebo statků neprodáwagj, protože žádný nechce kupowati, a kdo má penjze na aurocjch, nemůže nic dostati. Hrubě weliká wšude bjda gest, a kam se kdo obrátj, slyšj pláč, naŕjkánj, žaloby, křik, tak že teskno poslauchati; neywjce ty ubohé panj, kterým dcery bráti strogj, tak těžce to nesau, že diw smyslů nepozbýwagj. A ačkoli kamenné srdce mohloby se nad tjm slitowati, gá wšak co se může z zewnitřku poznati, newidjm při žádném žádného s nimi utrpenj; aniž gest kdo, gežtoby gim chtěl poskytnauti neb rady neb pomoci, než wšudy se toliko to slyšj, že musj tak býti. Pánbůh rač ge potěšowati w žalosti gegich, a W. M. tolikéž we přjtomném zármutku. D. w Praze, 20. Mai 1628.

V.

Karel z Žerotína J. A. Komenskému.

Z Vratislavě 1629 — 30. listopadu.

Žádosti otcův nápadně rychle došlé nemůže vyplniti, poněvadž již i v Brandýse se zjevila protireformace; jesuité pomocí vojákův mají obyvatele přivésti k církvi katolické. Reflexe o politické situaci.

Panu Janovi Komenskému do Lešna
dd. z Wratislawě, 30. Nov. 1629.

Pozdrawenj přátelské, s winšem wšech neylepšjch wěcj, i s zakázánjm se we wšech přjwětiwých službách wzkazugi, wysoce učený pane a přjteli můg zwláště milý!

Psanj Waše gest mi dodáno; musilo letěti, aneb rychlým poslem nešeno býti, poněwadž neyprwé od Wás do Olawy, potom odtud sem se dostalo, a to wše we dwau dnech. Otcům z pozdrawenj děkugi, modlitbám se poraučjm, ostatek na péči mjti budu, aby mohlo co neylépe a co neydřjwe k wyřzenj přigjti. Awšak bude předce k tomu času potřebj. Sám sice na to přicházjm, že rada Waše gest neylepšj, skrze kterauž se ugde mnohým nesnázem a negednomu nepohodlj; protož také gj následowati budu. Proč sem toho doložil, že času potřebj bude, gest to, že gakž ginde, tak i w Brandeise reformacj začátek béře; neb se tam giž i Jesuit geden dostal s knězem, za kterýmiž magj wogáci přigeti, pokudž poddanj nebudau se chtjti w to náboženstwj reydowati. Gaký to konec wezme, musj se wyrozuměti prwé, aby gedno druhému překážky nečinilo. My se zde wogáků bogjme; gedni strašj, druzj těšj; Pánbůh rač od nich pomoci, a pokog dáti. Zdrawj mé něco lepšj gest, než tehdáž, když ste zde byli; proti tomu žena má roznemohla se těžce; mám wšak naděgi ku pánu Bohu, že se s nj polepšj, což on rač způsobiti tjm spjše. O werbuncjch kteřj se w řjši děgj, zwláště od knjžete z Fridlandu a od Tilliho, gakož i od knjžete z Neuberku, nepochybugi, že wědomost máte. Smýšljm, že se na garo opět dobře setrau. Mantue gest obležena. Saluta omnes, quibus salus cordi est. D. we Wratislawi, 30. Nov. 1629.

VI.

Jan Duraeus evangelickým kněžím v Gdansku.

Z Elbinku 1629 — 12/21. května.

Posílá jim některé irenické spisy, ve srozumění s Drem Godemannem sepsané; prosí jich, by své mínění o nich jim sdělili; pak vykládá bližší smysl vývodův o večeři Páně.

Reverendi in CHRISTO Viri, Patres et Fratres!

Scripta haec censurae et judicio vestro submittimus, Dominus Doctor Goodemannus et Ego; in iis si quid superfluum, et a me alienum judicatis, si quid periculosum, falsum, ambiguum, aut obscurum; quod contentioni praebere posset ansam; id eradite, corrigite, explicate, mutate et mentem vestram, consiliumque de veritate proponenda, inutilibus controversiis sopiendis, concordia ineunda stabiliendaque (per charitatis Christianiae viscera obtestor vos) sincere aperite, significate, nosque prudentia vestra juvate et siquid scopo nostro utilius matura deliberatione concepistis ingenue communicate. Coronidem Doctoris scripto addendam censui, ne realitatem praesentiae inculcantes, videremur Elementorum propriam naturam et usum negligere sanctificatum; in illa forsan quod de Memoria dicitur quibusdam obscure et improprie dictum videbitur; per me licet tota coronis rejiciatur; illud tamen quod de Memoria dicitur ex Institutionis fine mihi clare sequi videtur, et cum illos respectus (in cum et sub) de Memoriae actu elevato et sanctificato per fidem dextre posse admitti et ad conciliationem forte momentum aliquod afferre posse cogitarem illos excludere nolui, si res obscuritate et periculo non vacat forte propter solam novitatem, expurgetur et perpetuo involvatur silentio. Vobis id et meipsum, Vosque Vestraque consilia et labores divinae gratiae et benedictioni commendo. Datum Elbingae $\frac{11}{21}$ Mai anno 1629.

VII.

Prvotný plán Duraeův.

V Londýně (1631).

Aby zjednal mír v církvi, projíti chce hlavní města Německa a osnovati spojení mezi oběma zeměmi. Z Prus chystá se do Pomořan, odtud do Marky, Brandeburka, do Sas, Hessenska, odtud přes města hansovní do Hollandska a tak nazpět. Má dosti adress za tím účelem, aby se pokračovalo v utužení míru mezi oběma církvemi. Aby pak spojení to provedl, zamýšlí: 1. zavázati je slibem a podpisy; 2. přiměti je k dalšímu dopisování; 3. získati panovníky evangelické: švédského, braniborskéko a hesenského. — Mimo to však pisatel zamýšlí pozornost svou věnovati sbírání, zpracování a pozorování prospěšných věcí: I. Míní sbírati všecky vzácné knihy (i rukopisy) a vynálezy vědecké. II. Zpracovati míní: *a)* traktát o míru, *b)* rozvrh korrespondence za tím účelem. III. Všímati si míní: *a)* Prostředků k objasnění tajností prorockých spisův; *b)* orientálských studií za účelem missií mezi židy; *c)* filosofických, chemických a mechanických výzkumů, které by vedly k harmonickému nazírání na svět; *d)* tajemného kouzelnického jazyka; *e)* rozvrhu nejdokonalejší společnosti, která by dovedla využitkovati těchto všech jednotlivostí. — Mimo to věnuje svou pozornost i církevním poměrům Německa, a to poměru vrchností světských k církevním, jakož i vniternému stavu jednotlivých sborův a organisací větších, a to i v sektách i v církvi. O všem tom povede zápisky, v nichž podán bude instruktivní obraz stavu církví zahraničných.

The Purpose and Platform of my journy into Germany.

By the gracious assistance of God I intend, in passing through the chief places of Prussia and Germany, to lay a ground, and settle a way of correspondency betwixt us and the reformed Divines of Germany, that wee and they may be able to communicate in all spirituall things, but chiefly in our Counsells and meditations, for the advancement of Peace in the Churches, and for the building up of one another, in the power and truth of Godliness. To bring this to passe with God's permission, I purpose to passe trough the chiefe places of both Vicariats of Germany: for from Prussia I resolve to travell to Pomerania, from thence to the Marck and Brandeburg; from thence to Missnia and the Lutheran Universities: from thence to Hassia; from thence by some of the Hans-Townes into Holland and from Holland hither. In which places I will endeavour to negotiat with the chiefe divines and men of Authority [to whom I have already an open dore of addresse, and whom it is needless here to nominate] to this effect that a league and promise may be made betwixt us and them, to bind us mutually, to joyne in Prayers, and meditations, to conferre together in Counsells and deliberations, to helpe in meanes and endeavours, to further the Works of Christian peace and ecclesiasticall Unity, betwixt us and Lutherans. Now that this League may be effestuall, I will labour three thinges 1. to bind them *) to us and amongst themselves by expresst promises and subscription to joyne in this project. 2. to settle a way of correspondency betwixt us and them wherby their thoughts and ours, may be collected and imparted each to others, safely without miscarrying. 3. to moove the heads of the Protestants with whom I will deale to entertaine three agreements for this worke. The one is to be entertained by the Cancellour and King of Sweden. The other by the Marquess of Brandeburg, and the third by the Landgrave of Hassia; whose worke shall be this; 1. to act the rest of the Divines in Germany, to set them so many as are fitt, upon this worke. 2. to gather from them that labour severally in it, the fruit of the meditations, to bring it into the Common stocks. 3. to give from time to time notice and intellegence unto us, how things passe, what the chief letts and Impediments are, wheter may stoppe our worke of Pacification, or in generall hinder the Course of the Gospell. 4. What helpes are requisite, or may be made use of in all respects of persons, of books of M. S. **

This is my cheefe and maine purpose. But by the Bye, I am resolved as tyme and leisure shall permitt, to gather, to elaborate and to observe severall things of great profitt.

Things to be gathered:

1. All rare Books. 2. All Inventions and Feats of Practise in all Sciences. For books I will not only Cataloguize them. to know their Title and Contents, in what Language soever they bee, but also will see out how, and where they may be purchased and chiefly, I will lay hold of M S that we may have either the Autographon, or the copy of them.

For inventions and Industriens, I will seeke for such chiefly as may advance learning and good manners in the Universityes, schooles and commonweales; Next for such as may bee profitable to the health of the body, to the Preservation and encrease of wealth by trades and mechanicall industries, either by sea or Land; either in Peace or Warre.

Things to be elaborated are these:

1. A Tractat of Peace. 2. A Platforme of Correspondency. For a Tractate of Peace I intend in mine ordinary studie, to eclogate and epitomize out of all authors who in severall language have written concerning means of ecclesiasticall Pacification;

---

*) Na spodině této strany rukopisu (24) připsáno jest jiným, vybledlým inkoustem a jinou rukou: — A Platforms of the Journys must be as undertaken for the worke of Peace Ecclesiastical and also profitable Ends.

(Pozn. kollat.)

that which already is perfected to our hand, that we may know what yet remaineth undone, and necessary to bee taken in hand by us, for our present estate.

For a Platforme of Correspondency I intend to describe it after I have observed all Circumstances and meanes requisite for it.

Things to be observed are these:

The proceedings and Intentions of the Reformators whom this latter time hath brought forth in Germany: that wee may have the things wherein they are thought to excell former age and other societies, which are these:

1. Some extraordinary meanes to perfect the knowledge and unweile the mysteryes of the Propheticall scriptures.

2. Meanes to perfect the knowledge of the Orientall tongues, and to gaine abilities fitt to deale with the Jewes, whose calling is supposed to bee neere at hand.

3. Arts and Sciences Philosophicall, Chymicall and Mechanicall: whereby not only the Secrets of Disciplines are harmonically and compendionsly delivered, but also the secrets of Nature are thought to be unfolded, so that God's wonderfull power, wisdome and goodnes is to be seene more apparently in bodily things than ever heretofore.

4. A Magicall Language wherby secrets may bee delivered preserved to such as are made acquaint with it traditionally.

5. The frame of a Society and Corporation amongst themselves to make a perfect corporation of the joint parts and uses of all sorts of persons skilled in all sorts of arts, and industries Rationall and Mechanicall.

2. The state of the churches in Germ.: to know all the Sects, Divisions and subdivisions of them that professe Christ in those places, with their particular and different opinions and the Circumstances, occasions, Causes and effects of their Controversies as for exemple of the Socin: Sem — Arri: Anabaptists, Swenkfeldians, Familists, Weigelians, Nagelians, and to purchase the chief bookes of all their tenents,*) and to observe the difference of their Churches orders and customs serving either for Deceney or Discipline.

3. The Relative estate of the Church and Commonwealth in Germany each to other, to know what authority the Civill Magistrate hath or hath not in severall places over the Ministery, and by what meanes the ministers maintenance is raised unto them.

4. The notable and eminent men either in sects as Ring Leaders of the rest, or in the Church as lights to others, or in the Common wealth as nursing Fathers; that wee may know them and what use may bee made of them to good works or what will may bee feared from them. Concerning all these I purpose to have ephemeride observations out of which collections beeing made in due time, wee shall be able to judge of the state of forreine Churches looking upon them as on pictures, wherin all the Lineaments of their faces are represented.

Je pravděpodobno, že plán tento sdělen byl i přátelům zahraničným a patrně vešel záhy ve známost i u Lešenských.

(Kollat. R. Whitling.)

VIII.

Jan Jonston Vil. Schickardovi.

Z Leydenu, 1634 — 5. dubna.

Jonston, vychovatel hrab. Bohuslava Leščinského, píše orientalistovi, vychválenému jeho leydenskými přáteli, jakož i professory východních jazyků. Zprávy o pisateli adressát může si hledati u Jana Val. Andreae, který ovšem nápadně se odmlčel v tyto poslední časy; snad neumřel? Prosí Schickarda o pokračování v pracích orientalistických a pozdravuje Besolda a Lansia.

S. P. Non miraberis credo, vir clarissime, quod ignotus te compellem. Is est doctrinae tuae genius, ut a maximis quibusque aestimetur, ea in me doctorum admiratio, ut imperare mihi, quin innotescam, non possim. Te ante paucos annos Lipsiae partim ex libellis, partim ex Avianorum relatione nosse didici; hic tum ex magno Heinsio, Golio, L' Empereurio, viris mihi amicissimis, tum ex scriptis quibusdam ita cognovi, ut Tuus omnino esse cupiam. Hisce ergo meum erga te cultum testor: utque me inter observantissimos tui reponas, oro. Quis sim ex cl. Valentino Andrea accipias: et si forte nonnulla recenter sub hoc nomine vidisti, mea esse existimabis. Testimonium affectus si cupis, manda quicquid apud Anglos volueris. Brevi visurus eos sum, quos ante triennium salvos et mihi faventes reliqueram neque alia diligentia quae injunges curabuntur, quam quae meam fidem liberet. Ego dum humanitatem Tuam ex doctrina colligo, quasi jam in penetralia amicitiae admissus, ut in incoeptis Geographicis et Historicis scriptis pergas, et Tarich illius complementum quam primum nobis des oro. Non desunt Arabici Lugduni typi, quorum penuria te laborare Cl. Golius innuit: felices se Elzevirii putabunt, si curae ipsorum scripta commiseris. Habet et Wilhelmus Christiani Johannis Jansonii impensis fusos, qui cum illorum elegantia contendere videntur. Sed haec publici boni causa desidero: privato usui, importunus flagitator exopto, ut Tuorum scriptorum Catalogum possim habere. Citari quaedam a Te video, quae nec instructissima Elzeviriorum possidet. Venerandum Andreae nuper salutavi; submisi et scripta; quae et Tibi commoda occasione debentur. Responsum nullum habeo, nec scio an in vivis. Impetraturum me a Te vir cl. existimo, si certiorem facias. Literas Amstelodamum ad Stephanum Pilgramum diriges; ab eo ad me rectissime curabuntur. Interim vale vir cl. cum summis viris collegis Tuis Besoldo et Lansio, quorum ego eruditionem partim ex scriptis claram, partim ab illustrissimo Domino Barone de Konavij Georgio Superio laudatam nunquam satis admirari possum. Dabam Lugduni Batavorum 5. April stylo novo 1634.

Cl. T.

addictissimus
Johannes Jonstonius Illustris Comitis
Lescinii, Palatin. cla. Belsensis
Ephorus.

(Rukou Schickhardovou připsáno:)
accepi 4. Maij 634.

Nadpis:

Clarissimo Viro Dno Wilhelmo Schickardo LL. Oriental. in Academia Tubingensi PP. Fautori et amico observando.

Franco bis Stutgart. Tübingen.

Tarik znamená v arabštině dílo historické vůbec.

List tento zjišťuje, že Jonston r. 1631 byl v Anglii, byl tehdy také přirozeně dopravovatelem listů Lešenských, jmenovitě asi prvním prostředkovatelem mezi Komenským a Hartlibem.

(Kollat. Dr. Heyd.)

IX.

Pöhmer J. V. Andreaeovi (úryvky).

Z Norimberka 1636 — na Velký pátek (11. dubna).

H. Hein jej upozornil, aby se u adressáta dožadoval zpráv o knize »Dextra amoris porrecta« jakožto myšlenky o dokonalé společnosti. Nebylo mu lze dostaviti se osobně, proto si upravuje takto cestu ke známosti s adressátem. Přeje mu při tom všeho dobrého.

Quoties memoriam recolo suavissimae illius conversationis quae mihi non ita pridem cum CL^mo^ Viro Dn^o^ Heinrico Heinio IC^to^ intercessit, toties audire mihi Videor Elogia quibus Candidissimum illud pectus eximias virtutes Tuas inter nos celebrare solebat.......

..... praeter ingenuum illum amorem quo Vir Optimus Te prosequitur, erat Dextera illa porrecta amoris Christiani, quam ille mihi, avido, si quis, talium, velut unicam eandemque perfectissimam Societatis vere Philosophicae Ideam subinde ostentabat adque illam amicissime invitabat: quin et hortabatur, ut si quando in patriam reverti contingeret, excurrere in agrum Wurtembergicum et veterem illum Amicum suum Dn Jo. Val. Andreae, Decus Ordinis Theologici, Delicium pie eruditorum (et quae alia meritissimae Virtutis Encomia judicium viri subactum protulit) coram contemplari meminissem.

— —

Quod igitur interim unum potui, dum propitium Numen me Tibi aut Te Nobis sistat (quid enim ego et omnes Tui in hac Republ. nostra potius voveamus, quam illud: Talis cum sis Utinam Noster esses!) hac Velut animi mei syngrapha futurae inter nos, si Tibi ita videtur, amicitiae Christianae viam stratam volui. —

X.

Jan Duraeus S. Hartlibovi (regest).

Z Norköpingu 1636 — 18/28. května.

I. Z Hamburka Hartlibovi psal. O příchodu jeho ať mlčí, jen přátelé nejdůvěrnější mohou se o tom dověděti. Zde v Norköpingu žije pán, jenž pro něho poslal. Na jeho útraty cestoval, 130 tol dostal po odchodu z Amsterdamu; zamýšlí však brzy odebrati se do Štokholma. S Geerem, toť jeho jméno, smluvili se tím způsobem, že Duraeus bude o díle pracovati, ale meškati bude u něho jen jako jeho známý, nikoli jako spolupracovník. Lovis de Geer jest vzor štědrosti. Na universitě vydržuje osm studujících a pomáhá vyučování v Německu. Pohnutky Geerovy jsou: jednak zájem o dílo Duraeovo, jednak i vlastní prospěch, neboť je to veliký pán, majitel měděných dolů. K tomu cíli přivedl též v zemi mnoho cizincův, a koruna udělila mu právo cizince v zemi usazovati. Doly své uvedl v stav velmi dokonalý. A protože je to muž zbožný, přeje svým dělníkům svobody svědomí. Chce pro ně opatřiti kněze náboženství evangelicko-reformovaného a zříditi pro ně školu. Nespokojuje se ani s tím, přál by si pro ně vykonati ještě více, proto povolal Duraea, což ten slíbil pro věci theologické a duchovní. Myslil pak si Geer patrně, že Duraeus má z Anglie i poslání politické, z čehož jej Dur. hleděl vyvésti a podati mu »a true information of the universality, spirituality, independency and whole of my endeavours«. Doufá, že ho tomu získá. Z jeho řeči tuší, že by ho rád získal zcela pro sebe. Ale Duraeus nepřistoupil by na podmínky, jež se ukazují z jeho nabídky, proto žádá Hartliba o nějaký obnos peněžitý, aby tím si získal nezávislost na Geerovi, jenž by z toho zároveň nahledl, že se Duraeovi jedná jen o věc evangelia a že na pomoc Duraeovu Geer může spoléhati ien při horlivé snaze o evangelium. Zamýšlí brzo odebrati se do Štokholma, pro kancléře byla poslána loď. O tomto vykládal mu Geer takové podrobnosti (of the alteration of the Lord Chancellors mind), že má největší naděje o svém díle. Vzkazuje to po Hartlibovi Tomáši Roeovi, svému posavadnímu ochránci. Peníze, jež má poslati po Stossovi nebo po Rulíkovi, určeny jsou na tisk a »requiting of Peter«. Kdyby byl zůstal v Hollandsku, byl by dále sledoval příhodu Fabriciovu — Až ve Švédsku bude hotov, zamýšlí odebrati se ke kancléři Rosenkrantzovi do Dánska a potom se vzdáti vší činnosti. — Poroučeje ho prozřetelnosti boží vyslovuje své přesvědčení, že

Švédsko jest povoláno novou generaci »to be replanted and became an olter Holland in due thyme«; jen třeba tu »industrious and godly people«, oč se i vláda stará.

II. D. podává zprávu H. o své schůzi s Livoncem Morianem, který mu vykládal o příznivém smýšlení ruského cáře o víře evangelické a tajných společnostech, které prý se mezi jiným na Baltickém moři na malém ostrově založily s přívrženci spisu »Dextra amoris«.

At Elssignour in Denmark I mett with one mr. Henrich Moriam, an Endweller of Lifland, a man of good part, who made untome after sodaine acquaintence (with fell out by discours concerning matters of true religion, in the principles whereof wee did so agree, that instantly a sympathy and confidence arose and a freedome betwixt us to communicate of other matters) strange overtures of the: 1. meanes to enlarge religion towards the Greek Churches, by the Emperor of Russia, whom he saith God doth moue to favour Protestans extraordinarily. He knows of alle those of the christian society which was intended by those that wroth Dexteram amoris, and told me the causes, why they did not settle, as their purpose was in a cer. Isle of the Balticke sed in the confines of the Russian Territories. I received much content by his discurses, and take it as a speciall providence of God that I have met with him, for he is wholy bent to publique endeavour and hath promised to entertaine correspondencie with mee hereafter. to which offert I gave hime some memorandums and addresses soo he gave others to mee in their parts and informed me of divers things concerning this State.

O Morianovi se mi nepodařilo bližší zprávy nalézti. Peter je pozdější zeť Komenského Figulus, jenž byl několik let přiručím cestujícího Dur.

(Kollat. vydavatel.)

XI.

Týž témuž (úryvek).

Ze Štokholma 1636 — 19. července.

Žádá na něm zpráv o zajímavých pro něho věcech, jmenovitě týkajících se Skotska a Komenského »concerning Scotland and Polonia and Comoenius, I purpose to send yau shortly a little treatise of school affaires, which the Queens Tutor here a very honest man .... has made«.

Tento autor jest F. Matthiae.

XII.

Týž témuž.

Ze Stockholma 1636 — 20. srpna.

Bližší podrobnosti o uvedeném Livonci Morianovi. On a jeho přátelé mají úmys na hranicích ruských založiti školu, aby, kořistíce z přízně carovy k evangeliu, osvobodili obyvatelstvo ruské od »pověry«. Záměr tento stojí pod protekcí kupecké společnosti, která míní přes Rus nalézti cestu do Indie; protektorem jejím je kníže Holsteinský. Admirálovi »této koruny« patří ostrov Ruren při Rize, na němž se nadějná společnost umístiti má. Za tím účelem byl i Dr. Hein v Štokholmě, a i s ním mluvil Duraeus o tom plánĕ; Hein přišel vyzvědět, zdaž by mohli ti, kteří se chtí na ten ostrov vystěhovati, obdržeti nějaké bezpečné místo. Až se pisatel doví o věci něco bližšího, hned to sdělí.

Stockholme 20. Aug. [1636.].

I receiued againe yesterday all at once 3 of your lettres. I thanke you for your aduertisements, they will doe mee good in their owne way, therefore I pray you contynue in requitall take notice that now I haue conferred with the diuines of this towne, whon the L. Chauncellor named vnto mee, that wee haue agreed very well vpon the cheif meanes and manner of proceedinge in the busines both here and else where. Now I am writinge vpon him to make a relation of what is past and to desire lettres of addresse which hee promised to mee towards Vpsal. The publicke affaires take vp all his tyme, and that doth make my proceedings more slow, yet if matters goe soundly on, it is noe danger to goe slowly. If it be gods will to open here a dore to the gospell all the feates of education will find place and all that I haue at any tyme wished to set a worke. Now let vs wait vpon god, I pray yon learne what euer yon can concerninge plantations, for it is a materiall thinge to be taken notice of in respect of these parts. I purpose to write at large to you, and to sir Thomas shortly with a shipp I pray be earnest with him to further our expectations in England and bee carefull to confirme the other friends which you knowe. Mr. Morian his way to propagate Christianitie is by Russia. God hath made that Emperour capable of good instruction by the meanes of divers counsellors about him, and of his owne inclynation towards protestants, in so much that hee hath hired some to translate vnto him Luthers workes. But the misery of men is that they haue got large pensions and are called, to propagate the gospell, liue in pleasure as epicureans. This was Mr. Morian his complaint, and because hee is likely to bee employed towards those quarters from this Crowne in the way of trade, he said his principall ayme would bee, to see if hee could procure from the Emperour liberty to haue schoole erected in some frontiers there where they long looked for society might be settled in some safe place, to be a seed of learninge to conuert that nation from superstition, hee made the matter probable to take effect with many circumstances, but especially one which is the negotiation with a certaine company of marchants vnder the protection of the D. of Holstein doe begin to frame towards the East Indies by land through Musconia. Now where trade beginneth and commerce with forraine nations, there all other things may be aduanced. Now the Isle once heretofore named and yet designed for a place of retreate to the society is called Rhunen not farre from Riga, it belongett to the Lord Admirall of this crowne, a most honest man and godly. Dr. Hein hath spoken to mee of it now, when hee went last from hence towards Holstein to try what assistance might be had from that Duke in the cause, viz. whether or no a safe residence could not be obtayned from him for such as would draw themselves together, I would faine write vnto your quarters, but I know not what effect it will take, I feare men that are too fearefull, true loue and faith doth cast out feare, the lord direct us and assist us, let us bee busy while wee haue tyme, the dayes are euill, therefore the tyme might be the more redeemed. God is all sufficient, let us trust in his prouidence, pray with mee that I may be here delivered from vnreasonable men, the grace of the almighty be with you.

(Kollat. úředník v Bodlejaně.)

XIII.

Týž témuž (úryvek).

Ze Stockholma 1636 — 18. října.

Pro své zaměstnání a za příčinou nemoci nemohl dosavad podati svého dobrozdání o Komenském a jeho knihách, ale až bude lépe, neobmešká podati své myšlénky o pansofii a paedagogice.

I cannot give You satisfaction upon all the demands in your letter and upon the papers you have sent me of Comenius and the bookes. I cannot spend my Iudge ment because of my distractions and weakenes, yet if god confirme me to more vigour and strength in due tyme you shall have an accompt of all affaires, therefore excuse me I pray you till I be letter able, for then is possibly I can got so much respit from my necessary troughts I will set a month apart to digest all Pansophicall and Paedagogicall notions and give Yon my thoughts upon them.

XIV.

Týž témuž (úryvek).

Ze Stockholmu, 1636 — 28. října.

»Praeludia Comeniana« ho potěšila, ještě nemůže podati o nich zprávy, ale podá časem.

»Your Praeludia Comeniana are very welcome. I told you once heretofore« — — — — — — — — — — — »about all the Comenian and other schoole discourses, what yon have sent me — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Názvem »Praeludia« se tuto rozumí spis »Prodromus Pansophiae«.

(Č. XIII. a XIV. excerp. vydavatel.)

XV.

Seniorové Jednoty kněžím v Basileji.

Z Lešna — 1635—7.

Děkují za laskavé přijetí svých poslů, Br. Jana Abdona a Pavla Strážkovského, jakož i za udělenou podporu 600 imp. Slibují správné její rozdělení, k čemuž zvolili zvláštní kommissi.

Salutem per Christum nostraque cum precibus studia. Quos nuper ad Vos, Reverendi, Excellentissimi, Clarissimi, Doctissimique viri, domini et fratres in Christo dilecti, vestra ubivis terrarum celebratissima pietate invitati nostraque exilii tam diuturni calamitate adacti quaerendae christianae stipis ergo emisimus: rev. Fratrem Johannem Abdonem, V. D. ministrum, et honestum Paulum Straskovium: eos divina benignitas non sospites tantum nobis reddidit, sed et praecones esse fecit eximiae tum benevolentiae, qua excepti fuere a vobis, tum *συμπαθείας*, qua sortem illam nostram tam miserabilem addolentes cognovistis. Qua re vix dici potest, quantum in coetibus nostris solatium conciliarit desolatis plerumque animis, cum isthoc praesertim tempore nuncio eo bearentur, quo jam omnis spes exilii desituri subverti funditus videbatur. Agnovimus certa ex vestra hac erga nos non miseratione tantum, sed et misericordia et sublevandi studio, coeleste numen sic moderari usquam solere calamitates, quibus fideles suos exercere gaudet, ut interspirare turbonibus faciat auras nonnullas blandiores quaeque Favonii

instar aut Etesiarum commitigent aërem caeteroquin aestuantiorem. Et vero summa imperialium (600), quam vestrae civitatis libertas ex christiana charitate ac condolescentia miseriae nostrae congerere admonitu hortatuque vestro voluit atque occassione certa propediem nobis mittendam hactenus reservavit, probe intelleximus. Itaque ob tam opportunam istam recreationem, quae ab amplissima republica vestra extorribus nobis obtigit gratias et deo, miseratori maximo, maximas ante omnia coetus universus noster dixit: non possumus non permultas et vobis quicunque seu mente benevola seu manu perbenefica in nobis sub aestu ipso calamitatum refocillandis Deo ipsi velut subserviistis postmodum communi eiusdem coetus nomine ac voto adscribere. Quam ipsi non dubitamus a Christo nos agnosci pro membris in corpore mystico proque talibus etiam a vestra pietate haberi, tam polliceri indubie ausimus Christum ipsum beneficentiam hanc vestram tam opportunam in semet ipso quoque agniturum et vicissim eandem opportuno quovis auxilio et praelarga de coelis benedictione in vobis remuneraturum. De iusta porro atque fida suppetiarum istarum distributione sollicitudo illa nobis religione incumbet, ut nullius inter nos egentia ullo pacto hand temere possit conqueri, quasi digna eius atque necessaria ratio habita non fuerit. Eapropter licet toto hactenus seculo egenorum inter nos curam ipsi seniores gesserimus, fide nostra a nemine, nisi forsan male digno numisque satiabili sugillata, ne tamen hac vice vel suspicio esse de nobis possit, quasi vel nostri vel nostrorum potiorem rationem habituri simus quam aliorum aut dignitatem hic aliquam et personarum praecellentiam magis quam tenuitatem reliquorum et indigentiam respecturi: coetu nostro toto hic loci convocato et per vota rogato delecti sunt ex illo pro canonis apostolici praescripto spectatae probitatis sanctoque spiritu (ut confidimus) et sapientia praediti viri, quibus rem ipsam provide commisimus quosque ad hoc totum negocium porro uti opus fuerit fideliter et decenter curandum, rationem certis inspectoribus reddendam seorsim sancte obstrinximus. Ex politico quidem ordine delectus est ad hanc curam seu velut praefecturam quandam vir generosissimus dominus Wilhelmus Dobrzikovius, nobilissimus dominus Simeon de Semanina, spectatissimus dominus Johannes Nigrinus; ex ordine ecclesiastico viri reverendi et doctissimi Paulus Fabricius senior, Johannes Stadius, consenior, Johannes Abdon, verbi dei minister. Quos eo nominandos hoc loco censuimus, ut attestatione ista nostra fidem inveniant, cum deinceps apud vestram reverentiam atque pietatem communi totius coetus nostri nomine suis duntaxat nominibus subscriptis agendum quidquam ulterius curandumque animadverterint. Gratiis tandem pro tam eximio illo pietatis vestrae erga nos affectu, uti certe reduces illi nostri eam usque enarrare satagunt, iterum iterumque actis, id supplices denuo adjungimus, ut quum praeterea seu complementi seu auctarii spe reverti illos nostros subsidii christiani rogatores necesse fuerit, eius spei deinceps gratiose explendae atque consumandae non dedignemini deum optimum maximum experturi remuneratorem certissimum atque largissimum. Nos autem apud

eundem pro vestra amplificatione atque incolumitate supplices perpetim devotissimos intellecturi. Datae Leschnae Pol.

RR. DD. V.

observantissimi

Ecclesiarum orthodoxarum Fratrum e Bohemia et Moravia in Poloniam et Ungariam ejectorum

Seniores et conseniores.

Georgius Baro a Waldstein
Johannes Wilk de Kvilcova
Georgius Erastus, senior Mor.
Mathias Procopius, Sen-Boh.
Johan - Amos Comenius, Moravorum S.
Wenceslaus Locharius, Conse:

Admodum reverendis, excellentissimis, clarissimis, eruditissimisque viris Ddn pastoribus et ministris verbi dei totique coetui ecclesiastico ministerii Christi in amplissima Basiliensium republica Ddnn et fratribus in Christo honore praedilectis.

(Kollat. Dr. V. J. Nováček.)

XVI.

Jan Duraeus S. Hartlibovi (úryvek).

Ze Stockholma 1637 — 7. ledna.

Hodlá se uchýliti a spracovati své vlastní a Komenského pansofické úmysly, jestliže se mu podaří shledati se s lordem Rosenkrantzem a poraditi se s ním o těchto věcech.

»I have a mind to retire myselfe to a settled way of writing and meditation to elaborate my own and some of Mr. Comen. Pansophicall taskes soo far as God shall enable me, and to the effect I would desire to be supported besides my Lord Rosenkrantz to communicate in all things with him for the better perfecting of the same«. —

O této schůzi ještě nic nemůže sděliti, poněvadž je všecko nejisté.

XVII.

Týž témuž (úryvek).

Ze Stockholma 1638.

Má zájem na Niclassiovi a Komenském, jakož i na muži nejmenovaném, jich obou známém příteli.

I usu also do towards . . . . Nicl[assius] and Mr. Comenius, [with his letter has sent me a book aganst Botsaccus, which is wery well written for the vindicatinge of the reformed church Nicl.] Concerninge that other friend you write of I consider his state and person with a great deal of tendernes. For in his standing you know what Interest I have.

XVIII.

Týž témuž.

Z Hamburka 1638 — 2. listopadu.

S Bisterfeldem poslal informace o svých záměrech do Brém a do Hollandska. B. mu také slíbil, že bude agentem věci irenické. Má teď již velký vliv na prince, jehož vychovává, a má naději, že bude z něho nástroj pro věc boží. — Schvaluje kroky, které adressát podnikl na udržování záměru pisatelova; ale nejraději by byl, kdyby mohl býti nezávislým. Pak by se vzdálil na rok od lidí a pracoval by pomocí jediného přírucího o svých myšlénkách.

From Hamburgh 2d of November [1638].

I send by Mr. Bisterfeld to them of Breme, Leyden and the Hague sufficient information and printed Copies of my proceedings in my worke, which he promiseth faithfully to deliver vnto them, and to confirme them in the good inclinations which they haue, or to stirr them vp to better then they haue as yet, he seemeth to mee a man very fit for action, and of good vniversall partes, who in due time wil be of great vse, if God blesse him in his worke, he will have great power with his Prince, and perhaps an instrument of great advantage to the common cause. As for your M. S. I dare not presume to desire the communication of it, to my self, neither for this present doe I conceive that it would bee very vsefull vnto mee. I must have a care that I bee not distracted with too many thinges at once, till I know what I shall haue to doe hereafter, for I am not yet fully setled in resolutions, but doe suspend my self vpon the issue of theis publicke treaties, and in the meane time labour to concurre with the effect thereof whatsoever it bee. Mr. B. is to goe from hence tomorrow fof the Low Countries. I have loaded him with packets and letters to all the Diwines or the quarters to which he is to come, and he faithfully doth promise to bee an Agent for mee, and this hath beene one of the causes why I haue not writen to you soe frequently and fully as otherwise I would haue done. I approve of the meanes which you begin to take for my subsistance, but I am weary of an uncerteine estate, and therefore I can promise noe certeinty of assistance, soe long as I know not what to resolue vpon in time to come, and how to frame my cowrse with some foundation for to vndertake further matters at a meere adventure, I am loath to doe it. And if I must needs doe it, I will perhaps put my self in such a posture as you doe not looke for, nor noebody else. Pray with mee that I may bee directed what to doe. P. S. wish that I were for half a yeare or longer once in a solitary place, where I should not have to doe with anie body but myne owne thoughtes and an Amanuensis. 3 or 4. But if God doth thinke it fit that I should ever bee soe he will fit meanes to bring it to passe. Therefore I remit theis desires to him, and rest in him.

(Kollat. úředník v Bodlejaně.)

XIX.

Týž témuž.

Z Hamburka 1638 — 13. listopadu.

Tassius mu slíbil, že ho navštíví a že mu sdělí, jaké myšlénky o něm následkem pokynů adressátových povstaly.

›Mr. Tassius has promised to come to mee and satisfy your desires, in communicating some things unto mee, raised from the hints, which you have given him, that you might reape fruit from the seed which you have sowen‹.

Pokyny Hartlibovy se bezpochyby vztahují na spolupracovnictví při pansofii Komenského.

XX.

Týž témuž (úryvek).

Z Burgku u Brém 1639 — 22. února.

Rozmlouval s Tassiem v Hamburce 1. o názorném podávání nauk, které se Tassiovi líbilo, poněvadž se shoduje s mathematickou methodou vědomostí; 2. o názorném rozboru Písma sv., o kterém si též žádal bližší zprávy.

S R-em mluvil o založení korrespondence mezi učenci a o pansofii Komenského; R. slíbil, že dle své možnosti bude ty věci podporovati.

Mr. Tassius was with mee before I went from Hamburg, wee did discourse: 1. of the general method of delivering sciences demonstratively whereof I have of late had some peculiar thought, never soe come in former time into my mind, which he said he liked, because they agreed with the mathematical way of scientifical knowledge: and 2. of my demonstrative analysis of scripture, whereof he never had conceived the principles in former time, which he professed to like much and desired a further explanation thereof, so I suppose we have adressed sufficiently to deale with him hereafter, if J can but have time to apply my selfe unto thoughts of this nature in a setled course, which I see noe appearance for me to doe. —

(Nepříležitý soudruh v bytě mu velmi překáží v pracích.)

I have shewen the letter for the procurement of meanes towards a learned correspondence and for the maintenance of Comenius and Pansophical studyes to M. R., who did declare himself very affectionate to the scope and seemed not unwilling to contribute his quota. Hereafter I will see how to come neerer home to him to try whether or noe, these appearances have reall grounds«.

List ten psal mezi opilci

R. je, jakož velmi pravděpodobno, sám kancléř Rosenkrantz.

XXI.

Týž témuž (úryvek).

Z Brem 1639 — 1. dubna.

List sekretáři krále Dánského odešle při první příležitosti, ale nemá naděje, že by král byl nakloněn ideám Komenského, poněvadž je pro válku.

»The letter to the K. of Denemarks secretarie I will send from hence with the first occasion, I doubt of the Kings inclination to Comenius designes, because he is ull of other things and like to be againe at armes, if the reports be true which are told us«.

(Č. XVI.—XVII. a XIX.—XXI. excerp. vydavatel.)

XXII.

Litevci Superintendentům Velkopolským.

1639 (?)

Pro známost Komenského se Stolciem se roznesly dobrodružné zprávy o jeho spojení s Felgenhaurem, proto Litevci prosí za opatrnost se strany církevní vrchnosti.

Cur haereticum hominem inter Vos toleratis, aut illi non attenditis melius Annon satis tristem statum per Socinianos experitur Ecclesia, iterumque per contrarium

errorem turbae sunt dandae. Felgenhawer fuit Dantisci apud complices suos, evocatusque ab illis Comenius etiam comparuit et Felgenhawero baptizavit filiam. Egerunt etiam Patroni eorum, ut quod Felgenhawero sperandum non erat, Comenio obtingeret, publicae Cathedrae honor: sed olfecit Magistratus, machinatioque illa fuit frustra. Consequens ergo istius conventiculi fuit, ut Felgenhawer in Germaniam, Comenius in Poloniam rediret.

XXIII.

J. A. Komenský Dan. Stolciovi.

Z Lešna 1639 — 6. května.

Komenský dle přání svých představených hledí poučiti svého přítele, jenž zbloudil na scestí ve víře, o povážlivém učení Felgenhauerově, jakož i o původci učení toho, O Felgenhauerovi' mu sděluje, že r. 1623 vydal podivná proroctví, jež do roka byla vyvrácena. Kterému apoštolovi se něco takového přihodilo? Jeho chiliasmus rovná se pověstnému učení Münsterově, jenž víru chce šířiti zbraněmi. Písmo sv. vykládá allegoricky a metaforicky, což je zajisté velmi nebezpečné. Vše mísí dohromady: osoby sv. Trojice, jména i původ Kristův; o jiných lidech mluví opovržlivě, křesťanům vytýká bludy a sám je rozmnožuje. — Učení tohoto spisovatele odporuje víře, obdobě víry a nepředpojatému rozumu, jakož pisatel zevrubně dokazuje. Potom zkoumá, jak Felgenhauer k názorům těm dospěl, a to rovněž trichotomicky; k tomu připojuje vyvrácení těch myšlének.

Ad *a)* vykládají se slova v Epišt. sv. Jana I, 4, 2—3 (*ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα*), že v těle již přišel, ve shodě s evangelisty Matoušem a Lukášem. Mínění, že si tělo přinesl, odporuje proroctví, že zrodí se z pokolení Davidova. Ad *b)*. Aby Kristus byl prostředníkem, třeba jest, aby byl člověkem, jakož i skutečně byl. Ad *c)*. Nebylo-li tělo jeho lidským tělem, jaké tedy bylo? — Potom Komenský vykládá důvody, o něž se Felgenhauer mimo to opíral. Na konec připojuje pozdrav přátelům a pánu z Berbistorfu, i vyslovuje přání, aby se Stolcius hodně brzo vrátil ku pravé víře křesťanské.

In Nomine Christi, qui est ex Patribus secundum carnem super omnia Deus benedictus in secula Amen.

Nobilissime Domine Stolci, amice in Christo Jesu dilecte.

Quo te amore ante quadriennium hoc, dum ab Orientali ad Aquilonarem plagam hac transiens apud nos aliquamdiu subsisteres, complecti coepi, eodem prosequi perpetuo mihi esset volupe, si modo amoris ejus vinculum (quod non aliud esse potest, quam animorum in Christo, aeterna veri amoris radice, consensio) perstet integrum. Doleo autem illud inter nos, adeoque inter plures, Satanae dolo, sive rumpi, sive rupturam minari: recedentibus quorundam cogitationibus, Tuis etiam, a simplicitate illa quae est in Christo Jesu. Meministi Te ante triennium ad me novos quosdam libellos (videlicet Spiegel der Warheit und Weissheit: et Monarchen Spiegel: et Sendbrieff an die Hirten und Schaffe) misisse, cum requisitione iudicii mei: quos postquam percurreram, rescripsisse memini, opinionum inesse portenta, orans ut a talibus abstineres: Tu vero cum nullas amplius ad me dares, abstinui quoque scriptione. Et quanquam postea, cum mussitari

inciperet Te, et Generosum Dominum E. D. B. D. Ernfr. B. novis istis opinionibus omnino delectari, adeoque illectos iam et captos esse, ut profiteri etiam publice non vereamini, constituissem super ea re ad Te scribere: impeditus tamen partim occupationibus meis, partim spe haeresin illam talem esse, quae nec profectum aliquem adeptura, nec Ecclesiae damni multum datura sit, intermisi. Nunc demum de negotio illo Tecum acturus calamum sumo, non temere: sed quia charitas Christiana requirit, ut admoneamus et aedificemus nos invicem, sollicitaque sint pro invicem membra, ne schisma fiat in corpore (1. Thess. 5. 11. et 1. Cor. 12. 25,) teneri me sentio, ut tam de revocando Te, in Veritatis et Simplicitatis viam, si patieris, quam de praeveniendis aliis emergentibus inde scandalis (aeque ego ac alii, quantum quidem in me esse poterit) cum timore Dei cogitem. Aperte dicam quid sit. Scriptum est ad me et relatum testibus fide dignis, propter vestrum duorum novi istius Prophetae, Felgenhaveri, dogmatum disseminationem, male per Borussiam audire gentem nostram: imprimis autem et nominatim Me, propter cultam antehac Tecum amicitiam: quasi et conscius essem, et haereseos istius approbator. Mira Satanae astutia, in omnes formas sese, ut quoquomodo fallat, transformantis, nobisque similiter modo hanc, modo illam larvam, imponentis. Nuper nos Photinianorum, aeternam Christi Deitatem negantium, gregi agglomerare tentârat: nunc contrarium tentat, Humanitatem nempe Christi negantium turbae (si tamen iam in turbam, et numerum aliquem, factio ista excrevit) objicit. Cum ergo non ignotae nobis sint cogitationes Satanae (inquit Apostolus 2. Cor. 2. 11,) nempe ut nos sive per errores, sive per suspiciones mutuas, dissidiis involvat, perque nostras imprudentium dissensiones opus suum agat veterator, obviandum est illi quoquomodo. Haec ecce causa est, cur scriptione hac Te iterum adire, denuoque monere ac hortari voluerim: ut Ecclesiae pacem turbare, Tuae autem fidei et conscientiae praecipitia quaeritare, ne inducas animum. De quibus ad Te scripturo mihi omnino revidenda putavi scripta illa Authoris vestri, a Te pridem missa; nec non Apologiam quam Christianam vocat, adversus D. Beccmanum editam, cum adiuncto libello ADAM: ut melius perspecta eius mente, argumentorumque quibus placita sua propugnat, vi, non tanquam de re ignota, aut minus recte percepta, verba profundam. Protestor igitur ut in conspectu Dei, me non abreptum praeiudicio, aut affectu ista scripturum: sed quod post iterata saepius ad Deum suspiria, et factam in timore Dei perpensationem eorum, quae nobis novus ἀποκαλύπτης consideranda offert, et institutam istorum cum S. Scripturae testimoniis collationem, conscientia dictabit id solum scripturum. Non quasi Felgenhaverum impugnandum mihi sumam (provinciam enim istam illis qui orsi, et quos edita Apologia provocat, relinquo) sed Te solum amice admonitum venio, ut Te tam periculosis litibus implicare desistas, et non solum aliena paradoxa ne defendas, sed potius ad Fidei simplicitatem, et cultum veri nostri Immanuelis τοῦ θεανθρώπου, quem in spiritu et veritate vere colit Ecclesia vera, videas.

Quod ut Tibi, si potero, et gratiam Deus dederit, persuadeam, breviter quae inter ista relegendum occurrebant monita, aut monenda, communicabo. Quae imprimis eo tendent, ut quid hominem istum, et eius coepta, omnibus piis merito suspectum, imo nonnullis exosum, vel etiam quodammodo execrabilem, reddat, agnoscas. Tum aliquid in specie de praecipuo illo figmento, quod basin novae suae Hierusalem (utinam non Babylonis!) constituit, subjungam: nempe

de Carne Christi coelo allata.

Iterum dico non me affectu duci, ut ista scribam: qui non omnia promiscue Authoris illius damno, nec eum sine causa zelo abripi, contendo. Tantas enim ataxias, dissidia, odia, pugnas, verbo tenebras rerum humanarum, adeoque Ecclesiae Christianae, quis bonus non ingemiscat, deploret? Videoque ipsum particularia nonnulla, contra eas quae irrepserunt superstitiones, abusus, impietatem, mores pravos etc. non male observata habere: quae non solum tolerari queant, sed et certum adferre fructum tempestive adhibita, Fieri tamen posse non diffiteberis, ut quod de Judaeis olim, Christum et Christianos persequentibus, Apostolus dixit, habere zelum Dei, sed non secundum scientiam (Rom. 10) de illo quoque tanquam homine verum esse possit, bono zelo eum talia tentare, quae in se bona (h. e. fini suo accommoda, veritati consentanea, Ecclesiae profutura) non sunt. Ut igitur causa ipsa, quam agere videri vult, per se improbanda non sit (velle scil. homines Christianos a dissidiis in doctrina, et profanitate in vita, et infidelibus scandalo objiciendi pertinacia, reducere ad fidei unitatem, ad vitae sanctitatem, ad Christianismi propagandi studium,) videndum tamen est, utrum media quae ab illo adhibentur fini suo sint proportionata? id inquam serio perpendendum est. Est siquidem negotium hoc in se ipso ingens, prorsusque maius quam ut facile admitti, aut credi, vel possit vel debeat. (Nam qui facilis credit, facili quoque fallitur astu.) Totius nempe Mundi, omniumque gentium et Religionum (Christianae, Judaicae, Mahumeticae, Ethnicae) solemnissima Reformatio, quam ut iam iam instantem per revelationis spiritum (ut loquitur), praenuntiat, et illi nova sua doctrina viam sternit. Scis autem nova omnia semper esse suspecta, antequam probata fuerint, ut non aliud esse quam vetustae (id est aeternae, semper immotae) veritatis novum nitorem, constet.

Quod an, et qua ratione, ille vobis tam facile sequacibus probaverit Vos videritis; meum ego assensum cur retraham, sequentia ostendent. Credo autem aliorum piorum, qui fucum metuunt et fugiunt, easdem aut similes esse cogitationes. Tu eadem haec in timore Dei perpende: ut num recte et tuto a communi via ad suspecta illa diverticula deflexeris, cognoscas.

I. Primum autem, quamquam non dubitemus fore (secundum divina oracula) ut ante saeculi finem dilatet Ecclesia tentoria sua, ut reliquiae seminis Abrahae redeant ad Dominum Deum suum, et quaerant David Regem suum ultimis diebus (Os. 3, 5,) praediceturque Evangelium regni in universo Orbe, in testimonium omnibus gentibus, atque tum venturam

consummationem (Matt. 24 v. 14) talis tamen illa metamorphosis, qualem Felgenhauer annunciat (ut Christus corporaliter redeat, Judaeos e dispersione colligat, in Hierusalem illam terrestrem reducat, Gentes subjuget, et visibiliter in orbe terrarum regnet) antiquum est Chiliastarum somnium, saepe et varie a multis refictum, semper tamen in nebulam relapsum: quidni similem hic fucum, et similem eventum, metuamus? Relege quaeso te apud Sleidanum, quae fuerint Anabaptistarum Monasteriensium, de iamiam appropinquante, et se per universum Orbem dilataturo Israëlis Regno, deliria. Eo forsan insaniae Vester ille nondum prorupit, ut Regno illi armis et furore parare velit viam: sed et mitis delirii mala extimescenda sunt. Nemo de repente fit malus, inquit Seneca: sed nec de repente quisquam fit insanus aut furiosus. Gradatim eunt omnia: Spiritus etiam vertiginis sua habet incrementa.

II. Tum suspecta est non immerito persona, talia haec et tanta vaticinando ebuccinans, et velut scaenam quandam novam adornans. Homo nempe cuius ingenii vanitas, iam re ipsa mundo detecta est, divina sic disponente providentia. Exstant enim contexta ab ipso (per revelationis spiritum quem iam tum iactabat) anno 1623 Vaticinia mira et stupenda, de eventibus miris et stupendis. Anni tum sequuturi 1624: quae vana fuisse, et a spiritu non prophetico, sed phanatico dictata, res ipsa ostendit. Quid ergo de aliis, quae ab eodem spiritu, tam magnifice adhuc (quamvis cautius, sine temporis tam specifica determinatione) buccinantur, solidae spei reliquum esse potest? Cum Samuelem Deus futuro muneri praepararet, dabat illi visiones et praedictiones veras, ut ex omnibus ejus verbis non unum caderet in terram. Unde cognovit (dicit Scriptura) universus Israël, quod Samuel fidelis esset propheta Domini (1 Sam. 3. 19, 20). Unde quidni concludamus: Si Deus vestrum illum ad reformationis mundi negotium destinasset, non profecto permissurum tam turpiter eum labi. Sed agnoscamus necesse est divinae Providentiae occultam vim: quae futurae temeritatis specimen illum edere voluit tali in re, ubi phanatici ingenii vanitas palpari posset. Poterat profecto id homini esse occasioni, ut tam manifeste confusus desisteret. Quod quia non fecit et curiositatis impetum non deposuit, sed in aliud transtulit: urgendus est, si fidem venditatis novis mysteriis haberi vult, ut nobis aut verificet priores praedictiones; aut ostendat ullum Prophetam vel Apostolum sic fuisse a Deo desertum, et tali notatum stigmate; aut saltem nominet, ex quo falso Propheta Deus postea verum Prophetam effecerit? aut denique deleat e sacro Dei codice notam illam, per quam nos agnoscere voluit Deus illos quos ipse misit (Deut. 18. 20, 22). Si horum nihil poterit, agnoscat ergo non solum peccatum ea re admissum (quod facit, et se Pseudoprophetam diserte fatetur Apol. Cap. I. pag. 31, et Cap. III. pag. 43) sed et ingenii sui ad fingendas nebulas vanitatem, et ad proferendum nomine Dei proprii cerebri phantasmata, audaciam. Si ille non agnoscit (perfricuisse enim videtur frontem) nos quibus imposturas metuere ac fugere cordi est, agnoscamus.

III. Non diffitetur se Apostolum ad Judaeos, Turcas, et Gentes, cum Evangelio aeterno missum, missamque esse Revelationem hanc ad se a Domino, in spiritu eius per Angelum (Spiegel der Weisheit pag. 187, et 188.) Id autem quomodo probabit! Aut miraculis certe probet necesse est, aut dono linguarum: Sine hoc enim quomodo Gentibus tot linguarum evangelizabit? sine illo quomodo infidelium indurata corda emolliet ac perdomabit? Donum prophetiae iactare, aut etiam revera habere, apud istos nihil proderit. Dicit enim apostolus: Linguae sunt signum, non iis qui (iam) credunt, sed infidelibus: Prophetia vero non infidelibus sed credentibus. Nihil ergo est eius ad obiectionem de miraculis (Append. Apol. pag. 446) e verbis Christi sumta responsio: Viperina progenies signa quaerit, etc. Christus enim ista dixit non Ethnicis, revelatione divina destitutis, sed Judaeis Legisperitis, qui cum normam credendorum in manu, et signorum unde Messiam agnoscerent, ante oculos satis haberent, destinata malitia se opponebant, signa de coelo (quae illum edere non posse putabant) poscentes. Praeterea Christus, quanquam pertinaciam humanam indignatus, nihilominus tamen infirmitati subveniebat, et missioni atque doctrinae suae miraculis fidem astruere non cessabat. Faciat ille idem: increpet verbis, et convincat operibus, ut appareat illum non esse solum, sed se et qui misit eum Dominum, ei cooperantem sermonesque suos consequentibus signis confirmantem (Marc. 16. 20,). Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute (1. Cor. 4. 20.).

IV. Quantum ad nos Christianos, a quibus Apostolatum suum ordiri velle videtur (forte quia Christus et Apostoli a Judaeis abire ad infideles gentes non debebant, nisi totaliter spreti; Spiegel der Weish: pag. 186, etc.). Quomodo nobis fidem faciet doctrinae suae? Modus certe quo utitur partim est inefficax, partim suspectus. Inefficax: quod malis nostris opem laturus, ea magis auget, imperite vulnera vulneribus sanare, et ignem incendio exstinguere, laborans. Lites enim et pugnas inter Christianos dum exprobrat et exaggerat, sublatasque vult, bellum omnibus indicit, omnes impugnat, lacerat, proscindit. Et ad fidei simplicitatem dum revocare contendit, abstrusa quaedam mysteria (quae nescio an ipse capiat, nobis certe ita ut capiamus explicare non potest) obtrudit: et dum non videmus, quod ut videre queamus in clara luce non ponit, caecitatem et obdurationem objicit, anathemateque ferit. Qua ratione quid quaeso agit, nisi quod animos exasperat? iisque tenebras maiores offundit, et dissidia non tollit, sed auget? Praeterea argumentandi genus, quo utitur, obscurum est, et plane doli suspectum: non per clara S. Scripturae testimonia, aut legitimae ratiocinationis consequentias, sed per allegorias fere meras, et sensus arcanos, quos quomodo per occultum quendam Prophetiae Spiritum eliciat nemo scit. Id autem si permittitur, quis non impostor somnia sua e Scripturis probare poterit? Habebit enim semper quo se recipiat: haec neminem capere posse, nisi simili prophetico (h. e. phanatico) spiritu praeditum. Non ego Vestrum illum condemno aut iudico: habet enim ille et experiet

iudicem suum Christum, opusque eius igne probabitur, aurumne fuerit an stipula. Vereor tamen admodum, ne sit e numero eorum quos Apostolus (ad Collos. cap. 2 v. 18) notat, quod sibi in alios iudicium ultro sumentes, in humilitate simulata, et Angelica quadam sublimitate, ea invadant quae non viderunt, temere sensu carnis suae (hoc est, propriae phantasiae) turgentes. Quid enim illud est, quod in Speculo (pag. 131) personarum Trinitatis distinctionem oppugnans, concedit Scripturam de Trinitate Dei nobis adhuc animalibus ita loqui, nos tamen non ita intelligere debere? Et quod sublimiora semper de suo sensu, quam e Scripturae simplicitate depromens, ad Spiritum prophetiae provocat? Quam phrasin ex Apoc. 19. 10, haustam, hastae et clypei instar omnibus suis venditatis praefert. Etiam quum de arcanis antemundanis et postmundanis, coelestibus et supercoelestibus (non aliter atque si praesens omnia coram intuitus esset) disserit. An vero novus Paulus iterum in coelum raptus tertium? At Paulus ille Apostolus tertio Coelo regressus, nihil tale nuntiavit: sed a talibus qui non in tertium Coelum, sed in supremam phantasiae suae contignationem abrepti, talia ore turgido efflant, cavere iussit.

V. Offendit etiam in Authore vestro inaequalis Scripturas sacras explicandi tenor. Alibi enim omnia allegorizat, literaliter et historice dicta in sensus quosdam spirituales sublimans (ut quae de Christi humanitate historice referuntur) alibi rursum nimis crasse vaticinia prophetica interpretatur, tropos et allegorias (quamvis evidentissimas) inde tollens. Exempli gratia, quod sub Messiae adventum de tollenda ab animalibus feris feritate, placidaque cohabitatione mutua Jesaias (cap. 11) praedixit, literaliter ille, Judaico prorsus sensu, intelligit: et quia literaliter in primo adventu Christi impletum non est (quod etiam causa est cur Judaei Christum nostrum hucusque Messiam non agnoscunt) fingit alterum corporalem in Mundum adventum, sub quem demum ista, ut et omnia ad literam demum implenda sint. Reditus nempe Judaeorum in terrestrem Hierosolymam, et in Gentes omnes imperium: Ligni vitae hactenus in Paradiso alicubi servati corporalis usus: et similia somnia (Spiegel pag. 149, 158.).

VI. Displicet quoque Authoris in mordicus tuendis, quae semel male apprehendit, pertinacia: etiam postquam illi error ad oculum demonstratus fuit: Ex. gr. dictum illud Christi Joh. 3 13: Filius hominis qui est in Coelo; ex Germanica et Latina versione (quae ambiguam habent constructionem) ita interpretatus est, ac si ibi Filius hominis per omnia idem sonaret, quod Filius Dei. Ratio eius erat, quia hic Deus appellatur homo: quod rursum colligebat ex adiecta periphasi, qui in Coelis est: τὸ relativum Qui referens ad τὸ Hominis, non ad τὸ Filius. Unde putabat valde roborari figmentum suum de allata coelo carne, seu humanitate, cum et in Coelo sit Homo, id est, Deus Pater, cuius filius sit Christus. Detecta autem fallacia ex authentico textu, Graeco, ubi sophismati illi (divina id providente sapientia) nullus relinquitur locus, nullaque prorsus ad relabendum rima (expresse enim et distincte dicitur ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ

οὐρανῷ; non vero τοῦ ὄντος ἐν τῷ οὐρανῷ) ille nihilominus hunc locum, tamquam pro ipso faciat, crepare pergit, non amplius imprudentiae, sed prorsus iam impudentiae suae, exquisitum ea ratione dans specimen.

VII. Qui bene distinguit, bene docet, pueris notum est Axioma: cuius vi verum etiam erit, Qui male distinguit eum docere male. Atqui talis est vester ille Doctor; qui non solum nullum nobis integrum Theologiae suae corpus dedit hactenus (ut quomodo sibi cohaereant universa pervideri possit) sed et quae particulatim profert, confuse admodum profert. Exempli gratia de Christo dicit (Apolog. pag. 162) Christus est αὐτοθεός et Verbum: Pater simul et Filius, et Spiritus Sanctus. Similiter in Speculo (pag. 139) confundit SS. Trinitatis personas (aut ut ipse loqui mavult, Testes coelestes) ut dicat Patrem eundem esse, qui Filius, et Filium eundem qui Spiritus S. matremque Dei et filiorum Dei, Dominum et servum, in Deo idem esse (Spiegel Pag. 139). Antea vero dixerat (pag. 136) Deum cum se exinaniret, factum esse quasi Filium. Hocne stylo S. Scripturae? quae omnia opera Dei in veritate fieri, non Quasi, docet. Et Christus toties personas expresse distinguit: ut cum dicit, Ego mittam, Paracletum, a Patre. Sed Felgenhavero, qui mittit, et qui mittitur, et a quo mittitur, idem sunt. Pag. 137 dicit: Christum non solum pro peccatis hominum, sed totius Mundi mortuum esse: quasi omnes Creaturae, irrationales et inanimae, peccatum commisissent, et redemtione opus habuissent: Puccio affinis in hoc delirio iudicandus. Ideoque dicit (pag. eadem, et sequenti) Deum exinanitione sua non solum hominem esse factum, sed omnem creaturam: citatque ex psalmo: Vermis sum non homo. Item, Ecce Agnus Dei, etc. quasi non magis homo fuisset Christus quam Vermis, Agnus, etc. id est, similitudine solum quadam, secundum dici, non secundum esse: Et cum alibi semper adeo pugnet, Christum ex Maria non esse natum: in Speculo Monarchico (pag. 197) quasi pensaturus quod negarat, dicit, Christum ex Joseph et Maria natum esse: et similia multa. Si hoc non est confundere omnia, et miscere coelum terrae, quid quaeso tandem erit?

VIII. Interim sibi propria eiusmodi Scripturarum interpretatione adeo placet, ut neminem alium audire sustineat. Contemptim enim de omnibus loquitur, sugillatque non solum modernos Ecclesiae Doctores omnes (sub praetextu: non oportere sibi quenquam in terris Magistrum constitui praeter Christum) sed et antiquos omnes Patres, Synodos, Concilia, adeoque universalem Ecclesiae consensum. Quod annon a Spiritu superbiae veniat, cogita quaeso. Pie enim pius Theologus Abraham Scultetus (in Epistula Nuncupatoria Medullae Patrum) scribit: Agnoscimus quidem ultro, minimeque inficiando negamus, Scripturam solam esse cujus firmamentis nostra in Deum fides nitatur: sed fit tamen nescio quomodo, ut cum mens nostra in istos primitivae Ecclesiae proceres intuetur, et quas nobis dogmatum sacrorum leges a Rege nostro Christo scit esse latas, eis a clarissimorum Apostolorum successoribus, non modo diligenter conservatas, sed ad rogum usque constanter videt esse defensas, arcano quodam laetitiae motu perfusa

exsiliat: et tot beatarum animularum consensu mirifice confirmetur. Haec ille: Syracides vero eum, qui ad Legem Altissimi scrutandam animum applicat, simul antiquorum omnium sapientiam exquirere testatur (cap. 39, v. 1.). Sed Vester iste omnibus in os contradicens, et omnes in maxillam (ut Sedechias ille Micheam 1. Reg. 22, 24) percutiens, animose: Mene ergo dimisit Spiritus Domini ut loquatur Vobis? Nemo certe recentiorum haereticorum (Photinianos si excipias) tantum sibi indulsit, ut placitis suis facturus locum omnem Ecclesiae consensum, totamque venerandae Antiquitatis authoritatem, usque adeo conculcaret. Nempe utrique idem opus, quamvis ex opposito, agunt: alteri divinitatem Christi, alteri humanitatem, utrique Christum, subruere laborantes, miseri vermiculi.

IX. Aliud iam accipe imposturae argumentum. Videri vult modestiae et charitatis Christianae plenus, eamque ex parte sat speciose ostentat: sed id affectate fieri, suomet iudicio se prodit. Subinde enim adeo inardescit ut nemini parcat, omnes contemnat, condemnet, maledictis proscindat, ut vix alibi similiter videre sit. Excedunt alii sane in se mutuo exagitandis et sugillandis modum (quod ille toties exaggerat) sed vix aberravero si dixero, omnia aliorum hoc in genere inferiora esse. Nullus certe Lucianus, aut Libanius, Christianorum sive dogmatum, sive defectus, aeque ludibriose ac virulenter traducere posset, atque hic homo, bellus omnium Censor ac Reformator, facit. Quod ut a bono spiritu veniat, nunquam efficiet ut credam: quomodocunque ille Christi adversus Pharisaeos etiam detonantis exemplum obtendat. Sed ostendat ille nobis, qua potestate id faciat, perinde ut ostendit Christus. Praeterea, increpationes Christi, Apostolorum et Prophetarum utut acutae fuerunt, gravitatis tamen et maiestatis fuerunt plenae: huius invectivae, suamet dicacitate, subinde etiam scurrilitate et blasphemia, satis se a quo spiritu proveniant, produnt. Nam in ipsum tandem Christum, Immanuelem θεάνθρωπον (qualis a tota vera Christianitate cognoscitur et adoratur, ille autem carneum seu carnalem vocat) rabiem convertens, spurco eum ore, non solum Idolum, sed magnum illum Antichristum, hominem peccati, et filium perditionis, abominationemque in loco sancto stantem, appellat. Quarum blasphemiarum ut Te participem ne facias, mi Stolci, per animae Tuae salutem, perque gloriam Dei, te oro atque obsecro. (Videbitis alioquin quem pupugeritis.) Agnosce potius quam se tandem prodat, etiamsi se in Angelum lucis transformet, satan. Negat quidem ille se hoc in Aurora cap. 20, de Christo Evangelicorum dixisse; dicitque (stylo modestiae suae) mentiri eos, qui id se scripsisse affirmant (Apol. pag. 211.) Sed obsecro Te inspice paginam 163. Speculi. Item, Apol. pag. 347, 348, 395, 396. (Nam Aurora ista mihi nec lecta, nec visa est) et vide an alium quam nostrum Christum, Dei et Mariae Filium, istis blasphemiae titulis impetat.

X. Schismata et Sectas Christianis objicit, quas tamen ipse auget: novam quippe fundat. Id equidem negat, et sibi nullos esse domi discipulos scribit (Apol. pag. 390.) At velit nolit sentiet tamen id eventurum

ut qui placitis eius fidem adhibent, ab aliis se separent, quemadmodum et iam schismata, odia, discipulos, si non domi suae, alibi tamen passim emergentes, afflictamque Christianam rem nova calamitate mactantes videmus. Praetereo alia phantasticae, ad superstitionem pronae mentis, proferre indicia. Cuiusmodi illud est, quod Apol. pag. 390 scribit, Filiolum sibi datum a Domino, in magni nominis sui, et apertorum mysteriorum, memoriam. Et quod nuper filiolae suae nomen, Hierosolymae, imposuisse fertur: in testimonium scilicet recuperandae iamiam a Judaeis, et inhabitandae. Scimus simili modo Prophetas, Iesaiam (cap. 8.) et Oseam (cap. 1.) filios et filias genuisse, eisque imposuisse nomina: sed scimus quoque duo si faciant idem non esse idem. Prophetae enim quod faciebant, iussu Dei faciebant: iste autem quale Dei mandatum profert? Abraham cum filium mactare voluit fides fuit, quia iussu Dei: Thomas Anabaptista, cum anno 1527. Sangalli Helvetiorum fratrem Leonhardum in conspectu parentum, Dei mandatum praetendens, decollavit, vesania fuit, gladio magistratus iure punita. Adeo inter zelum et cacozeliam, humana et siminina facta, interest.

Non est igitur cur Vos similis istius, tanquam bonae causae fiducia, et non cedendi obstinatio, aut etiam ad obiecta responsandi promptitudo, fascinet. Quis enim Sedechia confidentior (1. Reg. 22, 11, 24.) Quis Knipperdolingo constantior? qui ne in morte quidem Johannem a Leyden, Anabaptistarum Regem, iam moribundum errorem agnoscentem, misericordiamque Dei implorantem, Regem tamen Israelis salutare intermittebat? Nempe talibus etiam organis, et Martyribus, opus est satanae, quoties Dei opera obtenebraturus suos Mosi Jannes et Jambres opponit. Non de vestro Patriarcha sententiam fero, sed exempla profero, quam externa eiusmodi signa fallant, impostorque satan ut alibi ita hic, se et suos in Angelum transformare sciat. Simulque ut Tibi Medico in memoriam revocem, quam stupenda sit Melancholicae imaginationis vis; qua correpti homines id quod non sunt Reges, Caesares, Pontifices, Prophetas, Messias, Deos, et quid non, se esse, non ficte et simulate, sed vere et ex animo, credant, mortibus id etiam si irritarentur, obsignare parati. Misereatur nostri Deus, nec auferat a nobis vel Spiritum suum, vel mentem sanam!

Hactenus de authore ac circumstantiis dogmatis novi, per quae reddatur suspectum: veniamus ad ipsum dogma de Carne Christi, quam Felgenhawer non e Maria susceptam, sed Coelo allatam esse vult. Idque ideo quia Caro nostra cum ex elementari hoc mundo sit crassa, palpabilis, peccato infecta et mortalitati subiecta, renovari opus habet ad vitam coelestem, puram, sanctam, aeternam. Christum ergo attulisse talem vitam cum ex Mundo supercoelesti, divino, aeterno, afferret carnem, quam in mortem datam, faceret Mundi cibum: ut quemadmodum per primam carnalem generationem, participes facti sumus Adami terrestris, carnis et sanguinis ejus, et per consequens peccati et mortis: ita per spiritualem generationem participes reddamur coelestis Adami, Carnis et Sanguinis

ejus, et per id iustitiae et vitae. Videntur ista colorem habere, sed videntur; Fucus est revera, qui veritatis smegmate facile detergitur. Nam

I. Scriptura S. opinioni isti aperte reclamat.

II. Fidei Analogia eam non admittit.

III. Ratio sana eandem absurditatis convincit.

I. Reclamat Scriptura: quae perpetuo Christum filium hominis vocat: diserte etiam filium Mariae (Luc. 2, 7,) ortum ex Patribus secundum carnem (Rom. 9, 5,) Ex semine David (Rom. 1, 3,) Ex lumbis ejus (2. Sam. 7, 12,) Assumsisseque semen Abrahae (Heb. 2, 16,) et participem factum carnis et sanguinis (v. 14.) ut per omnia similis nobis factus misericors esset (v. 17.) Quae omnia Christo veram humanam naturam, hoc est, carnem et sanguinem nostris similem, apertius tribuunt, quam ut ullis argutiis et cavillationibus eludi possit. Eandem humanitatem non aliunde allatam, sed in utero Virginis conceptam et genitam, adeoque non exstitisse, antequam in utero Virginis conciperetur, eadem Scriptura omni exceptione locupletior testis est. Testatur enim Christum esse factum ex muliere (Gal. 4, 4.) Conceptum in utero Virginis (Luc. 1, 31. et 2, 21,) et genitum in illa (Math. 1, 20.) Item, Conceptio illa adscribitur Mariae, aeque ut aliis Matribus. Concipies, inquit ad eam Angelus Luc. 1, 31. Et cap. seqq. Peperit filium Suum (v. 7.) Ad quae verba recte Tertullianus: Si Verbum ex se Caro factum est, iam ipsum se concepit et peperit, non Virgo.

II. Analogia fidei (ad quam Prophetias exigi Apostolus vult, Rom. 12, 6,) similiter opinioni illi acriter repugnat. Credimus enim Christum inter Deum et homines factum Mediatorem, primum participatione utriusque naturae: ut qui cum Deo Patre unum est, idem ille sit nobiscum etiam unum, sublimi scopo. Nempe ut Homo existens, esset miseriis nostris compatiens, ab iisque nos, Carnem suam et Ossa sua (Ephes. 5, 30,) liberare gestiret. Deus autem existens, possit populum suum salvare a peccatis suis (Matth. 1. 21, 22, 23.) Ut igitur opus hoc Redemptionis, Deum et Homines pariter concernens, vere perageret, vere Immanuel, *θεάνθρωπος* factus est, hoc est, vere Deus, vere Homo. Non autem esset vere Deus et Homo, si aut Deitatem haberet a Deo Patre aliam et diversam, ut Arius, Photinus Socinianique somniant: aut humanitatem aliam et diversam a nobis, ut Marcion, Valentinus, Menno, Felgenhauer. Utrique et erronee et haeretice. Qui enim naturas in Christo solvit, solvit vinculum nostrae cum Deo unionis. Et qui non natum eum ab aeterno ex Deo, in tempore autem a nobis, sed factum aliquopiam modo, extra Deum et extra nos, fingit, fictum habet Christum non verum: quia fictam in ipso seu Deitatem seu Humanitatem: fictam proinde etiam, non veram, Dei cum Hominibus unionem. At S. Scriptura ut vere Deum-Hominem esse ostendat, promiscue de Christo omnia quae separatim de Deo, et separatim de Homine, enuntiari possunt ac solent, usurpat. (Praedicari autem praesupponit inesse.) Nempe, quemadmodum Homo, quia ex anima immortali et corpore mortali

vere est compositus, vere dicitur propter illam immortalis, propter hoc mortalis: ita Christus Deus-Homo, propter divinitatem dicitur aeternus, immensus, omnipotens, omniscius, etc. propter humanitatem dicitur ortus, conceptus, natus, mortuus, resuscitatus, hic aut illic fuisse, quaedam nescisse, etc. Omnia tam vere, quam vere de utraque natura participat.

Praeterea docet nos fides, maledictionem in hominem latam tolli non potuisse, nisi effusam in hominem. Id quippe iustitiae Dei fuit congruens, ut illud quod peccârat, Homo, puniretur: et sapientiae, ut non alii, quam morbidae rei, applicaretur emplastrum. Non igitur Angelos, aut aliquid coeleste, assumere opus fuit Deum, sed semen Abrahae (Heb. 2, 16.) Hoc enim restitui debebat, et per Christum restitutum est. Accipiens namque Filius Dei carnis nostrae massam, et non accipiens simul peccatum, factus fuit eo ipso jam Agnus Dei, tollens peccata mundi. Sustulit enim ea sic iam a sua carne, ut esset non Caro peccati, sed in Similitudinem carnis peccati (Rom. 8, 3.) A nobis autem reliquis, adeoque toto Mundo, sustulit peccata passione innocenti, cum carnem nostram maledictioni obnoxiam cruci affixit, ut maledictionem auferret a nobis, quorum carnem et peccata gestabat (Gal. 3. 13, 14.) Hoc nempe est quod Apostolus dicit, veterem nostrum hominem crucifixum esse cum Christo, ad destruendum corpus peccati (Rom. 6. 6.) Non ergo aliud aliquod et alterius generis Corpus, coeleste scilicet crucifixum est; sed vetus noster homo, caro scilicet nostra, et sanguis noster: eademque ipsa post resuscitata sunt, et nos cum Christo et in Christo resurreximus, non phantastice et imaginarie, sed vere et realiter; quia. Opera Dei nostri fiunt in veritate.

III. Si pergit argutari Felgenhawer, ad absurda redigetur. Est enim, quod fingit, contra sanam Rationem: ad quam tamen perpetuo provocat, cum dogmata sua tantum a sensatis et intelligentibus (Wohlgesinneten und recht vernünfftigen) iudicari vult. Recte quidem id, exemploque Apostoli, qui, ut intellegentibus loquar, inquit, Vos ipsi iudicate, quod dico (1. Cor. 10. 15.) Videamus ergo quomodo ad Rationis trutinam consistat quod dicit: nempe, Corpus Christi non ex humano semine formatum esse, sed ex supercoelestibus; neque conceptum in utero Matris, sed illatum aliunde: ideoque Mariam non recte Christi Matrem dici (ut habet Apol. pag. 111.)

Sed quaero, si Christi carnem non de Maria assumsit, Caro quam gestavit fueritne Caro vera an apparens? Posterius ut dicat, forsan eo futilitatis nondum proruperit. Spectrum enim fuisset non Corpus. At Christus ut ante mortem, ita post resurrectionem, videndum se, et tangendum, prensandum et palpandum, praebuit: eoque ipso corporis sui veritatem probatam voluit (Luc. 24, 39.) Tum, si Corpus apparens fuisset, non solidum, omnia eius gesta (quod edere, bibere, esurire, sitire, fatigari, dormire, prehendi, ligari, caedi, mori, sepeliri, resurgere ac ascendere, visus sit) phantastica erunt, non vera. Phantasta autem vere, quisquis talia de Deo et Operibus eius cogitat. Si ergo verum fuit corpus, aut fuit ex elementis Mundi huius nostri conflatum, aut ex supercoelesti aliqua substantia formatum, aut ex

nihilo creatum, aut denique increatum quid fuit, ipsa scilicet substantia Dei, visibilis facta: quo fere inclinare videtur. Quidquid tamen horum fingit, absurdus est. Nam (ut a postremo incipiam) si corpus Christi ipsam exinanitam Deitatem esse imaginatur, imaginatur divinam essentiam esse corpoream, hoc est, extensam, finitam, circumscriptam, visibilem, patibilem, mortalem. At vero Deum infinitum, immensum, invisibilem, impatibilem, immortalem esse, Scriptura et Ratio sana docent. Si autem Christo adaptat corpus ex nihilo factum, facit Deum absurdum et irrationalem, qui aliquid faciat sine causa. Cur enim Deus se cum Nihilo copulasset, aut cum Creatura quapiam ex nihilo facta? cum non Nihilum, neque aliqua nova Creatura, sed ante iam creatum, et in mortem ac interitum prolapsum Humanum genus, restituendum fuit? Coelestem aut supercoelestem materiam frustra fingit: cum nec illa opem Redemtionis eguerit, sed Homo; praeterea in supercoelestibus, nihil aeque corporeum reperire est, quale Domini nostri Corpus fuit. Restabit igitur ut fateatur ex Elementis fuisse factum: eo forsan modo, quo Angelorum corpora, quoties in veris apparent, formari creduntur. Dicendum vero iterum; Non ad elementa redimendum veniebat, sed Hominem: cur ergo se illis, non huic, copulasset? An Deum ingredi Creaturam ad sui imaginem factam, Hominem, inconveniens fuit, et Creaturam ad similitudinis sui non factam ingredi non fuit inconveniens? Si esurire, sitire, fatigari, captivari, vinci, colaphizari, conspui, crucifigi, mori, non indignum duxit Majestate sua Christus, quomodo indignum putaret assumere Corpus, quod talia posset? Denique dicat, si non ex Virgine accepit Carnem, cur ergo in Virginem descendit? cur ex ea nasci voluit? Annon ea ratione convenientius fuisset extra illam sibi Corpus formari? ut nempe novam esse Creaturam (quod Felgenhaver vult) palam esset. Sed dicat tandem, Credatne Christum infantem lacte materno nutricatum? Si credit, cur non pariter sanguine materno in utero nutritum credit? Quodsi hoc, igitur ex illa corpus habuit: ex quibus quidem constamus iisdem nutrimur. Hoc necesse est fateatur, aut Christum neget lacte et sanguine Virginis matris nutritum fuisse, aut nutritum supercoelestibus quibusdam essentiis: illud autem, quod externe edere aut bibere visus sit, fuisse spectrum. Quoquo se vertat Veritatem naturae humanae declinans, in chimaeras incidet.

Verumenimvero videndum est, quid hominem in istos scopulos agat? Homo enim quia rationalis creatura est, ne errat quidem sine ratione aliqua: nempe quia verisimilia, dum se ingerunt pro veris, errorem faciunt. Patet autem Felgenhaverum pro triplici nostro argumentorum genere, Scripturae, Fidei Analogiae, Rationibus, habere trinam Scripturarum, Analogiae, Rationumque seu umbram, seu nebulam, quam sibi et aliis offundit. Has igitur ostendi ac discuti, operae fuerit pretium.

E Scripturis haec imprimis observo, quibus opinionem suam aut fundat, aut vallat et circummunit.

I. Palmarium est, quod 1. Joh. 4. v. 2, 3, et 2. Joh. v. 7 habetur: Christum venisse in Carne, non in Carnem. Inde concludit, eum iam cum

in Mundum veniret, carne fuisse vestitum, non eam demum accepisse. Resp. Argumentatur non e Scriptura, sed e cerebri sui glossa. Non enim Scriptura dicit, Venit in Carne, quam secum attulit: sed simpliciter venit in Carne. Quod quomodo sit intelligendum, Scriptura se ipsam explicat, dum alibi Verbum carnem factam esse, et semen Abrahae assumsisse, docet. Venit ergo in carne, postquam assumsit carnem; sive, postquam caro factus. Quod ubi, quando, et quomodo sit factum, ut non coniecturis nostris sit opus, descripserunt Evangelistae, qui Conceptionem et Nativitatem eius descripserunt, Matthaeus et Lucas.

II. 1. Cor. 15, 47. Primus homo de Terra terrenus, secundus Homo de Coelo coelestis. Resp. Authenticus textus habet: Secundus homo, ipse Dominus de coelo. Non ergo dicitur, quale corpus habeat Christus, sed quis sit in seipso, Dominus de Coelo. Ad quae verba recte Tertullianus: Non Materiae, sed Spiritus differentia spectatur. Materiam enim (Corpus Christi) fuisse terrenae originis, omnia ostendunt, Sanguis, Caro, Musculi, Ossa, Nervi, Coma etc.

III. Christi caro dicitur Panis vitae, qui de coelo descendit. Joh. 6, 33. Resp. non dicit Christus, Caro mea est Panis quae de coelo descendit: Sed, Ego sum Panis vitae qui de Coelo descendit, sive descendi. Loquitur enim et in tertia persona, v. 31, 41; et in prima v. 51. Se ergo dicit descendisse de Coelo, non carnem suam. Descendit autem ratione Deitatis suae, qua se exinanivit, Caro factus. Carnis demum suae mentionem subiungit Christus, vers 51. et seqq. ut participationis modum doceat. Nempe si credamus Christum carne nostra velatum esse ipsum magnum Deum et vitam aeternam, 1. Joh. 5, 20. Alioquin Carnem Christi per se vivificare existimare, ideoque ei coelestem assignare velle originem, carnales sunt cogitationes, et ipsissimus Capernaitismus, quem iam tum refutavit Christus, dicens: Spiritus est qui vivificat, Caro non prodest quidquam. Verba quae loquutus sum vobis, Spiritus et vita sunt (v. 63) Docet ecce, virtutem illam, per quam secundus Adam, nobis in Spiritum vivificantem factus est (1. Cor. 15, 4, 5,) non a carne sua esse (sive illa in Maria, sive extra Mariam formata credatur) sed ab inhabitante Spiritu aeterno (Heb. 9. v. 14,) hoc est, ipsa Deitatis plenitudine (Coloss. 2, 9.) Quia enim Verbum, quod est Deus (Joh. 1, 1,) et in quo est vita omnium (v. 4,) Caro factum est, et habitavit in nobis (v. 14,) ideo ex illius plenitudine omnes nos accipimus gratiam pro gratia (v. 16.) Solus quippe potuit nos recreare, qui et creare, ut Augustinus loqui solet. Non autem creaverat nos Caro Christi (quae nondum concepta, genita, nata fuit) sed Verbum quod a principio erat apud Deum, per quod omnia facta sunt quae facta sunt (v. 3.) Et quod in gratiam nostri postea Caro factum fuit (v. 14.) Radix ergo, seu Fons Vitae illius, quae a Christo in nos transit, non in Carne, sed in Deitate eius est. Caro Christi Vitae illius Canalis est, per quem illa in nos, Carnis et Sanguinis eius participes, demanat.

IV. Citat quoque saepe locum ad Rom. 8, 3, quod Deus filium suum miserit in similitudine carnis. Resp. Si Christus non habuit veram carnem, sed carnis similitudinem, fuit ergo merum phasma, hoc est, spectrum: quod tamen statuere se negat Felgenhaver. Addendum ergo quod Apostolus addit, in similitudine carnis peccati: ut non caro negetur, sed caro peccati.

Iam videamus, quae argumenta quasi ex Analogia Fidei deducat. Sunt autem haec praecipua.

1. Ut Eva ex Adam carnem et ossa habuit, non ex Eva Adam: ita nos Carnem et Sanguinem a Christo, non ille a nobis. Quod deducit ex dicto Eph. 5, 30. Resp. Theologia symbolica non est argumentativa. Mysticis Scripturarum allusionibus mysteria utique subsunt, sed explicanda per Fidei analogiam, nec ultra scopum praesentis loci extendenda. Paulus istic Viros hortatur: ut Uxores ament sicut corpora sua, argumento duplici (1) Quia Christus sic amat Sponsam suam Ecclesiam. (2) Quia Vir et Uxor una caro sunt. Quod exemplo primi Adami et Uxoris eius, ex Adami costa factae: quae res utique fuit imago futuri, nempe Coelestis Adami Christi, eiusque Evae, quae Mater est omnium credentium. Sed quis iam non videt, per Corpus illud ex latere Christi productum, intelligi mysticum Christi Corpus, Ecclesiam? Non autem (ut iste nugatur) naturalia nostra Corpora, et naturale Christi Corpus? quod utique ille a nobis accepit, ex semine David formatus in utero Virginis. Frustra ergo hunc locum citat. Caeterum, quod mysterium illud magnum (quod Apostolus ibidem, vers. 32 tangit) attinet, id melius, et sine confusione, ita explicatur. Unio et communio nostra cum Christo duplex est, propter duplicem naturarum divinae et humanae in Christo et nobis unionem. Ipse enim cum natura esset Deus (Joh. 1, v. 1, et Gal. 4. v. 8, collato cum Gal. 1, v. 10, et Rom. 14, v. 18) participatione carnis et sanguinis factus est homo (Joh. 1. v. 14. Hebr. 2. v. 14.) Nos rursum qui natura homines sumus, per Fidem et Virtutes divinae naturae consortes efficimur. (2. Pet. 1. v. 3, 4, 5, etc.) Quae naturarum utrinque participatio ideo facta est, et fit, ut proprietatum fieret communicatio et commutatio. Nempe, ideo Filius Dei factus est filius hominis, ut nos filii hominum fieremus filii Dei: ideo ille qui nescivit peccatum pro nobis factum est peccatum, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso (2. Cor. 5, 21,) ideo immortalis factus mortalis, imo traditus morti, ut nos a morte liberati, aeternae restitueremur immortalitati. Ita quae nostra erant accepit Filius Dei; ut nobis rursum daret sua: nostra autem illa a se suscepta vel tolleret, si in se mala, ut Peccatum; vel emendaret, et restitueret, si in se bona, ut Natura ipsa nostra. Sua vero ideo dedit nobis, ut iam virtute divina custoditi servaremur in aeternum. Quae omnia fieri non poterant, nec possunt, nisi vera utriusque naturae copulatio fiat: quae actio et passio non fiunt nisi per contactum. Cum ergo Christus (Virtus Dei, et Sapientia

Dei, in quo solo vis est vitae indissolubilis, 1. Cor. 1, 24, Hebr. 7, 16,) absorbere debuit mala nostra, haec autem absorberi debuerunt ab illo: necesse fuit et ipsum vere induere carnem nostram, eamque mortificare; et nos rursum vere per fidem Christi inseri, participareque de vita ejus. Ideo Apostolus: Haec est veritas in Jesu, deponere veterem hominem, et renovari spiritu mentis, etc. Eph. 4, 22.

2. Ex dicto Johannis Baptistae, Ex plenitudine eius (Christi) accepimus omnes (Joh. 1, 16,) elicit Axioma (quod vult aeternum Nota Bene esse fidelibus) Nos quicquid sumus, a Christo esse in veteri et nova creatione. Etiam nos a Christo homines esse, non illum a nobis (Spiegel pag. 128.) Resp. Utrumque verum est, quia utrumque Scriptura testatur. Fecit nos homines primum, postea ipse factus homo. Aut si ipse prius fuit homo quam nos (nempe iam ante nostram creationem, in principio rerum) verum non erit quod Scriptura dicit: Verbum caro factum est. Erit enim aeque Caro aeterna, atque ipsum Verbum, si utrumque in creationis principio iam existebat. At quae haec Theologia? Nos fides docet Verbum illud aeternum, per quod omnia facta sunt, et in quo vita omnium est, demum post commissum peccatum, et ingressam mortem, carnis et sanguinis particips esse factum, ut mortem subire, et mortem morte destruere posset (Heb. 2, 14, 15.)

3. Apologiae pag. 7. argumentatur sic: Si Christi Corpus e sanguine Virginis formatum est, conditionem unigeniti Filii deteriorem fore conditione adoptivorum filiorum Dei, qui non ex sanguinibus nascuntur (Joh. 1. v. 13) sed ex spiritu (Joh. 3, v. 5.) Resp. Mira hominis simplicitas, sive sophisma suum non intellegit, sive intelligit, et tamen imponere se posse sperat. Quid enim est res confundere si non hoc? Corporalem Christi nativitatem, opponere nostrae spirituali! Nescitne Christo aeque duplicem esse, ac nobis, nativitatem? qua filius Dei, ex Deo Patre; qua Filius hominis, ex homine Matre? Ad quem modum et nos bis nascimur: qua Filii hominum sumus, ex parentum sanguine; qua Filii Dei, ex Dei spiritu (Joh. 3. v. 5, et 1. Joh. 3, v. 9.) Duo intersunt. Primum, quod Christus prius fuit Deus, quam Homo: Ideo antiquior Johanne, Davide, Abrahamo, licet illis nativitate humana posterior: Nos autem prius nascimur homines, post demum renascimur in Filios Dei. Secundo, nos homines concipimur et nascimur (homines) in peccato, propter peccato infectam totam generis nostri massam: Christus autem, quia corruptionem illam sublatum veniebat, homo conceptus et natus est pure et sancte. Hunc enim qui se pro peccatoribus sanctificare debebat (Joh. 17, v. 19) sanctificavit prius Pater, cum mitteret in mundum (Joh. 10, v. 36) ut se per spiritum aeternum offerret immaculatum Deo (Hebr. 9, v. 14.)

Tandem interspergit Felgenhawer passim ratiuculas quasdam, nullius revera momenti. Ex gr. Quod Carnem nostram ut impuram massam, ideoque habitaculum Deo indignum, traducit. Nam caro per se mala non est, si malo caret. A bono enim Deo bona facta est, ut et omnia. Nisi forsan

Felgenhawer Manicheizat, ut corpoream naturam non Dei, sed Diaboli opus esse credat.

Item quod (pag. 129 Speculi) argumentatur: Si Christus ex Adamitica animali carne Homo factus est, consequens esse, ut ipse quoque Redemptore, per quem ab originali peccato purgaretur, eguerit. Nam nescitne Spiritus S. operatione effectum esse ut sanctus conciperetur et nasceretur? (Luc. 1. v. 35.) Ideo Apostolus dicit; missum fuisse in similitudine carnis peccati (Rom. 8, v. 3.)

Item quod passim urget; Nos ad imaginem Adami coelestis renovandos esse: id non solum non evincit, Christum alterius fuisse quam nos naturae, sed evincit eiusdem esse nobiscum. Nam si exemplar imitandum nobis in alia quapiam natura nostra sublimiore ac perfectiore, propositum fuisset, periret nobis imitationis possibilitas, aut certe possibilitatis spes. Quisque enim imparem se Deo causaretur, nec posse ea obire, quae supra suam sortem sint. Nunc quia Deus Caro factus, quae ut Deus mandat, ea ipse quoque ut homo facit, habemus ex propinquo, et ex vicinia, in ipsa natura nostra, faciendorum exemplar vivum: ut per omnia sit inexcusabilis, si quis tergiversari pergat.

Haec sunt, quae in praesens ea in materia occurrebant: quae Tu dilecte amice diligenter in Dei timore pensitabis, annon Christianae Veritati et simplicitati longe propiora sunt iis, quae Felgenhawer tantis ambagibus quaerit, tantis impetibus urget, tantis coloribus fucat. Quodsi opiniones eius altius imbibisti, quam ut facile Te recolligere queas: orare ausim, ut saltem paradoxa illa, et a communi Christianorum fide in tantum recedentia placita, tanto multorum cum scandalo, nullo autem Tuo usu, defendere desistas. Agat Felgenhaweri Apostolum qui volet, Tibi magis erit laudi si Tua agas, in vocatione qua Te vocavit Deus, te continens. Haec enim est voluntas Dei (1. Cor. 7, v. 20, 24.)

Quantum ad ista aliena curiositatis, cogitare Te velim, quod olim Gamaliel suasit: Si ex Deo est opus, quod sibi Felgenhawer tanto strepitu agendum desumsit, processurum, etiamsi Tu te non admisceas: si vero ex phantasia humana, dissolutum iri, cum certa eorum qui se immiscuerint confusione, non coram hominibus solum (quod minus est) sed coram Deo.

Salutant Te amanter Venerandi Fratres, Collegae mei, quibus consciis haec ad Te scribo. Tu autem meo et illorum nomine salutabis generosum Dominum Berbistorfium, quem horum quoque facies conscium: ut si ille Tibi a Catholicae veritatis via deerrandi occasionem dedit, Tu illi eandem in viam redeundi occasionem praebeas. Christum autem oramus, ut Vos regat Spiritu Suo, ut discatis non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapiatis ad sobrietatem (Rom. 12. v. 3.) Timemus enim ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate quae est in Christo, si vobis patiamini praedicari alium Christum, quem non praedicavimus, aut commendari alium spiritum, quam quem accepistis; aut Evangelium alium nuntiari, quam recepistis (2. Cor. 11. v. 3, 4.)

Traducit quidem apud Vos Felgenhawer aeque nos ut alios, nos dominari velle conscientiis Vestris, et homines quaerere lucrifacere non Christo, sed Sectae: nos tamen cum Apostolo dicimus: Gloria nostra haec est, Testimonium conscientiae nostrae, quod in simplicitate cordis et in sinceritate Dei, et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei, conversari quaeramus in hoc mundo (2 Cor. 1. 12.) Speramus autem fore ut cognoscatis (etiamsi aliud vobis persuasit, qui alium vobis praedicat Christum) nos non esse reprobos. Et oramus Deum ut nihil mali faciatis (2 Cor. 13 6.).

Valete in Christo, Filio Dei vivi, qui ut nos secum filios Dei constitueret, nobiscum Filius hominis factus est: huncque saepius quam illum usurpavit titulum, ut fratrem nobis esse, se nobis per omnia similem (excepto peccato) ideoque misericordem et fidelem, contestaretur. Solatia haec ne Vobis eripi patiamini: neque obtenebrari gloriam, quam nobiscum habetis in Christo Jesu, in quo exaltata est natura nostra, Tabernaculum aeternum aeterni Dei facta.

Amen Hallelujah!

Dabam Lesznae 6 Maji, Anno ab incarnato
Verbo, et manifestato in carne Deo, 1639.

Tibi in Domino sincerissime
favens amicus et frater

Johan-Amos Comenius.

O Felgenhauerovi nejzevrubnější zprávu podává (Adelungova) Geschichte der menschl. Narrheit, IV, 388 sll.

Initiálky v úvodě E. D. B. D. značí snad jméno Berbistorfa, ke konci uvedeného, který jinak v životě Komenského dalšího významu nemá.

Spisy Felgenhauerovy, jež Kom. rozebral (dle Adelunga, str. 400 sll.):

a) Spiegel der Weissheit und Wahrheit etc. Amsterdam, 1632, 12°.

b) Aurora Sapientiae. 1628, 12°.

c) Apologia Christiana in Puncto von der Person Christi. 1634.

Upozorniti třeba na část, obsahující argumentaci proti proroctvím Felg., kterou Kom. později, když mu ji proti Drabíkovi uváděli, všelijak vyvrátiti se snažil.

Jméno Felg. v tisku podáno nedůsledně, jak i otisk náš ukazuje.

XXIV.

J. A. Komenský M. Opitiovi.

Z Lešna 1639 — 26. června.

Dle přání jeho posílá Didaktiku, aby ji dal přečísti Mochingerovi. Věc sice ještě není zcela hotova pro veřejnost, ale po ujištěních adressátových mu ji zasílá; byl by rád, kdyby Mochinger stal se spolupracovníkem. Dílo by v tom případě nepovažoval za dokonalé a svobodomyslně by sdělil, jestliže nalézá, že se odchyluje od cíle. Pak prosí o poslání svého díla nazpět; ale nemá nic proti tomu, jestliže si Mochinger něco z něho vypíše, jmenovitě jestliže to tak udělá, by z opisovatelů nikdo celého díla neviděl. Těší se na shledání s Opitiem.

Christus amor noster!

1639 Juni 26.

Nobilissime Opiti,

Exsolvo fidem, quam Tibi obstrinxi; Didacticaque mea cogitata suasu Tuo, per Te Clarissimo Mochingero, meo, Tuo, communico. Gestiissem certe jam pridem cum optimo Viro communicare plura, quam hactenus factum est, si datum fuisset coram: sed scriptis committere, quae adhuc silentium poscerent, non fuit visum. Cum autem Tu putares, posse tuto tantae fidei amico quidvis committi, facio, Teque oro, ut ei manu Tua has chartas praesentes, sed cum amica ex me salute. Legat si placet: sed ita, ut meminerit, haec non dicis causa ad se mitti sed submitti severae prorsus censurae. Opus grande est, dignum cui agendo et urgendo plures jungant et animos et operas. Sed hactenus neminem habere potui, qui serio conspirare velit: quamquam DEI beneficio jam non desint qui promittant. Sed quo hucusque res promota est, meo unius (eiusque quantilli?) conatu saepius parum felici acta est. Non ergo exactum quid et numeris omnibus absolutum hic quaerat: potius quicquid a scopo aberrare, aut eum non attingere notaverit, consignet et moneat. Plures plura possunt, nemo unus omnia. Optarem autem Exemplar ad me redire: quia mihi amanuensium copia non est, nec sumptus adest ad exemplaria multiplicandum. Quod si exscribere volet suum in usum et putabit dignum, non repugno praesertim si inter plures studiosos chartas distribuat, ut nemo totum videat, et citius describantur omnia. Quodsi Te nobis reddes, ut sperabas, Tecum exspectabo meum Exemplar. Vale seculi decus, Reverendumque et mihi perdilectum Amicum D. Mochingerum amanter saluta. Cui si rescribere aliquid, etiam ad priores meas libebit, licebit per hanc praesentem, qua melior non datur, occassionem.

26. Junii 1639.

Tui amans et observans
J. A. Comenius.

XXV.

J. A. Komenský S. Hartlibovi.

Z Lešna 1639 — v září.

Co nedávno s podivením slyšel, že Hamburčané Jungovi překážejí v jeho logických nálezích, to teď zkouší sám na sobě. Polský šlechtic podal proti němu žalobu, založenou na Praeludiích, od Hartliba vydaných, nacházeje v nich pelagianismus, socinianismus atd. Jmenovitě pokládá za nebezpečné takové učení u představeného školy. Komenský tedy žádal o propuštění ze správy školy a odpověděl na 50 odstavců výtek uvedeného šlechtice, tak že představení propuštění nepřivolili, ale věci definitivně nerozřešili. Nastává tedy ještě nové rokování, při němž bude míti účastenství též onen šlechtic.

Pisatel lituje přenáhleného uveřejnění Praeludia, ale ví, že velké věci bez velkých bojů nelze provésti. Poehmera čekají každodenně. — Kom. si koupil dům za 210 dukátů.

Jesus!

Scripsi 15 Julii (Gregoriani scil. Calendarii quo modo velim intelligas semper temporis assignationem. Eo enim utimur hic Calendario) atque per Dantiscum misi, uti ex adjacente copia intelliges. (Nunc per Lipsiam: paucis quidem propter turbatum mentis statum, et alia impedimenta) quia tamen frequentiores promisi, malo etiam pauca et ingrata quam nihil. Cum nuper in submissis a Te legerem Dn. Jungium pulchris inventis suis Logicis, tam exiguam iniisse gratiam Rostochii et Hamburgi, ut potius crabronum instar non Philosophi solum sed et Theologi involent in bonum Virum (Unde fit ut ille animo fractus vix quidquam suorum publicari velit, se vivo) mirari coepi stultitiam humanam sibi et seculo profectus qualescunque invidentem: sed et invidiae ac *τῆς διαβολῆς* vim, optimos etiam conatus retundere valentem. Id autem cogitans nesciebam eiusdem bestiae mihi quoque jam jam imminere dentes. Intra enim paucos dies haec quae referam accidere. Nobilis quidam Polonus, non postreme literatus, Confessionis nostrae, datis ad Ecclesiae seniores litteris queri coepit, foveri et ad munia publica promoveri homines suspectos, obtestans per omnia sacra ut periculis mature obviam eatur. Misitque annotationes suas in Praeludia Conatuum Pansophicorum, quibus evincere laborat, sub methodi concinnitate teterrimum nescio quod errorum chaos Mundo propinari, nominatim Enthusiasmum, Pelagianismum, Socinianismum et inusitatam quandam profanitatem divinam Sapientiam humanae, coelum terrae promiscentem. Ridere primum libuit vanitatem hominis, tanto conatu tantas nugas agentis; sed cum viderem, gloriae Dei Zelum praetendi, et in suspicionum partes alios atque alios trahi, non potui non animadvertere serium adversandi satanae pio proposito conatum. Accedit, quod adjungere se actoris partibus velle videntur, qui non debebant, stimulante (ut interpretantur qui melius quid morbi sit invidia intelligunt) livore.

Consessus jam ea de re habitus, heri; examinataeque illius Aristarchi mei Animadversiones quinquaginta, ad quas ego sic respondi, ut nullitas eorum liquido appareret omnibus. Et quia ille inter alia protestatur periculose Iuventutis scholaeque regimen nobis committi, petii dimissionem, sed non impetravi. Hoc autem decretum est, ut quam primum revocentur praecipui Ecclesiae et Ministrorum Patroni (ille imprimis qui hanc nobis intentat litem) denuoque et serio recognoscantur omnia. — Ita vides quo me praecipitaris immatura illa Praeludiorum editione; ego autem meipsum praefestina communicatione. Praestitisset haec tacite agi donec essent peracta. Confidamus tamen futurum ut haec in eventum spe nostra meliorem disponat Sapientia Dei nostri. Et quidni hac fiducia utamur? Non nostrum utique negotium est, Dei gloria agitur: quam ille non deseret, sive per nos promotam velit, sive per alios. Mihi vel id solatio

erit (si non dabitur prodire ultra) consevisse animorum agros seminio quodam novo, quaqua tandem in herbam, florem, fructum erupturo. Id enim unde sperem, non deest jam. Verum de hoc negotio, et aliis pluribus, proxime: Exspecto enim in horas reditum Dantisco consulis nostri, Amici mei: et cum illo forsan tuorum aliquid. Nunc nihil nisi in sinum tuum effundere volui hunc meum dolorem: tamen dolor dicenda est exasperata et magis etiam contranitens bonae causae fiducia. Non enim usque adeo puer fui, heri, jam et nudius tertius, qui nescirem magna negotia sine magnis difficultatibus et impedimentis sed et periculis tractari vix posse. Josuam Sacerdotem describit nobis Zacharias stantem coram Angelo Domini: sed mox ad latus ejus Sathanam qui adversaretur ei: atque si aliud non potest, commacularet et sordidaret vestes sacerdotis. Sed solatio est, Jehovam increpare posse Sathanam, qui adversaretur ei et reddere servis suis munditiem etc. Interim Tu mecum Deum orabis, ut non deserat causam suam. D. Pöhmerum adhuc prospectamus in dies. Ego mihi domum jam emi (ducentis et decem aureis nummis) quam immigrabo his diebus, utinam mecum tamen vultus Dei nostri Tuique Amen. Atque iam Vale. Te quoque DEUS sospitet.

Amen. Amen.

Šlechtic jmenovaný jest, jak se od jinud dovídám, Jer. Broniewski.

(Kollat. vydavatel.)

XXVI.

D. Stolcius J. A. Komenskému (regest).

Z Riesenburka (v Prusích) 1640 — 5. července.

Předešlý list adressátův obdržel v červnu roku minulého, pokládal za povinnost sděliti jej s Felgenhauerem; tento jej dostal až 15. ledna b. r.; odpověď jeho za 12 dní sepsanou tuto posílá. Jinak se omlouvá, strany pomluv však odkazuje na nepřátelství, jimž Kom. sám pro podporování vidění Poniatovské byl vydán.

XXVII.

J. A. Komenský Dan. Stolciovi.

Z Lešna 1640 — 28. června.

Poslední tato odpověd Komenského, sepsaná ve třech nedělích, pojí se především ke známému výroku, že »Krista dle těla neznáme«, kárá dlouhé prodlévání s odpovědí a zkoumá potom odpověd Felgenhauerovu na předešlý list, již poslal Stolcius, probírá tvrzení jeho jedno po druhém a vyvrací je. Při Felgenhauerovi kárá především tři vlastnosti: jeho neskromnost, jízlivost, zpupnost a pýchu. Odpověd dělí se ve dvě části: ukazuje, že Felgenhauer na jeho námitky nepodal nic nového, ze slova božího pak stanoví osmero známek, dle nichž učení Felgenhauerovo patrně se ukáže bludným.

Pozoruhodna je zvláště 6. známka, jež prohlašuje za bludné učení, kterého bylo by lze hájiti toliko nesmyslem, při čemž Komenský snadno dokazuje řadu nesmyslných vět, jež se týkají pozemského bytu Kristova. Devátá známka charakterisuje motiv Felgenhauerův jako ethický spiritualismus. Na konec žádá Stolcia, aby nesděloval odpověď Felgenhauerovi, ale aby sporné otázky spolu zkoumali a rozřešili. List tento prohlašuje za poslední v této věci a přeje si časné a milé zprávy, že se obrátili.

Nobilissimo atque Experientissimo Viro,
D. Danieli Stolcio, Medico Hermetico, Riesenburgi in Borussia commoranti, dentur.
Salvere Te iubeat salus nostra Christus Jesus, mi amantissime Stolci!

Ad Literas meas, ante annum iam et quod excurrit datas, silentium tuum non tam mirabar, quam in partem benigniorem (ut charitas solet) interpretabar, Te tantis de rebus praecipitare sententiam nolle, deliberandique spatia sumere: aut etiam Veritatis admonitum cum ea reconciliationem meditari, taciteque intra Te (Spiritu Christi in auxilium advocato) argumentorum in utramque partem momenta pensitare. Credebam enim Tibi, qui nova ista novi Apostoli dogmata, sive propugnandi sive propagandi provinciam orsus eras, tantum fore roboris, ut inter causam et causam, et fundamenta quibus utraque nititur, dijudicare posses. Tu autem ut iam video, literas ad Te scriptas, ad Felgenhawerum misisti, me cum illo commissurus: qui et grandi ad Te, et per Te ad me, misso scripto, responsum urget, quasi nactus cum quo contentionis serram reciprocare possit. Quid faciam? Causae mihi non desunt, cur Tibi et illi silentio quam scripto respondere mallem: ne tamen praepropere vel causam, vel Te deseruisse videar, sepono alia, et ad rescribendum Tibi me compono. Deus mihi haec scribenti, Tibi autem legenti, adsit sancti sui Spiritus gratia: ut ne quid maiestate sua et mandata nobis modestia indignum committamus utrinque. Respondebo autem quam paucis potero primum ad literas Tuas ad me: deinde ad Felgenhawerianas ad Te: tandem ad ipsum principale Germanicum eius scriptum.

Tuam ad me epistolam ordiris Apostolicis verbis, Te Christum secundum carnem non agnoscere amplius (2 Cor. 5. v. 16.). Id scilicet opponens exordio Epistolae meae, quo auxilium imprecabar Christi, qui est ex Patribus secundum Carnem Deus benedictus in secula Amen, Rom. 9 5. Ita in limine ipso mihi, aut potius Apostolo, frontem opponis. Quam apte, videbis si locum inspexeris totum: Ex hoc nunc neminem novimus, inquit Apostolus, secundum carnem, neque Christum. Si Tu ita neminem nosti secundum carnem, ut Te Felgenhawer Christum non nosse docet secundum carnem, necessario credis nec me veram habere carnem, nec Te, neque Felgenhawerum, nec quenquam, omnia erunt apparentia tantum, putativa, phantastica (conjungit enim ita Apostolus, se nec Christum, nec quenquam secundum carnem nosse). Hem Theologiam novam ex antiqua Scepticorum

Academia oriundam! Videsne alio sensu ista de Christo Apostolum usurpasse, quam Felgenhawer usurpare docet? scilicet ne secundum carnem, id est extremum respectum, gentem, sanguinem, quemquam in Ecclesia aestimemus cum Christus ipse quamquam ex Judaeis oriundus, et Apostoli ortu Judaei, amplius non agnoscant discrimen, scientes Christum esse factum communem omnium, qui per ipsum, et in ipso nova creatura fiunt. Lege antecedentia et consequentia totius capitis; videbis nihil agi, nisi ut fidelibus commendetur Veritas, quae in Christo Jesu est (confer Eph. 4. 22.) contra eos qui Christianismi larva se ipsos seducunt, sine re etc.

Excusas deinde responsionis Tuae tarditatem: quod litteras meas, quum adversus Felgenhawerum directae viderentur, ad ipsum miseris, quem septimo demum mense invenerint. Longinquum oportet inter Vos esse iter, plus quam Gabaoniticum, quod nisi longinquis ambagibus confici non potuit. Sed esto. Addis: Illum responsum hoc adornasse celeriter, intra duodecim dies. Satis amplum spatium, quo comantur vel Reginae, cum tamen ille extemporaneus in omnibus his videri velit, et sibi quam plurimos Antagonistas (in Apologia, et his postremis ad Te suis) optet, satisfacturus omnibus.

Ad Literas postea meas respondens, purgas Te a suspicione scandali dati, et inustae per Te Ecclesiis nostris, totique genti, maculae: impertinenter huc prophetias Poniatovianas in Tui defensionem citans. Quid enim ista ad rem praesentem? Nullum fidei articulum negotium id concernebat; hic nullus non concutitur. Ibi res vere stupenda fuit, Ecstases solemnissimae, multis centenis testibus; Vester an quidquam inusitati passus unquam, nemo novit, se uno teste spiritum Prophetiae sibi tribuit. Ibi tamen decisio permissa est Ecclesiae, ab eventu: vester Propheta nec Ecclesiae iudicio se et sua submittit, nec eventum exspectat, aut occasionem aliquam sua disseminandi: sed invitae Ecclesiae sua obtrudit, inque recipientes ista cunctantius (utpote novitatis suspecta) tonat et fulminat. Valde ergo disparia comparare instituisti.

Protestaris tandem, Te ideo meas ad Felgenhawerum misisse, quia cum Rationum momentis, Scripturae Sacrae Testimoniis, Analogiae Fidei, deductionibus refertae viderentur, audire volueris quid responsurus esset? Orare itaque iam et obtestari, ut eadem methodo praesentia quoque excutiam, et iuxta trinum illud Veritatis filum (Scripturae scilicet, Analogiae Fidei, sanaeque Rationis) examinem, velle vos (invocato ardentissimis precibus divino numine) Felgenhaweri et mea scripta diligentissime conferre, et seposita omni partialitate, privatisque affectibus, ad laudem et gloriam Dei, Veritatis agnitionem, Vestraeque salutis incrementum, omnia fidelissime examinare; et quo Deus, Veritatis amor, et Argumentorum pondera, Testimoniorumque Sacrae Scripturae Harmonia, traxerit, eo ituros. Rogas igitur, obtestaris, hortaris, ut accepta haec legere, pensitare, et ad ea pro conscientia (omni humano respectu seposito) respondere velim. Facturus fortassis fueram, etiamsi non tam obtestatus fuisses, Tui et Veritatis amore: libentius tamen

iam nunc faciam, cum Te tam docilem promittas. Sed et trepidantius cum de re tanta, tam serio, in conspectu eius, qui nobis Fidei simplicitatem, non speculationum subtilitatem, commendavit, et qui haesitationes nostras, penes quemcunque sunt intellegit, indocilitatem nostram odit, obstinationem vero in praeimbibitis opinionibus caecitate punit, agendum sit. Testis mihi est omniscius, me Felgenhawerianum hoc scriptum nec aspexisse quidem, antequam me una cum illo coram Jehova Deo meo abjecissem, testem et iudicem eum invocans, me pura mente, seposito praeiudicio omni, ad lectionem eius accessurum: paratus semper quemadmodum a quovis homine, ita etiam ab hoc, doceri, si quid ad Veritatem melius intelligendam attulerit. Sin, ut me Deus servet in Veritate sua, aperiatque oculos meos, Verbi et Spiritus sui ductu, ad pervidendas errorum ambages et bivia, et occasiones: quo errantibus extra viam in viam redeundi commonstrari possit via. Demumque ad lectionem eius me accinxi. Quae ergo mihi ista cum timore Dei legenti ac pensitanti venerint in mentem, iam ordine consignabo. Tu ordine lege et iudica. Dominus autem det Tibi intellectum in omnibus.

In Literis eius ad Te tria displicent.

I. Quod cum modestiam iactet, immodestiam tamen impotenter prodit: dum me sibi, tanquam modeste scribenti, Theologice non Picardice respondere vult. Quid istuc verbi? Non Theologice ante scripsi? Non Scripturarum Testimonia mearum assertionum feci? Non ad Fidei Analogiam examinavi? Non Rationis dictamine, fidei subesse et subtestari coegi? Non convitiis et condemnationibus abstinui? Vos ipsos et conscientiam Vestram testes constituo! iudicate inter me et illum!

II. Quod virulentia et blasphemiis non abstinet: dum praemonet, ut ne ex Lerna veterum Aesoporum (Patres intelligit, antiquos Ecclesiae Doctores) qui nihil nisi fabulam narrant de Christo (ignosce o bone Christe) et abominationem desolationis ponunt in loco sancto, quicquam afferam. An vero non aliis verbis, minus contumeliosis, afferre id potuit, si me de seponendis praeiudiciis monendum putavit? Et quo iure et a me, ut sine praeiudicio loquar exigit, qui tam enormiter praeiudicat ipse? Sani an insani, aequi an iniqui hominis iudicium hoc sit, ipsemet iudicet. O quam salutare esset Momo huic ad alicuius Aesoporum istorum subsellia considere, et de divinis disputandi artem melius addiscere! Augustinum nominabo, qui etiam cum teterrimis haereticis congrediens, qua non moderatione et lenitate utitur? Exempli sit loco, quod contra Manichaeos, portentosissimos haereticos, et quorum errores divina gratia feliciter iam eluctatus fuerat, disputationem initurus inter alias conditiones hanc posuit: Nemo nostrum dicat, iam se invenisse Veritatem: sic eam quaeramus quasi ab utrisque nesciatur. Ita enim diligenter et concorditer quaeri poterit, si nulla temeraria praesumtione inventa iam et cognita esse credatur (contra Epist. Manich. cap. 3.). Noster autem bellulus Disputator non nisi praesumit,

praeiudicat, condemnat, blasphemat, irritat, eos ipsos quos lucrari vult, carnales, animales, terrenos, sectarios, et quibusvis odiosis titulis, tantum non quavis (si non linea certe) pagella cohonestans.

III. Evidenter quoque transparet hominis opinione sua ebrii fastus et superbia, illis in verbis: Nos positi sumus in signum cui contra dicitur, et in casum, et insimul in resurrectionem multorum. Hem deliria! Quod de Christo salutis petra enunciat Scriptura, miser homuncio ad se trahit? Et quidem is qui non positus est (ordinaria divina vocatione) illuc ubi est, sed seipsum ponit, dum seipsum omnibus opponit.

Veniamus autem ad principale scriptum, quod Germanico idiomate (negans sibi datum, nescio qua humilitate, Linguis loqui) concinnavit: quod modeste satis incipit, deinde tamen passim vellicationes, morsus, criminationes et blasphemias, more suo interspergit. Ad hoc ego antequam respondere incipio, confidenter tibi enarrabo, quid cogitationum inter legendum haec mihi occurrerit.

I. Ingemiscebam, tam multiplicem et varium sacrosancti Verbi Dei abusum dari. Non res solum, sed sententias, phrases, verba, apices, tantum e Verbo Dei haurire videri vult Felgenhawer: remque tam plausibiliter agit, ut Theologus in ipsa Scriptura natus, ipsissimisque Fidei verbis ex toto enutritus, videri possit. At Photiniani, cum Christum ex opposito latere adoriantur, eandem ovinam pellem induunt, eandem ovinam vocem imitantur: sua omnia tantum e Scripturis deducere laborantes. O miseri mortales, quibus Lux Dei in ipsas etiam tenebras sese praecipitandi viam monstrare invita cogitur!

II. Qua occasione aliquoties tenebrarum nostrarum abyssum exhorrui, in quas prolabi cuivis, ehem quam proclive! Etiam qui summo in lumine se ambulare arbitrantur, quemadmodum hic noster. Confidentiorem certe hominem nunquam ego mea in vita vidi, qui se uno, et Apocalyptico spiritu suo (quem scuti instar praetendit) fretus, tam in speciem sublimia, in seipsis tamen tam inconcinna mysteria (quae divina e revelatione venire nec probare potest, nec tueri poterit, et quae fumi instar a Veritatis sole propediem dissipabuntur) toti mundo ebuccinare audet, tam pertinaciter, ut pro somniis suis mori paratus videatur.

III. Veniebat aliquoties in mentem illius quod ante biennium Vir doctus scripserat: Felgenhawero irascerer, si sanae mentis esset. Agnosco ego non irascendum illi esse: sed nec insultandum. Commiserandum potius eius et eorum quos a simplici Veritate seductos, in tam inextricabiles praecipitat labyrinthos.

IV. Quoties antehac antiquarum haeresium portentosas opiniones recenseri audiebam, per Conscientiam testor, subdubitasse me, an satis bona fide illa ab antiquis sic descripta fuissent: cum praesentis aevi exempla me docuerint, saepe adversa ab parte adversariis talia affingi, quae ipsi non agnoscunt: multaque illa quae referuntur (de Marcionitis, Valentinianis, Manichaeis, Gnosticis etc.) nimis quam monstrosa et abomi-

nabilia sint. Sed lectio Felgenhaweri fidem in me firmavit, nihil tam absurde cogitari aut dici posse, quin alicuius imaginationem occupare, alicui persuaderi, asseclasque reperire, possit. Deus nostri misereatur!

V. Hoc etiam, Male me habet, quod saepe phrasin illam usurpat, Comenius und sein Anhang. Inepte: quum non me sequantur, qui doctrinam quam ego sequor, sequuntur· sed est communis doctrina totius Ecclesiae, a tempore usque revelati in carne Dei. Ex se ipsone metietur me? qui cum sibi quaerat discipulos (iuxta praedictum Actor. 20. 30) etiam quicum disputat (licet is nihil agat, nisi quod receptam Catholicam Apostolicam fidem defendat,) tanquam cum haeresiarcha loquitur.

VI. Legenti antehac mihi Felgenhaweriana, visum est subtilitatis nonnihil subesse, si suo loco et modo proferantur: sed responsio haec opinionem illam in me prorsus imminuit, quum videndo videam nihil nisi lepidas nugas esse, quicquid lepidus iste homuncio agit. Quod infra videbis et palpabis.

VII. Tandem mirabar inter legendum ista: Ad quid ille novum a me responsum petat, quum nihil novi post illam millies (non dicam recoctam, sed aeque crude tot libellis ad nauseam usque egestam) crambem afferat? Prorsus illustre dedit specimen eius, quod Augustinus alicubi dicit: Aliud est respondisse, aliud tacere noluisse. Si tamen usque me respondere vis, amore Tui et Veritatis faciam: ut Anguillam hanc pressius constringi posse, ne elabatur, sentias.

Responsio vero mea bipartita erit.

I. Ostendam eum ad prius obiecta nihil respondisse.

II. Ostendam certas ex Dei Verbo Regulas (Tibi et amicis isto in luto haerentibus) secundum quas Felgenhaweriana dogmata pressius examinare, et ex periculosis illis syrtibus in securum Veritatis portum Vos recipere valeatis: sub conductu ipsius veritatis ducis, Spiritus Sancti, Amen.

Ero autem forsan acrior quam prius, quum videam Sophistam vestrum lenitate mea abuti. Quod enim sub finem Epistolae meae Tibi Medico moderationem exemplo Gamalielis suasi, ut cogites, si opus hoc ex Deo est, processurum, etiam si Tu te non admisceas: id ille (pag. mihi 61: numeris enim exemplaris a te missi pagellas distinxi) in exultandi de me occasionem rapit, quasi spiritus probare nesciam: iubetque asseclas suos videre, qua conscientia se oppugnent adversarii. Cum tamen illud consilium Gamalielis approbando memoret Spiritus S. (Actor. 5. 35): et quia nos non semper tam oculati sumus, ut omnes satanae technas advertamus, nonne bonum est aliquando ἐπέχειν? Quia tamen Felgenhaweri Spiritus nihil moderabile suadet, et ferre potest, eja experiamur fronte directa!

Posueram, ut scis, Considerationes X, Cur Apostolatus Felgenhaweri, cum novo dogmatum apparatu, merito suspectus sit? Ad quas ille ordine respondet. Sed quomodo respondeat, vide.

In Consideratione secunda (primam enim transeo, cum Sententiam suam de Corporali Christi ad Judaeos congregandos reditu mitiget) respondere debuit: aut praedictiones suas priores (de Anno 1624) fuisse veras, et a spiritu falli nescio profectas: aut fuisse aliquem e Prophetis similiter a Deo desertum, similique notatum stigmate: aut ex quo falso Propheta Deus postea verum Prophetam effecerit, nominare: aut denique delere a codice Dei notam illam, qua Prophetas veros a falsis discriminare iubemur (Deuter. 18. 21, 22.) Quid ille ad haec? Nihil: confitetur tantum se in numero Pseudo-prophetarum deprehensum, veluti adultera illa apud Johannem in facinore impio, quod negare non poterat. Quaerit autem ex me, An propterea Pauli quoque Apostolatum rejicere vellem, quod et ipse olim blasphemus fuerit? R. Quid hoc ad rem? Paulus non perseverabat in pristino caeco zelo, sed contrario facto emendabat errorem: Felgenhawer vero Prophetam, Apostolum, Mundi reformatorem, agere non desinit, quamvis confusus. Non imitatur ergo Paulum: manetque eum hic nihil respondisse.

Tertia Consideratio fuit. Cum se Felgenhawer Apostolum ad Judaeos, Turcas, Gentes profiteatur, necessarium illi fore donum linguarum et miraculorum, etc. quae in illo nondum conspiciantur. Quid ille ad hoc? Sophismate se tuetur. Primo enim dicit, Non defore suo tempore, qui linguis loquantur et miracula edant. R. Isti ergo erunt Apostoli non Felgenhawer. Si ille tantummodo praediceret Gentium conversionem, et Prophetae munere fungeretur, non obiecissem istud de linguarum necessitate argumentum. Quippe Prophetis, gentium conversionem praenuntiantibus, linguis gentium opus non fuit: fuit Apostolis, conversionem illam Evangelii praedicatione procurantibus. Prorsus ergo Felgenhawer aut a Spiritu suo linguarum donum impetrare, aut Apostolatu suo se abdicare, titulumque inaniter usurpatum deponere, necesse habet. Deinde tentat me constringere quaestiuncula, Quomodo ego probare confidam me a Domino missum esse ad docendum? Cui si non linguarum cognitio, miracula tamen desint? Ridicule: quasi vero Vocatio ordinaria extraordinaria egeat probatione. Si me Prophetam vel Apostolum venditarem (extraordinarium scilicet Dei ad homines Legatum) tenerer utique id extraordinaria virtute demonstrare. Nunc cum non ego id faciam, sed Felgenhawer, illi non mihi talis incumbit probatio. Quod (tertio) asserit, Spiritum probari oportere spiritu, recte: sed hoc ad Apostolatum nihil. Nondum enim credentes spiritum tuum nondum intelligunt. Si nos vult spiritum spiritu probare, ita esto, atque ita fit. Animadvertimus enim per iudicium spiritus, Felgenhawerum dona quidem spiritus boni habere multa, sed quae mistura spiritus phanatici, hoc est, imaginationum propriarum excessu, contaminat. Sed consideratio ista alterius est, non huius loci: impertinenter id huc, ut a proposito averteret, ingessit.

Consideratione quarta dixi, ad nos etiam Christianos Apostolatu fungendi dexteritatem in Felgenhawero non animadverti, propter docendi

modum, quem usurpat, partim inefficacem, partim suspectum. Inefficacem: quia vulnera vulneribus sanari, ignem incendio exstinguere, lites pugnis terminare, inceptat. Suspectum: quia cuivis impostori somnia sua e scripturis ea methodo probare aeque facile erit, si placita sua non nisi spiritu suo iudicari debere, concedatur. Quid ad haec Felgenhawer? Ne γρύ quidem. Ne tamen obmutuisse videatur, duo dicit: Primo, Diiudicare Vos iubet doctrinam suam de Christo, utrum carnalem et terrenum, an coelestem, praedicet Christum? quasi hoc nunc agatur. Deinde, solatur se futura probatione Ignis, quae detectura sit, suumne an nostrum de Christo dogma verius fuerit. Esto.

Consideratione quinta dixi, Felgenhawerum inaequaliter nimis Scripturas explicare: ut qui historiam de Christo allegorizat, allegorias contra ad sensum literalem passim detorqueat. Ad hoc respondet, quod nihil ad rem: Locum Johannis 11. v. 6, 7, per locum Rom. 8. 21 explicans; de reliquis autem mecum, ut carnali, disseri non posse praetendens. Quasi non esset scriptum: Si quis praeoccupatus fuerit delicto (aut errore) aliquo, vos spirituales instituite eum, in spiritu lenitatis. (Gal. 6. v. 1.)

Sexta Consideratio fuit, de Felgenhaweri in illis quae semel mala imaginatione apprehendit mordicus tuendis, pertinacia: quod exemplo dicti, Joh. 3. 13, perverse ab illo toties contra rei veritatem, et conscientiam forsan (Graeca enim eum intellegere, et textum originalem inspicere solere, allegatio passim Graeca ostendit) ad phantasma suum defendendum usurpati, ad oculum demonstravi. Quid hic ille? Mire se torquet, ne manus dare cogatur. Primum dicit, Nolle se de verbis pugnare. Itane? Propugnaculum ergo tuum praecipuum deseris? an te iterum cum adultera in crimine deprehensum agnoscis! Cur non aeque ingenue fateris, et deprecaris? Teneo te sacrilege, nec dimittam, nisi toties deprecatus fueris, quoties hanc Scripturam adulteratus es, perfide. Fecisti autem in omnibus tuis chartis frequentissime: unde falso triumphasti, inde confusionem veram habe. Deinde quaerit, concesso, Christum de se dicere, quod in coelo sit, quomodo autem Christus eodem momento tandem, et in coelo et in terra fuerit, si non Deus fuerit? Quasi vero Christianorum quisquam hoc neget: aut ipse naturarum distinctionem, secundum quam tot contraria de Christo conciliari oporteat, ignoret. Non ignorat, sed irridet: subiungens Babylonicum hoc esse, aedificare sibi terrenam turrim, cuius fastigium coelum attingat, ex duabus scilicet naturis, duobus filiis, duobus Christis, duabus personis, et in summa omnibus duplicatis, ad retegendum mysterium dualitatis, in quam ex unitate prolapsio est ad interitum: adeoque duplicari, triplicari, quadruplicari, Deum ipsum. Concludit (Latino adiecto epiphonemate) Qui ab unitate discedit, atque in binarium cadit, ille Luciferi socius factus est, et arguitur de Satana, quia non sapit ea, quae sunt Dei, sed quae sunt hominum, Matt. 16. v. 23. Ecce quam facile, quam levi occasione mitissimum hoc pectus in rabiem et blasphemias se resolvit! Non turrim Babylonicam aedificamus, Felgenhawere, sed scalam Jacobaeam erigimus:

aut potius erectam cum Jacobo et Sanctis omnibus, quomodo per eam ascendant et descendant Angeli Dei, fidei oculis intuemur: ut nos is ipse, quem illi representabant, docuit (1 Joh. 1. 52.) Hunc autem quomodo nobis scriptura depingit? prorsus ut combinationis aeternae vinculum, in se ipso quoque combinatum. Quia enim disunionem Adami lapsu introductam in unionem reducere voluit Deus, misit Filium, qui redunitam sibi creaturam reduceret ad Deum, et in Deum. Vere (inquam) ut reduniret Deum et homines, vere se, Deus ante existens, hominibus univit, et ex utroque unus factus est: ex utraque scilicet natura persona una. Hinc Scriptura utrumque de Christo enuntiat, et Dei et hominis partes illi tribuens. Non solum enim dicit: Deus erat in Christo, reconcilians sibi mundum (2 Cor. 5. 19.) sed et, Unus est Deus, unus et Mediator, Dei et hominum, Homo Christus Jesus. (1 Tim. 2. 5.) Si didicisset Felgenhawer in fidei simplicitate manere, non absurda illi essent tot illa quasi contraria, quae tota Scriptura de Christo enuntiat: neque binarium blasphemaret tanquam in se malum, cum aeque ut caeteri numeri Dei sit opus, sapientiaeque Dei suo loco illustrandae organum. Neque dualitatem in Christo naturarum ut disunionem conciperet, sed eam aeternae disunionis remedium esse intelligeret.

Mox quaerit, Num Comenius demonstrationem quaerat, Deum esse hominem? Adoriturque illam demonstrationem: quae supervacanea erat futura, si unicam adderet vocem, in Christo, ad imitationem Apostoli citato loco (2 Cor. 5. 19.) Ille autem Deum extra Christum, per se consideratum hominem esse vult (ut aperte loquitur Cap. X. Apolog. pag. 412) id quod ex loco nihil huc pertinente, 1 Cor. 15. 57 (nam is de Christo sonat) non dico per obliquam, sed per nullam, consequentiam deducit. Tum concludit verbis latinis: Haec propriissima Dei definitio est, scilicet, quod est Homo et Adam spiritualis et coelestis: quis magis perspicuam dabit nobis? Veniam postulo, ut παρῳδεῖν liceat: Haec propriissima Felgenhaweri definitio est, scilicet, quod est Asinus et Bos rationalis et loquax: quis magis perspicuam dabit nobis? Nosti me Stolci, non me eum esse, quem cavillis alios impetere delectet: quod dico, eo dico, ut hominis, qui dicacitate sua Vobis imponit, acumen videas: quum quod ineptissime dicit, propriissime dici asseverat. Si enim non concedit proprie Felgenhawerum dici Asinum rationalem: quomodo evincet Deum proprie dici hominem coelestem? Inter hominem certe et asinum generica naturae cognatio intercedit, gradu tantum (rationalitatis) differunt: Deus et homo, Creator et creatura, Infinitum et finitum, δὶς διὰ πασῶν differunt. Paterer ego Deum hominem dici, sicut et Leo dicitur, et Petra, et Ignis, etc. nisi adderet Felgenhawer, id propriissime dici (cum metaphorae sint) et nisi hanc loquutionem ibi fundaret, ubi eius fundamentum nullum est (1 Cor. 15. 47) et denique nisi id faceret intentione subdola, ut ex falso praesupposito falsam eliciat conclusionem: quam mox annectit: Quemadmodum terrestris homo Adam, in sua creatione non hominem coelestem, spiritualem, substantiam accepit,

sed tantum imaginem eius: ita spiritualis Adam, et coelestis homo (Deus) non accepit (in sua incarnatione) substantiam terrenam, sed tantum imaginem, similitudinem, et ut in postscripto explicat (pag. mihi 79) apparentiam. Dicit enim: Es mag nun Comenius und alle irrdisch gesinnete machen, wie sie wollen, so heist es dennoch Gestalt, Gleichheit, und Scheinligkeit: und aber nicht Wesen, Fleisch, und Blutt. (Nota haec Stolci, ne nobis post eripiat Felgenhawer, quod nunc rotunde concedit.) Sed et Pauli ad Rom. 9. 5, verba, hoc eodem loco hic verbis explicat: Nach dem Fleisch, das ist, nach der Gestalt, und Gleichnus (NB. Gleichnus, auch nicht Gleichheit jetzt, sondern nur Gleichnus) des fleisches, etc.

Consideratio Septima ostendit, Felgenhawerum esse Doctorem confusum, tollentem omnes distinctiones, quas Scriptura desumtas, Fides Christiana usurpat etc. Quam ille sibi aspersam maculam eluere dum laborat, magis redit notabilem. Primum enim ut Deum Patrem, Filium, Spiritum S. eandem esse personam adstruat; quaerit, Num Adamum credam dum solus esset, fuisse omnia in omnibus? Marem, Faeminam, Patrem, Matrem, Filium, Omnes homines? R. Non credo. Vir enim fuit, non Faemina (ideo ei quippe socia addita fuit, quia desiderabatur) prole vero auctus, Pater fuit, non filius: Homo, non homines: hominum nempe omnium stirps, non vero ipse omnes homines. Tum quaerit: Num credam Christum esse Deum? et si confiteor, quomodo ergo filius Dei erit, si Deus ipse est? (et quasi nodum posuisset insolubilem, Attendite, inquit, Quid hic responsurus sit?) Hem acumen! quid putat Felgenhawer, quomodo Christus Filius Davidis est, si et Dominus eius est? Laus sit Deo quod pueruli nostri ad utramque illam quaestionem respondere sciunt, quae Pharisaeis et Felgenhawero insolubilis est. Dicendum hic cum Christo: Laudo Te Pater, Domine Coeli et Terrae, qui abscondisti haec a sapientibus illis, et revelasti parvulis etc. Subiungit: Non se speravisse Comenium tam parum Relatorum naturam intelligere, ut nesciat eandem personam esse posse et Patrem et Filium. R. Reciprocene? ita statuit, dum Deum non nisi unam eandemque esse personam, sibi ipsi et Patrem et Filium asseverat. Ita ergo Filius erit Patris Pater, et Pater Filii Filius. Nempe sicut Paulus Felgenhawer, et Israel Felgenhawer (ita enim nobis nomen Filii sui revelavit) sunt Pater et Filius, ergo una persona. Quia (ex Felgenhaweriana hypothesi) Pater et Filius relativa sunt nomina, quae essentia et personaliter non differunt, sed ratione considerationis tantum. Ergo quodam respectu Paulus est Israelis Pater, et quodam respectu Israel Pauli Pater. Hem phantasmatum ludibria! Memini Bellarminum de Illyrico Flacco scripsisse, Hominem fuisse ad excogitanda portenta natum: eo quod peccatum originale substantiam esse contenderet. Quid de Felgenhawero demum, tot portenta sine fine eructante, diceret? Qui etiam Puccii sententiam facere suam, eamque Scripturae dictis tueri non veretur: nempe Christum pro omnibus Creaturis mortuum, quum et illae peccati participes expiatione eguerint. Ecce, novus Franciscus! quem similis zelus et Christi de prae-

dicando universae creaturae Evangelio damnatum, Anatibus, Anseribus aliisque aviculis (quas sororculas appellitabat) praedicare coegit. Hoc Felgenhawer si non facit, ut ad Visurgin prodiens apud pisces et cancros Apostolatu fungatur, serio eum credere quod credere se dicit (Evangelium ad omnes irrationales creaturas pertinere) non credam. Sub finem quaestionis illius queritur de me, quod confusionem illius quaeram. Optarem me tam felicem, ut vel per me sua deliria agnoscendo erubescere incipiat! Id vero in manu Dei est, non mea.

Octava mea Consideratio fuit, Suspectum esse merito Felgenhawerum, ob fastum, quem prae se fert, omnes et omnia, praesertim Ecclesiae consensum, Patrum Testimonia, Concilia etc. contemnendi et condemnandi: cuiusmodi supercilium nusquam, praeterquam in Photinianis et Felgenhawero, videre est: certo indicio, eos pariter causae suae diffidere, nullosque testes, nedum iudices et arbitros, ferre posse. Quid ille? Prohibitum esse a Christo ait, in terra Patres et Magistros agnoscere, Matth. 23. Quasi vero ibi Christus cyclopicam eiusmodi licentiam fundare, et omnem respectum ad priora secula, fideliumque in fundamento consensum, tollere voluerit! Quasi etiam alibi scriptum non esset: Interrogate de semitis antiquis, quae sit via bona? (Jeremiae 6. v. 16.) Et viceversa, quasi Deus non exprobrasset populo suo, quod se abduci patiatur in vias non tritas (Jer. 18. v. 15.) Effugium ergo quaerit Felgenhawer, dum nobis de via sua, an trita sit, quaerentibus, non hoc sed aliud respondet; trita vel non trita sit susque deque habens. Elabi quoque sperat a nobis sciscitando: Cur ergo nos a Papatu discessimus? Quasi vero qui universalem consensum Catholicae Ecclesiae desiderat et urget, omnes particulatim subingressas superstitiones et abusus approbare teneatur. Tandem indomitam suam aliis maledicendi proterviam exemplo Christi palliat, quod Petrum Satanam appellarit, cum non loqueretur quae Dei sunt, sed quae hominum: quaeritque, annon pariter nos de Christo, humana potius quam divina loquamur? R. Et divina et humana loquimur cum Scriptura. Quum res poscit loquimur de Christo ut de confratre, quem nostri non pudet: rursumque cum res postulat ut de magno Deo et Salvatore, benedicto in secula seculorum, Amen (Tit. 2. v. 13. Rom. 9. v. 5.) Notandum vero zelum hunc erga Petrum usurpasse Christum, non confessionem de persona sua edentem, sed mortem ei (qua redemptionis *λύτρον* persolvendum fuit) dissuadentem; quid ergo hoc ad confessionem de persona Christi? Potius eo serviunt, ut Felgenhawerum a Christo ea quae humilitatem redolent amolientem cum Petro errare, et increpandum esse, doceant.

Nonum criterion fuit, Unde lupus sub ovina pelle agnosci posset, Omnes laniandi, sputumque blasphemiae suae coelum versus, ore spurco eiaculandi libido: cum et Christum ipsum Immanuelem, quem tota adorat Christianitas, Antichristum, Idolum, hominem peccati, abominationem in loco sancto stantem, etc. appellare non vereatur. Hoc ille cum vel simulatae modestiae causa negare debuisset (uti fecit in Apolog. pag. 211) iam

..fesso sumit, Christumque nostrum esse abominationem illam plenis ..sphema bellua, eructat. Quid facias homini furioso? Quem nec ..ei timor, a rabie sua cohibere potest? Ad Dei tribunal hoc ..ittendum: diceturque hoc de Articulo aliquid infra. Nunc .., nihil eum respondisse, blasphemiam solum iterasse.

.. m, decimo, quia sectarum multitudinem Christianis semper ob ..m autem novam adjicere et fundare, Felgenhaverianam, scripsi ..t ille: quid sit secta? Respondetque, carnaliter esse affectum, falso ..c loca citans, Gal. 5. v. 20 et 1 Cor. 3. v. 3, nempe in quibus secta non definitur, sed sectarum (ut et aliarum confusionum) radix ostenditur, Caro corrupta. Futilis homo, quia sibi carnem oppugnandam sumsit, ubicunque carnis mentionem reperit, arripit, et per vim ad phantasmata sua trahit. Nihil igitur hic quoque respondit, neque schismatici crimen a se amovit. Vides ergo mi Stolci, eatenus mea stare omnia.

Videamus ipsam controversiam de Carne Christi: Quam veram fuisse, esse, et in aeternum fore, ego probavi Scripturae Testimoniis, Fidei analogia, Rationibus.

Ad haec quid Felgenhawer? Si conferas vim responsionum eius, cum vi meorum pro humanitatis Christi veritate argumentorum, facile hic quoque agnosces, Non respondisse, sed tacere noluisse. Si tamen id phantasmatum eius dulcedine inebriatus per te non vides, insumendum aliquid erit operae: non ad omnes eius paralogismos et effugia, sed ad praecipua, respondendo.

Primum, ubi ad Scripturarum Testimonia respondere debet, haec facit.

I. Normam dicta illa explicandi vult esse dictum Matt. 16. v. 23. R. Inepte: cum ibi nihil, nihil, nihil de cognitione et confessione Personae Christi, sed de fuga crucis, quae a delicatae carnis tergiversatione venit, agatur. Non collyrium ergo aut perspicilia oculis adhibuit Felgenhawer, sed velum obduxit, ne res per se clara claro lumine spectari possit.

II. Dicit duplices esse homines, terrenos et coelestes, Christum vero esse hominem coelestem. R. Principium petitur: nondum evicit Deum etiam in se, extra Christum, hominem esse. Felgenhawerianum indolum est coelestis iste homo, extra Christum, quaesitus.

III. IV. V. Nihil respondet, garrit tantum: quam nihil ad rem, ipse iudica.

VI. Objicit mihi, me de meo adiecisse voculam (ortum) esse ex Patribus Christum. R. 1. Voculam illam posui non ut Scripturae vocem, sed connexive, quomodo enim aliis cohaesisset sententia sequens cum praecedenti? Participium a verbo Sum usurpare non potui (ut in Graeco est, entem ex Patribus) quia Latinitas non admittit etc. 2. Exstat vocula ista in Germanico textu, quem Felgenhawer tanquam Authenticum plerumque citat, et inde occasionem erroris sui (Joh. 3. v. 3) hausit. Lutherus enim habet: Herkompt, Piscator, Herkommen ist. Latinae et Bohemicae versiones habent adiectum est. Adjici enim aliquid oportet, quia Graecam ellipsin aliae linguae

...dum est? 3. Non sumsi vocem hanc e ce-
... neque Piscator) sed ex ipsa Scriptura, quae
...n nostrum testatur, Hebr. 7. 14. Turpe si
... ...ae esse phrasin, quam imputat mihi: turpius
... ...ens fallit. Sub finem huius responsionis addit
... ...am dici Davidis filium, non propter Mariam, sed
...iam enim fuisse non e tribu Juda, sed Levi. Hem
...i aliquid apportat? Unde vero id haustum? Ex
...n quos id fabulatos fuisse patet ex Augustini dis-
... ...o Manichaeo. Sed nos annon potius Apostolo credemus?
... Prophetae, Domum David contra exstirpationis metum
...at, quod Virgo concipiet, etc. (Jes. 7. v. 14, ubi prae-
... lege, praesertim versiculo 6, 10, 13, 14.)
...at locum, 2 Sam. 7. v. 12, 13, 14 (suscitabo semen tuum
... Christo intelligendum esse, sed de Salomone, quia obstat
... ...us ergo Apostolus Paulus, melius Scriptura, interpretari novit,
...us ille senex: Heb. 1. 5.
... Ad locum Heb. 2. 14 responsurus, torquet se, minatur quod
... intellegere: tandem tamen eo prolabitur, ut Apostolo in os contra-
... non Christum participem esse carnis et sanguinis, sed tantum formae
... ...tudinis? Quid facias cum homine quem nihil pudet?

Tandem ad convitia redit, nos duplicare Christum. Sed responsum ... ante iam, Christum esse unum, et unionis aeternae inter Deum et Hominem vinculum, ut qui ista indissolubiliter univit. Apparet profecto Felgenhawerum (qui omnium mysteriorum claves se habere iactat) hoc inter alia non postremum Sapientiae Dei mysterium ignorare: Omnia ex contrariis constitui. Nam et Creatura ex Ente et Nonente constat: Et homo ex visibili et invisibili substantia: et Mundus ex contrariis qualitatibus: et in creaturarum speciebus ubique participia quaedam dantur etc. Tandem et Increati cum creato, Infiniti cum finito, Aeternitatisque ipsius cum tempore, coniunctionem fieri voluit Deus in Christo: quod adorandae Sapientiae Dei fastigium perit, si a Christo id quod visibile, creatum, temporarium est, ut Felgenhawer vult; aut invisibile, increatum, aeternum, ut Socinus contendit, tollitur. Sub fine concedit (ex Philip. 2. 7.) duas Christo inesse formas, similitudines, habitus, non tamen duas naturas. R. Mira Theologia! quae tandem ex Christo nihil faciet. Aut enim utramque naturam admitti, aut utramque tolli, necesse est: quia (Apostoli testimonio) prius fuit in forma Dei, post formam servi accepit, rursumque deposuit (ut Felgenhawer pag. mihi 47 scribit.) Aut ergo utraque forma vera (vi oppositionis, et reciprocae permutationis) aut neutra. Si vera forma Dei, vera et servi: si forma servi apparens, etiam forma Dei apparens. Apparens itaque Homo, apparens et Deus. Ecce, quid tandem nobis e Christo faciat phantastica Theologia sua! Utinam obmutescat! Scriptura ut formam servi, humanam scilicet naturam, verissimam Christo fuisse doceat, non tantum expresse ac

distincte corpus et carnem ei tribuit, sed et iungit ista, (NB) Corpus carnis eius nominans, Colos. 1. 22. Phantasma ergo phantasmatum est, ex corpore carnis apparentiam carnis, facere. Corpus enim res est; apparentia umbra rei.

2. Ad argumenta ex Analogia fidei desumpta respondens, nihil respondet, nonnihil tantum nugatur: Qua in re teipsum constituo iudicem, si argumenta mea cum frigidissimis responsis eius attente conferas. Unicum attingo. Dicit: Adunationem nostram cum Deo, in Christo factam, non ex duabus naturis constare, sed ex unica. Qualis alioquin (inquiens) adunatio esset inter diversas naturas? Ecce loquitur ut loquatur! Adunatio enim nisi inter diversa non fit. Eadem siquidem, et similia, uniri opus non habent, quia iam per se unum sunt. Quorsum alioquin tantum hoc adventus Christi molimen, et revelatum esse in carne Deum, tanquam stupendum mysterium praedicatur? Lege quaeso ac relege argumenta mea ex analogia Fidei desumta! videbis inconcussa stare, rupis instar, adversus omnia illius nugamenta (non enim responsa sunt) quae extra aleas vagando coacervavit.

3. Similiter se res habet cum argumentis a Relatione depromptis: ad quas responsurus angit se et sinuat mire, exitum tamen non reperit: sed ad absurda subinde impellitur. Nam in responsione hac sua (1) Negat se negare Christi verum corpus (2) Dicit nos animales non capere Spiritualia (3) Probare nititur Christi corpus non esse Substantiam, sed Apparentiam ex Philipp. 2. 6, 7, 8. Ecce modo ait, modo negat! (4) Dicit Christum non amplius habere quod assumpserat, nempe humanitatem! Heu ergo incorporeus est et invisibilis: quomodo ergo eum, cum ad iudicium venerit, omnis oculus videbit, etiam qui pupugerunt eum? Apoc. 1. v. 6. Nisi forsan rursum deponet formam Dei, et redinduat formam servi? O inutiles tricas! (5) Quaerit ex me, Quid putem esse Dei, Verbi, Christi, veram et corpoream essentiam? et quomodo nominatim appelletur? (quasi vero Deus extra Christum corpoream habeat essentiam!) Asseverat autem neque me, neque carnalium quenquam, id scire, obmutescere nos necessario. Demum ipse (6) sapientiam suam exprimit, tantumque hoc arcanum nobis revelat: Nullam aliam Deum essentiam habere, praeter in qua in mundum veniens corporaliter, visibiliter, palpabiliter, apparuit (eius verba sunt omnia.) Hem carnalem Theologum, Deum nobis essentia corporeum, visibilem, palpabilem pingens! extra hoc illi essentiam nullam concedens. Agnoscisne autem, Stolci, quam omnia haec nihil ad rem! ut quae argumenta mea nec solvunt, nec tangunt, ambages tantum sunt: loquitur, ne taceat. Ad rem tandem aliquid dicit, cum quod ex Apostolo Rom. 6. v. 6 dixi, Veterem nostrum hominem crucifixum esse cum Christo, ad destruendum corpus peccati etc. indeque ostendi non coeleste aliquod corpus esse crucifixum, sed nostrum veterem hominem, carnem et sanguinem, quae et post resuscitata sunt et nos in illis etc. Hoc ille irridens absurdum infert: Ergo vetus homo veterem hominem redemit? Atqui Scriptura dicit,

Deum sibi acquisivisse Ecclesiam sanguine proprio, non sanguine veteris hominis: et Christum introivisse in sanctuarium per proprium sanguinem, non per sanguinem veteris hominis (Actor. 20. 28. Hebr. 9. 12. 1 Joh. 1. 7.) Tum exclamat: Quis enarrabit omnia absurda doctrinae animalis! Nunquid ex veteri homine deducendus est novus? R. Nunquam magis apposite opposuit, nunquam magis apte quicquam dixit Felgenhawer, atque hoc (NB.) Quam volupe esset cum tam rationaliter colligente rationes conferre? Hic eum agnosco non nugari, sed rem agere: hic vindice dignus occurrit nodus. Solvet autem hunc nobis ipse Christi Spiritus, redemptionis oeconomiam per Apostolum nobis ita explicans: Omnis Pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur, in iis quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis: qui condolere possit etc. ita et Christus etc. (Hebr. 5. v. 1, 2, 3, 4, 5.) Postea rursum, cum dixisset, Sacerdotem nobis datum aeternum Filium Dei, (Hebr. 7, 28) subnectit: Quia omnis Pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur; necessum fuit et hunc habere aliquid, quod offerret (cap. 8. 3.) Nempe, quia per se id non habuit, Deus existens, Spiritusque infinitus. Unde ergo id quod offerret, accepit? Explicat paulo post Apostolus, Christum ipsum loquentem sic introducens: Ingrediens mundum dicit, Hostiam et oblationem (iumentorum etc.) noluisti, Corpus autem adaptasti mihi (Hebr. 10. 5.) Ecce Filio Dei in Pontificem destinato, ut haberet quod offerret, ingredienti mundum corpus aptatur? Non ergo secum e coelo corpus attulit; sed illi adaptatum fuit in terris: non corpus aliquod aeternum, sed aptatum. Unde autem et quomodo aptatum, explicat cap. 2. his verbis: Decebat eum propter quem omnia, et per quem omnia (nempe Deum) ut multos filios (nempe electos) in gloriam adducendo, authorem salutis eorum (Christum) per passionem consummaret (v. 10.) Quomodo autem pati potuit, si Filius Dei, h. e. Deus fuit? Respondet versu sequenti, eum prius hominem factum fuisse, dicit enim: Nam et qui sanctificat (Christus) et qui sanctificantur (electi eius) ex uno sunt omnes (h. e. eiusdem naturae consortes sicut caput et membra). Quam ob rem non erubescit eos vocare fratres. Hic Felgenhawer de suo addit: Nominat nos fratres, non quia ipse ex nobis, sed quia nos ex ipso (pag. mihi 39.) Aliter autem Apostolus mox mentem suam explicat. Postquam enim introduxerat Christum loquentem: Ecce ego et pueri quos mihi dedit Deus, v. 13 addit, Quoniam igitur pueri communicaverunt (seu communem inter se habuerunt) carnem et sanguinem, ipse similiter factus est eorundem (nempe carnis et sanguinis:) quo autem id fine? Ut per mortem aboleret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti (Hoc est, ideo particeps factus nostrae naturae, carnis et sanguinis, ut mori posset, mortisque author, diabolus, suismet armis confectus, caderet) quod sequentibus etiam verbis (ut nihil restet dubitationis) declarat Apostolus: Non enim Angelos assumpsit, sed semen Abrahae: ut per omnia, similis factus fratribus misericors esset et fidelis Pontifex etc. Ex his patet,

quo sensu a me dictum sit, veterem nostrum hominem, carnem et sanguinem nostrum crucifixum esse cum Christo, et in Christo: nempe quia id quod accepit Pontifex noster ut offerret, a nobis accepit ut nostri loco offerret. Ergo vetus homo veterem hominem redemit et renovat? quaerit Felgenhawer. Non hoc dixi: sed, vetus noster homo mortificatus est ut novus inde surgat. Quae vis vivificandi nos, non ex mortificato illo corpore veteris hominis provenit, sed ex reposita in illo virtute vitae insolubilis, ut loquitur Apostolus, Heb. 7. v. 16. hoc est, Christus mortificavit carnem nostram suam factam, ut eam, et in ea nos, virtute divinitatis suae, quae ipsissima vita aeterna est, (1 Joh. 5. v. ult.) resuscitaret. Quid hic absurdi? Intelligo Felgenhawerum medicinam, et chymica, tractare: quomodo ergo vim in seminibus prolificam non intelligit? Ut simul illud enuntiatum Christi, Vitae nostrae reparatoris, intelligat: Nisi granum frumentis cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si vero mortuum fuerit, multum fructum afferet (Joh. 12. v. 24.) Nimirum omne semen duo habet, Corpus et Animam. Corpus est ea materiae portiuncula, in quam se vis vitae includit, spiritus plasmator (anima plantae, vel animalis) sui generis. Haec si se extra se explicare debet, corpus seminis destrui necesse est: atque tum Animae vis, ex illo ergastulo suo exiens in vicinam materiam se spargit, eamque vi sua imbuit, et pro uno multa progerminare facit. Hoc ita per universam naturam ordinavit naturae Author: hoc ergo idem in Redemptionis opere imitatus (quemadmodum se verbis illis ipsemet declarat) ut vis vitae insolubilis, in carne et sanguine nostro sese convolvens, eamque mortificari permittens, per vicinam naturam humanam sese diffunderet, eamque ad vitam aeternam tingeret.

Sed progrediamur! Spero enim obiectam nobis a Felgenhawero absurditatem ita sublatam esse, ut absurdus sit, et mysterium salutis non intelligat, qui adhuc nodum in scirpo quaerere velit.

Ultimum est quod Felgenhawer agit, Locorum Scripturae in quibus erroneum suum dogma fundat, a veriore interpretatione nostra vindicatio; Sed nihil eum agere, iam quoque intelliges.

1. Palmarius locus est, 1 Joh. 4, 2, totius Felgenhawerianae Theologiae lapis angularis. De hoc sic dixeram: Christum venisse in carne, postquam assumpsisset carnem, h. e. semen Abrahae; et postquam illi Mundum ingredienti aptatum fuisset corpus (ut paulo ante vidimus). Id autem ubi, quando, quomodo sit factum, descripsisse Evangelistas, qui Incarnationem et Nativitatem Christi descripserunt. Quid hic Felgenhawer? Petitionem esse principii clamat. Probandum esse clare, Christum assumpsisse Nostram carnem, et fore controversiae finem. R. Iam probatum est satis, ut si quis in tam claro Veritatis lumine nondum videt, noctuam se esse, cui nisi tenebrae non allubescunt, palam prodat. Atque si totidem litteris nos e Scriptura probare vult, Christum Nostram Carnem assumsisse, probet ille nobis totidem literis Christum Carnem de Coelo attulisse: et inveniet mox controversiae finem. Sed illi millies impossibilior erit sua, quam nobis

nostra, probatio, satis iam deducta. Ut autem ad locum praesentem (1 Joh. 4. v. 2.) fundamentalius respondeam, nego Johannem dicere, Qui confitetur Jesum Christum in carne venisse etc. non Johannis sed dormitantium Interpretum, verba illa sunt. Apostolus sic loquitur: *πᾶν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα* h. e. Qui confitetur Jesum Christum, qui in carne venit etc. carent enim Latini participio praeterito activo, ideo circumloquuntur: sane quidem aliquando per Infinitum praeteritum, ut hic fecerunt Interpretes; magis proprie tamen per pronomen relativum, Qui venit. (Nos Bohemi hic feliciores sumus Latinis: ideo melius redditum habeums, Wšeliký duch který wyznáwá Gezukrysta w těle přišlého.) Sensus ergo Apostoli non alius hic est, quam quem expressit ante, cum diceret (cap. 2. v. 22.) Quis est mendax, nisi qui negat Jesum esse Christum? Et cap. 5. 1. Quisquis credit Jesum esse Christum, ex Deo natus est. Et ibidem v. 5. Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit Jesum esse Filium Dei? Et Joh. 20, 31. Haec scripta sunt, ut credatis Jesum esse Christum Filium Dei, et credentes vitam habeatis per nomen eius. Tantum hic praesens locus (1 Joh. 4. 2. et 2. Joh. 7) differt a reliquis illis, quod una amplius circumscriptio adjiciatur a carne ipsius. Id autem ideo, quia praecipuam scandali occasionem in infidelibus animadvertebat Apostolus eam esse, quod erronei Spiritus imaginatione concipere non poterant (sicut et Felgenhawer modo) qua ratione fieri posset, ut Deus factus esset homo. Jubet ergo Apostolus Christianos confiteri, Jesum (quod est nomen personae) Christum (quod est nomen officii) qui venit in carne (quod est nomen naturae illius cuius respectu abducebantur multi, ut carnis infirmitate, et crucis scandalo, offensi, negarent hunc Jesum esse Christum.) Nihil ergo locus hic facit pro Felgenhawero: valde autem contra ipsum ut infra videbimus.

2. Locus alter est 1 Cor. 15. v. 47, quem ad phantasma suum accommodatum, meris nugamentis defendit. Oro Te Stolci per veritatis illum, quem pollicitaris, amorem, lege et relege apud Apostolum totum illud caput, sepositis perspiciliis quae infelix ille Scripturarum Interpres naso tuo imposuit. Videbis nihil agi de carne coelitus allata: tantum probari futurae nostrae resurrectionis certitudinem ex eo, quod quemodmodum prior Adam, cuius carnalis propago sumus, occidere secum potuit omnes nos; ita coelestis Adam nos spiritualem propaginem suam ad vitam revocare secum potest: cum sit ille dominus de coelo, h. e. in carne revelatus Deus, 1 Tim. 2. v. 16. Quid hoc ad Felgenhawerianum phantasma stabiliendum? Non enim dicit, Secundus homo est de coelo, sed, secundus homo est ipse Dominus de Coelo. Cui dicto plane contrarium est, quantum ad literam, eiusdem Apostoli dictum Gal. 4. v. 4: Filius Dei factus ex Muliere. Ecce enim duo lapides offensionis! (NB.) Secundum enim hoc posterius Socinus vult, Christum, ut ex Maria natus est operatione Spiritus Sancti, Filium Dei dici: deitatem aliam in illo non agnoscens. Ex illo Felgenhawer vult Christum, ut e Coelo venit, hominem dici: humanitatem aliam in illo

non agnoscens. Uter melius? Neuter. Uterque alteri extremae se addicens, mediam amittit veritatem. Nec in aeternum duos illos locos conciliare possibile est, aeque Felgenhawero ut Socino: quia ex aequo ad extrema opposita digressi, medium contradictoria reconciliandi, Idiomatum Communicationem, amiserunt.

3. Ex loco Joh. 5. v. 33—52, putat Felgenhawer, validum habere praesidium: declarationemque nostram arguit, quod faciamus in Christo duplicem panem vitae; alterum qui de coelo descendit, Divinitatem eius; alterum qui non descendit, sed ex Maria prodiit, Carnem eius. R. Panis noster quotidianus unus est substantia, et tamen duplici constat substantia. Inest enim ei materiae portio; et materiae inhaerens nutritiva illa vis, quae vitam confortat nostram; quam Chymici animam panis, seu, spiritum panis, appellant. Quid putat Felgenhawer, ubi proprie vis illa nutritiva consistat, in corpore panis, an in spiritu panis? Prius forsan non dicet: alioquin ei panem de scobe vel quisquiliis confectum dabimus, ut eo nutriatur. Ergo vitae nostrae robur et augmenta a spiritu frumenti veniunt. Quid ergo ipsum Panis corpus? Canalis est, seu vehiculum, cum quo vitae illa vis in nos transfertur, concoctionisque medio nostra fit. Ecquid igitur tam insulse dixi, cum corpus Christi canalem esse dixi, per quod vitae insolubilis vis in nos, carnis et sanguinis eius participes, transfluat? Cur ergo exclamat, Nescire se an dignum sit nobiscum loqui, qui sic sine Scriptura loquamur? Quasi vero eodem loco Christus ipse non eas ipsas cogitationes nobis indat! Qui cum dixisset Carnem suam vere esse cibum, et id aliquos offenderet, ille se illis verbis declaravit: Spiritus est qui vivificat, caro non potest quicquam (v. 64.) Quae verba inutilia sunt, si Christi Caro ipsissima divinitatis substantia est: ut delirat Felgenhawer. Nos ergo vere interpretamur, Carnem Christi (quia per se nostrae similis est) per se non prodesse quicquam: sed propter inhabitantem Spiritum aeternum (h. e. deitatem ipsam, quae vita aeterna est) nobis vere fieri cibum, et sanguinem eius vere potum, conservantem nos a morte aeterna. Quid hic a Scripturis aliene dixi? Annon ipsissimam Christi mentem expressi? iudicate qui iudicare potestis! dateque Gloriam Deo et Verbo eius, quod veritas est.

4. Locum, Rom. 8. v. 3, vindicaturus nihil nisi nugatur: ut non dignum putem ullum ea de re amittere verbum. Lege et confer utrumque, videbis.

Quemadmodum et ad reliqua nugamenta tot foliis expansa, non libet quicquam amplius: parco mihi, parco tibi, parco aliis, si qui forsan praeter nos isthaec legent. Impossibile enim sine nausea putidam illam toties et revomi, et resorberi, crambem. Videtur autem et ipsum tandem vel pudere, vel taedere: ideoque sub finem non nisi quaestionibus nos fatigat. Cuiusmodi sunt: Si Christus carnem nostram sine peccato accepit, Quomodo ergo a peccato liberata sit? Quis pro illa mortem perpessus? Cuius sanguine emundata? Quis pro ea peccatum factus? etc. Ignosce Stolci, ut hic dicam quod Germani dicunt: Ein Narr kan mehr fragens machen, als ihm wohl zehen Klugen antworten können. Revera enim stultae sunt istae

quaestiones: non responsu sed irrisu dignae: quia ab irrisore simplicis divinae veritatis veniunt. Boni et simplices Christiani, etiam me tacente, singulas illarum veritatis gladio dissecare facile possunt.

Pag. 62. dicit se a me satis divexatum: orans, ne mihi hoc imputet Dominus. Si ex animo orat, recte facit: tenetur enim, quamvis ex professo sim hostis (quod tamen ab me absit) orare pro me, sicut et ego pro ipso. Si simulate, ut ficta humilitate fallat, Deus ipsi ignoscat. Immerito tamen queritur. Priori enim scripto modestissime egi: nunc acrior sum, sed nec pro dignitate tanti delirii, tantarumque blasphemiarum. Non aegre feres, Stolci, quod ut Te liberem, eum qui Te fascino obsessum tenet liberius impeto.

Dicit postea, se scire cui crediderit, fidemque suam non fundatam esse super limum et pulverem terrae, et rem nihili: humanitatem Christi intelligens. Quasi vero fides nostra in Christum terminetur qua Homo, non autem per id qua nobis iunctus est in ipsam aeternitatis rupem, Deum (1 Petr. 1. 21.) Ipse mavult super phantasmata sua, inanes scilicet in cerebello suo natas, et volitantes umbras, fundare fidem suam, quam super petram, Christum, Immanuelem, Nobiscum-Deum.

Pagina sequenti comparat Christum nostrum colosso Nabuchodonozoris, quem se adorare nolle dicit, etiamsi mox ignis ardentis fornax subeunda sit: Tibi de nomine Danielis blandiens, ut Te potius martyribus illis associes, et fornacem eligas, quam nobiscum Christum nostrum adores, suadens. Per veritatem dico, nunquam in vita mea lepidiorem vidi Nugatorem, qui sic omnia obvia tam plausibiliter phantasmatibus suis accommodare sciat. Tu autem Daniel, Daniel esto, Iudiciumque Dei (id enim nomen Tuum sonat) sequere, h. e. non bullatas nugas, sed ipsam solidam veritatem quaere. Inter quam et nugas quomodo dignoscere possis, iam ex parte docui, et adhuc docebo: si modo nostra haec diligenter cum Felgenhawerianis conferre voles. Optat ille, sub finem, me etiam posse converti: desperat autem, quia impossibile est divitem ingredi in regnum coelorum, et hominem animalem se ipsum odisse, abnegare, deserere. Temerarium iudicium, omnes qui extra ipsius consortium sunt Christo, Spiritu eius, regeneratione, fide, spe, salute, privans. Non legit credo illud Apostolicum, 2 Cor. 10. 7: Si quis confidat se esse Christi, etiam nos etc.

Hactenus scriptum Felgenhaweri: Cui Post scriptum adiecit foliorum 10: multa repetens aliis verbis, nonnulla quasi nova, similis tamen formae, vana et futilia. (NB. NB.) Ex gr. pag. 72 dicit: Cur Verbum caro fuisset factum, nullam ostendi posse causam, nec materialem, nec efficientem, nec formalem, nec finalem. Cum tamen in Scriptura omnes exstent evidentissime. Materialis Gen. 3. v. 15. semen mulieris: si locus conferatur cum Gal. 4. 4 (factus ex Muliere) et verbis Angeli Luc. 1. v. 35. (Ex te nascetur.) Efficientem nominat Angelus, Spiritum S. (Luc. 1. 15.) Formalem Paulus (1 Tim. 3. v. 16) Deus manifestatus in carne, et Joh.

1. 14, habitavit inter nos. Finalem item Paulus (Heb. 2. 14.) ut per mortem (nisi enim verbum induisset carnem, mori non potuisset), destrueret eum qui mortis habebat imperium etc. Excipit Felgenhawer apud Johannem (1. v. 14.) spiritualem inhabitationem significari, qua in nobis habitat Christus. R. Nego. Hanc enim si intelligeret, non loqueretur in praeterito, Habitavit, sed in praesenti, habitat: spiritualis enim habitatio nunquam desinit, corporalis inter nos conversatio desiit. Nugatur ergo Felgenhawer, effugia quaerens.

Pag. 74. Petit sibi e Scriptura duplicem nativitatem Christi ostendi. R. Ostendo. Joh. 1. v. 14, dicitur Unigenitus a Patre: Ecce nativitatem unam, aeternam! Matth. 1. v. 25, et Lucae 2. v. 7. dicitur Primogenitus Matris suae: En Nativitatem secundam in tempore factam! Si nondum videt Felgenhawer, comprobat exemplo suo frustra perspicilia et faces illi adhiberi, qui propriarum opinionum tenebris glaucoma sibi induxit. Videt tamen aliquid: Mox enim, quod usque adeo negabat concedit, duplicem nativitatem (vide Vertumnum!) sed negat inde sequi duplicem naturam. Videt ergo ita ut caecus ille apud Marcum, sanari a Christo coeptus, cui visi sunt homines, velut arbores ambulantes. (8. v. 4.) O misereatur eius Christus Jesus, ut sibi totaliter restitutus videndo videat. e duplici nativitate necessario duplicem sequi naturam: cum Natura (NB.) nihil sit aliud quam eius quod natum est continuata vis, talis vel talis.

Pag. 78. sciscitatur, Si Carnem suam Christus a nobis habuit, Cur ergo nos Carnem Christi manducare iubemur? non habituri alias vitam in nobis ipsis (Joh. 6. v. 54.) Respondeo: Ideo quia carnem nostram inhabitat mors (quare et illam suscepit Christus, ut mori, et moriendo mortem absorbere, posset Heb. 2.) Caro Christi autem propter inhabitantem aeternam vitam, vitae fons facta est. Ex hoc igitur fonte si nos vitam haurimus, unde alias hauriamus non superest, 1 Joh. 5. v. 11, 12. Quid tandem hic in doctrina desiderat? O insensati Galatae, quis ita vos fascinavit ut non obsequamini veritati?

Plures iterum acervat quaestiunculas: ad quarum nonnullas Tu, Stolci, manu tua ad marginem (NB.) adiecisti, quo fine, nulla coniectura assequor, cum nihil contineant de quo iam actum non sit: praeter hoc, An credam carnem et sanguinem ingredi posse regnum Dei? contra 1 Cor. 15. 50. R. Non credo, in quantum animalia et corruptibilia. Credo, in quantum ab illis aufertur corruptibilitas. Quod futurum ibi Apostolus testatur v. 51, 52, 53, 54. Non ergo Substantia carnis et sanguinis peribunt, sed qualitates istae terrenae, corruptibilitas et mortalitas. Ad reliqua nihil respondeo, quia cum umbris luctari iam taedet. Veniamus ergo potius ad rei summam: quam si dextre perceperis, minutias istas frivolarum quaestionum, etiamsi millenae insuper fingantur, nullius esse usus per te ipsum intelliges. Vides itaque priora mea, omnia stare irrefutata; Ego tamen ex abundanti (veritatis enim arma nunquam veritatem destituent) en addo nova!

II.

Proposui secundo loco ostendere κριτήρια certa, iuxta quae doctrinas omnes, Felgenhaweriana quoque, secundum iudicium Spiritus examinare valeas, an ex Deo sint?

Felgenhawer unum solum κριτήριον ponit, perpetuoque urget, Iohannis illa verba: Charissimi probate spiritus, an ex Deo sint: quoniam multi Pseudoprophetae·exierunt in mundum. In hoc cognoscitur Spiritus Dei: Omnis Spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est. Qui vero non confitetur Christum venisse in carne, ex Deo non est, sed est ille spiritus Antichristi etc. (1 Joh. 4. v. 1, 2, 3.) His fretus ille totam modernam Christianitatem, ut nostri, Antichristi Synagogam, ipsumque Christum quem colimus Antichristum, appellare non erubescit: eo quod non agnoscatur in carne venisse de coelo, sed in Virginis utero carne se obvelasse. Quid autem dices, Stolci, si gladius hic per iugulum Goliathi, qui probro afficit acies Dei viventis, redeat? Committamus rem veritatis duello determinandam. Conflictus talis esto.

Omnis spiritus qui negat Christum venisse in carne Antichristus est. At Felgenhawer negat Christum venisse in carne. Ergo etc: Maior probatione non eget: nec in se, quia dictum est Spiritus veritatis; nec apud Felgenhawerum, quia primaria eius hasta est, quam adversus omnes sibi contradicentes vibrat. Sed nec Minor eget probatione, quia ipsissima Felgenhaweri confessio est, quam propriis et formalibus eius verbis supra, (sub finem Considerationis sextae) posui: quemadmodum et aliis quinque locis, apposito ad marginem NB. signatis. Palamque est totum hoc eius bellum, adversus omnes de eo esse, Carnem Christi non veram et essentialem esse Carnem, qualis nostra est, sed similitudinem, formam, apparentiamque tantum Carnis. Laus sit aeterno veritatis vindici Deo, qui pro sapientia sua efficere novit, ut mendacium suismet armis sese conficiat: vesanusque Propheta a proprio iumento lingua sua, et calamo suo, corripiatur. Videsne, Stolci, confectum esse bellum? Goliathumque gladio suo detruncatum humi iacere? Si nondum vides, vel attonitus haeres, faxo videas distinctissime, modo Te recolligas, ut animo praesenti Veritatis et Mendacii finalem conflictum intueare. Nam posito etiam nos forte in eo errare (absit tamen) quod Corpus Christi ex Virgineo sanguine formatum credimus, illud autem forsan ex sublimiori materia coagmentatum est: dum tamen verum esse Corpus credimus (in honorem eius, cuius opera omnia in veritate fiunt, Psal. 111. v. 7) edictum illud Apostolicum nos non nisi ex parte quadam stringit: Felgenhawerum autem, qui Corpus, Carnem, Substantiam, totaliter tollit, tantumque apparentiam et spectrum substituit, directe, et ex toto petit, Antichristianismique inevitabiliter convincit. Effugio hic, aut colori, nullus locus: quia reum confitentem habemus, rotunde et solemniter, Christum non in carne venisse, sed in similitudine et apparentia carnis, profitentem: neque testibus amplius, neque consequentiis ullis, ea res eget. per se sole meridiano clarior. Videsne iam

clare satis, Stolci, an hallucinaris etiamnum? Vide quaeso Te, et ab oculis nebulam dispelle. Dum Felgenhawer Corpus Christi nostratis esse naturae, itemque elementaris naturae, negat, esse autem ipsissimam Dei Substantiam contendit; quid quaeso facit, nisi quod corporeitatem, seu carneitatem, totaliter tollit? Deus enim Spiritus est, inquit ipsa Veritas Christus, Joh. 4. v. 24: Spiritus autem carnem et ossa non habet: ut idem expresse testatur Luc. 24. v. 39. Ergo Felgenhawero Christus non venit in carne; quia venit in ipsa deitatis substantia, quae spiritus est, non caro. Ergo Felgenhawer non confitetur Christum venisse in carne: Ergo Spiritus hic non est ex Deo. Ergo est Spiritus Antichristi; id quod demonstrandum fuit. Quaeramus autem plura.

Secundum Criterium ex eodem 1 Joh. 4. v. 15, et 1 Joh. 2. v. 22, 23. Quisquis confitetur Jesum esse Filium Dei, Deus in eo manet, et ipse in Deo. Felgenhawer non confitetur Jesum esse Filium Dei. Ergo in Felgenhawero Deus non manet, nec ille in Deo. Minoris veritas ex eo constat, quia Felgenhawer negat Filium a Patre realiter distingui, unicam in Deo personam esse contendens. Ergo negat Deum aut Patrem esse, aut Filium esse, cum relata sint opposita: Opposita autem simul de eodem, eodem tempore, eodemque respectu, nec dici, nec cogitari, nec esse, possunt. Atque ita dum Felgenhawer personarum distinctionem tollit, tollit Paternitatem et Filialitatem simul. Negat proinde Patrem et Filium, proinde Antichristus est; sic enuntiante Apostolo 1 Joh. 2. v. 22.

Tertium Criterium. Quicunque Christo, Veritatis ori, aperte contradicit, is mendax est, et ex mendacii patre, diabolo, etiamsi Angelum lucis simulet. At Felgenhawer aperte et multipliciter Christo contradicit. Ergo. Maior forsan probatione non eget, fundatur enim in Joh. 8. v. 46. 47 etc. Minor probatur inductione. Videamus vel illos sermones Christi, qui apud Johannem Evangelistam occurrunt: ut quam saepe illis contradicat spiritus ille contradictionis, cognoscamus. Joh. 3. v. 16, 17. et 5. v. 24, et 7. v. 28, 29, et 8. v. 42, dicit se non venisse a semetipso in mundum, sed missum a Patre: Felgenhawer hoc irridet, negans Christum ab alio missum, cum idem ille sit qui iam Filius, iam Pater, iam Spiritus S. dicitur. II. Christus dicit: Pater neminem iudicat, sed omne iudicium dedit Filio, Joh. 5. v. 26, et 27: Felgenhawer, Pater omnes iudicat, quia ipsissimus est Filius. III. Christus dicit, Non potest Filius a semetipso operari, nisi viderit Patrem operantem. Joh. 5. v. 19. Felgenhawero id quoque iocus est, serio id dici non credit. IV. Christus: Ego non quaero voluntatem meam, sed eius qui misit me, Joh. 5. v. 30. Felgenhawer suam eum quaerere credit, quia illum ipsum esse, qui se ipsum misit, aliter duntaxat personatus, credit. V. Christus: Si ego testor de me ipso, testimonium meum non est firmum, sed est Alius qui testatur, et scio firmum esse testimonium eius, Joh. 5. v. 31, 32. Felgenhawer: non est alius, sed alio sub titulo idem, etc. VI. Joh. 6. Aliquoties Christus dicit: Ego descendi de coelo: pro quo

Felgenhawer substituit, Caro mea descendit de coelo. Ibidem v. 51. Carnem meam ego dabo pro Mundi vita: Felgenhawer dicit, 'Apparentiam carnis. VII. Ibidem v. 63, Christus dicit: Spiritus est qui vivificat, Caro non prodest quicquam. Felgenhawer: Caro Christi est ipsa divinitatis substantia, quae per se vivificat. VIII. Cap. 8. v. 16. Solus non sum, sed Ego, et qui misit me Pater. Felgenhawer: solum fuisse Christum credit, quia aliquem fuisse Christi Patrem non credit. IX. v. 26. Qui misit me verax est; et ego quae audivi ab eo, haec loquor mundo: at Felgenhawer nihil Christum a Patre didicisse credit, quia alium ab illo esse non credit. X. Joh. 14. v. 6. Christus se inter Deum et homines medium ponit, neminem docens venire ad Patrem, nisi per se. Hoc Felgenhawer negat, negans ultra id quod in Christo est, et apparuit, quicquam aliud in coelis esse. XI. Ibidem v. 10 Christus dicit: Non credis me in Patre, et Patrem in me esse? Respondit Felgenhawer, non credo: sed credo te ipsum Patrem esse. XII. v. 16, 17. Rogabo Patrem, ut Alium vobis det Paracletum, qui vobiscum maneat in aeternum, Spiritum illum veritatis. Felgenhawer: Nec illum qui rogat ab illo qui rogatur, nec illum qui rogatu obtinetur, et mittitur, Alium esse credit. Quid ergo credit? Praestigias Christum loqui, Machet auss den Worten und Wercken Christi lauter Spiegel-fechten. Plura non attingo, per Te cogitare potes, quam per omnia iste verae religionis Spiritus a veritatis Spiritu abeat, eique contraria loquatur et statuat.

Quartum Criterium: Quodcunque dogma obscuritate laborat, ut nec facile ad captum explicari, nec argumentis planis et liquidis communiri, nec sine furore et virulentia defendi possit, falsitatis manifestae convincitur. At Felgenhaweri dogmata talia sunt; Ergo. Maioris ratio haec est: Quia veritas una est, aperta est, solida est, nuda spectari gaudet: veritatis oratio proinde etiam simplex est. At mendacium, quia turpitudinem suam detegi erubescit, velari, fucari, ambagibus latebras sibi parare, quaerit. Minor patet: quia doctrina Felgenhaweri obscura, confusa, plenaque spinis est. Quippe quae et sensum communem offendit, et sine Scripturarum multiplici laceratione, mutilatione, violentaque dictorum alio quam quo per se ipsa spectant contorsione, propugnari non potest: ut iam vidimus. Omnia illius quadam sermonis sublimitate, et sesquipedalibus verbis, turgent: non spiritu tamen, sed tumore plena. Dum legere incipis, videtur quiddam subesse, spesque nascitur suborituri luminis cuiusdam: cum perlegisti, nescias quid inde habeas. In medio quoque contextu plerumque sunt scopae dissolutae: nihil vere docet, nihil vere demonstrat: sed transilit ex alio in aliud. Ist weder recht gehawen noch gestochen, und wenn mann hindurch ist, so weist man nicht was man davon hat, praeter conscientiae vulnera. Quippe ut placita sua commendabilia reddat, recepta dogmata impotenter, virulenter, blaspheme insectatur, hominesque lectioni eius deditos sententiae ambiguos reddit. Et credat aliquis doctrinam hanc a Spiritu veritatis et sapientiae proficisci?

Quintum Criterium. Quaecunque opinio se ipsam contradictione implicat, sine dubio falsa est. (Ratio, Veritas undecunque sibi collata sui similis, solida et harmonica est, se ipsam nulla parte impugnans, aut evertens, undique stabiliens.) At Felgenhaweri doctrina talis est, Ergo etc. Vidimus enim iam, eum Carnem Christi et concedere et negare: sicut et Personarum Trinitatem, aliaque in hač velitatione iam demonstrata, et si quis operam sumere velit, longe plura colligere posset, quomodo ille passim, modo ait, modo negat: prout imaginationis procella, aut oppositorum argumentorum vi, huc aut illuc impellitur.

Sextum Criterium. Quaecunque doctrina absurditates parit, et in sui defensionem portenta portentis implicat, illa sine controversia erronea est. (Ratio, Ut veritas veritatis, ita error erroris, faecundus est. Quia qualis radix, tale et id quod inde surgit. Dato uno absurdo mox infinita sequuntur. Error nisi errore defendi non potest etc.) At Felgenhaweri doctrina talis est. Ergo erronea. Nam ut Christi Carnem veram esse negare posset (1) Incarnationem negare coactus est, contra manifestissima testimonia Joh. 1. v. 14. (2) Affirmareque Christum fuisse hominem sine temporis initio, iterum contra manifestissimum Apostoli testimonium, Gal. 4. 4. (3) Et negare Mariam esse Matrem Christi, (4) Neque propter illam Christum dici Filium Davidis, sed propter Josephum: quod ut evincat, fingit Mariam fuisse non ex tribu Juda, sed Levi, contra scripturam, Heb. 4. v. 14. (5) Unde nova absurditas, Christum esse Leviticum Sacerdotem, translationemque Sacerdotii factam non esse, aperte contra Apostolum, Heb. 7. v. 12. (6) Tum negare Trinitatem sanctam: cuius tamen confessio, et professio, Christianismi totius fundamentum est, Matth. 28. v. 19. (7) Quotiesque Scriptura urgetur, necesse habet dicere Nomina tantum esse, sine re, h. e. pro Deo Patre, Filio, Spiritu Sancto, profitetur idola tria quae nisi in cerebro (diverso scilicet, pro respectu diverso, conceptu) non subsistant. (8) Et fateri, aeque Patrem et Spiritum Sanctum esse incarnatum ut Filium: quippe tres illi persona una ei sunt. (9) Quinimo, ut neget incarnatum esse Deum, introducit Deum esse ex sese carneum, cuius essentia, seu substantia (wesen) sit illud ipsum in quo comparuit Caro. (10) Et dum dicit Deum deposuisse formam Dei, et induisse formam servi, in eaque mortuum, et resuscitatum, et in coelos abiisse, rursumque formam servi deposuisse, quid non monstrorum cogitationibus, objicit? Animadvertisne, Stolci, quanta hic absurditatum seges emergit? Nam hic (10) introducit Deum in se ipso mutabilem, qui possit quod est non esse, et quod non est fieri? Hocne infinito Enti convenit? (11) Tum facit Deum, post assumtam servi formam, nullum fuisse in forma Dei. Ad quem igitur Christus preces suas, noctes totas illis vacans (Luc. 6. 12.) dirigebat? Quem alloquebatur in horto, Pater si fieri potest aufer a me calicem hunc? Et in cruce, Deus mi, Deus mi, quare me dereliquisti? etc. (12) Facitque Deum mortalem, imo mortuum, triduo. Nullum ergo triduo illo Mundus Deum habuit? Nisi forsan iterum vere mortuum negabit, ut rursum ex morte Christi, et sacrificio pro peccatis nostris,

spectrum faciat. (13) Atque si Christus deposita rursum servi norma in formam Dei rediit; Christus ergo esse desiit: Ecclesia itaque nullum amplius Christum, nullum caput habet? Quis modus aut finis ineptiarum? Annus me deficeret, prius quam Felgenhawerianorum dogmatum absurdissima absurda colligere desinerem. Illa autem quae? qualia? quanta? Turcarum et Judaeorum deliria multa parte tolerabiliora sunt: qui quod incredibile putant (incarnati Dei, et Trinitatis Sacro-sanctae mysterium) aperte non credunt: iste autem credere se simulans, et tot insulsissimis figmentis conspurcans, mysteria fidei infidelibus, ipsique adeo satanae, tot modis deridenda propinat. Oro Te, Stolci, per sanam, si adhuc tibi quicquam eius superest, rationem, ut te recolligas, et cum deliro delirare tibi volupe ne ducas. Sed superestne aliquid?

Septimum Criterium. Quaecunque opinio a medio ad extremorum alterutrum nimium recedit, falsitatis suspecta est. At Felgenhawerianae tales sunt. Ergo Maior hoc praesupposito nititur, quod essentia rerum plerunque ex contrariorum temperatura exsurgit, inque medio sita est. Quod et vulgare illud ostendit: In medio virtus: medio tutissimus ibis. Patetque id exemplo externarum viarum: ubi si cui trivium occurrit, nescitque prorsus cui certo insistat, inconsiderate fecerit, qui se alteri extremarum addixerit. Si enim altera opposita vera erit, plus errabit, et difficilius redibit, oppositam eligendo, quam insistendo mediae: a qua sive ad dextrum sive ad sinistrum declinandum fuisse melius edoctus sentiet, facilius transibit. Iam autem Felgenhaweri pleraeque opiniones extremae sunt. Exemplo sit dogma de Christo, quem ut Photiniani verum Hominem, et apparentem Deum, faciunt: ita e contra Felgenhawer verum Deum, et apparentem Hominem. Quidni tutior sit via media, via Catholicae Christianae fidei? quae Christum et Deum verum, et Hominem verum, agnoscit? apparentias et spectra ab illo qui omnis veritatis basis est removens? ne nobis eveniat secundum illud: Stulti dum vitant vitia in contraria currunt.

Id quod praecavebant Apostoli, dum adversus pullulantes haereses (hinc divinam, inde humanam Christi naturam impetentes) sic Ecclesiam praemuniebant, ut aeque humanitatis atque divinitatis exstare voluerint illustrissima documenta. Haec ergo nos simul sumamus, et credamus, extremitates in utramque partem ut satanae praecipitia fugientes.

Octavum Criterium. Quodcunque dogma Theologicum non inducit harmoniam universae Scripturae, sed aliquas Scripturas oppugnat, evertit, sophismatibus obscurat, absque dubio erroneum est. (Veritas enim sibi undique consonat: Dei verbum autem Veritas est, Joh. 17. v. 17.) At Felgenhaweriana dogmata talia sunt, cui solemne est unum et alterum dictum extremo sensu arripere, et in suum sensum, contra totam reliquam Scripturam obtorto collo trahere, ut iam vidimus. Ergo.

Nonum Criterium: Dogma quod posito fine, media ponit finem non attingentia, vanum est. At Felgenhaweri dogmata talia sunt. Ergo. Error enim est (definiente Augustino) sequi aliquid quod non eo ducit, quo

venire volumus: quomodo Apostolus queritur quosdam suo tempore Doctores aberrasse a scopo, et conversos fuisse in vaniloquium. 1 Tim. 1. 6. Erretne igitur Felgenhawer, an secus, cognoscere non erit difficile, si quo tendat, et quibus viis, cognoverimus. Intentionem autem eius videor ego mihi melius intelligere, atque ille mihi explicare potest: quia eam obscure admodum, atque confuse, proponit et explicat. Si ergo recte eius mentem perspicio, omni suo conatu agit, ut se, et eos qui se audiunt, efficiat spirituales (quo etiam charactere se et suos a tota reliqua Christiana turba, tanquam animali et carnali, discriminat) hoc est, carni mortuos, Deo vivos, et sanctitatis illius sine qua nemo videbit Deum, ac dehinc gaudii quod ex Christi participatione vera, vere intra se vere fideles persentiscunt, participes. Laudabilis utique scopus: in quo deprehendendo aberrasse me fortassis non dicet. Sed videamus, quae ad hunc scopum media disponat, et quomodo? Duum illa generum apud Felgenhawerum noto: communia et propria. Communia voco, quae apud practicos Autores, interioris Christianismi magištros, occurrunt: Bernardum, Thaulerum, Kempisium, Sebastianum Franck, Arndtum, Gerardum, Theologiam Germanicam; et quicunque Scripturas sensu profundiore et mystico, ad hominem in Christo formandum et roborandum, tractant. Quo in genere multa apud Felgenhawerum quoque haud male dicta inveniri, non nego; quinimo lubens observo, laudo, probo. (Nolim enim ulli unquam Scriptori sic praeiudicare, ut Apostolicae obliviscar regulae: Omnia probate, quod bonum est retinete. Talia tamen quia ex communi thesauro, Verbo Dei, veniunt, Felgenhaweriana non voco, sed communia: utpote communis veritatis, iuris, usus. Felgenhaweriana autem propria appello, quae ille de suo addidit, paradoxa illa, ad praedictum scopum illius opinione vel maxime accommoda, meo autem iudicio prorsus inepta. Nempe cum fingit Deum esse hominem archetypum, nos homines ectypos, quos ad illum tanquam exemplar primarium refingi oporteat: et ideo Christum venisse non in nostra natura, sed in propria, ut nos reformaret etc. Taceo iam, quod sic convellantur Fidei articuli, et absurda nascantur infinita (id enim iam sub Criterio VI tetigi): dico tantum hypothesin hanc impedire spem profectus nostri spiritualis. Nam si Christus Creator tantum est, non Creatura, periit nobis et satisfactionis pro peccatis nostris vera ac realis fiducia: et imitandi Christi possibilitas: et denique spes auxilii eius. Satisfactionis fiducia: quia si Deus tantum fuit, mori non potuit, cum Deus in sua natura immortalis sit (1 Tim. 1. 17. et 6. 16.) Si autem Mediator noster pro nobis mortuus non est, edicto iustitiae (Gen. 2. v. 12.) satis factum non est; Mors absorpta non est; nos in morte haeremus adhuc. Ideo enim Filium Dei, participem factum esse carnis et sanguinis docet Scriptura, ut mori posset, et morte abolere mortem (Heb. 2. v. 14.) Quodsi apparenter factus homo, apparenter et mortuus; apparenter ergo debellata mors; apparenter nos e faucibus eius liberati; incerta denique omnia, totaque fides nostra umbra sine re. Tum si Christus, Novus Adam, exemplo suo nos instruere venit quomodo nosmet ipsos

abnegare, voluntatem nostram in voluntatem Dei resignare, tentationibusque resistendo, eas, et in iis Satanam superare debeamus: ille autem qui exemplum praemonstrat Deus tantum est, perfectio scilicet perfectissima, quae non potest quidem aberrare: id quomodo imitabor ego miser in tanta distantia? Nihil possibilitatis subesse potest. Sed aliter Scriptura docet: nempe eum ut tentationes superare doceret, tentatum esse in omnibus similiter, absque peccato tamen (Heb. 4. v. 15.) h. e. similiter ut Adam et Nos, excepto quod non consensisset. Quod si praeter Deitatem nihil inerat ei, tentari similiter nobis non potuit; quia Deitas cum naturales inclinationes nullas habeat, tentari non potest. Tentatus ergo est Christus qua homo; et superavit qua Deo iunctus homo; quo nobis hominibus etiam superandi, si Diabolo resistere et obsequi Deo, velimus (Jac. 4. 7) spem faceret veram. Auxilii denique spes non tanta esse potest a Christo, quantum nobis ex eo stillat Scriptura, quod Filius Dei per omnia debuit fratribus similis fieri, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ad expianda peccata populi, (Heb. 2. 17.) Ecce si schemate tantum, et apparentia, assumsit semen Abrahae, profecto nec verum ei corpus fuit, nec vera nobiscum coniunctio, nec vera compassio, nec vera expiatio, nec nos vere expiati, nec ubi vere fiducia nostra se figat ea parte supererit. Relege, mi Stolči, prius a me scripta, et in timore Dei diligenter pensita: videbis omnino Catholicam de Christi persona et officio doctrinam longe longeque simpliciorem, et ad ingenerandam fidem, charitatem, spem, tres illos salutis nostrae cardines, accommodatiorem esse: frustraque Felgenhawerum, imo periculose, sub intentione spiritualis vitae instillandae, tam absurda sua ingerere deliria.

Habes amice dilecte, quod volebas responsum: non post annum, sed mox. Petiisti nempe, ut ne Te differrem; facio. Petiisti, ut libere et pro conscientia scriberem: facio, Christo teste. Videris Tu quidem candori meo diffidere, ideo tam diligenter obtestaris, ut in veritate profitenda nihil mundi odia respiciam. Dicam cum Apostolo: Non dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis et dilectionis, et sobrietatis, ad non erubescendum testimonium Domini: 2 Tim. 1. 7. Atque si unum verbum calamo emisi, diversum dictante conscientia, exarescat dextera mea, et lingua mea adhaerescat palato meo (Psal. 137.) Carnales de Christo cogitationes, carnalem Christianismum, tot Christianorum schismata, omnemque quae invaluit impietatem, tam odi et deploro quantum Felgenhawer potest: sed ad evitanda illa tamen vias avias, quas monstrat Felgenhawer, non sequar: ne socius fiam Judae Iscariotis, qui (invisibilis et invictae in Christo virtutis fiducia) carnem Christi Judaeis conspurcandam, flagellandam, crucifigendamque tradidit. Quod exemplum ipse quidem Felgenhawer, in hoc postremo suo scripto adversus me directo (pag. mihi 53.) allegat, non attendens se, non nos peti; cum nemo nostrum, Christum verum Deum et verum Hominem constanter et religiose confitentium, et adorantium, Christi seu humanitatem, seu divinitatem prodat: sed Socinus

et Felgenhawer. Ille quidem divinitatem Christi, hic autem carnem Christi, perfido quidem ore osculans, et Rabbi compellans, interim tamen simul virulentissimis blasphemiis, et ipse impetens, et impetendum aliis tradens, atque ad id sibi auxilio catervas, odio Veritatis et blasphemandi pruritu armatas, conducens. Venit hic in mentem, quod apud Prophetam Deus, Idololatriae Populi Judaici enormitatem exprobraturus dicit, alias Meretrices mercede corrumpi ut se prostituant, illam autem (Ecclesiam Judaicam) contra consuetudinem faeminarum impudicarum, propria mercede et donis sibi conducere fornicatores (Ezech. 16. 33, 34.) Non absimile quid hic est. Judas Iscariotes 30 argenteorum mercede conductus Christum prodidit: hi autem, nemine conducente ultro Christum produnt: et ut non desint collusores, qui eum certatim colaphizent, conspuant, crucifigant, phantasmatum suorum donariis alliciunt et invitant. Deplorandum profecto, non deesse huc usque de quibus queratur Christus: Ecce manu prodentis me, mecum in mensa! qui intingit mecum manum in catino, is me prodet. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo: Vae autem homini illi, per quem tradetur. Bonum erat homini illi, si natus non fuisset. Per salutem Tuam Te oro, mi Stolci, cogita etiam atque etiam ne illorum in numero comperiaris, qui Antichristum se flagellare, eoque cultum Deo praestare, existimant, ipsissimum Mundi Salvatorem flagellando, et crucifigendo.

Vides qua parrhesia ad Te utar! Ita voluisti, atque ita saluti animae Tuae expedit. Cum ergo me fecisse vides quod ut facerem petiisti, fac Tu similiter quod ego abs Te peto. Primum, ut haec Tibi, non Felgenhawero, scripta esse putes: ideoque non illi trutinanda tradas, sed trutines ipse. Promisisti id Deo teste, velle vos, si adhuc respondero, diligenter mea cum illius scriptis conferre, et in timore Domini inter spiritum et spiritum, uter ex Deo sit, invocato Numine, discernere. Iam ergo id effectui date. Felgenhawerum enim deliriorum suorum sopori altius immersum metuo, quam ut expergisci possit: divino iudicio committendus est. Nos autem vos, ut perditas oves invenire, eque faucibus ferarum eripere, quaerimus. Agnoscite nos sitire salutem vestram, et e somniis illis quibus Vos phantasmatibus suis inebriatos opplevit somniator ille, evigilate, ad fideique sobrietatem redite. Exhilarate nos grato de reditu in viam rectam nuntio, ut de vobis ipse Christus, quem tristitia affecistis, gaudeat. Ultimum hoc erit, hac in materia, meum ad Te scriptum. Etiam si scribere denuo velit homo iste, (qui nec tacere scit cum ratione, nec loqui aut scribere) non rescribam amplius: Scio certo certius nihil eum allaturum, quod non dictum sit ab illo centies: novum tantum erit obstinatae frontis, aut excaecatae mentis, specimen. Cum φλυαρίαις autem confligere ad quid est? similes tandem futuri muliercularum illarum, de quibus Apostolus: Semper discentes, nunquam ad veritatis cognitionem pervenientes. Vobis si ad veritatem redeundi serium propositum est, ex his quae nuper et modo pro Veritate adversus figmenta proposui auxilii satis erit, si modo haec diligenter,

sepositis praeiudiciis, in timore Dei, pensitare volueritis: magis autem si spiritus ipse veritatis Vobis oculos aperiat vestros, quem adorabitis. Salutant Vos, qui vobis optime volunt, et Vos in visceribus Jesu Christi diligent, Venerandi Confratres mei, qui hic sunt: orantes ut charitas Vestra magis ac magis abundet in cognitione, et in omni sensu, ut probetis potiora, atque sitis sinceri, et sine offensa in diem Christi, repleti fructu Iustitiae per Jesum Christum, in gloriam et laudem Dei. Valete. Dabam Lesznae 28. Junii 1640.

Tuus, in quantum Tu Christi nostri, sincero affectu,

Johan - Amos Comenius.

P. S. Cum mittendi haec ad Te, charissime amice, non illico offerretur occasio, occurrebat aliud, atque aliud, quod superioribus non inutiliter adjici posset. Unum hoc adponam. Scis locum 1 Joh. 4. 2, basin constitui illius de carne Christi coelo allata opinionis: quam autem vacillet basis haec, cum ex superioribus intelligere potuisti, tum e sequenti observatione clarius pervidebis. Praepositio (ἐν) saepe apud Graecos pro altera (εἰς) usurpatur: ut Latine quidem utraque per In transferatur, sed illa cum Ablativo, haec cum Accusativo. Inspice Thesaurum Graecae Linguae Stephani, videbis exempla: vel Scapulam, qui idem monet, exemplumque ex Homero adducit ἐν χερσὶ πεσεῖν, pro εἰς χεῖρας, in manus incidere (cogita enim ipse, quam inepte reddideris, In manibus alicuius incidere) similia exempla occurrunt in N. Testamento. Simillimum enim est quod Apostolus Heb. 4. v. 11. dicit: Ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας: ne quis in eodem exemplo contumaciae cadat: id est, in idem exemplum. Ecce Dativus Graecus Latinis migrat in Accusativum! Hinc est quod apud Graecos indifferenter usurpatur, sed eodem sensu constructiones illae: utpote Matth. 26. v. 23. et Mar. 14. v. 20. Quod enim Matthaeus habet, Ὁ ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ τρυβλίῳ τὴν χεῖρα, in catino: Marcus posuit: εἰς τὸ τρυβλίον, in catinum. Idem Marcus 1. v. 15 dicit: πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, quod Germanice, Glaubet an das Evangelium (per Accusativum) verti forsan non aegre fert Felgenhawer: quia inepte verteretur Glaubet in dem Evangelio. Item Apostolus 1 Thess. 1. v. 8, Ἐν παντὶ τόπῳ ἡ πίστις ὑμῶν ἐξελήλυθεν: Fides vestra exivit in omni loco: annon rectius in omnem locum? Sic Joh. 5. v. 4. Angelus descendebat certo tempore in piscina (ἐν κολυμβήθρᾳ) cur non rectius in piscinam? Quidni ergo ibi (1. Joh. 4. 2.) rectius reddiderint Germani, Ins Fleisch, quam im Fleisch? Latini in carnem, quam in carne: Bohemi w Tělo, quam w Těle. Imperitia ergo Graeci sermonis seduxit Felgenhawerum, ille Vos. Spero autem, (postquam figmentum illud nullo, nullo, nullo, Scripturae fundamento niti, tam liquido ostensum est, ut quod opponatis praeter contumaciam nihil Vobis sit reliquum) fore ut gloriam detis Deo: missisque pro figmento pingendo et fucando argutiis, et sophisticationibus, in planae et simplicis Veritatis, redeatis viam, ne arguamini, et inveniamini mendaces: quod Scripturarum

tortoribus minatur Scriptura, Prov. 30. v. 6. Et ne, si amorem Veritatis non recipiatis, Deus vobis mittat efficaciam erroris, ut credatis mendacio, et damnemini, etc. 2 Thess. 2. Expavesce vocem hanc dilecte! Deoque excaecandi Te, ut ne claram etiam veritatis lucem tandem non videas, contumacia Tua occasiones subministrare desine.

Vale iterum, ut valeat anima Tua. Haec adscripsi 7. Julii, cum postridie abiturus erat, cui has Thorunium perferendas committere decrevi.

Faxit Deus ut Te recte inveniant, Tu autem recti viam!

Finis.

List tento jest pro theologické názory Kom. velmi charakteristický. Ukazujeť sběhlost ve výkladě Písma sv., jakož i v technice systematické theologie. V celku obhajuje, jakož i jiné spisy Kom., jednotu ducha lidského, proto hájí i přibrání filosofie, a to nejen jako prostředku filosofického, ale i jako pramene pro poznání pravdy. V prvé příčině jest si všimnouti rozeznávání čtyř zásad (materialis, formalis, efficiens, finalis), v druhé použití věty, že vše vzniká ze sloučení protiv »ex contrariorum temperatura«. Velká váha klade se na pojem přírody »continuata vis eius quod natum est«. Vytýkáním motivu Felgenhauerova (9. známka) Komenský dal se na cestu, po níž nynější historie dogmat se ubírá.

Komenský i v tomto spise, právě jako v polemice proti Valerianovi připomíná, než dal se do polemiky, že pokorně prosil Boha za osvícení. To však mu nevadilo, aby nálada odpovědi nepřešla až do podrážděnosti (asinus — bos = Felgenhauer). K úplnému pochopení polemiky bylo by arci třeba i Felgenhauerův spis znáti, jehož bohužel nemáme. Ze jmen připomínaných snadno se uhodne, že Franciscus rybám kážící je sv. František z Assisi. — Puccius, theolog z Florencie rodilý, vydal hlavní svůj spis r. 1592, zemřel jako konvertit v Praze. Jména mystiků (v 9. zn.) blíže lze poznati z kteréhokoli slovníku. Z pozdějších zmínek Komenského víme, že žádoucího výsledku opravdu dosáhl, neboť Stolcius, jenž se zatím přestěhoval do Uher, vrátil se k své prvé víře a v ní umřel.

XXVIII.

Poehmer J. V. Andreaeovi (regest).

Z Norimberka 1640 — 1. září.

Bajer přinesl mu konečně list od Andreae a »Syngraphon Amoris«, jež dávno již byl očekával. Byl by mu již dříve psal, ale nevěděl o tom ničeho a netroufal si. Nyní psal by ještě více, zvláště o Heinovi, ale pošta již odjíždí.

XXIX.

Týž témuž.

Z Norimberka 1640 — 5. října.

Dle přání adressátova, aby zvěděl podrobnosti o Heinovi, posílá mu list tohoto muže, jejž před půldruhým rokem obdržel z Livonska. Antilia jest asi to, co adressát chtěl ve spise »Dextra Porrecta«, aneb v »Christianopoli«. Uskutečniti ji se dosud přese všeliké

námahy nepodařilo, Poehmer se zřekl další práce, ale Hein ne docela. — Bylo by i pisateli velice milo, kdyby možno bylo Heina nazpět pozvati do Germanie, ale nevidí ve válečných nastávajících časech toho možnosti. Pozdrav Burckhardovi a Planerovi.

†
J. H. S.

Placet sedula tua humanitas, Admodum Reverende Vir, quae fecit, ut quamvis impeditus Aulae turbinibus non tamen passus sis tabellionem qui superiores meas tibi reddiderat, plane vacuum litterarum ad nos redire, quin saltem tribus verbis significares desiderium cognoscendi ea quae de Heinio nostro proximis meis attexere angustia temporis prohibitus fueram: Cui nunc satis fieri, quantum per negotia licet, omnino aequum est. Sed quoniam nemo melius ipso Heinio sortem suam nobis depinxerit, en tibi epistolae quam ab optimo viro satis prolixam ante Sesquiannum e Livonia accepi, partem potiorem mitto: materiam sane, ut cognitu tibi non injucundam, ita simplicissimi candoris mei, ista velut mysteria nostra in sinum tuum tam confidenter effundentis argumentum luculentissimum. Neque vero tibi interprete opus fuerit, quo quid sibi Antiliae appellatio vel institutum velit, intelligas: quod facile deprehendes non multum abludere a delineatione illa Societatis Christiano-philosophicae, qualem in porrecta Amoris Christiani Dextera aut Christianopoli nobis olim exhibuisti. Porro singulatim recensere, quibus caussis vel occasionibus primo in has cogitationes deventum, quantum interim sudatum sit, ut aliquando Antilia qualem animo conceperamus, in publicum prodiret, ideo non aggredior, tum quia haec narratio materia esset non epistolae sed voluminis, tum vero quoniam omnis iste conatus hactenus intra desideria et vota constitit, nulla arte vel industria nostra passus se in actum deduci: Et nosti ipse quanto proclivius sit etiam optimarum rerum ideam quandam adumbrare, quam res ipsas exhibere atque efficere ut bene cogitata desideratum effectum finemque sortiantur. Caussas huius rei nunc persequi, imprimis autem Cur Summo illi et in aeternum Benedicto rerum actionumque nostrarum Moderatori nondum placuerit Sanctis istis solique Numinis Gloriae, ut nos quidem arbitrabamur, deservituris conatibus desideriisque successus eos largiri, quos pia nostra intentio promereri videbatur, curiosius hic excutere nihil attinet. Ego cum tot curis laboribus sumtibusque nullum dignum operae precium relatum et in summa negotii nihil fere actum videam, imprudens contra stimulum calcitrare dicar, nisi insuperabilibus difficultatibus deinceps cedam manumque porrigam, postque edita propensissimi mei in publica commoda studii non obscura specimina, ni divino beneplacito acquiescam: sed et Heinium nostrum ad eandem aequanimitatem hortari non desino, etsi ille pro suo in Antiliam amore, calidiore fortasse quam circumspectiore, omnem spem futuri successus sibi etiamnum eripi aegerrime patiatur. Et ista quidem breviter hic attingere visum est, ut et tibi de mente epistolae Heinianae plenius constaret simulque materia suppeditaretur rescribendi, ubi per alias occupationes, quibus ista mea impedimento esse nolim, commodum fuerit. Qua vero tandem ratione Heinius noster ex angulo Septentrionis et pistrino illo suo interim liberari, Germaniae nostrae asseri, atque amicis in ea suis propius jungi possit, utinam tam promtum esset expedire, quam ex animi mei voto desideriis eius vel cum detrimento aliquo rerum mearum satisfactum cupio. Quam vellem eum esse vel huius reipublicae vel etiam florentissimae olim Wurtembergicae vestrae statum, ut aut hic aut illic hospitium vel munus aliquod viro optimo procurare teque in partem huius pro veteri amico officiosae solicitudinis advocare mihi liceret. Verum publicae Germaniae calamitates et pestilentissimi belli continuis damnis quibus quotidie exaramur et exhaurimur exiguam eius spem videntur relinquere: quod tam unum interim possumus, negotium amici seriis precibus illi commendemus, qui tot illustribus documentis testatus est se suis numquam defuturum. In eodem bene vale Vir Eximie cum claris-

simis Principis Vestri Consiliariis D. D. Burckhardo et Planero, quorum ut mihi non ita pridem convictus in Aula Caesarea fuit suavissimus, ita memoria numquam non futura est iucundissima. Norimb. 2 Non. Octobr.

Virtutibus Tuis additiss. Philadelph.

Nápis:

Reverenda Pietate et Insigni Doctrina Theologo Eximio, Domino Joan. Valentino Andreae Celsissimo Würtembergiae Duci a Sacris Concionibus, Amico mihi plurimum Colendo.

XXX.

[Jáchim Hübner] Hartlibovi.

1640?

Posouzení Brookovy »Epistola de stilo«. Pisatel nesouhlasí s Brookem. Latinský sloh si žák osvojí čtením klassiků. Co mimo to schází, vynahradí částečně Kom-ho Janua již vyšlá a jeho pansofie toužebně očekávaná. Návody stilistické pomocí excerptů míjejí se s cílem. Pisatel prosí, by jeho řádků adressát prozatím nesdílel nikomu.

Occasione hujus equidem de methodo addiscendarum linguarum stilique, simulque de considerationibus Brukianis fusius scriberem; quia vero immatura adhuc sunt quae de hoc argumento mecum agitavi, paucis jam tantum ea attingere, aliarum agitationum multitudo patitur. Atque eiusmodi quidem autorem, qui omnia illa, quae tu optas, comprehenderet Iuventutis bono elaboratum perlibenter viderem. Sed hic cautione opus est, ne parum nimis, nec magna nimis de ejusmodi opere nobis polliceamur. Vechnerum an is assecuturus sit addubito. Id primum non placet, quod singulorum capitum tractationem in tot particulas secet, eoque toties per earundem materiarum gyros juvenem agi, consultum putet. Unicus liber mihi suffecturus videtur, qui singulos titulos in Janua linguarum comprehensos aliquanto luculentius explicaret. A quo tamen plus sperari non potest, quam ut primis linguae rudimentis pueritiam imbuat, aliquamque garriendi scriptitandique ansam subministret. Quo adepto deinceps ad accuratiorem styli cultum tempestive satis poterit informari. Quem non nisi assidua Classicorum autorum volutatio dabit. Quosque adhuc vidi doctorum virorum in hoc genere conatus rationem assequendae alicujus linguae, ab ipso exercitio styli non satis distinxisse mihi videntur. Quod tamen discrimen nisi observetur, nec apte ad utrunque manuductiones excogitari, nec de iam excogitatis dextre satis judicium ferri potest. Multum vero inter se differre, res ipsa docet. Videmus pueros vernaculam suam, imo nonnunquam et peregrinam linguam satis expedite calere; quos tamen si modo ad paucas aliquot lineas conscribendas sevoces, in plurimis hallucinari, deprehendas. Nimirum linguam quidem norunt, artificium styli prorsus adhuc nesciunt. Itaque Doctoris pueritiae esse existimo in linguis primo, juventutem primis elementis (quo et etymologiam et syntaxin intelligo) imbuere, illisque imbibitis demum ad styli elegantiam deducere. Si statim a stylo incipiet (quemadmodum praepostere Magistri mecum egerunt, et adhuc ubique fere in more habent) et se et discipulum frustra fatigabit, et tamen, ubi hoc saxum diu volverit, demum ad angustias Grammaticorum reverti cogetur. Stylus enim meo judicio, perfectio quaedam est orationis, quo omnem illam exteriorem concinnitatem et elegantiam intelligo, omneque id, quod Rhetores Characteres orationis appellant. Horum enim requisita si absint, loquetur quidem et scribet aliquis lingua aliqua etiam pure et perspicue, sed certo tamen aliquo stylo, qui ubique sibi constet, et imaginem priscorum Heroum referat, usus esse, dici non poterit. Itaque haec res

equidem clara est. Maioris operae, quomodo usus atque notitia, quam celerrime Juventuti infundi possit. Tam diversi 'enim fines, diversa quoque media requirunt. Ac primo quidem, quod ad prima illa linguarum elementa facultatemque earum beneficio qualicunque modo sensa animi exprimendi attinet, ad eam nihil aliud opus esse videtur, quam ut 1. Omnium rerum appellationes, quam fieri potest, citissime discentibus innotescant. 2. Ut simul ratio vocabula illa et recte inflectendi et coniungendi compendiosissime ostendatur. Primum illud inventa nuper Janua linguarum ex parte praestitit, haud dubie titulo suo prorsus responsura, modo uberior singulorum titulorum et magis perspicua periphrasis accesserit, quae omnia illa supplere potest, quod tu in ejusmodi libello adhuc desideras. Posterius a Grammatica expectandum, quam longe paucioribus regulis, quam hactenus factum comprehendi posse, egregium Vossii opus de arte Grammatica satis ostendit. Mihi de hac parte ulterius disserere non vacat. Adepta, hoc pacto, aliqua loquendi etiam scribendi promptitudine puer, tamen stylo aliquo nondum excellere poterit. Itaque iam de eius adipiscendi ratione agendum. Ad elegantem vero stylum requiritur 1. Ut variarum rerum cognitione (omnium dicere non audeo, quia id insolens nostratium auribus erit, quamdiu de conatibus Pansophicis Comenii uberius fuerint edocti) instructus sit eius candidatus. Qui enim eleganter de rebus scribet, qui nec interiores earum naturas variamque earum inter se relationem, analogiam, dissimilitudinemque perspectam habet. 2. Ut leges ac normam norit de singulis rebus ita agendi, ut et ipsarum Natura, et variae circa singula nonnunquam concurrentes circumstantiae postulant. E. g. Quomodo narrandum, suadendum, consolandum, quomodo laeta, quomodo tristia efferenda. Quando Asiatismo, quando Atticismo, quando Laconismo utendum. In omnibus enim hisce peculiares styli leges sunt. Prius illud unice suppeditabit Pansophia, seu universalis rerum cognitio, Historia et Philologia universali comitata. Quae quamdiu in scholis nostris desideratur, tamdiu quoque velut inter portenta numerandum erit, si quis Heinsius, Lipsius, Scaliger, in ipsis tenerae pueritiae annis, aequabili et nervoso stylo sua proferre noverit. Revera enim id illi omnes, non institutioni scholasticae, sed insigni naturae bonitati, et indefesso studio suo debuerunt, dum spreto Praeceptorum supercilio, horis a carnificina scholastica succesivis, variorum authorum lectioni toti se immerserunt, aliquemque styli ex improbo labore colorem duxere. Heinsius certe nono, ni fallor aetatis anno, praeceptorum ineptias ferre non potuisse gloriatur, illisque relictis totum se Latinis ac Graecis autoribus legendis dedisse, indeque aliquam scribendi facultatem consecutum. Qui viri, si iam a prima pueritia, in tam amoenum Pansophiae hortum fuissent immissi, quid non boni inde rapacia eorum et omnium capacia ingenia extraxissent. Quae nec hodie nostris desunt, modo immitibus scholarum pistrinis non deterantur, innataque mentis sagacitas ineptarum praeceptionum et regularum sterquilinio non extinguatur. Itaque primo styli efformandi requisitum prorsus extra controversiam est. Alterum quod attinet, eius doctrina haud dubie tum demum auspicanda, ubi aliquos iam in Pansophia progressus discipulus fecerit. Ipsum vero Exercitium omne in imitatione bonorum authorum situm est. Quicquid neoterici scriptores hoc in genere moliantur, et cudant, semper tamen, ad styli elegantiam anhelanti, postea quam diu in illo recentiorum scriptorum impetuoso mari jactatus fuerit, ad classicorum authorum lectionem tamquam ad sacram anchoram redeundum erit. Et hic sane D. Brukii sententiam probare non possum, qui extractione insigniorum membrorum et periodorum ex melioribus autoribus hunc laborem putat compendiose fieri posse. Nunquam tam solicite inde plurima excerpseris, quin longe plura praeterire cogaris, quae nisi in integris autorum systematibus conspicua non sint, in discerptis illico dispereant. Nam quod sic scholas publicas a classicorum autorum corruptelis, quas una cum elegantiis pueri imbibant, abstractum iri putat; ego ipsum corruptelarum metum vanum esse arbitror de eo qui in praecipuis sapientiae partibus, antequam ad autores profanos admitteretur, tam solide institutus fuit. Equidem hac felicitate puer gavisus non fui, sed tantum tamen Sacrarum concionum auditio et Catechismi institutio apud me potuere, ut nihil vel gentilium superstitio, vel pudenda flagitia, haustam et imbibitam

semel doctrinam puriorem postea turbaret, ultro et sine Duce per omnes fere Latinos et Graecos scriptores vaganti. Et quid quaeso apud antiquos adeo periculosum continetur? Aut enim Historiam narrant, aut aliquid de natura et moribus docent. In historiis si vitia et flagitia plurimorum tam vivis coloribus depicta non ferimus, ex sacris literis eas expungamus, ubi non leviora exponuntur. Horrorem illa potius, quam imitandi desiderium incutiunt. Naturam rerum si dextre explicant, Pansophiae tam commentarii scilicet, sin minus, gaudio necesse est, ut lectorem afficiant, tanto meliora et certiora iam mente possidentem. Et sic quoque in morali Philosophia recipientur, quae sacrae scripturae et rectae rationi conveniunt, reiicientur contraria. De reliquis artibus Grammatica Rhetorica Logica minus periculi est. Poëtas fateor, aliquid hinc inde veneni in se continere: sed quod vel prudenti castratione inde eximi, vel providi praeceptoris aliquanto diutius ab eorum lectione abstinentis cura caveri poterit. Maneat igitur, ex sedula classicorum autorum lectione et imitatione stylo elegantiam ac robur acquirendum. Sed quomodo iam imitatio illa feliciter peragenda? Id fateor a nemine hactenus satis expressum vidi. Dni Brookii monita sane non contemnenda, passim tamen apud plerosque dicendi Magistros iam habentur. Eoque ulteriore ventilatione non egent. Quae et in eo cum meis conveniunt, quod orbem disciplinarum ad styli perfectionem necessarium urgent, cui ego Pansophiam adhuc elaborandam substitui. Unum ab eo singulare ex Aschamo (cuius libellum nuper obiter pervolvi, multisque egregiis monitis plenum reperi) affertur, de reciproca authorum versione accuratiorem excussionem meretur. Primo quod putat continuatione huius exercitii veluti ingenium ipsius Authoris quem vertendum susceperis, transiri posse, me non prorsus habet sententiae suae astipulatorem Nam postquam quis locum aliquem ex Autore transtulit, reddet eum vicissim vel autoris vel suis verbis: Si verbis authoris (id quod cuivis mediocris modo memoriae, in plerisque contextus partibus accidere necesse est, mihique ipsi cum puer nonnunquam in eiusmodo exercitiis a Praeceptoribus continerer, accidisse memini) nihil adhuc de genio autoris, ipsiusque styli ratione novit, non magis, quam si illum locum sine antecedente versione memoriae mandasset. Si verbis suis, tum vel ex aliis eiusdem autoris scriptis, vel ex Dictionario promiscue petitis. Et tum ductum ingenii sui necesse est sequatur, propriumque styli genus sibi effingat, quod aeque ab ipsius autoris genuina elegantia distabit, ac si traductus ille locus in linguam vernaculam, sine conspectu Latini textus proprio Marte in illud Idioma vertendus illi fuisset. Dabo equidem in Ciceroniani styli imitatione aliqua ex parte hoc reciprocae translationis exercitium locum habere, quandoquidem is prae caeteris fluidus et perspicuus et naturalem bene loquendi simplicitatem in plurimis locis sequatur. At ut quis majestatem illam in orando, illos spiritus, illos nervos styli Ciceroniani exprimat, longe hac accuratiore manuductione opus esse videtur. Crebra illa reciproca versio, phrases forsan Ciceronianas, pluresque frequentiores apud ipsum periodorum formulas, unumque atque alterum, ... Esse videatur, nobis nota ac familiaria reddit. Quae sane ab Aschamo, Bembo, Sadoleto, reliquisque Ciceronis admiratoribus et mancipiis accurate satis conscripta videmus. At ubi interim vigor ille, illa sententiarum varietas, summumque artificii oratorii occultandi artificium vel minima ex parte in illis apparet? Languida pleraque et elumbia sunt, et quae semel obiter tantum percursa perenne illa resumendi fastidium relinquunt, cum contra Cicero, quo saepius lectus eo maiori semper siti semet tractandi lectorem accendat. Equidem sic existimo (nec parum temporis in Ciceronianorum scriptorum lectione mihi insumptum) in uno Cicerone omnes fere omnium Authorum elegantias latere praeter eas, quas divitis ingenii sui venae soli debet. Sed quae in Cicerone vix semel iterumque occurrunt, ideoque a Lectore omnibus non pari studio attendente facile transmittuntur, in aliis autoribus plusquam centies se offerunt, ac vel dormitantem lectorem ad sui annotationem invitant. Unde concludo Ciceronem non nisi perlectis prius praecipuis classicis Autoribus, recte aestimari, multo minus dextre exprimi posse. Quod mihi quidem (nisi invidiae obnoxium, proprio exemplo uti) vel propria experientia constat. Exemplis vero demonstrare iam non licet. Sed demus, ut ante dixi, ex reci-

proca illa Ciceronis versione aliquam eius in stylo similitudinem parari posse. Num id ad styli exercitium sufficiet? Non quidem mea opinione. Nam nec omnium ingenia eandem styli formam amant, nec omnis generis materiae eandem ferunt. Historias tantum videamus! Quis neget, eas longe convenientius Livii, Sallustii aut Taciti alicuius, quam Ciceronis stylo consignari? At afferat quis ad ipsorum imitationem nihil aliud nisi reciprocam hanc translationem, videbit nihil minus, quam styli similitudinem se adeptum, ubique certe aquam sibi haerere sentiet. Ergo styli imitationem non vocabulis, phrasibus sententiis aliquot ex authore aliquo excerptis, et hinc inde tertio quoque sensu nonnunquam inculcatis, neque rotundis aliquot periodis, circumscribendam esse. Sed genii autoris stylique ipsius Idea (quorum utrumque certis aliquot regulis includi posse propemodum mihi exploratum est) animo concipiendam esse arbitror, cuius intuitu quis non tantum similitudinem eorum, quae autor reliquit referre, sed et quaecunque alias stylo exequenda sunt, ita proferre possit, quemadmodum ipse autor, si nunc scribendum ei esset, ea prolaturus fuisset. Sed haec res est difficilis ac subtilissimae inquisitionis, quaeque facilius cogitando penetrari, quam alterius notitiae commode insinuari possit. A me vero negligentius tractatur, quia ut in cunctis rebus, ita in stylo et servilitatis speciem veri, et magis rerum ipsarum commodae explicationi quam ambitiosae nimis et superstitiosae vocabulorum captationi insistendum arbitror. Styli lineamenta et faciem exteriorem unius alteriusque authoris genio nostro maxime arridentis imitatio suppeditet, succus et sanguis ex nostro solum ingenio depromatur. Nec semper imitandum, aliquando et aliorum imitationi aliquod relinquendum censeo. Exemplo Barclaii, Lipsii et aliorum magnorum virorum. Quorum ille, dum Curtium cum Petronio miscet, tertium quoddam styli genus, neutri elegantia secundum produxit. Alter dum Tacitum, Paterculum, Valerium Maximum (cuius indicium aliquando doctissimus quidam Juvenis, ex Grosii schola progressus mihi fecit et res ipsa ostendit) scribendi exempla sibi proponit, cinnum quendam styli inde confecit, qui ut prioris gravitatem et acumen non aequat, ita reliquos duos multis partibus longe post se relinquit. Sed tempus est de hisce discedendi, quia haec tam illustris materia volumen potius quam Epistolam flagitat. Iam vix perlegendi, nedum emendandi spatium conceditur. Uberiori oratione me aliquando in hoc largius diffundam, si absoluta graviorum meditationum parte, ad hasce studiorum amoenitates, ad tempus aliquod animum iterum abduxero. Nunc ignoscas si de styli elegantia scribens, eandem in scribendo non observavi, idque et apud alios excuses, si digna putes, quae aliorum conspectum subeant. Equidem donec plenius exponantur et expediantur, apud te solum delitescere mallem. Sed in haec et talia, quando semel manu exeunt, autori non amplius relinquitur dominii locus. Ad alia pergamus.

(Kollacionoval vydavatel.)

XXXI.

Poehmer J. V. Andreaeovi.

Z Norimberka 1641 (?).

Děkuje za poslaný spis »Unio«, jakož i za spojení, v něž následkem toho vstoupil se Saubertem a Bayerem; mohl by z toho povstati týž užitek, jaký byl hledán v Antilii. Že Andreae chce se od světa vzdáliti a život bez pravidel způsobem Kristovým vésti, to bylo úmyslem i při Antilii, ale tak lehce jej nelze uskutečniti, poněvadž kázeň životní skoro úplně schází. Proto i Hein se ohlíží po útulcích, kam by se mohl utéci. Avšak bázeň adressátova, že by z toho povstati mohlo nové mnišství, není oprávněna, poněvadž mnišstvo bylo původně dobré zřízení a jen zneužíváním pozbylo svého požehnaného rázu.

Jesus Nobis Omnia.

Tuo isti in me animo, vir admodum Reverende et Excellentissime cuius gustum mihi suavissimae litterae tuae semel atque iterum praebuerunt, valde ingratus sim a meque ipso plane abeam, nisi plurimum me debere non uno nomine profitear. Satis omnino fuerat modestiae meae tibi vel innotuisse, vel certe in aliqua tuorum parte censeri: ad penetralia enim et secretiora sacrae illius Amicitiae quae tibi cum paucis sed probatissimis viris intercedit, admitti ante editum ullum constantiae meae specimen, vel voto petere immodicum videbatur. Quoniam vero eximiae humanitati tuae, quae in aestimandis amicorum dotibus judicio magis benigno quam severo utitur, mihi simul et semel intimos sinus et recessus pectoris sui ultro pandere, eiusque tesseram Unionem illam Christianam offerre placuit; (ut scilicet illam candoris mei confidentiam qva in Antilianis conatibus tibi adumbrandi usus eram, hoc pacto redhostires) habeo nimirum unde mihi eo impensius gratuler, quo minus vel ego in me agnosco, vel tu in me expertus es earum rerum, quae amorem illum tam eximium et calculum tam candidum promererentur: atque eo accuratior mihi danda erit opera, ut optimis illis Convivalibus meis Celsissimo inquam Sauberto et Integerrimo Bajero n[ost]ro, in amore tam sancto et Studio tam pio parum concessisse videar. Eo enim consilio tu me, nisi fallor, cum laudatissima illa Biga commisisti, ut ego comparatione tam honorifica excitatus, honestissima aemulatione ad optima quaeque quotidie magis magisque eniterer, eosque qui me iam multis in hoc pietatis stadio parasangis post se reliquerunt, cursu eo vehementiore, quo serius illuc admissus sum, etiam, si qua fieri queat, superare contenderem. Quod si ex unione hac Christiana fructum illum quem Antilia n[ost]ra, nobis certo polliceri videbatur cuiusque imprimis desiderio animi nostri ad Antiliana illa molimina erecti fuerunt, consequi mihi liceret, etiam supra votum meum mihi viderer beatus, qui domi et in sinu vestro invenerim, quod per varios casus, per tot discrimina rerum (ut cum poëta sed serio loquar) aliquam multas Europae provincias perreptando, nequaquam investigaram: de quo utinam tecum vel per bihorium confabulari mihi daretur, multa enim sunt quae per litteras tam commode perspicueque communicari et explicari haud possunt.

Quod scribis nihil obstare quominus aliqui coëamus et ad exemplar Christi vitam componamus sine aliis regulis et legibus, quae monachatus incunabula fuisse etc, ego sane scopum hunc ut Antiliae nostrae germanum et primarium agnosco; sed tu interim videris dissimulare remoras et obstacula illa quae in Babylonica hac captivitate et confusione objiciuntur ad finem tam laudatum tendentibus. Ut enim innumerabilia taceam, quae in hac corruptissimorum morum perversitate animos bonorum torquent et excruciant, cursum pietatis inhibent praxinque veri Christianismi difficillimam reddunt, nonne libertas illa mutuae admonitionis et correctionis fraternae (quod officium non ad paucos quosdam duntaxat restringendum est, sed omnes Christi Doctrinam profitentes ex aequo sibi invicem debent, cuiusque in societate Christiana necessitatem et usum nulla oratio satis digne commendaverit) moribus nostris ita prorsus sublata est, ut vix nomen eius remanserit; omnino enim multos esse puto, qui ne hoc quidem quid sibi velit ista admonitio et cui potissimum rei usuique adhibenda satis percipiant: res ipsa vero adeo odiosa sit, ut cum plerique mortalium ad sensum miseriae suae plane occalluerint, ita ut ipsi quidem mala sua nequaquam intelligant, tantum tamen abest ut intelligentibus auscultent, ut etiam plerumque de periculo suo admoneri sine admonentis periculo non possint: quo malo quave caecitate quid moribus Christianis et quotidiano pietatis profectui pestilentius aut magis detestandum sit, non video. Et nos etiam miramur res nostras moresque quotidie in peius collabi, omnesque eos qui vel in Ecclesia vel in curia et foro pro statu publico aliquantum emendando Cogitationes suscipiunt, nihil agere: Cum impossibile videatur sine illa mutua aedificatione quae est velut praxis et applicatio domestica praeceptorum pietatis, aut si mavis, perpetua quaedam subnascentis in agro huius vitae nostrae, zizaniae,

sarritio, et irrigatio sementis quam vel e S. Concionibus vel lectionibus excipimus, solidum aliquem vitae Christianae fructum demetere. Ille ipse inquam neglectus mutuae admonitionis et correctionis (caeteris paribus) in causa fuisse videtur, quod illa olim laetissima Christianitatis pomoeria in tam angustos terminos coarctata sint, ut plerique Sanctum illud nomen profitentium, etiam iis virtutibus vitae civilis, quas vel Naturae instinctus et sensus quidam communis etiam Ethnicorum animis commendavit, destituantur. Et quis quaeso qui Christum sincere diligunt decoremque Domus Dei suspirant, lacrymas continere potest, secum considerans sanctissimam illam Christi vitam adeo (proh dolor) hodie in contemtum venisse, ut nihil vecordius iam vulgo habeatur, quam vere et toto pectore Christum imitari velle! Illud certe nemo inficias iverit, et optimi quique vehementer dolent, omnem fere Disciplinam una cum Clave ligante Ecclesiis nostris esse quasi proscriptam (saltem tacito hominum consensu) in eiusque locum successisse Samaritanismum imo Epicureismum quendam, specioso illo libertatis Evangelicae pallio blandientem: eamque pestem, ut corruptis affectibus humanis et ad peiora semper sua sponte ruentibus, mire congruentem tam alte in abimis plerorumque radices egisse, ut de iis evellendis cordatiores quique et Christum amantissimi viri qui Disciplinam ecclesiasticam (eiusque vinculum illud et nervum, primumque et praecipuum officium mutuae Charitatis, admonitionem sc. fraternam) heu nimis diu exulantem aut pedibus conculcatam, vel postliminio nunc reductam pristinaeque autoritati restitutam cupiunt, frustra fere consilium inire videantur. Cuius rei testes adducere quid attinet, cum te ipsum pro muneris tui Pastoralis sollicitudine eandem agri nostri Christiani calamitatem nobiscum deplorare nullus dubitem, quo minus te puto miraturum Heinium nostrum cum sociis illis Ant[ilian]is spe in tanta malorum colluvie proficiendi fere abiecta, imo vero iustissimo metu compulsum, ne ipsi potius vitiorum voraginibus absorpti perirent, quam aliis ad inde emergendam quicquam opis essent allaturi de secessu, vel ut tu ais, specubus circumspectare cepisse, ubi inter paucos sed eodem studio vitae vere Christianae commendatos, Conscientia tranquilliori et fortasse maiori etiam publicae rei emolumento, coniunctis votis ac viribus hoc agere et Christianis esse licuisset. Neque vero metus ille, quem tu videris innuere, ne conatus tam laudabilis periculum incurreret subnascituri inde novi monachatus, illos a pio proposito deterrere debuit: Cum nihil tam bonum et vel privatim vel publice tam utile in rebus mortalium, quod non idem abusui sit expositum; ac proinde nec optima instituta eo privilegio gaudeant, ut non quandoque a prima sua simplicitate queant degenerare: Et tamen, si apud te virum Christiana praeditum prudentia quae purum ab impuro optime novit secernere, hoc dicere licet, ipsa monachatus institutio (non qualem isti ventres proximis seculis orbi exhibuerunt, sed prima eius incunabula) mihi plus fere videtur apud nos odii habere quam in se criminis. Si enim antiquitati sacrae et historiis ecclesiasticis credimus, olim prima monasticae vitae origo secessus erat ab Idololatrarum saevitia: mox hos sequentium monachorum instituta nihil aliud erant quam revocamenta ad Christum. Cum enim Principum aulae semper fere titulo magis quam vita Christianae fuerint: Episcopos et Ecclesiarum praesides ambitionis et avaritiae morbus corripuisset: Vulgus item Christianorum immane quantum a prima illa charitate passim prolaberetur, hinc secessum captarunt alii atque iterum alii. Conspiratum est a paucis Erasmus ait – non in aliud quam in purum ac simplicem Christianismum: quorum si quis vitam et regulas attentius excutiat, perspiciet illis nihil aliud in votis fuisse quam ut cum spontaneis amicis iuxta doctrinam Evangelicam in libertate spiritus viverent. Horrebant divitias, fugitabant honores: laborabant manibus: denique sola doctrina, monitis officiis et vitae exemplis suos moderabantur: Tales putandum est fuisse monachos quos amant laudantque laudatissimi illi Ecclesiae Doctores. Verum quam ante dicere ceperam, proclivitatem in deteriora etiam istud institutum non effugit, heu quantum ab illo mutatum. Temporis enim progressu paulatim cum opibus accrevere ceremoniae, primo superstitiosae, mox idolatricae, refrixit germana pietas simplicitasque, et ex

optimo vino pessima vappa remansit. Sed haec de solitariae vitae exordiis, simulque pro Heinii nostri Antilianis consiliis attigisse, praesertim apud te Virum eorundem nobiscum Desideriorum, sufficiat, quibus ego fateor ita me etiamnum favere, ut etsi pulcherrimi isti et felicioribus seculis dignissimi conatus per horum temporum iniquitatem haut potuerint emergere, eos tamen interim velut optimae notae desiderata subinde non sine tacita quadam voluptatis dolorisque reciprocatione intuear: Idque eo facio lubentius qvod acriores inde stimulos ad serium pietatis studium, fructum sane omnibus votis expetendum, mihi addi sentiam; quem si Deus optimus maximus Pater Ille Luminum mihi perpetuum et efficacem esse voluerit, non erit opinor cur Antiliae me unqvam poeniteat. Verum dum ista scribo, dum plura etiam quae scribam occurrunt, video chartam deficere, adeo ultra justum epistolae modum provectus sum, veniam autem prolixitati meae a tua aequitate vel ideo facile me consequuturum confido, quod si quid hic peccatum sit, id imputandum fuerit tum amicissimis illis litteris tuis, quae materiam copiosius rescribendi mihi suppeditarunt, tum simplicitati amoris qvo pectus illud tuum vere Christianum merito proseqvor, cuius Candori vel intima cogitationum votorumque meorum aperta et approbata cupiam Vale. R. et Excell.[me] Vir. Dab. 1 d. Novembr. Tuus in Domino

J. A. Philadelph.

(Kollac. Dr. Schultz ve Wolffenbüttelu.)

XXXII.

Seniorové Polyandrovi.

Z Lešna 1640 — 18. prosince.

Doporoučejí Alexandra Šidlovského, chystajícího se na akademii Leydenskou, v jeho přízeň, též Pavla Erasta, do Leydenu již dorazivšího.

Immanuel.

Admodum Reverende Domine Doctor, frater et pater in Christo, honorem etc.

Oblata quidem est Venerandam D[ignitate]m Tuam salutandi occasio per exhibitorem praesentium, generosum D. Alexandrum Schidlowský, sed nimium subitanea, cum jamjam currum conscensurus nobis valediceret interque alia Tuae quoque R[everend]ae D[ignita]tis fieret mentio. Petiit sibi ad R. D. T[ua]m aut ad quem alias vellemus epistolas committi, accessum ea ratione habiturus ad salutandum viros illustres: atque in his Te quoque eximium Ecclesiae Christi ornamentum. Constituit enim ad florentissimam Vestram Academiam ab Illustri D. D. Capitaneo Libustiensi amandatus, celeberrimorum virorum subire conspectum; quem ut Tu quoque ipsi ne neges, oramus. Dignus est favore bonorum, cui Christus et pietas cordi est. Filium nostrum (respective) Paulum Erastum jam attigisse limina Vestra innotuit nobis aliunde: ab illo nondum. Quem ut ante ita jam quoque Tuae et Venerandorum symmystarum pietati commendamus. De statu nostro si cognoscere libebit, Nobilissimus exhibitor

referre poterit. Christus te servet incolumem novum etiam hunc et alios plures annos. Amen. 18. Dec. 1640.

R[everen]dae D[ignita]tis Tuae.

observantissimi

Georgius Erastus.

Johan. Amos Comenius.

Na vnějšku listu:

Admodum Rever. Clariss. Doctissimoque Viro D. Johanni Polyandro SS. Th. D. et in Illustri Lugdunensi Professori primario meritissimo et Domino fautori ac fratri observ. etc.

XXXIII.

Poehmer J. V. Andreaeovi (úryvek).

Z Norimberka 1641 — 31. ledna.

Že osnovatelé Antilie neměli nesmyslných ideí, vysvětlil by mu, kdyby se s ním sešel.

Certe si aliquando tecum colloqui daretur, non dubitarem fore, ut ubi votorum nostrorum rationes plenius etiam tibi constitissent, fatereris, Antilianos saltem nequaquam absurda animis agitasse utut optimi illi conatus ad solidam frugem nondum maturaverint, et pulcherrime cogitata dignis successibus destituantur.

XXXIV.

J. V. Andreae knížeti Augustovi Brunšvicko-Luneburskému (úryvek).

Z Calvu 1642 — 21. března.

Těší se, že kníže schvaluje jeho křesťanské úmysly. Posílá mu svůj spis »Unio Christiana«, který již před 25 lety jemu byl připsán, ale pro nepokoje v Germanii dosavad v život uveden býti nemohl.

Literas Ser. T. VI. Id. Maii scriptas ego V. Kal. Junii recte accepi reverenter exosculatus studii mei in rem Christianam apud T. S. approbationem, regio munere insuper, cuius magnitudinem sortis meae angustia vix capit, contestatam, quod utrumque Gloriae et felicitati Ser. Tuae, ut encomio et precibus meis cedat, Deum precor, nec aliud habeo, quod rependam, quam idem in Jesu Christo velle et nolle, sive UNIONEM CHRISTIANAM, iam a viginti quinque annis Ser. Tuae destinatam, sed temporis calamitate et Germaniae turbine impeditam, cui multos mundi thesauros contra habuerim, proxime cum dono Dei sistendam.

XXXV.

Týž témuž.

Z Calvu 1642 — 27. června.

Andreae podává zprávu o svých pokusech »Dextra amoris porrecta« a »Unio christiana«. Rozvrh této poslední společnosti, jenž r. 1628 sepsán a v život uveden, nyní poprvé vytištěn. Spisovatel jej posílá knížeti, jehož si již v prvním případě za hlavu věci slibovali. — Připojena reminescence knížete o těch spisech a Andreaeův seznam osobností, jimž byla »Dextra amoris« poslána.

Serenissime et Celsissime Princeps, Domine Clementissime!

Annus post vigesimum tertius, vel quartus agitur, cum annitente et stimulante Wilhelmo Wensio, Eq. Luneb. ex selectissimis amico, informem hanc Societatis alicujus Christianae imaginem, machinatus sum, quam fictitiae Fraternitatis Rosecruciae ludibrio indigno opponeremus. Ea postea Ao. 1620 typis exscripta est, non quae leges aliis daret, sed cordato et prudenti lectori, amplius ea de re cogitandi, et in medium conferendi, materiam suppeditaret. Hujus iam tum Tu unicus princeps et caput animo nostro destinabaris, cujus se pararium esse posse Wensius crediderat, cum nemo alius in Orbe Germaniae occurreret, cui haec rei Christianae, et literariae provincia, certius et maiore dignitate committi posse videretur. Sed inciderunt mox ea tempora, quae et religioni, et bonis literis, et honestae amicitiae, atque societati omni, bellum indixerunt, flagranteque porro hoc Germaniae incendio, totum hoc negotium, sed et ipsa exemplaria libelli, in cineres converterunt. Pauci*, ad quos *Christiani amoris dextra porrecta* pervenit, inter angores, et exilia, dispersi; et a commercio literario exclusi; et ipsi tandem vel morte subducti sunt, vel turbarum taedio elanguerunt. Octennio post, cum Noribergae amicos reviserem, Unionem Christianam, ad quaternarium sociorum contraxi; Sauberto quam maxime insistente, qui magna fide hactenus eam, cum Conrado Baiero, Patricio Norico, colunt, Christophoro Leibnitio, Theologo singularis Zeli, et innocentiae, in coelum recepto. Haec nunquam lucem vidit, et serrario iam per decennium conclusa stetit; audet tamen in serenissimum Tuum conspectum iam prodire, et pro munificentiae Tuae in me clementia, humillimas gratias agere. Nunc quam in Capite Christo, ita nobiscum convenire intelligo, ut coniunctius nihil, et consonantius, dici queat; cum quicquid *Natalibus* et *Ordine* longe eminentiorem, et excellentissimum, ad hanc Unionem sive idem velle et nolle in Christo; submisse invitare non temeritatis, aut inpudentiae, sed Christianae tantum fiduciae fuit, quae in hoc aeternitatis praeludio, Christi Jesu depositi, nos et aequos participes facit; pari loco olim (depositis terrae discriminibus) in beatis aedibus habendos. Sociam autem addidi Societatis quondam affectae imaginem, de qua pro tua excellenti sapientia, et pietate, cogitare amplius possis; et quid rei Christianae, post sedatos publicos tumultus, expediat, statuere. Interim ego ex eorum numero me profiteor, qui

---

Po straně připsáno:

* J. Arndius Cellis. I. Gerhardus Jenae. Christophorus Schleupner Hofii. Joh. Saubertus Noribergae. Polyc. Lyserus Lipsiae. Daniel Senertus Wittebgae. Laurent. Laelius Ondspaci. Wilhelmus Wensius, Tobias Adami Aldeburgi. Conradus Theodoricus, Balthasar Gockelius Ulmae. Thomas Wegelinus, Mathias Berneggerus Argentinae. Ch. Besoldus, Wilh. Schickardus, Tobias Hessus, J. J. Heinlinus Tubingae. Wilhelmus Bidenbach Stuttgart. Georg. Acatius Enenchel B. Hohenaccii. Daniel Hikler Linzi Michael Teller Viennae. Baltas. B. Seckendorffius ib. Joachim Wickefort Amsterodami Erhardus Wachtel Durlaci.

Obšírně jedná se o té věci v mém spise: J. V. Andreaes Antheil an geheimen Gesellschaften, Jurjev 1899. str. 30 a násl.

cum ab Te et viridi hoc senio Tuo, sive a singulari et incredibili pietate, sive summa eruditione, sive dudum probata orbi prudentia, cum fortitudine coniuncta, *maxima* quaeque et *memorabilia*, expectem, praedicanda mihi sumam, ita ea piis apud Deum precibus iuvare, et prosequi, iure merito se obnoxium et intelligat et humillimo cultu sistat, pro illustrissima munificentia debitor cum omnibus suis futurus,

Illustris. Serenitatis Tuae

27. Juni 1642 Studtgard.

Observantiam, et salutem a Gratiarum triade

admirator et cultor dedicatissimus

Johan Valentinus Andreae DT.

Dem durchleuchtig Hochgebohrnen Fürsten und Herren Herren Augusto Herzoge zu Braunschweig und Lüneburg etc. Seinem unp. Sp. und Herren. De consiliario publici zu schicken duchlg. Braunschweig Zu J. Fl. Gn. eigene Handen.

d. 18. Juni empfangen.

Na vnější straně:

Unionem Christianam

Virum bonum:

Chri[sti]anae Societatis Imaginem

Chri[sti]ani Amoris dexteram porrectam

(davon ich die beiden letzten, wie sye das erstemal herausgekommen von H. Ph. Hainhofero, ni fallor, auch erhalten, und vor wenigen tagen, mir ohngefehr, da ich was anders aufsuchen wolte, in die handt kommen.

XXXVI.

Týž témuž (úryvek).

Z Calon 1642 — v říjnu.

Vyslovuje svou touhu po spise »Theophilus«, požárem zachváceném, jehož druhá část, věnovaná věci pronásledovaného tehdy Arndta, nesměla se tisknouti. Nyní má jeho obránce zadostučinění: mínění se proměnilo.

»Von den perditis incendio wünschet ich allein noch The-philum zu haben, quem omnibus mei nugis facile praetulerim. Er ist etlich mal abgeschrieben, nach Danzig, Leipzig, Und Wittenberg geschickt worden, ob er etwa noch widerumb zu finden wehre. In secundo dialogo hab' ich Causam Arndianam (cum maxima invidia, als er am hartesten bei uns angestanden, ex professo gehandlet!) Darumb Mir auch der Truck verweigert worden, und ich es lang entgelten müssen, nunc obierunt qui puerum Jesum persecuti sunt, vivit veritas.

Jak z dřívějšího svazku patrno, Theophila pro J. V. Andreae i pro literaturu zachránil sám Komenský.

(Č. XXXIII.—VI. excerpoval a kollac. vydavatel.)

XXXVII.

Dav. Attinentius Mart. Orminiovi.

Z Elbinku 1643 — 10. března.

Poněvadž Attinentius nastupuje na nové místo, dává o tom zprávu Orminiovi, aby dosáhl jeho svolení. Již dávno ucházel se o to místo, neboť v Gdansku neměl mnoho práce; kázával jen jednou za týden, nesměl ani křtíti, ani oddávati, ani večeři Páně rozdíleti atd. Platu nedostával, jen u Niclasia měl stravu. Nabídnuto mu, aby spravoval polskou školu, o jejíž potvrzení chtěli žádati senát. Že však nemá náklonnosti státi se správcem školy a potvrzení rovněž nebylo jisté, ježto mnich Guliński sám měl výsadu polské školy, a poněvadž jeho hmotné postavení bylo nepříznivé, odhodlal se, že odejde z Gdanska. V Elbinku měl příznivce, a to městského sekretáře Jana Laurina, jenž ho doporučil purkmistru Coyeovi a dosáhl toho, že dáno mu stálé místo na venkově. Niclasiovi předložil tyto důvody svého odchodu: 1. nejistotu svého postavení 2. závislost na jediné osobě (Niclasiovi), 3. že nechce býti bakalářem, 4. slíbil své služby Elbinským. Myslil, že touto hrozbou něco vymůže pro sebe nebo pro svého nástupce, ale jeho vzdání se přijato. V neděli po Reminiscere měl v Elbinku kázaní polské a v úterý německé. Poněvadž Niclasius o všem tom věděl, nemůže si u Orminia do něho stěžovati, ale pokusí-li se o to, vyjde na jevo pravá příčina jeho odchodu, o níž potud nemluvil. Nezatajuje, že náleží ke konfessí české, pročež někteří chtěli jeho volbu odmítnouti. Musí se jen přizpůsobiti obřadům lutheránským. Komenský mu ani nepřekážel ani nepomáhal. Laboreus podporoval jej radou. V Prusku věnuje se církvi polské příliš málo pozornosti, ač je hojnější počtem, než církev v Gdansku. Dále žádá Orminia o vysvědčení, že jest osvobozen a může na nové místo nastoupiti, neboť Komenský tvrdil u purkmistra, že bez svolení Orminiova nesmí býti přijat. Měl se vlastně obrátiti k němu již dříve, ale věc spěchala, poněvadž bylo mnoho kompetentův o to místo. Nelituje, že opustí veliké město přístavní a přesídlí do malého městečka, protože církev je všude táž. Těšilo by jej, kdyby odchodem jeho místo v Gdansku se polepšilo. Dále prosí o malou podporu na zakoupení věcí do hospodářství. Peníze odevzdá brzo. S Niclasiem rozejde se přátelsky. V Gdansku si najdou polského kazatele.

Reverendissime D(omi)ne Senior!

Mając teraz jusz censitiey moiey podstąpić odmienę, niesłusznie bym uczynieł kiedyby śię to bez wiadomości y consensu WM dżiać miało, y lubom się o to starał zeby to WM zaraz per tertium doszło, kiedy res ieszcze integra et in herba (iako mawiają) była, tedy godżieło śię iednak osobnie teraz o wszystkim dać znać WM. Tak śię tedy rzecz ma. We Gdansku przez te ćzasy bywsy darmom czekał promotiey y pewney ktorey constitutiey strony nabożenstwa Polskiego iako y Niemeckiego w ktorym [ięzykum] ieszcze y razu nie kazał, co mię naiwięcy obchodzieło y to wozsłania przyczynę dało. Mowiełem ćzęsto o tym z kośculnymi y z Panem Andres Conradem. Powiada y Rdus Dnus Niclassius ze y on ćzęsto o to śię starał, nic śię przecię nie sprawieło. A tak wszystka praca moja we Gdansku ta była raz w tydzien tylko a to Popolsku kazać praeterea nihil, anim chrzciel, anim slub dał, anim Sacramentami usługował, anim do chorych chodzieł etc. Jem takim sposobem niewiedział czymem y na czymem. Nie byłem Ordinariusem, ni Extraordinariusem, ni Coadjutorem, ni Xiędzem, ni Mercenariusem etc. Nad to niewidziałem zadney nadgrody tak dla mnie iako y dla X. Niklasiusa ktorey mię u stołu swego chował. Z tey przyczyny poczałem śię u tego y owego uskarzać na to, az tandem eo permoti ze mi sto złotych dali, ktorymi droga iakokolwiek śię zapłacieła, ktora y przewozeniem ksiąg y rzeczy 80 fl. mię kosztuie. Przy oddawaniu tych pieniędzy kazali mi powiedzieć zebym śię

na to resolwował a Polskiey szkoły śia podjął, a z tey zebym sobie alimentię y nadgrodę szukał y nabył Dlúgom na to pozwolić niechciał, az tandem grozeno mi tym, iezeli ia niechcę podeymiec śię tego kto inszy y bardzo rad. Co słysząc począłem annuere iednak podałem conditie niektore i ten ze śię o tym cum Stis Patribus iako y z Rodzicem moim poradzić chce. Kiedy iednak prawdę mowić mam tedy przyznać śię muszę zem nigdy chęći do tego niemał zebym był Schulmeistrem Polskim, a oni teso Polskie nabozenstvo na zadnym inszym fundamencie fundować niechcieli. A do fundowania Szkoley Polskiey pierwy o licentiam Senatum prosić mieli, ktorą ieszcze niewiedzieli iezeli otrzymają. Z tey przyczyney ze przy Gymnasium iest iakiś Mnich Gulinski Professorem linguae Pol. ktory ma privilegium zeby mimo jego szkoley Polskiey zadney inszey w mieśćie niebyło. Widząc tedy takie niepewne rzeczy, widząc y odmianę chęci X. Niclasiusa przećiwko mnie z zadney przyczyny, zrozumiejąc y to ze kośćulni dla tego salarium aliquod certum dla mnie postanowić pocinyają, zeby potym y X. Niclasius swego śię tesz sie upomniał za te 14. lat przes ktery czas mu za Polskie kazania nic nie dali. Mowieło śię jusz y o tym ze choćby mu iedno talar za kazde kazanie dali, tedy by przeczę mogł mieć 700 tal., albo choćby przynanmiey złoty tedy by było 700 zl. Ktosz by mi iednak taką summę teraz dać chciał? acz ći ia nierozumiem zeby śię Brat Niclassius tego kiedy serio upomniał, tylko ze śię kośćielni tego obawiali, ne hoc deinde faceret czego śię jure upomnieć mogł. Widząc tedy to wszystko y pilnie wszystkie okoliczności rozważając, nic inszegom ztąd concludować niemogł iako to, ze by mnie radzi honeste zas zbyli, tak marnie mnie y calą Jednotę zawiodszy. Interim miałem przecię Fautory swoie, ktorzi mię załowali y Elbingensibus commendowali. Ośmieliłem śię tandem y sam żem śię do Elbiąga wybrał urbem visendi causa. Tam dostawszy śię niechciał mie konieczie od siebie puscić Johannnes Laurinus Urbis Secretarius, sam ultro poszedł do Pana Burmistza Coye y prosieł o to abym tam mogł mieć Concionem honorariam. Na to zaprosił mię sam do śiebie P. Barniots y wymowiełem mu śię z tego iakom mogł, dzękując mu za tę łaskę y obiecałem że to alia vice uczynię do Elbinka dostawszy śię. Interim starał się o to ten P. Secretarz zeby mię tam zaciągał na prosbę moię że poniewasz promotiey we Gdansku mieć nie mogę zebym u nich za wdzieczne przyial choć na wsi. Podobało śię to Radźie ze mię tess ad honorariam concionem do Elbiąga zaćiągali. Ten list dostawszy od P. Burggrabiego, com hactenus przed X. Niclasiusem tail, powedziałem mu wszystko, y prośiełem go oto zeby otym zamyslał iakobym honeste u niego zostać mogł albo tesz rostać śię z nim. Do zostania mneisza apparentia rzekłem, że już 1. daliey na rzeczy niepewniey zostać niechcę. 2. Że niechcę ab arbitrio unius pendere scil. Dni Niclassij tuo. 3. Że nechcę być Bakalarzem. 4 Żem jusz posługi mey Elbingensibus obiecał. Scopus meus tęn był że ieżeli im zagrozę odjasdem tedy snadz śię obaczą y cokolwiek pewnego zemną postanowią, albo przynamniey ia obaczę quid in animo suo mei causa foveant. Zgoła ta intentia moia była abym tym albo sobie albo Successori dobrą conditię zjednał. Jednak kazali my zaś optimates odpowiedzieć, że im tak prędko wyskoczyć niemogą, a poniewass u nich być niechcę y inszym śię jusz przyobiecał, że mi jusz dimissię dawają. Zajechałem tedy we Srzodę potym zaraz po kazaniu z Secretarzem Elbiąskim do Elbiąga, gdzie mi rada nakazała abym śię na Niedzielę pro D(omi)nica Reminiscere na Polskie kazanie nagotował a na Niemieckie we wtorek, ktore kazaniam tesz oboie Dei beneficio feliciter et cum applausu odprawieł, że mi potym tess conditię tu u śiebie obiecali lubo dwuch inssych Competitorow (scil. Bartholomeus Stoschius y Pantelius) było. Jest vacantia w mieiscze u S. Anny na ktorą conditię purum, putum Lutheranum dać muszą, ktorego ze wśi ktorey ex dioecesi Elbingensi wezmą mnie zaś na tego locum podadzą ktorego do miasta wezmą. Vocatorias mi podawno ieszcze przed Sły' poszlą iakom z Pana Praesidenta y z Pana Burggrabiego srozumiał. Tylko Gospodarstwvo przyćięsse trosskę na mnie będzie na początku. D(omi)nus Niclassius nie może mowić że nioczym wiedział, wiedział bowiem o wszystkim co śię działo tegoż dnia kiedym pierwszy raz z Elbiąga przyiechal, wie-

dział potym y z relatiey inszych kiedyby był chciał mię zatrzymać we Gdansku, mogł by był tego zabiegać, niemože śię tedy na mnie uskarzyć u WMci. *A ieżeli takiego co uczyni tedy wyridi y wyjawi śię causa propria et impulsiva discessus mei, ktorą dla zgody iesze zamilczę, y o tym mowić było by tak z niesławą moją iako y iego.* Stran confessyey nie dissimułowałem nic, ale powiedziałem jawnie ze jestem Confess. Bohemicae y dałem tesz niektorym z rady y Burmistrow rationem ordinis nostri. Było niekterych z rady y z Xięzy ktorzi promotionem mei chćieli impedire sub praetextu novitatis ale ie przecię niesłuchano. Veritatem tu libere et liberius nizeli w Toruniú docere mogę, iednak w Ceremoniach kośćielnych trzeba śię Lutheranom accomodować iako WMc snadź lepiey wiesz nizeli ja, ktory ich nabożenstwa ieszcze nie bardzo swiadom iestem. R(everen)dus D(omi)nus Comenius iako mi w niczym niepomogł, tak mi tesz nie przeszkodzieł widząc że to może byc cum emolumento et laude Unitatis, widząc ieszce Senatum do promotiey moiey skłonnego. Frater Laborius pomogł consiliis, y wydzą że erratum bardzo hactenus wtym że śię go nikt niedokładał strony promotiey Braći naszych do Prús, y powiada sam kiedyby go kto tym był uczciel juszby tu Braći naszych niemało było, boć ie tu brać musieli iako ie mogli dostać lubo Lutheranow lubo naszych, teraz iednak baczą śię w tym Panowie y chowają na Academiach w Hollandiy swoiey mładziey. I więcy zaiście nam zależy na tym miec oko tu na kośćiol Polski w Elbiągu nizeli we Gdanskú, bo tu juss Ecclesia formata Pol. tam dopiero formari debet, y P. Bog wie będzieli co z nabozenstwom Polskiego we Gdansku, bo membrorum Ecclesiae Pol. barzo mało tam y leniwo jakosz do wszystkiego śię mają, tu zaś pełny zbor y mają Lutherani niepomału oko nań. Będę tedy tak zawsze na dorędziu ieżeliby mu taka iaka cum Fratre Laboreo być miała. Teraz poniewass rzeczy juss tak padły, tylko proszą o Consens że by to było z poswoleniem WMi, iako rada tuteczna hoc mihi etiam imposuit abym im attestatię przyniosł że liber jeztem. Niechcę tu boviem mieć Superintendentes nad sobą, sami Jus Patronatus mają Xięzy, podawają y vocują. Ja in reverentia et obedientia zostawam obowięzanym WMci przecię, lubo pod Elbiązanami będę, tylko WM teraz denegatione consensus przeszkodz promotioni meae et aedificationi Ecclesiae. Moze WMc consensum suum dać lubo per literas ad me, lubo in forma attestationis że mi WMc pozwalasz suscipere functionem Ecclesiasticam in dioecesi Elbingensi, lubo alio aliquo modo. Nie byłoć by tego trzeba, ale iz Rdus Dnus Comenius przed Pan. Burmistrem k . . co naniceniel ze WMi obligatus iestem y bez woliey WMi tu conditiey y vocatiey przyiąc niemogą, tedy moverunt mihi niektorzj Panowie controversiam, y przez to mało nie impedita fuit vocatio mea. Teraz aćźći y bez consensu WMi vocatia swoim tribem poidzie tedy iednak lepiey WM consules et conscientiae meae, et famae Jednoty naszey kiedy mi WMi consensum albo licentiam in forma przyszlesz, abym to radzie pokazać mogł, lubo ia juss (daliey P. Bog) na conditiey będę śiedzial nizeli mię respons od WMi doydzie. Godzieloć śię w prawdzie pierwy z tym przedśięwzięciem moim ozwać do WMi, ale periculum erat in mora czekać dopiero długo na respons WMi. Bo było bez togo Competitorow nie mało. P. Bog to uradzi że alium scopum niemam iako aedificationem Ecclesiae ani dbam o wstyd ktory ztąd mam że ztak zacnego, Portowego, miasta na wioskę śię dostawam. Nie tylko we Gdansku Ecclesia ale y tu y gdzie indzie. Ze Gdanskiey conditey dosyć content będę kiedy usłyszę że per discessum meum Successori śię poprawielo, to gdy śię stanie tedy assequor scopum, bo ten scopus meus był odjasdem moim albo mnie albo Successorowi naprawić. Interim meo exemplo edocti nie dajcie śię WMi tak latwe zawieść na nic niepewnego. Wczym Successora będę mogł przestrzec albo consiliis pomoc non deero. *Prae omnibus to cavendum Successori aby nie był w domu u Brata Niclasiusa et si fieri potest ani u iego stołu.* Item ne pendeat a Niclassio solo, żeby kogo mogł vocare kiedyby chciał y drzwi mu zas pokazać kiedyby chciał. Statuant Successori pro munere ministerii solarium certum a solario Scholae Pol. destinitum. Schola tanquam accidens aliquod recipiat non tanquam necessarium quid, ne sic Successori onus aliquod importabile imponat — et id genus alia oczym inszym razem kiedy tego będzie

potrzeba. Caeterum iz będzie mały summy pieniędzy trzeba do skupowania bydła y sprzętu gospodarskiego od Antecessora, tedy proszę WM o subsidium ktore, aby mi WM ktore sto złotých z pieniędzy kośćielnych na ktory rok pożyczyli bez interessy, oddam to na czas naznaczony z podziękowaniem y zapisami dosyć pewnie assecuruję WM. Pana Oyca niesmiem o to turbować bo go dla inszych wydatkow na to ostanie. Ale otym potym iako y de numero summae bylebym mogł być upewniony ze śię na co spuśćić mogę. Jeżeli tess skąd indąd pieniędy zaśiąc mogę nie będę tym obciązał Jednotę. Życzył bym iednak przynamniey wtey mierze sobie żyćliwośći Starszych poniewass alias zadne subsidium od nich mię nie doszło. Asasz tesz P. B. pobłogosławi ze to w prędce oddam, bo dlużnikiem długo być niemogę. Do Gdanska dali P. Bog jutro zaś pojadę a tam na vocatorias interim ćzekać będę. Jezeli mię Fr. Niclasius będzie ieszcze chciał zazyć do kazan Polskich tak długo aż vocatoria przydą nie wymowię mu śię. A w domu iego mi przecię interim zostawać y stołu iego ieszcze zazyć musse. Owszem y iako Brat z nim śię rozstać myslę lubo wielką niechąc przećiwko mnie zawziął, iako y Auditores ztey przyczyny ie ie opuszczom. Ale dostaną zawsze Xiędza Polskiego niechay mu iedno pierwy prorisię obmysla. Y nie radziełbym komu zeby śię tam do nich bez tey zapuśćieł. Sed manu de tabula, inszym razem y za inszą occasią pluribus, de scitu necessariis. Terazem to zaniechać niechciał ani smiał, abym o tey mutatiey do WMci pisać niemał dosyć obszernie, żebyś WM ztad colligować mogł że nihil temere a me actum, WMc to optime interpretaberis y inszym Collegom swoim ieżeli będzie potrzeba do uwazania podasz, a miedzy tym o mnie wtey nadziejy zostaniesz że iestem y zostawam

iako całey iednoty Synem posłusznym
tak osobliwie powołnym Sługą WMi
X. David Attinentius Zugehör m. p.

Dab. Elbingae 10. Martij A° MDCXLIII
1 6 43

Prosze excusatum mieć mię WM ze tak ledajako y confuse do WMi in re tam seria piszę, bo turbatím inter turbas et multa negotia ista scribo.

P. S. Brat Laboreus pilnie pozdrawia WM y Braći inszych.

Na obálce:

Admodum Reverendo, Clarissimo, gravissimoque
VJRO DEJ Dno MARTINO ORMINIO
Eccl. Unit. Frum per Maj. Pol.
SENIORI seu SUPERATTENDENTJ
dignissimo Dno et Patri in CHRo plm observando
w Karminie.

XXXVIII.

Francouzský přítel [Hartlibovi].

Z Paříže — 15. Máje 1643.

Bar. Callen přinesl mu výtečný spis apokalyptický. Mimo to mu sdělil, že mluvil se dvěma agenty jedné indické společnosti, zajímajícími se o osudy církve evangelické, známými Dru. Haberfeldovi v Haagu. Tato společnost, »Coronae equestris ordinis«, má mnoho peněz a může vyslati vojska ku pomoci protestantům. Ať adressát zví skrze své přátele v Nizozemsku o té věci.

An Austrian Baron (by Name Bernard de Callen) a very galiant et learned Gentl. that hath spent in Chimistry above 20.000 Rix dol. brought me a Treatise out of the Low Countries, called *Clangor Buccinae Propheticae de Novissimis Temporibus*, what in my Judgement is absolutely the best booke, that hath bin written conc. the Raigne of Christ upon Earth. I Make no doubt it will bee Very acceptable to Dr. Iwisse, and the rest of your English Millenaries. For I have not read any Author, that hath written so plainly of this Mystery, and who proves so clearely et *accurately* all his Assertions out of Scripture. The same Gentl. told me likewise of a most wonderfull and remarkable story of 2 Persons of quality, lately arrived in the Low Countries out of the Indies, who are lodged with Dr. Haberfeld at the Hague. They are said to informe, that in a certaine place in the Indies there is a choicie and godly society of Christians, what affect not, as the Fratres Roseae crucis imaginaria et umbratica, butt have their owne policy and peculiar King, stiling themselves by the Name of *Societas Coronae Equestris Ordinis*. This new Christian Common wealth, sent out the forenamed persons (which. are skilled almost in all languages) to view and observe exactly the present state of Europe and to take speciall notice of the condition of all Gods faitsfull people therein, that professe the Protestant Religion and if they find them in greate necessities and miseries to make an offer unto them for the supplying of all their wants. For they superabound there in great treasures of Gold and other riches, live in all manner of prosperity, and can send out Armies of men for the assistance or deliverance of the godly Professors of our Religion. The fore mentioned Gentl. affirmed all this in good earnest *tanquam rem certam*, and therefore good Sir I can not but entreate you to write instantly toyour confiding friends in the Low Countries, to get a *certaine* relation from Dr. Haberfeld himselfe, and to Know of him whether all this bee an uncertaine rumour only, or a well grounded truth.

(Koll. vyd.)

XXXIX.

Nejmenovaný [Hartlibovi].

Z Amsterodamu — 25. června 1643.

Dr. Haberfeld potvrzuje zprávy bar. Callena. Jmenovaní agenti zajímali se zvláště o to, zda dům rakouský nepotlačuje evangelíkův. Procestovali Německo, ale summu, která jim byla k disposici, nechtěli blíže uvésti. Dává dále zprávu o záměru vtrhnouti do Čech, zmařeném válkou anglickou.

According to your most earnest desire I have sent the inclosed Extract from Paris to a deare and intimate friend of mine, that lives in the Q. of Bohem. Court, who hath a speciall interest in doctor Haberfeld. The ws of his letter unto me are these.

I have largely conferred with Doctor Haberfeld about the 2. men sent from the Indies. He confesseth that there have been such men with him about a year ago who told him that they lived under a King that hath the comand of 17. or 18. Kingdomes, that the inhabitants of that Kingdome wherein they dwelt were for the most part Christians, the places being denominated pour the Golden Sunne. He sais it is very true that they are sent pour them to enquire whether any of those that professe the Protestant Religion were oppressed by the House of Austria or not, and if they

found any godly and well disposed. People amongest them their Commission was to offer them assistance and meanes and to treate with them about it. They have travelled all Germany over, but because they found the Protestants in all those parts far more wicked under their pressures et calamities than when they were in their ease et prosperity, they told the forenamed Doctor, that they must return home re infecta. Yet they would not altogether put them out of hopes as concerning the offered supplies according to the tenour of their Commission, but to what summes those meanes should amount unto they would never reveale to the Doctor. And I am confident if he had knowne this particular he would not have concealed it from me. For he is a most confiding and speciall acquaintauce of mine with whome I have familiarly conversed these many yeares. He told me likewise a secret of State how that he had recewed from many thousand an ample commission to solicit the P. Cler. Palat., to become their head, and that his Highnesse had bin sufficiently acquainted with it, insomuch that when he was returned from Scotl. into. Engl., he should have come unto him at London. For he should have desired no more than 6 or 7000 Scotts and English that for 2. or 3. Monaths should have kept thems. in a sure place, and then a Party that now lies under deckes of 60 or 70 thous and Men in Bohemia and elsewhere Should have appeared and joined whit those other forces. But this great designe was hindred by the intervening fatalities of the English warre whit is much to be lamented.

(Koll. vyd.)

XL.

Usnesení rady města Gdanska o udělení podpory na Komenského pansofii.

1645 — 25. dubna.

J. Rave jako spolupracovník při pansofii obdrží na tři roky po 400 tolarů bez dalšího závazku.

Auff beygekommenen glaubwürdigen Bericht dass die vom Herren Johan Amos Comenio vorgenommene Arbeith, im genanten opere Pansophico zu guter befőrderung der studirenden Jugend gereichen werde, und in cooperatione desselben Wercks von Hn. Magistro Johanne Ravio grosse Hofnung geschöpfet, dan auch hiebey zugleich ein wolgemeinter zuschub zu den nothwendigen unkosten auf dieses Werck gehőrig, bey dieser Stadt, ander vornehmen Republiquen, und Persohnen exempel zufolge, von ansehnlichen Fautoren desselben wercks, gesuchet worden, hatt sich ein Hochweiser Rath dieser Stadt dahin resolviret und geschlossen, erstgemelten Hn. M. Ravio allein zu vortstellung dieses vorhabens, und beygefugter arbeith zu besagten werck, auf drey volgenden Jahren nach einemander Jedes Jahr vierhundert Rthllr. ohne seiner Persohn und dienste weiter verpflichtung, ex liberalitate zu conferiren. Und wird er dieselbe gelder aufs beste an orth und stelle zu nutzen und anzuwenden haben, wie es dem angedeuteten proposito am főrderlichsten und zuträgligsten sein kan. Solches alles im übrigen seiner dexterität vnd lőblichen eifer zu erwehnten scopo des Hn. Comenii fuglichst zugelangen, anheim stellende. Signatum in Senatu zur Dantzig den 25. tag Aprils Ao. 1645 c.

(L. S.)

(Koll. vyd.)

XLI.

Synoda Jednoty evangelíkům Augsburského vyznání.

Z Lešna 1645 — 26. dubna.

Shoda, kterou Kristus opět a opět tak velice doporoučí, je přední povinností zvláště evangelíkův a jmenovitě, když na nich žádají veřejné vyznání víry. Nyní je příležitost ke sjednocení; mají ť společné věci brániti. Mají společné příčiny: odstoupení od papeže, společné nepřátelství jeho následovníků a společná nebezpečenství; příkladem by mohl býti Consensus Sandomirský, odstrašiti by měly různice korintské. Aby evangelíci se neštítili jíti s nimi, podávají jim mínění své o třech článcích víry nejvíce pochybných: o večeři Páně, o osobě Kristově a o předurčení, a to tak, že by to i evangelíci mohli podepsati. Ať si evangelíci o té věci vyžádají mínění své fakulty ve Wittenberce, která již od století příznivě o víře a vyznání Jednoty soudila, čehož svědectví původní v rukou mají, a jestli evangelíkům libo, jim k nahlédnutí podají, aby je mohli sdělit nyní žijícím repraesentantům evangelické theologie. Prosí též, by dle včerejšího svého slibu také poslali svou konfessi a neopouštěli společné věci.

Magnifici, Generosi, Nobilissimi, Reverendi, Charissimi Doctissimique Viri, Ecclesiarum Augustanae Confessionis per Mayorem Pol. Patroni et Pastores, Domini et Amici, Fautores et Fratres in Christo Jesu observandi.

Non ex homine gentili demum discendum Nobis est, Concordia res parvas crescere, Discordia maximas etiam dilabi. Ipse Coelectis Magister, omne regnum adversus sese dissidens desolari, et domum super domum cadere docuit nos. Ideoque nihil unquam suis inculcavit magis, quam PACEM et CONCORDIAM CHARITATEMQUE mutuam. Nec rursum aliud unquam operosius egit Christi salutisque nostrae hostis Satan, quam ut divelleret, dissiparet, disperderet quaecunque posset omnia: ut ita Colligere proprium sit Christi, Dissipare proprium Satanae. Nihil igitur divinius optari potest, quam ut dissipentur opera Diaboli: Opus autem PACIS, Opus Christi (qui, ut per semetipsum reconciliaret omnia, de coelo descendit) promoveatur qua usquam et omnino potest. Sic enim impletur voluntas ejus: sic consulitur Conscientiarum Tranquillitati: sic armatur adversus Exteriores Hostes, proprio scuto suo Ecclesia: praesertim si quando veram amplexi Evangelii Doctrinam, pusillus Grex, existunt, respectu circumobsistentium, et vi fraudibusue Gregem illum impetentium Hostium.

Quae Causa, Beatae memoriae Majores nostros in hoc Regno, Patria nostra, eo consilii descendere jam olim coëgit, ut postquam Ecclesiarum Reformatio per diversas Regni partes a diversis diverse coepta esset, ideoque alii se *Confessionis Augustanae*, alii *Bohemicae*, alii *Helveticae* dicerent, neque coalescendi sic, ut omnis Sententiarum et Rituum diversitas tolli posset, pro tempore illo Spes esset, UNIONIS clypeum arriperent. Nempe ne Sententiarum et Rituum Diversitas animos quoque in diversum ageret, et dehinc mutuas pro salute Communi Curas debilitaret: Occasiones autem hostibus facilius alios post alios aggrediundi et conficiundi offerret: amplexi

se mutuo sunt, Consiliumque se invicem fraterne tolerandi; adversus autem Communes Adversarios PONTIFICIOS et ARRIANOS junctim standi, iniverunt: et CONSENSU SENDOMIRIENSI confirmarunt: Deusque ille, qui *Benedictionem* et *Vitam promisit ibi, ubi Fratres habitant in unum*, benedixit clementer, ut Ecclesiae nostrae, mille licet impetitae machinationibus, particulariter etiam subinde convulsae, evelli tamen ex toto non potuerint: Cum tamen, si tot modis ab hostibus lacerati *se ipsos mordere* perrexissent, nihil facilius quam quod Galatis minatur Apostolus, ut consumerentur omnes, evenire potuisset. Nec adhuc adversus Machinationes novas, plus alibi (post Deum) quam in Unitis Spiritus viribus, spei aut praesidii superest. Maxime cum nos nunc *nolentes volentes* in Unum cogat Providentia Dei, nos inquam, qui a Sacra Reg. Maj. Dno nostro clementissimo, cui secundum Deum Venerationem et Obsequia nostra subjectissima debemus, Utrique simul *Augustanae* et *Reformatae Confessionis* ad reddendam in conspectu Orbis, Fidei nostrae rationem, unis iisdemque Regiis Literis, uno eodemque Tempore, unumque et eundem in Locum vocemur.

Eja igitur Fratres, providendi tempus est, ut ne per socordiam aut discordiam nostram, detrimenti aliquid capiat Res Christi. Nunc, si unquam Animorum et Consiliorum Unione et Communione opus est: nec est quod quemquam in diversum trahere, separandique sese causas justas ulli dare possit. Nec enim agitandas nunc aut disceptandas proprias dissensiones nostras ([quae] infeliciter irrepserunt) invitamur: sed ad defendendam *Causam Evangelii prorsus Communem.* Habemus quippe *Secessionis* nostrae a Papatu *causas communes*; habemus communem Evangelii veritatem, Communiaque ea tutandi Fundamenta Sacrosanctum Dei verbum; habemus Communia in nos *Adversariorum Odia, Anathemata*, *Excommunicationes*, Communia etiam hactenus ex gratia Dei, pro Evangelio Christi *Exilia*, *Martyria*, *Afflictiones*, *Crucesque* caeteras. *Commune* denique imminet (nisi Providentia Dei, subordinataque et subordinanda Illi Prudentia nostra, vigilaverit) *Periculum.* Ne permittite igitur, desiderati Fratres, per viscera misericordiae obsecramus, ut propter paucula illa, in quibus nobis nondum per omnia convenit, tantus ille *in toto reliquo Evangelicae Doctrinae corpore Consensus*, vel in seipso turbetur, vel hostibus ludibrio exponatur, et dehinc nos omnes simul, ob unam *in Re tam communi* Discordiam periclitemur. Terreat nos utrosque, o Fratres, vox illa Christi: *Qui non colligit mecum*, *dispergit.* Colligendi nunc tempus est, non dispergendi; litigandi cum Adversario communi, lites nobis simul movente, non inter nos invicem. *Una* vehimur *Navi*, o Socii: qua salva, salvi erimus omnes; periclitante, periclitabimur omnes; naufragium passa, patiemur omnes. Si quis tamen diversis nos vehi credit Naviculis, is cogitet, sicut ipse Christi est, ita et nos Christi esse. Imitandi itaque sunt merito utrisque nobis Apostoli Christi, tam illi, qui cum impleri sentirent rete suum benedictione Dei, innuerunt sociis, qui erant in altera Navi, *ut venirent et adjuvarent eos,* quam illi qui venerunt et adjuverunt. Tunc demum spes erit, non recessurum a seipso Christum nostrum, impletu-

rumque *Ambas Naves* benedictione sua, et felici multorum in profundo errorum adhuc natantium captura, et ad Veritatis agnitionem adductione; ut sit unde Omnes agnoscamus Potentiam Christi, provolutique cum Simone ad pedes ejus, adoremus.

O Fratres, audite nos, ut vos audiat Deus! Nunc tempus est ostendendi, quam sincere cuiquam Christus, Gloria ejus, Salus Confratrum cordi sit. Nunc tempus dicendi, non *Ego sum Pauli, ego Cephae, ego Apollonii; sed ego* quoque *sum Christi.* Causa communis causa quoque mea est, sine me non agenda. Si quis subducere se vult, ille meminerit verborum Mardochaei ad Estheram: *Si tu omnino silueris tempore isto, Respiratio quidem et Liberatio populo Dei obveniet aliunde: tu vero et domus Patris tui peribitis.* Ignoscite liberae Charitati, in Vos sese adeo effundenti, et forsan citra necessitatem talia monenti. Nollemus Vos reos fieri desertae Communis Causae, quae non hominis est, sed Dei; non a paucis, sed ab omnibus propugnanda. Et ne quidquam superesse possit, quod Animos Vestros, non tam forsan a Causa quam a Nobis, causam hanc Dei defensuris, distinere queat, apponimus hic de tribus illis articulis, de quibus primario inter Lutheranos et Reformatos controvertitur (in quas lites nos etiam, qui confessionem Bohemicam confitemur, vel inviti etiam trahimur) sententiam nostram, verbis brevibus et rotundis, mente autem pura, in cordis simplicitate, sine fuco et hypocrisi, ullave flexiloquentia, ut sequitur:

DE COENA DOMINI.

1. Verba Christi, Accipite, Comedite, hoc est corpus meum: Bibite, hic est sanguis meus, sine omni haesitatione, firma fide pro infallibilibus habemus. At ea tamen neque simpliciter juxta literam, ut accipi possent, modo Physico, secundum sensum Capernaiticum, et Papisticum, neque e contra figurate et tantum spiritualiter (sicut illa Johan. 6, ubi de manducatione sui, panis coelestis, Dominus disserit,) intelligendo putamus: sed ex interpretatione Spiritus Sancti, *Communicative*, seu ut Ecclesia vulgo loquitur, *Sacramentaliter*, accipienda credimus: ut Verum Christi Corpus vere nos sumere confiteamur.

2. Et quia cum Irenaeo, Apostolorum discipulo, fatemur, *Sacramentum hoc Rebus terrestribus et caelestibus constare*, inde sequitur, in Sacra Coena esse, *dari et accipi terrestria Panem et Vinum*; *atque Coelestia nempe Corpus et sanguinem Christi.*

3. Esse in sacramento verum naturale Corpus Christi, quod in cruce pependit: et verum naturalem sanguinem, qui ex [corpore?] ejus fluxit.

4. Corpus Christi non solum Fide spiritualiter, quod etiam extra usum Coenae Dominicae fit; nec solum Sacramentaliter, quod etiam indignis contingit: sed simul Sacramentaliter et Spiritualiter, modo impervestigabili et supernaturali, a fidelibus in usu Coenae accipi in pignus et confirmationem nostrae cum Sancto Corpore Christi Conjunctionis, et gloriosae corporum nostrorum Resurrectionis.

De PERSONA CHRISTI.

1. Credimus in Christo esse duas distinctas Naturas, Divinam et Humanam: quae coniunctae in aeternum inconfusae et indivisae manent.

2. Has duas Naturas in eo ita Personaliter esse unitas, ut Deus et Homo tantum unus Christus unaque persona sit.

3. Propter hanc Unionem Personalem recte dici, vereque et reipsa esse Deum Hominem, et Hominem Deum, non tamen, Deitatem esse conversam in Humanitatem, aut Humanitatem in Deitatem: Mariamque Deum peperisse, et Deum nos sanguine suo acquisivisse: Non tamen Deitatem esse coepisse, aut passam vel mortuam esse.

4. Per hanc Personalem Unionem, et post peractum in Exinanitionis statu Redemptionis Opus secutam Exaltationem, ac in coelos Ascensionem, Christum secundum Carnem ad Dextram Dei collocatum, accepisse omnem potestatem in Coelo et in Terra: participem etiam Divinae Majestatis, Gloriae, Potentiae, Sublimitatis et Honoris factum esse, secundum eandem Humanam Naturam: sine tamen abolitione essentialium proprietatum Naturae ejus Humanae, Corpori glorificato etiam competentium.

DE PRAEDESTINATIONE.

De hoc Articulo, siquidem Nostra Bohemica Confessio nihil habet, ideoque de eo neminem nobis, neque nos ulli movere volumus litem. Contestamur interim:

1. Nos cupere et maximopere exoptare, ut ab omnibus Theologis ita iste Articulus proponatur et tractetur, ut in *Doctrina Electionis* Deo soli omnis laus tribuatur, homini autem omnis gloria et gloriationis ansa praecidatur: in *Doctrina* vero *Reprobationis* culpa nulla Deo, omnis vero homini tribuatur, atque omnis Excusatio eidem adimatur.

2. Nos in Doctrina ea, de tam sublimi Mysterio studiosissime insistere dictis scripturae quae plana sunt et perspicuam sententiam ad aedificationem in fide et pietate ad Consolationem Resipiscentium. ad Correptionem Impoenitentium et Securorum continen[t]. Illa autem dicta quae durius quoad literam sonare alicubi videntur, sic explicare s[tu]demus, ut perspicuis istis consentiant, et aedificationem, consolationem, correptionemque dictam aeque faciant.

Quae omnia non esse dissona a Doctrina Majorum Nostrorum in Polonia, testis erit praesens Confessio, Anno 1563 idiomate Nostro Polonico S. R. M[ti] SIGISMUNDO AUGUSTO oblata, Anno autem 1573 Latinitate donata et Wittebergae excusa, cujus exemplar vobis offerimus. Adjungimus praedicti Consensus Sendomiriensis exemplar, ut num illius Redintegratio ad Coalitionem Nostram sufficere possit, expendatis.

Fecimus ecce Fratres, quod heri postulastis, et quousque Vobis in Doctrina Confessionis consentiamus, consignatum scripto, et firmatum subscriptionibus nostris, Vobis tradimus: quo Consilium super hac re Academiarum Vestrarum exquirere queatis. Id autem eo libentius, quod

intelligimus ad Academiarum Evangelicarum Matrem Wittenbergensem, Cathedramque Beati Lutheri, Vos appellare constituisse. Non defugimus hoc judicium, exemplo Majorum Nostrorum, qui jam ultra seculum, Censurae Academiae Illius, submittere sua veriti non sunt. Apologia enim Nostra prima, Latino et Germanico Idiomate edita, ibidem cum Praefatione et Approbatione ipsius Doctoris Lutheri excusa est Anno 1533, sicut et Confessio ipsa Anno 1535 scripta, et Regi FERDINANDO exhibita, ibidem cum nova Lutheri Praefatione edita est. Tum et post ejus D. Lutheri, Philippique mortem cum hic in Polonia Majores Vestri, consimili Vobiscum zelo et metu ducti, non satis confidenter cum Majoribus Nostris conversando, non satis unanimiter Opus Evangelii agendo, Occasionem ejusdem Academiae judicium requirendi Nostris dedissent. Cujus Rei Instrumenta Authentica in manu nobis sunt, eorumque Apographos per Notarium Publicum Caesareum revisa (tum scilicet Epistolae Patrum nostrorum ad Academiam Illam script[ae] tum Responsa Theologorum, tunc ibidem docentium, qui super hac re Iudicium suum explicare dignati sunt) en Vobis in manus damus: ut eadem nunc viventibus Admodum Reverendis Dnis Theologis (cum reliquis illis nostris quae iam Vobis tradimus) communicare, eoque plenius de praesenti etiam negotio judicium illorum acquirere possitis.

Rogamus autem, quandoquidem Nos petitioni Vestrae condescendentes, Declarationem hanc Scripto Vobis exhibemus, velitis vicissim Promissionem Vestram hesternam, scripto itidem consignatam, subscriptionibusque Vestris firmatam Nobis tradere; nempe *nolle Vos Communem Causam in quantum Communis est ope Vestra deserere.* Ita nos nosque regat Spiritus Christi Amen.

Actum Lesnae in Convocatione nostra Anno 1645, die 26. Aprilis.

15 podpisů světských hodnostářů Jednoty.

18 podpisův duchovních Jednoty, mezi nimi:
(1—3) Mart. Gertych. Joannes Bythnerus.
Georgius Vechnerus,
4. Johannes Comenius.

(Koll. vyd.)

XLII.

Kníže Radziwill o jednání v Toruni.

1645 — 2. listopadu.

15 výtek, učiněných proti pokračování katolíků v tomto jednání, jež se protiví královskému mandátu a vůbec požadavkům při jednání u svobodných národů.

Od xiążęcia Jegomości Radziwilla, pana podkomorzego koronnego do Torunia przysłanej 2. novembris 1645.

Czulo to serce evangelików, ad colloquium Orlense przeszłego roku zgromadzonych, że coram praesidibus absente regis majestate causam religionis dicere — plenum est praejudicii et periculi et ipsa novitate libertatibus exitiosum. Teraz doznawamy

fructum legationum. Jaką adversa pars concypowała instructią, taką do podpisu Jego K. Mości dała; z iaką przyjechała, tak ią według zdania swego tłumaczyła, tak chciała, żeby nolentes volentes evangelicy na nię zeznawali. Tylko decreta supremae instantiae tanta authoritate ferowane bywają: y to ich nie fermą, jeno juxta leges scriptas. Leges vero non scribuntur nisi ex consensu omnium. Tu o coś większego idzie, niżeli o zagon, bo idzie o chwałę bożą, o duszę y o wieczne zbawienie, a przecie agendi et dicendi libertas bardzo imminuta. Inakszę nadzieję czynieli nam miełościwe declaratie Jego K. Mości w kilku listach w druku podanych wyrazone.

Naprzód miały sobie same strony praesides liberis suffragiis obrać, poprzedzieła assignatia J. K. Mości, których, aczby beli sami ewangelicy obrali iako magnos cives et ad ferendam hanc spartam idoneissimos, ale przecie milieyby im beło, kiedyby ex liberis suffragiis poszły.

Secundo. Praesesowi jusz mensura dicendi imponitur, aby a parte reformatorum tak często niemawiał, ale się tylko ad concludendum chował, hoć to non sine fructu temporis et totius negotii bywa, kiedy w publicznych kołach sami directorowie pro multis (bylely nie contra sensum eorum) mawiali.

Tertia. Modum procedendi od Jego K. Mości in tres actiones divisum, acz religiosissime przyjęliśmy, wszakze życzeli byśmy beli, aby tesz był JE. k. M. według pierszych listów swoich y prózb naszych dołożyć raczył, aby od nas napoczął ku requirowaniu, albo przynamniey przyięto causas secessionis ab ecclesia catholica Romana.

Czwarta. Tantum abest, aby causas secessionis seorsive przyjąć od nas chciano, ale owszem antitheses in confessione speciali meritissime appositis z furią y z gniewem wielkim przyjęto: choć ad synceritatem confessionis właśnie to pertinebat, aby każda strona ingenue fateretur, quid credat et admittat, quid non credat et reiiciat.

Piąta tym samym gniewem y połaianiem naszey stro[n]y pokazali panovie katolicy, że instructią JE K. Móści pro libitu suo naciągaią. Bo choć JE K. Mosc niechciał, aby in prima actione confessionis podane pars a parte przymuiąć poniechawszy sporów y zarzutów wszelkich, przyznała, że confessio haec vera est illius partis confessio, przecie oni confessiey naszey nie implicite nec obscure, ale ingenue et perspicue podaney niechcieli dać mieiśca.

Szosta. To nie ratia, co mowią, że oni swoie confessie nudas sine antithesibus podali. Tym gorzy, że nudas, bo nuditas patet tergiversationibus, przeciwko którym Orleńska supplicando J. K. Mosci za czasu remedium prosieła. Wszak im tesz wolno beło suas anthitheses położyć, snadniey by sie beło y przędzey obaczyło, quantum est, in quo differamus. Jeżli ewangelicy nie expostulowali z nimi o ich simplicitatem, tedy tesz oni mogli się niegniewac perspicuitati.

Siodma. Jeżli in antithesibus reformatorum albo calumnias albo falsitates pozoczyli, tym bardziey mieli ie do protoculów zapisać, ut autores litera scripta teneret, ale teras czemu calumnią zadawaią tym rzeczom, ktore nasi na to podali że ich dowodzić gotowi.

Osma. Y w tym nie dzieje się k woli JKM, że lubo przykazać raczył, aby non orationibus ale rationibus negotium peragatur: przecie katolicy pozwalają sobie długich mów z dotkliwymi przeciwko dissidentom przymówkami.

Dziewiąta. Notarios, obowiązone przysięgą, aby to wszystko, co się in publicis sessionibus dzieje, fideliter et integre in acta referowali. Jakosz stabit fides juramenti, jeżti tylko to mają notować, co się jednej stronie podoba, trzeba im beło tylko na to przysiąc, że niebędą nic pisać, jedno to, co strona katolicka każe. Mawiano u dawnych Rzymian, dawiąc komu gladium civilis potestatis: Pro me et contra me. — Taky jurament od notariuszów biorąc, dano im calamum publicae fidei et veritatis, ut eo pro nobis et contra nos utantur.

Dziesiąta. Anuszbys się byli praesides et notarii dissidentium resolvovali volentibus nolentibusve catholicis pisać ad amussim to co się dzieje, iakoszby to beł świat

sądziel, gdyby się tantundem w protoculach katolickich nie znaidowało, zaprawdę aut risum aut contemptum talis discordia orbi movisset.

Jedynaste. I to procul abest a libertate et aequalitate colloquii, że kiedy naszy collocutores mówieli, tedy ich pokielkakroć interpellovano, a gdy mówieli katolicy, nie tylko im aures praebebantur, ale tesz dictis eorum tanta asserebatur authoritas, że co mówię ex mente J. K. Mości. Jakoby to mens beła JKM taka, aby non rationibus, non lege, non scripturis, ale voluntate JKM tu sprava discernatur, co isz alienissimum iest od woli JKM, literae publicae testantur.

Dwanasta. Jeżli to słuszna interpellandi beła causa, że Dr. Bergius swy strony collocutorom dał tytuł reverendorum more hardym baczny uważać. Wszak to wszystkim constat, co evangelicy tak o biskupach katolickich, iako y de regulis religiosorum rozumieją, a przecie dali im tytuł, iakiego sami potrzebowali. A zasz y monarchowie y xiązęta rozmaici agnoscunt jura et praetensiones aemulorum regum et principum: a przecie y listy y posły przymują od nich z zupełnymi tytulami, jako wiele iest biskupstw partium orientalium et meridionalium, którzy nikdy biskupstw swych ani widzieli ani oglądają, a przecie permittuntur id esse, quod esse volunt.

Trzynasta. Acta colloquii że każono taić, były tego bez pochyby nie małe ratie, ale nie mnieisze są na tę stronę, że te rzeczy, które pro gloria Dei et salute humana suscipiuntur, nec possunt ac debent occultari. Jako ten interdict observatur a parte Catholica świadczą listy, pisma y wieści po Koronie y Litwie rozsiane a nieżalby, kiedyby prawdą pisano, ewangelicy zas nic od swoich niewiedzą bo sie boią, aby sie skutek na nich interdictu nieoparł.

Czternasta. Post generales et speciales confessiones ab utrinque sibi porrectas poscitur od JM xiędza Żmudzkiego, aby tractowano in specie thema de judice scripturae. A zaśby nie lepiez według prożby Orleńskiey (którą JKM iako w inszych punctach tak y w tym pochwalić raczył) obrócić się ad examen dictarum confessionum per tempora apostolorum et apostolicorum discipulorum et primaevae ecclesiae conciliorum oecumenicorum, tam by się pokazało, przy kim prawda, przy kim starożytność, przy kim successio doctrinae.

Piętnasta. Całey tey sprawie non magnam fiduciam facit, że oycowie Jezuici z rellacyami do dworu JeKM ieżdżą y responsy stamtąd odnoszą. Iidem actores, iidem testes, iidem judices; zgoła deplorandum est, żeśmy tego u pana Boga nie uprosieli, aby JKM był albo praesens albo propior tego colloquium, albo przynajmniey, żeby beł in consilio dirigendae istius actionis nie tylko samych katolików, ale tesz ewangelików rzypuszczał, gdysz nie tylko religionis, ale tesz gentis liberae ta iest indoles, że animi vaderi possunt, cogi non possunt.

(Kollacionoval Dr. Prümers.)

XLIII.

Petr Figulus Ludvíkovi z Geer.

Z Gdanska 1646 — 5. ledna.

Na rozkaz mladého Vavř. z Geer a Hottona pobyl u Komenského a přehledl všecky jeho spisy. Spatřiv Pansofii nyní již ví, proč jiné spisy jeho nevycházejí. Dílo toto pohlcuje dni i noci muže neunavně pracujícího, jemuž by ještě patnácte let mělo se popřáti na dokončení práce. Pisatel též přislíbil svoji pomoc, mimo to má i jednoho doktora mediciny. V krátké době Komenský přijde sám do Švéd a podrobí celé spracování svých děl soudu kompetentních mužův. Jednání torunské přešlo téměř beze stopy. Že evangelíci více nezvítězili, toho vina je jmenovitě na Hülsemannovi, který jménem lutheránův, ale nikoliv k jich prospěchu brojil proti všem jiným účastníkům.

Monsieur et Patron très benigne et très desirable!

Estant arrivé en ce pays icy, j'ay demeuré jusques à présent auprés de Monsr. Comenius, selon le commandement de Monsr. Hotton et Monsr. votre Fils: là où j'ay reve, consideré et examiné en toute diligence tous ses Escripts Il a déduit à une grande perfection, en ces deux ans derniers, la Fabrique de sa Pansophie: un oeuvre semblable duquel le soleil n'a jamais rien ve: En vérité je ne m'estonne plus, pour quoy nous ne voyons encore aucune chose de luy au jour: et luy permettrois très volontiers de ma part, quinze autres années (car dès lors il a commencé a mettre sur le papier ces belles conceptions) si le bon Dieu le garderoit en vie, qu'il pourroit acheminer toutes ses intentions à une perfection souhaitable, sans le presser tout ce temps la de publier aucune chose. Alors aurions nous un livre des livres. Il se donne bien de fatigue et travaille jour et nuit, pour achever au moins quelque partie de son oeuvre à l'instance des amis; mais l'Harmonie perpetuelle de l'entier, avec toutes ces parties et mesme avec les moindres parcelles, est si inviolable et estroite, qu'on n'en scauroit congruement et duement parfaire et achever pas une seule, sans revoir le Tout, et sans prendre la mesure et proportion de l'entier, et consequemment sans travailler sur tout ce qu'y appartient, à mesme temps.

Mais pour vous dire en bref, il est d'avis d'apprester en une telle perfection que luy sera possible le Tout, et pour votre satisfaction, comme aussi pour le contentement de Monseigr. le Grand Chancr. de Suède, de faire voyage en l'esté prochaine à Stockholm, et soumettre tous ses travaux à l'Examen des Gens de Lettres, et principalement du dit Monseignr. le Chancelier. A celle fin il a près chez soy un Doctr. de Medne, un homme fort docte et industrieux, pour estre aidé dès estudes Scholastiques: et luy mesme travaille principalement en la Pansophie. Je luy ay promis aussi ma présence, (puis qu'il le trouve profitable) pour l'aider selon mon pouvoir, jusqu'à ce temps là, si j'en aye votre approbation (laquelle j'attendray avec la première poste) et la permission de Messrs. les Seniores: lesquels ne feront rien qui ne soit agréable à votre bonne volonté. Alors Monsr. nous vous ferons bientost voir, Dieu aidant, tout ce qui se trouve auprès de Monsr. Commenius: et certainement ce seront des choses admirables. Dieu nous veuille assister, et donner sa grace et bonne santé, pour le glorifier par ce moyen-là.

Depuis ma dernière que vous ay escrite, le Colloque à Thorn s'ést fini, avec beaucoup de bruit, mais sans fruit, sans effect. A présent on n'en parle point plus, que si on n'y eust jamais esté. Monsr. le Chancelier Oscolinsky a congedié et donné la dimission aux Entreparleurs au nom du Roy, en ces Paroles: Que puisque le temps destiné à cette Conference s'est escoulé, sans espérance d'aucun accommodement, Majestas Sua haec melioribus temporibus reservari vult. Lors le Jesuite Schönhoff, dit aux Protestants: Ite in universum mundum et praedicate Evangelium omni creaturae. Ladessus Monsr. Goraisky, un de nos Patrons, qui y a présidé pour les Réformez, luy respondit: Et vos credite Evangelio. La prérogative que cette Assemblée a gagnée pardessus plusieurs autres en Allemagne et ailleurs, est; que la fin des autres a tousjours servi à une plus grande exaspération des Esprits, cellecy est finie en bonne amitié de tous costez. Les adversaires communs, en ont emporté une grande confusion, et si Monsr. le Doctr. Hülseman de Wittemberg, avec quelques uns des siens n'eust embrouillé tout, les protestants eussent acquis le triomphe tout entier. Un des Jesuites a escript à un de ses amis: Hülsemannus, ut constaret esse vere Lutheranum, i. e. luto inscitiae haerentem; Reformatos impedivit, Catholicos irritavit, suos intricavit, seipsum confudit. Le Commun des Papistes s'en estonne grandement, que leurs Docteurs ayant tousjours si vilainement, traduit les Heretiques, ont neantmoins si honteusement paré en ce combat, en une occasion tant opportune. ɔc.

Au reste je supplie au Seigneur de l'Univers, que par sa Bonté souveraine il eslargisse de plus en plus, les rayons de sa clarté, l'efficace de son Esprit, et l'assu-

rance de sa gratieuse conduite, à tout et en tout ce que vous estes et que vous faites: que tant plus vous le glorifiez au Monde, tant plus certainement vous soyez glorifié de luy dès Cieux: et me recommandant avec les miens à votre Bonté accoustumée, et plus que paternelle, je n'auray jamais d'autre plus grand soin et désir, que de tesmoigner en tout temps et lieu combien m'avez obligé de vivre et mourir.

Monsieur

Votre très humble et très obéissant Serviteur

Pierre Figulus.

Dantzigk ce 5. de Janvr. 1646.

A Monsieur
Monsieur de Geer,
Seigneur de Finspong
à Stockholm.

Z celého listu vysvítá úplná závislost pisatelova na Geerech.

(Kollacionováno v bibliothéce král. knihovny v Štokholmě.)

XLIV.

Týž témuž.

Z Elbinku 1646 — 28. února.

Z nařízení církevní vrchnosti své konal různé cesty po pevnině a cvičí se i v češtině, aby v případě návratu do vlasti mohl sloužiti Jednotě. Také mu vrchnost ponechává volnost pomáhati Komenskému, jsouc přesvědčena, že adressát to též schválí. Děkuje jménem Bratří za značnou podporu, kterou již rozdělil; nově určených 500 fr. budou děliti seniorové. Pak prosí za podporu pro církev ve Skoku, kde evangelíkům odňat kostel. — O jednání v Toruni kurfirst braniborský chystá spis, a jeho dvorský kazatel požádal i seniorů Jednoty, by svou zprávu o něm podali.

V doušce se registruje pověst, že král polský ještě jednou se chce pokusiti o mír, ale tentokrát s vyloučením lutheránů, jenom mezi reformovanými a katolíky.

Monsieur mon Patron très favorable et uniquement désirable.

Il y a quelques jours depuis que je suis retourné du voyage, sur lequel je m'avois mis au commancement de cette année. Je faisois grand haste pour revenir bientost aupres de Monr. Comenius; ayant toutefois salué Messrs. les Seniores de nos Eglises, et leur fait conte de tous mes travaux peregrinations et estudes. Quel contentement ils ont eu de ma présence, il n'est pas à moy d'en parler: la vraye modestie aime mieux avoir en cachette de quoy estre louée devant Dieu, que de publier ses propres louanges, devant les hommes. Je m'en prend à la Lettre qu'ils vous envoyent en cet esgard. Leur dessein fust de m'employer tout incontinent à la charge Ecclesiastique, en Polonais et Allemand, et de me donner occasion d'éstre exercé aussi souvantesfois en Bohémien, pour l'usage de nostre Patrie puis qu'avons bonne esperance, par la miséricorde de Dieu, d'y ramener en bref de temps nos dispersés et establir la pureté du service divin: Si cela est, la vigne du Seigneur y aura bien besoin de laboureurs. En fin que qu'il en devienne, estre preparé à tout cas, ne fera point dommage. Véritablement il se trouve ces jours plus que jamais une fort grande moisson pour le grenier du ciel, aussi en Pologne mesme; à raison de la multitude infinie des Exilez

de tous costés; tant de Bohémiens que dès Allemands et autres. Les Polonais y sont non moins en bon nombre: mais à cause de la pauvreté du peuple, et par la pratique nouvellement feinte du Clerge Romain, d'emporter les Eglises sous prétexte de la fondation ancienne par les Papistes, on y trouve beaucoup d'empeschement pour maintenir les Ministres, les revenus estant ostez avec les Eglises. Quoy qu'il soit, L'oeuvre du Seigneur ne manque point pourtant de mains fidèles. Je ne demeray pas trop longtemps, pour y joindre mon devoir, avec l'assistance de la grace et de l'Esprit du Souverain Pasteur de son Eglise. Il faut tant seulement assister Monsr. Comenius pour quelque temps, puis que Mesrs. les Seniores en sont fort contents, et suis assuré que votre approbation n'en manquera point: qu'ainsi cette année, Dieu aydant, il vous donne en présence, une satisfaction due et souhaitable, de Tout. et mette sous la presse au moins les Livres qui serviront à la reformation des Escoles, et heureuse éducation de la Jeunesse. Cepandant en mesme temps, le reste de la Pansophie sera déduite à une perfection possible: qu'on vous puisse présenter l'un tout parfait, l'autre en partie: neantmoins en une telle dispcsition que rien empeche de voir le tout, et de le proposer au jugement des Doctes.

Au reste que vous diray je, Monsieur, touchant la munificence de votre libéralité que dernièrement avez desployée vers les miens. Je l'ay distribué à mes parans, frères, Cousins dont il y a quelque vingtquatre, et non seulement à eux mais aussi à plusieurs autres à Lesna et à Skock, tant Ministres, qu'autres, selon l'éstendue et largesse de vostre don. Monsr. il ne m'est pas possible d'exprimer suffisamment, combien acceptable et dignement fut contribuée cette ausmosne! combien de pieuses et religieuses viefves et autres gens qui craignent le Seigneur en verité et en toute devotion, et ont abandonné tout pour sa Vérité et pour le prix de la miséricorde de Jes. Cht. en furent refraichies! en leur très grande disette: Combien ils s'esjouissent en la miséricorde de Dieu; combien de prieres et supplications on y fait pour vous jour et nuit! Je vous assure en la présence du grand Dieu, et Père de toute Benédiction, quà onqves à ce coup vostre Bienfait a esté à bonne heure et heureusement employé. Je parle à cette heure de ces 100. Rd. qu'avois recu de Monsr. Laurent en partant d'Amsterdam. Cet autre argent de 500 Rd. que trouve icy en revenant, rendra tant plus de soulagement à ces pauvres affligés, de louanges au Seigneur, et de Benédictions sur vous et les votres, tant plusieurs centaines vous en avez envoyé. Vous en aurez conte, et les noms de ceus qui en jouiront: comme aussi la déclaration de leur gratuité Il sera distribué selon la necessité de plus pauvres, et dont la pieté est signalement cognuë. *Selon votre ordre les Seniores seront les distributeurs.*

Mais que je parle encor un mot, puisque la Bonté souveraine m'a fait trouver grace en vos yeux. En la ville de Skock, là ou mes parans ont demeuré en leur Exile quelque 15 ans, qui est principal siège des déchassez de Bohême et Allemagne, en toute la Pologne basse après Lesna, les Papistes ont pris l'Eglise il y a quelque huit mois, pour ce q'elle fust de leur fondation, pensans d'empecher par là le service divin en public; Le Seigneur du lieu estant de la Religion Réformée a donné liberté et permission à ceux de la Religion qui sont et des Polonais et des Bohémiens, avec grand quantité des Allemands de mesme religion; pour ériger un bastiment nouveau à cet usage, avec promesse d'y fournir les materiaux, s'ils avoyent de quoy payer tant seulement aux Massons et aux autres travailleurs. Ces pauvres exilés ne sauront jamais monter au faiste de leur desir, et accomplir cet ouvrage sans l'aide de quelque Patron singulier de l'Eglise de Dieu. Il s'en faut pour tout quelque cinq cents Rdrs. Leurs ennemis se moquent d'eux, pensans que leur dessin demeurera sans effect: l'Eglise entière sans édification publique. Monsieur la gloire de Dieu par ce Bénéfice seroit infinement exaltée, et par ses amis pour leur consolation, confirmation et liesse; et parmi les ennemis, avec leur grande confusion et estonnement: cette Eglise là deviendroit grandement renommée et nombreuse: car alors s'y adjoindroyent les Luthériens qui y sont aussi en grand nombre: on y pourroit prêcher en

tous cas trois languages, en Polonais, Bohémien et Allemand, comme on a commencé auparavant. La Religion Réformée y seroit plus profondement enracinée, et delà plus amplement tout envirén par les villes prochaines espandue: avec l'immortelle mémoire et bénédiction d'un tel Bienfaiteur. Si cela arrive, j'ay intention Dieu me donnant sa grace, d'y choisir ma residence, pour gouverner cet affaire, et pour y precher puis après en tous ces trois languages là. Les Seniores m'en aideront et assisteront très volontiers. Tout cela se fera sans aucune difficulté, si le bon Dieu nous pourvoira de cet argent. L'Eglise pourra estre bastie en une Esté. Je la fero:s bastir à la facon de celle qui est à la Rochelle ou de celle qui est à Quevilly auprès de Rouen. Qui scait si ce grand honneur et glorieux monument n'est pas destiné à vous et votre Posterité. Tout le monde s'en estonnera, vous bénira, et votre renommée remplira toute la Sarmatie. Mon Dieu et Père céleste, flechisse votre coeur desja si plein de toute bonne intention, pour l'entreprise d'une oeuvre tant divine, tant glorieux à Dieu et à vous, aussi tant utile pour le bien de son Eglise. Certainement comme la saufve odeur de votre nom à courri jusques à présent par tout l'occident, à cette heure elle commence et par ce moyen comme par le son d'une trompette t'estendra aux oreilles de tout notre midy et orient. Je me persuade, et ay persuadé à ceux de Skock en partant de là que certainement vous ferez tout ce que le Toutpuissant et Toutbon vous mettra au coeur.

Quant au Colloque de Thorn pour vous en donner une plaine relation, j'ay adjoint cet Extract: tout y est très véritable. Pandant qve j'estois à Lesna, Monsr. Bergius avoit envoyé un exprés vers Messrs les Seniores, demandant tous les Authentiques de cette action là, par ce que Monseignr. l'Electeur de Brandenburg luy a commandé, de mettre au jour une histoire toute entière de toutes les particularités du dit Colloque. Laquelle sera bientost publiée.

Finalement, Monsieur, je vous demande pardon en toute humilité, d'avoir abusé si hardiment votre loisir. C'est votre Bonté accoustumée qui m'a fait si hardi: et mon devoir à m'estudier pour la gloire de Dieu, l'édification de son Eglise, et aux occasions dont les Bénédictions divines soyent augmentées sur vous: qu'ainsi votre nom demeurant en immortalité, la couronne des jours et de toute félicité, en cette vie, et de la vie bienheureuse cy après vous soit mise.

Dieu nous face la grace que cette Eglise affligée de Skock, bientost recoive joye et soit exaltée en luy par votre moyen à la confusion de tous ses adversaires: et vous bénisse du mont de sa sainteté. Moy, je me recommande avec cet affaire à votre Bienveillance et faveur très assurée, demeurant en la face de Jesus Christ

Monsieur

Votre très humble et
très obéissant Serviteur
Pierre Figulus.

Elbing le 28. de
Fevr. 1646.

Si ce Temple à Skock viendroit à estre basti, Les Seniores seront ceux qui rendront conte de tous les despens au Bienfaiteur.

J'ay de bonne main, que le Roy de Pologne soit d'intention d'essayer encor une fois le Traité de Concorde, et entendre luy mesme en présence le Different qui se trouve entre la Religion Romaine et la Réformée, n'admettant point plus Les Luthériens. Je vous en donneray information, et de tout ce qui se passera cy aprés.

A Monsieur
Monsieur de Geer
Seigneur de Finspon, etc. à Stockholm.

(Kollacion. bibl. v Štokholmě.)

XLV.

Petr Figulus D. G. Vossiovi.

Z Elbinku 1646 — 27. května.

Adressát loni mu svěřil zásilku pro Vechnera, za kterou se tento se své strany podobným způsobem poděkoval, chtěje i svou zásilku k expedici odevzdati Figulovi. Pro různé práce pozdě posílá tento Vechnerův dar a prosí za odpověď, od Vechnera prý toužebně čekanou skrze Hottona. Naděje se, že spojení s Vechnerem pro Vossia bude též významné, protože Vechner má krásné známosti. Komenský posílá pozdrav a snad brzy sám učiní dotaz o některých věcech.

Excellentissime Domine, Fautor collendissime.

Quid causae subfuerit, quod fasciculum hunc non prius curare potuerim, operose prolixiusve jam edisserere supersedeo: ut enim verum fatear, nec mihi nunc adeo vacat, neque etiam vestra id sane interest. Itineribus autem fere continuis, praeteritae hyemis tempus mihi elapsum est: idque ad procurandum quodpiam negotium; quod quidem in bonum exilii diuturnitate afflictissimorum popularium meorum cedere debuit; verum incertissima praesentium temporum conditio, metuo ut eventu optato exantlatis a me laboribus responsum esse patiatur. Sed ad rem. Cum Lesnae essem, redditis Clariss. Dn. Dri Vechnero a vobis Literis, vix acceptabilius quicquam sibi obvenire potuisse, haud paucis testatus est Vir ille Doctissimus et postquam pluribus vestri perquam honorificentissimam fecisset mentionem, se vicissim aliquid responsurum spopondit. Tandemque hunc fasciculum procurandum tradidit; et quam avide responsum sit expectaturus, non obscure subindicavit. Quod si placet R. D. Hottono ad me dirigendum tradere, certo reddetur. Multa Viro illi et in Historicis et Philologicis, praeter Theologica infinita, certum est, observata ea esse, quae vel nusquam alibi, aut non adeo facile reperire est. Exoptat summopere crebrius cum Excellentia Domine Tua Literarum commercium: quod non injucundum sane aut etiam infructuosum Vobis fore asseverare ausim. Et hac via nullo negotio expediri potest: Ego enim, si ita Deo visum sit, non ita brevi hinc pedem movebo: literaeque ad me Amsterodamo per RD. Hotton. et a me Lesnam creberrime mittuntur. Hic Tibi Praeclarissime Dne divinus adspiret favor, Tuque mihi, utut immerenti, solitum tuum porro ne subtrahas, enixe contendo. Dabam festinans Elbingae 27. Maji 1646.

Clariss. D. Comenius Tuam Excell^{am} perquam officiosissime salutat; ipse fortean brevi compellaturus, consiliumque de nonnullis petiturus.

Tuus. Excellens Dne, Servus
ad officia paratissimus
Petrus Figulus.

Nápis:

Praeclarissimo atq. Excellentissimo Viro, Do. Gerhardo Johanni Vossio apud Amsterodamenses Professori Celeberrimo et de republ. literaria jamdudum undequaque meritissimo: Domino et fautori suo desideratissimo.

Amsterodami.

(Kollacionoval vydavatel.)

XLVI.

Petr Figulus Ludvíkovi de Geer.

(Z Elbinku) 1646 — 6. června.

Vřelé vyslovení díků za veliký dar na vystavění chrámu božího v Skoku. Pisatel by sám rád tam byl, ale tohoto roku musí zůstati u Komenského, aby se dokončily školské spisy. Adressát může býti ujištěn, že jeho náklady nejsou marné; pisatel neopustí Komenského, pokud adressát nebude míti náležitého zadostučinění. Pansofii ovšem Kom. sám dokonati nebude moci; dostačí, jestliže hlavní rysy podá. Směs politických a církevních zpráv. Bergius svého díla o jednání v Toruni nevydá dříve, než jesuité a lutheráni také své věci vydají, by mohl na ně odpovědět. Komenský nepíše, chce, by zaň mluvily práce, které dokončuje.

Monsieur mon très liberal et très assuré Patron!

La votre 4./14. d' Auvril m'estant rendue; pour responce, il faut confesser d'abord que je manque tout à fait de paroles et d'expressions capables pour vous representer suffisamment les joyes indicibles et l'admirable consolation dont elle m'a derechef tout rempli. Bènite soit la Bonté souveraine dont votre coeur est si ellargi, et vos mains si promptes et plaines de soulagements et de Bienfaits aux affligez pour le nom de notre Seigneur: jusques à vous faire devenir un grand canal tout desbordant des rafraichissements célestes à l'Eglise de Dieu, travaillée de tant de persécutions. Il en faut reconnoistre la plenitude de grace qui vous est donnée en Jesus Christ: tellement qu'il ne vous defaut aucun don, don vous estes bénit en toute Bénédiction Spirituelle dès lieux célestes en Christ. Ainsi que votre Foy puissante par l'oeuvre de Charité, estant divulgée partout l' Occident, cette heure elle s'annonce de plus en plus ainsi en notre Midy. Or les entrailles de miséricorde et des compassions vers l'Eglise de Dieu s'eslargissants sans fin en vous; ce n'est qu'un charactère de la Divinité qui s'est communiquée en pleine mesure à vous. Car ce n'est aucunement imaginable que les ruisseaux qui coulent à toujours' ne prennent leur origine jusques dans une source inespuisable: les arrousements qui s'espardent de tous costez ne viennent que d'en haut. Ô quelles richesses des trèsors célestes, et quelle excellente grandeur de gloire vous vous aurez amassé, qui n'espargnez rien pour celuy qui pour un morceau de pain, et pour un coup de l'eau fraiche a promis un royaume entier! J'ay escri donc à ceux de Skock pour les advertir de cette votre munificence et envoyé par la direction du sr. Abr. Clements l'aumosne destinée aus Seniores à Lesna; et attends la responce des uns et des autres. Quant à ce temple de Skock, il ne se pourra bastir encor cette année, il faut premièrement apprester les materiaux. Aussi voudrois — je volontiers y estre présent, alors qu'il se bastira: mais cette année faut il assister aux travaux de Mr. Comenius, a fin que bientost vous voyez l'issue de son oeuvre des Didactiques pour les Escoles, et apprenez aussi assurement qu'elle espérance on puisse avoir du reste de la Pansophie. Ce sont des choses grandes et belles, dont l'utilité au Public sera encor plus grande. Mais il s'y trouve beaucoup de difficultés: quoy que les plus importantes se sont desja rendues et rangées à notre effort; qu'ainsi, Dieu aidant, nous espérons de l'achever cette année. Bon Comenius n'eust jamais pensé, qu'à parvenir à son but il le cousteroit tant de peine et de temps. Quoy qu'il soit, assurez-vous Monsr. que vos despens faits aussi en cet esgard fructifient bien, et fructifieront certainement à toute posterité: et que je ne partiray pas de luy, jusqu' à ce que vous en ayez recu la satisfaction. Quant au reste de la Pansophie, il ne le pourra achever tout seul; car la multitude des particularitez y est très grande. Il suffira qu'il en face le portrait tout entier: et en montre les moyens, les matières, et l'usage avec la

possibilité d'un tel oeuvre: aussi fournit le meilleur appareil de l'achever. Ce n'est qu'un homme qu'un bon maistre qui invente le modèle de quelque grand et beau bastiment, et en peut gouverner toute la structure, aussi de fournir une bonne partie des matériaux requis; mais pour l'ériger il s'en faut de plusieurs. Salomon avoit fourni grande quantité de choses nécessaires et avoit basti le Temple à l' Eternel encor qu'il avoit eu tant de milliers des massons et des charpantiers. Mais de cela on pourra mieux juger et determiner, quand on vous aura présenté les oeuvres Scholastiques tous prestes.

Quant aux affaires de ce Royaume, elles semblent d'estre en beaucoup de danger. Car le Roy de Pologne a fait battre le tambour par tous costez; et donné commission pour prendre 40000 hommes à son service, avec prétence, contre le Turc; sans en avoir demandé l'approbation des Estats. Lesquels en sont fort malcontens, et craignent, que le mal ne tombe sur leurs testes, et les Libertez de cette République ne soyent assaillies par-là. La Coronation de notre Reyne se fera le 6. de Juillet prochain: alors on en verra l'issue Il prétend une nouvelle confédération avec tous Les Princes de la Chrestienté, contre leur commun ennemi; d'estre choisi leur Généralissime et Gouverneur de l'affaire. Les siens luy dissuadent cette entreprise; puis que le serment de Paix et fidelité qu'il a fait au Turc ne se lais e violer sans violer en mesme temps la Conscience et le Droit commun de tous: luy mettant en avant l'exemple de Vladislaus le IIIme. en mesme cas, et sa ruine à Varne l'an 1444. Il respond la résolution le porte de donner sa teste aux Turcs en triomphe; son corps aux Chrestiens en sèpulture. Il est bien à craindre pourtant, que tout cela soyent des mystères. Tout maintenant on m'escrit de Posen que Wittemberg avec son armée est dejà passé Breslaw en la haute Silésie, et s'arreste sur les frontieres de Pologne, là ou se trouve l'armée de notre Roy, aupres de Cracow. Les Polonais en demeurent grandement estonnez, et soupçonnent quelque collusion, ne scavent pourtant d'ou commancer, et qve faire. Dieu par sa grande miséricorde delivre nos pauvres exilez qui se tiennent en ces quartiers-là. Bergius n'a pas encor publié son oeuvre, puisqu'il a entendu que les Jésuites de Warsaw et D. Hülsemannus de Wittemberg ont dessein de faire le mesme: auxquels tous ensemble il pourra respondre à mesme temps Je vous envoyeray tout ce qui sera digne de votre vue, et profitable pour estre communiqué en ce pais-là. Aussi ne manqueray je de vous faire conte et de Lesna et de Skock sur la dispensation de vos Liberalités. Dieu vous face voir la clarté de son visage en Jésus Christ, et comprendre avec tous ses saints, la longueur et la largeur, la hauteur et la profondeur de son amour dont il vous embrasse, afin que puissiez comprendre combien acceptables sont vos prières et vos ausmosnes qvi déscendent devant son throsne journellement, et jouir en assurance de ces joyes et de la gloire qui vous est preparée au jour de son apparition, et sera donné en possession eternelle. En cette priere je conclus, et vous supplie de très humble affection, de m'avoir en votre favorable memoire, comme celuy qui en la face de Jésus Christ demeure fidèlement

Monsieur

6. de Juin } 1646.
27. de May }

Vostre très humble et très obéissant
servieteur
Pierre Figulus.

Mr. Comenius ne vous escrit rien à présent, car son desir et son effort est de vous faire parler ses oeuvres mesmes plustost que les promesses nuës. Il se recommande donc cependant à vre Bonté accoustumée.

A Monsieur,
Monsieur de Geer,
Seigneur de Finspong etc.

XLVII.

Týž témuž.

Z Elbinku 1646 — 26. června.

Skrze mladíka, spřáteleného nejenom s Komenským, ale i s purkmistrem Coyem, posílá omluvnou zprávu Komenského. Kom., který pro stav manželky své nyní nemůže odjeti do Švédska, neúnavně pracuje, mimo něho a přátele ještě Kinner a jeden student, ale práce jest mnoho ještě, poněvadž Kom. má tu »slabost«, že je se svou prací nespokojen a přál by si jí dodati vyššího stupně dokonalosti. Pisatel ho neopustí, ač již i seniorové o něj píší. Ke konci několik zpráv politických.

Monsieur et mon Patron tresbenin!

Ce n'est que de ne laisser eschapper cette occasion. Le porteur est de la Religion Refor. Patrice de cette ville: il a demeuré quelque temps auprès de Mons. Comenius cy devant: Mons. le Bourgm. Coy aussi de nostre Communion, et le plus intime de Mr. Comenius, fort bien cogneu à Monseign. le Grand Chancelier, est son Beaupere. Il sera donc capable de vous informer de plusiers choses touchant les affaires de Mr. Comenius: qui avoit presque resolu d'aller avec luy en Swede, selon sa promesse, mais sa femme estant enceinte et son temps s'approche, tellement que Mons. Coy luy dissuadoit de forte raison qu'il ne la delaisseroit en un tel cas: aussi l'oeuvre des Didactiques pour les Escoles ne peut encor estre achevé si tost. Nous y sommes quatres; luy mesme, D.r Kinner, moy et encor un autre Escolier: et travaillons avec toute diligence: mais il y en a tant de difficultez, que je ne vous seaurois dire tout, ni vostre jugement comprendre si naifvement comme d'un qui y est interessé de plus près. Ce sont de extraordinaires Inventions, et d'une grande Utilité au public. Je vous supplie tres-humblement d'avoir encor un peu de patience avec luy: et vous proteste en conscience que je n'ay jamais veu un homme plus laborieux que luy: mais c'est son infirmité qu'il ne se peut jamais contenter luy mesme de ce qu'il a composé: et souhaite tousjours une plus grande perfection en tout. Il faudroit luy adjoindre un ou deux hommes scavans, de censurer toujours en presence tout, et de le conseiller quasi; pour conduire ses labeurs. Il le souhaite luy mesme. Pour dire la verité, je pense en mon simplicité, qu'il n'y ait point de meilleur moyen à le faire fructifier plus vigoureusement, que si en quelque lieu que ce soit, des Doctes gens a ceux qui on pourroyent juger, seroyent ordonnés à l'examiner et toutes ses Inventions et Intentions d'un bout a l'autre. Alors on en pourroit determiner sans hesiter plus d'aucune chose. Quoy qu'il soit, je ne delaisseray encor si tost, jusques à ce que je voye quelque effect de tant des sucurs: qu'il vous satisface en quelque sorte au moins. Quoy que Mess. les Seniores m'ont escrit dernierement, qve nos Églises ont besoin de moy. J'attends leur responce sur la recepte de vos aumosnes; par laquelle ils vous tesmoigneront leurs remerciements: vous l'aurez avec la premiére occasion. Quant à l'affaire de Skok, il faut attendre un peu jusques à ce que voyons l'issue des affaires de Pologne. Dont plus amplement, une autre fois. Les Levées de nostre Roy sont empeschées par les Estats. Ils en sont fort malcontens avec Sa Majté. Ils ont decreté une assemblée de toute la Noblesse contre luy, et le menacent. Il manque aussi d'argent, comme on dit: Et craint que le Turc ayant fait la paix avec les Venetiens, le pourroit visiter: Dont on parle desja: qu'il s'assemble avec toute son armée en Hongrie et la environ. Certes nous avons à craindre de ne voir tout en confusion icy en peu de temps. Ce qui nous console est que Dieu ne delaisse jamais les siens. Lequel je ne cesse de prier jour et nuict, qu'il luy plaise de vous

courouner de toutes sortes de ses benedictions et graces: afin que surabondez en ses biens et dons celestes, et les affligez pour la Verité de Jes. Christ, recoivent un perpetuel soulagement des vostres. En cette priére je demeure à tousjours

Monsieur
Elbing ce 26. de Juin 1646. Vre treshumble et tresobligé
Serviteur
P. Figulus.

Ce jeune homme est d'intention, de reuenir, Dieu aydant, en peu de temps.

À Monsieur
Monsieur Louuys de Geer
Seigneur in Finspong etc.
à Stockholm.

XLVIII.

Týž témuž.

Z Elbinku 1646 — 13. července.

Akta jednání torunského právě uveřejněná přikládá. V Skoku způsobil adressátův značný dar velikou radost, zkalenou jen tím, že dovolení k stavbě nového chrámu ještě nemají. Jestliže by ho ani později neměli obdržeti, pisatel radil by summu tu obrátiti na navrženou theologicky-praktickou školu v Karmině. — Politické zprávy. — Komenský pro překážku v předešlém listě uvedenou ještě se nestrojí do Švédska, až na podzim. Figulus ho k tomu stále pobízí, pokládaje za potřebné, aby vydal počet.

Monsieur mon tresbenin et tresasseuré Bienfaiteur, et Patron!

Depuis ma derniere par Mons. Coy, un jeune homme de cette ville; ces Actes du Colloque de Thorn estant publiéz, je vous les fais tenir par Mr. Clemens. J'en ay envoyé aussi un à Mr. Hotton. Si Mr. Bergius publie le sien, je ne manqueray pas de vous l'envoyer tout aussitost: Messr. les seniores vous escriront aussi bientost, pour vous tesmoigner le remerciemens de ce que de vostre Liberalité vous les avez envoyé: et de vous en donner conte. Les Ministres de Skock m'ont respondu; Leur joye est infinie, et demeurent estonnez de cette vostre Liberalité tant inouyé: prians Dieu pour vous et demandans sa Grace sur vous entoute la plenitude des Benedictions celestes, et en privé et en public des assemblées. Mais la malice de nostre ennemi, tasche d'empecher cette entreprise en toutes façons. Ils ont crainte que cette seigneurie et village sera bientost envahie des Crediteurs, auxquels le seigneur dulieu est engagé pour une grande somme d'argent: lesquels sont des Papistes: et qu'ainsi la liberté laquelle ils ont eu en ce lieu là jusques à present seroit en danger. Aussi les troubles qui semblent d'approcher sur ce Royaume; empecheront pour quelque temps cet affaire: jusques à ce que nous verrons l'issue de l'un et l'autre. Si cette intention de Skock ne procede point, il y a encor un autre, et plus souhaitable occasion pour employer cette vostre Liberalité, glorieusement à Dieu, profitablement à l'Eglise, et avec l'immortelle memoire de vostre nom et bienfait. Car les Seniores de Pologne et Boheme, tous ensemble, ont commencé à bastir un College à Carmin proche de Lesna, pour y exercer leur Jeunesse en toutes sortes de Lettres, mais principalement en la Theologie Practique. Mais le manquement des Moyens, tant pour achever ce bastiment, que pour pro-

curer les revenus pour l'entretainement des Professeurs, arreste cette resolution si saincte et louable. Avec vostre permission donc (encas que ceux de Skock n'obtiennent pas la continuation de leurs Libertez) nous convertirions cette vostre Munificence à cet usage grandement à propos. Toutefois on ne pourra rien faire, durant les craintes publiques. Le Grand Maistre de Pologne (Sobiewsky Castellanus Cracoviae) est mort. Lors sur sa fin, plusieurs des Grands Seigneurs y estayent presens, et nostre Roy leur declara toutes ses intentions avec des grandes protestations qu'il ne cherche rien que le Bien Public de Ce Royaume et de la Chrestienté. Et sur cela leur accorda toutes leurs demandes touchant cet affaire, avec leur grand contentement: Aussi il leur avoit promis sa presence avec la Reyne à Cracow la 17 du courrent: acceptant toutes les Conditions sur lesquelles ils demandoient sa presence à cette Coronation là ou (à Cracow) il s'est transporté avec toute sa Court, il y a six jours. Ayant dressé une Patente à tous ses subjets, par laquelle il declare sa sincerité en cette Entreprise de Guerre; que certainement l'intention est Contre le Turc; pour l'opportunité qui s'enpresente. Il leur monstre pourquoy il a fallu avoir en cachette ses conseils jusques à present. Et s'ils veulent qu'il ne fera rien, et desbandera toutes ses forces incontinent. Ils le prierent tant seulement de ne continuer plus les levées jusqves à ce que les Estats donnent leur consentement, à la Diete (Reichstag) qui se tiendra avec la Coronation de la Reyne, le susdit 17. du present. Ce qu'il a fait aussi. Et les levées sont arrestées partout, tandis qu'on scache la resolution des Estats. Baudis est mort, qve le Roy avoit choisi pour estre General de sa Cavallerie. Monsr. Comenius ne viendra pas encor si tost en Svede, à cause de l'empechement dont j'ay mentionné en ma precedente. Ce sera en l'Automne. Cependant nous travaillons diligemment, qu'ainsi il vous puisse presenter les meilleures pieces toutes prestes. Dieu par sa misericorde augmente vos jours et vostre prosperité, et vous accorde tous les desirs de vostre ame, que soyez rempli de toute Grace et Benediction. Je me recommande à vostre Bonté demeurant sans cesse

Monsieur

Vre treshumble et tresobeissant
Serviteur
P. Figulus.

d'Elbingve 13 Juill, 1646.

Je le trouve fort necessaire que Mr. Comenius vous donne conte de ses travaux en presence et pourcela je ne desisteray de luy persuader d'y aller.

A Monsieur
Monsieur de Geer,
Seigneur de Finspong etc.
à Stockholm.

(Úryvek u A. Patery, č. CI, str. 119.)

XLIX.

Abraham z Frankenberga Hartlibovi (úryvky).

Z Gdanska 1646 — 25. srpna.

Před rokem psal mu pod adressou bratra Jiřího; poněvadž se rukopis ztratil, opakuje zásilku svou, posílaje mystické dílo: »Oculus et Clavis«. Mohl by i jiná poslati, ale musí bojovati o živobytí.

»... licet, unde victum aut amictum quaeram, in sexennali hoc exilio non habeam.«

Přátel si pracemi svými nezískal, ač je někteří cenili:

»Quorum e numero Dn. Comenius et Dn. Hövelius haud postremi.«

Mluví dále o jiných svých pracích mystických, ze Švédska očekává jiné:

»cum Dn. Petro Figulo, qui cum Dn. Comenio et Dn. D. Cypriano Kinnero proxima ♂ 21. Aug. solvit et Holmiam abiit ...«

— —

Vale Pamphilosophistae HARTLIBI et FAVE

Symphilaletho Tuo Abrahamo de Frankenberg.

Gedani 25. Aug. st. n. Ao. 1646.

(Responsorias per Dn. Comenium aut Germanum Georgium desiderando desidero.)

Mitto etiam exemplar de Fontibus salutis prope Halbestadium Fide naturali miraculosis. (Omnia MAGNETICe).

Dr. Hövelii Selenographia nundinis vernalibus Francof. Lucem videbit.

(Excerp. vydavatel.)

L.

Purkmistr a rada města Gdanska Janu Raveovi.

Z Gdanska 1646 — 12. září.

Město Gdansko povolává M. Jana Rave za mimořádného professora filologie.

Unsern freundlichen gruss und alles gutes zu gewünschtem Wollstande bevor, Ehrenvester Achtbahr, und wollhgelahrter Hl. Magister, insonders guter freundt. Wir mögen Ihm nicht bergen, dass von der Zeit an da wir vornommen wie er zu gemeinem aufnehmen der freyen Künste, und erbawung angehender studirender Jugend, mit besondern eiffer sich in guten discursen vor etwan anderthalb Jahr, in dieser Stadt gegen vornehme gelahrte Leute herausgelassen hatt, daraus uns damahlen seine von Gott herrührende feine gaben und progress in hoher wissenschafft vieler politischen studien, und geschichten gerühmet, und bekand worden, wir gegen seine Persohn nicht allein eine gutte affection gewonnen, sondern auch obgedachten seinen löblichen conatum mit etwas behülfflichen zuschub anzufrischen vermeinet worden, massen er unserer dessfals geschehene erklärung noch woll eingedenck sein wirdt. So ist uns auch über das seyt derselben Zeit, von unseren zu unterschiedlichen mahlen an die Königl. Maytt in Dennemarken etc. Abgeordneten, bey dessen wiederkunfft alhier eingebracht, das der Herr zur dieser Stadt gar ein sehr gutes gemüthe trage, und auch woll an diesem orth sich gantz niederzulasen, zu bereden sein würde, wen er bey zimlichen unterhalt mit einer bequemen Ehrenstelle in publica aliqva professione humaniorum literarum könte vorsorget werden, daher wir dan in erwegung und geschöpfter Hoffnung, das unser heranwachsenden Jugendt, und zu dem Politischen wesen gehörenden sehr nützlichen Studijs, durch seine Persohn viel gutes zukommen werde, wen er sich dieses orths in beharliche Bestallung befinden möchte, aus solchen Uhrsachen entschlossen worden in Gottes nahmen ihn alhier zu uns zuberuffen, massen wir den Herren hiemit professionem Extrordinariam honoratam, namentlich Philologiae aufgetragen, und vertrawet haben wollen, mit den umbestenden und beding, wie er schon hiebevor von unserem Secretario berichtet worden ist, und wird das übrige bey seiner ankunfft vollendts können abgeredet werden, wie es allerseits zu vorgestellten

Haubtzweck dienlich erachtet wirdt. Seindt des halben seines anzugs je eher je lieber gewertig, dazu wir Ihm Gottes gnadenreiche Beywohnung sambt dem allem, was zu seiner vollkommen wollfahrth gereichen magk mit besonder gewogenheit wündschen.

Datum Danzig, den 12. September Ao. 1646.

Bürgermeister und Rhatt
der Stadt Dantzigk.

Dem Ehrenvösten Achtbahrn und wollgelahrten Herrn Johan Rauen der freyhen Künste Magistro undt Professori, unserm insonders guten freunde.

(Kollac. vydavatel.)

LI.

Hecht J. J. Boeclerovi (úryvek).

1646 — 10. listopadu.

Zpráva o povolání J. Raveově do Gdanska, se zmínkou o Komenském.

D. Johannes Rau Danis quam primum valedicet ad Gedanenses concessurus, ut philosophiam practicam doceat, et unam maximam partem Comeniani instituti perficiat. —

Pošle mu, co má, a co dostane od něho, jakož i od jiného Ravea, professora v Amsterodamě.

Na konci poznamenáno:

Sciagraphiam instituti Comenio-Raviani tantum placuit adiungere.

LII.

Jean Dujat Komenskému (úryvek).

Z Paříže 1647 — 4. listopadu.

Vyloživ obšírněji své mínění o Janui, Vestibulu, Atriu, vyzývá adressáta, by se vší silou oddal Pansofii, zejména druhé částce její, Metafysice. Při otázkách právnických nabízí svou pomoc, po případě jest ochoten tu část sám podniknouti. Sporných otázek náboženských ať se vystříhá, ty neprospívají nikomu. Poznání pravdy jest odměnou čestného života i stálé modlitby.

Tibi de uno magno Pansophico Opere posthac cogitandum, huic totis viribus incumbendum, ne pereat tam praeclarus conatus. Urgenda praesertim editio secundae partis, Metaphysicae nimirum: quae rerum principia monstraret ad reliqua, quorum adiungi sceletum operae pretium esset: saltem cum amicis communicandum. Iuridica ubi delineata fuerint, si jusseris libens et inspiciam et quae videbuntur monebo, vel etiam tuo ex praescripto eam partem exsequi non pigebit. Cum enim mirum quantum inde in Rempublicam literariam utilitatis manaturum confidam, ac perspiciam, omni ope ac opera id consilii juvare percupio. Se quaeso Te (NB.) ab omnibus de Religione inter Christianos controversiis prorsus abstineas: catholica tantum trade. Neque enim par est eum, qui cunctis prodesse vult, magnam hominum partem offendere.

Disputationibus et dicteriis, ea in re nimium frequentibus, nemo ad meliorem mentem, ni fallor, perveniet. Alitur his ventis non charitas, sed superbiae fomes, quae certissima haereseon radix: Veri agnitio merces est probae vitae, assiduaeque (cum animi demissione) orationis. Hoc et tu Domine satis nosti, et facile ut spero *παῤῥησίαν* hanc meam feres...

Paris, 4. Novem. 1647.

Addictissimus etc.
J. D.

LIII.

Cypr. Kinner S. Hartlibovi (douška).*)

Z Elbinku 1647 — 19. června.

Figulus mu právě sdělil, že choť Komenského následkem únavné cesty do Lešna zemřela. Geer hrozil, jestliže Komenský nebude plniti jeho přání, že mu odejme podporu, jmenovitě se bojí, že přestěhováním jeho do Lešna nové odklady ve vydávání spisů nastanou.

P. S. Cum hasce jam obsignassem, accessit Figulus noster, et quaedam retulit. .... Narravit autem 1. ante octiduum, $\frac{1}{2}\frac{7}{7}$ scilicet Augusti, Lesnae occubuisse uxorem Comenianam. Mirati saepe fuimus: quod mulierem valetudinariam, tanto tempore febri (maxime quotidiana) vexatam... canicularibus istis diebus tam longinquo itineri committere ausus fuerit. Et praediximus sequentem itineri eventum. Sed praevaluit, ut in aliis, sic et ista in re, proprium consilium. Soletur ipsum deus, orphanorumque curam habeat! — 2. Gensum. Dm. de Geer haec rescripsisse ad sese (Figulum): cum dominus Comenius noluerit suae obtemperare voluntati, vigoreque pactorum jam cum Elzevirio initorum Didacticos libellos Amsterodamum mittere excudendos recuset: se quoque mutasse resolutionem suam; nihilque porro subsidiorum Comenio submissurum esse: dum perfecta exhibeat omnia. Vereri patronum, ne hac domicilii mutatione novae suboriantur editioni remorae. Scripsit una, Grosi Patroni nomine, ad ipsum Comenium Nobilissimus D. Wolzogen. Quid autem scripserit, haud constat. Procul dubio exprobrabit ipsi consiliorum praecipitantiam, et novas morarum occasiones. Quae nunc, cum viduum et a patrono quasi desertum se sentiet, multiplicabuntur sine dubio —

(Kollac. vydavatel.)

LIV.

Týž témuž (úryvek).

Z Elbinku 1648 — 18. prosince.

Potvrzuje adressátovi zprávu o sedmihradských sabbatariech, od jeho bratra došlou, ze své vlastní zkušenosti; on sám prý blízko nich žil dva měsíce. Jejich život je mimo několik nedostatků, tuto zejména uvedených, tak ideální, že pisatel pozorováním jeho nabyl podnětu k svým záměrům reformačním.

*) List sám v I. sv. str. 128.

Quae Fratri tuo misisti de Areopagitis illis Transylvanis, omnia mihi nota et conspicua sunt. Vixi enim per bimestre cum ipsis Winzii, unico ab Alba Julia lapide, saltem ut ipsorum mores penitius explorarem. Et plura mihi alia, quae hic consignata haud reperiuntur, inter ipsos animadversa. Modo homines isti bonas Artes, ordinarios Magistratus, et Vitae Humanae Utiles Status non ita indistincte proscriberent; et in Sacris Ritibus quaedam religiosius peragerent: rivulosque e fontibus suis ad alios quoque extra Societatem suam constitutos dimanare permitterent, non esset me quidem iudice simplicior Reformandarum multarum Ataxiarum Idea quam ista. Et fateor mihi ab his hominibus primum suggestas De Statu Oeconomico (et per istum quoque Politico, Scholastico et Ecclesiastico) utiliter reformando, cogitandi occasiones: tametsi Cogitata mea ab ipsorum instituto insigniter passim discrepent.

(Excerpoval vydavatel.)

LV.

J. H. Bisterfeld kn. Zikmundovi Rákóczi (úryvek).

Z Karlova Bělehradu 1649 — 19. prosince.

Pro naléhavé práce jiné nemůže posavad napsati svého opravného návrhu pro školu. Doporoučí knížeti Bacona, Campanellu a Komenského. Při tomto se jen diví, že se vyslovuje proti metafysice, ačkoliv ji dříve tak doporoučel, ba i samostatné její spracování přislíbil.

Illustrissime ac excellentissime domine, domine et patrone benignissime!

Omnigenam salutem et fidelissima mea servitia.

Partim nuntii vestri adventum exspectans, partim commoda occasione heri destitutus serius scribo. Nec tamen molestissimis divisionis nugis impeditus meum de scholae idea iudicium perscribere possum. Potissima causa est, quod id paulo fusius accuratiusque praestare velim. Nec periculum in mora. Literas de Excellentia Vestra et meo negotio avidissime expecto ex Germania...

Tres d. Comenii libros percurri totos: multa habet utilia et pulchra. At vero mihi non solum mirum, sed prorsus absurdum videtur, quod jam Metaphysicam, antea a se tam commendatam totiesque promissam, prorsus omittat: imo dubitet, an sint aliquae voces generales: id est, an omnis multitudo possit revocari ad paucitatem, sicque ad unitatem: quo principio sublato vera solidaque methodus prorsus evertitur. Hinc in Encyclopaediae suae tabula caput ommittens nonnisi truncum pollicetur. Nimirum non tam suo ingenio, quam aliorum judicio ducitur, nescitque magnum illud mysterium: Primas omnium notionum ac vocum matres nobis ab omnibus sensibus ingeri: quae (v. g. *esse*, *status*, *motus*, *quantum*, *quale*, *situs etc.*) licet ortu physicae sint, usu tamen sunt plane catholicae. Sed quorsum delabor? idque die ab ipso Christo sacris iisque extraordinariis meditationibus consecrato, cujus omnigenae benedictioni et tutelae Excellentiam Vestram dum vivet ardentissimis commendabit precibus

Ipsius

humillimus fidelissimusque servus

Raphi, 19. Dec. 1649. Johannes Henricus Bisterfeldius m. p.

Adressa:

Illustrissimo ac excellentissimo domino domino Sigismundo Rákóczi de Felső-Vadász, domino et patrono meo clementissimo.

LVI.

Mik. Drabík Komenskému (úryvek).

Z Lednice 1651 — 13. prosince.

Ujišťuje, že v proroctvích nic není jeho výmyslem; vystříhá jej příklady jiných, aby vůli Boží se neprotivil; omlouvá též omyl svůj při proroctví o kněžně Jindřišce, choti knížete Zikmunda.

O quam veloces. acutae, partim etiam venenatae, undique advolant sagittae! etiam a Te dilecte, hesterna die. (Vae mihi mater mea, quod me peperisti!) Hoc maxime afficit, quod Tu etiam incipias vacillare, mecumque (ne dicam cum Deo) disceptare. Desine, per Deum et misericordiam ejus te oro, suspicari, a figmentis meis hic venire aliquid. In centro aeterni consilii secure sto, secure dicens cum Dan. 2. v. 30. Mihi non per sapientiam quae fit in me arcana ista revelantur etc. Time, time, ne tuo etiam exemplo stabilias veritatem comminationis divinae, Luc. 20. v. 18. Contriti jam sunt multi, qui offenderuut ad hunc lapidem, et super quos cecidit ille: ah, ah, ah, sapientior esto tu. Quid per Deum? nihilne mihi humanae rationis, et fronti meae pudoris, inesse existimatis? nihilne conscientiae meae timoris Dei? Egone putidi humani cerebri vanas fictiones Dei mei nomine venditare audebo? et loqui tanquam revelata sancte, a Deo non revelata? Et quidem tantis Mundi columinibus, partim dilectis Deo, partim exosis et abominabilibus? O quam vellem tecum esse, et de his loqui! sed non possum, mandatum non habens, nec vires meae sinunt. Scias, o scias, verba mea non a me sigillari: Dominus est, qui loquitur. Etiam de Henrietta mihi facessitis negotium, quod incumbere debuit Staterae, illa vero incumbit sepulchro. Suspiravi ad Dominum; et non abscondidit a servo suo consilium suum sapientia Dei. Hodie enim mane mihi explicatum est, quo sensu incubuerit illa huic Staterae ....

LVII.

Týž témuž (úryvek).

Z Lednice 1651 — 28. prosince.

Komenský žádal na Drabíkovi onemocnělém, by mu vůči blízké smrti napsal, není-li přece v proroctvích jeho něco vymyšleno. Pisatel odpovídá znovu a rozhodně, že není. Nemocí byl sice navštíven, ale Bůh navštívení to již zase vzal nazpět.

Hesterna die iterum accepi a Te, mitiores quidem prioribus, aculeatas tamen. Requiris enim confessionem meam (tanquam morituri jam, cum tibi lethaliter decumbere me significatum esset) annon saltem glossas meas addiderim revelatis a Deo, ratione personarum, temporum, aliarumve circumstantiarum, quae iccirco fallam etc. Ad istas vero animi tui luctas habes in nuperis binis responsum, cujus me non pudebit ad tribunal Christi: ubi et stare necesse habebunt, qui te delationibus suis turbant, qui respondebunt Deo et mihi. Quantum ad morbum meum, ita est, castigaverat me Dominus propter inobedientiam meam: sed et ademit rursum castigationem propter misericordiam suam. Vivit in aeternum Aeternus ille et immutabilis, nihil inesse Rebus, vobis prae caeteris notis, vanae mentis meae fictionum, glossationum, aut commentationum: sed quae audivi, iterataque verbotenus scribere jussus sum, ea tantum scripsi.

(Č. LVI. a LVII. Komenského překlady z češtiny.)

LVIII.

Seniorové Jednoty bar. Wolzogenovi (archivní regest).

Z Lešna 1652 — 26. února.

Copia Literarum Lesn.: d. 26. Febr. 1652. ad Baronem Wolzogen in Svecia pro Collecta ad exstruendum Templum Lesnense.

LIX.

Chr. Rave S. Hartlibovi (úryvek).

Stokholm 1652 — 12. června.

Chvála nezištnosti Duraeovy, který nižádného daru od královny přijmouti nechtěl, čímž svou beztoho značnou auktoritu ještě povznesl. Nechať se tedy směrodatné kruhy anglické spokojí s Duraeem, nad něhož pro Švédsko lepšího důvěrníka míti nemohou.

Per decem dies fuimus una. Gratissimus fuit (Dn. Duraeus) et intimus Majestati. Accepit Mrs Lisle et M. Duraeus quisque auream catenam. Hic tamen minorem, quia prorsus nullam habere volebat. Sed literis ad Rever. D. (Episcopum) Johannem Matthiae missis, quas Serenissimae Majestati praelegebat Episcopus, rogabat ut ob urgentissimas causas nulla catena aurea ei daretur. Inter quas una ea erat quod Reipublicae Anglicanae vellet ita inservire, ut etiam propriam utilitatem posthabuisse, nedum secutum fuisse appareret, dummodo rem bene apud Majestatem Nostram pro Republica Serenissima captam ad exitum promovere posset. Et jussit me Reverendissimus Episcopus, ut post salutationem suam et officia tibi oblata, indicare tuae Claritati vellem, neminem posthac ad eam rem venire posse gratiorem praeter Dn Reverendissimum Dn. Duraeum. Et novit ille Dn. Episcopus intima cordis Majestatis...

Proxime Dn. Episcopus scribet ad Dn. Appelboom ut iste repraesentet Dominis Membris Parlamenti quibuscum tractabit, quanti hic sit Dn. Duraeus, ut ne putent sine illo rem bene confici posse. Et profecto Nobilissimo Domino Lisle ejus prudentissimum regimen consilium commendatio et secretior pro eo apud Dn. Episcopum intercessio et conscientiosissima versus eum benevolentia plurimum profuit.

(Kollac. Ellen Salmon.)

LX.

J. A. Komenský J. Jindř. Bisterfeldovi (úryvek).

Z Šar. Potoku 1653 — 14. června.

Lituje, že adressát, jenž má největší vliv u dvora, tak urputně stojí proti zjevením Drabíkovým, že se s nimi ani náležitě seznámiti nechce.

Περὶ τῶν ὁραμάτων, cum ingratam esse materiam intelligam, nihil addo, nec addam. Vos videritis. Feci, quod debui, et cujus gratia huc missus fui: jamque tacere jubeor. Finis ostendet cujus toni. Doleo tamen,

Te consultore (scio enim Te unum audiri) haec tam pertinaci praejudicio premi: ut ne cognoscere quidem a fundamento rem libeat. Mihi facillimum est, adeoque gratissimum (conscienciam testor) silere: sed! Vale, et res ea prudentia moderare, ut exitus acta probet. Deum oro, ut Te spiritu suo regat.

LXI.

Vévodkyně Sibylla seniorům.

Z Gdanska 1654 — 23. června.

Sibylla Margareta, vévodkyně v Pomoří, žádá od seniorů dle obyčeje svého muže vhodnou osobu na místo dvorského kazatele.

Wolehrwüerdige, unnd Hochgelehrte, besonders geliebte Herren unnd Freunde!

Es wierd dehnenselbsten, nicht unbekant sein, wesmaszen der Allerhöchste, nach seinem heiligen gueten willen, verwiechenen Jahres, den Ehrwüerdigen unnd wolgelehrten, Herren Joannem Episcopium unseren geliebten hoffprediger, duerch den zeitlichen Tot von dieser welt abgefordert, dadurch Wier eines treufleiszigen Seelsorgers, unnd wolbedienten, Evangelischen Predigers, mit Leitwesen, onig worden sein. Welches wie es Uns üeber die masz schmertzlich bejgefallen, also haben nicht minder, stetiges Fleiszes dahin getrachtet, wie wier, hinwiederumb, eines sitsamen, tüchtigen Subiecti, diese eröffnete stelle zu ersetzen, glücklich habhafft werden, unnd dazur gelangen möchten: Erinneren Uns aber guettermaszen, das Unser Seel: Herr unnd Gemahl, allewege, auf begebenden Fall unnd in erforderung, eines Ministri und hoffpredigers, den Gemeinden unnd Kierchen-Ordtnungen, in der Kroon, Siech guetwillig conformiret, unndt von dehnen Herren Senioribus, denselben briefliech suechen laszen: Welchem wier imgleichem nachzuekommen, ganz geneigt verbleiben. Unnd gelanget demnach an E. E. Ehrw.: zum freundlichsten, dieselbte wollen Krafft tragendem Ambtes, Ihre gedancken dahin riechten, unnd beforderst, zue der Ehre Gottes, fortpflantzung der Warheit, unnd erhaltung des bieszhero, durch Gotes genade, genoszenen Exercitii Relligionis unnd Gottesdienstes, Uns mit einem woltüchtigem Subiecto, gesunder Lehr, heiligen lebens unnd wandels beider sprachen, der Deutschen unnd Polnischen mechtig, unnd womöglich, gestandenen Alters: welcher Unserem hoff, alsz einer wiettiben, mit stiellem leben und wandel erbaulich vorgehen möge; zum ersten, wie möglich, verstehen, unnd Hochgünstigk besorgen wollen. Wier Seind erbötig, wasz E. E. Ehrw. dieser Unserer hauskierchen, vor tuechtig unnd dienlich, kennen unnd senden werden: denselben, gebuerlich, auff unnd anzuenehmen, zue ehren, unnd nach vermögen, genüglichen unterhalt zue besorgen, unnd zue verschaffen: Auch gegenst E. E. Ehrw.: unnd gesambtes Ministerium, Unsere gebuerliche, danckbare schuldigkeit, iederzeit, bestens verspüeren zue laszen. Wormit Wier dieselben, dem schuetz des höchsten, treulich empfehlen.

Dat: Dantzig den 23. Junj Ao. 1654.

der Herren freindt Wiellig

Siebÿlla Margareta hzg.

Na obálce:

Dehnen Ehrwierdigen, Achtbarn unnd Hochgelehrten, Herren Joanni Bütnero, unnd Herren Martino Gertichio: der Evangelischen Gemeinten in Groszpohlen, wo verdiensten Senioribus: meinen, zusonders Gelibten Herren unnd Freunden

Liesza.

(Kollac. Krištof Chorvát.)

LXII.

Seniorové vévodkyni Sibylle.

Z Lešna 1654 — 28. července.

Doporučují na místo označené P. Figula.

Durchlauchtige Hoch und Wolgeborne Fürstin!

Gnade und Friede von Gott unsrem Vater und dem H. J. Christo in dem Heil Geiste sey mit Ihr und Ihrem furstl. Hause: Amen.

Ewer furstl. Gn. schreiben den 23. Junii datiret ist uns den 14. dieses in Lieszaw richtig eingehandiget worden. Ausz welchem wir zur genüge verstanden, wie E. F. G. liebe gegen dem Worte G. und rechtem Gottes dienste nach dem selben, darinnen, das sie nach des weyland Ehrw. und in G. wort gelahrten H. Joh. Episcopii unsers nun seligen Mittbruders in dem herren, loblichen abgange, so fleiszig und emsig, selbiges stelle, zur ordentlichen verrichtung des Gottes dienstes in Ihrer hauszkirchen, zu ersetzen sich bemühet; also auch ihre gutte affection zu unserer Unität, und gutte meinung von der selben, in dem, das sie wiederumb von uns einen Prediger des Evangelii J. Christi zur fortpflantzung der gotlichen warheitt und zur erhaltung, des biszhero ausz Gottes gnade genossenen Gottes dienstes in Deutscher und Polnischer Sprache, begehret. wie wir nun E. F. Gn. gotseliges fürnehmen und begehren an uns, billichen und loben mussen, also wünschen wir, das wir sie darinnen zum allerbesten vorgenügen kônten. Und wie woll sich E. F. Gn. unserer Oidnung so gar fein und günstig zubeqwamen erkläret, das sie den selben welchen wir zu ihrer hauskirchen tuchtig und dienlich zu sein erkennen und senden wurden, gebuhrlich auff und annehmen, ehren und ihme nach vermögen genüglichen unterhalt verschaffen wolle: iedoch weill uns gar woll wissend das E. F. G. zum besten recommendiret ist der Ehrw. und in Gottes wort gelehrte herr Petrus Figulus unser in Christo lieber Bruder; Sie auch ausz solcher recommendation gegen ihm wollgesinnet als vermeinen wir unserem wunsch nachzukommen und E. F. G. willen am besten uns zubekwämen wen wir den selben senden. Zu mall weil wir die vornembster von E. F. G. ausgesetzete requisita, als gesunde lehr, christliches und heiliges leben, bestandenes alter, nicht alleine die Jahre sondern auch den wandel betreffende, bey ihme befinden. Die sprachen anlangend hatt er zwar eine ziemliche Zeitt deutsch nicht gepredigt, und mochte darumb im anfang leichte darinnen etwas mangel sich spüren laszen, deme aber hoffentlich, ubung leichte abhelffen wird. Diesen nun schicken wir E. F. Gn. mitt einem herzlichen wunsch das Gott seine Arbeitt segnen wolle, damitt er, Ihre hauszkirche mitt lehr und exempel, wol bawe und in gegenwertiger warheitt gründe zur seligkeitt. Ewer furstl. Gn. hierauff dem Schuttz des allerhochsten empfelende; verbleiben wir

deroselbten

dienstbefliesżene Vorbitter zu Gott. superintendenten etc.

M. G., Joh. B.

Na vrchní straně:

Der durchlauchtigen Hoch und wollgeboren Furstin und Frawen frawen **Sibyllin Margarethen** Gebornen Hertzogin in Schlesien zur Lignitz und Brieg, Way**wodin** in Pommern etc. etc. unser Gnädigen Frawen zu handen.

(Kollac. Krištof Chorvát.)

LXIII.

Seniorové Sibylle Markétě z Dörnhoffu.

Z Lešna 1654 — koncem července.

Propouštějí Petra Figula za dvorního kazatele.

Durchlauchtige Hoch- und Wolgeborne Fürstin,
Gnädige Fürstin und Fraw!

Gnade Friede und barmhertzigkeit, von Gott dem Vater, seinem lieben Sohne Jesu Christo, und von dem heiligen Geiste, sey mit Ewer Fürstl. Gnaden und Ihrem gantzen loblichen fürstl. hausz: Amen.

Das E. Fürstl. Gnaden mit deme Ehrw. in G. wort gelehrten H. Petro Figulo unserem in Christo lieben bruder, nach deme sie Ihn, gehöret, wolvergenüget ist, und Ihn nun mehr selbst, darausz für tüchtig und qualificirt zu sein erkennet, Ihrer hauszkirchen mit heilsamer lehre des wortes Gottes, nach inhalt der heiligen Schrift, des Alten und N. Test., nach den Alten Algemeinen Symbolis und Angenommenen, in Polnischen Sendomirischen Consensu begriffenen Confessionen, auch mit bedienung der heiligen Sacramenten nach Christi Unsers Herren einsetzung zur seeligkeit, vorzustehen: Ihme auch eine wolgestelte, ordentliche und auff gemelten Sendomirischen Consens, gegründete Vocation, neben darinnen verfasteten genüglichen provision, gegeben, als sind wir hieruber nicht wenig erfrewet: loben Gott das er dieses werck also gelingen laszen: dancken bey neben E. Fürstl. Gn. dinstlich, für solche bescheydenheit und wohlthätigkeit gegen dem diener Gottes, nicht zweyfelnde, der Allerhöheste solches E. Fürstl. Gn. anderwerts mit seinem reichen segen erstatten werde. Uns wiel nun nichts anders gebühren, als gemelten Herrn Petrum Figulum, nicht all eine zu dimittiren, sondern auch E. Fürstl. Gn. zu präsentiren: wie wir den solches, als weit abgelegen, krafft dieses brieffes, thun und gethan haben wollen: E. Fürstl. Gn. sampt Ihrer Hauszkirchen bittende sie, selbigen als einen diener Gottes, ordentlicher weise gesandt, von unsern händen auff und angenohmen, gebührender massen (wie sie albereis in ihren schreiben sich gnädigst erkläret) ehren, lieben, hören, wollen. Seine Person belangende zweyfeln wir nicht, Er werde seinem anbefohlenen ampte nach, bleiben bey den heilsamen worten unsers Herren Jesu Christi, und bey der lehre von der Gottseeligkeit, und halten ob dem wort das gewisz ist, das selbe recht theilen, und sich befleiszigen Gott zu erzeugen einen rechtschaffenen und unsträfflichen arbeiter; des unnöttigen Zancks und streits sich entschlahen, und allermassen sich dem Sendomirischen Consens, welchen er bis seiner ordination unserer ordnung nach, unterschrieben, in der furcht Gottes bequämen: Im wandel ein vorbild allenthalben sein der Herde, gutter wercke, mit ehrbarkeit und keuschheit, das der wiederwertige, sich schäme und nichts habe das er von uns möge böses sagen. Der frome Gott wolle Ihme darzu seines Geistes gaben verwahren und stercken, das er das ampt eines Evangelischen Predigers redlich auszrichte. Amen. Im übrigen sindt wir der ungezweyfelten zufersicht zu E. Fürstl. Gn. sie werde Ihn wen es vonnöten wehre, und er von uns vociret würde, auff unsere Synodos, willig, mit notdurft die Reise versorget, senden und komen laszen. Hierauff E. Fürstl. Gn. dem Allerhochsten in seinen schutz trewlich empfelende, verbleiben wir

E. Fürstl. Gnaden Dienstbeflieszene
Vorbitter zu Gott Superintendenten der
Evangelischen Reformirten Gemeinen
der Bohm. Confession in Groszpohlen.

(Kollac. Krištof Chorvát.)

LXIV.

Sibylla Seniorům.

Z Gdaaska 1654 — 10. srpna.
Povolání Petra Figula za dvorního kazatele.

Sybilla Margaretha Geborne Hertzogin in Schlesien, zuer Liegnitz und Brieg: verwiettibte Rheichs-Gräfin von Dörnhoff; Woiewodin in Pommern, Starostin zum Berendt und Ludtzyn etc. etc.

Menniglich, so hieran gelegen unnd Solches zuwiszen nötig: Urkunde unndt gebe hiermit zue wissen: Demnach iüngst hin abgewichenen Jahres, der Allerhöchste, nach seinem heiligen Willen unnd wolgefallen, den weilandt unseren Hoffpredigern, den Ehrwürdigen Herren Joannem Episcopium, duerch den zeitlichen Tott, von dieser Weltt abgefordert, unndt also deszen Amptsstelle, bey Unsz eröffnet undt erlediget worden: Unns aber nichts angelegeners sein sollen, alsz diese eröffnete stelle, durch ein tüchtiges Subjectum anderweit zueversorgen, und nach vermög zuebesetzen: welches an desz Vorigen statt, Unns und Unserem Hoffe, ferner das Wort Gottes predigen und erbaulich vertragen könte. Das Wier deswegen, zue verderst die Göttliche Majestet, das dieselbte einen treuen arbeiter zue seiner erndte senden wolte, demüetig angeflohen, den auch die jenigen, der algemeinen Ewangelischen Kierchen, in dieser Löblichen Kron Pohlen (zue derer wier Unnsz bekennen), Vorgesetzte Herren Seniores gebüerlich belanget haben, Sie wolten Uns, einen treuen Ewangelischen Ministrum, der an Lehr, Leben, unndt Wandel untadelich wehre, senden unndt zueordnen.

Wan wier den nun mehr, dieses unseres Wuntsches undt begehrens theilhafftig worden, unnd aus ungezweifelter sonderbahrer schieckung des Höchsten, nechst beygekommenem guttachten, Ehrengemelter Herren Senioren: der Ehrwürdige unnd wohlgelehrte Herr Petrus Figulus, dieses Ambt undt Hoffpredigers stelle, bey unsz zu bekleiden unndt zubedienen, angelanget: Wier auch an dessen Perszon, und beywohnenden qualiteten, ein satsames genügen tragen, in fester Hoffnung, das Ehr dieses sein Amb^t, mit Lehr undt Leben zierendt, rümlich unndt Gottselig führen werde: Alsz vociren Wier demnach, unnd im Nahmen desz Höchsten mehrgemelten Herren Petrum Figulum, in Krafft dieses Unseren brieffes, zu Unserem Hoffprediger, unnd dienern am Worte Gottes: dasselbige nach dem inhalt unnd schriften, desz Alten unnd Neuen Testamentes, dehr Lehre des Herren Christi, unnd der heiligen Apostel, angenommenen algemeinen Symbolis unnd Confession in der Ewangelischen Reformirten Kirchen, unnd dem Consensu in hiesiger Kron, aufgerichtet, zu lehren, zu predigen, die Heiligen Sacramenta auszuspenden, und alles das was einem Ewangelischen Ministro eignet und gebühret, fleiszig, freymuttig, und ohne ansehen der Person zu verrichten.

Wan aber ein jeder arbeiter Seines lohns wurdig, und der so dem Altar dienet, auch von dem selben sich zu nehren befueget, haben Wier nach Unserem itzigen zustande und vermögen, mehrgemeltem Unserem Hoffprediger, gebühlich danckbahr, entgegen zu gehen, und wie er Uns mit dem Geistlichen, alsz Wier Ihn mit dem zeitlichem bedienen und versorgen wollen. Verordnen also demselbigen, zu seinem Unterhalt, Fünffhundert f. Poln. Jährlicher besoldung, selbige quartals weise ausz Unserer Kammer zuerheben, den auch zur Hauszziens bequemer wohnungk Hundert und Funfftzig F. Pol. Und zu brandholtz achtzig F. Pol. welches alles zu ieder zeit Ihme volkommen soll gefolget, und auszgelanget werden, so lange Ehr in dieser unser bedienung, begrieffen sein wirdt: versprechen Ihme auch, alle Gnade, liebe, schutz und förderung: dem algüttigen Gott hertzlich bittende, das Ehr seine arbeit im Herren

Segnen, unndt Ihn bey gesundheit und nötigen leibskräfften erhalten wolle. Urkündlich haben dieses eigenhendig unterschrieben, und unser Insiegel darauf zudrucken befohlen.

Geschehen in unserem Hoffe, bey Dantzig den 10. Augusti. Ao: 1654.

Siebylla Margareta hzlwb.

(Kollac. Krištof Chorvát.)

LXV.

Vévodkyně Sibylla seniorům.

Z Gdanska 1654 — 12. srpna.

Děkuje za laskavé sprostředkování dvorního kazatele a za propuštění jemu dané.

Wolehrwüerdige unnd Hochgelahrte, Freundtlich geliebte Herren!

Es hatt Unsz, Vorzeiger dieses, der Ehrwürdige H. Petrus Figulus, Unser nun mehr, geliebter Hoffprediger, dasjenige schreiben, welches E. E.: Ehrw.: an Unns, Ihme, mitgegeben, bey seiner ankunfft alhiero woleingehendiget: haben auch inhalts deszen annehmlich Vrnommen, das die Herren, Unserem ansuchen, freundtlich stat gegeben, unnd Unsz sitsame, woltüechtige perszon, zuer bedienung Unserer Hauszkierchen, zuesenden wollen.

Wie Wier nun mit selbiger in allem wol vergnüget, unnd die Hoffnung geschöpfet haben, das durch deszen dienst im worte Gotes bey dieser Unseren hl. Hauszkierchen, viel nuetzen werde geschaffet werden: Also bedancken Unnsz, vor so gestalte erwiesene Liebe unnd freundschafft hertzlich: fünden Unnsz auch gegenst. E. E. Ehrw. hinwiederumb, Zue aller angenehmen freundschafft, höchlich verbunden; welche in der zeit im werck scheinen zuelaszen, Wier, Unnsz bestens wollen angelegen sein laszen. Dieser bten der gueten obacht des Höchsten fleisziegst empfelende. Datum Dantzig den 12. Aug. Ao: 1654.

Der Herren freindt wiellig

Siebylla Margareta hzlwb.

Na obálce:

Dehnen Wolehrwürdigen unnd Hochgelahrten, Herren Martino Gertichio, und Herren Joanni Bitnero: Senioribus der Evangelischen Reformirten Gemeinden in Grospolen. Unsern Geliebten Hern unndt Freunden.

Lieszn.

(Kollac. Kr. Chorvát.)

LXVI.

Jiří Rákóczi Jonáši Mednyánszkému (úryvek).

Z Karlova Bělehradu 1654 — 24. srpna.

Drabíkova proroctví neshodují se s pravdou; po nich se ubírati, znamenalo by jíti slepou cestou. Jinak je pisatel k cílům zbožným úplně připraven, jenom ať se naskytne příležitost k dílu.

Az Cseh ember látási hogj revelationes Divinae sint nem hihettyük, holot sokakban többire mindenekben ellenkező dolgok találtattak, és in effectum nem mentek, az Istenis per media operatur, ezek penig nem mediumok hanem coeca (?) ut követés, hidgje el azt kgmd jó Menanczki Uram valamiben Istenes út mód adatik ad omnes occasiones készen találtatunk.

Albae, 24. Aug. 1654.

R. György m. p.

(Kollac. bar. Diviš Mednyánsky.)

LXVII

Duraeus Hartlibovi.

Ze Švýcarska 1654.

Koncepty Duraeovy poslané Hartlibovi pro vyjednávání ve Švýcarsku. Ve svazcích, které chce upevniti, jen evangelíci mohou míti účastenství. Namířeny jsou tyto svazky proti Španělům, jichž práva naproti Rhaetům se obmezují; Rhaetům se pak zabezpečuje svoboda víry i v Hispanii. — Připojený memoriál označuje za cíl jeho poslání: víru, svobodu, bezpečnost; prostředky k němu: nerozlučné spojení evangelíků a rozdělení společných nepřátel, při čemž ovšem stále bude dbáno překážek. Anglii se tu přisuzuje povinnost hájiti víry evangelické.

Nuper cum delinearemus saltem, non praescriberemus, quae Rei publicae Anglicanae una cum suis confoederatis, terra videbantur attentanda esse, in exscribendo, quae mari patranda forent, omissum fuit. Quid vero consultius esse vel dici potest, quam mari rescindere hostibus nervos, quibus Adversarii ad opprimendos Evangelicos hucusque sunt usi? Heic opus, heic labor, quo hostium vis atque tota Majestas concidat. Pandite vela, agite remos, incepta secundet Deus.

Pour traitter un Vray mariage, la Conference est du tout necessaire, sans laquelle il me semble impossible de faire chose bone et solide. La visite de M. D. vers nous pour le faict de la Religion ne donne tant de soubson, pourveu que la Politique ne cherche overtement L'affaire d'Estat. Ceste visite confortera les bons et facilitera le tout.

On ne se peut aucunement appuyer sur Plart. Car il est le chef du party Esp. très faux, et par les Histoires de la Maison, c'est tous jours appuyé sur la Maison d'Austr (peu exceptez) au grand prejudice de la Religion et Liberté.

Caeterum inter semen mulieris et serpentis, nulla unquam existit amicitia.

Iacto hoc fundamento, Ne Evangelii Adversarios in societatem assumant sibi neu polluant se: Quod Populo DEI per Mosen scripsisse mandatum legimus. Nam polliceantur Adversarii, quicquid velint, fidem nusquam servant, sed mendacii Authorem sectantes toti fallaciis constant; nec per imaginationem uspiam tenendum, istos recte facturos nisi prius fuerint conversi.

Exempla vel ipsius Britanniae Magnae olim et nunc nostra cum Hisp. societas id truculenter ostendunt; etiam antiqua omnia, prout in S. Annalibus relatum est. Quis se credet istis, qui nobis Religionem libertatemque tollunt?

Prout ergo exitialis est Adversariorum nobiscum conjunctio, sic e contra Vera Evangelicorum amicitia, quo arctior, eo tutior et gratior DEO foret, quae magis magisque fovenda, propaganda, stabilienda et perpetuo erit conservanda, ne ullis posthac Adversariorum artibus labefactari, neve a se invicem divelli possint. Sique (quod DEUS avertat) inter eos oboriatur controversia, sanctissimo Iure res erit omnino

componenda, ut indivulsi hostes Regni DEI proruere ac Davidis more confundere et contundere valeant. Heic Salus omnium nostrum sita sit. O sanctam amicitiam, O securam pacem. O faelicitatem perennem!

Capita inserenda:

1° Rheti trium Foederum restituantur in pristinum statum Religionis et Libertatis, tam in suis propriis ditionibus, quam in suorum subditorum regionibus, nempe Valli Tellnia, Ciavenna et Bormio, prout stabant ante Annum Dni 1617. Abolitis iis, quae contra veniunt in quibuscunque pactionibus aut capitulationibus cum Rege Hispaniarum ab eo tempore factis.

Rationes.

Nam primo Regnum DEI certis finibus terminari, nobis videri id impium. Secundo etiam a Gallis semper eodem modo antehac pactum fuerat, sed pactis non steterunt; Ea de re offensi, Rheti amicitiam cum Hispanis contraxerunt, non ita tamen, quod Communitates Evangelicae Religionem suam vel libertatem excluserint (quod nunquam constabit) sed hoc factum nonnullorum Hispanizantium fraude.

2° Propugnaculum le fort de Fuentes in confiniis Rhetorum situm diruatur.

Ratio.

Nam sublata hostilitatis suspicione, prout Rheti munitiones suas, utpote le Fort Mantell et le Fort du Rein demoliti sunt, sic aequo jure diruendum Fuentes.

3° Transitus per agrum Rheticum Hispanicis copiis non armatis, sed sine armis concedatur.

Ratio

Quid pari modo pacti sunt cum quinque Pagicis.

4° Expurgetur articulus Foederis 6 — Pagicorum cum Rege Hispaniarum initus, ubi cautum, si inter dictos Pagicos et Rhetos quacunque de causa bellum oboriatur; ut Rex tum Rhetorum ditionem invadere teneatur.

Ratio.

Nam nisi hostilitas cesset, pax foret intuta.

5° Evangelicis Rhetis stipendia merentibus in Regis Hisp. ditionibus concedatur liberum Religionis suae exercitium.

Ratio.

Nam Atheorum more vivere indignissimum, nec ullo pacto ferendum.

Reformanda etiam est Respublica nostra, ne Hispanizantium solita fraude res denuo ruat in pejus.

Indigitent vicissim Amici, qua in re ipsis inservire possimus, communi Evangelicorum bono.

Postremum discupimus arma Confoederatorum non diu manere ociosa.

Memoriale S. A. DNO

Scopus.

Causa communis, Religio, Libertas, Securitas.

Media.

Primo Evangelicorum arcta et inseparabilis conjunctio et invigilatio, ne in posterum a sese divelli patiantur.

Secundo, Hostium communium divisio, bellaque magis magisque fovenda.

Videamus per partes:

D. *Austriacae* potentia, omnibus Principibus infesta, eo usque minuenda, donec ei Babyloni tegendae vires deficiant.

Hispania per Lusitanum Regem lacessenda, cui etiam suppetias ferre nostri commode possunt. Ibi non multi sunt ad resistendum loci muniti.

Gallia assidue dextreque concitanda, ut desaeviat in Hispanum, ut per accidens causam nostram agant, arma tamen nostra cum illis commisceantur.

Quod si Anglicanae Reip. insidias struant Galli, uti fertur, iidem divellendi et Evangelio lucrandi.

Italia pro communi Libertate vindicanda, ut tandem aliquando Hisp. jugum excutiant, incitanda.

In *Germania* Evangelici omnes in partes Confoederatorum Evangelicorum tradendi.

Eapropter in Helvetia et Rhetia transitus mature occupandus et muniendus probe ne Austriaci vires conjungere queant. Hoc ni fiat, occupabitur Rhetia ab hostibus procul dubio et actum erit de eorum Republica et Religione. Nec sola diversio sufficit, sed occupatio transitus pernecessaria est, aliter pro Evangelicis retineri non possit.

Impedimenta.

Summa prudentia divellendae hostium vires, nam conjunctio Evangelicorum metum injiciens illis, sese pariter conjungendi ansam dabit.

Cavendum ne Helvetia et Rhetia a corpore Evangelicorum ullo pacto divellantur, sed cum sint Hostibus viciniores, prudenter et fortiter defendendi, facto in hunc usum Fundico, ut aiunt, stato. Maxime vero cavendum, ne corruptores largitionibus, supplicationibus, minis eos corrumpant. Nam auri vim quandam ad Helvetios corrumpendos clam missam accepimus: Ideo sedulo adversariorum artes eludendae.

Insidiae, quae a filiis Homicidae struuntur, indies praecavendae, imprimis Protectori Cromvelio qui in causa nostra, ut primum movit se Caput est, quem discupimus salvum; protegat eum cum ecclesia DEUS.

Haec paucula et extemporanea summatim ad vos perscribere visum. O silentium.

(Kollac. R. Whitling.)

LXVIII.

Barbette J. Jindř. Boeclerovi (regest).

Z Amsterodamu 1655 — 5. února.

Poptává se po Hesenthalerovi a podává některé zprávy o Hottonovi a Blondelovi.

LXIX.

M. Hesenthaler J. Jindř. Boeclerovi (úryvek).

Ze Stuttgartu 1655 — 9. února.

Posílá mu Komenského díla: Eruditionis Scholasticae pars I. a II. a vyžaduje si od něho posudek, který bude i spisovateli velmi milý.

Comeniana nuper submissa in Tuo sunt peculio, quae jam accipis eruditionis scholasticae partem I. et II. prout etiam dabitur perlege quaeso atque tum una cum judicio tuo, quod spondeo, ad me remitte. Faxo ego, ut quemadmodum optimus quisque his opusculis ad majorem perfectionem exsarciandis delectabitur, ipse autor multas gratias tibi publice sit acturus. Talem quippe censorem, consiliorumque socium, his subsidiis, quae tibi abundant, instructum, diu est, quod desideravit.

LXX.

J. J. Boecler Barbettovi (regest).

Ze Štrassburka 1655 — 21. května.

Hesenthaler pro ženu zapomněl na všecko jiné.

LXXI.

J. A. Komenský S. Hartlibovi (úryvek).

Z Lešna 1655 (?)

Přípravy pro strojený útok, patrně za účelem osvobození zemí českých.

De tractatu quem secum habebit (sub titulo FELICITAS GENTIUM) consilium inibitis quam primum perlegi poterit a Te primum, deinde ab illis, quibus (forte) mandabitur, ut describatur typis.

LXXII.

J. A. Komenský S. Hartlibovi (?) (úryvek).

Z Lešna 1655/6.

O hotovosti Sadovského do boje: čas utíká, okamžik se blíží, proto dal listonoše na svém vlastním voze dovézti do Štětína.

»Vale interim a D. B. S. multum salutatus, qui nostrum hunc suo curru Stetinum usque (celeritatis ergo) devehi curat, anxie Vestra exspectans, quia tempus labi videt. Utque suum opus promoveri optat, ita promoveri optat alienum, unum esse Unius Dei opus persuasus.«

LXXIII.

Jan Valter Biermann M. Gertichovi.

Z Břehu 1656 — 22. května.

Kníže z Lehnice nabídl Komenskému po zpustošení Lešna rektorát gymnasia v Břehu.

»Massen Sie Sich denn gnedig hernehmen lassen den Herrn Comenio den Rectorat hiesigen Fürstlichen Gymnasii aufzutragen.«

(Kollac. vyd.)

LXXIV.

Sam. Hartlib Pellovi (úryvek).

Z Londýna 1656 — 5. října.

Komenský uchýlil se do Amsterodamu.

Mr. Comenius his wife, with a maid and 4 children came to Amsterdam.

LXXV.

Jan Matthiae J. Duraeovi.

Ze Strengnäsu 1657 — 11. března.

Těší se jeho působení, též sám hodlá k svým dřívějším pracím »Ramus« atd. přidati ještě třetí. Chválí snahy Calixtovy. V Kodani Bangius vydal podobný spis »Oliva Pacis«. Arcibiskup Švédský je sice též pro věc irenickou, ale pro starobu není povolán k zakročení. Měl by protektor Anglie psáti králi Švédskému a kurfirstovi Braniborskému; nyní, když tato dvě knížata mají spolek s knížetem Sedmihradským, je naděje, že věci pěkně budou prospívati.

Plurimum Reverende Domine!
Fautor et amice venerande dilecte honorande!

Allatae mihi sunt literae tuae Amstelodami Mense Januario scriptae, e queis et candorem tuum et intentissimum promovendae pacis desiderium perspexi. Mihi quidem in his meis calamitatibus, quibus immatura morte ereptam dulcissimam conjugem lugeo, nihil poterat magis esse solatio, quam quod hanc imprimis epistolam tuam inopinato nactus, ex ea fuerim certior factus de statu rerum tuarum caelestisque instituti tui successu. Benedicat conatibus tuis ulterius Deus, teque, hoc ipso inter mortales immortalem fieri patiatur, quo solo illustratur Divini nominis ejus gloria. Versor et ego in eodem hoc argumento, et ut scis operam omnem et preces in hoc confero, additurus prioribus Ramis duobus tertium quandocunque se obtulerit opportunitas. Sed obstitit antehac aegritudo corporis, nonnunquam pertinacia quorundam hominum, qui, ut semper in se bona fieri assolet, instituto huic objicere conantur moram. Non vidit adhuc seculum nostrum neque studiosiorem pacis neque optimarum artium studiis florentiorem theologo illo primario Helmstadiensi Calixto; neque tamen non potuit Vir ille alioquin satis prudens optatam attingere metam, inter tot adversariorum obstinaces pugnas. Quid de aliis cordatis dicam? optant certe omnes, et ut hoc sacrum pacis negotium bene cedat, enixe vovent, quorumcunque mentes pietatis sincerior affectus imbuit. Itaque in re tanta tamque difficili nullum inveniemus sanandis dissidiis remedium accomodatius quam si removeantur initio obstacula et praecipuo nonnullorum ingenia titillans ambitio qui suae gloriae demptum arbitrantur quidquid cesserit alienae. Iam in Daniae regno idem hoc pacis studium quoque micat, ut a reverso ex Germania per Daniam filio intellexi, nominatim Doctor Thomas Bangius, Hafniensis Bibliothecarius et SS. Theologiae Professor se pacis hujus dulcedine teneri professus est publico aliquo libello quem olivam pacis inscripsit, ingenium suum contestatus. Quod Hafnienses Theologi cum nostris uniri primo possent, non parum ad hoc pacis negotium accideret momenti. Nam quod ad nostros attinet fatendum est inter illos Archiepiscopum omnino paci esse deditum, neque detestari quidquam magis, quam Theologorum nostracium in rebus Fidei certamina; caeterum

haud multum efficere posse, per languorem istum et alia incommoda quae plerumque afferre senectus solet. Mea erga haec est sententia ut impetratis a Protectore Vestro Serenissimo ad Serenissimum Regem nostrum et Electorem Brandeburgicum literis commendatis convocentur aliqui ex ordine Politico quos adeas cum quibus consilia misceas super eodem hoc negotio pacis. Utendum nimirum in hac quoque re Serenissimi Protectoris bonitate et quandoquidem eundem in pacificorum numerum receperat Christianus orbis non alia vi magis consulet prudentissimus Protector posteritati suae quam si aliquam operam huic paci sacraverit. Profecto interposita authoritate Principum opus est serie res tractanda si velimus effici quod tu vir pl. Reverende tanta sedulitate es molitus. Nam si soli Theologi hoc perficiendum susceperint, vix inter ipsos conveniet de ratione ulla, qua tantum aggredi debeant opus. Nunc autem meo iudicio tempora aptissima sunt, ubi Transylvaniae Dux, et Elector Brandeburgensis cum Rege Serenissimo socia junxerint opera. Haud dubie non erit difficile eorum conciliare dogmata circa res sacras quos invicem copulavit felicitas civilis. Habes enim Vir pl. Reverende in Borussia viros eruditos et pacis amantes inter quos a parte Brandeburgensium eminet Bergius, nec detrectabunt communicare tecum sua in hac re consilia. In his sacris rebus curandis tu vir plurimum Reverende defatigari noli. Tanto memorabiliori cum laude facturus omnia sc. in hoc SS. studio, in eadem Borussia in qua juventute tuam es auspicatus senectutem claudas. Vale Vir plurimum Reverende et in Dei gloriam aedificationemque Ecclesiae ejus bene et feliciter rem gere.

Reverentiae tuae

Johan Matthiae Episcopus Stregnensis.

Dabam: Streng: d. 11. Martij A. 1657.

Adressa:

Admodum Reverendo et Excellentissimo Viro Domino Johanni Duraeo, Domino Fautori et Amico meo singulariter colendo.

Známo, že pěkné vyhlídky ve shodu evangelických panovníků ještě toho roku zmařeny byly katastrofou polskou.

LXXVI.

P. Figulus J. Bythnerovi.

Z Gdanska 1657 — 18. dubna.

Úmrtím kněžny Sibylly pozbyl místa, i nabízí své služby Jednotě. Má sice i jiná povolání, ale chtěl by zůstati ve svazku jejím, a proto nedisponují-li seniorové s ním jinak, přijímá u p. Proena péči o sbor nassenhubenský, ovšem jen pod tou podmínkou, budou-li ho seniorové potřebovati, že hned musí dostati propuštění. — Pak následuje kratičká zpráva o záležitosti peněžní, kterak peníze Jednoty skrze Hartliba do Vratislavě dal poslati.

Salutem, Officia et Observantiam!

Venerande Pater, Domine et Fautor plurimum colende atq(ue) observande! Fatis cessit, eheu! Heroina pia, Sancta dixerim, Celsiss(im)a Domina Ducissa, Domina mea: atq(ue) sic dum hanc Caelitibus addixit Collatricem meam, eadem cuncta gubernans juxta sapientissimum Consilium suum Divina Providentia, etiam me statione hac mea missum fecit. Redeo igitur, unde egressus sum, in sinum Matris, proh dolor! afflictissimae Unitatis, ut illa recipiat, quem emiserat. Etsi autem Unitatem nostram sicut et Patriam Universam, dira quaeq(ue) pati, disjectam, dissipatam quin imo quasi deletam jam esse, non nesciam; nullus tamen dubitare possum, quin ille qui occidit et vivificat

etiam illam vitae et vigori pristino tandem, et brevi, restituturus sit: ideoq(ue) me ab ipsius Corpore avelli neutiquam patior. Offerunt se apud Peregrinos Conditiones: ast mihi propositum est in loco manere, donec Vestrae, admodum R(everen)di Patres, voluntatis certior fiam: Et quia etiam in hoc loco Ecclesiae collectae et colligendae in ditione sua Nassenhuben, prope hanc Civitatem in Zulavia Gedanensi, me admotum esse cupit D(omin)us Proën, nec facile perspiciam, quo et qua vestris mandatis antequam halcyonia nobis restituat Dominus, transferri possim, fortassis annuam tantisper D(omi)ni Capitanei desideriis, ea tamen lege atq(ue) conditione, ut vestrum sit, Patres, sive id ratum habere, seu alio, ubi id usus Ecclesiarum nostrarum postulaverit, translocare me pro lubitu et consilio vestro. Interim super his etiam Vestram mihi prima quaq(ue) occasione declarari Voluntatem, filiali cum observantia perofficiose peto. Ante annum circiter, pecuniam quandam nomine Rdae Paternit(at)is Tuae pro filio, ad Clar(issi)mum D(omin)um Hartlib Londinum curaram; cum autem idem D(omin)us Hartlib postmodum ad me scripsisset, dictam pecuniam undecim lib. sterl. penes se remansisse, nec etiam Eccl(esi)ae Belgicae, quod ibi contractum erat debitum se persolvere voluisse, persuadens illis, facilius eos hanc juncturam, quam Vos, jam omnibus exutos, inq(ue) Exsilium actos ferre posse, rogavi ut eam sive ad me sive ad vos recta remitteret: rescripsit ille se id fecisse, et nihil etiam pro expensis variis defalcasse, integram summam per manus R(everen)di D(omi)ni soceri mei et D(omi)ni Rulicii Breslam ad vos direxisse. Spero itaq(ue) eam ad manus Vestras pervenisse. Interim dum super his responsum vestrum cum desiderio expectabo, oro (Domi)num Jesum,ut vos in his periculis clementer custodiat, Eccl(esi)ae suae Pacem restituat, et vos in illius commoda majoremq(ue) Nominis sui gloriam diu servet incolumes. Gedani 18. April. - 57.

Pl(urimu)m R(everen)dae Dig(nita)tis atq(ue) Paternit(at)is Tuae

Servus in D(omi)no

P. Figulus.

Na obálce:

Plurimum Reverendo Viro, Domino Johanni Bythnero, Ecclesiarum Unitatis Confessionis Bohemicae per Majorem Poloniam Seniori dignissimo, Domino et Fautori meo jugiter observando.

(Kollac. vyd.)

LXXVII.

Kašpar Gertich svému strýci Martinu Gertichovi.

Z Elbinku 1657 — 5. května.

Poněvadž se mu naskytuje vhodná příležitost, píše svému strýci. Spadnuv s podnebí značně si ublížil, ale nyní jest již skoro zdráv. Jenerál Mardefeld odjel na pohřeb své dcery z Elbinku a stal se guvernérem ve Wismaru, kde má pozorovati Dány, kteří se chystají k válce. Po odjezdu velitelově dostává stravu od reformovaných. Pro paní Patmarovou Arnoldi konal odpolední bohoslužbu s následujícím po ní přijímáním. Na Nový rok podával večeři Páně 130 osobám a pokřtil dvě děti. Tamější reformovaní žádají skrze hollandského vyslance na králi Švédském svobodu náboženskou. Dle mínění jeho lépe by bylo prositi Cromwella, aby za ně u krále Švédského zakročil, aby se jim dostalo také přístupu k veřejným úřadům a stejného práva s lutherány. V Londýně Martin Gertich má dva známé, kteří jsou i přáteli Komenského, ti by mohli jim v tom pomoci. Také kníže Braniborský a Sedmihradský, jakož i kníže Bohuslav Radziwiłł mohou jejich věc podporovati. Poněvadž lze očekávati smluvení míru, třeba se vším způsobem domáhati svobody náboženské a rovnoprávnosti pro sebe i potomstvo. I po-

měry státní i církevní v Elbinku jsou neutěšené. V radě městské zasedají osoby nehodné, lid stěžuje si u krále na radu, v církvi jsou též dvě strany, jež na sebe nevraží. V Toruni Arnoldi slavil večeři Páně polsky u Potockých a německy u Lichtfussa; účastnilo se asi 180 přijímajících, mezi nimi purkrabí Herne. Torunští usilovali o reformovaného kazatele, že však pastor Missnius z Krakova určen jest za polského kazatele, spokojí se i s ním. Dvakráte tam hořelo. Zemřel kazatel Hyperik v Toruni a Ursinus v Gdansku; uprázdnila se místa kazatelská v Krokově a v Gdansku. V Kolobřehu ustanoven Viltius. Kníže Braniborský nabídl Arnoldimu po purkrabím z Donína místo se 700 tol., ale Arnoldi zůstane, kde je; měl by též býti místo Bergia, jenž pro pokročilé stáří nemůže již konati svého úřadu. Vypravují, že král Švédský spojil se s Rákóczim a táhne na Litvu proti Moskevským, kníže Braniborský že táhne přes Memel na Litevce; i Gdanští zbrojí; hollandští vyslanci vymohli jim neutralitu. Francouzové zajali hollandské i hamburské lodi. Daně v Prusích jsou velmi veliké a vyplácejí se i sýrem, máslem a pod. Pastor Laboreus obžalován u krále jako rozhodný kalvinista, král však obžaloby té nedbal. Pozdravy.

Reverendissime Domine Superintendens, Dilectissime Pater,
Salutem et amorem tibi precor.

Gdy mi śię pewna, przez kupczyka jednego, do Wrocławia podała okazya, niemogłem zaniechać tego abym WM Dobrodzieja mego pisaniem swym niemiał nawiedzić. Ja z łaski B. miernie zdrow, byłemći w prawdzie w nocy, niewiedząc iż dziura była otwarta, wyzuwając boty, z piętrza zpadł, że mi widzienie, czucie y słuch ustał y gnaty sobie byłem naruszył, ale chwała Bogu żem nic niezłamał, y znowum przyszedł k sobie iż śię mogę przechodźić; lubo długo ten upadok będę czuł. JEM P. Generala Majora Mardefelda już tu w Elbiągu niemasz, pojachał do dom z Coreczką pomarłą aby ją pochował, y zostal już k. rządcą y General Gubernirer w Wismarze, aby tam to miestce opatrzył przeciwko gdunczykowi, ktory śię potężnie do tego czasu gotował na wojnę. Po odjazdu JEM. P. Commendanta znowu mam stoł u naszych Reformatow niektorych, ktorzy mi stoł swoj użyczają, y znajduje śię ich jeszcze więcey ktorzy mi toż ofiarują. Pro Domina Patmar kazałem tu Nieszpor in Coetu Reformatorum, po odprawowaniu Communiey ktorą odprawił P. D. Arnoldi Ja ją przed tym gdy tu jeszcze był JEM. P. Commendant, odprawił w Nowe Lato, gdziem ich miał 130 Communicantow. Dwojem dziecy ochrzcił. jedno obersterowi Szotowi, drugie Anjelczykowi kupcowi, ale przecię petujem śię jako Nikodemita, y mowił mi P. Doktor Arnoldi abym takowych rzeczy gdy mię ludzie o nie proszą nie wzdrygał śię uczynić. Naszy tu Reformaci starają śię przez legaty Hollenderskie u krola Swedskiego o wolność Religiey swojey y o Miesce na ktoreby śię mogli zchodzić tuszą sobie dobrze. Ja bym radził według błahego swego rozumu abyśćie WM (gdy by miał stanąć pokoy, jako tuszę że stanie, gdyż kędy indzie porta belli śię otwiera) jako Duchowni tak y Swieccy albo Politici napisali naprzed do Cromwella (ktory jako zapewnie twirdzą już krolem od Parlamentu mianowany) aby śię on ujął za Religią naszę, y dla tego do krola Swedskiego napisał, y nie tylko to, ale aby y ad libertates, munia, privilegia, officia pari passu cum Luteranis (kiedy oni Regimen tenent) byli przypuszczeni, aby sollicitował, wszak tam w Londinie WM maćie Darunssa y potym y drugiego ktory wielkiem przyjaćiełem jest X. Commeniussowi, ktorzy mogą względem tego sollicitować. y Do książęćia Brandeburskiego rozumiem że y ten niebędźie od tego, żeby toż niemiał sollicitować. y tam WM maćie ktorzy mogą urgere respectu hujus rei, X. Stosziassa Wendelina y Schlemüllera, y do kśiążęćia Śiedmogrockiego Rakoczego u ktorego WM maćie Constantyna Schaumiusza, ktory będąc Secretariuszem może też wiele w tym uczynić, y do kśiążęćia Bogusława Radziwiłła y ten wiele może w tym. gdyż ma wielką łaskę jako u kśiążęćia Brandeburskiego tak y u krola Swedskiego y do Panow Poslow Hollenderskych niewadźiło by podobno jeszcze raz napisać y sollicitować, aby tym czułymi byli, zwlaszcza iż P. D. Arnoldi chce do domu jachać. Teraz czas jesli stanie pokoj, aby śię naszy mieli na baczeniu

y omnem moverent lapidem, żeby jako wolność Religiey swojey wszędźie mieli, tak też aby ad Immunitates, libertates, officia, dignitates una cum Lutheranis byli przypusczeni, zwłaszcza iż oni na to gołą, aby nas jeszcze bardźiey mogli zatłumić y wykorzenić. Co P. B. czyni, pospolićie przez srzodki czyni. WM srzodki maćie. upatrujćież tedy WM, coby było z dobrym jako nas teraz żyjących, tak y tych ktorzy po nas przydą. Jeżeli teraz nie wskoramy, ledwo wskorać będziemy. Życzył bym abyśmy upatrowali wszyśći nie tylko co naszego, ale co cudzego jest, abyśmy też mogli mowić, jako Christus mowi: wam to pożyteczno, aby śię tak wszyśći za jednego, a jeden za wszystkie ujęli. Tu w Elbiągu jako in Politia, tak y in Ecclesia nie barzo dobrze. Magistratus dominium suum quasi perdidit, bo tam między nimi są nie tylko Patres patriae sed et perditores patriae assentatores, at consiliarii Regii faciunt non quae civitati, sed Regi conducunt. Plebs powstawa y skarży na Senatum u krola in Ecclesia, nam illi qui sunt Lutherani in duas se diviserunt partes, alii pastores, quos vocavit Senatus, partes Senatus tenent, at hi habentur pro Philippistis; alii pastores Regii, Consistoriales, hi tenent partes Consiliorum Svecicorum et eorum qui annihilant authoritatem Senatus, et hi puri puti sunt Lutherani qui Elenchum nominalem usurpant. W Toruniu P. Arnoldi też odprawił Communią y po polsku u JEM. P. Potockiego y po niemiecku u JEM. P. Lichtfussa. Było ich tam Communicantow 180. Communikował też publice JEM. P. Burggraf Herne u kterego był Vigilantius. Byli też Torunczanie tey intenciey starać śię o Reformackiego Xsięza, ale iż tam zawolano za kaznodźieję polskiego X. Misoniusza z Krokowa od P. Krotowskiego. umysł swoj podobno odmieniają y owym śię contentować będą. W Toruniu przez jeden rok dwa razy ogień był. Teraz znowu niedawno za X. Hyperikíem, na przeciwko nowey szkole zgorzało 10 domow y mało też tam wszystkie niezgorzały, skrzynią ratowano. X. Hyperik w ten czas kiedy P. D. Arnoldi wyjachał z Torunia, już konał. X. Ursinus we Gdansku umarł. ktorego Gdanszczanie barzo żałują, a to dla tego iż był człowiek spokojny. Vacuje tedy miejsce w Krokowie y we Gdansku. w Kolberku już Censitią zasadzeno niejakym Villiuszem, rozumiem że go X. szwagier P. Hartman zna, Licenciat S. S. Theol. u P. Prima. w Gdansku też condićija była, ale ją już komu inszemu obiecano. Kśiąże Brandeburskie ofiarowal P. Arnoldowi przez P. von Donah kondyćią, obiecując mu 700 twardych talarow, ale woli zostać przy Conditiey Franekerskiey. Miałby być na miejscu D. Bergiusza, ktory już zestarzał śię y zdołać niemoże urządowi. O krolu swedskim mowią że śię złączył z Rakoczym y idźie do Litwy na Moskwiczyna. Z drugiey strony idźie Brandeburczyk do Litwy, przez most ktory zbudował przy Memle. Gdanszczanie znowu zaprawili Biun, ktorą woda szla do Załawcy. szanc tam usipali y kilka dźiał tam zostawili. byli tam w kilka tyśięcy. P. Poslowie Hollenderscy, jakom zrozumiał, im znowu wymogli neutralstwo, ktore jesli nieprzymą już też y słowa względem nich mowić niechcą. Francúz zarestowal okręty Hollenderskie y Hamburskie nic pewnieszego jako wojna. Francúz ma 400 okręty wojenne, ale śię go przećię Hollendrowie nieboją. Rozumieją niektorzy, że to znaprawi P. Swedow, aby tak Hollendrowie tym prędźiey wedlug woli y upodobania swedskiego pacta muśieli zamknąć. Exactye tu wielkie w Prusiech: nawet od humulek, masła, mędel jaiec muszą dawać. X. Laboreusz WM pozdrowia, ma też swoje kłopoty, już kilka razy na niego skarżono przed krolem że to Archi-Calvinista. ale śię krol zasmiechnął y rzekł: dajćież pokoj temu dobremu czlowiekowi, wszak jusz stary. Girzy Conrad stary P. Oćiec Zęćia WM umarł, tylko cztery dni chorował. P. Corka waśźiey dźiecey wszystkie WMśći pozdrowiają y słuszby swe zalecają. Także y Paniey Matce. Życzą aby WM aspoń raz mogli widźieć. P. Laurin, Pany y dźiecy jego też WMśći pozdrowiają. z czym WMść. P. B. y opiece jego Swiętey oddawam zostawając

WMśći Dobrodzieja y Ojca Swego życzliwym
y słuze gotowym Synowcem
Casp. Gertich m. p.

Dałem w Elbiągu Anno 1657. dnia 5. maja.

List WM moy Dobrodźieju nie czytaj z Affectem, mogłby podobno obraźić WM, jakobym ja chćiał poprawić WM albo naganę dać że WM. nie czujećie w tym co do WM należy.

Na obálce: Herren
Herren Martino Gertichio
meinem vielgeliebten Hr. Vetter
zuselbst eignen Händen
abzugeben in Bresslau bey
Hr. George Schmeetaw.
In Vrsske.

(Kollac. Dr. J. Bidlo.)

LXXVIII.

P. Figulus Martinu Gertichovi.

Z Gdanska, 1657 — 16. června.

Posílá prostřednictvím Jiřího Fridricha ve Vratislavi 1223 polských zlatých pro chudé Lešenské, z čehož většinu prostřednictvím faráře Hyperika z Toruně dostal od soudce Putzkého (bezpoch. patrona církve bratrské v Krochově u Gdanska), jejž nazývá svým větším dobrodincem než vrchnost, u které sloužil. Diví se, že nemá od seniorů ještě odpovědi. Týž pán, »Unitati addictissimus«, jen z ohledu na nouzi Jednoty rozloučil se s farářem svým (Janem Musoniem, farářem v Krochově 1640-57, potom u sv. Jiří v Toruni, —1669) a chce přijmouti faráře Glewice, jejž jim doporučil zesnulý Ursinus. Gdanští jsou o náhradu za † Ursina ještě v nejistotě, rádi by měli »perfectum« a soudí o šlechetném muži a milém příteli Arnoldovi, že jest »levis« a »Švéd«. Vůbec bude Bůh obec tuto trestati ještě zvláštním způsobem. Figulus připověděl již panu Proenovi pro Nassenhuben; vypočítává příjmy své tam. Propuštění dostane teprve po pohřbu vévodkyně († 26. března 1657), který určen až na 11. července, ač páni synové již před 6 nedělemi přibyli. — Zprávy politické: Gdanští zakládají své naděje ve spolek mezi Moskvou, Dánskem a Hollandskem. Od Komenského z Amsterdamu 6. června zvěděl, že Angličané s Francouzi budou proti Hollanďanům, protože tento stát je při straně španělské.

Surgat Lux miseris, videantq(ue) [e] Sione Salutem!
Annue Tu votis Christe benigne meis!

Dobrodzieju namilszy, list WM. de 13. Maji dopiero VI. hujus przyszedł do rąk moich. Niewiem gdzie śię tak długo zabawił: czy stilo veteri pisany: a niewiem jeżeli też na moje pierwsze de 28 Martii, wnet po śmierći naszej Nieb. księżny. Muśimy pewnego kogo mieć we Wrocławiu. P. Jana Fridricha brat co sam miesska. P. Jerzey Fridrich człowiek arcy dobry y cnotliwy, mojim wielkim przyjaćielem zostawa jusz od roka: podobnoć nalepiey przez te(go): albo też y P. P. Szmetaw. Miałem śię wnet że do pisania responzu wprzeszłą Srzodę, dostawssy we wtorek listu WM. Dobr. »Lecz te pieniądze zatrzymały: P. Ursinowa (ktora i z swoimi barzo wielce pozdrowia) niemiała tych pieniądzy z Torunia, od Nieb. X. Hyperika (ktorego w trzećie święto Swiąteczne pogrzebiono) ale kupiec P. de Kuyper, moj także znaczny przyjaćiel: a że onego także doma niebyło, w folwarku śię bawił kędyś za miastem, niemogłem śię z nim widźieć aż wczora. Powiedział, że tych pieniądzy z Torunia X. Hyperik dp. kupcowy tamecznemu oddał fl. polsk. 892 gr. 11 a iż tenże kupiec będąc luther[anin] niewygodźił darmo, wźiał Proviśiey (takto zowią) 4 fl. i tych gr. 11. Także P. de Kuyper oddano wszystkiego

fl. polsk. 888, ktore też przyobiecał oddać, kiedykolwiek inszym czasem go nawiedzę. Przy tym wspomniała też P. Ursinowa iż tam jeszcze coś miało być, co śię nieb. w ręce dostalo na ubogie Leszniany, kazała inszym czasem przyść: y szedłem we czwartek do niey, a oddała mi: naprzod 65 fl. pol. a przy tym list od Dra. Arnolda: w ktorym postrzegłem, że coś jest, a że tak w listach pieniądze teraz przesyłać niewarowno; zarazem tu przed nią otworzyłem go; y znalazło śię w nim sześć czerwon, albo 36 fl. p. Listeczek nieczytany tu przesyłam y to co w nim było w ogólney Summie: X. Vechner prośil, że bym do tego wszystkiego przybrał trzydźieśći y dźiewięcż Dukatow od P. P. Szmetaw, a że z tego coś ma także WM. należeć: a tym P. P. Szmetaw będą radzili, bo list także do nich zasyła. Summa tedy tych Summarum, co teraz P. Jerzemu Fridrichowi oddam, będźie: 1223 fl. Polsk. WM. immediate odbierzesz 989 fl. a tych 39. Dukatow P. Smetaw śię sprawi, podobnoć to jego prywatna. Proszę, że byś WM. Dobrodż. jak naprzedzey Recepisse odpisać raczył: gdyżem ja wszystkim tym muśiał nomen obstringere. Brat Musoniusz jeżeli nie dziśia, tedy w poniedźiałek cale z swoimi do Torunia jedźie. P. B. dajże mu błogosławieństwo swoje. Pozdrowia WMśćiow Oycow łaskawych dźiwując śię że responsu żadnego niemoże od WMśćiow otrzymac. Jako y JEMść P. sędźia Pucki (kmotr. Synowi mojemu młodszemu) Dobrodźiej moj więtszy aniż dwor, kto remum służyl, niepomału śię dźiwuje, co za przyczyna że ani WM. ani X. Glenik odpowiedźi na jego powtorzone niedajeđie: y barzo mu wdzięczna była ta deklaracya WM, ktorąś WM. w liśćie mojim względem tey tam krokowskiey Sprawy Uczynić raczył. Te pieniądze u X Ursinowey od niego były, Jest Unitati addictissimus: y powiedział że kiedyby on nieupatrowal pospolitego Unitatis pożytku y potrzeby nie tak łatwie by śię był z swoim księżem rozstać chćiał y mogł. A ponieważ X. Ursinus krotko przed śmierćią (18. Apr.) pisząc o tym do X. Muzoniusza X. Gleniga nastręćił y mianował, przy tym śię też JEMść zostać chce, a inszego nie pytać; a jusz o tym y do WMśćiow Oycow, do samego X. Gleniga pisał, od żadnego jednak responzumu nieprzyszlo żadnego. Kogo na miejsce Nieb. X. Ursina chcą mieć jeszcze niewiem: radźiby niejakiego perfectum, ktoryby wszystkie miał, ktorych oni chcą przymioty. Aleć go nie tak łatwie dostaną: o tym zacnym człeku y przyjaćielu miłym Dr. Arnoldźie nikczemni ludźie mowią że levis, a Szweda. Zgoła y ten tu zbor będźie P. B. osobliwym jeszcze jakim obyczajem karał. Ja przyobiecałem jusz JEMśći P. Prymowi Majętność ta jego zowie śię Naszenhuben w Zuławie Gdanskiey, mila od miasta: gdźie teraz dla wpadow Szwedskich mieszkać nielza. JEMść daje 200 fl. a zgromadzenie także 200 fl. a jakieś Taffelgelt 60 fl. Halb ruth holtz, y wolne mieszkanie. Jeszczem ze dwora nie jest odprawiony, lubo JchMść. P. P. wojewodźisowie już przed sześćią niedźiel przyjechali: pogrzebu jednak jeszcze niebylo. A ja mam kazania pogrzeb. odprawić: zaczym odprawa moja będźie po pogrzebie, ktory naznaczono pro 11. Julii. Interim zwyczajnym trybem tu we dworze służby B. odprawujemy. Gdańszczanie jako raz w łeb zaszli, tak w tym sopore sami giną a swoich w niwecz obracają. Teraz wszystka ich ufność (lecz niewiem żeby według Boga) w tey lidze, ktora stanęła miedzy domem Rakuskim, Czarem Moskewsk., krol. Duńskim, Hollendrami etc. Duńczyk coś poczyna, kilka okrętow zahareztował Swedom: lecz gorąnco śię nań gotują. Podobnoć niedługo tam niedaleko od Dankowa mizernego, o krolu swedsk. WMść. usłyszyćie. A jeżeli succurs cesarski idzie, prosto nań uderzy k Sw. a potym na Duńczyka ma wolą. Moskwiczyn niczego jeszcze latoś niepoczął. Powietrze y w Litwie y w jego Moskwie srogie panuje, w Angliey zgoda stanęła. P. Protector ma zostać Protectorem titulo ale zaś juxta nowam a Parlamento conceptam Regiminis Regii normam gubernare. Między Hollendrami i Francuzami jeszcze nie zgoda, y ći y owi do miecza śię mają. Z Angliey pośilki wielkie idą do Francyey. A isz Protector dowiedźiał śię, że Hollendrowie Hyżpanowi przyobiecali śrebrną flottę, z ktorą owi sub Insulis Canarijs teraz stoją do dom przyprowadźić, rozkazał Blakowi pod Canarijs leżącemu, zabierać promiscue kogokolwiek potka tam albo sem idącego. Zkąd znać, iż Angielczycy z Francuzami przećiwko Hollendrom będą, gdyż oni z Hyszpanem przećiwko nim przestawają. To

mam od X. Ruliciusa a P. O. Comen. z Amsterd. de 6. Junii. Laskawemu oycu X. Seniorovi pozdrow, y posłusz(eństwo) moje racz WM. oddać; y domowych a inszych Braći y przyjaćioł mile pozdrowić.

Cursim Gedani 16. Junii 1657.

Do mnie pisząc tylko H. H. Petro Figulo Dantzig.

WMśći Dobr. mego Sluga wierny
Piotr Figulus.

Na obálce:

Dem Wohl Ehrwürdigen, Achtbaren und Hochgelehrten Herrn Martino Gertichio U. F. p. M. P. Seniori, meinem sehrvielgeehrten geneigten Herrn u. Förderer etc. anietzo zu Ursk.

(Kollac. Dr. J. Bidlo.)

LXXIX.

Nejmenovaný Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu — 26. července 1657 (nebo 1658).

Přál by si, aby Beale odpověděl na jeho pochybnosti o Drabíkovi, jmenovitě o jeho zjevení 112. v. 7, týkající se volby císaře. Mimo jiné známé námitky proti jeho zjevením, že se nesplňují, jest i to, že při každém stojí »jestli, jestli«. Některé z nich Komenský nedal vytisknouti.

»I may not speake with Com. about them, for he is presently in dem Harnisch, und hath his explications which I like not Mr. Figulus is whole of my mind, and tolt me that Drabicius besides other faults somwat conceitet to. Mr. de Geer ist so eingenommen durch Com. dass nichts mit ihm dargegen zu sagen ist: and yet now they will suffer much in regard of the Election of the Emperor: upon which au did lodge. I feare I feare, that this is a deepe stratagema to cast something upon Com. that his admirable didactica et pansophica he not esteemed, herewith thare willbe more good done in the worlden by any thing This hass been and is still now my meaning —

Comenius goeth now forth in pansophia: if he live yet ½ year Y hope we shall see what he can doe; but wee will not yet print it. Schoff is at Groningen ...., I must now leave Didactica to the blessing of God. If Comenius should dye before his returne into his Country: and before he sett the crowne upon Ragotsy, whee should you say to the Visions, and yet he is much atraid of it: It it be of Good, that he shall returne etc he must believe up meanes: yet believe it. One thing more of the Visions: there is on or more of them this (that if the Elector choose not him to be the Emperor where Oraculum told whole Germany shall be turned into dust) but there is nothing made known. Elector a Drabicus: free Command, noe transgression

Vale et ama.

A Monsieur Monsieur Hartlib
a Londres.

At his house near Charing Cross overagainst Angolcourst.

(Kollac. vydavatel.)

LXXX.

Nejmenovaný Komenskému (úryvky).

? 1657 — 27. srpna.

Námitky proti revelacím Drabíkovým, jež pisatel vysvětluje pro proroka dosti čestně, totiž nesmírnou touhou vyhnancovou po domově. Přes to však napomíná k opatrnosti.

Quo Apostolico exemplo et privilegio fretus, de Teque viro Veritatis undique studioso bene persuasus, animi mei arcana in sinum Tuum effundere non verebor: *Te per Deum et Dominum Iesum Christum obtestans, perque imminentem illius adventum et nostri ad eum toto animo speratam aggregationem, ne haec aliter quam ex mero amoris et miserationis affectu profecta, accipere velis.* Ego si quid ex ignorantia peccasse deprehendar, promitto me docilem ....

Ad rem ipsam veniendo, quinque in his Revelationibus observo, quae spiritum hunc nobis merito suspectum reddere debent: non scil. ex Deo, sed aliunde, excitandum esse.

Primum est, *quod ipsimet qui spiritu hoc ducebantur de veritate ejus dubitabant.* Ut Kotterus Revel. 5. v 2.; et 23. v 50. Similiter Drabicius Rev. 5. v 4. etc. *Et quod quae tamquam signa boni spiritus dabantur nihil miraculosi habebant.* Te ipsum judicem appello Vir docte, lucemque qua Te Pater luminum illustravit, Tutumne nobis Evangelii doctrina imbutis, illis credere, qui ipsi de suis Revelationibus tantopere vacillarunt? Vel si ipsi tandem sibi persuadere passi sunt, an aequum nos iisdem tantum tribuere, ut Spiritibus hisce una cum iis credamus?

Alterum, quod spiritum hunc suspectum reddere debet, est, *quod passim in his Revelationibus loca S. Scripturae in sensum a Spiritus S. mente alienum contorta videas.* Ut (1) Ex *Apocalypsi allegantur tanquam ad postrema tempora. Ecclesiaeque visibilis historiam spectantia, quae proprie ad mysterium revelationis Christi in homine, hoc est privato quovis Christi servo pertinent.* Qualia sunt Apoc. 6. v 9. De clamore jacentium sub altari. Item, de mysterio septem Tubarum; de septem Tonitrubus: de septem Vae: de Jezabele (ex Apoc. 2.), de Libro septem sigillorum etc. (2) *Quod Ecclesiae Bohemicae applicantur praedictiones propheticae, quae nonnisi Ecclesiae universali,* aut Reipublicae Judaicae, *competunt.* (3) Quod mysterium de Libro septifolio, historia, Eliae, Jacobi et Esavi, aliaque (apud Kotterum passim) in miras et insulsas allegorias trahuntur.

Tertium, quod spiritum hunc nobis merito suspectum reddere debet, est, *quod praedictiones illius plurimum eventu non comprobentur.* Ut de Friderico, Racocio, aliis.

Quartum, *quod quae rogatus spiritus ille ad sui justificationem adducit* (bonumque se spiritum esse) *ad conciliandam Angelicam, nedum Divinam authoritatem, nullius efficaciae sint* Ex. gr. Quod adjuratus quis esset respondit: *Non ego te abduco a Deo, sed deduco ad Deum* etc. quasi hoc idem de se quilibet deceptorius spiritus (ipseque qui pro Deo coli vult Antichristus) praedicare non possit ....

Maximum tamen est (quinto) quod spiritum hunc suspectissimum reddere debet, *Quod ad bella, clades, ad violentasque proximis inferendas manus, provocat.* Illud enim quam a Christi vita et doctrina alienum sit, quis nisi cum Galatis jam fascinatus, et in aliud Evangelium abductus, non videat? Interroganti Kottero *An pro Fide bellum gerere liceat?* respondebatur: *Conscientias oppugnare, et gladio ad Religionem cogere, non esse fructum arboris vitae, et Vitis Christi* (Cap. 1872). Et tamen invenias hic passim (praesertim apud Drabicium) tanquam si Christus ipse classicum caneret: Ut Rev. 179. 10. et Rev. 263. 22. etc.

Sed videamus (inquit) *quid pro se ipso spiritus hic respondeat*, Rev. 300. 4. Ubi objectum proponens nomine illorum, qui mala haec sine sanguinis effusione tolli optant, respondet: *Ego vero ut pridem ita hodie occidi eos mando, qui occidebant animas etc. Fiat ut mandavi: nam egone male egi, dum Mundum impiorum aquis delevi? Et Sodomam igne subverti? An Elias egit male, Baalitas jussu meo mactans? etc.* Quasi vero quia Deus ante promulgatum Evangelium tale quid mandavit, etiam nunc licitum sit. Quod de Elia Baalitas mactante allegatum, majorem exempli speciem, quam patrocinii specimen, habet. Non enim quod Deus extraordinario zelo fecit semel, id nobis temere pro exemplo sumendum. Non ignoramus quid Dominus discipulis, ad exemplum Eliae provocantibus, responderit: *Nescitis qualis spiritus vos estis: Filius hominis non venit perdere animas.* (Lucae 9. 54.) Spiritus ergo Drabicii ad exemplum Eliae pariter provocans, merito nobis suspectus est, non esse spiritum Christi: Drabicioque dicendum, *Nescire illum quo spiritu agatur. Nec est quod de duplo filiis Babyloniae reddendo* (ex Apoc. 17. v 16., 17.) *huc trahatur:* quia non sic intelligendum, quasi pii duplam saevitiarum mensuram essent retributuri unquam *(quod ab agnina ipsorum natura prorsus abhorret):* sed quia Deus per manifestationem gloriae suae suis salutem, impiis autem duplum poenarum allaturus est, pro temporali afflictione temporalem et aeternam illis reddens. *Videndum ergo ne forte hi spiritus ex eorum numero sint, quos post effusam phialam sextam* (Apoc. 16.) *prodituros fuisse, et abituros ad Reges Terrae, ut eos ad pretium magni Dei omnipotentis congregent.* Non ignoro de quo hominum genere Ranas illas Apocalypticas vulgo interpretemur: videndum tamen etiam atque etiam, annon harum Revelationum spiritibus, Gentes ad bella convocantibus, conveniat idem ....

Durum procul dubio videbitur Virum pium, propter Veritatis confessionem Patria exulantem, a Dei protectione sic destitui, ut a tali impuro spiritu decipiatur, sed perpendentibus serio S. Scripturas non adeo mirum videri debet, pios etiam homines a vafro isto et subtili spiritu, qui se in Angelum lucis transformare, imo pro Christo, et Deo ipso efferre potest, decipi posse. Nempe haec sors est piorum, ut per multas tentationes a dextris sinistris explorari nos oporteat.

Quo circa *mirum videri non debet, aliquem nimio Patriae suae amore captivatum plus nimio Religionis et Gentis suae restitutionem affectantem, eoque cum Lothi uxore ad illa quae reliquerat respectantem* (quod ego in Videntibus hisce clare satis animadverto) arrepto inde inimico ansa in hosce laqueos fuisse pertractum. Etc.

Sed qui stat ei ne cadat sedulo cavendum et orandum: technae inimicorum, et laquei Venatorum, si unquam nunc multi et subtiles sunt, quis evadet nisi diligenter caveat? .... Ego pro Drabicio, quam pro Te et me ipso, Deum supplex veneror, dignetur illustrare oculos nostros, ne dormiamus dormitione mortis: ut ne dicat inimicus, *Ego praevalui* etc. Hoc voto concludam, Te obtestans ut libertatem meam ne aegre feras: eademque erga me iterum usus, si quid errare me putas, libere moneas; Veritati me docilem praestabo. Dab. 27. Aug. 1657.

LXXXI.

P. Figulus Mart. Gertichovi.

Z Gdanska, 1657 — 15. září.

Posílá 100 tolarů od svého patrona, jenž určil, aby seniorové si pro sebe nechali po 20 tol., 10 udělili chudému studujícímu z Jednoty, 50 pak aby rozdělili chudým Lešenským bez rozdílu národnosti, jen když náležejí Jednotě. Žádá, aby jeho a opatření jeho patronovi připomněli. Jeho předchudci dávali 400 zl., kdežto jemu připověděli jen 200 zl., tak že s příspěvky od obce obnášely by jeho příjmy jen 400 zl. Aspoň

měl by mu patron dávati tolik, kolik měl od zesnulé kněžny, totiž 500 zl. Zvláště o tom mluviti není v těchto zlých dobách vhodno, ale všeobecně chovance Jednoty mu doporučiti je slušné. Lituje nesnází, v jakých Gertich jest o živobytí a příbytek a sděluje mu rozličné novinky politické, na př. dle listu Komenského z 1. září, že zemřel anglický admirál Blake a že protektor smluvil s Hollanďany neutralitu vzhledem k Dánsku a Švédsku. Hartlib v Anglii viam sternit k umístění Jednoty. Patron Krochovský posílá podporu starším a chudým Lešenským.

Gratia D(omi)ni Jesu nobiscum!

Dobrodźieju kochany, odpisawszy ja onegdaj na list WMśći de 4. Jul. a mając dnia jutrzejszego znowu pisać, względem pieniądzy, ktorem jusz na dwie niedźiele tu miał, y jeszcze teraz do tych co więcey przybyło, o to list WMśći de 13. Aug. mnie oddano. Niewiem, jeżeli to stilo veteri. Bo kiedyby novo, dość by star był: gdyż dopiero 14. Septembr. st. nov. przychodźi. Attestacią żadną od X. Mikołaja a bo dobrodź. X.... niedostałem: Tylko od P. P. Schmettau, że oni tam odebrali. Też pisała B. że wszystko dobrze od WMśćiow doszło. Co śię tych 39 Dukatow tycze: Tym ogolnym ...... dane są, że by WMść. księży Seniorum oddane przeze mnie były: a WMść dla swojey y mizerniejszych Exulantow potrzeby że byśćie tym śię podzielili. Teraz przysyłam tych Sto Thalarow od P. Patrona mego P. Proën, ktory mianowićie kazał ztego WMśćom dwiema Seniorum każdemu po dwudźiestu Thalerow sobie wziąć, dźieśięć na Studenta Jednoty ktorego, a piedźieśiąt na ubozsze Leszniany bez roznośći narodu, ktokolwiek z Jednoty, rozdać. Proszę że byśćie JEmśći Wmść napisać raczyli, a mnie zalećili jego Patrocinio, aby słuszne JEmść dał wyżywienie; Bo mojemu antecessori za lepszych czasow dawal 400 fl. na rok, a mnie tylko połowicę obiecał; z tym co zgromadzenie daje, miał ow 600 fl. a ja tylko 400. Kiedyby przynamniey 500 fl. chcial salarium mego uczynić, tylem miał od Nieb. Xiężny, oprocz 150 fl. na mieszkanie y 80 fl. na drwa do paliwa. Acz in specie o tym wspominać pod te złe czasy podobno śię niegodźi: ale in genere Alumnum Jednoty pieczy jego oddać słuszna. Ach żal mi Wmśćiow, ktorym taką nędzę względem y sustentacyey y mieszkania podupadać przydźie. Boże racz sam ratować wszystkich utrapionych. Już to prożno przydźie WMśći dobudować domczek zapoczęty: y wyglądać z niego, co daliey ręka Panska będźie na wybawienie swoim czyniła; a że by też ubodzy Leśnianie cale wszystkiego y tey jeszcze WMśći ktorey dochodzą poćiechy y otuchy niebyli pozbawieni. Posłowie Hollenderscy 22. Aug. tu ztąd okrętem do Lubeka pośli, u kurfirsta na Tractatach niebyli i niewiemy jeszcze, co tam konkludowano. Z Lubeka pierwszy list mi pisał Doct. Arnold de 8. Sept. y tak pisze: Nos post multas et periculosas cum fluctibus atque tempestate luctas tandem feliciter eluctati sumus atque Lubecam appulimus. Officii mei esse putavi, tibi haec nuntiare. Nova in genere haec sunt: Regem Daniae cum exercitu cedere perpetuo Suecis. Uterque Exercitus quatuor tantum milliaribus distare dicitur. Rex Sueciae cum suis Goldingae est, alter vero cum suis Ripae. Imo Susurrus est eos jam conflixisse, sed Danum infeliciter. Necdum t(amen) pro veris haec scribere queo. Proxima posta prolixius cum circumstantiis. Tractatus pacis hic aut Hamburgi institui debent intra decursum trimestris. Haec ille. Jeżelibyć WMść co do niego chciał pisać, jeno mnie to przysłać. Ze Wrocławia tu do nas za tydzień a ztąd do Lubeka czwartym dniem dochodzą listy. O Rakocym tu zapewne mają, żego cale zniesieno od Tatarow, po uczynionym z Polakami pokoju z wiecznym pohańbieniem swoim. A że Krakow śię wzdał y Poznań. A Czarnecki że idźie do Pomor. X. Comen. z Amsterd. de 1. Sept. pisze: Że Blak General Angielskiey pod Hyspanią floty umarł. Protector floty żadney przeciwko Dunczykowi Szwedom na pomoc nie posyła, bo Hollendrowie wnet by drugiego też pośiłkowali, y takby znowu wszycy Ewangelići sami z sobą śię poswarzyli. Lecz to uczynił, że otrzymał, aby Hollendrowie niepomagali Dunczykowi ani on Szwedźie: ale żeby zjedney zdrugiey strony do pokoju i ligi swojey Dunczyka przywiedli. P. Hartlib w Angliey viam sternit Braći naszey do Collecty: y nadźieja w Bogu,

że tam praca ich lepiey śię im nada. Za dwa dni mieli od classi Hollandica respons mieć y ostatnią rezolucyą, a radę co daliey czynić in Belgio. Jeżeli śię cale nie miało dobrźe nadać; bez odwłoki do Angliey śię puszczą: a Pawla Hartmana chce P. Oćieć z nimi na studium posłać. W Rzeszy pewna wojna y rozterki o Electią wielkie. JEMść P. Patron, jako też JEMść. P. Sędzia Pucki WMśćiow pilnie pozdrawiają a JEMść P. P. Krokowski przesyła 30 fl. ordinarnego subsidium na Młodź a Sto złotych Extraordinarnie, z ktorych 60 fl. WMśćiom Dobrodźiejom Seniorum in partes aequales a 50 fl. miedzy uboższe rozdźielić. Y tak Wechselbrieff jest na 430 fl. Dobrodźiejowi X Seniori posłuszenstwo oddaję, WMśći domowym y wszystkim przyjaćiolom Ja i Żona moja ukłon y winsz ratunku Boskiego Dan we Gdansku d. 15. Sept. Anno 1657.

WMśći Dobr. mego Sł y S. posł.
P. Figulus.

O X. Chodowieckim niewiem y namniejszey rzeczy. Będę pisał do Thorunia. X. Daniel Kopecki z Jordanek, tu przy JEMśći Panu Guldensternie y JEo. Paniey zostawa zdrowy WMśćiow wiece pozdrowia X. Caspar w Elbiongu.

Na obálce:

Herrn Martino Gertichio
Superintendenten ausz Grosz Polen.

Bey Herrn
Herrn Georg und
Ernst Schmethau
in Bresslau.

(Kollac. Dr. J. Bidlo.)

LXXXII.

Mednyánszky Komenskému.

1657 — v září.

Obšírná zpráva o smutném stavu věcí Sedmihradských, jmenovitě o pádu Rákócziho, předpovídaném astrologem Herliciem.

Ultima die Sept(embris) expirabit tempus Cosacis impositum. Si eo usque ad devotionem Reip. Polonicae non redierint, tandem tota vis Polonorum cum Tartaris eos invasura est, et jam ad effluxionem illius temporis exercitus Tartarorum in campis illis degit, et expectat adventum Polonorum; si Exercitus Polonicus pro termino non aderit, Tartari statim redibunt. Quod ad casum lamentabilem Principis attinet, de eo brevibus Vm. Ill. Dm. informare volui. Ille quidem, ut animadverto, fuit fatalis. Nam David Herlicius Astrologus insignis in suo Prognostico manifeste praedixit, quod circa finem Junii fortuna ad Polonos reversura sit, et quod Regno Poloniae res pro voto succedent. Ex quibus autem occasionibus infortunium illud Principem invasisset, breviter id ipsum declarabo. Postquam S. M. Rex Sueciae post captam Brzesciam Lithvaniae in Prussiam discessisset, relicto ad latus Principis Campi Mareschallo Dno. Steinbockio cum certa parte exercitus sui; Princeps confidens Exercitui Suecico ad latus sibi existenti, Brzesciam exercitu suo Germanico fortiter munivit, duobus millibus peditum et mille cataphractis, et exinde reversus recuperavit Warsaviam, unde in hoc solo unico luctuose Princeps conqueritur, quod Sua Ma(iesta)s Eum assecuraverat, se Dn. Steinbockium cum relicto exercitu ab eo non abstracturum, sufficientem enim resistentiam posse habere contra Danum: et res inopinato aliter accidit; post aliquot dies enim D. Steinbockius

cum exercitu suo est per S. Mm. revocatus, et a Principe abstractus: unde inopinatus talis casus totum Exercitum Principis in confusionem perduxit, et praesertim Cosacos, qui statim in instanti discessum parabant, sub specie quidem, quod Tartaros imminere ipsorum Patriae inaudivissent, in re autem ut acquisita praeda se exonerarent. Et unicum hoc dolet Princeps, quod S. M. intentum tale suum de revocando suo milite ab eo occultaverit; Si enim super eo per S. M. tempestive edoctus fuisset; quod si forte revocare etiam illum militem necessum foret, quid in tali casu faciendum? communi consilio deliberassent: tum Princeps de necessariis mediis in tempore provisionem fecisset, sed nec exercitum suum Germanicum supra specificatum Brzesciae reliquisset: sancte enim affirmat Princeps, quod si unicum Exercitum illum suum Brzesciae relictum ad latus habuisset, etiam si a Cosacis derelictus, tamen tam Polonis quam Tartaris sufficientem resistentiam praestare potuisset: sed prouti supradictum est. D. Steinbockio cum exercitu suo discedente, et Cosacis statim a Principe abstrahentibus relictus est solus; quo animadverso Poloni ex omnibus partibus non solum Stipendiarii et tota Nobilitas, sed etiam promiscua plebs ex civitatibus, oppidis, pagis in immensum aggregata, quamvis aperta pugna et aperto Marte Eum non sint aggressi, nihilominus ex omnibus partibus commeatu omnis generis Eum privarunt, ita ut per octo dies solis fructibus et cerasis miles aleretur: inde animadvertens Princeps, quod ex longiori inedia totus miles consumeretur, nolle velle iniquissimis conditionibus pacem faceret (quas quidem nec cupio scire); nihilominus conditio primaria in eo consistit quod Princeps extra suos foederatos contra hostes reliquos Polonorum assistentiam Polonis praebere tenetur: reliqua sunt minoris ponderis. Expedito ex hoc immani Labyrintho exercitu Principis in instanti aliud periculum eos secutum; volentibus enim exercitum per Moldaorum traducere in Transylv. ipsimet Poloni Czarnecky et Mareschallus Principi dissuadebant, ne ipse in Persona ob imminentes Tartaros itineri se illi committat; amplexus est consilium et suis, 800 Polonicis vero 400 equitibus per illum passum per quem intraverat, rediit incolumis. Exercitus cum impedimentis et Artigleria statim sequenti die Tartaros obvios habuit, non resistente Sapiha Polono, qui cum certo exercitu Polonico eos comitabatur: et quamvis per tam immensum Exercitum Tartarorum (quorum numerus excedebat m/80. Armatorum) fere omnes viderentur exstincti, tamen divino auxilio adjuti per 2 dies acriter pugnabant cum Tartaris, ut plusquam 6000 Tartarorum occubuerint, 3 die Chamus evocato ad se Duce ipsorum, Johanne Kemeni, cum nonnullis primariis Officialibus Tractatum cum eis instituebat et interea sub induciis inopinato nequissimi illi Semienses vocati (fuit peditatus Transalpinus ad numerum 1500 se extendens, quos ante 2 annos Princeps in Transylvania debellaverat et jam in servitium suum conduxerat) illi nequissimi clam cum Tartaris consilia miscentes catervatim erumpunt, et Tartaris sese associant, ipsorum ductu miseri Hungari inopinato in confusione extra Ducem, extra Officiales constituti, sub induciis nihil tale expectantes a tanta colluvie Tartarorum opprimuntur, spoliantur et omnibus bonis exuti incaptivantur, in tanta etiam oppressione evaserunt incolumes per diversas vias quod salvi praedis onusti redierunt in patriam. Perierunt in conflictu illo Tartarorum intra 2 dies ultra 800, incaptivati vero ultra 12.000. Ex Tartaris in conflictu perierunt, prout ipsemet legatus Tartarorum modernus in Transylvania existens retulit, ultra 6000. Jam modo, per Dei gratiam, rabies ista Tartarorum emissis Legatis suis ad Principem, sic et Turcarum Bassae duo Tramesvariensis et Agriensis, quamvis in primordiis Literarum exaggerent, tamen Portae Ottomanicae, quam Chami Tartarorum maximam iram et commotionem contra Principem ob susceptam hanc expeditionem Polonicam, nihilominus in conclusione literarum Principem animant, et ei ultro fiduciam addunt, quod illa via obliterabuntur, modo non intermittat certos Legatos suos expedire, tam ad Portam Ottomanicam quam ad Chamum Tartarorum. Ipse quidem Chamus in literis suis superaddit formalibus verbis: Exercitus vester qui est in Krim adductus, amicabiliter reverti poterit, unde Regnum Vestrum de novo reparabitur, solummodo sinceritas Vestra requiritur. Et jam Princeps in Civitate Dees vocata Comitia celebrat praesentibus

ibidem Legatis suprascriptis, quae hucusque continuata sunt: inchoata autem fuerunt die 3. Sept. et ex illis ipsis Comitiis emissi sunt Legati solennes tam ad Portam Ottomanicam quam ad Chamum Tartarorum. Et haec est verissima relatio totius istius casus, quam non solum ab ipso Principe habeo, sed etiam a servitore ipsius, qui omnium istorum fuit oculatus testis. Sperarem quod per Dei gratiam Princeps a Turcarum et Tartarorum rabie sese eliberare poterit, modo Divina Mai(estas) securitatem etiam ei impertiri dignetur: alias fuit etiam valetudinarius, laborabat et quotidiana febri, sed jam per Dei gratiam convalescere coepit.

Miles Germanicus Regiae S. Mtis Hungariae adhuc circa Veterosolinum hic in Hungaria degit; expectat ordinationem a S. R. Mte Exercitus Hungaricus qui Cracoviae degebat, cujus numerus se extendebat ad 4500, et constabat ex selectissimo milite, salvus rediit ad Principem, et primariis illis referentibus, quantis oblationibus a Regina Poloniae fuerit tentatus Dns Comendans Würtzium ad deditionem Urbis. 1. Quod velit ipsi conjugem dare relictam Principis Dominik, alias foeminam forma et virtutibus claram 2. Arcem Zambor cum pagis 150. 3 Ex primariis Officialibus Regni: Sed virtutem tam strenui Herois vincere nullo modo potuit, maluit et necessitate urgente, et virtute et dono id praestare quam multis muneribus per proditionem. Alias prouti nostri Vngari referunt impossibile fuit, tam exiguo praesidio tantam urbem conservare, pulveris etiãm tormentarii defectum habenti.

(Kollac. prof. Vladimír Hrabár.)

LXXXIII.

P. Figulus Janu Bythnerovi.

Z Gdanska 1657 — 5. prosince.

Posud psával jen Gertichovi a skrze něho Jednotě. Zvěděv, že byl zachvácen morem, obrací se přímo k Bythnerovi, ač nezná úplně slezského jeho útočiště. Oznamuje, že za příčinou nebezpečí válečného dle přání svého patrona nebydlí v Nassenhuben, ale v Gdansku, a odtud dojíždí do své osady na bohoslužby. Zvláštní věci přiházejí se zřídka, bohoslužby konají se jen po 14 dnech, protože druhé neděle kázává farář lutheránský. Ku prosbě obyvatelů Gdanských, jimž také farář Scultetus vyrván morem, slíbil na půl roku, že s oběma zbylými faráři, P. Selliem a Wechnerem, zastávati bude povinnosti duchovní, jmenovitě dvakráte v témdni kázati, při čemž ovšem nezanedbává své osady. Farář Kopecký v Jordantreu zemřel, milostivá paní (z Güldensterna?) prosí o vyslání nástupce. Gdanští jsou toho mínění, že nyní v Jednotě není nikoho, kdo by po jich přání mohl býti jejich kazatelem. Figulus však připomínává častěji známým patriciům řád milé Jednoty. Nejen tím získal si svého patrona, že se podrobil (submisit), pročež mu jako »dobrému Polákovi« mají polsky odpověděti, ale i jiní, z nichž jeden »infimi subsellii« nedávno prosil, aby seniorové jména sklíčených Bratří polských vypsali v listě, určeném patronům reform. obce Gdanské a prosili o radu a pomoc. Radní Köllner radí, aby rozptýlení údové Jednoty byli pozváni obrátiti se do Gdanska, kde se jim dostane podpory.

Salutem et Solatia Divina!

Plurimum R(everen)de Vir DEi, Pater in D(omi)no Jesu devenerande! W tym srogim wichrze Pańskim na oyczyznę przepuszczonym, w ktorym śię y grunty jey zachwiały, y drogi nasze ćierniem zagrodźiły, abyśmy śćieżek naszych nieznaleźli, nietylko pisac do WMśći Dobrodź. nielza było, ale ani pewnego nic wiedźiec, dokąd śię WM

Dobrodź. moj Łask. podźiał, y przez kogo jako gdźie WMśći szukać: Aż przez Dobrodź. X. Gerty. dowiedźiałem śię że WM. zdrow y na pewnym miejscu we Sląsku acz niewiem gdźie zostawać raczysz. Pisałem był przeszłego lata o Condycyey swojey, y alias do P. X. Sen. Gertych. tym częśćiey do WMśćiow zobopolnie, y responsy miewałem. Teraz słysząc żałosną nowinę, iż z przepuszczenia Bożiego Dobrodź. X. Sen. Gert. zapowietrzony, a ja do WMśćiow mam co pisać, muszę jusz do WMśći samego szukać jako mogę. Oznajmuję tedy sam o sobie, że przy tey Condycyey u JEgoMśći P. Starosty Sobowieckiego, Pana na Mokrym y przyległych Majętnośćiach, w tymże Mokrym zostawam, acz dla niebespieczenstwa tam na wśi ustawicznego za radą własną JEgoMśći w mieśćie mieszkam, ale że to niedaleko od miasta, tam dojeżdżam. Tym snadniey ponieważ Extraordinaria barzo rzadkie, a Ordinariae vices meae we dwuch niedzielach raz kazac. Abowiem w Mokrym y we wśiach do niego należących, nawięcey Lutheranow, ztąd też y Lutherskiego Kśiędza muśi tam chować JEgoMść. ow tedy każe jeden tydźien, t. j. w Niedźielę swoję raz, a ja drugiey Niedż. także raz. Ztąd tuteczni Panowie Reformaći u S. Piotra. gdyż po nieb. X. Ursinie jeszcze jednego (X. Szkulteta) teraz niedawno powietrzem zarażonego postradali, y inszey rady niewiedźieli, gdyż y na nieb. X. Ursinusa miejsce jeszcze żadnego niemają, tylko żeby mię tu mieszkającego do tey prace zaprzągneli. A ponieważ y P. Patron moj mnie do tego przychęcał, y inszy Panowie prośili, przyobiecałem napoł roka, ze dwiema pozostałymi, X. Selliusem y Wechnerem, te prace dźwigać, a mianowićie dwoje Kazania na tydźien odprawować. Co też czynię jusz na piąty tydźień, własną jednak Spartam w Mokrym non negligo: ale wszystko co tam potrzeba także wykonywam. Tym czasem tuteczni o insze sługi B. śię postarają. Mnie śię nikt niepyta, jeżeliby od naszych kogo mogli mieć, ale słyszę od inszych śię wywiadując zrozumieli, że teraz miedzy naszymi nikogo niemasz podług ich winszu. JEy Mśći P. Gdańska, ponieważ tu mieszkają, wielce śię kłania WMśći Dobrodź. a że właśnie tey nocy przeszłey P. B. jey kaznodźieja miłego w P. Brata X. Kopeckiego do siebie powołał: przy ktorego szcześliwem dokonaniu byłem. Prośi tedy JEy Mść WMśćiow, żebyśćie raczyli jak nązprzędzey młodźienca jakiego, Polaka dobrego przysłać. Obiecuje go opatrzyć a jako P. B. pokoj da, w Jordankach osadźić. Teraz sobie życzy młodźienca mieć, ale jusz ordynowanego, poki w Exilium są. Został JEMść P. Guldenstern kasztellanem Gdańskim. *Toteż oznajmuję, że ile mam znajomość ze wszystkimi Patriciis naszymi, y onym często inculcare soleo, JEdnoty miley Ordinem nie tylkom P. Patrona pozyskał że śię submisił (a proszę o respons na jego list, choćby po polsku, bo Polak dobry) ale też y inszy eo inclinant, aby do naszych przyłączyli śię.* A jeden z nich non infimi subsellii, onegdaj prośił żebym WMśćiom co naprędzey pisał, abyśćie WMść imieniem do wszystkich Lesznianow y Braći Polsk. w tym terazniejszym utrapieniu będącey, sam Generosis Nobiliss(im)is et Ampliss(im)is Patriciis et Curatoribus atq(ue) Patronis Eccl(esi)ae Reformatae Gedanensis, napisać raczyli, podpiszącz śię tylko Seniores, y ktory ex Civico ordine, a prozbą na nie uczynili, y oporadę jaką, y poratowanie w tey terazniejszey niewoli. Przypomniawszy między inszymi, jakośćie WMść y Jednota onych zawsze za Patronow mieli, y onym swoich użyczali. X. Niklass. Ursina eltr. o czym proszę raczćie WMść co naprędzey pomyślić. P. Clem. Cölmer Radny Pan y Podkomorzy, onegdaj przyszedszy do mnie, kazał pisać do tych dispersis naszych, żeby śię sem obracali, że ich chcą skutecznie ratować, y pieniędzami, y mieszkaniem, y sposobami jakoby każdy żywność swoję mogł mieć. Proszę o respons prętki. Dum ferrum calet cudendum est. Zatym śię Lasce WM. Dobr. mego polećiwszy, zostawam

We Gdańsku 15. Dec. 57.

WMśćow Dobr.

Sługą y Bogom. ustawiczn.

P. Figulus.

Szweda w Dunskiey źiemi wielkie czyni progressus. Do pokoju nadźieje niemasz. Protector y Frankus mu pośiłki pieniężne y insze znaczne przesyła. Generalissimus tu w Prusiech tractuje z naszymi, chce im fortessę Głowę nazwaną przedać. Jusz tam wczora jachali. Niewiemy co to znaczy.

Na obálce:

Admodum R(everen)do Patri, D(omi)no Johanni Bythnero, Ecclesiae per Maj. Poloniam Superattendenti: D(omi)no et Patri in Christo colendiss(im)o.

Cito — tissime. Ubiubi fuerit.

(Kollac. Dr. J. Bidlo.)

LXXXIV.

Komenský Arnoldovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1657 — 8./18. prosince.

Figulus poslal i Arnoldovi Lux in tenebris, a tento litoval věci pro ten případ, že by se proroctví nesplnila.

..... Iam mihi significat Gener meus, se Tibi exemplar Lucis in tenebris tradidisse, Teque doluisse vicem meam, ni impleantur. Gratias ago pro sympathia: certum est ingenti rem scandalo fore, si ludibrio fore patuerit.

LXXXV.

Komenský Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1657 — 28. prosince.

Vyslovuje naději, že se věci ještě v dobré obrátí. »Syllogismus Orbis Terrarum Practicus« rozeslán několika panovníkům. Také o Drabíka, o němž jsou úsudky rozličné, zajímají se na vysokých místech. Komenský ponechává řešiti spor o jeho proroctvích samému Bohu.

Utrobique satis apparet quam Vobis cordi sit publica Salus Ecclesiae et Glòria Dei. Confidamus, eum qui novit suspiria suorum, non defuturum, cum sua venerit hora. Infiniti enim sunt (ex Polonia, Bohemia etc.) cruce pressi, nocte, dieque suspirantes, imo clamantes ad Dominum: Beati qui dolorum de contritione Joseph participes se faciendo, promoventes, qua datur, hoc Misericordiae Dei tandem, tandem affulsurae opus.*) Syllogismus Orbis Terrarum Practicus missus etiam est ad Residentem Svecicum Hagae, ille ad Regem suum. Bene est quod acceptetur. Legatus Thuanus misit etiam ad Regem suum. Mediatoris Opus inter Aquilonaria Regna procedat in Sancto Dei nomine! Tempus, tempus, tempus est. De Brandenb. Electore non nemo meliora sperat. Vix erat possibile aliter (sicut et Rakocio) quam cum Polonis paciscendo. Nunc apparebit quid in

*) Pozn Hartlibova: »The meanes the intended collection in England for the Poore dispersed Protestants.«

congressu Lichtenburgico cum Electore Saxoniae actum erumpereque incipit, Unionem inter omnes in Germania Protestantes eos fundare. Si vera et serio, initium salutis interpretor. Iamque hic incipit mussitari de Foedere illo cui Svecus etiam includendus sit. De Luce in Tenebris ego omnino in ea sum sententia, non sufficere humanum ingenium sive oppugnandis sive propugnandis istis. Deus necesse est veniat ipsoque eventu aut non eventu ista stabiliat aut evertat. Spangii Scoti iudicium, nihil impleri, valde mirum est; alii vero omnia Cardinalia impleri vident, etiam illa ipsa quae non impleri videntur, quia tandem sic etiam praedicta deprehendimus. Sed ego hanc litem non facio meam; tempus in foribus est, quod fidem faciet. Legatus Gallicus (quippe Iansenista est) valde cupit mecum conferre de Drabicianis nuperrime transmissis. Salutabo etiam Doctorem H. in transitu deque Tractatu (de Bello Pontifici inferendo) absolvendo conferemus coram. Solatio aliquantulum est quod cum Liber (Lux in Tenebris) traderetur Electori Brandenburgico, responderit, se approbare Generalia Visionum istarum, sed suo iudicio nondum esse tempus talia in publicum propalandi. O si sub tempus Collectae (pro miseris Bohemis et Polonis) dies jejunii et precum constitueretur, sicut antea pro Valdensibus! Ecce mitto Schaumii Epistolam tandem (post tot longa silentia) redditam. Lege et commiseresce! Sed et legendam aliis da, ut commiseratione quoque tangantur. Batavi nullo prorsus sensu afficiuntur. Drabiciana Vox non bona illis ominatur (Nov. 17), nisi adhuc resipuerint.

(Kollac. prof. Vlad. Hrubár.)

LXXXVI.

P. Figulus Janu Bythnerovi.

Z Gdanska 1658 — 30. ledna.

Kales zemřel. Evangelická věc v Polsce stojí zle; radí se, aby se ucházeli o pomoc u kurfirsta Braniborského. Dr. Arnold píše, že Rakušané překážejí svobodě dissidentů. Ať seniorové i hodnostáři světští napíší děkovací list Proenovi a jiným dobrodincům Jednoty. Zprávy osobní. (Paní Guldenšternová prosí o Kašp. Gerticha, který jest v Elbinku.) V doušce mimo to i politické zprávy.

Moi Dobrodźieju barzo łaskawy:

Pożądany list od WMDMo de 20. Jan. wczora tydźień mię doszedł. Z tey miary pośieszny, gdźie o dobrym zdrowiu WM upewnia. Zowey strony barzo smęći, gdźie śmierć Oyca w Panu umiłowanego opiewa. Boże śię pożal Jednoty matki naszey, że wtym swoim utrapieniu jeszcze dotego tak ma być ogołoconą. Calesa P. B. wźiął: trzeba śię pilnie Bogu modlić, żeby nam Jozuego zostawił: y przymnożyć raczył WM. MD. dni y lat, do zatrzymania spraw Jednoty barzo zawieruszonych, że by cale nieupadła. W Polszcze niewidzę, jako prętko znowu się rozkrzewić może. Pokoju a zwłaszcza Ewangelikom życzliwego niespodźiewać śię. Austriaci y Polacy otym myślą jakoby naszych jinszych Dissidentow cale wyrugować. Nieczekając y na to śię niespuszczając, trzebaby o tym myślić jakoby rozproszone owieczki gdźiekolwiek na pewne

miejsce tym czasem zgromadzać, Ażby halcyonia Patriae przyszły. JEo Miść P. Sędźia Bucki, ktory śię przyjaźnią osobliwą WM. zaleca, pisał domnie przes X. Gleiniga, ktory tu zemną zabawił śię do trzećiegodnia: Prośi żebyśćie WMść do Kurfirsta śię udali y przez supplikę, albo jeżeliby WM sam mogł do Berlina zjechać, upraszali protecticy, y przyjęćia tu do Powietu Lauenburskiego y Bitowskiego ktorych mu K. J. M. absolute postąpił, może dosadzać kogo chce, Ministrow podać jakich chce. Są tu Condycye zacne. Lud Polski Kaszubi. Colonią bysmy tu mogli mieć szumną. Blisko niemiec, a ogranicę zoyczyzną. Zgoła wielie proszę że by otym serio myślić. A P. B. pomoże. Naoyczyznę śię niespuszczać. Niewidźieć to kiedy by P. Bog Pokoi y wolnośći przywroćił, Aleć niebarzo tuszą. Sam Dr. Arnold de 6. Jan. tak do mnie. Caeterum inter Polonos et Suecos brevi transigeretur, nisi Austriaci obstarent. Rex Sueciae jam pollicetur Prussiae Evacuationem, si aliqua fiat satisfactio nummaria. Imo si urgeatur, et huic resignabit forte. Vides in fumos abire illos somniorum tumores! Doleo, doleo inquam, vicem incolarum Prussiae et Poloniae, omniumque Evangelicorum, Sie werden alle im stich gelassen. Nemo est qui eorum misereatur. Austriaci hoc agunt cum Danis apud Brandeburgensem, ut eum quibuscumque modis et rationibus adigant, quod arma inferat Sueco. Nostrates ad nullam admittuntur ut Mediatores transactionem: nisi primo ratihabeant Tractatus Elbingenses. Quod illi denegant. Verbo nemo est qui Evangelicorum Causam agere velit. Deus nostri misereatur. S. J. Potym ostatnie mi z Wismaru pisał de 23. Jan. Gelźic śię żegna zemną ab his oris: revocatus ab Ordinibus ad Professionem suam. Posłałemći mu List WM. y sam napisawszy co potrzeba. Aleć on jusz niemoże wtych rzeczach radźić: ponieważ go od Panow Posłow wzięto. Aći Panowie Generales Status, znać że o Religią nic niedbają: y nową czynią Ligę cum Austriacis et aliis Evangelicorum hostibus. Trzeba się zgoła Kurf. Brand(eburskieg)o trzymać, ktory wwielkiey jest wadze u wszystkich in Imperio. Życzył bym żebyśćie WMść albo sam WM. napisać raczył JEMśći P. Krokowskiemu y P. Starośćie sobowickiemu P. Gerhardo Proënen Patronowi memu, y podźiękować za beneficium przysłane. Jako y ten publiczny list od WMśćiow imieniem wszystkich do wszystkich tu Panow Patronow y Curatorow Reformatae Eccle(si)ae: zprzydaniem Rejestrzu y sług B. y słuchaczow wtym teraznieyszym utrapieniu będących. JEy Mść. P. Kasztellanka Gdańska (bo tym został JEo M. P. Guldenst.) wielce pozdrawia y dźiękuje za pamięć. A ponieważ trudno tam od WMśćiow kogo dostać: prośi żebyśćie JEy WMść. X. Caspra Gert. ktory w Elbiągu śię bawi, naznaczyć raczyli, Łatwie go tu do siebie zaćiągnąć może. O Catechism, jużem śię zdrukarzem rozmowił y zgodźił: a dla wygody zborom radbym żeby jak naprędzey wydrukowany był. 500 Exempl. dam drukować: y koszt obmyślę. Proszę tedy si quid hic monendus sum, żeby co prędzey. Oniasz Paweł, dobre subjectum, rad by tractę ad Academias, sam będźie otym pisał. Kiedyby mogło być życzyłbym. Będźie pożyteczny, in utraque lingua. Zatym śię łasce WMDM. oddawając,

zostawam WMMWŁD. Sługa y Jednoty S. posł.

P. Figulus.

We Gdańsku d. 30. Jan. 1658.

Nowego tu niemamy wiele. Tylko że Zaława nasza Gdańska pod wodą jest. Teraz wszystko zamarzło. Żyma y śniegi srogie. Jeżeli nawiosnę Wisła gwałtownie przydźie, pojdźie y Moscze, Condycya moja. A ja co będę czynił! Protector śle do Kurf. Brand. upomnieć go żeby mężniey przy Ewangelikach stawał: a krolowi Swedu sila znowu pieniędzy przyobiecał. Z Inflant piszą, że Moskwa zapewne ze Szwedami pokoi, z Polską wojnę dekretuje. Szwedźi z Malborga poimali Generała Wachmiestrza Heistera Rakuskiego. etc. List do X. Musoniusza posłałem. Pisywamy sobie często.

Tit.: Herrn H. Johanni Bythnero etc. etc. Bey dem Herrn H. Schmethawen in Breszlaw.

(Kollac. Dr. J. Bidlo.)

LXXXVII.

Beale Komenskému.*)

1658 — 8./18. března.

Výtah uspořádaný Komenským.

S. Mirari non debes, quod ab ultimis Terrae finibus ignoti te salutant. Nempe hoc illud est, quod Coeli Terraeque Dominus tibi per servum suum fidelem, Drabicium, toties promisit. Gratissimum enim Deo est, quod maluisti solum mutare, reculas terrenas disperdere, quam Christum ejusque Evangelium abnegare. Nos itidem per idem Sacrosanctum Evangelium obstrinxisti, ut quantum Vobis detrahunt infideles idololatrae, et carnales homines, tantum adtribuant fideles Christi servi, praesertim fidi Evangelii Ministri, quos Oraculorum divinorum tangit respectus, quos convincit idem Coeli jubar: quos enim ultimis temporibus, non sine testimonio, et quidem variis modis, relinquit Omnipotens ille rerum Gubernator. Hinc postremis seculis per Magnetem totus Oceanus, et amplissima terrarum spatia, Nautis patuerunt. Hinc prelo promovente, Sermones Dei fulguris instar per omnes terrae angulos disperguntur. Hinc etiam gladius (si quidem aliam audire Dei vocem omnino renuunt idolatrae) vindicibus Dei fulminibus acuitur et inflammatur. Nunc etiam quo propius adest Magnus ille dies Domini, eo clarius et frequentius Prophetas suos excitat, quod et nuper praemonuit Drabicium Rev. 179 v. 8. et 185. 8.

Observavi etiam quibus iudiciis praeparavit Dominus animos plurimorum apud vos, ad haec profundius perpendendum. Frequentes apprehendunt daemoniorum obsessiones, veneficia. et fanaticorum (N. Quakers) enthusiasmos. Has jam intelligere incipiunt Satanicas esse praestigias, quibus opera Dei obfuscare nituntur, ut olim Janues et Jambres Mosi restitere. Contra hos insurgunt (ad demolienda haec Diabolica figmenta) Viri prudentes et eruditi: quales nuper apud nos *Morus* quidam Cantabrigiensis, et Magni illius *Casauboni* filius literatissimus, Medicus, et alii Viri politici. Hi ex improviso, et praeter institutum (imo et aliquoties contra propriam sententiam) ea proferunt, ex quibus veritas Dei quae super nos emicuit, stabiliatur: ut ex eorum ore divina nitidius clarescat sapientia. Frustra interim humanis, et ineptis, abutuntur argumentis ad spiritus istos malignos obtundendum, qui se aperte produnt Magistratus Christiani, Ministeriiqui Evangelici, juratos hostes: quippe qui contumeliis omnes ordines afficiunt. Nempe hoc unicum *pro certissimo compertissimoque habere possumus, malignos illis supervenire spiritus; siquidem Magistratus et Ministerii osores, malignum et sanguinarium intra se animum fovent. Nullo alio opus est argumento, ad ipsos flagitii convincendum.*

His missis dabis mihi veniam, Vir optime, te tuosque paucis, familiariter, et amotis omnibus sipariis, alloqui. De Cotterianis, quippe quorum calculum parum intellego, idem dico, quod de Johannis Apocalypsi fertur dixisse Dionysius ille Areopagita: *Non improbo quod non intellego, sed eo magis admiror, quo minus assequor* Sane plurima habet tam augusta, et Angelico sermone tam aperte digna, ut sanus nemo ab Alutario talia expectare possit. *Christinae Poniatoviae quae sunt, satis in se sunt clara, neque tam Virginem, quamvis innocentem et sanctam, quam ipsum Dei spiritum spirant.* Drabicianis nihil clarius, et ad summam rei quod spectat, tam aperte cum antiquis oraculis congruentia, tot prodigiis et stupendis operibus in Coelis, in Terra, in Principum et politicorum consiliis, et ruinis praedicendis confirmata et stabilita,

---

*) Sr. obsah listu tohoto v I. sv., str. 216. O příčině, proč list tento ještě jednou se otiskuje, viz úvod.

Nullus ut viro bono sit dubitandi de Authore locus relictus, modo animum adhibere possit ad Idola (quae Mahumedanis, Judaeis, et Gentibus scandalo sunt) *demolienda, et ab Ecclesia Dei exterminanda: modo Mahumedanorum, Judaeorum et gentium salutem, et Protestantium omnium in operibus Justitiae, charitatis et pietatis unanimem consensum, serio et ex animo percupere et sitire possit.*

Imo miranda et laudanda ab intimis visceribus Dei patientia est, quod tam clare, tam repetitis inculcationibus, tam infinitis argumentis, novissimis his seculis ad officium tam liquidum praestandum, homines tardos et male audientes sollicitare, ac demum impellere, non desistit. *Neque congruum est, ut in minutioribus rigide censendis caespitemus. Nam et in antiquis indubitatis oraculis multa sunt, quae suspicionem et bilem movere possint, nisi fidem adhibeamus humilem, simplicem et sinceram. Sic enim ab origine mundi Deo complacuit humano more nos alloqui, et ad captum nostrum* (quatenus humiles et simplices sumus) *se et sensa sua promere, et* (ut superbi propriis armis confundantur) *instrumentis uti debilibus et infirmis, quemadmodum olim in propugnaculis Hierichuntinis subruendis.* Neque semper Apostoli, neque eruditiores Ecclesiae Doctores inter Prophetas fuere: sed et ipsi Prophetae, et ab antiquo et denuo pro fanaticis, ecstaticis, et maniacis, ignominiae publicae expositi.

Neque ideo minus recipiendus, sed multo magis probandus est Drabicius, quod suam tarditatem, haesitationem, et memoriae labilitatem et lubricitatem ingenue prodit, agnoscit, et deplorat, lapsus etiam quosdam et errores indicat. Quod autem aliquoties non intellexit, utrum in somnio, an per ecstasin, aut quo alio modo Deus ipsum sit alloquutus, idem in eo ipsi contigisse videtur, quod olim Apostolo: qui profitetur se non novisse utrum in corpore, an extra corpus, in Coelum raptus fuerit, 1 Cor. 12. 2.

LXXXVIII.

N. N., theol. dr., Komenskému (úryvky).

20./30. března 1658.

Úsudek o knize Lux in tenebris: Proroctví Chr. Poňatovské uznává za pravá, o Kotterovi měl pochybnosti, ale již se poddal, o Drabíkovi soud jeho není ještě ustálen.

Benignae Dei manui erga me, indebilitataeque gratiae, tribuo, quod Liber ille (L. in T.) tanti momenti res continens ad manus oculosque meos pervenit. Perlegi eum diligenter, expendi omnia in eo contenta, cumque indubitato Dei Verbo contuli. Nec dissimulo me praedictionibus illis mire affici: cum quia iam pridem permagno ardore videndi Chr. Poniatoviae Revelationes (quas Germanice editas audiveram) fui; tam quod omnia fere quae hisce Visionibus aperte praedici video, jam pridem mihi ex variis Scripturae locis (in primis Apocalypsi Johannea) praecepta, et si fas est dicere praevisa fuere. Etenim (sine fraude dico) ex iis sum, quos valde commovet calamitosus Ecclesiae status, praesertim dirissima persequutio Fratrum nostrorum in Vestra patria, et finitimis Terris. Spem itaque habeo in Deo, τῷ ἀψευδεῖ, fore ut promissiones suas impleat, discrimen inter bonos et malos statuat, coelitusque ostendat, nos non damnandos esse Haereticos, sed populum suum etc. Summa, expectavi et expecto liberationem Israëlis dispersi, eversionemque generalem Judaeorum, et aliarum miserarum gentium, Et quod iudicia sua Deus ab ipsius Domo coepta, amarumque illum calicem ex quo bibimus, ad hostes tandem translaturus, plagisque quibus punita fuit Babel, Aegyptus, Sodoma et Jerusalem, Antichristianam Babelem confecturus esset. Etc. Quae postquam omnia hic reperi, non potuerunt non multo liquidius ac firmius animo meo imprimi etc. Nec vero ita sine discrimine praedicto in Libro

arrident omnia, ut nulla in parte haesitaverim. Sane Poniatoviae Visiones pro divinis habeo, quia nihil quod dubitationem injicere possit invenio. In Cotterianis saepius et gravius offensus, subdubitare coepi: sed nescio qua vi mutatus rationem fidei subjeci. In Drabicianis adhuc haereo, neque me ex omnibus scrupulis expedire possum. Etiam hoc angit, quod ita fere per omnia Visiones istae cum conjecturis meis conveniunt (NB.), ut vix effugere possim suspicionem, quod Visiones istae humanas quoque redoleant cogitationes etc. Quare per communem Deum, causam, et Ecclesiam obtestor, velis me informare, Ubi jam vivat Drabicius, et num in suis praedictionibus perstet, postquam Principis Rac. arma in Pol(onia) tam infaustum sortita successum etc. etc.

$\frac{20}{30}$ Martii 1658.

LXXXIX.

Komenský Drabíkovi (rekonstruováno z obsahu, podaného Komenským).

Z Amsterodamu 1658 — 7. září.

Sděluje mu příkrý úsudek, vyvolaný posledními událostmi, odporujícími proroctvím. Považují je nejen za blouznění, ale za podání ďáblovo. Pisatel sám ne bez obav hledí v budoucnost a vyzývá adressáta, aby tak, jak i on sám jest k tomu ochoten, pokud ještě čas, byl hotov se polepšiti a zmoudřeti.

Praedictiones tuae omnibus jam vanae videntur et fallaces: cum non solum non eveniant praenuntiata, sed eveniant praenuntiatis contraria. Quod praedictis divinitus contingere non solet: cum Deus nec fallere possit nec falli, eoque de se pronuntiet, Ego Jehova et dixi et faciam, Ezech. 36. 36. Et cap. seq. v. 14. Ut cognoscatis me Jehovam et dicere et facere. Deditque nobis in manum criterion, si praedicta non eveniant, hoc esse illud verbum quod non loquutus fuit Deus (Deut. 18. 22.) Quia Deus fortis non est homo qui mentiatur, aut filius hominis quem paeniteat: an ille dixit, et non faciet? loquutus, et non praestabit illud? (Num. 23. 23.) Jubet proinde quaeri in libro suo, an aliquid unquam defuerit? (Jes. 34. 16.) In Drabicianis autem effectus defuerunt nimis multis. Quam ergo conclusionem putas faciendam, dicas. Cum evenit verbum Prophetae (inquit Jeremias), tum cognoscitur propheta esse: quum Jehova praestet verba servorum suorum (Jes. 44. 12.). Ergo cum non evenit, cognosci necesse est illum a Jehova non esse missum vere: sed superbe loquutum esse de suo (Deut. 18. 22.) In veritate ad populum dicere potuit Josua, Evenit vobis unaquaeque res bona, quam promiserat Jehova vobis (Jos. 23, 141) quia ita fuit: sicut et Samuelis tempore, cujus verbum nullum cadere in terram sinebat Deus (1 Sam. 3. 19.) Si dixeris: Obstare homines inobedientia sua Deo: respondetur, Quae divinitus praedicuntur ea certo fiunt; quia decreta Dei consiliis humanis impediri non possunt. Deus enim est qui dicit: Iuravi, quomodo proposui ita erit, et quomodo consilium inivi ita fiet (Jes. 14. 24.) Et mox: Jehova exercituum inivit consilium, quis illud irritum faciet? manum ejus extentam quis avertet? (v. 27.) Quem

ergo Deum habent (inquiunt) novi illi Prophetae, cujus consilium homines irritum facere, manumque ejus extentam avertere possunt? Tam irrita verba sua esse non fatebitur Deus veritatis: cujus spiritus totus spiritus Veritatis est; non vero ut hinc inde veri aliquid aspergat, reliqua in ventos eant. Et quidem si positum fuisset semel duntaxat, aut bis quod eventurum non erat, inquiunt: Color fortassis aliquis quaeri posset: nunc quia toties, et tantis cum asseverationibus, quid dicendum? Summa summarum, non pro deliriis tantum jam, sed pro satanicis prorsus imposturis, haberi ista incipiunt: ah quantum scandali! Ignoscat nobis Deus hanc editionis praecipitantiam! Nos vero has in angustias si manus ejus deduxit, cujus consilio resisti non potest, patientia erit opus: si propria incogitantia, resipiscentia et emendatione, dum tempus est etc.

XC.

Týž témuž (úryvky).

Z Amsterodamu 1658 — v proslnoi.

Adressát ujišťoval, že proroctví jeho jsou skutečně zcela od Boha. Pisateli to nepostačuje, i vyzývá ho, aby mu vysvětlil, kterak se mohou do té míry protiviti skutečnosti, což se zjevně protiví slovu Božímu. Co nyní dělati? Někteří přátelé mu radí, aby mlčky celou věc svěřil Bohu, jiní, aby proroka opustil. Proto ještě jednou ho vyzývá, by se přiznal, že části, jež skutečností jsou vyvráceny, sám vymyslil.

Si tu amice Deum tibi loqui adeo certus es, ut morte id obsignare velis, certitudo tua tibi serviet, non nobis, quos eventuum contrarietas incertat. Quin etiam exempla non desunt, ubi homines pro veritate errores amplexi, pro iis tanquam ipsissima veritate vitam deponebant: non aliud in conspectu Dei quam verissima se credidisse, docuisse, scripsisse, persuasi: nec ideo tamen error esse error cessabat. Confidis tu verbis ad te prolatis: Tu es ultima illa mea Tuba: at enim hoc perpetuo in quaestione manet, cujus illa vox sit. Jubes in Deo ponere spem? Nusquam est ubi anchoram spei meae figam, praeterquam in eo qui cordis mei simplicitatem novit, me nihil hic finxisse, nec iis quae Dei nomine afferebantur, aliquid addidisse, demisse, mutasse. Ipsa in re si inventus fuerit error, ignoscet bonitas Dei delicto humana fragilitate, non ulla fraude, admisso. Eritque haec in conspectu Dei subita confusio castigationis loco suscipienda, ad cautius in vita (si quid ejus supererit) agendum. Quod si tandem tamen Opus Dei fuisse apparuerit, etiam haec fluctuatio mea majori Dei gloriae, priorumque aut solatio, aut instructioni, servire necesse habebit: etiamsi mihi, ut olim Mosi, de poena aliqua hujus vitae participandum fuerit, ut Psalmo 106. v. 32, et 33 narratur. Deus tantum avertat, ne propter nos alii, aut etiam tota Ecclesia nostra, ignominiam et persequutionem ferre necesse habeat. Ubi Deum laudare suades, ista in notitiam filiorum hominum jam esse deducta: scio scriptum esse, Furorem etiam hominum laudare

tandem Deum oportere, Psal. 76. v. 11: eoque stultitia etiam hominum illustrari sapientiam Dei. Quaestio tamen manet, quid nobis ut talis effectus consequatur, faciendum sit? Quidam hic amici silentio uti: alii gloriam dare Deo, Drabiciumque (a quo propemodum solo scandala haec veniunt) deserere suadent. Tibi quid videatur responde: et quidem illico responde, responsum tuum inter perpetua ad Deum suspiria expectabo. Et quidem pectore apertissimo tanquam ad tribunal Dei quo te appello. Candide inquam mecum age, vel jam tandem, adjuro te per tremendum nomen et animae tuae salutem: non celando, aliqua illa quae tam aperte fallunt, conjecturae tuae additamenta fuisse. Id si feceris, cessabunt bona parte scandala: quia humanas ratiocinationes fallaces esse moniti sumus Sapientiae 9. v. 14. Ego aliud efficacius remedium non novi: eritque, ut Deus te quoque juxta integritatem cordis tui judicet, nobisque omnibus factus propitius, satanam conterat sub pedes nostros, etiamsi cum propria confusione nostra: modo gloria veracitatis Dei perstet, et nemo piorum per nos et propter nos contristetur, nedum tota Ecclesia. Iterum iterumque te per Deum et animam tuam obtestor, sincere mecum hac parte age: jam tandem. Spiritus sanctus bonus regat te. V.

XCI.

Komenský (Arnoldovi?).

Z Amsterodamu 1658.

Uznává, že kniha »Lux in tenebris« mohla přispěti k nešťastnému útoku knížete Rákócziho na Polsku.

Accepi Tuas (25 Oct. iterumque 7 et 30 Nov. datas) Quibus mihi Principis Transylvaniae inauspicatae in Poloniam expeditionis tristem exitum (quomodo sc. ignominiosis conditionibus pacem a Polonis redimere coactus, Exercitum tamen amiserit, demumque a Turcarum Imperatore Principatu dejectus, et quibus hostium vastamentis tetrisque proditionibus res acta sit) prolixe notas, eo tandem veniens, ut quid libro Lux in tenebris futurum sit quaeras: et annon optimus Princeps, iis, quae promissitata sibi fuerunt, deceptum se conqueri poterit? Fateor non sine causa haec Tibi venire in mentem; Nam et alios qui conscii, solicitos habet, ita res geri, quasi omnia praedictis contraria eveniant.

XCII.

Bythner Lešenským.

1658.

Vyslovuje svou soustrast nad úmrtím neúnavného pastýře, Martina Gerticha, jemuž rovného mezi tisíci těžko nalézti. Vyptává se, zdali ještě Dan. Epaeneta rozhodně žádají, uvádí při tom povážlivé okolnosti vzhledem na hrozivé chování protiv-

níků, kteří se jmenovitě na Lešno náramně hněvají, a prose o písemnou odpověd, varuje před spory.

Gnade sey mit euch und friede von Gott unserm Vater und dem Herren Jesu Christo: Grossgünstige und in Christo von mir hertzlich geliebte Freunde und Brüder!

Wie schmertzlich dem Gottsfürchtigen Volcke Gottes es zu fallen pflege, wenn es eines Dieners Gottes, ja eines trewen, wach- und arbeitsamen hirten verlustiget worden, das kan ein iedweder darauss muthmassen, dass alss Gott vor Zeiten durch den todt dem Volcke Israel den Priester Aaron Weg genommen, und die gantze Gemeine gesehen, dass Aaron dahin sey, beweinete ihn das gantze Hauss Israel dreissig Tage lang: wie zu lesen im vierten buch Moyse cap. 20. v. 29. Also alss Samuel gestorben war, versamlete sich das gantze Israel, und trugen Leide umb ihn. Und solches geschiehet billich und nicht ohne ursache: denn der wahren, wachsamen trewen und arbeitsamen Hirten sind gar wenig; da im gegentheil viel falsche lehrer und Mietlinge sein, laut Zeugnuss der heiligen schrifft und der täglichen erfahrung. Dahero auch Paulus an seine Corinther geschrieben in der ersten Epistel im 4. Cap. V. 15. Ob ihr gleich zehnntausendt Zuchtmeister hettet in Christo, so habt ihr doch nicht viel Väter.

Euch, meinen in Christo geliebten Brüdern, hatte der Herr der Ernte gegeben einen getrewen, wachsamen, Sorgfaltigen und euch hertzlich meinenden hirten: seeligen Andenckens H. Martinum Gertichium: Welcher wie er euch in seinem hertzen getragen, und ewre Wollfart ihme lassen all Zeit und allenthalben trewlich angelegen sein, habet ihr in der That selber, meisten theils noch zur Lissaw und auch theilss in diesem bitteren Exilio erfahren: Billich sollet ihr ihn auch betrauren, wie die Kinder Israel Aronem und Samuelem; denn ich mag hier auch wol billich mit Paulo sagen, ob ihr auch ins Künftig möchtet haben 10000 prediger und Zuchtmeister, die euch werden zu Christo fuhren, so werdet ihr doch nicht viel solche Väter haben, die unter euch am Evangelio werden dienen, und so väterlich alss ein Vater unter seinen Kindern an euch trewlich arbeiten, wie der Seelige gethan hat.

Mich belangende, so flehe ich in meinem gebäte hertzlich für euch, dass der Herr, der Gott uber alles lebendiges fleisch, wolte einen Man setzen uber euch, der für euch auss- eingehe und euch auss- u. einführe; dass ihr nicht seid wie die schaffe ohne Hirten (4. Buch Moyse cap. 27. v. 16, 17.). Aber so lange das Hausz unserer Heiligkeit und Herrlichkeit, darinnen wir Gott gelobet haben; nun aber von den wiederwertigen verbrennet und verwüstet in der aschen lieget, so lange kan es gar schwerlich geschehen Esa: 64, 11.

Unterdessen wolte ich doch wünschen, dass iemand wehre der für euch sorgete, und euch in nothfalle dienete, aber ich weiss nicht wie hirinnen zu rathen, denn ich fürchte, es möchte zu desto grosserer gefahr gerathen, nicht alleine dem Prediger sondern auch euch, wenn so ein Diener Gottes solte bey euch wohnen und das Ampt verrichten, denn ob zwar in andern benachbarten städten die Prediger sich aufhalten; so hat es mit denen nicht solche gefahr alss zur Lissau, denn kein ort unsern Wiederwertigen so ein grewel ist, alss dieser ort, welchen sie einmütiglich verwüstet und auch beschlossen solchen nicht mehr aufkommen zu lassen, und wie feindseelig sie auf diesen orth sein, erfaret ihr in der that selber, indeme ihr auch in der fremde mit ewrem grossen hertzleide nicht einmal von der Lissau nennen dürfft; da im gegentheil andere auss andern städten sicherer gehen; und so lange die Verbitterung des Landsadelss wieder den H. Schatzmeister und die Lisseer bleibet und irgends auf einem Lands oder Reichstage nicht gestillet wird, so ist est umb die Lissau sehr gefärlich. Wie denn ihrer Viel von Euch selbsten und auch andere verständige benachbarte Herren solches nicht für rathsam sondern gefärlich halten:

Weiss also fast nicht, was ich hierinnen thun sol?

Weil aber unterdessen H. Dlugosch durchauss einmahl uber das ander angehalten, dass der orth mit einem Prediger versehen werde und nahmentlich H. Dan. Epaenetum begehret und gleichwol auch solches laut des Apostels Befehl ordentlich muss zugehen, auch die Sache eine gantze Gemeine angehet, so habe ich für rathsam gehalten, zuforderst an euch itzo aussgesetzte Elteste zu schreiben und euch zu bitten, ihr wollet mir laut ewrem gewissen alss für Gott ewre Meinung schrifftlich ertheilen, Ob es durchauss nötig oder auch rathsam sey, dass H. Dan. Epaen: bey euch wohne und euch mit dem Worte Christi und den h. Sacramenten diene?

Denn das sollet ihr wissen vors *erste*, dass einen Menschen in gefahr zu setzen ist eine schwere sache und gebühret keinem Gottsfurchtigen und aufrichtigen Christen gar nicht, denn wenn ein solcher umbkäme, so müste der, welcher ihn in solche gefahr gestecket, für ihn rechenschafft geben, alss wenn er ihn mit eigener Hand umbgebracht hette.

Zum andern habet ihr auch das wol zu bedencken, dass wir gar wenig der unsrigen Prediger ubrig haben, in deme manche jammerlich ermordet, andere aber in der pest gestorben sind, müssen wir derowegen die ubrigen in acht nehmen und nicht so leichte in die gefahr stecken; dass wir dermaleins, so uns Gott wieder versamlen wird: auch iemanden haben, der Gott und seiner Kirchen hernachmalss diene.

3. So habet ihr ja auch die Zeit hero noch zur noth des Gottes Dinstes genossen, theils zu Lasswitz und theils beim H. Dan. Epaeneto. Ob es nun gleich etwas mit ewrer Beschwernüss und Verdruss geschiehet, weil es manchen abgelegen, so bedencket doch, wie vor Zeiten das Volck Gottes auch bei friedlicher Zeit mit beschwernüss und unkosten manche ziehmlich weit haben reisen mussen *(auch Seckszwecknern)* und wie auch andere heutzutage weit reisen müssen, und dancken Gott wenn sie es nur haben können, denn ein hungriger suchet das brot auch in fernen orten, welches denen, so den Gottes dinst lieb haben nicht zuschwerlich gefallen: derowegen auch ihr itzt sollet vorlieb nehmen, dass euch Gott noch die gnade verleihet, dass ihr es zur Noth haben konnet, wenn ihr nur nicht gewähligt Verachter der Diener Gottes sein wollet. Dass ihr es itzt nicht so zu Hause und Hofe haben konnet wie vormalss; so bedencket doch, dass ihr und wir itzt sein unter Gottes gerechtem gerichte und straffe, dass wir und ihr vorhin nicht erkennet haben die Zeit der gnädigen heimsuchung, noch uns des reinen und taglichen Gottesdienstes danckbarlich gebrauchet haben, itzt nun alles alsobald wieder wollen so vollkömmlich haben, wie vorhin, ehe Gott selber die gelegenheit darzu verleihet, was ist das anders, al s sich der Züchtigung Gottes mit gewalt entbrechen wollen.

Derowegen bitte und ermahne ich euch, wollet dieses und der gleichen umbstände in der furcht Gottes, in der samftmuth und ohne vorgefasste falsche meinungen bedencken und ewer hertz in dieser sachen schrifftlich erklären: ich gelobe und verspräche euch hirinnen noch erfoderung meines Amptes trewlich einzurathen helffen.

Denn ich mich sehr uber dieser sachen bekummere, wie ich solchem begehren möge eingnügen thun. und doch auch nichts irgends einen von den Brüdern sampt euch in die gefahr setzen, dass es auch zu verantworten sey. Unterdessen wollet doch nicht meinen oder klagen alss wenn man euch verliesse, und derenthalben etwan wankelmüthig werden, denn Gott weiss, wie sorgfaltig wir umb euch sein.

Sonsten kommen auch allerhand Klagen uber die Lissner ein, alss wenn zwischen vielen grewliche und argerliche neydereien, Zankerey, Hönereyen und dergleichen andere argernusse gemein wehren. Welches euch sehr bekümmert, sonderlich wenn ich bedencke, wie trewhertzig und fleissig der seelige H. Senior vor euch gearbeitet, und wie schrecklich Gott die Lissner anheimgesucht, da es ja von nöthen, dass ihr und wir alle uns mercklich bessern solten, dass wir durch wahre busse das verzehrende fewer des Zorns Gottes wieder löschen möchten.

Bitte und ermahne derowegen Euch, ihr wollet solchen argernüssen moglichstem Fleisse nach vorkommen; so ihr anders der erbarmung Gottes euch getrösten

wollet, sonsten furchte ich, Gott mochte es laut seiner drewung noch 7mal ärger machen, denn sein Zorn lasset noch nicht arbe, und seine handt ist noch aussgereckt (Esa. 9. v 21.).

Ich wunsche aber dass Gott euch und uns allen wolle schaffen ein rein hertz, und uns geben einen newen gewissen Geist. Er wolle uns nicht verwerffen von seinem angesicht etc. Ps. 51.

Worbey ich euch der Gottlichen Obacht empfehle: und warte ehestes auf antwort: darnach meine Vorsorge für euch ferner einzurichten.

(Kollac. Dr. Jan V. Novák.)

XCIII.

Poleman Hartlibovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1659 — 21. listopadu.

Přečetl všeckny podrobnosti o Antilii Geerovi, Komenskému, Figulovi, kteří všemu tomu ještě nechtějí věřiti a pochybují.

Auf m. H. Begehrung habe Ich in Einer Versamlung v. H. DGR. Com. Figul. alles dasjenige (ausgezogen und abgeschrieben auf ein sonderlich papier) vorgelesen, was MH mir bisher von der Antilia referiret, über welches sie sehr erfreuet, jedoch wie die Bruder Josefs, welche vor Freuden doch halb zweifelten. Est ist ihnen eine sehr fröhliche Botschaft, hingen doch zwischen Zweifel und Hoffnung. Wie soll man ob . . . . ., den glauben kan man niemand geben.

XCIV.

Boyneburg Conringovi (úryvek).

Z Mohuče 1661 — 6. června.

Komenský je sláb, když pracuje ve službě Calvinově, jinak je to myslitel pozoruhodný. Otázka, co adressát myslí o něm a o spise Salmasiově proti Miltonovi.

Nescio, an videris Comenii laborem, quo Sabaudi naturalem Theologiam contrahere in pauciora voluit ratiocinia; ratiocinator, quando ex suae Calvinianae tribus cerebro agit, valde labilis et debilis; caetera tamen haud spernendus. De eo et Salmasii postumo foetu contra Miltonium quid, obsecro, censes?«

XCV.

Týž témuž (úryvek).

Z Mohuče 1663 — 12. června.

Helmont vynalezl abecedu pro jazyk všeobecně lehko srozumitelný. Komenského velmi chválí a jeho Bránu obohatiti chce dvěma tisíci slov. Otázka, co adressát soudí o Komenského snahách reformačních, jmenovitě o spise katolicko-universálním.

Helmontius Roma dimissus, sed huc venire impermissus, alibi memorauit, se istic reperisse quoddam Alphabetum naturali linguae constituendae, quam et agnoscerent omnes, et intelligerent. Comenium maximi facit, et ejus januam 2000 circiter

vocabulis exonerari posse contendit. Quid, quaeso, tibi videtur de Comenio, cumprimis de ejus, quam molitur, rerum humanarum emendatione? Eam perfici posse praejudicat condendo libro uno Catholico seu uniuersali, quo comprehendatur omne cognoscibile et practicon, ut Chemici de uniuersali medicamine delirant.

XCVI.

Conring Boyneburgovi (úryvek).

Z Helmstadtu 1663 — 15. června.

Helmont by nebyl schopen Komenského Bránu opraviti, schází mu znalost latiny. Jinak je pisatel i nepřítelem toho spisu a vůbec má o Komenském soud v celku nepříznivý. Snahu má sice Komenský dobrou, ale chce příliš mnoho a není při tom dosti skromný. Ani pevných vědomostí nemá Komenský s dostatek.

Quae caussae Helmontium Romae in carcerem compegerint, hactenus nemo mihi narrare potuit. Si liceret scire, quaeso, paucis doce. Non obseruavi in homine illam latini sermonis peritiam, qua sit aptus, foribus sive Janua Comeniana eiicere bis mille vocabula. Si velit autem illam ex manibus tyronum eliminatum, habuerit me assentientem. Frustra certe fructum illum ex libello isthoc expectauerit tyro, quem auctor profitetur. Ego nihil hactenus vidi Comenianum, quod potuerit placere. Et qui unus homo possit omne cognoscibile docere? Quanto minus id potest Comenius, qui sane, me iudice, nihil solidae doctrinae tenet? Laudandus duntaxat a conatu; sed ridendus simul ob Phaëtonteos ausus et inusitatam superbiam. Templum Sophiae aedificaturum se dixit; aperturum portas, atria, sanctuarium, adyta; positurum columnas, altare, candelabra; additurum ideas, suffitus, holocausta, intelligentias, Cherubinos — aliasque ridiculas metaphoras, sincipite sano parum dignas, iudice Sam. Sorbierio p. 62 Sorberiana. Vere sentis, conatus ipsius similes esse deliriis de universali medicina.

XCVII.

Boyneburg Conringovi (úryvek).

Z Mohuče 1663 — 12. července.

Zpráva o Helmontovi, který s Komenským souhlasí o Weigelovských blouzněních, ač jinak méně je vzdělán, než on.

Helmontius Roma revertit, et apud Electorem Palatinum reperit receptum. Istic detentus fuit ob varia, quae sparsit, fatua dogmata, quorum celebritas ignota esse non potest. Homo omnium literarum insciens est, et suae spontis in religione; cetera sic sat probus in communi vita: Comenio suppar in Weigelianis deliriis venditandis; at infra ipsius doctrinam, etsi nec magnam, longe subsidens.

XCVIII.

Komenský Jos. Mednyánszkému (úryvek).

Z Amsterodamu 1664 — 5. dubna.

Prosí o zprávu, zdaž biskup ilavský a farář košatský jsou s Vetterinem, poněvadž při publikaci dalších revelací Drabíkových musí se o tom státi zmínka. Pisatel, nikomu nechce v svobodě mysli překážeti a přeje si, aby pravda všude vyšla na jevo

Subsistam, si unum rogavero ut Generositati Tuae non displiceat, certo me scire et mihi reddere notum, Utrum revera Dn. Reverendissimus Episcopus Illaviensis et D. Pastor Coszatensis Veterini Causam faciant suam, sive subordinando eum, ut agat, quod agit: sive approbando factum illius acta. Ita enim ille venditat(?), eos Authores allegat. Quod an ita sit, scire mea interest. Quia nihil admittere vellem, quod illorum laedat honorem. Si enim ac illius omnia publicari debent (urget autem), etiam testes, ad quos provocat, tacere non poterunt. Si occasio sit vel scripto, vel coram agendi cum eis, salutentur ex me reverenter. Et sciant me nullius hominis libertatem judicii offendere. Et quod nihil quaeram, nisi ut in omnibus rebus (hic etiam) veritas pateat, fucus deceptio, mendacia Orco mergantur.

(Kollac. vydavatel.)

XCIX.

A. J. P. Komenskému (úryvek).

1666?

Na otázku adressátovu o vydání zjevení Drabíkových odpovídá, že se mají vydati úplně, pokud Bůh sám si toho přál; vydání jich ve výtahu zbavilo by mnohé lidi útěchy, jakou i pisatel v proroctvích těch v nejedné těžké hodině nalézal. Nesnadno bylo by též určovati, co by se mělo vynechati a co nikoli, i jednolitosti publikace by se příčilo, aby jedna část vydána byla úplně, jiná zlomkovitě. Podrobně odpovídá pak na čtyři námitky adressátovy, při čemž dopouští, co prorokovi nebylo uloženo vydati, aby také opravdu zůstalo netištěno.

Utrum Drabiciana ultima integre ponenda sint verbotenus, an vero medullam dari sufficiat, merito quaeritur nunc, cum editio horum paretur plena, quam esse convenit (post nuper additam Revelationum clausulam) perfectam, ut ne quid jure desiderari possit. Mea sententia sic est. Si considerationem nostram a fundamento inchoare, veritatem ab imis eruere, operam Deo gratam praestare, neque judicio aut praejudicio nostro cuiquam a veritate oberrandi occasionem dare, volumus: necessario cogitationes nostras a vagae ac errabundae Rationis nostrae circumferentia, retrahendas esse ad simplex illud centrum, unde Lucis hujus radii manant, colligamus: ibi veritatem reperturi demum. Fundamentum vero recti hac de re judicii hoc erit: Reddere se certum, infallibiliter a Deo vivo Scripta haec venire, et in Ecclesiae usum dictata esse. Quod dum apud nos, rei hujus intime gnaros, extra dubium esse pono, Theologique solidiores agnoscere incipiant idem (hoc etiam in Regno, ut ex communicatis nuper intelligere potuisti), concludo, Teneri nos parere sollemni et severo illi mandato, ipsi videnti his verbis facto: (Revel. CCXII. v. 23.) Obligo te Nomine meo, serve mi, ne quid demas vel addas his et aliis sermonibus meis tibi nuntiatis. v. 24. Ego enim solus Deus renuntiavi, quid ab omnibus Gentibus, et Populis, et Statibus, et Linguis, requiram diebus his. Quae mandati verba de omnibus et singulis Drabicio dictatis esse intelligenda (nihil excipiendo) patet e Revel. CCXXXIII. v. 2.: ubi Dominus dicit, Ingrate fero quod non consignasti quae Tibi praeteritis diebus loquutus sum. Quod licet non aliud esset, nisi quod restitutionem in officium Drabicii concerneret, scribi tamen Deus ecce voluit! An ergo putabimus aeternam Sapientiam particularia id genus consignari, mandaturam fuisse, nisi talium etiam descriptionem tempore suo usum habituram praevidisset? Non convenit nobis peccatoribus tam tenuiter de infinita Dei sapientia cogitare: ut quae sola optime novit, quae futuris temporibus ad aedificationem Ecclesiae suae, quibuscunque casibus, servire possint. Et quomodo igitur nos, qui vix ea quae

ante pedes sunt novimus, eo audaciae proruemus, ut vel minimum aliquid ex dictatis sapientiae Dei mutare, et tanquam inutile aspernari, velimus? Quod revera fit, si arbitratu nostro aliquid omittimus: qui tamen, utrum hoc an illud prius, vel efficacius, in legentium corde operaturum sit ignoramus. Tutissima igitur via, et acceptissima Deo, NIHIL MVTARE: (Praesertim cum sibi, et Adjuncto suo, mentem hanc diu jam optarit Videns, Revel. CCXI. v. 32. 33. Retrahemusne semel promissum Deo obsequium?)

Dicis autem: Permissam esse Epitomationem (nempe Revel. DLXX. v. 2, 3.) Respondeo, peccatum ibi esse, fatigando Deum instantiis de permittendo: contra apertam Dei protestationem et mandatum, nihil esse mutandum. Quod autem postea permiserit Deus, factum id credi debet ex abundantia philanthropiae divinae, condescendentis ad anxias (tametsi aliquando inconsideratas et stultas) petitiones nostras. Paternum enim Dei cor amore in nos superfluens, angique nos aliquando videns, concedit aliquid, quod alias non concederet. Et certe has praesenti negotio convenire cogitationes, amore coactum permisisse id Deum, colligi ex eo potest quod ad requisitionem hanc Tuam diu respondere noluit: ipso silentio Te ad mandatum semel datum (de nihil mutando) revocans. An vero ex eo, quia tandem condescenderit, primum illud mandatum esse abolitum putabimus? Neutiquam. Perstat enim positum fundamentum, tanquam Centrum et basis totius publicationis harum Revelationum. Quae dum non a nostra, sed divina mente manarunt, quomodo inscitia et caecitas nostra magisterium sibi arrogabit, inter necessaria ibi et non necessaria distinguere, et tanquam pretiosum a vili separare, praesumens? Quapropter obtestor, et per Deum vivum oro, ut haec melius expendere tantarumque rerum intellectum a Deo exorare libeat. Certus sum conscientiam Tuam iri convictum, primo illi Dei mandato esse parendum: praesertim cum iteratum sit Tua potissimum causa, et de Te in specie, tunc etiam fluctuante dictum sit: Sic omnia relinquat ille, quomodo loquutus sum Ego, Revel. 142, v. 7.

Neque tamen solum hoc in considerationem venire debet, tametsi sufficiat: sed et absurda quae comitabuntur, si secus fiat. Annon enim prodigiosum erit, primam Revelationum partem (quantum earum Editione prima luci expositum fuit) exstare integre, sicut et partem ultimam (a 20 Januarii hujus anni, ad finem): mediam vero mutilationibus deformari? Quis lector pius hoc non nauseet? Aut quomodo Editio haec plena dici poterit, quae non erit? Nonne tibi jam objectum (quum Revelationes requirentibus Epitomen offerres), Revelationes volumus, non Revelationum fragmenta?

Praeterea, si Epitomationis illius radicem primam et imam inquirere vellemus, pateret profecto ὀλιγοπιστίαν esse, pusillanimitatem ac defectum fidei, metumque hominum, innata caecitate sua sibi nebulas fingentem: Quis scit an hoc vel illud particulare implebitur? Annon hoc vel illud insolens, et contra rerum statum tendens, in mendacii aut rebellionis crimen trahetur? Atque tum Videns et Editor, ut mendaces et pseudoprophetae traducentur; periculumque sibi et aliis creabunt. Verumenimvero bonitas Dei adversus haec Drabicium cum Adjuncto, jam inde ab initio, satis circumvallavit, inutilemque solicitudinem sublatum ivit, dicendo: Non tanti Vos estis ut defendere queatis Vos, nedum me et sermones meos. Defendam Ego me et vos, dum implebo omnia quae sum locutus. Quid ergo nos angi opus est, dicendo: Quid erit, si hoc vel illud impletum non erit? Devolvamus nos curam hanc in Dominum, qui talia scribere jussit. Tu ergo amice, cum non sis horum Author, sed Editor, cur Te apologiis texendis maceres? Nihil opus est, damnosum potius est. Nam si quaedam non impletionis metu emaculamus, suspectos reddimus nos, machinatores esse fabricae hujus: et sic negotium totum, quasi non Dei sit sed nostrum, suspicionibus involvimus. Tutissimum igitur erit Omnia sic edere quomodo dictata sunt, patrocinio rerum istarum Deo secure relicto.

Accedit: quod occasione particularium personarum, aut rerum, talia intersperguntur verbo Dei, quae doctrinae ac instructioni, vel cautioni aut consolationi, egregie serviunt. Possum enim coram Deo testari ego, in maximis aerumnis meis (aliquot jam ab annis) Drabicii scripta primarium fuisse solatium meum, crucisque

meae allevamentum: et quidem talia loca, res, verba, quae pro minutiis habere, levique aestimare possit humana ratio, mihi tamen efficacissima fuere. Quod quia experimento teneo, non trepidare non possum, dum talibus exterminium parari video, qualibus sapientia Dei (pro varietate morborum et casuum conscientiae) in hoc etiam Pharmacopoeo suo locum esse voluit.

Venio ad argumenta Tua, quibus Tibi Epitomationem istam persuasisti, an argumentis meis praeponderandi vim habeant. Primum dicis, Posteriora illa in Videntis et Adjuncti usum dictata fuisse. Resp. Ita sane primitus. Sed annon postea expresse publicatio mandata omnium? Revel. 442. v. 5, 6. et 445. v. 4, 5. Et in Revelationum clausula (1664. 9 Julii v. 12, 13, 14) verba Drabicio dictata omnibus populis legenda tradi jubentur, sine exceptione.

2. Dicis, Permisisse Deum summatim illa tradi, Revel. 570 v. 4. Respondeo. Satis ad hoc puto responsum esse paulo ante, Deum cum hominibus humano agere more: inter quos amicus amico, etiam intempestive aliquod petenti gratificatur: (ita enim David Deum facere voluntatem se timentium testatur, Psal. 145. v. 19.) Sed amor amori obviare debet: ut si amicus nostrae se accommodat voluntati, nos iterum illius voluntati accommodemus nostram: praesertim rectius de ea informati.

3. Dicis, Liber excresceret nimis, cur nimis oneremus Ecclesiam? Respondeo. Hoc ipsum in quaestione est, An quae per Drabicium nobis revelare Deo placuit nimia sint: aut quaenam inter ista majoris vel minoris sint necessitatis. Fieri enim posse ut minimis etiam maxima insit virtus, multis, multis in natura exemplis docemur; et in verbis divinis experiuntur fideles. (Hinc Rabbini Judaeorum, a quolibet Legis apice montes pendere dicunt.) Et quid tandem? annon majoris longe molis humani libri sunt? et leguntur tamen: in divinisne humanae patrocinabimur ignaviae?

4. Dicis denique, Nec antiquorum Prophetarum omnia revelata in Canonem esse relata: nec ipsius Christi dicta et facta (Joh 20. et 21.) Respondeo. Agnosco: sed et Drabicio plura sunt revelata, quam scribi mandata: ut Revel. 352. v. 8: gesta primi Mundi ad Vespasianum usque: quae quia Deo non placuit mandare scribi, acquiescendum est. At vero mandata scribi, et dictata ad calamum, huc non spectant: quia expresse de his, ne addatur vel dematur aliquid, cautum est. Atque haec sunt quae ad oblatam quaestionem in simplicitate cordis, et in timore ac virtute Dei nostri, respondere volui: Aeternam Sapientiam suppliciter orans, ut cordi Vestro quae sibi placent inspiret etc.

C.

P. Figulus J. Bythnerovi.

Z Gdanska 1667(?) — 24. února.

Žádá, aby Bythner oddal opět svou přízeň synovci v Gdansku bydlícímu, Janu B., ježto se z hříchův a bludů svých obrátil a bezpochyby se hodí k službě v obcích. V Memelu, kam se Fig. o Nový rok šťastně dostal, je »krásná osada, velmi poddajný a dobrý lid«. I lutheráni mimo faráře jsou jim nakloněni. Jen skotských rodin a občanů tu je 13 mimo sluhy, jsou tu i Němci, Hollanďané atd., Poláků tu není. Lituje ohroženého postavení adressátova ve Skoku a žádá za svého nástupce v Nassenhuben »muže moudrého, zbožného, snaživého«. Jsou tam rolníci, ale nikoli obyčejného rázu, mimo to pospolu lutheráni a reformovaní, třeba se též snášeti s lutherským kazatelem. »Já měl jsem v něm přítele, a žili jsme spolu jako bratří.« Jeho odloučil od té osady jen podivuhodný způsob povolání do Memelu a úvaha, že v Memelu po několik let, t. j. od odchodu faráře Wendelia neměli sluhy Božího. Ze znamenitějších měst Kuronska, Litvy a Samožitska shromáždí se tu mnoho reformovaných. Svému nástupci v Nassenhuben podá jakoukoli zprávu a upozorňuje na Jiřího Vettera. Balíky s biblemi uložil před svým odchodem u radního Jana Schwarzwalda v Gdansku.

Plurimum Reverende Vir, Pater in Domino Venerandissime!

Luboć trochę pużno list od WMmWkD. przyszedł, a toli jednak miły mi barzo był, Gdyżem z niego de statu rerum vestrarum certior factus, a osobliwie o miłym, a mnie wielce pożadanym zdrowiu Wm. DM. y niektorych inszych rzeczach wiadomośći zaśiągł. Pana Boga o to gorąco upraszając, aby Wm. KD. y z miłymi Domownikami, y całym Zborem, przy długotrwałym statecznym zdrowiu, wdźięcznym pokoju, y pomyślnie pożądanych poćiechach, z łaski y miłośierdźia swego zachowywać raczył. Pan Jan Bythner Stryjeczny Wm. list ten mi przysłał ze Gdańska de ultima Januar. A że tego człowieka wspominam, tedy też upraszam abyś Wm. kMD. nań raczył być łaskawym y pamiętliwym. Non mirum est peccasse, at miraculo mihi est, Errores eum tam candide et constanter deseruisse, atq(ue) correxisse. Zaiste dźiwuję nieraz że tak ostrą probę dotąd u JE°Mśći Pana Cyremberga mogł wystać. Nic niewątuje, że śie zidźie, y godną usługę Zborom naszym będzie mogł czynić. Doczego abyś mu WmnD. promotorem być y dopomoć raczył, uniżenie upraszam; y cale tak rozumię, że śię na nim niezawiedźiemy. Panie Boże go umocniay y utwirdzay w świętym nawroceniu y przedśięwźięćiu, a zdarz aby szczęśliwa była jego promotia! Ja z Nowym rokiem w okrutnym zimnie jakom śię jednak szczęśliwie, Deo clementer, praesertim parvulos protegente, tu dostał, jużem tuztąd WmnDR. dał znać. Zgromadzenie tu piękne, lud barzo ochotny a dobry, y Lutrey, oprocz Xięży, nam są życzliwi. Owa zgoła ufam Bogu, a już to począsce widzę, że tu jako gdźie indźiey jeszcze dotąd, że zbudowaniem będę urząd swoj wykonywał. Samych Szotskich familiey a mieszczanow jest trzynaśćie, oprocz Młodźieńcow kupieckich. Są też Niemcy, Hollendry etc. Polakow niema. Miło mi że śię Dobrodźiey nasz X. Comenius Wmśćim ozwał, miło mi, bom mu o to nieraz napisał. Co tam zostaje z tych Collect niezginie to Wmśom. Wiemći ja że Condycya Wmow ML. C. K. D. nader szczupła, y żaluję tego. Bo znam JEoMść Pana Reya, y znałem jeszcze w cudzych krajach, non me latet ingenium; a zgoła ponieważ tam gravitas, prudentia atq(ue) vigor pietatis et rerum agendarum deficit, niepodobna żeby śię lepiey dźiało. Żałuję barzo nowego nieszczęśćia y kłopotow JEoMśćiow. Ratuy Panie Boże. A jakoż tedy tę zastawę będą mogli na wielką noc wypłaćić? Dłużyey folgi niebędźie. y niemogę niesmię intercedere diutius; bo ja za Szkody ręczę. Spondae autem noxa prope est. Jużem ja kłopotow dosyć pomiał z tymi rzeczami: nierad bym śię dłużyey z tym bawił. Że Wm D. Moy pomyślasz o Successorze na moje mieysce do Mokrego, dźiękuję za to staranie. Radbym dobrego człowieka, ktoryby y nauką zdrową gorliwie, y żyćiem pobożnym cnotliwie tym tam Słuchaczom świećił: a com ja za tych lat dźiewięć zbudował, w Esse swoim zatrzymywał. Potrzeba tam człowieka roztropnego, pobożnego, gorliwego. Są to tam Chłopi, ale nie leda co: a dotego pomieszani Lutrzy y Reformati, a z Luterskim Collegą żyć. Lecz jam z niego miał przyjaćiela y żylismy z sobą jak Braćia. Mnie to nic niebyło w mnieyszych rzeczach ustąpić prawa swego, dla zgody y pokoju. y żylismy z sobą na zbudowanie ludu, a wzajemney miłośći. A pewnie bym tego tam mieysca śię nieporywał był, gdyby tasam Vocatia niebyła dźiwnym y niespodźianym sposobem na mnie nieprzypadała, a ja widząc, że tu już od lat dwudźiestu y kilku, jako nieb. X. Wendelinus tu ztąd był do Krolewca wokowany, sługi Bożego niemieli, pochopu ztąd niewziął, że to z wielkim będzie tego zboru pożytkiem, y będźie, da Bog, a z okolicznych miast we Żmudźi, w Curlandyey, y w Litwie, ktore tu jeno o dwie, o trzy y o pięć mil graniczą, siła Reformatow będźie śię sam kupiło: bo alias aż do Krolewca musza zjeźdźiać. Wielce tedy upraszam upatrzićie Wmść kogo z Braćiey, chot Młodszych (ja na Georg. Vetterum bym hodźił) a forytujćie na to tam moje mieysce, a ktory to będźie, niech mi napisze, ja mu informacyą uczynię doskonalą o wszystkim co mu wiedźieć potrzeba. JEoMść Pan Patron muśi jednak od Wm D. M. o takowe subjectum listownie upraszać. Jużem mu o tym napisał. A jesli nie, niechże weźmie kogo chce. Bale Bibliey niżem ze Gdanska odjachał, złożyłem u JEoMći P. Jana Szwarcwalda, Radnego Pana w Kamienicy, jego na gorze, barzo wygodźnie: nie-

mogły być wlepszym pochowaniu. Co się w Polszcze dźieje, jeno to co się rumore publico powiada, niewiem: a ta są rożne wieśći. Boże obroń Tatarow Turkow y inszych Barbaros. Ktorego opatrznośći y Wm N. R. poruczywszy, domownikow od nas wszystkich mile pozdrawiam. A Ich Mśćowi Pańskomu nisko się kłaniam. Z Memla d 24. Febr. 1667,

Wmśćiow K. D. zawsze wierny y służyć gotow sługa y d.

P. F.

O przesłanie tych dwuch listow wielce upraszam. A jeżeliby się do mnia co napisać podobało, jeno do Gdanska do Pana Antoni de Cuyper, przesłai ktorego y JEoMść P. Patron, y Rodzeny moy dobrze znają!

Na obálce: Herrn Herrn Johanni Bythnero, durch freundliche Beförderung Herrn Albrecht Farchern, Kauff- und Handelsmann in Posen

Skock.

(Kollac. Dr. Jan V. Novák.)

CI.

Jách. Kalinka Mednyánszkému (úryvky).

Z Ilavy 1667 — 17. září.

Lístek vypadá jako poněkud opozděná odpověď na list Komenského výše uvedený. — Pisatel je proti chiliasmu Komenského a Drabíkovu. Brzo mu pošle spis proti Drabíkovi:

Sin autem Comenius vult, ut Revelationes Drabicii velut ex Tripode dictatas accipiamus; opus est, ut earum Divinitatem producat sive infallibilem veritatem.

Non in eum finem, ut illud Comenio mittat. Nolo etenim secum quicquam habere. Video namque quod Omnes pro coecis et Nihil in Sacris Literis scientibus habet, qui suum Chiliasmum non vident, non statuunt, non credunt....

(Excerp. vydavatel.)

CII.

Antoinetta Bourignonová Komenskému.

Z Amsterodamu 1668 — 30. března.

Odpovídá na jeho pochybnosti, vyjádřené v listě ze dne 28. března. Jmenovitě nejprve opravuje thesi, po níž se Kom. ptá, v původní její smysl: psala totiž L(abadimu), jest-li věrným služebníkem Kristovým, jaká je škoda, že se přidržuje nějaké zvláštní církve (quelque église particulière). Psala mu to, poněvadž brzy potom mínil svou církev zreformovati, a jí přece Bůh zjevil, že chce všechny církve zničit, že v nich nic více není, než nějaký občansky politický duch, reformátorové že jsou většinou pokrytci. Proto opravdový křesťan raději použije svého času k tomu, aby zreformoval sebe, a nejde za ďáblovým vnuknutím, aby čas tratil reformací těla, církve.

I při druhé pochybnosti si přeje viděti svou větu doslovně: Jest-li její výrok, že není již pravých křesťanů, příliš přísný, ať se rozpomene na proroky starého zákona, kteří podobným tónem mluvili. Jinak ovšem uznává, že ví sice, jak mluvili s Bohem, ale nikoli s lidmi.

Na třetí otázku (o proroctvích) mu jen odpoví, jestliže si toho výslovně bude žádati, poněvadž slyšela, že by to mohlo býti »těžké jeho žaludku«, a přeje si, by její spisy znovu studoval a nevybíral jen několik slov vytržených, z nichž smyslu jejich vystihnouti nelze.

Monsieur, J'Ay receu la vôtre du 28 de ce Mois par laquelle j'apprends qu'avez quelques difficultez à entendre le sens d'une chose contente en quelques uns de mes escrits, et me mandez premierement,

»Comment j'entends le contenu de la Lettre que j'ay escrite depuis peu à Mr de L. touchant, qu'il n'y a aucune Eglise qui soit regie par le Saint Esprit.

»Secondement vous me dites, qu'il est encore plus surprenant, lorsqu'en un autre escrit je dis, qu'il n'y a plus aucuns vrais Chrestiens sur la terre.

»En troisieme lieu, vous me mandez ce qu'on doit penser d'une si grande quantité de Prophetes qui s'élevent aujourdhui? et me demandez, quelles sont les marques et signes infaillibles pour les pouvoir discerner, s'ils sont de Dieu, ou non?

2. Pour a quoy satisfaire je vous viens respondre par ordre.

Pro velikou rozsáhlost tohoto listu obmezujeme se jen na tuto exposici následující korrespondence, obsažené v č. CIII.—CIX.

CIII.

Antoinetta Bourignonová Komenskému (regest).

Z Amsterodamu 1668 — 10. dubna.

Napomenutí, jestliže něco neslýchaného vidí nebo nalezne v jejích spisech, neb takového, co se zdánlivě protiví Písmu, by toho neodsuzoval, ale aby se raději ponořil ve svou duši a prosil Boha, by mu podal světlo, zdaž ty věci jsou od něho, a Bůh zajisté dá odpověd.

CIV.

Ant. Bourignonová Komenskému (regest).

Z Amsterdamu 1668 — 10. dubna.

Obšírná odpověd na otázku Komenského, zdali vskutku v této době není dobrých křesťanů. — Lidé na místě vůle Boží plní svou, na místě pravdy Boží vyznávají své myšlénky, a to katolíci právě tak, jako jiní. A přece člověku jest jen jeden rozkaz dán: býti úplně závislým na Bohu. — Jestliže jiné předpisy časem skrze Mojžíše a Krista jsou dány, to jedině proto, poněvadž člověk se onoho prvého přikázání nepřidržoval. Jmenovitě příchod Kristův, jejž oduševnil (animare) svou božskostí, byl velikým znakem lásky Boží: ukázal nám cestu, jak navrátiti se k Bohu. Nikoli jeho smrt je naší spásou, to by se protivilo vznešeným vlastnostem Božím; jedině že nám objasnil znovu Boží vůli. Jenom ti, již jsou vskutku jeho učedlníky, jsou věrní křesťané; jeho následovati znamená ne sebe milovati a světským žádostem hověti, ale býti závislým na Bohu. Tak již může míti odpověd, zdali vskutku jsou takoví křesťané, a zdali Bůh může duše jemu se nepoddávající spasiti. — Na třetí jeho otázku odpoví při jiné příležitosti.

CV.

Antoinetta Bourignonová Komenskému.

Z Amsterdamu 1668 — 20. dubna.

Posílá mu nazpět bibli, kterou jí byl půjčil, s díkem, leč nachází, že jí lidé nerozumějí. Bůh jí bezprostředně dává poučení; ona svou duši zcela vyprázdní a osvobodí od lidských dojmův a obrazů, by mohla rozjímati vnuknutí Boží. Chce se udržeti v pokoji, o lidi se nestarati, kteří beztoho nechtějí se učiti od jiných.

CVI.

Komenský Antoinettě Bourignonové.

(Překlad z latiny Petra Seraria).

Z Amsterdamu 1668 — 17. (?) dubna.

Děkuje za její laskavou odpověd. S první částí je spokojen a doufá, že Labadie bude rovněž spokojen. I s druhou částí jest spokojen, je-li míněna v tak všeobecném smyslu slova, jako to prorokové říkali v časech svých, na př. Micheáš v kap. VII. Zkáza v křesťanství je tak veliká, jako kdysi úpadek v židovstvu. Nenachází však odpovědi na svou třetí otázku, neméně palčivou, když jsou rozepře tak veliké: jak by se měli rozeznávati falešní učitelé od pravých, a duch Boží od ducha omylu a falše.

Prosí tedy o odpověd na tu otázku.

Mademoiselle et Soeur bien aimée au Seigneur,

Cette lettre est pour vous remercier bien affectueusement de la peine que vous avez prise de repondre à mes deux premieres demandes. En la reponse à ma premiere (touchant la Lettre à Monsr. de *Labadie*) je m'y trouve extremement bien satisfaît, et ne doute que Monsr de Labadie n'en reçoive aussi luy même du contentement, quand il verra l'ouverture que vous y donnés, assavoir, que ce dommage dont vous vous plaignes (quand vous dites, *Si vous estes vray Disciple de Christ, c'est dommage que vous soyez encore attaché etc.)* a son égard aux communautés particulieres qui s'en vont estre destruites, et non à l'Office ou estat Pastoral consideré en soy; et qu'en cas d'estre Pasteur, il vaut mieux l'estre de la vraye et sainte Eglise Universelle, l'Unique Epouse de Christ, qui demeuera à tousjours, que d'aucune communauté particuliere qui s'en va estre destruite.

Aussi m'est agreable vostre réponse, à ma seconde demande, si vous n'entendez parler qu'en même sense que les anciens Prophetes en leur temps, quand ils ont dit: *Qu'il n'y a nul juste, non jusqu'à un. Et quil n'y a personne qui vrayement connoisse Dieu.* Car si jamais il y a en un temps d'une generale Apostasie ou defection, c'est à present; où non seulement les hommes en leur estat naturel sont corrompus et rendus inutiles, n'est qu'ils soient secourus par la grace de Dieu; mais où aussi ceux qui portent le titre el la livrée de la grace, se disant *Chrestiens*, ne le sont pas pourtant; ainsi ce n'est pas de merveille que quiconque verroit à descouvert l'estat de la Chrestienté comme le Prophete Michée C. VII. l'estat d'Israel, qu'il pouvroit dire de même que Michée: *Helas moy! car je suis devenu comme quand on a cueilli les fruits d'Esté et grapillages pour manger, et mon ame desiroit des premiers fruits! Le debonnaire est peri de dessus la terre et n'y a pas un droiturier entre les hommes, et le plus homme de bien d'entre eux est comme une ronce; et le plus grand droiturier, pire qu'une haye d'épines etc.* Car il ne nous doit pas estonner, si l'apostasie des Chrestiens ne sera de moindre estendue que celle des Israelites n'a esté.

Mais vous avez manqué à me répondre à la troisiéme demande, qui est bien la plus importante et necessaire en ce temps ici, ou non soulement

les Docteurs et Conducteurs des peuples, qui ont pris leur doctrine des hommes, on tiré par leur sens naturel diverses conceptions des Saintes Ecritures, qu'ils font valoir pour la parole Dieu; mais ceux aussi qui se vantent du S. Esprit et des Revelations extraordinaires, Visions, songes, extases etc., se trouvent si discordans les uns des autres, qu'on ne sçait comment s'y gouverner. Et pourtant vous supplie pour l'Amour de Dieu, de ne point nous celer les marques à quoy on puisse reconnoitre les faux Docteurs d'avec les vrais, et l'Esprit de Dieu d'avec Esprits d'erreur et fausseté.

Vous trouverez ma disposition telle, comme j'espere, que toute viande procedante de la bouche de Dieu, me sera agreable, soit le laict des Enfants, on la viande plus ferme de justice; moyennant que vos raisonnemens soyent bons, et vos veritez si claires que le Soleil, comme vous nous faites esperer. C'est donc ce que j'attend, avec ardeur me soùscrivant

Mademoiselle Vostre Treshumble Serviteur,

J. A. Comenius.

Nadpis byl:

Electae Virgini et dilectae in Christo sorori,
Dominae Antoniae Bourignon.

CVII.

P. Serarius C. Cortovi.

Z Amsterdamu 1668 — mezi 17.—20. dubnem.

Komenský s radostí přijal odpověd Ant. Bourignonové na svou druhou otázku.

Monsieur et Tres-cher Frere,

Monsr. Comenius se portoit hier tres bien, et reçut hier la lettre de Mademoiselle *Anthoinette* comme un present honorable; et la leut toute entiere avec moy, et s'ejouit en Esprit de la confiance qu'il conceut, que Dieu en produiroit quelque grand avantage a la Chrestienté dispersée.

Mes bien humbles services et salut à Mademoiselle *Anthoinette* et à vous Monsieur

Vostre tres humble Serviteur

P. Serrarius.

CVIII.

Antoinetta Bourignonová Komenskému (regest).

Z Amsterdamu 1668 — 20. dubna.

Již měla hotovu odpověd na třetí otázku adressátovu (o proroctvích), když obdržela od něho list (17. dubna psaný), v němž se jeví pochybnosti, zdaž je duch pisatelčin od Boha či není. Na důvody z Písma sv. neodpovídá, zneužívá se ho často; kdo s ním umí lépe zacházeti, měl by míti pravdu. Pisatelka cítí, že je puzena týmž

duchem, který se jeví v Písmě sv. Jestliže adressát tomu dříve věřil a nyní nevěří, je to nedůslednost; je to dáno od Boha a ne snad od ďábla. Jestliže by byla od ďábla, nebojovala by proti němu; pakli by byla jen z přírody, ráda by cvičila ducha svého jinými obyčejnými prostředky. — Jinak přeje jemu a prosí pro sebe pokoje.

CIX.

Antoinetta Bourignonová Komenskému (regest).

Z Amsterdamu 1668 — 20. dubna.

Odpověď na třetí otázku Kom.-ho, po jakých bezpečných znacích možno poznati pravého ducha (»le vray Esprit«). — Noví proroci nejsou potřebni, a nyní v době Antikristově ani se nesmějí očekávati. Nejsou sice všichni od ďábla; někteří sami myslí to opravdově, že jsou, ti jsou jiným méně nebezpečni, ale sami bývají snadno kořistí ďáblovou. Měřítko pravdy je, zdaž nás něco vede k jednotě s Bohem a k sebezapření. — Písmo nás zpravuje o plodech ducha svatého, pisatelka jich vypočítává 12 a přidává k nim 7 darů Ducha svatého. Ty jsou znakem, zdaž prorok je od Boha či není, všecka jiná, divnými se zdající svědectví mohou býti též od ďábla. — Pochybnosti, které Komenský má, zdaž proroctví, která zná, jsou od Boha, jsou oprávněny: duch Boží je vždy jednotný, a tito proroci si odporují. — Hlavní pozornost potřebí obrátiti na to, zdaž je prorok dobrým křesťanem, poněvadž dříve třeba býti opravdovým křesťanem. Bůh se své strany nepošle jiných, než své přátele. Oni napodobují Krista v jeho lásce a milosrdenství. Takových pisatelka nyní k své žalosti nenachází. — Ona sama se ovšem také může klamati v cestě, ale jestli v ní adressát nenachází darů ducha, ať jí nevěří. — Opravdový prorok, jako je dnes druhý, skromný posel, na proroctví samém není interessován. — To jsou opravdové známky skutečných proroků.

CX.

Komenský K. V. Nigrinovi.

Z Amsterodamu 1668 — 19. září.

Dostal jeho zprávy z Paříže. Hesenthaler vrátil se již z Anglie. Od něho Komenský zvěděl, že adressát chce se oddati dráze politické; proto jej pisatel propouští a přeje mu všeho dobrého. Dalšího jednání společného již míti nebudou. Komenský očekává konec života.

Dilecte amice!

Accepi Tuas e Lutetia primas, quibus mihi Tuum in Galliam adventum significasti officiaque in expediendis ibi negotiis obtulisti et, ubi literae meae quaerere Te debeant, docuisti. Significo iterum rediisse ad me ex Anglia D. Hessenthalerum (comite Cassio) abiisseque ad suos in Germaniam me mihi et sarcinis meis relicto: quem et mox aliud *onus*, *morbi* oppressit et me pluribus diebus clinicum fecit, ut extremae senectutis terminum adesse non dubitarem. Usu tamen medicinae resurgere incipio, in manus Dei commendans vias meas. Quantum ad Te, quia D. Hessenthalero fassus es labores Te iam desuevisse nec animum habere ad functionem vel theologicam vel scholasticam, politicam meditari vitam et secretariatum ubiubi

sperare, eoque apud me, quod optes, non inveniatur, fiat bona mea gratia, ut fortunam Tuam sequaris. *Ego* (Domini mei *de Uno necessario* consilium sequutus) *ecce vela contraho! et uno Christo meo meque uno eius servulo et unius pusillae familiolae ministeriolis contentus, reliquum aevi tacitus exigam lubens:* victurus, quamdiu illi placebit, sub alis eius et sub alis eius evolaturus hinc, quando iubebit. Amen.

Commendo Te illius quoque alarum protectioni: *nihilque posthac sit, cur nobis invicem facessamus negotium. Ego enim correspondentias abscindo undique, ut me concentrem mihi et Deo.* Vale. Amst(elodami) 19. septembris (1)668. Mei salutem adscribunt.

Nota senilis manus.
J. C.

Adressa: A Monsieur W. Christian Nigrin. Chez Mad. Rovelet, à la rue de Bouchoie au Faubourg St. Germain, à l'Ange Gardien à Paris.

CXI.

Leibniz Th. Spizelovi (úryvek).

1671 — 7. dubna.

Pochybnosti o úmrtí Komenského.

»De Comenii morte audivi, qui etiamnum dubitarent.«

CXII.

Hesenthaler Leibnizovi (úryvek).

Ze Stuttgartu 1671 — 8. dubna (st. p.).

Různé zprávy literární. Mezi jinými též ujištění, že Komenský umřel. Prosí o nějaký verš na muže, jehož si adressát v životě tak vážil, že to pošle synovi jeho Danieli. Posílá mu k užití též Ritschlovy (patrně bývalého spolupracovníka Komenského) filosofické práce.

Literas ad Ritschelium meas, ad ipsa Angliae et Scotiae confinia commorantem, jamdum pervenisse sum certus, a quo proxime expecto responsum, quod videbis, ubi accepero. Academiae Heydelbergensis reformatio, si caetera forent paria, vix bonis caritura esset successibus: sed illa si defecerint, neque hi fortiter videntur posse sperari. Haud displicet docendi methodus, de qua aliquid illinc ad me fuit perscriptum; sed viri eius periti, nisi sumtuum alia ineatur ratio, vix eodem videntur confluxuri; cum eam praecipue ob causam aliqui jam discesserint. Forte tamen venturis temporibus ea obtinget felicitas, quae praesentia sibi nondum audent polliceri. Schediasma physicum, quod praeclarissimo de argumento, in his nundinis, orbi literato paras, maximis cum desideriis expecto. Si societatis Regiae secretarii, simul et Consiliarii, mentionem feceris, non Oldenburgerum, sed Oldenburgium vocabis: cum illud nomen haud agnoscat. Pleraeque literae, quae ad illum aliunde destinantur, a M. Grubendol inscribuntur, per nominis transpositionem, quam centies coram vidi, et eandem liber-

tatem in scribendo accepi. Quae ante biennium, et ultra meis curis commiserit, ex propria, nisi fallor, eius manu legisti: sed nunc illius schedae apographum, si cui esse potest usui, transmitto. Accedo ad tuas posteriores, in quibus nimis verum est, Comenium obiisse, idque penultimo superioris anni mense, quod epitaphium eius docebit. Quoniam autem ex animo Te optasse credo, ut tuae habent, accrementa eius vitae, nunc illud votum ad viri famam convertes, sique preces meas audis, epicedium illi scribes, quod una cum hactenus collectis ad filium, Danielem Comenium, qui rogavit, proxime transmittam, ut junctim edantur. De Labadia paulo penitiora scire aveo, quae fortasse coram edocebis: ubi et Lambecii partem tertiam spectabo, pulcerrimum quoque ingenii tui faetum, de cuius desiderio praedixi, simul exosculaturus, quin molimina insuper juridica de quibus eousque promotis, ut aliorum conspectus et judicia subire queant, laetanti pectore gratulor, propius adhuc cogniturus. Quod ipsum ut facerem, mihi mandavit Illustris Forstnerus, rerum hic Cameralium Praeses, qui Te perquam honorifice resalutat, et officiosam, qua parte licebit, promtitudinem suam Tibi cupit patere: sed judicii tui benignitatem de illa epistola, quam legisse Te ais, qua est modestia, vix approbare se posse respondit; praesertim cum in noticia solius, cui fuerat inscripta, substituram eam fuerit persuasus. De illius tamen erga Te benevolentia singulari esse poteris certissimus, sicut ante biduum, post lectam epistolam tuam, ut haec ad Te perscriberem, mihimet coram imperavit. Ritschelii contemplationes, quas denuo in usum petiisti, en Tibi se sistunt, quibus votum nuptiale, Marchioni Brandeburgico nuper dicatum, adjungo. Proxima tamen, quae sequetur, hebdomade ipsummet amplecti Te gestio, utinam incolumis incolumem; postquam valetudo pedum mihi parum velle videtur favere. Nam in nundinis Fortensibus Te praesentem fore, nihil dubitabo, quo caetera reservo, teque valere jubeo.

Ampliss. No(min)i Tuo

dicatissimus cultor

Magnus Hesenthaler.

Stuttg. VIII. April. 1671. st. v.

A Monsieur
Monsieur Leibnitz,
Docteur en droits et Conseiller
de S. A. Electorale à Mayance,
pour le present à

Francfort.

Bey H. Zunnern Buch-händlern abzugeben.
Durch H. und freund den gott begleite.

CXIII.

Leibniz Hesenthalerovi.

Z Mohuče 1672.

Příznivý celkem soud o Komenském. Jeho úmysly byly hlubší, než pisatel dříve se domníval; Didaktiku jeho schvaluje naproti Becherovi; že Janua, t. j. učebnice pro školy, má býti encyclopaedií, s tím je pisatel srozuměn, jen že by ta encyclopaedie při pokroku věd nyní již vypadala jinak, než v dřívějších dobách. — Rozvrh encyclopaedie.

Quia licuit mihi beneficio tuo majore, quam antea solitus eram, in Comenii scriptis animi attentione versari, judicium meum qualecunque, quod flagitas, ingenue perscribam. Et primum agnosco profundiores paullo cogitationes voluisse, quam prima specie appareret. Vellem ad particularia se demisisset magis. Neque enim dubito in-

gentem ei rerum apparatum tot annorum studio comportatum praesto fuisse, quum praesertim ipsummet alicubi et rationibus et exemplo suo excerpendi studium commendare videam. Didacticam ejus in summa valde probo, nec moveor illis, quae in sua methodo Beccherus objecit. Becchero videtur vocabula naturali ordine digesta quidem, sed disjuncta separataque, nec in continuitatem sermonis colligata, exhibenda discentibus esse. Mihi contra videtur, nihil lucis, nihil jucunditatis inesse simplici vocabulorum congeriei, utcunque ordinatae, quod ex ipso Beccheriano specimine satis apparet. Comenio igitur prorsus assentior, Januam linguarum et Encyclopaediolam debere esse idem. Illud tamen diffiteri non possum, in hac philosophiae luce rem paullo aliter instituendam, quam illis temporibus potuit Comenius.

II. Quaeres, quid Encyclopaediolam complecti debere credam? Ego vero ad eam pertinere puto primum definitiones vocabulorum crebriorum et insigniorum, et ex his deducta theoremata et problemata insignioris usus, eaque in moralibus adagio aliquo dictoque sapientium aut historia memorabili vestita aut potius explicata: deinde experimenta naturae vulgariora, denique compendium historiae et geographiae tum universalis, tum inprimis hodiernae. Videtur mihi Hornius, hoc inprimis fine, postrema aliquot opuscula sua publicasse, quem ego, quicquid etiam dicant delicatiores, non omnino contemno, melioribus tamen opus esse agnosco. Encyclopaediolam autem his contractis constare vel hinc apparet, quod Encyclopaedia integris absolvitur. Est enim utique Encyclopaedia systema omnium, quousque licet, propositionum verarum, utilium hactenus cognitarum. Omnes autem propositiones aut singulares sunt aut universales, quanquam dentur singulares quiddam universitatis tenentes, aut propositiones de corporibus coelestibus ob constantiam cursus; quemadmodum contra dantur universales singularibus accedentes, quae scilicet inductione sunt fabricatae. Singulares universae sunt pars aut historiae aut geographiae universalis aut potius utriusque, tractant enim de iis, quae certo tempore locoque evenere. Propositiones universales vel demonstratione vel inductione constitutae sunt, id est vel ratione vel sensu. Demonstratione cognitae sunt propositiones, quae pendent ex definitionibus vocabulorum seu claris distinctisque Ideis rerum, quales sunt arithmeticae, geometricae, logicae, metaphysicae, magnaque pars earum, quae ad moralia scientiamque civilem ac juris prudentiam naturalem pertinent; quorum omnium clavis in definitionibus continetur. Quum enim nihil sit aliud demonstratio, quam combinatio definitionum, ut in arte combinatoria ostendi, manifestum est, qui claras quasdam ac lucidas definitiones vocum habent (quales Plato in dialogis passim, Aristoteles, Euclides caeterique mathematici; J(urisconsul)ti veteres in pandectis, Cujacius, Campanella, Cartesius, Hobbius et saepissime Ritschelius dare solent) eum innumera theoremata solius Analyseos ope (ut in arithmeticis Diophantus et Cardanus, in geometricis Vieta et Cartesius, at in mechanicis et civilibus hactenus docuit nemo) eruere, et problema datum soluere, aut ostendere impossibilitatem posse. Quo negotio cum apex humanae scientiae contineatur, efficiam spero, ut quae aliquando, de arte combinatoria Lullianorum exerrationibus depravata et infamata, pene puerilibus annis orsus sum, fructu aliquo exitum sortiantur. Inductione cognitae sunt propositiones medicorum, chemicorum, astronomorum pleraeque omnes aut saltem fundamentales. Denique dantur propositiones mixtae ex theorematibus et observationibus in se combinatis deductae. Sed quo feror? Volui haec eo tandem consilio huc afferre, ut ostenderem, non posse perfectam Encyclopaediam et Encyclopaediolam fieri, nisi omnium potissimorum vocabulorum definitionibus, omnibus experimentis artium liberalium pariter, et mechanicorum fundamentalibus, utilioribus, denique historia universali temporum locorumque distinctissima summaria, collectis et digestis. Unde omnia accedentibus tantum artibus combinatoria et analytica, seu synthetica et resolutoria, quarum illa inventionis, haec judicii est, proprio ingenio suppleri possunt, quanquam auctis interim experimentis, historia et geographia, ipsa quoque Encyclopaediae supellex perpetuo augeatur. Sed et historiae et observationes particulares, quae nihil cum publicis negotii habent, ut sectio anatomica monstri cujusdam, ubi parum refert,

quo loco et tempore contigerit, rectius velut materia inductionum ab historia et geographia ad experimenta transferuntur. Haec mihi nuperrime circa Comeniana destinata, Consiliumque praeclarum Encyclopaediae perficiendae in mentem venere aut rediere.

CXIV.

Krist. V. Nigrin Gerhardovi de Geer.

Z Oxfordu 1675 — 23. září.

Přišel do Oxfordu a rozmlouval s Hartmannem o vydání pozůstalosti Komenského. Ovšem tak, jako prvé části již vytištěné, tyto zlomky vydati se nemohou, však alespoň uvésti by je chtěli v nějaký pořádek, by svět viděl, na čem Komenský tolik se namáhal. Pisatel když poprvé spatřil tu směsici, zalekl se, ale na vyzvání Hartmannovo již se dal do práce, a jestliže patronové si přejí a jemu možnost dají, bude i budoucně při tom.

Veni tandem Deo ita volente hebdomade praeterita Oxonium, salutatoque quam primum R. D. Hartmanno, evolutioni Pansophicorum Comenianorum tempus id omne, quo hic commoratus sum, impendi. Visis lustratisque omnibus in eo tandem convenimus, *Scripta haec eo nitore eaque perfectione qua partes priores Consultationis magnae prodierunt, edi minime 'posse, fragmenta tamen colligi, et si non in stylum continuum, saltem in ordinem aliquem redigi posse ac debere, operae pretium existimamus, quo Orbi literato manifestius constet, quid illud fuerit, quod per tot annos animo suo tam sollicite volverit Comenius, occasioque detur sublimioribus ingeniis eosdem persequendi conatus, et scrutandi in fodinis istis profundius.* Me quod attinet exhorrui sane quum primum oculis meis lustrandum objiceretur istud Scriptorum Chaos. Cum tamen nihil tam arduum esse sciam, quod labor improbus non vincat, non dubito, fragmentis istis colligendis inque ordinem reducendis, aliquod inventum iri consilium. Cumque R. D. Hartmanno ita visum fuerit, ut cum hic loci jam sim, non hinc abeam, quin tentem aliquid, nonnullaque mihi dederit compilanda, constitui experiri, quid valeant humeri, quid ferre recusent, modo mihi quoque certo constet, Vos Patronos benignissimos in rhapsodiis istis concinnandis opera mea, quam Vobis impensissimam promitto, uti, necessariisque mihi quantocyus prospicere velle. Valete Generosissimi Domini et favere pergite

Vestro devotissimo cultori et servo humillimo
Ch. V. Nigrino.

(Koll. vyd.)

CXV.

Gerhard de Geer S. Hartmannovi.

Z Amsterdamu 1675 — 15. listopadu.

Těší se zejména druhému jeho listu, v němž mnoho slibuje. Ať se v práci na Komenského pozůstalosti pokračuje. Poukazuje 10 liber.

Redditae mihi fuerunt ex Zeelandia reduci binae literae Tuae 23 Sept. ac 15 Oct. ad me datae: priores adventum D. Nigrini, ut et spem in concinnandis Pansophicis significarunt: posteriores plura promittunt: gaudemus, et si possit fieri tentamen aliquod tanto in opere lubenter nostram opem conferre proposuimus. Scio tenuioris non esse

moliminis, sed arduum! Vos tamen pergite! prospiciemus de mediis. Vidua Dni Morescoe decem libr. Sterl. nostro suppeditabit nomine. Det Deus ut votis nostris respondeat exitus. Dab. Amst. 15 Nov.

(Koll. vyd.)

CXVI.

Kr. V. Nigrinus Gerhardovi de Geer.

Z Oxfordu 1675 — 26. prosince.

Obnos 10 liber sterlinků mu nestačí, prosí o další pomoc.

Magnifice Dne Commissarie, Mecaenas nobilissime

Ad literas Tuas, mense Novembri datas, respondissem citius, nisi obstinatum concinnandi ante ferias Natalitias Mundi Artificialis studium obstitisset, quo feliciter superato Tuam pulsare liberalitatem praesentissima necessitas me cogit. Libris enim Sterl. decem, quae mihi per R. D. Hart[man] transmissae erant, consumptis debitisque nonnullis contractis, unde continuandis porro curis et laboribus meis animum fortem recipiam, non invenio, nisi Tua liberalitate necessitatibus meis quantocius generose subveneris. Ego certe hoc unum ago dies noctesque, ut bene de vobis merear, neque vos spes concepta fallat. Valete Maecenates Nobilissimi, et annum recens inchoatum felices continuate, claudite.

Oxon. 26 Dec st. vet. 1675.

Celeberrimi Nominis Vestri deuotissimus Cultor.

(Koll. vyd.)

CXVII.

Týž témuž.

Z Oxfordu 1676 — 13. února (st. p.).

Stěžuje si na nouzi a čeká útěchy. V pracích se pokračuje; »Mundus moralis« je hotov, »naturalis a spiritualis« budou následovati.

Sub ipsum anni praeteriti decursum literas cumque iis pro transmisso subsidio pecuniario gratias Tibi misi. Quod cum usibus meis prodesse desierit, ad Te rursum meus festinat calamus, necessitatis meae praesentis interpres et nuntius, solatiis Tuis aureis erigi desiderans. Quomodo praeteritis usus sim, adposita pagella docebit. Nihil certe ad ostentationem quaeritur, imo ne quidem quod opus sit paratur, sed tantum quod necesse est. Favore Tuo palliatus jam incedo, eodem habitu adhuc gaudens quo me Amstelodami vidisti. In laboribus Pansoph. pergitur quotidie prospere DEO auxiliante. Mundus Moralis regendi sui ipsius et aliorum prudentiam exhibens nuper concinnatus adjectus est. Naturalis et Spiritualis nobis adhuc negotium facessent. Sed et his subigendis Virtuti non deerit Via. Vale Maecenas Nobil. cum Nob. Patruo Tuo studiisque favere perge.

Tui observantissimi.

(Koll. vyd.)

CXVIII.

Týž témuž (úryvek).

Z Oxfordu 1676 — 6. dubna.

Podává počet ze svých prací. Hotovy jsou: »Mundus possibilis, artificiosus, moralis a materialis« bez poslední kapitoly. Chybí ještě »Mundus archetypus a angelicus«. Triertium je na svém místě. Zbývá ještě »Mundus spiritualis a aeternus«, jakož i »Pansophiae usus«, za tři měsíce budou hotovi, ostatek práci ještě zvětší.

Ex ultimis Comenianis rationem desiderari actorum intelligo: pareo lubens, et Capita Pansophiae transmitto, ut ex iis promptius quid actum sit, intelligi queat Mundus Possib. Artif. Moralis concinnati sunt: Materialis Mundi Caput ultimum ordinem desiderat. Mundus Archet. et Angel. desunt, nisi forte penes Comenium sint. Triertium Cath. suo quoque est loco et ordine. Omnia haec si non ex voto, ex usu tamen ita locata et numerata sunt, ut grata commodaque lectori non esse non possint. Mundus Spirit. et Aeternus, itemque Pansophiae Usus restant: trimestre minimum requirunt, ut praedictis respondeant. Caetera quae ad Consult. magnae opus pertinent, moram paulo augebunt. Haec de Opere Pansophico.

Pak následuje nová prosba o pomoc. (Dluhů má 7 liber.)

(Koll. vyd.)

CXIX.

Týž témuž (úryvky).

Z Oxfordu 1676 — 3./13. srpna.

Pansofie jest hotova. Ač není tak skvělá, přece má naději, že se bude líbiti. Na zdokonalení její jsou potřebny Komenského denníky, knihy a rukopisy, které jsou u syna jeho Daniele; ty ať se mu pošlou co nejdříve.

Paucis hisce Te scire cupio, Pansophiam, prout Capitibus suis descripta, Tibique nuper transmissa fuit, ope Dei tandem concinnatam esse. Optarem quidem nitore caeteras Autoris aequaret partes — at cum optare id magis liceat quam sperare, consarcinata hac veste Tibi placuisse, sibi gratulabitur. Ad perfectionem ejus desiderari multa, non diffiteor, juvari tamen multum posse Diariis Comenianis, librisque et Manuscriptis ejusdem aliis, quae penes filium esse intelligo, nullus dubito, imo certo persuasus sum, quaeque ideo transmitti quantocius e re nunc foret.

Pak prosba o podporu.

Na konci přidána je poznámka:

Responsum demum in Decembri de redeundo in Hollandiam.

(Koll. vyd.)

CXX.

Týž témuž (úryvky).

Z Oxfordu 1676 — 9./19. srpna.

V práci se pokračuje. Nová prosba o pomoc. Bylo by žádoucí, aby adressát sám přišel a o práci se přesvědčil, potom aby určil, co asi s uspořádanými částkami chce počíti.

Praeterita hebdomade per literas Tibi nuntiavi Pansophiam prout Capitibus suis descripta, Tibique nuper transmissa fuit, ope Dei tandem concinnatam esse. — — — — — — — — — — — — — — — — hoc unum, addens, praesentiam Tuam hic maxime desiderari, atque optari quo de laboribus Pansophicis susceptis et suscipiendis certius decernere possis. Quod si sperare non liceat, liceat mihi saltem rogare, quid concinnatis Pansophicis, caeterisque Consultat(ionis) Cat(holicae) partibus et scriptis Comenianis factum velis.

(Koll. vyd.)

CXXI.

Týž témuž (úryvek).

Z Londýna 1677 — 23. března.
Chystá se ku poslední kapitole posledního dílu, Pannuthesie, totiž »de Jubilo ecclesiae«. Posílá poslední zprávu z těch krajů.

Ultimum hodie Pannuthesiae, totiusque operis Consultatorii Caput aggredior, quod est de Jubilo Ecclesiae: ultimum quoque ut spero ex hisce oris meus ad Te festinat calamus, finem laborum adesse nuntians.

Prosí o viaticum; nebo tomu vyrozuměl od Dan. Komenského, že se má přestěhovati do Hollandska. Poslední prosbu opakuje v listě ze dne 30. března 1677, rovněž z Londýna poslaném.

(Koll. vyd.)

CXXII.

Kr. V. Nigrin M. Hesenthalerovi (úryvky).

Z Amsterodamu 1678 — 16. května.
Prosí ho o některé spisy, jmenovitě o Metafysiku Komenského. Snad ji mají, ne-li on sám, aspoň jiní würtemberští mužové, přátelé Komenského.

Nobiliss. excell. Clare Dne

Decimus annus decurrit, ut in notitiam Tui incidere Londini Anglorum felix mihi occasio data fuit. Ab eo tempore nihil de Te innotuerat mihi, donec huc in Hollandiam delatus anno praeterito, ex Dan. Com. TE in vivis adhuc esse, oculato testimonio edoctus sum. —
Několik poznámek o vlastní úloze.

TE proinde Vir excell., quem filium adoptaverat Comenius olim, laborumque suorum socium, continuatorem, vindicem optabat, quemque Tu Patris loco habuisti, coluisti, oro et obtestor, ut si quid scriptorum ipsius in manibus Tuis est, iis nos juves, ad explendum hiatus in Pansophicis extantes. Et quia Metaphysica ipsius potissimum desideratur, Opusculum imperfectum, quod Lesnae Ao 1649 typis Funccianis prodiit, ex Stylo Comeniano, terminis et argumentis Metaphysicis, imprimis ex Semiente cognocibile: cumque non dubitem Tibi Vir Clar. (qui Ao. 1650 Lesnae Comenio gratus tunc aderas hospes) aut D. Schmeerero, Hainlino copiam illius esse aut fuisse, in angulo vestro quaeri indeque expectari Te Curatore non mireris. — — — — — — — — —

Plura habebis ubi plura scire desideraveris.

CXXIII.

M. Hesenthaler Kr. V. Nigrinovi (úryvek).

Ze Stuttgartu 1678 — 24. května (st. p.).

Nikdy ještě na něho nezapomněl; děkuje mu za jeho list a zprávy. Zvěst jeho tak ho dojala, že osobně přijede do Amsterodamu a tam mu i malinkou Metafysiku i jiné myšlénky Hesenthalerovi sdělené osobně odevzdá. Těší se na to shledání a snad uvidí Daniele Komenského, od něhož již rok žádné odpovědi nemá. — PS: Chce-li mu napřed psáti, nechť adressuje na Bilderbecka.

Pereximie ac Praeclarissime Doctissimeque Domine.

— — — Quantum autem Comeniano nomini, cui tot nexibus, jam a duodequadraginta annis, devinctum me scio, etiam post fata debeam, nulla mihi unquam eripiet oblivio. Hoc ut apertius intelligas, post acceptas Tuas, statim destinavi proxime sequenti mense Amstelodamum excurrere, ut ex Te propius cognoscam, quid e Comenianis supersit, luce publica dignum: ubi meam quoque symbolam conferre haud omittam, quod in Votis esse tibi laetus percepi. Quae vero singulatim ad Metaphysica pertinent, non tantum illas quinque phyluras, speciatim desideratas, praesens praesenti, si caeptis annuat divina benignitas, offerre cogito, sed alia quoque hujus studii meditamenta, olim mecum communicata, cum Elbingae, Lesnae, Amstelodami, diu, saepius, bis, illi adessem, neutiquam Te latebunt. — — —

P. S. Quod si Coloniae Ubiorum in transitu responsum Tuum legere potero, erit mihi gratissimum. Retinere id poterit in manibus D. de Bilderbeek, cui Tuae, quia etiam has promovet, erunt commendandae, cum monitiuncula, ut servet meum in adventum.

(Koll. vyd.)

CXXIV.

Kr. V. Nigrin Jiřímu Vetterovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1678 — 24. května.

Prosí ho o Metaphysiku. Je sice bez titulu a konce, avšak z jistých výrazů lehce se pozná. Snad ji má někdo z bývalých přátel Komenského, nebo by ji dostal z bibliotheky pp. Proena, Colmara, Niclassia, Mochingera.

Ao. 1649 Lesnae, Typis Funccianis Metaphysicam, Opusculum imperfectum, sine frontispicio imo et sine fine justo, quinque foliorum tantum, e stylo Comeniano, argumento ex terminis Metaphysicis, vulgo Philosophorum non usitatis (Combinat. Conglobationibus imprimis Semiente) cognoscibile.

(Koll. vyd.)

CXXV.

Týž témuž (úryvek).

1678 — 13. června.

Stěžuje si na rozličné mrzutosti, kterým však vyhnouti se nelze. Dlouho jest u adressáta práce posud vykonaná, které však pisatel potřebuje při pokračování, a proto ji žádá nazpět. Metafysiku slibuje Hesenthaler. — Pampaedia již hotova, Panglottia bude tento týden, a pak jiné pořadem.

... De Metaphysica procuranda sollicitum Te amplius esse nolim. Promittit eam et seipsum D. Hesenthalerus sub finem istius mensis et alia scripta Comeniana. Etiam ea parte agnoscenda est prudentia divina certo Censore nobis prospiciens, dum ego sub idem tempus finem totius Operis Consultatorii prospecto. Jam enim Pampaedia (pars IV.) parata, Panglottia (pars V.) hac hebdomade juvante Deo absolvetur, et sic caetera deinceps... Vale Maecenas Nobilissime et favere perge.

Poznámka dole:

NB. non tradita, sed pars illius tantem de Pansophia.

(Koll. vyd.)

CXXVI.

Kr. V. Nigrinus M. Hesenthalerovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1678 — 17. června.

Těší se jeho příchodu a prosí, aby nejprv jeho navštívil a všecko, co od Komenského má, s sebou přinesl.

Audio etiam Vitam ipsius, Latine ab ipsomet descriptam Patre, Tibi missam fuisse cum aliis Mss. Concionibus Germanicis etc.

Poznámka.

NB. appulit 9 Julii st. n. d. Sabbathi, discessit 21. Julii st. n. d. Jovis mane.

(Koll. vyd.)

CXXVII.

M. Hesenthaler Kr. V. Nigrinovi (úryvek).

Z Kolína 1678 — 26/16. července.

Obdržel jeho list v Kolíně od Bilderbecka, pospíchá dále, poněvadž následkem vojny musí se starati o případný útulek. Jiným se tak líbily sdělené myšlénky Komenského, že pisatel vyzývá Nigrina, aby nějakou ukázku vydal. V Utrechtu nikdo neznal Schoofa, proto se s ním sejíti nemohl.

Quibusdam, et praecipuis tamen Legatis in urbe pacifica, nostro de Didactico, partim et Pansophico, quamquam parcius hic loqui me decuit, studio, propositum adeo non displicuit, ut urgere post factam relationem coepta fuerint ausi. Tu igitur, Nigrine Peramice, postquam in me mora haud erit, ubi Deus pacem et vitam cum valetudine donarit, dabis operam, ut aliquod specimen, consensu Magn. D. Patroni quamprimom Oculis Eruditorum sese sistere queat. Talis quippe praegustus si placuerit, reliquis viam parabit expeditiorem.

Dle možnosti také on bude pomáhati.

(Kollat. vydavatel.)

CXXVIII.

Kr. V. Nigrin M. Hesenthalerovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1678 — 20. srpna.

Daniel Komenský se vrátil již v době Hesenthalerova pobytu v Amsterodamě. —

Tabellas aeneas vestibulum repraesentantes Viduam Seidelianam vendidisse Ravensteinio Bibliopolae certo sibi constare persuasum est. —

Dan. Komenský jest nemocen, proto ani ostatní přání Hesenthalerova nemohou býti splněna.

CXXIX.

M. Hesenthaler Kr. V. Nigrinovi (úryvky).

Ze Stuttgartu 1678 — 12/22. září.

Mimo obrazy z Vestibula přál by si »beati Comenii Senioris Exemplar Didactici operis passim propria manu signatum cum aeterna sua ipsius Authoris gloria, quae ad caelestem potissimum tendit.« — Pan Schmierer pozdravuje, a jakmile bude moci, bude se informovati o smrti Drabíkově.

Caeterum Dnus Scaturigius, de quo dixi, illum omnes sic dictas Revelationes Lucis e Tenebris in Germanicam Linguam vertisse, sicubi certus fuerit, esse aliquem illius translationis editorem, exemplar nitide scriptum pro aliquo exemplarium numero, ad translatorem remittendo tradere promisit.

Pozdrav i od syna Tomáše i od průvodce Bonzia.

CXXX.

M. Hesenthaler Kr. V. Nigrinovi (úryvky).

Ze Stuttgartu 1678 — 1. listopadu.

Odpovědi jeho podivným způsobem Nigrin nedostal, proto ji opakuje. Především jedná o své knížce »Jubelstimmen« a svých vyjednáváních s knihkupci.

Nam tabellas Vestibuli aeneas non esse missas, e Tuis jam percepi: quamvis nesciam, an error in nomine lateat, dum Ravensteinio eas per Viduam Seidelianam venditas scribis, cum forte Rojanam dicere debuisses: quia Gabriel de Roy libellum cum figuris excudit. Facies igitur, Amicissime Nigrine, quae altera petitio est, ut impressiones illarum 38 Vestibuli formarum a Ravensteinio liceat impetrare, per exemplaria praeter propter duodecim, chartae purae (sine ullo textu) committenda. —

Ale jestliže by mu patron tabule samé zakoupil, byl by ještě více povděčen.

Neví, zdali Daniel K. se již vrátil. »Ubi resciero, ad ipsummet scribam ob exemplar operis Didactici, beati Patris manu notatum,« což mu p. Geer slíbil. Těší se na výbor pansofický, který mu Nigrin v krátkém čase slibuje.

CXXXI.

Kr. V. Nigrin M. Hesenthalovi (úryvky).

Z Amsterodamu 1678 — 22. listopadu.

S Ravensteinem chtěl mluviti, ale nalezl ho nemocna. Kdyby se obrazy za mírnou cenu mohly nazpět odkoupiti, jistě by to patron udělal, ač nikoli z ohledu na útraty cestovní, Hesenthalerem připomínané, poněvadž cesty té na patronovo pozvání nevykonal.

Opus didacticum Comenii manu notatum cujus obtinendi spem certam Tibi fecisse Patronum meum scribis, incidit in manus hominis extranei Hassi, non, ut ego opinabar, Comenii nostri. De quo Hasso Conrect. tunc Sch. ref. Dantisc. an in vivis sit, ubi degat, ut et de libro ipso nihil sibi hunc usque in diem a multis annis constare fatetur ipse Comenius noster.

Specimen pansofické ještě nevyšlo, velice se opozdili.

(Koll. vyd.)

CXXXII.

Kr. V. Nigrinus M. Hesenthalerovi (úryvky).

Z Amsterodamu 1678 — 29. listopadu (st. p.).

Ravenstein dělal takové podmínky, že ku koupi pro Hesenthalera jinak nakloněný patron nemohl obrazův odkoupiti. Majitele didaktických spisů ani dle jména nezná.

Comenium nostrum ad nos rediisse jam forte non dubitabis, visa et lecta proculdubio manu ipsius. —

24 hodiny byl v městě s Hesenthalerem zároveň, ale neměl o tom zprávy. Schmiererovi gratuluje k zotavení; o smrti Drabíkově rád bude informován.

De D. Scaturigio hodie in Angliam scribam.

CXXXIII.

Kr. V. Nigrinus Gerhardovi de Geer (úryvky).

1678.

Zásadné věci o útratách tisku; následuje objasnění o ceně papíru, konečně rada by se v sousedních městech udělal pokus, kde by se práce laciněji mohla vykonati.

Haec de labore ipso, ubi obiter NB. Dnm Comenium Pascovio et Copydlanio Usufructuariis Typographiae suae propriae, solvisse pro singulis foliis Januae Rer. et Triertii Catholici prout frustillata prodierunt 8 fl.; ita annotavit ipse.

Unum adhuc tentandum esset, annon pretium laboris reduci posset ad 5 flor. pro singulis foliis, excurrendumque eapropter Hardervicum, quo Dnus Comen. missitabat sua imprimenda, et Ultrajectum; operae pretium fore existimo praesertim si majora illa deinde prelo subjicienda forent. Id quod judicio Tuo, quemadmodum omnia, submitto, puto tamen exiguo dispendio, majore autem commodo Tuo id fieri posse. Vale Patrone inclyte et haec boni consule.

(Koll. vyd.)

CXXXIV.

Kr. V. Nigrinus M. Hesenthalerovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1679 — 20. ledna.

Ravensteinova Vestibula se prodává exemplář po půl dukátu. Komenský poslal jeden exemplář knihkupcům do Norimberka. Hesenth. může jej tam dostati.

Januam Com. Lat. Belg. Te non vidisse scribis? quam et qualem? an Seidelianam? ea jam ante hos annos 20 in luce fuit: aliam non novi.

CXXXV.

M. Hesenthaler Kr. V. Nigrinovi (úryvek).

Ze Stuttgartu 1679 — 13. února (st. p.).

Vestibulum Ravensteinovo je mu drahé, za tu cenu ho nemíní koupiti.

Seidelianam Januam, ut scripsi, ne nunc quidem vidi, cujus si pretium apposuisses, forsan emissem, tantum ad complendum editionis variae numerum.

Zprávy o Drabíkovi obdržel z jiného pramene a pošle mu je.

(Koll, vyd.)

CXXXVI.

Kr. V. Nigrinus M. Hesenthalerovi (úryvky).

Z Amsterodamu 1679 — 28. března (n. p.).

O úmyslu Gerharda de Geer vydati turecký překlad bible; hledá překladatele. Uveřejňuje též následující úryvek z listu, který obdržel od přítele z Londýna (amicus Londinensis Faber) o Scaturigiovi, v němž několik zjevení si žádají na ukázku. Pak se ptá, zdaž Komenský jednu revelaci z tisku nevynechal.

Postscript, an den Herrn Nigrinum.

Mein Herr Nigrine! Nachdem ich der translation Scaturigii irgendwo gedacht hab, ward begehret, deren eine revelation oder zwey, zum exempl zu sehen, welche bei der Post, so viel als ein halber bogen halten mochten, Kōnten übersandt werden: Bitte deroselben freundlich, zu versuchen, obs möcht erhalten werden, und es mir alsdann zuzusenden. Man sagt auch von einer Revelation, die H. Comenius Sehl. dem Graffen zu Pembrocke anhero hat übersand, den König zu Franckreich u. Holland betreffende, welche sich nicht unter den gedruckten befind, und dass er dieselbe mit fleiss ausgelassen hab, aus furcht die Hollander möchten es ubel deutten.

des Herrn

Faber.

Ať Hesenthaler žádosti tu připomenuté vyhoví.

Januam LL. editionis Seidel difficile est impetrare.

Marně ji hledal.

(Koll. vyd.)

CXXXVII.

M. Hesenthaler Kr. V. Nigrinovi (úryvek).

Ze Stuttgartu 1679 — 28. března (st. p.).

Projevuje radost, že Gerh. de Geer se chce o překladatele postarati. Psal svému bratrovi, městskému radovi v Esslingách, který superintendenta p. J. Oldř. Wilda k tomu vyhlédl. Scaturigius je pro svoje apokalytické práce před soudem, proto pisatel věci té nechá.

Quod *Scaturigium* concernit, quoniam is propter illum librum, interea gravissimo judicio apud nos succubuit, ego ad ipsum de hac causa scribere vix mihi consultum,

et eidem quoque periculosum, esse duco: sicut melius intelliges, ubi ea quae petiisti et ego promisi, de Drabitzio, instantibus his nundinis, per librarios Amsterodamenses misero: quam ob rem ego quondam Dn. Danieli Comenio (cui tradere inclusas velis) ne forsan imprudens in Hungariam diverteret, anxie metuebam, quod etiam posthac erit cavendum.

(Koll. vyd.)

CXXXVIII.

M. Hesenthaler Kr. V. Nigrinovi (regest).

Ze Stuttgardu 1679 — 5./15. dubna.

Poslal zprávy o Drabíkovi a poučuje o nebezpečnosti těchto věcí, která i didaktické pokračování snah Komenského ztěžuje, poněvadž v Komenského korrespondenci při didaktických věcech i apokalytické se vyskytují, a v případě, že by věc přišla před soud, z písemností by se nic zničiti nesmělo pro podezření.

CXXXIX.

Kr. V. Nigrin Oldenbourgovi (regest).

Z Amsterodamu 1679 — 28. dubna.

V zájmu tureckého překladu se táže, zda žije ještě překladatel anglický, zda by chtěl spracovati menší proroky. Co se stalo s překladem Nového Zákona? Či se snad nalezl jiný překladatel?

CXL.

Kr. V. Nigrinus M. Hesenthalerovi (regest).

Z Amsterdamu 1679 — 30. května.

Z překladatelů je nejlepší, koho H. navrhuje. Drabík nalezl skvělého obránce v Culemannovi z Vratislavě, muži to 28letém, se zvláštní učeností, který má obrácení židů ke křesťanství zvláště na srdci.

CXLI.

M. Hesenthaler Kr. V. Nigrinovi (úryvek).

Ze Stuttgartu 1679 — 26. června.

O tiskárně, o překladateli bible na jazyk turecký ml. Hoxingerovi. Drabíka nemůže schvalovati. Scaturigius jest i pro jiné věci úřadu zbaven.

Drabitius uti refers, Culemanno adnitente, novam defensionem nactus, numerosissima tamen loca, quae B. ejus editori saepius commonstravi, nunquam veritati congrua experietur. Quae apud Vos, ab eodem defensore, qualem se profitetur, typis excusa misisti, pluries relecta, neutiquam possum intelligere; alias grata forent ejus reliqua, quibus nunc, si aeque sunt obscura, patientius carebo: tametsi historiam de vocatione

ejus legere haud abnuerem, in qua majorem luculentiam licet suspicari... *Scaturigius* interea prorsum ab officio sacro est remotus, non propter solas Drabitii, et illi associatas revelationes, sed propter Jacobi Bŏhmii libros... nimium aestimatos... passim sparsos et commendatos...

Lituje, že Janua Rerum ještě nevyšla. Čeká knihu Ritschelovu z Anglie.

CXLII.

Kr. V. Nigrinus M. Hesenthalerovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1679 — 11. srpna.

O tureckém překladateli. — Hottinger ml. by se líbil, kdyby se zjistilo, zda umí hebrejsky. Daniel Komenský se konečně míní věnovati církevním službám, ke kterým ho otec určil od počátku.

Comenius Dantiscum abiit mense Julio, navi vectus, qui an ad locum optatum salvus pervenerit jam, nondum nobis constat: juvare debet D. Vetterum Nassenhubensem pastorem in sacris laboribus ruri. Utinam saperet aliquando, et serio se tandem applicaret studiis sacris, quibus a Patre, antequam forte lucem vidisset, voto pio consecratus erat.

(Koll. vyd.)

CXLIII.

M. Hesenthaler Kr. V. Nigrinovi (úryvky).

Ze Stuttgartu 1679 — 17./27. října.

O Hottingerovi ještě nemá zprávy. Komenský by měl didaktickým věcem dáti pokoj, již z ohledu na kontrakt s Endterovci. Docemius se také zajímá o pansofickou a didaktickou pozůstalost Komenského.

Comenio successus optimos precor, quod et Tu facis, sed mallem Didactica turbare omisisset: *quae nunc multis, etiam grandibus, magna negotia facessunt,* ob contractum, a B. illius patre ratihabitum, cum Endteris *initum, per viam justitiae porro expediendum.*

Naproti tomu o ušlechtilosti Geerovcův, kteří ty obrazy zakoupiti se usnesli, jak to od jednoho holl. poslance zvěděl.

Nunc Dn. *Docemium* Residentem Hasso Casselanum, quem forsan nosti, bis ad me propter Manuscripta Comenii Pansophica, literas dedisse refero, in quibus et Tui mentio non una occurrebat: ubi occasio fuit, *Tuas dotes* coram illo depraedicandi, quas nec oculis, nec auribus Tuis hic inserere, putem decorum. Fieri potest, ut proxime in Bataviam regressurus, Te denuo frequentare voluerit, ac Patrono magno tua studia commendare: quod praemonere volui, ut eum excipere queas benevolenter, si redibit: jam anno superiori apud Amsterodamenses divertens. Promisit etiam se *observationes Didacticas* mecum deinceps communicaturum, quod ubi fecerit, rem gratissimam praestabit, sed et *Dnm de Geer,* ut ipse scribit, sibi longe propter Ephoriam, si recte percepi, notissimum aestimatissimumque, *de promovendo Pambuleutico labore sollicitabit.*

(Koll. vyd.)

CXLIV.

Kr. V. Nigrinus M. Hesenthalerovi (úryvek).

Z Amsterodamu 1680 — 23. ledna.
Vykonal všecko u patrona, očkoli se jednalo; i listy do Anglie obstaral. Za doporučení příliš příznivé Docemiovo děkuje, přál by si ho tam spatřiti. Sporu s lutherovci litoval.

Quid autem fit cum Endteris? An revera per viam juris jus quaeritur? Optassem amice composita fuisse haec Vestra dissidia.

(Koll. vyd.)

CXLV.

M. Hesenthaler Kr. V. Nigrinovi (úryvky).

Ze Stuttgartu 1680 — 23. ledna/2. února.
Díky za přátelství vůbec, ač listu ještě neobdržel. O Geerově přízni jest i od Docemia poučen. Ritschlovu Metafysiku, kterou brzo vydá, mu pošle. V zájmu Komenského psal Norimberským kníže Würtemberský.

Neque tamen de promisso Magnif. *D. de Geer* etc. unquam dubitavi, postquam et ipsemet, ad *D. Docemium* literis mei mentionem perhonorificam facientes, in quibus aliquam quoque aenearum tabularum dehinc recipiendarum opem inspergit (sicut ex apographo mense IXbri superioris anni ad me transmisso intellexi) una cum aliis, praesertim *de maturanda editione Rerum Januae et Triertii Catholici*, jam tum ultro perscripsit, et Nobiliss. D. Hullflius, uti tunc Dozemianis in literis, ita nuper hoc mense ad me exaratis, eadem repetiit. Quae causa est, dum illi officioso respondeo, ut praedictum Dn Patronum, inserta simul ad eum epistola (una cum hac ad Te) mihi crediderim observanter adeundum: quod negotium Tumet pariter interpretari haud desistes.
— —

Interea revisam *Ritschelii Metaphysicam* ab ipso auctiorem redditam, quae jam hic sub praelo excuditur, proximis nundinis ad eundem mittere cogito: *cujus etiam exemplari Te donabo*, ut, ob confinitatem arg(umen)ti, Janua quoque RR. Comeniana in lucem prorumpat: id quod neque Docemius urgere omittet. — — — — — — — —
Ad Magistratum Noribergensem in libraria Endterorum causa ex formula Contractus a B. Comenio nostro penitissime approbati, Serenissimus Princeps meus superiori mense scripsit: unde jam responsum expectamus.

O překladatelích turecké bible: Hottinger se nehodí. Schmierer umřel.

CXLVI.

Týž témuž (úryvek).

Ze Stuttgartu 1680 — 2./12. dubna.
Starost, aby svou vděčnost Geerovcům osvědčil podáním některých knih.

»Rogavi tamen praelaudatum Dnm Hulflium, ut interea *Contemplationum Metaphysicarum Ritschelii* exemplar, ut et *Catonis Distichorum moralium*, nuper Principi meo haereditario dicatorum, Domino Patrono cum testificatione obsequiorum, meo nomine, ut primum acceperit, offerre vellet.«

CXLVII

Věnovací list Kr. V. Nigrina Gerhardovi de Geer.

V Amsterodamě 1680 — 5. května.

Nechtěl začíti hned tak důležitým spisem, jako je Metafysika, proto vydal tuto přítomné Spicilegium. Pokračování větším spisem bude následovati.

Magnifice Domine,

Monitus abs TE nuper, de Janua RR. et Triertio Cath. edendis, nihil animo meo sederat fixius, quam ut aequissimo postulato Tuo quam promptissime fieret satis. De modo tantum deliberabatur. Cum enim bene incipere non sit pusillum, principiumque rerum agendarum dimidium totius dixerint Veteres, non poteram non de recte ordiendo multum esse sollicitus. Cumque audax et temerarium videretur, primo statim impetu in Jan. RR., quae tam laudati operis basis et norma est, irruere eum, qui nullo unquam specimine publico aliorum Censuras expertus, operarumque concomitantium imperitus esset, consultius visum est, leviori aliquo indicio praemisso, talia experiri. Unde post diutinas Animi colluctationes, natum hoc quod manibus Tuis Patrone inclyte nunc teritur Spicilegium, non alio fine atque consilio conportatum et editum, quam ut in majoribus illis edendis eatur securius, erretur minus. Accipe igitur Magne Mecaenas bona intentione scriptum, Tibi vero observantissime oblatum Opusculum, atque exemplo Dei, primitias istas utut exiles, tibi gratas esse jube: de Caeteris idem persuasus, quod Cicero de rebus omnibus, inquiens: *Omnium rerum principia parva sunt, sed suis progressionibus augentur.* Augebuntur et haec progressu temporis roborante Eo, qui potens est in infirmis. Ita Te sperare, majoraque cum DEO propediem expectare jubet, cum apprecatione omnium quae corpus et animam beare possunt, Magnif. Tuae

Servus humillimus

Amst. 5. Mai 1680.

(Koll. vyd.)

CXLVIII.

Kr. V. Nigrin M. Hesenthalerovi.

Z Amsterodamu 1680 — 7. května.

Rozhodl se před uveřejněním dalších věcí sestaviti Spicilegium a posílá mu je. Bude-li se líbiti, bude pokračovati. Ritschlovy Metafysiky ještě nedostal. Spicilegium se tiskne ve 100 exemplářů, neví, zda se bude líbiti.

Magno Hesent. salutem precatur C. V. Nigrinus.

Literas Tuas binas mense Februario et Aprili datas recte accepi. Ad singula commata rescribere, quid opus? Praecipua mihi videntur, Januae RR. editio, quam tantopere urges, et Ritschelianae Metaphysicae transmissio. Januam RR. quod jam sub prelo sudare speres, falleris. Monebar quidem a Patrono meo sub initio Martis de editione illius maturanda: aliud tamen intervenit consilium, de praemittendo aliquo specimine exiguo, ad cognoscendum, quam faciem gratiamque habitura essent Compilata nostra, aliorumque de iis judicia explorandum: tum etiam ad laborum Typographicorum peritiam aliquam comparandum, ut in Majoribus edendis erretur minus. Natumque est ea occasione Spicilegium hoc Didacticum, quod Tibi hisce inclusum mitto, ut eo promptius et citius abs Te censura haberi possit. Januae RR et Triertio edendis Patronus limites posuit, ut ante Mensem Augustum proximum in luce sint, quo tempestive atque

commode cum nundinatoribus ad Te promoveri possint. Nihil tamen speres, antequam de his, quae Tibi jam mittuntur, mentem tuam aperueris. Tantisper expectabo, atque editionem eorum differam, interim iis ad prelum devovendis occupatus. Ritschelianam Metaph. quod attinet, miror Te adeo verborum ac promissorum Tuorum immemorem! in literis mense Febr. datis, diserte mihi exemplar unum promittis: in posterioribus autem Patrono exemplar mitti significas, et mihi videndi illius tantum gratiam facis. Heu, quantum haec distant! necdum vidi. Dno Docemio exemplar quoque Spicilegii mitterem, sed ubi haereat nunc, et quomodo ad eum dirigenda sint, quae transmitti cuperem, nescio. His vale, et studiis meis fave. Dab. Amstel. 7 Mai 1680.

Festina cum responso, et judicium Tuum aliorumque de Spicilegio, probetur an improbetur significa: Secus Januam ne speres.

Spicilegium centum exemplaribus tantum descriptum est, privato solum fine atque consilio, ut innui supra, fac ut intelligam, an luce publica dignum sit: aut quid in eo desideretur.

(Koll. vyd.)

CXLIX.

Fil. J. Spener Ahasv. Fritschiovi.

Z Frankfurtu 1681 — 26. září.

Komenského Unum necessarium ani doma ani v Holladsku nenalezl. Bude je hledati u Hesenthalera, přítele Komenského.

Comenii Unum necessarium nec hic inveni, solicite quaesitum, nec ex Batavia impetravi. Recepit vero M. Zellerus, Witenbergius, qui aliquot mihi septimanis adfuit, inquisiturum se an a Magno Hesenthalero Comenii amico intimo et sibi familiari aliquod nancisci queat, quod cum accepero, lubens ad Vos curabo.

(Koll. vyd.)

CL.

D. A. Jablonský Leibnizovi.

Z Berlína 1702 — 4. dubna.

Kratičká zpráva o »Judicium Catholicum« Komenského, které Leibniz poslal Jablonskému.

Das Judicium Catholici betreffend, urtheilet Mein HochgeEhrter Herr allerdings wohl, dass es tempore Colloqvii Thoruniensis gestellet worden, aus gelegenheit derer vom seel. Comenio damahls vorgetragenen Pansophischen Gedanken, welche so weit giengen, dass vermittelst solcher Pansophie auch alle Christliche Religionen solten vereiniget werden: welches aber der Catholische Autor in seinem Judicio zu wiederlegen sich angelegen seyn lassen. Ich hatte davon eine Abschrifft dem Hrn Abt Fabritio. communiciret und bin nun demselben und MHHn vor das gedrukte exemplar höchlich verbunden, der ich bey trewer Empfehlung in Götl obhut vharre

Ew HochEdelgebohrn Meines HochgeEhrtisten Herren

Gebet- und dienstergebenster Diener

D. E. Jablonskj.

Berlin d. 4. April. 1702.

CLI.

Leibniz La Croseovi.

Z Berlína 1706 — 2. prosince.

Kratičká zmínka o spise Komenského proti Zvickerovi.

»Quant aux Sociniens, il faut avouer qu'ils approchent fort des Mahométans, et quoiqu'ils n'admettent point que Mahomet est l'Envoyé de Dieu, ils suivent pourtant et cultivent le principat de sa doctrine, entant qu'il combat la Trinité et l'Incarnation. C'est pourquoi je me souviens d'avoir lu autrefois dans un livre de Comenius contre Zuicker, qu'un Turc ayant entendu ce que lui disoit un Socinien Polonais, s'etonna qu'il ne se faisoit point circoncire.«

CLII.

D. A. Jablonský Leibnizovi.

Z Berlína 1715 — 3. září.

Jablonský s radostí slyšel, že Leibniz byl s Komenským osobně znám. Pak zpráva o pozůstalých rukopisech Komenského, kterak se dostaly do rukou jednoho přítele, který po letech začal je vydávati; ale zůstalo jen při jednom svazku. Chvála Komenského Labyrintu, který však překladem v jiný jazyk ztrácí; ani v jazyku polském neměl velkého úspěchu.

Es ist mir ein besonderes Vergnügen gewesen zu vernehmen, dass mein sel. Grosvater Comenius, die Ehre gehabt hat Ew Wohlgeb bekannt zu seyn. Es hatte derselbe seine Pansophische Schrifften, welche in Latein geschrieben gewesen, einem seiner intimen Freunde, welcher hernach lange Zeit ChurBrand Resident zu Cölln gewesen, auf seinem tod-bette anvertrauet; Dieser hat sie lange in verwahrung gehalten, bis, nach dem er alt worden, er (vor etwa 12. oder 14. Jahren) nacher Halle gereiset, und sotane Papiere dem Waisenhause übergeben, welches auch einen Anfang mit dem Druk gemacht, aber bald aufgehöret, vermuthlich weil der Abgang gering mag gewesen seyn. Es sind auch wohl Böhmische Schrifften von ihm übrig, doch sind selbige nicht vollkommentlich elaboriret. Sein Labyrinthus Mundi ist ein sinnreicher Apologus, und zugleich ein Meister-Stück in der Böhmischen Sprach, welche Comenius ungemein besessen, und wird es schwer seyn, wegen der besondern Derivationen und Compositionen, derer die Böhmische Sprache sich gebrauchet, gewisse Worte in die deutsche oder andere Sprachen zu übersetzen; und ob wohl selbiges Büchlein in die Polnische Sprache übersetzt, zu Dantzig vor einigen Jahren gedrukt worden, hat doch die Ubersetzung (obgleich die Polnische Sprache eine Schwester der Böhmischen und der Ubersetzer ein Gelehrter und Geschickter Mann) keinen sonderlichen Applausum gehabt. Ich schliesse mit hertzl. Anwunsch alles erspriesl. Wohlseyns, absonderlich dass ich das Glük haben möge, von der guten Societät etwas Angenehmes und Vergnügendes fördersamst melden zu können, Der ich inzwischen mit allem respect verharre, Eurer Wohlgebornen, Meines HochgeEhrten Herren Geheimbten Rahts

Gehorsamster und Ergebenster Diener
D. E. Jablonskj.

Berlin d. 3. Sept 1715.

PŘÍDAVEK.

Ondřej Hünefeld radě města Gdanska.

Z Gdanska 1632.

Stěžuje si, že mu zakázali tisk Brány Komenského. Jistě se to stalo po přání Jiřího Rehte, bez toho že by se rada byla náležitě informovala. Tímto listem je pisatel poučuje, že povolení k tisku spisů Komenského má, kdežto Rehte k tisku svému oprávněn nebyl, a přes to že se ještě osměluje i tisku oprávněnému překážeti. Přiložené doklady svědčí o správnosti tvrzení pisatelova, proto prosí, by zákaz byl odvolán, Rehtemu pak aby bylo uloženo, by svým beztoho neúplným a neoprávněným tiskem nedělal škody pisateli.

Herr Burgemeister, Edle, Ehrenveste, Namhaffte undt Hochweise, Grossgünstige Herren. Was die Ursach dieses meines Supplicirens sei, dessen ich lieber wolte geübriget alss E. E. Herrl damit molest sein, Ist denenselben unschwer zuerachten, indem sie sich woll erinnern werden, das unlengst mir untersaget worden, ein Büchlein Hr. Joanis Comenii Janua linguarum Reserata genandt zu drücken; So wie nun solches auf blosses anhalten des Georgen Rehten geschehen ist, undt nicht zweifele, wen E. E. Ht. die rechte beschaffenheit der sachen vernommen hetten, Sie dessen wurden bedenken gehabt haben, also erfordert die notorfft, E. E. Ht. dessen gründtlich doch kurzlich zu berichten: als vorgemelter Auctor dies Büchlein zuerst drucken lassen, hatt er es anhero an Hr. Niclassium geschickt, gelarter Leute guttachten darüber zu vernehmen, undt ist unter andern auch Herrn Mochinger überreicht worden, der daran ein solches genügen empfunden, das er es in Deutsch zu übersetzen angefangen: Weill er aber vem Hr. Niclassio vernommen, dass schon ein gutt Theill desselben verdeutscht were, begerte er, dass entweder der Auctor ihme seine version schicken möchte oder wolte dem Auctori seine zusenden, damit aus beiden eines gemacht werden möchte. Wobey zugleich dem Herrn Mochinger angedeutet worden, das ich den Druck gemelten Büchleins auf mich genommen, und zierlich zu verfertigen zugesagt hette. Hierauff hat der Auctor dem Hr. Niclassio seine Lateinische aufs Newe übersehene Januam sampt beigefüegter Newen Deutschen undt Polnischen Verdolmetschung zugeschickt, Welche also baldt dem Hr. Mochinger nach Verlauff etlicher Wochen erinnert worden, ess zum Druck zu befordern, hat er zu verstehen gegeben, es sey schon dem Rehten zugestelt worden, dass ers drücken solte. So bald ich solches vernommen, habe ich an den Auctorem geschrieben, undt gebeten, den Herrn Mochinger durch ein freundtlich schreiben davon abzumahnen: Worauff der Auctor an Hr. Mochinger und mich geschrieben, mir auch die facultet seine Bücher zu drucken ertheilet hatt, wie aus beigefügten Original schreiben und der Copey zuersehen. Wan ich nun auf vorhergehende unterhandlung mit dem Auctore mich geeiniget und ihme dieses Büchlein zum Druck abgekauft, auch von ihm die macht solches zu drucken über kommen habe, konnen E. E. Herrl. aus obigem bericht leichtlich abnehmen, was der Rehte

für recht zu diesem Büchlein gehabt, da er sich noch damit nicht begnüget, das er dasjenige, was ich rechtmässiger Weise vom Auctore gekaufft undt mein eigen ist, aus den Henden gebracht, undt wieder des Auctoris Wissen und Willen zu meinem schaden und seinem nutzen gedruckt, sondern noch dazu die Obrigkeit bewogen hatt, dass mir ist untersaget worden, dess meinigen zu gebrauchen, damit er seinem vorfänglichen eingriff durch der Obrigkeit Verbott einen Mantell überdecke; Wessen wen E. E. Ht. voher weren verstendiget gewesen, ich gewiss bin, Sie ihm solches nicht wurden gut geheissen haben: Wie ich dan auch der getrösten Zuversicht bin, E. E. Herrl. als Liebhabere der Gerechtigkeit mit nichten billigen werden, dass er also wieder alle billikeit seinem MittChristen das Brott vor dem Munde hinwegnibt. Bitte danebenst in Unterthenigkeit höchsten fleisses, E. E. Ht. sein ad malam informationem aussgebrachtes interdict seinem unrechtmässigen beginnen nicht wolten zu stewr komen lassen, sondern grossgünstig consentiren weil das vorige exemplar, welches der Rehte nachgedruckt, nicht volkommen ist, und ich vom Auctore noch einen theill desselben unter seiner Handt Vestibulum genandt, überkommen habe, das ich mit dem Druck dieses Büchleins laut des Auctoris Verwilligungk bester massen ich kan, verfahren müge: dem Rehten aber auferlegen, das er mit seinem Druck, dazu er nicht befugt, der auch unvolkommen ist, mir keinen schaden thue. So wie nun dieses zu Handthabung der Gerechtigkeit, die einem jeden das seine zutheilet, und dergleichen Verletzung straffet, gereicht, also bin ich es umb E. E. Herrl. in bürgerlichem gehorsam mit stets geflissenen Diensten zu verschulden pflichtig undt bereit.

E. E. Herrl. Dienstgeflissener Gehorsamer Bürger
Andres Hünefelt.

Komenský Hünefeldovi.

Z Lešna 1632 — 3. listopadu.

Potvrzuje mu oprávněnost k tisku Brány, po Niklassiovi mu již dříve dané, a píše v tom smyslu i Mochingerovi. Ponechává mu na vůli, chce-li oprávnění to na titule spisu svého vytisknouti, a slibuje mu i jiné své práce.

Gotts gnad mit vns, Amen.

Wolachtbarer, in Christo vielgeliebter Herr undt Freundt, niemahls ist mein meinung anders gewesen, alss dass ihr meine Januam trilinguem drucken wollet, welchs ich auch (so viel ich mich zu erinnern weiss) durch den Ehrwürdigen Herrn Niclassium bey euch bestellen lassen. Hab auch nicht gewust dass ein ander drucker bey euch vorhanden. Solte derohalben mir gar kein gefallen sein, wenn es anders zugehen solte. Wie ich denn dissfalss den Ehrwürdigen Herrn Mochingerum itzt gleich schrifftlich ermahnen undt bitten thue, mein propositum giltig sein zu lassen: Bin auch mit euerm anerbitten woll zu frieden. Undt damit ihr ja sehet dass ich es trewlich meine, siehe da habt ihr mein indultum welches ihr in libelli frontispicio setzen kennet: damit jedermann sehe, dass ich der Mann sey, der sein wort halten kan. Ich wil auch in kurzem ein ander opusculum euch zuschicken, Vestibulum linguarum genandt, so gleich gutt, wo nicht besser abgehen wirdt. Ihr möget unter dessen an diesem mit Gottes Hülffe arbeyten. Wenn ich auch hinfort etwas in diesen landen zu publiciren

entschlossen, wil ich euch für andern gerne befördern: sehet nur zu, dass die opuscula fein hüpsch, sauber und correct, aussgehen.

Hiermit Gottes gnad und schutz trewlich empfohlen.

Lissau den 3. Nov. 1632.

Euer in Christo treuer freundt

J. A. Comenius.

Dem Wolachtbaren in sonders günstigen Herrn und Freundt, H. Andres Hünefeldt, Bürger und Buchdrucker zu Danzig zu eigenen Händen.

(Pečeť.)

Komenský Hünefeldovi.

Z Lešna 1632 — 3. listopadu.

Splnomocnění k tisku Brány německo-polské znovu přehlédnuté.

Facultas Authoris.

Tibi Andrea Hünefelde libellum meum, cui titulus: *JAnua LINGvarum RESERATA*, a me denuo revisum, auctum, correctum, Indice instructum, a viris vero Rev. et Clarissimis publicae utilitatis studio Germanica et Polonica metaphrasi ornatum, imprimendi et toties quoties opus est recudendi, facultatem plenam concedo: hunc ipsum, qui ex Tua prodierit typographia et quae ex ipso alibi extra hoc Regnum expressa fuerint exemplaria, pro meis genuinis agnosco, et ab omnibus agnosci cupio. In horum fidem manu mea subscribo, et sigillo munio. Dabantur Lessnae, 3. Novembris Anni 1632.

Johan Amos Comenius manu p. p.

(Pečeť.)

Komenský Mochingerovi.

Z Lešna 1632 — 3. listopadu.

Nadál se již, že obdrží vytištěnou Bránu, když tu slyšel, že s tiskem se otálí. Prosí, by se o to zasadil, aby Hünefeld nabyl svého práva. Můžeť i adresátovi dáti za německý překlad nějakou odměnu. — Pisatel mu dal právo, aby své splnomocnění vytiskl v čele spisu. Vestibulum je již hotovo, také bude brzo Hünefeldovi zasláno.

S. D. P.

Reverende et clarissime vir, sudare jam seminarium nostrum credebam sub praelo aliis quoque citissimae lucis spem faciens; sed e literis Typographi intelligo nondum etiam ipsi traditum esse exemplar: quod miror quae tantae huius morae causa. Pollicitus enim eras postremis Tuis, fore ut propediem tradatur. Si denuo adhibes limam, diligentia equidem illa

laudabilis est, sed et alienorum desideriorum flagitationumque habenda est ratio ne parturire videamur Elephantem. An vero alii cuidam Typographorum negotium commisisti? Nollem factum. Hünefeldium ego vestrum jam pridem spe implevi, ipsius me usurum opera, quin et contractus inter nos initus est de reditura ad me quoque fructus parte. Id enim quis vitio vertat homini fortunis exuto et exilii miserias aegre toleranti, si de sudoribus suis vitae subsidiolum sibi paret? Praesertim, cum et Polono interpreti satisfactionem idem ille Typographus obtulerit; nollemus nostris contrairi verbis. Te proinde vir Honoratissime amice junctim nos oramus, ne aliud veniat in mentem: aut si venit, ut retrahas exemplar et huic tradas. Poterit ille erga Te quoque ut Metaphrasten Germanum debitam declarare gratitudinem. Ego ipsum indulto peculiari instruo, ut exemplaria ab ipso recusa pro authenticis habeantur: non solum ob antedictum contractum (de quo Te prius monuisse revera non veniebat in mentem) sed et quia recudi passim video primae editionis exemplar, ut hoc ipsum prae caeteris illis omnibus commendatius extet. Rogo conspira in hoc mecum amice, ne quid apud bonum ipsum virum vel alibi decedat honestae existimationi meae. Hoc etiam ne clam Te sit, adornare me Januae illi nostrae Vestibulum pro primis nimirum Latinitatis Tyronibus, quos in Januam ipsam ex improviso immittendos non esse solidae mihi sunt rationes. Vestibulum hoc quam primum fuerit absolutum cum Germanica et Polonica interpretatione ad eundem Hünefeldium mittetur mittendum quoque foras etc. etc. Vale, et Christum pro me ora, cui Te commendo, me autem consueto amori Tuo. Lissae Polonorum 3. Novembris 1632.

J. Comenius.

II.

VÝPISKY,

VZTAHUJÍCÍ SE K ŽIVOTU J. A. KOMENSKÉHO.

Životopisné výpisky od Komenského a o Komenském.

Oddíl tento obsahuje buď menší příležitostné básně a zápisky Komenského, buď výpisky ze souvěkých, spolehlivých svědků.
Pokud se týče původu, poukazujeme vůbec na úvod k tomuto svazku, připojujeme však při každém kuse, kde se chová.

1.

Nápis Komenského do památníku pro soudruha Crispa.

(Museum Komenského při zemsk. Mus. v Brně.)

V Herborně, 1611 — 21. července.

Virtus est amicitia, no(n) quaestus, quia non pecunia paratur, sed gratia, non concertatione benevolentiae. Non propterea debes amare amicum, ut aliquid tibi praestet, sed si coarctat te amicitiae regula, gratis diligas, quam gratis amandus est Deus, qui iubet, ut hominem diligas.

Augustinus.

V mladosti má člověk pamatovati, kterak by dobře živ byl: a v starosti, kterak by dobře umřel.

Omnibus amicis, qui mihi sunt, cupio esse idem.

Plautus.

Haec in sui memoriam ornamentissimo et doctissimo iuveni d. Eliae Crispo relinquit Herbornae J. Amos N. M. Anno 1611. 21. Julii.

Velká vzácnost této památky záleží v tom, že nám ukazuje rukopis 19letého Komenského. Ráznost a úhlednost rysů naskrze nesvědčí o samoukovi.

2.

Verše Komenského při disputačním spise Matouše Tita, jinak Hulínského ze Strážnice, »Disputatio Theologica De summo bono«, věnov. panu Fridr. z Žerotína.

V Herborně, 1612.

Elegidion
ad doctissimum virum Dn. Matthaeum Titum, sympatriotam et amicum integerrimum.

Ethnica gens tetris quondam obfuscata tenebris
Dicitur errores, proh, genuisse tetros.
Res liquida est. Gens haec variis est acta procellis,
Dum voluit summum quaerere nempe bonum.
Hoc *Titus* noster cernens sic ore profatur:
Hos contra stolidos disseruisse decet.
Cogitat errores hinc hoc expellere scripto,
Hos quoque publicitus voce notare sua.
Cogitat, atque bonum summum monstrare misellis;
Praelucente sacro codice monstrat iter.
Digna ea materies Te, Tite, tuique profecto
Viribus ingenii, viribus eloquii.

εὐνοίας χάριν apposuit *Joannes Amos*
Moravo-Niwniczenus.

(A. Truhlář v Českém Museu filol. V., str. 305—6.)

3.

Komenského básnické elogium k disputaci Jana Litomila »Metaphysicae brevissima delineatio«.

(Otištěno při té disputaci).

V Herborně, 1612.

Aliud.
Johannes Littomil, Boiemus.
Hinc ἀναγραμματικῶς (*m* interposito) pullulat
I, milites; olim honos manebit.

Ut pugil, in bibula si crebro certet arena,
Expertus pugnae fortius arma capit:
Sic decet, Aonii tendit qui ad culmina montis,
Ad pugnam vires saepe vocare suas.
Ergo dum Litomil telis prosternere monstrum
Desidiae pergis, nae facienda facis.

Dum quoque cum multis optas concurrere telis,
Telis non saevi Martis, at ingenii;
Digna profecto tibi nunc laudis adorea surgit,
Athletaeque tibi nomen habere datur.
Non etenim aggrederis pugnam, quae nulla videtur,
Sed quae vel magnis magna vocanda viris.
Dum quae magnorum Metaphysica docta sophorum
Continet, exponis pensiculanda viris.
Et si te doctum Metaphysica docta vocabit,
Ut faciet: Quis enim jam dubitare velit?
In reliquis studiis sic fortius arma capesses,
Haec nam doctrinae clavis et ingenii.
Applaudente choro jam nunc pugnato sororum,
Victorem et tandem te remanebit honos.

Percharo suo amico gratulabundus adjecit

Johan. Amos e Marcomannis Nivvnicenus.

4.

Výňatek z Denníku Drabíkova o společném vysvěcení s Komenským na úřad kněžský.

1616.

Toho roku já Mikuláš Drabík úřad kněžský sem přijal po 4. neděli po Velikonoci, v Žeravicích, kdež synod byl z Poláků, Čechů a Moravanů hlavní. 27 kněží bylo nás ordinováno.

5.

První svatební smlouva Komenského s Mandalenou Vizovskou.

(»Kniha zapisování smluv svadebních« města Přerova, str. 49.)

1618.

Letha Páně 1618 v úterý po sv. Vítu stala se smlauva svatební dobrovolná, celá a dokonalá mezi pány přáteli a lidmi dobrými k tomu dožádanými, slov. panem Janem Šípem, Martinem Kopejtkau, Janem Cobbem, Eliášem Gallusem, Matyášem Šípem, Janem Hyšem, Albrechtem Seiberem, měštěníny a sausedy Fulneckými. Tolikéž panem Mikulášem Pitruší, Janem Prušákem, Janem Slívkou, Janem Koblížkem, Valentinem Provazníkem, Jiříkem Rožkem, Janem Kralickým a Václavem Příborským, měštěníny zdejšími na místě dvojípoctivostihodného kněze Bratra Jana Amosa, správce církevního v městě Fulneku, na ten čas ženicha z strany jedné a urozeným panem Janem Volfem Mezřičským z Kozlova a pány staršími, roku toho na auřadě jsaucími, na místě Mandaleny, dcery nebožtíka Burjana Vizovského z města Zábřehu, na ten čas nevěsty strany druhé. A to taková: Kterak dotyčný dvojí-

poctivostihodný kněz Bratr Jan Amos, oblíbiv(še) sobě zvláštním řízením Božím tauž Mandalenu za věrnau manželku, ji do všeho statečku svého, kterýž nyní má aneb ještě budaucně jakýmkoliv nápadem aneb způsobem jmíti by mohl, hned od dat smluv těchto svatebních přijímá a ji na tom všem mocnau dědičkau a nápadnicí činí. Kromě sobě toliko 100 kop na hotově, knihy své a praky vyměňuje a věci posvátný. Tak aby to na svobodě maje mohl budto za zdravého života dáti anebo na smrtedlné posteli o tom poručiti, komuž by se jemu líbilo a zdálo. Týmž způsobem oddávajíce se táž Mandalena Vizovská témuž dvojípoctivostihodnému knězi Br. Janovi Amosovi za věrnau a pravau manželku, jej ve všem statečku svém hned od dat smluv svatebních mocným dědicem a nápadníkem činí. Kromě sobě toliko 400 kop na hotově, všecky své truhelné a chodící šaty a ze 3 lože šatů ložních vyměňuje a na svobodě pozůstává. Tak aby tému věčně svobodně vládnauti a je, komuž by se jí dobře líbilo a zdálo, buďto za zdravého života dáti aneb na smrtedlné posteli poručiti mohla.

6.

Z Denníku Drabíkova. O útěku před španělskými vojáky.

1621.

.... Narodila se mně dcerka Anička. S nížto Zuzanna do Meziříče před vojskem ujela. — A. 1621. Po vánocích i já do Mezříče sem před Španěly ustaupil.... A já zas dál z přátely.... a též ven z města z dětmi do Fulneka ušel k Br. Janovi Amosovi, kdež sem od 3. neděle po Třech králích až do 4. po velikonoci s Br. Janem Albínem a s Bratrem Danielem Strážnickým na domě Bratrském byl. A ten čas po smrtné neděli sklepu Španhelé dobyli, kdež jsme naše věci zazdili, a pobrali klenoty, peníze, knihy, cínové náčiní a 36 kusů peřin, tak že sme neměli, než v čem sme chodili. Bože, pomstiž, pomstiž.

7.

Druhá svatební smlouva Komenského (s Dorotou Cyrillovou).

(Kniha svadebních smluv m. Brandejsa z r. 1578.)

V Brandýse, 1624, 3. září.

Léta Páně 1624 v auterý po památce Stětí sv. Jana Křtitele, jinak dne 3. Septembris, staly se smluvy svadební celý a dokonalý mezi ctihodným knězem Janem Komenským jakožto ženichem s jedné a paní Dorotau Cyrillovau od osoby její i také na místě a jménem ctihodného kněze Jana Cyrilla, manžela jejího a pana otce panny nevěsty, tehdáž tu nepřítomného, z strany druhé, a to takové smluvy svadební: »Že jest táž paní Dorota Cyrillová s jistým vědomím a dokonalau vůlí prvé psaného

kněze Jana Cyrilla, manžela svého, a svau témuž knězi Janovi Komenskýmu na jeho šetrné a uctivé toho při nich vyhledávání pannu Dorotu, dceru svau, za manželku dala a jej tudy za syna přijala a potéž dceři své věna (tím však ji a jeho ze statku a dědictví svého nevybývajíc, ani tudy dílu jejího zbavujíc) padesáte kop míšenských jmenovala, kteréžto jmenování a podané věno nadepsaný kněz Jan Komenský vděčně přijal, z něho náležitě poděkoval a naproti tomu výše psanau pannu Dorotu Cyrillovnu, budaucí svau manželku, takto věnem opatřil, jmenovitě: že jest ji do všeho jmění a statku svého, kterýž nyní z daru Božího má anebo ještě napotom z požehnání Božího míti bude, na čem ten koliv jest a bude, za mocnau hospodyni a rozmožitelkyni přijal a přijímá, a to na takový způsob: Jestliže by Pán Bůh prostředkem časné smrti jeho, kněze Jana Komenskýho, dříve nežli ji pannu Dorotu Cyrillovnu, budaucí manželku jeho, z tohoto světa povolati ráčil, a tak ona jej živobytím přečkala, by týž statek jeho na tauž manželku jeho samu (pokudžby žádných dítek z nich zplozených v živobytu nebylo) plným právem dědickým připadl; pakliby dítky od nich společně zplozené v živobytu byly, by spolu s týmiž dítkami rovný díl ve statku jeho měla, s tauto však při tom výminkau: Že sobě nadepsaný kněz Jan Komenský z téhož statku a jmění svého vymiňuje a v moci své zůstavuje vinici svou na Blatnicku v hoře, jenž slove Plachta, ležící, a k tomu padesáte kop míšenských, též všecky své knihy latinské, tak aby on napotom mohl a moc měl s tím, což si tak vymiňuje, což by se jemu dobré vidělo, učiniti, a to buď z částky nebo na všem, kdežby se jemu líbilo, obrátiti nebo kšaftem to odkázati. Pakli by se nic toho oného nestalo, tehdy to, což tak jmenováno jest, podobně jako jiný všechen jeho statek po smrti jeho napřed psaným způsobem na tauž budaucí jeho manželku právem plným a dědičným připadnauti má. — Staly se smluvy tyto svadební u přítomnosti pánův a přátel tu přítomných a k tomu dožádaných z obojí strany. Strany pana ženicha: Urozeného a statečného rytíře pana Matyáše Tymína Lavína z Ottenfeldů, v lékařství p. doktora, též dvojíctihodných mužů: kněze Jana Hermona, kn. Matouše Theodora, kn. Jiříka Apolly, kn. Pavla Němčanskýho; též slovutných a opatrných: p. Eliáše Kavína a p. Samuele Březiny, spoluradního v městě Brandejse nad Vorlicí. Strany pak paní Doroty Cyrillovy, matky panny nevěsty: Urozeného a statečného rytíře pana Václava Sudličky z Borovnice a na Chotci, toho času auředlníka panství Brandejskýho; urozených pánův: pana Václava Jiřího a pana Ladislava Adama, bratří vlastních, Věžníků z Věžník, spolu i s paní mateří jejich, paní paní Mandalenau z Říčan; dvojíctihodného muže kněze Jana Svatoše, též pana Jiříka Kranzle, písaře důchodního, a pana Ondřeje Dobrovodskýho, toho času primátora města Brandejsa; spolu pana Jana Petrovýho, pana Václava Jirovýho, Jana Jelínka a jiných přátel k tomu dožádaných. Kterýmžto smluvám přátelé z obojí strany povolili a pro budaucí pamět do knih městských města Brandejsa vepsati dali.

Stalo se léta a dne svrchu psaného, a oddával je kněz Jan Svatoš.

8.

Jan Lanecius jako nepřítel novějších zjevení.

(Z Felinova spisu »Ignis Fatuus«, II. Cap. XXXII. Rukopis v Museu král. Českého.)

1631.

Felin vytýká Drabíkovi, že v svých 140 revelacích dává podnět ku představě o Bohu v podobě Laneckého, a poukazuje dále, jaké to bezbožné jednání, pomáhající modlářství. —

Etenim anno 1631 in oppido (Pržerow), cujus Pastor tunc erat Paulus Hladik, senex Lanetius ibidem, sed emeritus habitabat, Civi Kobliziek dicto, etiam quaedam acciderunt Revelationes, quasi Trinitatem vidisset in fulgore intolerabili, quae ipsius mentem vehementer perturbarunt. Itaque ad suum abiit Pastorem et ei visa exposuit, ab eoque quid sibi faciendum esset, requisivit. Is Pastor Lanetio haec communicavit. Is severe interminatus est, si quid hujus modi dicto civi accidat, pro se ut habeat, nulloque ea propalet modo. Paruit huic consilio, brevique post, visiones cessarunt. Idem dudum evenisset Drabicio, si fautores ac Patronos non reperisset.

(Excerp. vydavatel.)

9.

Uvedení M. Henricia za správce školy v Lešně.

(Synod. akta v Arch. Unit. Poznaňském.)

V Lešně 1634, 5. ledna.

Introducowałem do Szkoley Leszczynskiey Rectora, Michaelem Henrici, y miałem Oracyam de Rectoris officio et Discipulorum. Hunc subsecuta Rectoris ipsius oratio. Colophonem actui imposuit Dn. Comenius cum Musica. De Reformatione scholae actum serio, Diligentiam subinde majorem spopondit Rector et confirmavit juramento.

Bližší označení způsobu této hudby nemáme.

(Excerp. vydavatel.)

10.

Komenského lístek do památníku vyhnanci Krištofu Heinovi.

(Monatsh. der Comenius-Ges. III.)

V Toruni 1634 — 16. října.

Augustinus.

Ille demum Christianus est, qui etiam domi suae peregrinum se esse agnoscit. Patria nostra sursum est: ibi hospites non erimus.

Hoc solatii loco Viro praestantissimo D. Christophoro Hainio amico suo adscripsit

Thorunii Borussorum

Johan. Amos Comenius,

Exuli exul Anno 1634 Oct. 16.

11.

Přehled osob na škole Lešenské od l. 1635—1671.

(Vyňato z »Conspectus Gymnasii Lesnensis in Majori Polonia, quos Rectores et Praeceptores a suis initiis ad praesentem usque Annum 1739 habuerit, exhibens.« Ruk. v Arch. Jedn. Lešensk. B. I. 10.

Rukopis začíná Węgierským, otištěným v Histor. církvi slov., dle jehož zápisu prvních 13 rektorů se podává s dodatkem »Hactenus Vengerscius«.

Sequentia tum ex carminibus antiquis Lesnae impressis, tum ex diariis manuscriptis excerpta sunt.

Sebastianus Macer, A. 1635 Sub-rectoribus Michaele Henrici et Joh. Amos Comenio, Conrector fuerat, ab Anno 1642 post Comenium Rector factus usque ad annum 1648. Collegas habuit

Pro-rectorem Danielem Wankium Aug. Conf.

Con-rectorem Benjaminum Ursinum.

Ab hoc tempore Benjamino Ursino Gedanum Profecto, Sebastiano Macro vero Paralysi correpto, Joh. Amos Comenius Senior (hoc vero variis itineribus avocato, et ab anno 1650 ad annum 1654 Principissae Transylvaniae Rakoczy Viduae ad Ordinandam Scholam Patachinam concesso) Joh. Makowsky et post eum Adamus Samuel Hartmannus vice Rectoris per aliquot Annos functi sunt.

Anno 1653 die 13 Maii Rectoris munus publice auspicatus est Adamus Samuel Hartmannus (postea Senior), inaugurante Doctore Johanne Jonstono.

Collegae Hartmanni fuere:

Pro-rector Daniel Wanckius,

Con-rector Joh. Felinus unitatis Consenior,

Cantor Paulus Cyrillus,

Collega infimus Matthias Scultetus.

Anno 1656 die 27 Aprilis incidit triste Urbis Lesnensis excidium prius. Post quod redeuntibus paulatim incolis Scholae praefuerunt successivae (sic!)

Joh. Mich. Meyr, Aug. Conf. Wilchelmus Schmeth Civitatis Notarius.

Casp. Gertichius (postmodum Pastor Lasosiciensis) post eum Paulus Cyrillus Cantor. Aucto discipulorum numero praefectus est Augustinus Mitis V. D. M.

Anno 1662 die 2 Novembris Rector A. S. Hartmannus Gymnasio restitutus.

(Docuit quoque sub idem tempus in Gymnasio extraordinarie Joh. Bythnerus Senior).

Conrectores fuerunt Successive:
Joh. Javorski, Poëta insignis Latinus,
Augustinus Mitis,
David Cassius ab anno 1669,
Martinus Arnoldus ab anno 1671,
Collega Paulus Cyrillus, Cantor.

12.

Mikuláš Gertich o svých studiích v Lešně.

(Z rukopisu »Summarischer Entwurff meines lebenslauffes« v Bibl. Raczyńských v Poznani, 2. Haa. 29. p. 299.)

1637.

Léta 1636 vzal jej do Lešna Martin Gertich, u něhož byl famulem, při čemž chodil do školy:

Unter H. Martini Crusi, H. Johannis Cyrilli, H. Andreae Fabricii, H. Johannis Laubmanni, H. Joh. Borovii information in minori Auditorio.

In Majori Auditorio Unter H. Rectore Joh. Amos Comenio, Johanne Decano Vicerectore, Prorectore Dan. Wankio, Dno. Macro, Con Rectore, darnach Rectore, Conrectore Benj. Ursino. Unter diesem haben auch Privata Collegia gehalten.

Marginální poznámka svědčí, že na synodě 1637 byl přijat za alumna Jednoty

13.

Komenský ordinuje 10 akolytů za kněze Jednoty.

(Rukop. Bibl. Raczyńsk. II. Haa. 27.)

Ze synodu Lešenského r. 1638 — 14. října.

W Roku 1638.

Zwołany był Synod w Lesznie ad 14. diem Octobr.

— —

II. W Piątek ráno uczyniono kazanie pierwsze Acoluthom od X. Matheusza Chodowieckego Con-Seniora, ktorych przy Nieszporze ordinował B. Jan Amos Comenius senior, ktorich tu są imiona spisane:

1. Jan Samuel Cyrus.
2. Waclaw Libanus.
3. Jan Jacobides.
4. Jan Onias.
5. Daniel Cephas.
6. Pavel Niemczansky.
7. Waclaw Brosius.
8. Maciey Maius.
9. Mikolay Giertich.
10. Daniel Nigrinus.

14.

Debatty o pansofii Komenského a všeobecné smíření. — Divadelní představení školské »Veritatis triumphus«.

(Rukop. Bibl. Raczyńsk. II Haa 27.)

Ze synodu Lešenského 1639, 20. března.

Convocatia

Anno 1639 ad diem 20. Martii Dnca Reminiscere Dei 21. Martii W Pondielek rano ... Actus Ordinationis Pana D. Vechnera odprawion ięzykiem Lacinskym przes X. Orminiusa Seniora ... Potym Trutinowano sprave strany Pansophiey X. Comeniusowey, gdzie Censura iniquior niektorych beła wentiłowana, y lis, za tą Censurą orta, uspokoiona. Gdysz X. Comenius obiasniwssi to wszytko, cokolwiek niektorzy sinisterius brali, wszytkich ucontentovał, zaczym tesz w Amnestii wszytko poszło. — Po Obiedze poszlismy do Szkoły, kedy Szkolna młodz specimen pilnosci swoiey y Praeceptorow wydawała, bo sie tam Actus Scenicus odprawował de Veritatis triumpho Ex 3 Esdrae 3. 4 Capp.«

(Č. 11.—14. koll. vyd.)

15.

Nápis v báni radniční věže Lešenské, pořízený od S. Spechta, sekretáře Leszczyńských.

(Z opisu v majetku p. probošta J. Tasche v Lešně.)

1639.

Spisek tento obsahuje stručnou úřední historii města Lešna, jmenovitě Rafaele Leszczyńského, a slouží takto bližšímu vylíčení stavu, v němž vyhnanci české Jednoty v ten čas žili.

Sanctae divini nominis gloriae memoriaeque et posteritati sacrum D. O. M. D. E. A.! Florente serenissimo principe ac domino domino Vladislao IV., Poloniae ac Sueciae rege augusto, Moschoviae triumphatore, Turcarum Scytharumque etc. victore, sub auspicio illustrissimi domini, domini Boguslai, comitis in Lesna, Palatini de Bels, domini in Radzimino, Praga, Dybowo etc. etc. Sac. in Polon. et Suec. r. majestatis camerarii etc., praefecturaque magnifici et generosi domini Joannis Georgii a Schlichting de Bukowiec in Gorsen etc., supremi in regno Poloniae tribunalis primarii assessoris, terrae Wschowensis judicis provincialis, comitatus Lesnensis administratoris plenarii etc.

Aedes hae praetoriae una cum turri hac minore sumptibus civitatis populique Lesnensis exstructae sunt, postquam anno n. s. 1637 mense Junio, proconsule Simeone Daniele de Semanina, collegii consularis seniore Philippo Heldio, consulibus Martino Lindenovio, Caspare Sculteto, Martino

Dlugossio, Georgio Strickero, Balthasare Beckio et Abrahamo Nizelkio posito fundamento strui coeptae; annoque 1639 sub finem mensis Octobris, tunc proconsule praedicto Philippo Heldio, seniore officii consularis praememorato Simeone Daniele, consulibus praenominatis Martino Lindenovio, Caspare Sculteto, Martino Dlugossio, Georgio Strickero, Balthasare Beckio et Abrahamo Nizelkio, feliciter maxima ex parte consumatae essent; expensis collecticiae civium seu populi pecuniae pro computo jam praeter propter facto, hucusque ultra viginti et unum mille florenos polonicales seu septem mille thaleros imperiales excurrentibus, non una computato pretio lignorum, ab illustrissimo heroe ad juvandam exaedificationem benigne donatorum. Anno Urbis ex Pago, qui sub initio superioris saeculi (quantum constat) a Polonis Leszno, a finitimis Germanis Lissa dictus, forsitan de Sarmatica dictione Leszczyna, quod est corylus, quo iste locus amplo valde coryleto tunc paene cinctus erat et principio, cum nominationis hujus, tum fundationis et auctore memoriam notitiamque fugientibus; per illustrissimum heroa dominum, Dominum Raphaelem III. comitem Lesznensium, castellanum Praemetensem, consensu et auctoritate Sigismundi Augusti, Poloniae regis, d. m. L. in oppidum translatae et nuncupatae nonagesimo tertio, cum enim jam dictus celsae memoriae comes Raphael, hujus nominis tertius, Caspari comitis in Leszno [cui fratres fuere Raphael II., castellanus Praemetensis, anno 1560 vita functus et in veteri Lesnensium templo sepultus, ac Paulus, castellanus Sochaczoviensis] filius Raphaelis cum nomine tum titulo primi: fuit hic ipse Raphaelis generalis Majoris Poloniae capitanei anno 1450 demortui filius Joannis castellani Calissiensis nepos, pronepos magni illius senatoris Praedislai haereditarii in Goluchowo, palatini Calissiensis et generalis Majoris Poloniae capitanei, trium filiorum Friderici Cujaviae et Pomeraniae episcopi, Raphaelis dapiferi palatinatus Posnaniensis, et modo dicti Joannis castellani patris, circa annum MCCCLXX adhuc inter vivos existentis; majorum seu accedentium suorum ab historicis celebratorum, inter quos imprimis insigniter laudantur Boguslaus, archiepiscopus Gnesnensis anno MLXXII (1072), Vemerus, archiepiscopus Gnesnensis et primas regni Poloniae princeps anno MCLXX (1170) et Bromosius palatinus Posnaniensis monasterii Paradisiensis ad fines dioecesis Svebusiensis in ducatu Glogoviensi fundator anno MCCXXXIV (1234) mox tum longam continuamque seriem a Philippo, libero barone de Perszten, numerantis et ducentis, qui baronum postea de Bernstein dictorum caput et auctor seu stipes anno nongentesimo sexagesimo quinto (965) Miecislao, Poloniae principi, Dambrowkam (horrendam) Boleslai, Bohemiae principis, domini sui filiam, sponsam conjugemque adduxit; et hac occasione e patrio solo, Bohemiae scilicet et Moraviae regione egressus, lares sedemque in Polonia fixit, auctorque inter alios non postremus paganismi e Poloniae et Silesiae terris relegati et contra christianae fidei ibidem accersitae admissaeque existens, parem eandemque et christianismo introducto et familiae suae adeoque etiam modernae Lescniorum genti aetatem dedit: a Romano imperatore Friderico III., in cujus

aula per plures annos ab ipsa statim adolescentia versatus est, aliquoties legationibus inter imperatorem et Casimirum regem arduis dexterrime perfunctus, tandem felicissimus inter Casimirum Poloniae et Matthiam Hungariae reges et arbiter et pacificator, Comitis dignitate et insignium gentiliciorum augmento addito, scilicet in honorem et recordationem heroici illius facinoris, quod nempe Viennae Austriacorum in hastiludio cum dicto rege Matthia congressus, ipsum non sine vulnere excepisset, super galea leonis ensem nudatum vibrantis imagine circa annum MCCCCLXX (1470) donati; post reditum autem in patriam, et plurima fidei et dexteritatis suae, tam regi suo, quam reipublicae praestita specimina, castellani Gnesnensis et Posnaniensis, nec non curiae regni mareschalci anno MDVII (1507) vita functi et in urbe Cujaviae Brestensi humati, Nepos; singulari in fundum hunc Lesnensem haereditarium affectu proclivis et de amplificatione ejus cogitans, meritis in rempublicam egregiis ipse regi Sigismundo Augusto carus post impetratum a sac. reg. ipsius majestate sub dato Cracoviae vigiliis S. S. Philippi et Jacobi anno MDXLIV (1544) privilegium et jus ex fundo hoc ipso oppidum fundandi: Statim eo ipso anno fundationem hanc, tum aedificando, tum leges publicas, magistratus civicos, tribus et collegia opificum constituendo, concessione insuper juris Magdeburgici in judiciis usurpandi, cerevisiae coquendae aliisque immunitatibus privilegiando inchoasset continuassetque eoque e vivis egresso filius Venceslaus comes easdem immunitates et concessiones, literis XXIV. Augusti anno MDLXI (1561) datis, confirmasset et auxisset. Ipse Deus O. M. hunc sibi deligens diligensque locum non modo temporalium successu, sed etiam, quod omnium primum est palmarium, evangelicae veritatis luce (sanctissima) mature beavit. In quo sancto et pio opere, uti promulti passim in Polonia locis suisque fundis haereditariis aliis, ita quoque pro sua Lesna sanctissimo zelo flagrans, strenue laboravit piissimus heros Raphael, hujus nominis quartus, Joannis, comitis de Lesno, Castellani Brestensis cum fratre Raphaele III a supra nominato Caspare comite prognati filius, ad ducem Moscoviae Basilidem legatus, recusatisque aliis dignitatibus, castellanus Szremensis, Joannis Radziejoviensis capitanei, Venceslai Goluchoviae domini, magni regni cancellarii et generalis in Majore Polonia capitanei, et Andreae, palatini Brestensis Cujaviae genitor. Heros meritis et rebus gestis clarissimus, dierum, honorum et opum plenus, Goluchoviae in aede sacra, ibi a se exstructa, sepultus, qui eousque, dum viveret, rem strenue ursit, perduxitque, ut circa annum MDLV puritas evangelii, remoto superstitionum, errorumque et traditionum humanarum fermento, secundum confessionem Bohemicam inciperet elucescere in ecclesiola ut dictum repurgata et verbi divini lumine illustrata, a primo pastore Bohemicae fraternitatis, Balthasare Eychnero, succedentibus Francisco Rosentritt, Joanne a Kottwitz (Kottwic) Silesio, Mattheo Libigio, Joanne.

Sed et scholae simul sic datum pium initium, quae successu temporis aucta, rectores ejus exstitere· David Cnoblochius Silesius, postea scholae

Glogoviensis per multos annos rector meritissimus; Andreas Fabricius Ungarus; M. Joannes Musonius; M. Georgius Manlig Görlicensis; Michael Aschenbarnerus poeta; Joannes Rybinius ecclesiarum confessionis Bohemiae per Majorem Poloniam postea senior; Andreas Wengerscius; Michael Henrici Bolesla Silesius; ad modernum clarissimum Joannem Amosum Comoenium.

Successerat in comitatu Lesnensi filius, inclytus comes Andreas, Baranoviae (bei Schildberg) dominus, palatinus Brestensis Cujaviaeque, heros toga sagoque celebris, Deo, regi, patriae fidus, quod, uti alias, ita maxime in bello Livonico ostendit, parcendo nec sumtibus, cum de suo equitum militumque cohortes, quae propter armorum politiem auratae dicebantur, conscriberet aleretque, nec vitae, cum sese ad quasvis conflictuum occasiones et ducem et militem fortissimum praesentaret atque gereret. Caetera libertatis acerrimus propugnator, rerum gestarum amplitudine et magnanimitate tantam adeptus authoritatem, ut respublica universa, maxime in ligitiosis negotiis ad eum attenderet, et a serenissimo rege Sigismundo III. controversiarum diribitor inter sese et regni status designaretur; procul omni dubio hanc sibi commissam provinciam pari fide et successu experiturus, nisi morte praeventus fuisset.

Sub tanti nominis tantaeque virtutis hero non poterat non crescere et stare subditorum salus ipsaque res Lesnensis. Sed nec debebat iste tam saecularium, quam spiritualium successus carere piorum per crucem probatione et exercitatione. Tacetur invidentium malitia, tacetur Christo fidelium non levis exagitatio. Redeant levi saltem reminiscentia ad animum oppidi diversis vicibus exustiones pene totales. A quo autem et quomodo acciderint, Deus optime novit. Neque enim suspicionibus res emetienda est.

Juste sit voticare Phoenicem, o Lesna! Hoc uno dispar es huic aliti, quod non e cineribus eadem et qualis ante, sed una quaque exustione major nitidiorque revixeris. Utinam tu, o Lesna, tuique cives et incolae ideo esse pii et grati deo disceretis et istud perditionis genus, quod illis annis fidei, constantiae, simplicitatis, pietatis probatio et excitatio potius, quam poena erat, aliasque calamitates multo magis resipiscendo differre et declinare, quam avaritia, injustitia, crapula, ebrietate, luxu, superbia, lascivia, levitate, voluptate arcessere invitoque coelo accelerare caveretis! Licet haec optare magis, quam sperare, adeo callum obduxisse videtur securitas.

Novit autem deus, qui sunt sui! Hos in sua veritate et sanctitate stabiliet sibique custodiet et servabit!

Sed redeundum ad Lesnae fata ex memoratis adversitatibus iterum eluctantis et quasi pleno cursu assurgentis ad circuli sui fatalis quasi verticale Zenit, ubi in praesentia est videre.

En vero tanti incrementi causarum trigam, divinam primum singularem providentiam et in hocce loco etiam constituentem afflictis tot piis exulibus asylum et refugium celsissimi comitis et herois illustrissimi Raphaelis V. palatini Belsensis cet., domini, imo patris quondam nostri et in calamitosos

exteros, maxime ob evangelii confessionem pie exulantes commiserationem et clementiam praebentis ecclesiae afflictae membris istis gratiosa hospitia omnique, qua possibile erat, gratia et libertate miseriam et calamitatem eorum sublevantis.

Tandem magnifici domini administratoris Schlichtingii prudentiam et industriam, ad omnia dies noctesque attendentis, omnia fideliter prospicientis, omnia disponentis, moventis promoventisque, quae favere videbantur ad salutem et incrementum non modo, sed etiam ornamentum civitatis.

Jam enim serenissimus rex Poloniae ac Sueciae Sigismundus III. maxime motus authoritate meritisque illustrissimi palatini, quin et percepta de Lesnensis urbis statu aedificiorum mederi politiae civium frequentia relatione Lesnam ex oppidorum cathalogo in civitatum insigniorum numerum recensuerat. Insuper exemptione a theloniis intra regnum regiis in cannabi lini telae depositorium emporiumque constitutione aliisque immunitatibus regiis donatam: quod ipsum privilegium regium postea sub indultu benignissimo serenissimi regis Vladislai IV., domini nostri clementissimi, repetitum et in regni totius comitiis generalibus confirmatum, reipublicaeque constitutioni de anno MDCXXXIII insertum viget. Et haec omnia ex illustrissimi herois et heri nostri sapientia, cura et provisione. Exinde etiam augebatur civitatis fama adeo, ut post factum annis MDCXX(X)VIII et MDCXX(X)IX accessus initium (illo enim anno non exiguus e Moravia et Bohemia concessa si non jussa a Ferdinando II. Rom. imp. victoriosissimo iis, qui Romano-Catholicae religioni accedere nolebant, emigrandi libertate ac necessitate ex omnium ordinum, status sexusque hominibus, uti in alia Poloniae loca, maxime etiam in celsissimi nostri heri ditiones, itaque quoque huc Lesnam advenerat: isto autem post praecedentis anni reformationem in ducatu Glogoviensi factam magna pars civium e vicina Guranviensi urbe etiam Lesnam affluxerat) sequentibus quattuor annis e diversis multisque praesertim vicinae Silesiae tum partim persecutionibus, partim armis obrutae locis vix in diem novi cives ac incolae advolarent.

Hanc novam coloniam inter veteres cives suos visendi, solandi iisque consulendi causa heros, imo pater piissimus una cum illustrissima conjuge Lesnam adveniebat XII. Octobris anni MDCXXXIII. Sit ea dies memorabilis trium principum ingressu: dum celsissimi Silesiae P. Joannes Christianus Bregensis et Georgius Rudolphus Lignicensis duces, fratres, ille quidem mane, hic sub noctem furias caesariani militis fugientes, alter autem post meridiem ipse illustrissimus noster Lesnam sunt ingressi. Inter caetera, quae per trium saltem hebdomadum spatium ipse praesens (diutius enim commemori*) non patiebantur ardua rei publicae negotia, ad quae festinare cogebatur) publice privatimque juste, sapienter, pie et salubriter constituit egitque multa, omnium maxime occupabatur in re ecclesiastica et scholastica inter utriusque confessionis, Bohemicae nempe et Augustanae (cuius liberum

*) Jistě místo commorari.

exercitium benignissimis rationibus concesserat) incolasque pie componenda. Ipse compositionis capita propria mente manuque concepta latino idiomate commiserat in classes dirigenda planoque et latiore stylo exponenda, nobilissimo Joanne Willmanno, qui ipsius celsitudinem huc comitatus erat, s. regiae majestatis, et Samueli Spechtio, suae celsitudinis secretariis. Qui cum confectum a sese instrumentum secunda Novembris ipsi exhibuissent, id relectum postea jussit Spechtium, utpote hominem Germanum, accurate dextreque in linguam sibi suisque popularibus, Augustanae nempe confessioni addictis civibusque vernaculam transferre. Quarta dicti mensis luce, quae diem discessus ejus praecedebat, versum in idioma Teutonicum compositionis ecclesiasticae recessum, convocatis ad se in arcem tum pastoribus tum magistratu civico, templi curatoribus et e plebe nonnullis, horis ejusdem diei pomeridianis praelegi publicarique jubet; confectisque duobus a Spechtio exemplaribus authenticis, altero Latino, altero Germanico sua manu sigilloque munitis, illud Augustanae, hoc Bohemicae confessionis coetui et ab utroque sancte fideliterque servari custodirique mandavit.

Quin et Augustanis ad aedificandum templum ipsis propriam partem agri ad praedium comitiale minus ut vocatur pertinentis donavit; cujus templi aedificatio ob pestem, quae anno MDCXXXIV non mediocriter civitatem invaserat et dissipaverat, impedita anno sequenti eo perducta fuit, ut cum prima adventus dominica adeoque cum novo anno ecclesiastico primis sacris aedes initiata et consecrata fuerit.

Sed et in negotio scholae dirigendo juxta laborabat heros religiosissimus, a quo absolvendo avocabatur urgente sua profectione et ad publica reditu; neque enim eum hac vice hoc insuper labore defatigari et defungi volebat, sed in onus opusque filio successari destinabat, reservabatque divına voluntas.

His ergo sic felicissime gestis sequenti die laetus abibat Lesna sua ad ipsam non rediturus (heu dolor! quis tum divinasset) nec ab ea iterum videndus. Linquebatur ab eo Lesna, suis istis successibus gaudens, paulo post contristanda plus satis. Occupabatur post discessum heros inter negotia publica summe ardua alia tractatione nomine regis et reipublicae cum Suecis. Quam dum una cum collegis a rege republicaque adjunctis urget promovetque inter tractatus durantes, comitata eum conjux illustrissima heroina domina Anna Radziminina, illustrissimi herois Stephani de Radzimino, palatini Podlachiae etc. ex Theodora Sangustia ab Olgerdo, Magno Lithuaniae duce genus ducente filia, in insula Borussiae Mariana exspirat beate XII. Januarii anno MDCXXXV. Dum vero feliciter absolvisset, ipse paulo post patriae temporalem concilians pacem et tranquillitatem ad aeternae pacis gaudia catharro leviter suffocante, placide beateque accersitur die XXIX. Martii anno MDCXXXVI, aetatis suae anno LVIII (58) currente, heros arte et marte pace belloque vere magnus! Quippe litteratissimus erat in omni literaturae genere, historia, politica, poesi, in geometricis, astronomicis, mechanicis, architectonicis, musicis, chymicis, sed et theo-

logicis ita edoctus et veneratus, ut de quovis horum scibili per notitiam et experientiam exercitatus judicare et cum aliis conferre ex fundamento noverit, accedente ad haec singulari eloquentiae gratia. Linguis post vernaculam Latina, Germanica, Gallica, Italica solide et eleganter loquebatur, etiam Hispanicae non ignarus nec et Graecae, in qua addiscenda quasi pro tempore fallendo Glogoviae, dum ibi brachium, quod fregerat, sanandi gratia versaretur, usus fuit institutore Georgico Spechtio tum temporis scholae ibidem conrectore, postea dioeceseos Glogaviae regio praetore supra nominati Samuelis patre: cujus viri et ab ipso praestitae istius operae adeo benigne memor fuit, ut cum anno 1615 die 28. Julii urbs illa totali et fere miraculoso horrendoque incendio conflagrasset ipseque vivere adhuc Georgium expertus esset, tum temporis capitaneus Wschovensis, singularem in eum commiserationem et liberalitatem gratiosissime exhibuerit. — In bellicis occasionibus et magnanimitate et sumptuum magnificentia illustrissimo parenti comiti Andreae non cedens, Osmanno Turcarum tyranno anno MDCXXI collectis pene omnibus suis copiis Poloniam petente in Wallachiam conscriptos sua pecunia centum equites, pedites totidem misit, regem contra hostes euntem, alia insuper manu collecta, secutus ipse. Nec in Prussiacis bellis suis partibus defuit, centum equitum turmam suis sumptibus alens!

Sancte beateque morienti adfuere duo filii natu majores, illustrissimi Andreas et Raphael (qui currente hoc anno MDCXXXIX conjuges illustres vix in tertium annum producto conjugio ad aeterna praemiserunt) Wladislao Lesnae et qui hunc nativitate praecedebat Boguslao in Italia commorante.

Hic significata domini patris morte ex Italia ad fratres advolat una cum suo fido Achate et peregrinationis suae praefecto, nobilissimo et excellentissimo Johanne Jonsthono, philosophiae et medicinae doctore et nunc comitatus Lesnensis archiatro et physico ordinario, e nobilissimo Jonsthonorum in Scotiae regno, viris toga sagoque, litteris et armis insignibus, insigni familia oriundo. Cumque et fratrum et affinis illustrissimi herois Zbigniaei (Zbigniei) de Goray Goraiski (cui unica illustrissimi palatini filia Theodora nupserat) haereditatem dividentium consensu et applausu comitatus Lesnensis ad ipsum jure haereditario devenisset, Statim post inferias illustrissimo parenti Wlodaviae, ubi et mortuus erat, calendis Septembribus exsolutas Lesnam mense Novembri praedicti anni adiit et ibi ad finem Januarii anni 1638 commoratus privilegia tam ecclesiastica, quam civitatis confirmavit, auxit, opificum varias tribus constituit, juribus ipsarum concessis confirmatisque et scholastico negotio a divo patre ut supra memoratum, sibi ad dirigendum componendumque relicto, felix initium fecit, idque sequenti anno absolvit; unito junctoque salvis utrimque dogmatibus et ceremoniis ecclesiasticis praeceptorum discentiumque ex utraque confessione coetu sub certo legum et articulorum scholasticorum recessu addito ei insuper scholarcharum collegio, quorum caput et directorem constituit

magnificum dominum Schlichtingium, additis ex Bohemicae confessionis parte reverendo Martino Gertichio pastore, doctore Joanne Jonsthono et Henrico Michaelis exrectore, Augustanae M. Melchiore Maronio, novi templi pastore, Caspare Sculteto consulari viro et Samuele Spechtio.

Floret vigetque sic illustrissimus comes et dominus noster! Floret vigetque illustrissima conjux magni herois et senatoris Caspari a Denhof palatini Sziradiensis etc. filia, quam sibi connubii vinculo junxit anno MDCXXXVIII, floreat vigeatque ipse cum ipsa amplius in saecula.

Ipsa civitas aucta et numero civium (qui ante vix ad CCC progressus nunc ultra DC complectitur incolis accolisque aliis non connumeratis) et aedificiorum tum publicorum (utpote novi templi in novo foro, molendini polentarii, praetorii hujus, vallique cum fossa, magnis civitatis expensis hactenus in quartum annum continuata aedificatione nunc tandem clausi, portarum urbis est) tum privatorum (quorum seriei intra fossulam veterem, cujus vestigia etiamnum intra urbem extant, ad numerum CCCXLVII vix excurrenti, novarum domorum ultra CCXLIX numerus hactenus accessit) augetur adhuc in dies, accedentibus e Silesia, in qua miles Suecicus jam pene summas tenet, praesertim e tractu ducatus et civitatis Glogoviae, quae, nunc dies tertius est, obsidione cingi premique coepit, ex nobilium civium ordine multis, partim ad hospitandam, partim ad sedem hic figendam tenendamque.

Floreat duretque porro salus, religio, justitia et pax in ea sub umbra alarum altissimi!

Et haec posteritatis gratia collecta cum aliis monumentis chartaceis pauculis breviculisque globo turris hujus aeneo, qui huc XXIV scilicet die Octobris anni currentis MDCXXXIX fastigio imponitur, indicta sunt.

Collegit congessitque pari fide et industria manuque propria scripsit Samuel Specht Glogasilesius J. C. quondam regiae ducatus Glogoviensis cancellariae adjunctus et succenturiatus secretarius, nunc ab ea ob religionem exul, illustrissimi divae memoriae palatini Belsensis, pro tempore illustrissimi comitis Lescinii secretarius et Lesnensis civitatis notarius.

Justitiae addictam deus istam protegat aedem, jus in ea vigeat consiliumque bonum!

(Kollac. vydav.)

16.

Lístek Komenského do památníku Petru Figulovi.

(Otištěn v Monatsh. d. Com.-Ges. III. 306. 7.)

V Londýně 1641.

Ab Uno, per Unum, ad Unum
Omnes, Omnia, Omnino,
ni perire ac evanescere volumus in aeternum.

Hoc tibi crebrae recordationis ergo, ut quo vita et omnia tua dirigenda sint non immemor vivas, Petre Figule, quem a puero, propter Patris tui pietatem et de futura tua pietate spem, dilexi et filii loco habui, jam adscribo, Londini hospes.

Anno 1641. Octobris 5./15.

Johan. Amos Comenius.

Pisatel znám byl s otcem Petrovým i vzal si syna jeho na péči v naději, že bude zbožný, jak byl jeho otec.

17.

Komenského věnování p. Gerhardovi Proen na postille Hoburgově.

(Vyňato z »Postilla Evangeliorum Mystica. Das ist Verborgene Hertzenssaft aller Sonntags und Festevangelien durchs gantze Jahr von Christian Hoburg.« Faksimile při Komenského korresp. vyd. od A. Patery.)

1643 (?)

Generoso et Magnifico Viro Dno. Gerhardo Proen, Capitaneo in Sobowitz, Hereditario in Nassenhuben etc.

Verae Pietati intime dedito, praesentem sacrum amici sui laborem tamquam intimae Pietatis incentivum, Caelestiumque flammarum fomitem, lubens meritoque (simul atque recenti ex officina prodit) communicat et transmittit

Generositati Suae una cum suis deditissimus

J. Comenius mpp.

Rok svrchu naznačený má význam jen jako terminus a quo. (Sr. Paterův Úvod na u. m. str. V.)

18.

Komenského lístek do památníku vynikajícímu Švédovi.

(Autogr. Bibl. Hamburské. Uveřejn. v Monatsh. d. Com.-Ges. I., 74.)

1646.

Vita optanda est, ut aliquid vita dignum efficiamus.

Ad virtutem stimuli loco magnae spei adolescenti, paternaque vestigia feliciter pressuro, Holmiae Suecorum adscripsit

Johan. Amos Comenius, Moravus.
22. Sept. 1646.

Nejmenovaný mladík by mohl býti Benedikt Styke, s nímž se v pozdějších osudech Komenského setkáváme.

19.

Komenského báseň nad smrtí J. Coyena.

(Z tisku v městském archivě Elbinském uveřejnil L. Neubauer v Monatsh. d. Com.-Ges. V. (1896).

1647.

Fulcra cadunt? Ruet ipsa domus! cohibere ruinam
Ni cubito approperet, quisquis se posse videbit.
Patria communis DOMUS est: firmanda Columnis
Perpetuis lapsus, lapsus ut stet secura tremendi.
FULCRUM est vir Sapiens, Justus, Rerumque Peritus,
Ipso teste Deo (Jes. 3, 1). Quos tolli certa ruinae
Signa dabit (Jes. 57, 1) nisi succurrant, qui cingere Sepem
Iustitiaeque Iraeque Dei — — opponere moles
Norunt (Ezech. 22, 30). Vos igitur quorum Domus ictibus Irae
Impetitur, densaeque cadunt validaeque Columnae,
Ac reliquae nutant: securos esse nocivum est.

Evigilate Viri! Rupturam horrescite Vestram!
Iustorum et subitos casus expendite! Ne Vos
Securos eadem feriat manus Omnipotentis,
Ad requiem revocare suos a turbine suescens (Jes. 55, 2).
Ille quidem, bene qui vixit, propriaeque saluti,
Et publicae semper fixe invigilando peregit
Annos, In Pace est. ENOCHI vivere vitam
Cui cura una fuit, Spectantisque omnia semper
Conspectum revereri, ILLI et servire silenter:
Non gravis ulli hominum, cunctis usu esse laborans;
Immissos casus patienter qui tulit omnes:
Hujus tam placidam vitam Morte excipi et ipsa
Quam placida placuit Domino, cui serviit. Immo
Nulla. Namque mori sese non sensit. Abivit
In hominum placida: prius ingressurus in Aulam
Caeli, quam Terram se a tergo linquere nosset.
Mors decepta ipsa est, Violento hunc vellere raptu
Ne posset, quem sic placuit transire silentem.
Collapsum interea columen nos admonet ultro
Rupturas sepire omnes! Rumpendo profani
Quicquid adest usquam in populo, Ne forte Columnas
Subruat Ira Dei reliquas. Quas o Deus alme
Et serva et firma et ter sancti flaminis imple
Robore! ut ATLANTES ruit, qui impositum sibi Caelum
Sustineant fixe, nullam admittantque ruinam?

Maestus apposuit

J. A. Comenius, Elbingae hospes.

20.

Seznam osob z Jednoty, od Ludv. Geera podporovaných, sestavený Komenským.

(Z rukopisu král. bibliothéky v Štokholmě.)

1647.

Consignatio distributi beneficii inter Ministros, Ministrorum Viduas, aliosque egenos e Fraternitate Bohemica per Poloniam et Ungariam exulantes.

Anno 1647 in Octobri.

Lesnae in Polonia.

D. Georgio Erasto, Seniori	40	Imp.
Paulo Fabricio, Seniori	40	»
Wenceslao Lochario	22	»
Petro Cephae	25	»
Doctori Vechnero	30	»
H. Walthero	15	»
Abrahamo Pauli	12	»
Andr. Jacobidae	12	»
Wenc. Nigrino	10	»
Paulo Sabino	10	»
Joh. Laubmanno	6	»
Danieli Vettero	14	»
J. Abdono	14	»
J. Daretio	14	»
J. Felino	14	»
Joh. Tito	8	»
Wenc. Tito	7	»
Joh. Chrysostomo	9	»
Dorotheae Cyrilleae	7	»
Annae Corneae	6	»
Annae Crokociniae	5	»
Libaniae	3	»
El. Nemczaniae	4	»
A. Kosticiae	3	»
Marg. Tichikiae	2	»
A. Woitiae (cum 6 liberis)	8	»
M. Onesimiae	3	»
Viduae Arelianae	3	»
Susannae Lorentiae	2	»
D. Wultaviae	3	»
Annae Gajusiae	2	»

E Politicis Personis Lesznae.

Nicolao Dionysio	5	Imp.
J. Kiselo	3	»
Joh. Cyrillo	5	»
Marianae Czenwitz	3	»
Mitisiae	2	»
Acontiae	2	»
Bresaniae	2	»
Petrikaviae	2	»

(Hae omnes Viduae sunt pauperes.)

Skociis.

Georg. Laurinus	12	Imp.
Laurent. Schramus	8	»
Joh. Claudianus (cum filio)	9	»
Dor. Figuleae	2	»
N. Hloskovae	2	»
Isaiae Osika (polit.)	4	»
Catharinae Dobrusskae	3	»

Kobylinii.

Nobili viro, D. Nicolao Lukawetzki, multorum liberorum Patri, ad extrema redacto 20 Imp.

Wlodawiam missum.

Johanni Decano sen.	8	Imp.
Johanni Brosio	8	»
Wenc. Aramo	5	»
Matth. Montano	3	»

in Borussia.

Adamo Hartmanno	20	Imp.
Jacobo Hartmanno	8	»
Paulo Hronovio	10	»
Joh. Ausstitzki (Thoruni)	3	»

Summa distributorum in Polonia 500 Imp.

In Hungariam missum.

Laurentio Justino	40	Imp.
P. Hladikio	15	»
M. Polydoro	15	»
Joh. Saporio	15	»
Dan. Nathan	8	»
D. Rufo	6	»
Lucae Dadan	15	»
P. Carp	14	»
W. Libano	14	»
Georgii Janovii viduae	10	»
Joh. Effronio	9	»
J. Javorio	8	»
J. Solino	8	»
Ez. Jabino	8	»
Tobiae Sephonio	8	»
Lucae Calesio	4	»
Nic. Drabicio	9	»
M. Dorino	6	»
P. Festo	10	»
M. Sylvano	9	»
W. Pontano	7	»
Joh. Radosch	5	»
And. Felici	6	»
Nic. Molitori	7	»
Zachariae Cedari	7	»
Joh. Chodnicio	12	»
Wenc. Brodski	8	»
Dan. Stražny	7	»
Henrico Evanovio	12	»
Jacobo Prachovsky	5	»
Joh. Slowakio	5	»
Joh. Czerwenkae	4	»
Joh. Spiridoni	9	»
Nic. Boreae	7	»
Joh. Zahorowski	7	Imp.
Joh. Micronio	5	»
Nic. Wolfio	8	»
Ez. Alphaeo	6	»
Mart. Appion	4	»
M. Hircano	5	»
Christ. Hagecio	7	»
Georg. Mitisio	4	»
D. Sylvano	5	»
Tob. Mohelnio	6	»
W. Samcicio	4	»
P. Konecznij	4	»
M. Drahosz	7	»
And. Segesz	8	»
Joh. Vultavic	4	»
Marco Gramb	8	»
Joh. Lectori	4	»

Viduae Hungaricae.

El. Konecznae	2	Imp.
Julianae Sirioniae	3	»
M. Kygowiae	2	»
M. Nistowiae	4	»
Cath. Crispiniae	2	»
Sus. Juniae	3	»
Lidumillae Spiewaciae	3	»
Lhotiae	3	»
Sus. Justiae	2	»
Annae Czernae	4	»

Wolgango Securio, Viro Politico, Pio Docto, egenti 35 Imp.

Summa in Hungariam 500 Imp.

Insupra, cum accurrerent plures egentes, plus impertiimus:

Ex gr. Johanni Cyrillo	5	Imp.
Jacobo Czastawski	3	»
Annae Horskae	2	»
Joh. Jarzynae	1	»

Juditae Cunasziae (virgini nobili egestuosae) 2 Imp.

Annae Wokauniae	2	»
Wenceslao Solnicky	2	»

Wenc. Spatae 2 Imp.
M. N. Podkostelski (Viro literato, ex agricultura in exilio viventi, sed incendio villae calamitatem passo) 10 Imp.
Salomonae Dobruskae 3 »
D. Kozak, Medico (cum me propter studia Pansophica convenisset, et per dies aliquot utilissima in Physicis tractata essent) viatico 20 Imp.
Danieli Erasto, Emda evocato 27 Imp.
Georgio Hartlibio, proscripto et vitam aegre toleranti 10 Imp.

Quae et ipsa ex Patroni liberalitate jam persoluta sunt.

Seznam tento je zajímavým dokladem, v jaké vážnosti byli jednotliví vyhnanci. Upozorňujeme jmenovitě na skrovný poměrně obnos, vyměřený Drabíkovi (9 imper.).

(Koll. vydav.)

21.

Osvědčení P. Figula o svěřených jemu 500 tolarův.

(Rukopis v Bibl. Raczyńských v Poznani.)

1651, 12. září.

Wielka moja choroba przeszkadza, że niemogę strony tych pieniądzy od P. Patrona Listu i authentiku znaleść które mam, aż inszym czasem. Ale ta sprawa tak śię działa. Po odebraniu kośćioła Skockiego jam był pisał do P. Patrona mego o miseriach naszich, aż y tego miasteczka, kdzie większa część powinnych moych mieszka. On odpisał, o tož wam 500 talerów na kośćioł, kiedy wolno budować. Lecz wnet wtym zaszła ona woina K. Władisława. A Seniorowie Cześći radzili mi abym P. Patronowi pisał, że teraz niebezpeczno budować. On rozkazał z tych pieniądzy 400 talerów dać P. D. Kinnerowi, ktory tegoż czasu był u X. Comeniusa w Elbingu, a 100 talerów jam wyprośił na Czeski Leszenski Szpitał (zwłaszcza że opróć tego do mojey dispositie tych pieniądzy śię zwierzał, ako temu, który do tego był powodem), bo ten Szpitał jeszćie był zadłużony. O inszich podobnych pieniądzach, JoMći Panu Rejowi przisłanych ja nie wiem. Jeżeli JoMći przisłane są, bez pochyby będzie JoMć o tym listy miał, aby JoMć wiedzieć raczył kogo śię o nie upomienać ma.

Actum w Lieszníe 12. Septembris 1651.

Petrus Figulus
admdum aeger ore meo dictavi.

Na druhé straně jinou rukou připsáno:

Petrus Figulus Lesn. d. 12. Sept. 1651 dat rationem 500 talerow, ktore Pan Patron był dał na budowanie kośćioła w Skokach.

(Kollat. Antoni Bederski, bibl. v Poznani.)

22.

Zápisek o smrti Jindřišky Falcké, choti Zikmunda Rákóczi.

(Z Denníku Drabíkova, rukopis v Mus. král. Českého.)

1651.

Ženil se Zigmundus Rakocy, vzal sobě Henryku, Frydrycha, krále Českého. Na Patak přivežena slavně, ale měsíce augusti pobožně z dobrú památkú NB. při přítomnosti Domino Comenio život dokonala a spasitedlně z Světa se odebrala, a nám 300 dukatů — — — — — — — —

23.

K Drabíkovu pobytu v Potoku.

(Z Denníku Drabíkova, rukopis v Mus. král. Českého)

1652.

Já sem na Pataku byl z Danyelem u Pana Comenia.

Je zajímavo, že Drabík byl se synem u Komenského.

24.

Komenského lístek do památníku M. Zimmermannovi.

Dle fotografie ve sbírce autografů a historických dokumentův L. hr. Paara v katal. otiskův 1893 p. 120.

V Přešově 1652 — 20. května.

Praeclaro et multa Eruditione eminenti Iuveni Viro D. Matthiae Zimmermanno Phae M° et. SS. Theologiae Candidato, vitam longaevam cum multis vita dignis, animo sinceriss° optat Joh. Amos Comenius Moravus, Eperjesini hospes. 20. Maii 52.

25.

Komenský u Drabíka.

(Denník Drabíkův rukopisný v Mus. král. Česk.)

1654.

Dominus Comenius do Polsky z Pataku se do Lešna navrátil; byl u mne po 3. neděli po Sv. Trojici.

26.

Komenský kmotrem A. S. Hartmanna (regest).

(Vyňato z rukopisu v Bibl. Raczyńských 2 H. aa 29. p. 406.)

1655.

Hartmannovi 1655 26. Dec. narodila se dceruška.
Kmotrové: Jonston, Comenius, Aptekár Melisz, Gertych, Epaenet.

27.

Felin o Drabíkově vině při pádě Lešna 1656.

(Vyňato z »Ignis fatuus«. Pars III. Classis I. Cap. V. De Civitate Lesnensi. Rukopis v Museu království Českého.)

Revel. 60. v. 2. 3. Drabík byl roku 1651 Lešenským předpovídal nebezpečenství, jestliže jim Radziwiłł nepomůže. Felinus ukazuje, jak to není možné i s geografického i s politického stanoviska. Pak sděluje:

Unam adhuc in istis Revelationibus desidero: quam lectam me audivisse, memini probe. Scripsit Vates se pro Lesna orasse, ac promissionem accepisse: Conservabitur Lesna. Qua promissione freti non nulli securi erant, nihil rebus suis prospiciendo, donec eos ex improviso omnes opprimeret calamitas.

In hac opinione, Lesnam conservatum iri, ipsemet Vates semper erat, donec a familiaribus de ejus excidio edoctus esset. Etenim antequam tabellarius illi notus cum literis venisset, fama jam de clade Lesnensi ad Drabicium permanaverat: cui tamen non credebat ille. Paulo post advenit tabellarius, Vates antevertens illum sermone inquit: Spargitur hic quidam de Lesna rumor, quasi excisa esset. Sed ego illi fidem non habeo, Scio Lesnam in salvo esse. Tum traduntur illi literae cladis nunciae Quibus perlectis, ingemuit, atque in haec erupit Verba; Ah Domine occultasti haec coram me.

28.

Magistrát Amsterodamský hlasuje o podpoře Komenskému.

(Z archivu Amst. uveřejnil Prusík v Kroku, 1893, 218.)

1656.

»Op versoeck van Johannes Amos Comenieus, wt Polen, door den tegenwoordighen oorelooch verdreven, synde van hooghe ouwderdom ende van alle sijne middelen en goederen berooft, is bij Burgemeesteren en outburgemeesteren voor dit loopende jaer toegestaen, dat door de Heeren Tresoriers ordinaris aen hem wtgereijckt ende gekeert sullen werden in gereet gelt de somme van tweehondert gl. en soo voorts alle vierendeel jaers gelycke somme tot het effect van achthondert gl. eens, met dien verstande, nochtans dat hij sal gehouwden weesen hem hier ter steede continuelyck te outhouwden ende neertezetten tot onderwijsinghe en stichtinghe van de jeucht, als mede tot voltreckinghe en perfectionneeringe van sijn aengevangen »pamsophiam« en andere boecken.

Actum den 7. December 1656. Presentibus Cornelis de Vlamingh van Outshoorn, Cornelis de Graef, Dr. Nicolaes Tulp, Burgemeesteren, Dr. Cornelis Witsen, Johan van der Poll, Albert Pater, oud-burgemeesteren.«

29.

A. S. Hartmannovy zprávy o Komenském v Amsterodamě.

Vyňato z rukopisu v Arch. Jedn. Lešenském pod titulem »D. O. M. et gratae Memoriae Iucunditatis suaeque A. S. H. Vade Mecum, seu Itinerarium Germano-Belgicum Anni Ultimae Ultimi Patientiae Iudicis MDCLVII,« vydaného nedávno Dr. R. Prümersem v Zeitschrift der histor. Gesellschaft für die Provinz Posen.

1657.

A. S. Hartmann byl vyslán Jednotou s P. Cyrillem za účelem sbírky podpor. I líčí události této své cesty od počátku.

Den 29. Juni ....

Zwischen 5. 6., 7. uhr kahmen wier schon in die Amsterdamische canalen, welche sich etwas eher anfangen, alss man zu dem galgen kompt. Der ist ein halb viertel weges von Amsterdam zierlich gebaut. Wahren 4 arme sunder darauf gehangen etc., mitt wasser umbflossen. Und also kahmen wier auch an die stadt Amsterdam umb 7 Uhr des abends. Man hatt die stadt kaum sehen können wegen unzehlicher menge der schiffe, die darfür stunden, alss eine armee, gross und klein, welchen ein lustiges spectacel gegeben. Die leute auss der stadt, man und weib, haben ihre lust, solche schiffe zu besuchen etc. Wier setzten an den port und bereiteten-uns, in die stadt zu gehen, zahlten dem schipper die person 1 rth. und $^1/_2$. Hierauff hatt uns die frau oberstin aus Churland mitt ans land genommen (den unser schipper darfte uns nicht an land bringen, weil schon gewisse personen damitt ihre nahrung treiben, dass sie mitt den böthchen die leute auss den schiffen holen), gab für jede person 1 stüwer. Hie verenderte sich wiederumb die müntze. 50 stüber machen 1 rthl.

— —

Den 30. Junii gingen wier frue zum herrn Comenio. Und alss wier zu der Westerkercken kommen begegnet uns Andres Gleinig mitt Junio, die haben uns vollends geführt zum herrn Comenio, welcher denn gleich in der Rosenpracht uns mitt meinem bruder entgegen kommen, und uns ziemlich hart empfangen (Trapicii lydssti) dass wier so lange unterwegs gewesen. Ging damals fort in die drukerey. D. H. Bruder aber führte uns in sein hauss, da wier wol empfangen, und bald mahlzeit gehalten. Mier schaffete mein bruder herberge bey herrn Johan von Just, einem gutten frommen man der mich in ein sehr schönes stübel auff hollendische weise aussgebauet, trefflich schön geputzet (der boden von marmelnstein, oder fliesen) gewiesen und die gantze zeit über geherberget auch sonst alle freundschafft erwiesen, auch bette gegeben etc., welches ihm gott bezahl. Hatt ein frau, kein kindt, seines weibs schwester bei sich etc. Ich war bei ihm 10. tag.

Desselben tages haben wier nichts sonderliches vorgenommen, theils weil wier müde, theils weil herr Comenius sehr geschäfftig gewesen. Nach

mittag gingen wier umb drey Uhr ohngefehr in die kirche, da predigt herr Joh. Rulitius concionem praeparatoriam. Nach der predigt salutirten wier und sprachen herrn Rulitium, der den seiner geschäffte halber uns biss auff den künfftigen montag zu sich beschieden.

Den 1. Juli wahr ⊙ 5 p[ost] Trin[itatis], predigte herr Rulitius de agno paschali etc. applicando sese ad actum coenae. Nach der predigt gingen wier zum tisch des herrn und haben auch erfahren die weise der niederländischen kirchen: kegen abend zu ward ein langer tisch quär durch die kirche zugerichtet, weiss gedecket, mitten drauff war auff einem teller das brodt, länglicht geschnitten zugerichtet, an beyden enden des tisches eine zinnerne schissel und ein weiss servet, zusammen gelegt darauff. Bäncke waren von beyden seiten gesetzet an an den tisch in die lange. Herr Rulitius ging und setzte sich auff einen schemel, der zwischen den bänken kegen abend zu war für ihn gesetzet. Nach abgesungenen versikel aussm psalm laass er ab die Heidelbergsche agende (ziemlich geschwinde), darauff dann die herren diaconi (dass sindt die dass kirchengeld bewahren und samlen) hin zur taffel gingen und sich setzten, ohngefehr ihrer 10., herr Rulitius aber das brodt brach's und theil't einem und dem andern zur rechten, also auch einem und dem andern zur linken hand auss (in die hand) mitt den worten: Das brodt, das wier essen. — Nehmet nun hin u[nd] esset, spricht Christus. Das ist mein leib etc. Mehr stücklein, die er gebrochen, warf er in die schissel, welche den die, denen er nichts gegeben, selbst namen und die schissel fort zu den andern schiebten, die ihnen gleicher weise heraussgenommen. Bald kamen die diaconi u[nd] brachten in vier bechern wein (spanischen), satzten sie an vier ecken neben die tällers. Herr Rulitius aber nahm zwey und gab einen zue rechten, den andern zue lincken hand, nahm ihm selbst auch vom brodt, nachdem er den andern gegeben, wie auch hernach vom wein, mitt den worten des apostels: der kelch der dancsagung etc. Christus spricht: nehmet hin etc. Also förderte hernach den kelch einer zu dem andern. NB. keine sichtbare consecration ist nicht geschehen wie bey uns. Wen man zu tisch geht von beyden seiten, legt an(!) ieder in gedachte schisseln unter das servet etwas hinein, darnach setzt er sich. U[nd] wan der pfarr sagt: gehet hin im nahmen des herrn stehen sie auff von tisch und gehen davon. Bey wehrender communion wirdt nicht gesungen, sondern der vorleser (vorsinger) stehet auff seinem gewöhnlichen ort unter der cantzel bey seinem messingenen pulpet und lieset das 53 cap[itel] Esaiae, die passion ex Johanne. Doch wan der prediger redet über der ausstheilung des brodts und weins, schweigt er stille. Ich ging mitt dem herrn Comenio bald in der andern zeilen. Weil ich aber keine devotion gesehen, ward mier nicht wohl zu muth, gedacht mitt schmertzen an unsere gebreuche und orderung in der unität. Die beste ordnung ist bei ihnen, dass gleichwol das mannsvolk absonderlich geht u[nd] das frauvolck auch (denn sie sonst in der predigt ziemlich durcheinander sitzen). NB. Nach verrichtetem actu nehmen die weiber

(der diaconorum) vom tische ab das tischtuch etc. Dass ende wirdt gemacht, wie in der Heidelbergschen agenda, mitt dem segen zuletzt, darauff sie denn von einander gehen. Auch ward keine deutsche vesper den tag gehalten, nur in der holländischen sprache; desswegen dann auch wier nach mittag nicht eins(!) in die Kirche waren kommen, sondern blieben zu hauss. Herr Comenius aber verrichtete mitt uns das gebethe u[nd] hernach nahm er uns auff sein stübel, vertrauet uns, wie weit es mit den visionibus Drabicianis kommen, u[nd] was ihn bewogen, nach des keysers todt selbige in den druck zu geben.

Vor abends des selben tages gingen wir in etliche kirchen, als in die Westerkirche, ein schönes gebäude, in die Newe kirche, da sich sonderlich über 1. der kostbaren cantzel zu verwundern, die über 50.000 holland. fl. kosten soll u[nd] ist doch nur vom schlechten holtz, nur dass sie so schön aussgearbeitet, u[nd] zwischen kunstreich geschnittenen blumen alle tugenden abgeconterfeit stehen. 2. über der wunderschönen orgel, so auff köstlich aussgearbeiteten marmelsteinenn säulen steht, auch son[st] ungewöhnlich zierlich gestellet ist an pfeiffen etc., an gemältnüss. 3. über dem gegütter von messing, ungleublich gross und zierlich formiret ist. 4. über den fenstern, darauff gewisse figuren u[nd] historien ad vivum repraesentieret stehen, dergleichen ich niemahlen gesehen.

Von dannen gingen wier auff dass rathhauss, welches man recht dass 8. wunderwerck der welt nennen kann, mehrentheils alles von marmelstein u[nd] alabaster gebaut, dessen beschreibung, wils gott, hernach folgen wirdt, wan wier noch einmal nach Amsterdam kommen, wie auch die beschreibung des rings und platzes vor dem rathhauss, darauff das waghaus und davor die steine, auff der er den zirkel rund geleget, dass sie eine schöne grosse runde scheibe oder ein grossen radt machen.

Die beschreibung der bersse, darauff die kauffleute zusammen kommen (ist ein grosser platz), des doolhoffs und darin der wasserkünste, der gasthäuser, darin alte oder auch kranke leute abgespeist werden, der stadt selbsten und ihrer form u[nd] heuser, reinligkeit, ordnung. Diess ist nur hie zu gedencken, dass es eine sehr grosse stadt ist u[nd] auss zwey theilen bestehet, Alt und Newstadt. Diese ist schöner, und haben beyde ihre strassen mitt grafften unterschieden; dass sindt canalen, ziemlich tiff, von beyden seiten stehen rüspen oder linden bäume, dass also die gantze stadt fast ein schöner lustgarten ist. Davon in folgenden mit mehrern, wie auch vom zuchthauss, spinnhauss, sitten der inwohnern, handel u[nd] wandel etc.

Den 2. Julii spannt uns herr Comenius an zur arbeit, gab uns die praefation über die visiones Cotteri, Poniatoviae, Drabitii ins deutsche zu übersetzen, wie durch in folgenden tagen den tractat de prophetia et prophetis. Doch brachen wier nach mittag so viel ab, dass wier etwas in der Stadt sahen. Auch sindt wier umb 9 uhr vor mittag bey dem herrn Rulitio wegen unserer expedition gewesen, der uns denn alle

treu und freundschafft erwiesen und wieder jene kummerhafftige gedancken, so uns herr Comenius stracks auff unsre ankunfft verursachet (hoch beteurende, er wuste keinen trost für uns, dass wier was in publicis verrichten solten), gleichwol etwas trost u[nd] hoffnung ertheilet. Weil er aber gleich den folgenden tag reisen sollen (in Clewen zu seiner krancken schwiegermutter, unwissende, wie bald er zurück kommen möchte), hielt er für gutt, dass wier in Holland nichts suchen, zumachlen weil eben im Julio durch Holland synodi pflegten gehalten zu werden, und würden also auch wier allenthalben an die synodos angewiesen, welches unserer sachen ein seumnüss sein möchte (experto credo Ruperto); den wans auff synodos kompt, pflegt sich eine sache ein gantz jahr, auch 2.—3. zu schleppen. Derhalben solten wier lieber es anstehen lassen, biss die synodi vorbey würden, alss den würde man können die praesentem necessitatem urgiren; unterdessen würde auch er zu hauss sein. Doch die zeit anzulegen, rieth er unss, dass wier in Seeland reisen möchten, weil selbige kirchen mitt den holländischen synodis nichts zu thun hetten. Welchen rath wier mitt danck angenommen, auch von ihme (herrn Rulitio) zwey brieffe in Seeland intercessorias erhalten. Den selben tag zehlte mier herr Rulitius die Enkhuisische collecte zu, so 16 ducaten u[nd] 2 stüwer gemacht hatt, die gedachter orth Enkhuisen auff die arme Lissner gegeben, darauff ich ihme eine quittung gegeben, herr Comenius aber befohlen, dass wir sie pro viatico nehmen solten.

Den 3. Julii vor mittag wahren wier über der ausslegung der praefation, nach mittag aber förderten wier fratrem Elsnerum nach seinem bruder zu kegen Cleven mitt einer schuten, die auff Uytrecht gegangen, welchem ich auff herrn Comenii bewilligung 2 ducatones auss der Enkhuysischen collecten gegeben. Wier gingen auch etwas in der Stadt herumb, besahen die magnificentz der strassen. Sonderl[ich] kahmen wier zu dem Fluss Amstel, von welchem Amsterdam den nahmen hatt. Die gasse bey der brüken ist gewaltig schön. Wier kahmen ziemlich spät nach hauss.

Den 4. Jullii (!) gingen wier früe in die .... kirche, hörten daselbst predigen fratrem Johannem Seideliz. T[e]x[tus]: Das war die missethat deiner schwester Sodom etc., hatte ein treffliches langes exordium de prudentia politici. Sonsten tractirt er ziemlich praktice, zu ende sonderlich schön auff die stadt Amsterdam appliciret.

Hernach musten wier mitt dem herrn Comenio die visiones lesen und mitt roter dinten unterstreichen die notabiliora loca, pro r[ege] Sveciae et principe Ragotio etc., denen sie ehistes solten geschicket werden, wie er uns denn auch seine schöne brieffe, die er zu gedachten fürsten geschrieben, gelesen hatt etc. etc. Nach mittag wahren wier im Doolhoff (wird so genandt, weil ein irrgarten darinnen ist, irren aber heisst auff holländisch doolen), da sahen wier meisterlich zugerichtetes uhrwerk, calender etc., auch token mit uhrwerken, die allerhand comedien representiren (!) kunten, sonderl[ich] die comedie von Esther, von Christi geburth, Davids einführung der bundeslade, Michal, Jephte etc., sehr kurzweilig,

weil die stücke so fein nach einander herauss gingen, alss wehren sie lebendig. Noch mehr aber war zu sehen an den wasserkünsten, davon am andern orth.

Die 5. Julii gab uns herr Comenius früe seinen tractatum de prophetis zu vertiren für seinen patronum herrn Lorentz de Geer. Wier thaten darinn, so viel wier kundten. Nach mittage gingen wier etwas herauss und begegneten gedachten herrn patronum, der gleich zum herrn Comenio gangen, fragte uns bald, wie es umb die translationes stände etc. Herrn Cyrillum sah er fleissig an, weil er ein zerrissen kleid gehabt, nemlich meinen alten rok (darumb er bald bey dem herrn Comenio geordnet, dass herr cantor ihme ein neu kleid solte machen lassen auff seine zahlung, welches auch geschehen). Wier gingen fort, traten ein in den andern alten doolhoff und von dannen zu dem sichentröster, welcher unss sehr höfflich empfangen, tractiret, gerne gesehen und gutes gethan etc.

Den 6. Julii wahr ich auff befehl herrn Comenii fleissig über der ausslegung von den propheten die gantze zeit vor mittag. Nach mittag aber kahm zu mier der herr siegentröster, der mier im nahmen herrn Gribii, pastoris eccl[esiae] Germaniace, die folgende sonntagspredigt auffgetragen, welche ich auch auff mich genommen, herrn Comenii sachen damals officiose von mier geschoben und den selben tag noch etwas in elaboratione textus Es[aja] 52 v. 13, 14 gethan hab.

Den 7. Julii hatt herr Comenius unss alle in des herrn Rullitii hauss zu kommen bestellet umb 8 uhr (wahr der sonnabend), dahin auch gedachter herr patronus kommen. Und ward mitt grosser andacht fürgenommen die handlung und frage von publicirung der visionen. Nach vorgethanem eifrigen gebeth erwogen wier die aussdrückliche befehle in Drabitio, darinn herrn Comenio befolen wirdt, solche sachen nicht zu bergen etc. Hernach collatis votis wurdt die sache decidiert, dass sie noch nicht so promiscue geoffenbahret, sondern nur an Vornembste personen, praesertim die mitt interessiret sindt, sollen geschicket werden. Wier brachten mitt der handlung den halben tag zu. Nach mittag ging ich etwas auss commotionis causa, wahr beym balbierer, hernach studiert ich.

Den 8. Julii war ☉ tag 6. p[ost] trin[itatis] st[yli] n[ovi], den sie in Holland behalten. (!) Früe ward auff holländisch gepredigt, ich aber studierte. Umb den mittag ging ich auff den wall, die predigt zu überlesen, und predigte darauff nach mittag umb 2 uhr gottlob glücklich, hatte eine treffliche grosse und sehr volkreiche gemeine (inter alios herr Grybius, herr Langelius insignis theologus). Ich hatte auch einen täuffling, über dehm ich den actum überlesen, herr Grybius aber tauffet (denn das ist daselbst die weise, dass, der da predigt, den actum ablesen muss u[nd] zwar von der cantzel, er sey gleich eine ordinirte person oder nicht).

Nach der predigt sprach ich und excipirte herrn Gribium u[nd] herrn Langelium, und wegen unseres vorhabens gingen wier mitt dem herrn Gribio nach hauss, bey ihm sich etwas raths zu erholen; wahren von ihme

sehr freundlich auffgenommen, tractiret (mitt köstlichem sekt), haben gutten getreuen rath, auch zwey drey brieffe commendatorias nach Middelburg, eine nach Fliessingen erhalten. Von ihm gingen wier mitt dem herrn Comenio durch die Lutherische kirche, dass ist ein sehr schönes gebaude, vor der thier ist ein gängichen, dessen runder schwiebeüger dach oder decke gläsern ist, das ist fenstern. Die gemeine ist über die massen gross, besteht wol von 36.000 seelen. Die cantzel ist kegen abend mitten in der kirchen und darunter ein tisch mitt dunkelen grünen lacken gedeckt, keinen altar, drey chor über ein ander. U[nd] hier schied herr Comenius von uns, der bruder aber führte uns noch etwas in der stadt herumb, sonderlich in dass gasthauss u[nd] siechenhauss etc., davon drunten zu lesen.

Auff den abend wahren wier zu gast bey dem herrn Lorentz de Geer in seinem wunderschönen hauss. Er wohnet recht fürstlich, wie wol wier seiner palläste nur etliche besehen und zwar die geringsten. Hatt ein lustgärtichen, da sieht man keine erde nicht in dem gängen, weil selbige mitt holländischen fliesen gantz gepflastert. Die quartirn sind von buchssbaum, welcher auch zwischen solchen steinen steht. Dicht dran ist ein langes herliches gemach, da an den wänden die stäte und händel des landes Schweden künstlich abgemahlet. Von dehm herrn wahren wier nun herlich tractiret, köstliche speisen und tranck gehabt. Das bier war so klar u[nd] licht, wie spanischer wein, Doort englisch genandt (wirdt zu Dordrecht auff englische art gebrauen), der wein ward roth frantzöss. Auch gab er unss den portugalischen wein zu schmecken, das ist ein sehr hitziger trunck, schwartz anzusehn, doch kegen dem licht schön roth, und hatt den geruch wie Alecant, doch ist er etwas herbe und scharff.

Den 9. Julii ☽ wahren wier gescheffig mitt expedition unserer brieffe literarum fidei, die wier auch mehrentheils aussfertigten. Den selben tag weil ich in verwichener nacht einen seltzsamen traum gehabt von meinem weibe und der fr[au] mutter, welche beyde etwa auss einer badstube gingen und durch ein tieffes wasser wathen müssen, darein die fr[au] mutter ersoffen, von mier aber wiederumb auss dem wasser herauss gezogen war, dafür sie mich gesegnet, verlangte mich von herzen nach brieffen von den meinigen, zumahlen weil ich schon vom 22. Maii zu Crossen nichts von ihnen bekommen. Desswegen ging ich zum herrn Isaac de la Vigne, hab aber die selbe post gar nichts bekommen.

Nach mittage wolten wier mitt herrn Comenio zum herrn Mitto Wrangeln gehen; weil wier ihn aber nicht zu hause gefunden, gingen wier mit herrn Comenio in der stadt herumb hin und her, der uns dann wunderlich geführet, so dass wier uns endtlich gar verirret und weder hie noch hin uns finden kundten, biss uns die leute zurecht gebracht. Wier wahren gleichwohl unter den schmieden und sahen zu, wie sie ancker machten. Hernach im rückweg führte uns herr Comenius in den weinkeller, darinnen wier mitt ihme ein püntchen spanisch wein aussgetruncken.

Den 10. Julii eyleten wier auff den weg und verfertigten alle sachen, machten uns auch disposition allerseits, und gingen zum wasser, uns eine schutte nach Rotterdam zu bestellen, funden sie auch u[nd] besprachen die stellen. Darumb der herr cantor auch seine handschuch dar gelassen, umb die er hernach kommen. Den wier giengen unterdessen in dass illustre gymnasium, weil der fürtreffliche orator Alexander Morus gelesen. Hernach traten wier ab im Herrenhoff oder Herrenhauss (weil daselbsten grosse herren herren, sonderlich ambassadeurs, stehen), da sind so schöne gemächer, dass unmüglich ist, selbige zu beschreiben, sonderlich die grosse unterstube, da die gäste zusammen kommen, mit weissen und schwartzen fliesen künstlich belegt, in forma rosarum.

Die wände sindt mitt schönem guldenen leder beschlagen, auch geziert mitt allerhand bildern; das conterfät churfürsten zu Brandenburg und des alten princen von Vranien stehen einander kegen über. Auch hengt dar an der wand ein grosser spiegel, darinn sich der mensch in rechter lebens grösse sehen kan. Ueber der stuben ist ein grosser saal, der noch viel schoner. Umb her sind grosse waffen vornembster fürsten und herren gesetzt und wiederumb ein schöner grosser spiegel, der auch besser entwürffet, als jener drunten, in welchem die personen etwas dick zu sein scheinen. In dieser letzten stuben hatt des selben jahres der legatus von Moscaw losieret, wie es denn ein wunderschönes zimmer, mitt allerhand raritäten gezieret. Die bette blau mitt fürhengen von blauem taffet etc. Die andern gemächer sindt auch schön, aber kleiner. Drunten ist ein hoff oder platz, sauber mitt gelben ziegeln geflastert und zu beyden seiten gantz steinern die seulen etc. Zur lincken handt sindt tischlers, die eine weit schönere arbeit machen, alss jene zu Hamburg, machen sehr grosse schöne almereyen u[nd] schreibtische, mehrentheils von schildkrät, stark mitt gold eingefasset, item von elphenbein etc. In diesem hauss wirdt allerhand geträncke, wein u[nd] bier verkaufft. Wier liessen uns 2 heringe geben, ein wenig butter, ein kennchen Bremisches biers (ist gutt, bitter, etwas gleich der Braunschweigschen mumme), ein pintchen wein und musten bald 2 fl. geben.

Nach mittag umb 1 uhr gesegneten wier herrn Comenium und s[ein] hauss, gingen nach dem schiff zu, das hatte aber gleich abgelösst, und weil es viel volckes gehabt, uns nicht mitt nehmen wollen, wie wol wier gerufen. Derhalben wier ein weilchen noch warten müssen und auff das schiff nach Delfft zu uns gesetzet.

Následuje obšírné vypsání cesty od Seelandu až po Utrecht; odtud se zase vracejí do Amsterodamu.

Den 15. (Sept.)

Desselben tages vmb 1 Uhr nach mittag (nachdem wier unversehens H. Rullitium angetroffen der auch auff einer schuten geger Amsterdam zielete und ihn beneventiret, auss Cleven) setzten wier uns in ein Schiffchen

welches von pferde in den canaal gezogen worden auff Amsterdam zu, der Weg ist 7 Stunden lang, über alle massen schön und lustig.

Traffen in H. Comenii hause an den Windisch der dem herrn cantori von seiner frauen drey brieffe gebracht. Der letzte war 3. Julii datiret. Den 16 frue thaten wir herrn Comenio die relation von aller unserer reise durch Seeland biss auff Uytrecht. Das geld über gaben wier Ihm. Nach Mittage alss wier ein Wenig gespatzieret in der stadt und wieder zu herrn Comenio kommen wahren, traffen wir bey Ihm an h. Magnum Hessentaler, der von Tübingen allwo er ein eloq. Professor, h. Comenium zu besuchen kommen war. Wir ernewerten die alte bekandschafft. D. Barwette war auch da.

Den 17. Ist nichts sonderliches Vorgangen, nur dass wir nach mittag bey dem H. Gribbio gewesen und von neuen Scrupulis die Ihnen die Mittelburger macheten, Vernommen.

Den 19. ☉ predigte h. Comenius zu hause böhmisch. Nach Mittag H. Gribbius über Joh. 17, 3 sehr schön de cognitione Dei.

Den 20. auff den abend aassen wier zusammen bei dem H. Comenio, mitt H. Hesenthaler und D. Barbette, eilten aber sehr.

Touž noc ještě jeli do Utrechtu. Následuje delší popis cesty v Hollandsku.

Příchod a pobyt v Londýně. Styky s vyslanci, s Hartlibem, Sadovským, Duraeem, Dalgarnem; obsaženo tu několik líčení ze života londýnského, potom přeplavení do Francie, zvláště do Paříže. Na zpáteční cestě zvěděli v Doveru o smrti Cromwellově, čímž vypravování končí.

(Při revisi excerpt použito vydání Dra Prümersa.)

30.

Drabíkova zpráva o vydání »Lux in tenebris«.

(Z Denníku Drabíkova rukopisného v Museu království Českého.)

1657.

NB. Toho roku Lux in Tenebris v Amsterodamě vydáno od Jana Comenia Amosa, Biskupa Jednoty Bratrské, kmotra mého milého.

Při této zprávě nápadné je psaní jména, ježto Amos stojí ke konci. Také to potvrzuje domněnku o zvláštním významu jména Amos, ač nepodává rozluštění záhady.

31.

Rada města Amsterodamu Komenskému.

(Vyňato z archivu městského, vytišt. v Kroku 1893, 219.)

1661.

Dává mu 60 zl. za věnování spisu »Admonitio irenici irenicorum«.

Den 30. Juni 1661. Aen Joannes Amos Comenius toegeleght 60 gl. voor 't dediceren van syn admonitio Irenici Irenicorum aen de Heere Burgemeesteren.

Presentibus omnibus.

32.

Mikuláš Gertich o opatření Fulnečanů katechismem.

(Z jeho Denníku v Leš. arch. Jedn.)

1663. 1664.

6. Jan. NB. Die leute umb Fulnek hat mir H. Comenius vielfaltig anbefohlen, Sie haben auch an mich geschrieben und ich an Sie: darumb wenn sie von solchen und andern büchern was begehret, habe ich Ihnen laut H. Comenii befehl und ausz Christl. Liebe mussen Willfahren.

5. Maja 1664 ssedl Hyram do Węgier y wzial znowu Catechismu p. Fulnecensibus 3 Exempl.

10. Juni szedł znovu do Węgier, wział znovu dla jednego ubogiego.

33.

(Birch. History of the Royal Society. II. 286.)

28. května 1668.

Mr. Oldenburg communicated a Latin Letter to him from Amsterdam by John Amos Comenius, dated 17. Maj 1668, N. S. accompanying a present to the society of his book, intitled, *Via Lucis vestigata et vestiganda:* Which letter was read, and ordered to be entered into the Letter Book, and the secretary was desired to return the societys thanks to the writer.

34.

Drabíkovi posílané podpory.

(Z Denníku Drabíkova.)

1669.

20. januarii přijal sem 50 tolarů, téhož roku 1669 dne 15. máje 55 tolarů, téhož roku 27. novem Hyram 30 dukátů, suma roku toho jest dáno 260 tolarů. Otcze račiž časně a i věčně odplatiti, jak i milému Comeniovi, tak i Angelanderům y Holanderům. Amen y Amen. Haleluja.

35.

Komenského lístek do památníku vnukovi jeho Janu Theodoru Figulovi.

1669, 1. června.

Etiamne cum tua Philotheca me accedis, dilecte nepos (quem Patri tuo filia mea Elisabetha primo genitum tulit) ut a me abiturus, nec me forte in hac mortali vita conspecturus amplius, manus et mentis meae monumentum aliquod auferas? Fiat in nomine Domini. Relinquo Tibi benedictionem, qualem Jacob senex moribundus dilectissimo inter filios suos Josepho, dicens: Benedictiones Patris tui validae sint prae benedictionibus progenitorum meorum, usque ad fines collium saeculi. (Gen. 49, vers. 26). Et admonitionem, qualem Timotheo ex fide filio suo dedit

Juveniles cupiditates fuge, sed sectare justitiam, fidem, charitatem, pacemque cum omnibus, qui invocant Christum ex corde puro (2 Tim. 2, 22). Hoc fac, dilecte nepotule, et vives, propitio Tibi aeterno patre Deo, propter Christum, Dominum nostrum, cuius S. Spiritui Te commendo. V(ale!) Ita habes avitum votum, avita senili manu expressum Joh. A. Comenii Moravi, Amsterd. hospitis.

1. Junii 1669, aetatis 78. m. pp.

36.

Komenského rozloučení se světem.

(Z Poznaňského exempláře Op. Did. v Bibl. Raczyńských.)

1670.

Abschied Lied

Eines Sterbenden, durch die anfangs Buchstaben Benandten.

Im Thon:

Nun komm der Heyden Heyland.

1.

J Jeszu nimm auf meinen Geist,
O Ob er von dem Leib sich reisst,
H Halt Ihn stehts in guete acht,
A Auch wann Ich zur ruh' gebracht.

2.

N Nun die Seel bald sieg erlangt,
N Nach dem streif, ja Sie empfangt
E Eine längst erwünschte Cron,
S So Ihr aufsetzt Gottes Sohn.

3.

A Alszo schliesst des Höchsten Krafft
M Meines Lebens Pilgerschafft.
O O wie kann dasz Vatterland
S Sehr verbessern meinen Stand!

4.

C Christus giebt den Seelen Heyl,
O Ob Ich gleich noch eine Weil
M Mit dem Leib zue ruhen hab,
E Entsteh Ich doch bald vom Grab

6.

N Nimm, Gott, auf der lebens Bahn,
I Jetzt dich alles meinen ahn,
U Und bring Sie, zur rechten zeit,
S Schliesslich in die Seeligkeit.

37.

Komenského náhrobní nápis v chrámě Naardenském a nápis na hrobovém kameni.

(Dle opisu v uvedeném exempláři Op. Did.)

Concredidit DEO TRIUNI Spiritum,
Bonis Memoriam, Propinquae huic Tumbae Corpus
JOANNES AMOS COMENIUS.
Cujus virtutem nulla exhauriunt elogia.
Eccles. FF. Bohem. Episcopus et Senior Vigilantissimus:
Pietate, Doctrina, Ingenio,
Theologus, Didacticus, Philosophus
Undique Incomparabilis.
Ecclesiam, Scholam, Orbem
Perpetuo habiturus meritis vectigalem.
Columbae Simplicitatem cum Serpentis Prudentia
Sic temperans, ut illa praevaleret.
Potentibus, Religiosis, Sapientibus
Sermone, Consiliis, Calamo
Notus Acceptus Honoratus.
Malorum potius Emendator quam Hostis,
In plerisque Europae totius Regnis et Provinciis
Civis, Exul, Hospes.
Nuspiam sine desiderio sui digressus
De Geeriana tandem Munificentia
Megalopolis Batavorum Inquilinus.
Post calcatas dudum terrae vanitates
Animi viribus tanto in Senio tam valens
Inter veritatis, Pacis, Sapientiae Studia
Suis benedicens, Mundo valedicens
Mortalis esse desiit.

Natus die 28. Martii MDXCII. Hunnobrodae Morav.
Defunctus die $^{5}/_{15}$ Novembr. MDCLXX Amsterodami.
Sepultus die 22. ejusdem Mensis in hoc templo,
Resurrecturusque ad beatam aeternitatem.
Cui bene precatur F. D. et quicunque parant sequi.

V hrobovém kameni jest vryto toto dvojverší:

Istud Comenii custodit membra sepulcrum
Coelum animam, laudes integer orbis habet.

38.

Hesenthalerův epigramm na Komenského.

(Pod obrazem Komenského, známým z r. 1642, i v mém životopise Komenského čte se z exempl. O. D. v Racz. bibl. na prvé straně pod anglickými verši:)

Immensum mundi distant utriusque decores,
Hunc tamen alterius vult DEUS esse Scholam,
Utrumvis Methodo Linguae rerumque recludit
COMENIUS, merito Janitor Orbis erit.

M. H.

Písmena M. H. dle všeho, co v tom exempláři čteme, znamenají Hesenthalera

39.

Leibnizova báseň na smrt Komenského.

(O jejím původě srovn. list Hesenthalerův, otištěný v tomto svazku pod č. CXII.)

1671.

Fortunate senex, veri novus incola mundi,
Quem pictum nobis jam tua cura dedit:
Seu res humanas insanaque jurgia liber
Despicis, aut nostris usque movere malis;
Sive apicem rerum et coeli secreta tuenti,
Interdicta solo, nunc data Pansophiae:
Spem ne pone tuam; superant tua carmina mortem,
Sparsaque non vane semina cepit humus.
Posteritas non sera metet, jam messis in herba est,
Articulos norunt fata tenere suos.
Paulatim natura patet, felicibus, una,
Si modo conatus jungimus, esse licet.
Tempus erit, quo te, Comeni, turba bonorum,
Factaque, spesque tuas, vota quoque ipsa colet.

In Johannem Amosum Comenium.

(Cum olim dominus Magnus Hesenthalerus Jcltus et consiliarius Wurtenbergicus a me juvene carmen breve in Comenium, tunc haud ita pridem defunctum, cum quo illi notitia fuerat, petiisset; tale epigramma misi, nescius, quid cum illo sit factum.)

40.

Fabricius na smrt Komenského.

(Vyňato z Schellhornii Amoenitates eccl.)

In Comenii obitum.

Orbis hic est pictus: nunquam pigmenta placebant,
Quid juvat in mundi degere vestibulo?

Janua, Comeni, tibi jam patet aurea linguae
Angelicae: coelum, dum licet, ingredere.

* * *

Quam bona versura est! AMOS, nunc SOMA revertit
Ad terram: ad coelum Spiritus, unde venit.

* * *

Vixit Comenius: non erro: Camenius: unum
Inde Camoenarum turba novena gemit.

* * *

Fabricius.

41.

Drabíkovo poslední zjevení.

(Z českého exempláře Zjevení v Mus. král. Česk.)

12. dubna 1671.

Prorokovi bylo ukázáno nebe.

Byl jsem v domě velikém, pokoje velmi pěkné čisté majícím), v nichž jsem se procházel s mužmi a kněžími, již mrtvými, kteří se mnau velmi přívětivě rozmlauvali o Božím řízení světa.

Když procitl, Pán mu řekl, že mu ukázal nebe, že tam již Drabíka očekávají. I Komenský je tam též. Drabík ještě má práci, tu má dovršiti. Ať málo chodí ven a se doma zdržuje.

Rád to viděl a slyšel, jmenovitě i knihu Lux in Tenebris.

Dejž o Bože, abych šťastně toho dočekal a do toho domu se dostal. Amen y Amen. Hallelujah.

Několik měsíců po tom Drabík byl uvězněn a popraven.

42.

D. E. Jablonského zpráva o úmrtí Daniele Komenského.

(Z velikého Denníku D. A. Jablonského.)

28. května 1694.

Bekam Nachricht über Dantzig, wie dass H. Dan. Comenius, mein lieber eintziger Oheim; nach dem er vorm Jahr von Dantzig nach Amsterdam gangen war, und nun von Amsterdam über Hamburg zurük ging den 1. Maji st. n. Auf der see zwischen Lübek u. Dantzig seelig geschieden. Er war unpass zu schiff gangen, und da er sahe, dass es mit ihm übel zu werden begonte bat er den Schiffer ihn nicht in die See zu werfen, sondern nach Dantzig zu bringen. Weil aber so bald er verschieden der Wind contrair worden, fuhr der Schiffer zurük und begrub den Cörper ehrlich zur Trave Minder.

— —

III.

NĚKOLIK MENŠÍCH SPISKŮ LATINSKÝCH

J. A. KOMENSKÉHO A JEHO PŘÁTEL.

Menší latinské spisky Komenského a jeho přátel.

Z několika příčin zdálo se býti přiměřeno připojiti zde několik drobnějších spisů Komenského a jeho druhů. Rozsah jejich jest příliš nepatrný, než aby mohly býti vydány o sobě, i kdyby se v dobách nejblíže příštích jednalo o úhrnné vydání spisů Komenského, čehož ovšem nelze se nadíti. Mimo to vydání jejich vhodně doplňuje zprávy, obsažené v korrespondenci a ve sbírce zpráv životopisných. Tohoto účelu dbáno zvláště při výběru statí, jež se tuto měly zařaditi. Spisky otištěny buď dle vydání prvotných, neobyčejně vzácných, nebo dle rukopisů, jež po většině ode mne byly shledány, jak uvedeno v poznámk ch u každého jednotlivého spisu.

Podáváme spisky tyto postupem chronologickým. Až do míru Vestfálského hlavním obsahem jejich je filosofie a didaktika; z oboru toho pochází řada prvých spiskův, obsahujících i práce nebo náčrty, jež vznikly vlivem Komenského.

Za nimi počínají práce publicistické. Přijaty jsou zde jen ty, jež Komenský sepsal z vlastního popudu; vyloučen »*Panegyricus Carolo-Gustavo*«, jenž dle látky své sem náleží, protože to byl objednaný spis příležitostný. Mimo to souvisí velmi úzce s jinou skupinou prací, že nezdá se býti přiměřeno od ostatní té látky jej odlučovati.

Na konec přidány jednak práce z pozůstalosti Komenského, jednak poznámky Hesenthalerovy, nejoddanějšího žáka a přítele Komenského, k sebraným spisům didaktickým (Opera didactica omnia).

Ač výbor tento je dosti skrovný, zračí se přece ve spisech těchto velmi zřejmě všestranná dovednost a nezištná, ušlechtilá snaha jejich spisovatele.

1. Filosofické prvotiny Komenského.

Spisky tyto doplňují velmi cenným způsobem nehojné zprávy o vzdělávání Komenského v Herborně. Nalezl je Dr. Nebe a pojednal o jejich historickém významu v Monatshefte der Comenius-Gesellschaft, ročn. III., str. 78 sl., ke kterémuž pojednání zde odkazujeme. Otiskují se zde opět dle vzácných (snad jediných) prvotisků v archivě ve Wiesbadenu.

A.

Σὺν τῇ τοῦ Θεοῦ παλάμῃ.

Problemata

Haec Miscellanea

Fretus auxilio et patrocinio Clarissimi Viri,

Dn. M. Henrici Gutberlethi

in inclyto Inclytorum ac Generosiss. Comitum Nassoviorum Athenaeo Herbornensi Logices et Physices Professoris ordinarii, Praeceptoris sui honorandi, publicitus veritatis lance pensiculandam studiosis

offert

Johannes Amos Marcomanno-Niwniczenus.

Lud. Vives lib. I. de causs. corr. art.
Nulla est tam facilis aut humilis ars, in qua non infinita occultantur, quae multa acuta ingenia diutissime exercere possunt.

Herbornae Nassoviorum.
Ex officina typographica Christophori Corvini
MDCXII.

Magnifica strenuitate, generis et natalium splendore nobilissimis Dominis

Stanislao et Andreae Jahodinsskym de Matcze,

Equitibus Polonis et fratribus germanis.

Ut et

Viro eruditione solida, humanitate eximia, rerumque usus experientia praestantissimo Dn.

Danieli Breslero Dantiscano,

illorum ephoro meritissimo, dignissimo:

Dominis, Amicis et Fautoribus suis peramanter colendis,

in perpetuum observantiae et amoris *μαρτύριον* L. M. Q.

inscribit et dedicat

Author et Respondens.

Praeclaro, o juvenes virtutum nomine clari
  Quosque ornat verae nobilitatis honos.
En vobis mea Musa offert, quae munera mentis,
  O utinam vestris digna forent meritis.
At mihi cum desint dona aurea, charteum honoris
  Signum et perpetui hoc munus amoris erit.
Sed peto, non donum, ast mentem spectate ferentis,
  Vile illud. vestro haec digna favore venit,
Sumite jam donum hoc, et laeto sumite vultu,
  Quum vires desint, saltem animus placeat.

Quaestio I.

Quomodo verum sit, Ars imitatur Naturam, cum tamen alibi Ars Naturae opponatur.

Respondeo.

Cum ars dicitur aemula et imitatrix naturae, intelligitur, quod ars non destruat naturam, sed eam potius dirigat et perficiat. Quando autem ars opponitur naturae, tum ostenditur, quod ars, quae natura non potuit, perficiat. Hoc ut manifestius fiat, ostendere constitui hac vice. 1. Qua in re inter naturam et artem sit convenientia, qua item in re discrepantia. 2. Quomodo ars naturam imitetur. Et quidem primo in eo conveniunt, quod utraque dicitur principium actionis, quamvis diversimode. Deinde, quod utraque appetit conservationem sui. Tertio, quod se continent inter suas leges. Quarto, utraque est errori obnoxia. Quinto utraque sui similis est, si quidem artis praecepta uniformiter se habent. Sexto utraque contingentiae expers. Septimo utraque delectatur brevitate, ordine et distinctione. Octavo utraque ab infinito abhorret. Discrepantia est, 1. in modo agendi, id est, Natura est principium internum, ars externum. 2. Natura agit sine defatigatione, ars cum defatigatione. 3. Natura non est qualitas per accidens, ars vero est. 4. Natura semper est sui similis, ars vero mutabilis, scilicet quoad modum agendi in artifice. 5. Ars utitur consultatione, natura non, utpote quae est cognitionis expers. 6. Ars fundatur in natura, natura non fundatur in arte. Ars enim desumpta est ex natura, non vero natura ex arte. Ex his apparet, quomodo ars imitetur naturam, quomodo sit infra et supra naturam, nec non quomodo naturam ornet et perficiat. Quomodo imitetur, elucet ex convenientia; quomodo sit inferior et superior, ex discrepantia; ornat autem et perficit supplendo defectum.

Quaestio II. Metaphysica.

An idem ens possit realiter a se ipso differre?

Affirmatur hac adhibita limitatione. Realiter differre dicitur dupliciter. 1. Differre subjectis, seu suppositis, et sic res una ab alia differt. 2. Differre

secundum diversa attributa diversasque eorum definitiones. Posteriori hoc sensu affirmamus, idem ens posse a se realiter differre. Sic exempli gratia, infans quatenus est infans realiter differt a se quatenus homo. Anima rationalis quatenus est forma hominis, realiter differt a se quatenus pars hominis. Vide Timpl. l. 3. Met. c. 6. probl. 5.

Quaestio III. Metaphysica.

An causae possint producere effectum se praestantius? Neg.

Canon logicum est, Nullum effectum praestantius est sua causa: seu Nullus effectus virtutem suae causae excedit. Sed videntur quaedam exempla contradicere. Sol enim sua virtute e quisquiliis producit ranam, murem, vel aliud tale animalculum. Vivens autem corpus praestantius est inanimato. Ergo minus praestans potest producere praestantius. Sed nos omissa quaestione, an quodvis videns sit praestantius Sole, vel alio quovis inanimato, respondemus, Canonem non esse intelligendum de una aliqua causa per se et simpliciter considerata, sed de causis conjunctim. Quicquid enim est praestantiae et nobilitatis in effecto, id ab aliqua ex causis proficiatur necesse est, si quidem effectum omnem suam essentiam causis acceptum refert. Est qui disputat, cognitionem Dei non posse ex naturalibus principiis astrui, ex hoc fundamento, quia si posset. sequeretur, effectum esse praestantius sua causa, videlicet cognitionem Dei principiis naturalibus. Resp. Principia naturalia sunt causae cognitionis Dei, non per se, sed per accidens, videlicet quatenus ab homine intellecta altius ponderantur et secundum originem suam examinantur. Homo enim dum contemplatur rerum naturalium admirandam *διάταξιν* ac dispositionem uniuscujusque, vi naturali luminis tandem cogitat de prima efficiente rerum naturalium et sic aliquam sibi comparat Dei cognitionem. Deinde cognitio Dei quae ex principiis hauritur, non excedit principiorum illorum virtutem. Quare Canon non intelligitur de una aliqua quacumque causa, alioquin instrumentum quodvis praestantius esset re producta, quod falsum est.

Quaestio IV. Logico-Physica.

An anima rationalis sit forma hominis? Affir.

Multi sunt tum veterum tum recentiorum, qui negativam tuentur. Quidam dicunt formam hominis propriam esse humanitatem, sicut leonis formam leonitatem, mensae mensitatem etc. Averroës lib. 1. de coelo t. 29. Alii, ut Plato et qui eum sequuntur, animam rationalem concedunt quidem formam esse hominis, sed assistentem tantum, non informantem. Alii denique contendunt veram hominis formam esse conjunctionem seu unionem animae rationalis cum corpore. Nos vero omnes has opiniones modeste rejicientes exercitii causa affirmativam statuimus thesin, his freti rationibus.

1. Quod dat rei specificum esse, illud est forma rei. Anima rationalis dat homini specificum esse. Ergo etc. Assumptionem confirmat Zabarella de mente humana cap. 4. quia simul cum materia facit unum compositum essentiale, quod est ens specifice completum et absolutum, atque sic hominem constituit in certa specie viventium.

2. Per quod res est id quod est, illud est sui forma.

Atqui homo per et propter animam rationalem est id quod est.

Ergo anima rationalis est forma hominis.

Propositio petita est a definitione formae. Ramus lib. I. Dial. cap. 7. Assumptio probatur ex Scaligeri lib. 1. de plantis pag. 106, qui sic inquit: Tota hominis essentia conflata est ex animalitate et rationalitate. Horum ergo alterum rationem habeat materiae et formae communis, alterum formae propriae necesse est. Animalitas autem forma hominis propria esse nequit, quia per eam non differt ab aliis rebus, utpote quam communem habet cum bestiis. Ergo rationabilis est per quam homo est id quod est, et ab omnibus aliis rebus differt.

3. Quo posito ponitur res a priori, sublato tollitur, illud est forma rei.

Atqui posita anima rationali, ponitur homo a priori, sublata tollitur. Ergo anima est forma hominis.

Propositio est Scaligeri, qui exerc. 365 formam esse dicit qua addita variatur species. Assumptionem nemo sanae mentis negabit. Namque sublata anima perit homo et corpus fit nova species, nempe mixtum inanimatum.

4. Si altera pars hominis videlicet corpus est materia totius compositi, sequitur alteram partem esse formam.

Verum antecedens. Ergo et consequens.

Antecedens probatur, quia corpus est id quod patitur videlicet recipiendo ἐμψύχωσιν, id est, animationem, quam anima efficit. Jam vero formae officium est agere in materiam eamque ita perpolire, ut tandem hinc essentia compositi plene constituatur.

Porro, quod ad opiniones aliorum supra expositas attinet, prima earum est vitiosa, altera inepta, tertia absurda. Humanitatem enim formam hominis qui dicunt, nihil dicunt; quia rursus quaeri potest, quid hoc est. humanitas? et sic mens incerta vagabitur ab uno ad aliud. Qui animam hominis assistentem formam esse asserunt, lupi alas quaerunt, ut Suidas inquit, quia nulla assistens forma datur. Quis enim unquam nautam navis formam esse dixerit? Ab unde forma nisi ab informando? Perperam ergo et inepte formam in informantem et assistentem distribuunt.

Tertia opinio (cujus author Casmannus est libr. 1. psych. pag. 3.) his fundatur potissimum rationibus. 1. Pars non potest esse forma totius. Animus est hominis pars. Ergo non potest esse ejusdem forma. 2. Qualis forma, tale formatum. At anima est spiritualis substantia. Ergo et homo talis est.

Sed respondeo ad primam, esse ignorationem elenchi. Diversus enim respectus utrumque admittit. Quatenus anima est causa seu forma, arguit formatum; quatenus pars, totum compositum ex materia et forma constans. Altero argumento credimus duci ad absurdum, quia animam rationalem hominis formam asserimus. Licet paribus congredi armis. Qualis forma, tale est formatum. At unio animae cum corpore (quam ille veram et completam hominis formam esse asserit) est accidens. Ergo ipse homo est accidens. Item. Si unio ista est forma hominis, accidens constituet substantiam, quia unio ista accidens est. At vero accidens qua tale, non potest constituere substantiam, quia nihil agit ultra speciem suam. Sed ad argumentum respondemus, quatenus anima rationalis spiritus et per se subsistens non est forma hominis; sed quatenus corpori humano unita efficit hominem, eique largitur rationalitatem, vere forma est.

Quaestio V. Logica.

An in hoc versu Martialis: Ebrius es, nec enim faceres hoc sobrius unquam; ebrius sit habitus, sobrius privatio. Affir.

Quidam in schediasmatibus suis parte 2. quaest. 42. contrariam sequitur sententiam eamque multis rationibus stabilire conatur, quas ordine proponere et examinare operae duximus pretium. His enim dirutis nostrae assertionis veritas elucebit.

1. Primo inquit, Omnis habitus est res bona, a Deo condita, positiva, revera existens. At ebrietas talis non est. Ergo. Resp. Philosophi, inter quos est P. Ramus lib. I. dial. c. 17. interdum latius sumunt vocabulum habitus, quod ut clarius pateat, de aequivocatione sui aliquid moneamus. Primo habitus significat quamvis potentiam in genere, qua quis aptus est ad aliquid agendum. 2. qualitatem multo studio acquisitam. 3. corporis constitutionem. 4. vestitum. 5. quodvis accidens, quod *κατὰ φύσιν* subjecto inest, vel inesse potest, ubi *τὸ* inesse notat etiam adhaerentiam. Et sic accipitur in hoc loco, ubi habitus et privatio opponuntur. Tenendum est autem, in hac postrema significatione *ἕξιν* tria comprehendere, videlicet vel *διάθεσιν* vel *δύναμιν* vel *ἐνέργειαν.*

Sed ad rem. Qui omnem habitum dicit rem bonam, admodum hallucinatur. Ethici enim virtutem et vitium vocant contrarios habitus, quod etiam innuit acutissimus P. Ramus lib. 1. Dial. cap. 15. Nec tamen vitium est res bona. Secunda ratio est. In habitu semper est aliquid hoc quod est. In ebrio non est aliquid hoc, quod est. Ergo in ebrio ebrietas non habitus.

Resp. Qui assumptionem approbat, ebrius sit necesse est. Cuivis enim notum est, ebrietatem esse qualitatem ex suis causis ortam, videlicet affectionem cerebri ex copiosis vaporibus e ventriculo in cerebrum evectis ortam, unde spirituum turbatio existit.

Tertia ratio est: Ab habitu certae et impraepeditae fluunt actiones, non autem incertae, quales ante ipsum fiebant.

Resp. Hoc est verum de habitu illo, qui est qualitas multa exercitatione acquisita, ut est ebrietas. Quare haec ratio confundit diversa.

Quarta ratio est: Habitus est qualitas animae ad agendum secundum rectam rationem.

Resp. Est definitio habitus in strictiori significatione, quapropter respondemus idem quod jam est responsum.

Quinta ratio: Ex frequentibus actibus fit habitus. Atqui vel ex una actione oriri potest ebrietas, ut patet in Noa. Ergo. Resp. Eadem est solutio cum proxime praecedentibus.

Sexta ratio. Cui convenit definitio, eidem et definitum. Atqui sobrio convenit definitio habitus, quam tradit Aristoteles. Habitus est dispositio secundum quam dispositum bene vel male disponitur. Ergo. Assumptionem probat, quia sobrietas bene afficit sobrium.

Resp. Cum ebrius opponitur sobrio, omnino privativa est oppositio, ubi ebrius habitum notat, sobrius vero privationem. Nec obstat, quod sobrietas bene afficit sobrium, siquidem hoc privationis naturam nullo modo evertit, Imo si habitus est dispositio secundum quam dispositum etiam male disponitur, ebrietatem talem habitum esse recte dicere possumus. Sed ut paucis nos expediamus, ebrietatem ideo habitum dicemus, quia est positivum quid, quod suas habet causas et accidentia.

Quaestio VI. Logica.

An dentur syllogismi proprii? Affir.

1. Quia in usu probatissimorum authorum inveniuntur idque saepe cum de rebus gravissimis agitur. Exempla vide in Dial. Ram. lib. 2. c. 10., 11., 12. Solan. lib. I. cap. 71. 2. Quia ad fidem faciendam maxime conducunt. 3. Quia de rebus singularibus non minus quam de universalibus discursus institui potest, ut in exemplis patet.

Objicitur. 1. Syllogismus cum sit discursus, versatur circa universalia, non vero circa singularia.

2. Conclusionem talis argumentationis possumus cognoscere absque ratiocinatione seu dispositione syllogistica.

R. ad 1. esse id verum de syllogismo, quem Ramus vocat generalem, item specialem. Ergo est petitio principii, nam hoc ipsum est in controversia, utrum ratiocinatio tantum circa universalia versetur. Nos negamus ob rationes prius allatas. Ad secundum quod attinet, verum quidem est, quamlibet facilius assentiri conclusioni, quae est de singularibus, nihilo tamen minus syllogistici dispositum magis fidem facit, quod maxime videre est in rebus arduis. Vide Polanum citato loco.

Quaestio VII. Rhetorica.

An principalis et proximus finis Rhetoricae sit bene dicere an bene persuadere?

Affirmamus prius, negamus posterius. Rationes quae pro nobis militant, haec sunt:

1. Finis scientiae seu artis debet proxime et immediate fluere ex arte. At finis in benedicendo positus talis est. Ergo.

Propositio est in aprico. Assumtio probatur, quia Rhetoricam qui didicerit, facultatem bene dicendi jam consequutus est, *τὸ* persuadere autem ex hoc demum sequitur, quamvis non semper, nec necessario, sed contingenter.

2. Finis artis debet artis viribus contineri, ne artifex eo frustretur. Hic talis est. Ergo.

Propositio probatur quia ars inventa est propter finem, ut eum consequi posset artifex. Jam autem Orator dum Rhetoricae beneficio bene dicit, saepe tamen non assequitur quod vult vel propter auditoris contumaciam, vel ob aliam impedientem causam. Majoris igitur claritatis causa dicimus, oratorem quidem semper sibi hunc habere propositum scopum, ut persuadeat eamque ad rem dicendi artem adhibere, sed *τὸ* persuadere non semper sequi, idque per accidens. Quodsi quis *τὸ* persuadere velit nobis finem fortuitum et secundarium dicere, nos potest sibi habere *ὁμοψῆφον*.

Quaestio VIII. Ethica.

An omnis qui falsum dicit, mentitur. Neg.

Ut veritas hujus assertionis appareat, videndum est, quid sit mendacium. Est autem mendacium mentis et sermonis inaequalitas (mentiri enim quod quibusdam placet, est quasi adversus mentem ire). Jam autem non in omni falso sermone est inaequalitas mentis cum sermone, licet semper sit inaequalitas rei cum sermone. Ideoque licet quis falsum loquatur, cum tamen ignorat esse falsum, non mentitur, quia nempe non aliter loquitur quam sentit; sed dicitur errare seu falli. Scaliger exerc. 2 inquit: Non falsum dicit, qui se verum dicere putat, sed hoc (pace tanti viri dixerim) non videtur verum esse. Falsum enim pronunciat, quia non pronunciat uti res est, sed non pronunciat falso, quia sic pronunciat, ut mente concepit et sermo congruens est menti. Sic falsus testis non videtur dicendus omnis, qui falsi aliquid contra aliquem loquitur, sed is duntaxat, qui sciens esse falsum tamen loquitur. Potest enim aliquis vel ex rumore falso vel suspicione aliquid objectans, aliquid de aliquo loqui quod contrarium sit veritati. Aristoph.

Σοφία μόνη πάντων τῶν κτημάτων ἀθάνατος.

Praeses ad Respondentem.

Humanam sophiam dum sacrae jungere pergis,
Pulchra paras animo, munera, Amose, tuo.
Quid melius vera sophia sub sole? quid, inquam,
Nobilius? vel quid dignius esse potest?
E mundo sophiam qui tollit, luminis expers
In densis tenebris palpitat ille miser.
Ergo noster Amos recte sibi consulit, omne
In sophia studium dum posuisse putat.

Ad morum suavitate et eruditionis splendore ornatiss. Dn. Respondentem amicum et commensalem exoptatissimum.

Si quem commendat pietas doctrina fidesque,
Commendandus erit comprimis noste, Amosus,
Si quem condecorat sincerum pectus et ardens
In literis studium laudatque modestia grata:
Non erit immerito celebrandus noster Amosus.
Hinc te commendo: dignis hinc laudibus orno.
Fac maneas talis mihi, qualis amice, fuisti:
Hoc ego sincero promitto corde vicissim.

Apponebat *φιλίας ἕνεκα* Henricus Pithan Nassovius.

B.

Sylloge Quaestionum Controversarum

e Philosophiae viridario depromptarum

Pro quarum veritate sub clypeo Doctiss. Viri

Johannis-Henrici Alstedi,

Philosophiae in incluto Nassoviorum Lyceo Professoris sollertissimi,
Praeceptoris sui charissimi multumque honorandi,

in publico philosophantium acroaterio pugnabit

Johannes Amos e Marcomannis Niwnicenus.

Ad quam pugnam omnes sanioris Philosophiae castra sequentes peramanter invitat.

Τοῦ φιλοσοφεῖν οὐδὲν ἥδιον ἐν βίῳ.

Herbornae Nassoviorum.
MDCXIII.

Viro Reverendo Clarissimo Dn.

Johanni Lanecio,

Ecclesiarum orthodoxarum, quae per Moraviam, Antistiti gravissimo, dignissimo, fautori benigno, salutem et observationem.

En tibi, optime Maecenas, grati animi signum, perpetuae observantiae monumentum. Benefactoribus deberi gratiam, vetus est verbum. Sed tibi, quid a me, qui me dudum, qui nunc etiam promoves, diligis, ornas, et in futurum quoque studiis meis prospicis, reddi potest. Praeter verba nihil Non nuda tamen verba, sed cum verbis animum et sic me ipsum tibi offero. Exhibeo nunc etiam pagellas hasce philosophicas, ingenii exercendi gratia a me conscriptas: eas grati animi publicum testem exstare volo. Demitte ergo te, magne Maecenas, et hoc quidquid est muneris, manu benevola accipe: sed nonnisi ut pignus, ut certi obsequii archam. Me etiam in posterum provehere, studia mea animare et currenti addere calcar ne desiste. Sic te dulcissima cum conjuge filiaque sospitet aeterna salus Christus, inque suae Ecclesiae bonum et nostrum solatium Nestoreos in annos conservet. Sic voveo, sic opto.

Tuae qui Reverentiae observantiss.

Johannes Amos.

ΠΡΟΑΥΛΙΟΝ.

Duae sunt studiorum nostrorum anchorae, duae venae, Lectio et Scriptio. Hi illi canales sunt per quos in animum influit Sapientia. Nec sine exercitatione propria sufficit lectio, neque sine hac quidquam illa prodest. Iungi haec et arcto quodam matrimonio copulari oportet in ejus mente, qui eruditionis itineri se accinxit. Sic enim Seneca, vir ille cujus sapientiam admirantur sapientes, Epist. 85. Nec legere, inquit, sufficit, nec scribere tantum. Hoc siquidem contristat vires exhauritque: illud dissolvit spirituum efficaciam, intentionem distrahit, ingeniorumque hebetat aciem. Alterum itaque altero temperandum perque certas vices exercitia instituenda, ut quae collegimus lectione, stilus redigat in corpus. Sed si privatim duntaxat id fiat, pestem studiorum proclamat Praeses meus. Philos. dig. rest. Can. cap. 4 ibidemque eos qui semper latere et sibi intus canere malunt quique συζητήσεις et honestas συμβιβάσεις refugiunt, pusillanimos vocat. His ergo motus in publicam descendere harenam constitui et quaestiones quasdam illustriores ex Philosophorum viretis privata lectione decerptas, ut de iis placita instituatur collatio, veritatis studiosis examinandas proponere. Quod ut bene procedat, te qui solus sapientiae fons veritatis autor et fautor, supplicibus animis oramus.

Quaest. 1. Universaliane cognoscat intellectus tantum, an singularia etiam?

In jucundissimum Sophiae campum ingressis primus se hic offert flosculus, qui tum odore fragrantissimus tum aspectu suavissimus. Intellectum qui non intelligit, nihil eum intelligere pronuntiat alicubi subtilitatis Magister. Ne ergo nihil intelligere videamur, quid intellectus sit, intelligere discamus. Disceptatur inter alia de intellectu an singularia etiam cognoscat, cujus affirmativam nos, licet nonnulli ab hac eant diversi, tuemur. Anchorae, quibus nitimur, hae sunt: 1. Intellectus cognoscit omnia. Ergo et singulare. Illud e Scaligerc probat Guil. Urs. par. 2. Disp. 14., ubi inter alia inquit: Tria sunt in natura rerum Omnia. 1. Deus omnia efficiendo. 2. Materia prima omnes recipiendo formas. 3. Intellectus omnia cognoscendo. 2. Qui inter duo discrimen facit, is utrumque cognoscit. Zabar. lib. de ord. int. cap. 3. At

intellectus facit. Dicit enim: Universale non est singulare. Cato non est Caesar etc. Urs. citato loco. 3. Qui ignoscit effectum, ut effectum, is et causam ἀξιόπιστον. At intellectus cognoscit universale quod est singularis effectum. Ergo. Assumpti pars posterior mihi negabitur, scio, authoritate Philosophorum, qui universalem singularis causam statuunt, nos contra. Sed nostram sententiam sic munimus. 1. Omne primum est causa (saltem improprie dicta) secundi sive posterioris. At singularia primas esse substantias, universalia secundas, in ore omnium est. Vide Iac. Mart. Ex. Mel. p. 267. Ergo 2. Causa materialis sive etiam exemplaris, est causa, et quod inde productum, causatum. Sed universalia fiunt ex singularibus operatione mentis per abstractionem nimirum, et sic singularia fiunt causa exemplaris universalium. Ergo 3. Nullum quod existit in alio potest esse causa ejus in quo existit. Jam vero universalia existunt in singularibus et ab iis sustentantur. Ergo non causa eorum, sed effecta potius. Quod autem pro contrario obiiciunt, si intellectus cognoscat singulare, nullum fore discrimen inter intellectum et sensum (quia hujus proprium singularia cognoscere) nullius est roboris. Non enim necesse est, ut quod ab altero differt, per omnia differat. Sufficit ad discrimen, quod intellectus cognoscat universalia, sensus non item: ut taceam falsum esse, quod ponitur, sensum cognoscere singularia. Nihil enim cognoscit sensus, sed est medium, per quod intellectus cognoscere potest.

Q. 2. Omnisne cognitio a sensu incipiat.

Effatum est Philosophorum: Nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu. Hoc an semper et ubique verum est, dubitabitur. Vulgus nihil sibi hic patitur excipi, totum servat et observat, adeo ut nihil tanquam verum admittat, nisi quod videt, audit et palpat. Hinc nimirum est, quod ipsis persuaderi non potest, ut Solem majorem esse terra credant, aut Saturni stellam majorem Luna aut dari antipodes homines adversa nobis vestigia figentes, quia eorum non congruit sensui. Philosophi vero fallere suum hoc decretum docent, si quis ad omnia aptare velit. Nobis tamen in praesentia vulgi patrocinium suscipere libet. Ajo, Nihil unquam percipi posse ab intellectu (intellige de ente reali: intentionale enim cum tantum sit in intellectu, sub sensum non cadit) nisi mediante sensu. Rationes quae persuadent, hae sunt: 1. Duo extrema non copulantur, nisi per medium aliquod. Τὸ intelligibile et intellectivum sunt extrema (illud enim terminus a quo, hoc terminus ad quem). Ergo opus habent medio, quod nisi sensus esse non potest. 2. Intellectio est receptio, puta species. Scal. ex. 307 s. 21. Species autem ab intellectu formari non potest, sed sensus apprehendit speciem, apprehensumque tradit intellectui. 3. Quicquid cognoscimus, aut demonstratione aut inductione cognoscimus. Harum autem utraque a sensuum beneficio pendet. 4. Accidit hisce authoritas Aristotelis, qui 1. prior. text. 134 (ut ea verba citat Gocl. in quadam Disp.) Manifestum

est, inquit, si quis sensus defecerit, scientiam quoque aliquam deficere. Videntur tamen obstare exempla: sed videntur. Deus, angeli, materia prima, etc, inquiunt isti, non sensu cognoscuntur, sed intellectu tantum: sic rationibus probatur, non sensu stellam quamlibet vel minimam majorem esse Luna etc. R. Omnia ista recti judicii obelisco configuntur. Non enim nobis quaeritur, an intellectus cognoscat, sed unde cognitionis principium. Ergo exempla nihil ad Rhombum. Quid enim, annon Deum cognoscimus ex operibus ejus contemplando ea? vel ex verbo Dei? Fides ex auditu, inquit doctor gentium. At auditus sensus. Sic stellarum magnitudines et alia annon per observationes artifices deprehenderunt? Sane. Cur caecus de coloribus judicare non potis est? quia non cognoscit; non cognoscit autem, quia visus, cujus color objectum, orbatus. Si vero aliquas colorum diversitates imaginatur, ex auditu habet. Concludimus ergo nihil cognosci nisi beneficio sensuum. (Ens rationis semper excipio, itemque non Ens, quod cognoscitur, si tamen cognoscitur, per suum contrarium.)

Q. 3. An inter Substantiam et Accidens detur medium? Eo inficias.

Πᾶν τὸ ὂν ἢ οὐσία ἢ συμβεβηκὸς pronuntiat tota philosophantium turba. Ab horum decreto vel tantum unguem recedere, nefas ducimus, non quia illud, puta quod e veritatis theatro. Si rationes cupis, non nos destituunt. Sic arguo. 1. Omne quod est et existit, aut per se, aut per aliud existit. Tertium nemo dabit. Si per se subsistit, substantia erit, si per aliud, accidens. 2. Contraria sunt, quorum unum uni tantum opponitur, ut disputatur in Logicis. Substantia autem et Accidens rationem habent contrariorum. Ergo nullum habent medium: sic namque fierent disparata. Propositionem probat acute acutus J. Victor. Top. Disq. 9 p. 216. Confirmat assumptum idem pag. 139, ubi differentiis quarum medium nullo naturae opere effici possit demonstrat. Nodum ergo in scirpo quaerunt adversarii. Ubiquistae dum pro obtinenda *κοινωνία ἰδιωμάτων* reali (qua scil. propria fiant communia) itemque corporis Christi *εὐχαριστία* substantiali praesentia tertiam addunt Enti speciem. Vide Philos. sobr. sect. 4 p. 1095, ubi aperte author (licet mox sibi contradicat) Unitatem, Veritatem, Bonitatem Entia vocat, contra omnem omnium Philosophorum consensum, qui uno ore Modum non Ens, sed Entis esse docent, et certe ratio dictat.

Q. 4. Quid sit locus?

Locum qui nihil esse dicunt, non omnino absurde dicere videntur. Sed hoc tibi forsan absurdum. Age ergo, si lubet, descendamus paulum in Philosophiae abdita, et reginam artium accersitam consulamus, litem ut dirimat. Dudum ea decrevit in palatio suo omne quod est aut substantiam esse aut accidens: quod neutrum horum, id ne esse quidem. Locus nec substantia est nec accidens. Tu conclude. Assumptio tamen fulcienda,

quam sic. Si locus substantia esset, aut esset spiritus aut corpus. Spiritus non est, quia non vivit. Neque corpus quia 1. Omne corpus praeditum est proprietatibus corporeitatis, subest accidentibus, potest palpari, videri etc. quae omnia a loci natura aliena. 2. Corpus omne constituitur a quatuor causis. Sed loci causae nullae. Efficiens nulla, quia omnis efficiens efficit positivum aliquid. At locus positivum non est, quia est vacuum illud, quo corpora recipiuntur. Non etiam habet finem quia ubi efficiens nulla, finis nullus. Materia non datur loci, quia sic locus materiatum esset et per consequens corpus et si hoc, tum daretur penetratio corporum, quippe cum locus alia in se corpora recipiat, sed illud *ἄτοπον*. In quam sententiam Arist. *ἀδύνατον σῶμα τὸν τόπον εἶναι· ἐν αὐτῷ γὰρ ἂν εἴη δύο σώματα* lib. 4. Phys. ausc. c. 1 Formam denique loci nullam esse, planum jam esse puto. Quomodo enim intraduceretur in materiam sine efficiente? quomodo subsisteret sine subjecto. At inter accidentia, inquis, loco locum dabimus. Ne id quidem permittitur ex arbitrio reginae nostrae. Ostendo id. Omne accidens necessario requirit subjectum cui adhaereat vel inhaereat. At vero quod loco substernamus, nihil est. Esset quippe illud alius locus, et ille locus esset locatum et idem esset et non esset et daretur progressus in infinitum, a quo natura abhorret. Quodsi tu hinc permotus locum nihil esse dixeris, aggero: 1. Quod existentia praeditum est idem et habet essentiam. Existentia si quidem absque essentia cujus accidens est, subsistere neutiquam potest. Cl. Dn. Praeses Met. c. 4 p. 46. Quod enim essentiam habet, illud Ens esse necessum est. Locus autem existentiam habet et quidem realem extra intellectum et per se, non in alio. 2. Cui tribuitur actio et passio illud est Ens: At locus et agit et patitur, ut in Physica discimus:

Dicitur enim in se recipere (quod sive actionem dicas sive passionem, parum refert) itemque sustentare et ambire corpora, item trahere corpus, cum eo est vacuum. Conclusio manifesta. Hanc sententiam defendit Pericier. Aenigm. lib. 3 aen. 31 ubi locum substantiam esse incorpoream (nec tamen spiritum) disputat. Ibi videatur. Verumenim vero (salvo tamen meliore judicio) non necessarium videtur, in absolutam loci essentiam inquirere, cum is per se respectivum sit aliquid: sed sufficere eum ut ad locatum refertur, considerari, quo pacto tricas illas effugere et rem levi negotio expedire possumus. Est autem locus ita consideratus receptaculum corporis naturalis. Timpl. Phys. gen. cap. 11 q. 5. Regeres scio: Omne relatum fundatur in absoluto. R. Dicitur equidem, sed quid, si de iis tantum hoc axioma intelligamus, quae extrinsecus, extra essentiae suae rationem, relationem accipiunt? Tale relatum fundari in absoluto necessum est, non etiam id, quod quantumquantum est, respectivum est, nec extra relativum est quidquam. Quale ens locum esse contendo, quippe qui nisi ad locatum referatur, nihil est, imo cogitari vix potest. Si neque hic quod mentem exsaturet, invenis, dicam cum Augustino: In loco et tempore sumus et quid locus sit aut tempus ignoramus.

Q. 5. Utrum Angeli sint in loco?

Negativa placet, quam vegetis propugnabimus argumentis. 1. Locus est corporis affectio. Ergo non Angeli, qui spiritus. Propositioni ut constet finis, quid locus proprie dictus sit, videndum. Est autem definitore Aristotele superficies corporis continentis locatum. Unde sic colligo. Omnis superficies ponit contiguitatem ejus, cujus est superficies cum eo a quo ambitur. Sed contiguitas nonnisi corporibus competit, quae se mutuo superficie tangunt. Ergo spiritus a corpore tangi non potest. Ergo nec in loco esse. 2. Proprietas loci propriissima est aequalitati, puta qua locato locus aequalis est, et vicissim. At in Angelis talis aequalitas loci locum non habet. Probatur. 1. Aequale esse praesupponit quantum μάλιστα ἴδιον τοῦ πόσον ἴσον τε καὶ ἄνισον λέγεσθαι inquit Aristoteles. At Angelos quis quantos dixerit? utpote qui materiae, e cujus gremio omnis quantitas expedit. Quare nec Angeli quanti, nec aequales, nec locati. 2. Ab aequalitate locati cum loco nascitur circumscriptio. Sed angeli non circumscribuntur a loco. Ipse enim designat sibi angelus τὸ Ubi sive amplum sive angustissimum. Unde unius corporis domicilio legio daemonum contineri possunt. Marc. 5 v. 9. 3. Loci item affectio est corporum dimensio: quarum non dari penetrationem decantatum est Philosophis. Angelis vero penetratio denegari non potest, ut quorum mille unum Ubi occupare possunt: item muros, ferrum etc. penetrare. Insurgunt sic quidem contra hanc sententiam. Si Angeli non sunt in loco, aut ubique aut nullibi erunt. At non ubique, quia hoc proprium Entis increati, quod unicum Deus: nec nullibi, quia sunt Entia realia. R. Belle procederet, nisi major laboret insufficientia enumerationis: supplendum erat, aut in aliquo Ubi, quod tamen non sit locus. Pergis. Angeli tamen dum sunt in coelo, non sunt in terra, et dum hic, non alibi. R. Sic est sane, verum tamen in terra non sunt ut in loco, nec coelum ut locus eos habet, quia non circumscribit. Habent ergo suum Ubi, quod tamen si tu locum vocas, cum vulgo quidem te loqui, sed ἀκριβείας limites excedere, ajo. Confer Scal. et scolasticos Dct. multis in locis. Hinc ex facili deciditur quaestio: An localiter moveantur Angeli, et recte negatur. Quomodo enim ii moveantur e loco in locum qui in nullo sunt loco. Sed et rationes ἐκ περιουσίας damus. In omni locati motu est resistentia. Omnis enim locus habet suum locatum, quod corpus esse necessum est. Quia vero corporum penetratio non datur, alterum alteri cedat oportet, quod nisi cum mora et resistentia fieri non potest. At Angeli neque in motu suo patiuntur aliquam resistentiam (eam quippe paterentur a corpore, per quod iter instituunt, quod fieri nequït, corpus enim in spiritum agere non habet:) nec cum mora ex uno Ubi in aliud transfertur, sed in momento, non secus ac mens nostra cogitando unico oculi jactu vel coelos coelorum pervolat et emetitur. Hoc interest: Anima cum corpori sit alligata, objective tantum migrat ex uno ποῦ in aliud: Angelus vero ut qui a corporis vinculo liber,

quo vult ipsa sua essentia transfertur: Oppono et testimonium principis Philosophorum, quod extat 6 Phys. 50. Nullus motus localis, inquit, fieri potest in momento, sed in tempore. Urs. par. 2. Disp. p. 111.

Q. 6 Mundusne quoad essentiam in mente sit divina, extra autem quoad existentiam.

Turbulenta quaestio, quae tamen a magnis agitata Philosophis: nec enim de nihilo Scholasticorum doctorum plerique in affirmantium abiere subsellia, quos si quis sequatur, errorum non praecarebit praecipitia. Censent illi, in creatione rei quam habent essentiam, in mente divina, id est, in ideis, mutationes passas addita existentia, ut recenset Urs. Disp. 2 par. pag. 111. At vero opinatio haec multa parit absurda: 1. Deum non ex nihilo creare mundum, sed ex se. 2. Mundum esse aeternum. Si enim essentiae fuerunt in ideis ab aeterno, et id digni erunt essentiae, puta entia ipsa. Monstrum hoc. Nec ergo sententia haec nostrum habebit assensum. Si tamen quis quaerat: Ecquaenam rerum productionis causa. Affirmabimus cum iisdem, ideas quae in mente divina, esse id quod facit ut res sint et ut tales sint. Inde tamen sequi, per essentias res esse in ideis divinis, pernegamus. Consectarium hoc esto. Non alia resurgent corpora in die ultimo, quam quae jam gestamus, quia ideae divinae, secundum quas res fiunt, producuntur et reproducuntur semper eaedem.

Q. 6. An dentur in coelo orbes reales.

Turpe est, inquit nonnemo, mundi civem esse et in mundo quid sit ignorare. Belle! Quid enim hoc nisi proprium ignorare domicilium. Brutorum animantium ea est conditio, ante pedes tantum quae volutantur, palpare. Homo ad sublimiora natus. Proinde altius cum contemplando assurgere non inconveniens. Sed ad rem. Quaeritur: Num orbes illi quibus Astronomi ad demonstrandum coeli cursum utuntur, reales sint an imaginarii?

Illam a toto *περιπάτῳ* hucusque affirmatum serio oppugnant recentiores nec praeter rationem. Nos tamen *τοῖς περιπατοῦσιν* (*οἵτινες ἐπὶ πλεῖστον ὀρθοποδοῦσι*) subscribimus. Rationes, paucis contenti, has damus: 1. Planetae omnes (ut et reliquae stellae) pendent in medio coeli propriumque semper locum servant. At hoc nisi beneficio orbium fieri non posset. Probatur. Omne corpus aut leve est aut grave. Si leve, sursum, si grave, deorsum fertur (nisi sit cui innitatur; sic enim motus praepeditur) in medio per se consistere nullum novit. Jam vero stellae nec sursum moventur nec deorsum. (Nec enim compertum est hactenus aliquam decidisse stellam.) Ergo aliquid sit oportet, quod in medio expansi eas detineat. 2. Varii sunt, imo contrarii in coelo motus. Ergo diversa subjecta: Unum enim corpus simplex diversis motibus moveri impossibile. Eras. Reinhold. super Turb. p. 32 etc. Firmum hoc et validum, ut ipsos adversae partis patronos

confundat plane. Hoc enim cum audiunt, rationibus destituti ad immediatam Dei potentiam et manum confugiunt, per quam corpora coelestia tam varie trahi et retrahi volunt. Sed non sufficere hoc ad Astronomiae scientiam, ubi causae et principia motuum non ex Theologia, sed ipsa coeli mensura et natura petenda sunt, docet Keckerm. lib. I. Ast. c. 6. p. 87. Non tamen ut pro fidei articulo pro hac sententia pugnabimus. Ea vero quibus contraria nititur, in ἀκμὴν disputationis referamus. Nunc ad alia.

Q. 8. Per emissionemne fiat visio, an per immissionem.

Opticorum quoque vireta ingrediamur et flosculos ad recreandum animi oculos decerpamus. Est quaestio palaestrae plena, quomodo fiat visio. Etsi enim se videre novit quisque, tamen quomodo id, pauci. Inquiramus ergo. Duae sunt pugnantes de hac re opiniones. Prima vult visionem fieri per emissionem, ita ut radii visivi emittantur ex oculo in rem objectam indeque speciem sumant. Altera est, visionem fieri secundum immissionem, ita ut radii visivi ab objecto immittantur, speciemque rei visibilis ei deferant. Magna utrinque rationum moles, ut cui potius adstipuleris, dubites. Eorum qui κατ' εἰςπομπὴν, per immissionem fieri eam sibi persuadent, haec sunt palmaria argumenta. 1. Alii omnes sensus fiunt in instrumento suo, non extra: sic lingua recipit saporem, auris sonum, naris odorem etc. 2. Visibile excellens laedit sensum, ut solis fulgur oculum. Ab hoc quis propter emissos radios evenisse dixerit? siquidem hic in oculo impressio et corruptio fiat. 3. Speculum, inquiunt, in se recipit speciem sine ulla a se facta emissione. Ergo et oculus, qui nihil aliud quam animatum speculum. Nec vero sine ratione alii κατ' ἐκπομπὴν eam fieri contendunt. Nam 1. Visus acies penetrat vitrum. At si parte adversa plumbum ei illinatur, eo obstaculo terminatur visus, ac per reflexionem redit in oculum. 2. Exemplo Basilisci id docetur, qui aspectando hominem necat. Ergo ab oculo aliquid quod inficiat hominem, exire necesse est. 3. Mulier mensibus laborans, ut Aristoteles docet, Problem. de deut. contemplando speculum inficit. Ergo etc. Utram ergo nos amplectemur. Neutram: vel si mavis, utramque. Per corradiationem enim radiorum visus et rei visibilis in medio διαφανεῖ facta visionem peragi persuasus sum. Sic namque argumenta utriusque partis (quae insolubilia) salvabuntur. Id praeterea et haec suadet ratio sive exemplum. Si quis consistat in monte aliquo, et ante se habeat planitiem vel urbem amplissimam, totam quidem illam videt, interim tamen unum dumtaxat locum videt distincte, puta turrim aut fenestram. Quod ergo totum videt, fieri videtur, quod species tota se objiciat: quod vero unum tantum locum videt, id fit ab oculo, qui eo dirigitur et per consequens ibi fit vera corradiatio alibi collateralis.

Verum non datur latius spatiandi locus. Referamus pedem. Antequam tamen exeamus, flosculos quosdam, quibus singillatim evolvendis otium non erat, decerpamus.

Ἐπαλλόκαρπα.

Gram. Optativus modus Latinis superfluus est et inutilis.

Rhet. 1. Rhetorica, Oratoria, Poetica diversae sunt artes. Male ergo confunduntur. 2. Hyperbolen, quod Keck. affirmat, tropum esse negamus.

Log. Praedicamentales tabulae lumen sunt Logicae ideoque inibi tolerandae.

Phys. 1. Corpora caelestia non sunt calida nec frigida formaliter sed virtualiter. 2. Locatio potius quam locus est corporis affectio. 3. Corpus donec verum nisi uno loco esse nequit. 4. Proprietates qui tollit, is naturam tollit.

Metaph. 1. Entis dari principia asseveranter asserimus. 2. Ut accidens sine substantia, sine accidentalibus subsistere non potest. 3. Maximum et minimum naturale non datur Jac. Mar. Met. Ex. p. 372.

Arith. 1. Unitas est numerus et non est numerus. Recte intellige, utrumque verum erit. 2. Denarius numerus est perfectus. Continet enim omnium numerorum formas, parem imparem, quadratum, cubicum, linearem, planum, primum, compositum. Dn. Praeses Elem. Math.

Geomet. Punctum est principium lineae: idemque ejusdem adjunctum; diverso respectu.

Geograph. Paradisum in sphaera obliqua fuisse plausibile: nec tamen in aëris regione.

Astron. Lunae motus est omnium planetarum perplexissimus.

Astrol. Astrologiae scientiam qui vanam putant, vani ipsi putandi

Eth. Virtus heroica a communi specie non differt: quia *μᾶλλον καὶ ἧσσον* non variant speciem.

Θεῷ μόνῳ σοφῷ δόξα καὶ ἔπαινος.

ΙΩΆΝΝΗΣ-ἙΡΡΙΚΟΣ Ὁ

Ἀλστήδιος
Δωριστὶ προσφωνεῖ
Ἰωάννῃ τῷ Ἀμὼς παντοδαπᾷ ἀρετᾷ
ἐμμένοντι σπουδᾷ.
Αὐτοπάτωρ βασιλεὺς κραδίαν μερόπεσσιν ἔδωκε
Διψαλέαν γλυκερᾶς πουλυμαθημοσύνας.
Ὄλβιος ἐσσ' ὄντως ἄμμιν πεφιλαμένος Ἀμὼς
Διψώδης γλυκερᾶς πουλυμαθημοσύνας.
Ὠρανὸς ἀστερόεις καὶ γᾶ πολυδαίδαλος, ὕδωρ
Αὐταυτός τ' αὐτὸν νύκτα καὶ ἦμαρ ἔχει.
Ἀμὼς ὠνομαζεῖο καὶ ὠρανὸν ἀντιβοάσει,
Πρόσσω γὰρ φιλέεις τὰν ἀρετὰν ἐρατάν.
Ἐν Ἑρβόρνᾳ νουμηνίᾳ Ἰανουαρίου ἔτει
ἐνσάρκου οἰκονομίας ἄγχι

Ad Pietate et Eruditione ornatis. juvenem
Dn. Johannem Amos, sympatriotam et amicum conjunctissimum.

Non quod AMES sophiam mirum est AMOSE, venustam:
Pulchrior haec Venere est, digna et AMORE tuo,
Innumerosque suis fructus cultoribus adfert,
Dum redAMAT miris condecoratque modis,
Haec quoque te redAMAT, facit ac ut AMERIS ab illis
A quibus assiduo culta labore fuit.
Haec te LANETIO studiorum Jane patrono
Nostrum commendat de meliore nota,
Hincque places aliis, studii qui pignora cernunt
Certa tui, toti conspicienda scholae.
Te complector ob hanc ego nec minus ipsus AMORE
Magno desistam nec memor esse tui.
Tu Sophiam pergas modo condecorare nitentem:
Sic collustrabit teque nitore suo.

Dona TVae VItae ContIngant prospera fatIM
AnnVS et Is faVste CeDat AMose tIbI.

Gratulabundus apponebat

Matthaeus Titus Moravus.

Sortilegia Lycophrontica Johanni Amos, Iuveni insigniter literato et venustate morum politissimo, amico unice charo, amoris testificandi gratia composita a Justo Reiffenbergero Nassovio.

Johannes Amos Moravus ἀναγραμματισθείς.

1. Amas musas. Inde honor (v. in d. verso).

2. Ova: ornas omine Musas.

Sit laus ingenuis artibus addere
Linguarum studium, quanta decentium
O Amose, tibi constat, ut arbitror
Iucundissime: Sedulo
Nam conjungis amico quoque foedere
Linguarum studium notitiae artium,
Imbutus quibus es non sine gloria
Et cultus satis artibus.
Hoc nostrae cathedrae pulpita non negant,

Et novere, quibus mens calet, optimas
Scrutari et varias res studiosius
Praesentesque docent theses,
Sublimes quibus in res scrupulosius
Indagas, nitido et commemoras stylo,
Quae multos alios latent.
Macte acri studio ac ingenio tuo,
O AMOSE, quod inquirit in ardua
Rerum, te juvenem sic comitabitur
Non vilis sed HONOS decens:
MVSAS quandoquidem (nomine proprio
Sic testante) sacras promptus OVANSque AMAS,
Ac ORNAS Clarius OMINE nominis;
Gaude et laetus ab hoc OVA.

Výklad několika zkratek ve spisech těchto.

Jména, která mladému kandidátovi tehdáž byla zcela běžna, nyní mnohým čtenářům asi nebude snadno uhodnouti, některá nejsou jasna ani vydavateli těchto spisků. Když pak se rozhodl podati otisk úplně věrný, připadá zde přidati ještě, co přísluší k objasnění a doplnění otisků: v pořádku abecedním jména spisovatelů se spisy jejich, citovanými v úplném znění. Je v tom i vhodné poučení o filosofickém studiu Komenského. Písmena v závorce značí, v které práci se ty citáty vyskytují.

Alsted J. J. (B) Philosophia digne restituta. Cap. 4. — (V Herborně 1612.)
(B) Metaphysicae brevissima delineatio. Cap. 4. pag. 46. — (V Herborně 1611.) vlastně v práci J. Litomila.
(B) Elementale mathematicum. – (Ve Frankfurtě 1611.)

Aristoteles (B) Probl. de deut. ... (?) contemplando; (citát je z Arist. De somniis, cap. II.).
(B) (citát z dissertace Goclenovy) 1. prior. text. 134
(B) Physica 6. 50. (Citát tento beze jména jest označen jakož od knížete filosofů, Princeps philosophiae.)

Averroës (A) de coelo tit. 29.

Goclenius (A B) dvakrát citován toliko jménem Gocl. — (Byl později učitelem Komenského v Heidelberce.)

Keckermann B. (B) Astronomia. lib. I. cap. 6., pag. 87 (autor citován jednou pouze s Keck.).

Pericier (B) Aenigmatum libri tres cum solutionibus, aenigm. 3. 31. (Nassoviae 1605.)

Ramus P. (A) Dialectica, cap. 7. 15. 17.

Reinhold Erasm. (B) Super turbinem (které dílo tu Komenský míní, nelze dle Jöchera rozhodnouti.)

Scaliger Jul. C. (A) Commentarius in Aristoteli adscriptos libros duos de plantis, p. 106.
(A) Exotericarum exercitationum etc. 2. 365, II. 3071. 21.

Seneca (B) Epistola 85.

Timpler Klement (A) Systema methodicum metaphysicae, cap. 6. probl. 5.
(B) Phys. gener. snad Systema physicum (dle Zedlera Univ. Lex.) 1604.

Ursinus Vil. (B) Disputationes 14 ex metaphysica, physica et logica. Pars II. 14. 111. (Ve Frankfurtě 1602.)

Zabarella Jak. († 1589) (A) De mente humana, cap. 4.
(B) Liber de ordine int(erno?), cap. 3.

Nejasné jsou mně citáty:
Cusman (jména toho nikde jsem nenalezl);
Jac. Mar. Ex. Met. (snad Martini?);
Philosophia sobria — nějaký spis lutheránský, anonymně uvedený;
Schediasma, rovněž blíže neoznačeno.

Do delších konklusí historických se zde pouštěti nemůžeme; jedno však je zřejmé: nenacházíme zde ani Viva, ani Campanelly, ani Bacona. Domněnka působení mužů těchto na počátky vzdělání Komenského těmito spisky se nepotvrzuje.

2.

Epistola Didactica de Stylo.

Sepsal J. Brook, didaktik anglický.

V prvých létech pobytu svého v Londýně Hartlib byl také paedagogem. V Brookovi měl přítele, přívržence nového směru; Brook častěji se připomíná též jako rozšiřovatel ideí Komenského. List tuto podaný sepsal patrně na vyzvání Hartlibovo, jenž jej pak poslal Hübnerovi na posouzenou v té době, kdy počala mezi nimi korrespondence o Komenském. Brook jeví se v této práci encyklopaedistou, jemuž záleží na slohu nejen z příčin formálních. Při každém druhu slohu ať se vezme za vzor nejlepší spisovatel. Sloh lakonský dobře se hodí pro literaturu, nehodí se k řečem ani kázáním Spisovatelé ať jsou vzory pravidel grammatických, logických, řečnických i básnických. Jednotliví spisovatelé ať se probírají mnohokráte, až si čtenář ducha i genia spisovatelova náležitě osvojí. Mimo věty přísně logické mnoho záleží na prostých větách (nudae lectiones), na míře členův a period. Různých slohů lze užívati různým způsobem, proto třeba si je různým způsobem osvojiti. — Vůbec má se sloh k obsahu podobně, jako šat k tělu; proto spisovatel, vládnoucí dobrým slohem, nemusí býti sběhlý ve věcech

Quicquid in aliquo studio considerandum venit, id ipsum ad certam aliquam spectat Disciplinam: hinc est »quod comprehensio Disciplinarum Philosophis sonat« ἐγκυκλοπαιδεία sive Disciplinarum circulus, et propter generalitatem hujus comprehensionis circulus disciplinarum circulo rerum respondere dicatur, per circulum rerum tota universitate intellecta. Et haec quidem utriusque convenientia in eo posita est quod ejusdem sint amplitudinis. Sicut enim mundus ambitu suo omnes res tam universales quam particulares includit, ita circulus disciplinarum omnia complectitur praecepta, per quae nobis repraesentantur universalia et in his virtualiter omnia excerpta, singularia eatenus repraesentantia, quatenus vel explicationi vel usui praeceptorum inserviunt. Hoc igitur praesupposito, quaslibet res sive lectas sive scriptas sive meditatas ad aliquam disciplinam pertinere; vel ut praecepta vel ut exempla pertineant necesse est, unde duo haec obiter necessario consequuntur: Primo quod intellectus universalem suam perfectionem tum demum assecutus est, cum quis totum disciplinarum orbem emensus est. Hoc antequam fiat, plurimae res intelliguntur nondum perceptis, quibus nituntur fundamentis, cognoscimusque τὸ ὄν vel quid sit, ignorantes τὸ δι' οὗ vel propter quid sit. Secundo quod necesse sit plurima populariter ante percipi quam ex propriis principiis accurate et solide eadem intelli-

gere possimus, non solum dum sensu et observatione ad Stadium disciplinarum decurrendum apti reddimur, sed etiam dum in ipsis disciplinis ntellectu ducimur. Et haec necessitas fuit ad comparandam illam *προγνῶσιν*, seu cognitionem antecedentem, qua ad ipsas disciplinas praeparamur, dum populari et sensuali hac notione res nude tantum, quatenus veritates percipimus sine relatione ad disciplinas quarum ignari sumus, ut eo melius tanquam praecepta vel exempla easdem concipiamus, quando pertingimus ad cognitionem istarum disciplinarum ad quas Praecepta vel Exempla hujusmodi spectant. Ex his quae dicta modo a me sunt duo colligere licet.

I. Qualis impraesentiarum tua sit scientia, qui disciplinarum regimine destitutus multa confuse et sine fundamentis concipis. Propterea si ad accuratam et solidam scientiam aspiras, non cessandum tibi est quoad hunc circulum obiveris, scopus gnaviter urgendus, nec vestigiis eorum inhaerendum, qui dimidium quadrantis vix unquam attigere.

II. Quod consilii ad praesens tuum propositum aptissimum futurum sit, ex praemissis aliquatenus dijudicare poteris. Illud nimirum optimum fore, quod maximam cum Disciplinarum methodo habet convenientiam.

Impraesentiarum igitur sententiam meam de Autorum lectione ad stylum hac ratione formandum, expromam. Haec enim privata tua studia concernunt, quae fortasse tuo ipsius arbitrio plerumque permittuntur. Styli gratia autores ita legis, ut ad materiam quoque respicias prout sese obtulerit. Iam quod in disciplinarum studio observatur, primum autorem in qualibet disciplina deligi, qui sit exacta methodo conscriptus (vasta enim praeceptorum et Controversiarum farrago non videtur ita necessaria, imo plurima pateret incommoda). Alios autores qui post leguntur, in studiorum cursu haberi pro hujus supplementis, et quicquid in his notatu dignum reperitur, ad illius methodum per locos communes esse reducendum. Idem fit in styli studio; isti autores quos primo legendos proponimus absolutissima styli debent esse exemplaria, sive sint in prosa sive in ligata oratione; et quia primi illi Autores de omnibus non scribunt, propterea tales postmodum eligendi, qui in eodem genere ad primos proxime accedant et defectus illorum suppleant. Exempli gratia: si Caesar et Terentius eligantur pro primis styli familiaris et dialogistici autoribus, Plautus ut primarium supplementum ipsis merito subjungendus erit, modo id judicio fiat. Neoterici qui in Colloquiis excelluerunt, cujusmodi sunt Erasmus, Vives, Pontanus etc. ut secundarii succedere poterunt. Primas deferamus Tullio in Epistolico et oratorio stylo. Recentiores qui scribendo ipsum ad amussim expresserunt an Manutius et Bembus vicem supplementi praestent. Concedamus quod Seneca vel ut qui dare volunt Lipsius Laconici styli princeps sit, suppleant, qui proximo ad hunc accedunt, ut Barclaius et similes, quique ex antiquis Senecae genium sapiunt, ut Tacitus. Poetae in hoc genere non videntur esse tanti. Verum cum Virgilius styli heroici Architypus sit, Statius supplementum esse potest, qui Scaligeri judicio Virgilianam venam felicissime attingit.

Horatio in stylo lyrico jure merito succenturiari debet Buchanani Metaphrasis Psalmorum. Verum ut omittamus Poësin, stylus dialogisticus si nondum comparatus est, primo omnium aggrediendus qua sensibus hic obvius et propterea captu facillimus, viamque ad stylum epistolicum et oratorium munit. Quo in genere licet scriptores laconici maxime omnium in Academiis nostris aestimentur et Lipsius ejusdem exemplar habeatur, Keckermanni nihilominus judicio hac in re suffragor, qui in Tractatu suo de Lectione Ciceronis aliorumque Autorum stylum aliquando copiosiorem tanquam juventuti magis naturalem principio excoli vult, deinde Laconicum; cui hac lege assentior ut prior ille stylus intra Attici generis dicendi limites sese contineat (cujus varios esse gradus testatur Vossius lib. 6. Instit. Orat. c. 6.) hoc est, ita formetur, ut nihil ei insit superflui. Sane aetati et judicio maturiori Laconicus quidam stylus sese etiam naturaliter insinuare solet. Et illis quidem qui ad Ministerium aspirant utile esset, meo judicio, si Laconico stylo eatenus tantum uterentur, quatenus seipsum sponte in ipsis exaret, non anxie de illo laborantes. Nimis enim concisa styli brevitas multo magis commendatur in Tractatu aliquo, ubi lector quotiescunque voluerit eadem relegendo revolvere animo poterit, vel in politica seu juridica oratione, ubi pressa et tecta dispositio sagacem judiciosi Auditoris apprehensionem effugere nequit, quam in Concione ubi plerorumque Auditorum infirmior captus non multum in parvo sed in multo parvum postulat. Verum hoc tempore plane contraria teritur via; hinc contingit quod plerarumque concionum effectus potius sit admiratio quam aedificatio. Atque haec scribo, ut etiam in posterum sint tibi emolumento. Nam quo nunc imbueris ingenio, illud postea retinebis tenaciter. Experimenti loco unam aliquam ex Doct. Halli concionibus (qui totus est Laconicus) ea celeritate qua in communi sermone utimur, ita lege ut ejusdem periodi aut membri bis religendi potestatem tibi ex pacto adimas et bona fide refer an aeque illius mentem assequi possis ac alius cujusdam laxiori stylo utentis.

Secundo, Autores quos comparandi styli gratia legis ut media ad hunc finem tendentia considerati aliud nihil sunt quam exempla praeceptorum Grammaticae, Logicae, Rhetoricae, Oratoriae et Poeticae. Quamvis ipse forsitan utpote qui nondum aptus sis plurima horum ad propriam disciplinarum sedem referre ea solum ut ante dixi consideres tanquam individuales veritates absque hac relatione. Itaque sicut primus disciplinae alicujus Autor est Methodi praeceptorumque exemplar, ita styli primus autor exemplar est exemplorum eo in genere. Tertio, sicut primus disciplinae alicujus autor non saltuatim et per intervalla, sed constanter, non carptim aut hic et illic sed penitus perlegendus est, donec repetita quasi concoctione in mentis sanguinem et succum convertatur. At reliqui prout magis minusve utiles aut toti, aut per indices pervolvi possunt, eaque solummodo in his notanda sunt, quae lector existimabit maxime subservire vel rei nodos explicationi, vel novarum materiarum

supplementa. Ita primis styli Autoribus tantisper immorandum est, dum saltem mediocriter stylum geniumque Autoris imbiberis. Ex caeteris qui postea legendi sunt, notari tantum debent quae in illis vel occurrunt emphatica vel jucundam varietatem praebent, vel denique Autoris defectum supplent. Quod si hac ratione exemplari tuo pertinaciter adhaeseris, omnemque exhorbitationem praecaveris, justis fixi cursus te circumscribes limitibus. Quarto sicut definitiones et divisiones non sufficiunt ad Artem plene constituendam (quamquam Ramaeis sic placet) sed praeterea requiruntur canones et distinctiones et ad majorem perfectionem Quaestiones: Ita formulae et Phrases stylum non perficiunt (ut multis videtur) sed magnus praeterea usus est nudarum locutionum, imo ausim dicere major quam aliarum necessitas, sicut videre est in Tullio atque Demosthene, exquisitissimis styli oratorii in Graeca et Latina lingua exemplaribus, qui omne affectatum repudiant et naturae ductum ubique sequuntur, non Epistolas Orationesque densa phrasium congerie farcientes (ut Textor aliique hoc aevo). Et quo major stylo ex ipsa materia gratia concilietur, requiruntur flosculi, id est, Gnomae, Exempla, Hieroglyphica etc. quin imo multa praeter haec alia, ut Dictionum puritas, prudens Troporum Figurarumque inspectio, harmonica vocabulorum et clausularum connectio, justa membrorum ac periodorum mensura. Et haec postrema duo nihilominus necessaria censenda sunt quod minora reliquis pendantur. His enim minime expensis plurimi terse se scribere arbitrantes si in phrasibus Autorem in nudis locutionibus Minervam propriam sequantur, compositionem et mensuram omnino negligentes stylum inaequabili panno similem exprimunt, qui imperitis licitatoribus haud difficulter imponere potest, verum a peritis facile discernitur. Et extremae huic stylorum deviationi τὰ monstra indies parienti vix unquam medebimur, nisi primis exemplaribus magis nos astrinxerimus. Concedendum sane est vix fieri posse ut bini reperiantur stylum in omnibus parallelum habentes (de illis loquor qui perfectionem aliquam adepti sunt), propter varia singulorum ingenia, a quibus stylus aliquid tincturae accipit. Ut idem hic contingat quod in scriptione, ubi Chirographa, quae eundem Magistrum agnoscunt, inter se quodammodo discrepant, in tanta autem tam illius quam hujus varietate essentialis et communis ad exemplar relatio satis est evidens in omnibus, quamvis in aliquibus evidentior. Haec viva Archetypi repraesentatio scopus est ad quem collineamus, ut nimirum autoris dictio, inventio, dispositio, compositio clausularum mensurae, phrases formulae, nudae locutiones etc. nostra fiant, qua in re si recto tramite incedimus, exemplari adhaerentes ita illud exprimemus, ut quivis judicium cum experientia afferens, facile cognoscat (quod ajunt) ex ungue leonem. Cum finis tam lata pateat, necesse est ut media quoque sint ejusdem latitudinis, talia nimirum quae ad totum styli assequendum conducant, non formulis et phrasibus tantum inserviant, quae (ut antea a me dictum) non nisi partem ejus constituunt. Equidem salva aliorum judicandi libertate suffragor judicioso Aschamo omnibus recta stylum formare cupientibus

commendanti ejusdem textus reciprocam translationem ex ignota lingua in notam et vice versa ex nota in ignotam, quae quidem propter ejus generalitatem multo est efficacior ad stylum effingendum quam quae vulgo in usu sunt exercitia. Cum enim totum in se authorem comprehendat non potest non complecti illa omnia quorum ante facta est mentio, et quaecumque praeterea in hoc genere concipi possunt. Rationem hanc perficiendi styli prout ab ipso Aschamo tradita est intelligo, omisso quod ejus emendationem esse vult Brinsleyus: Et addo viam hanc efficaciorem futuram si cum Axiomatica imitatione conjungatur in phrasibus praesertim notatu dignioribus. Non video cur hoc exercitii genus multis etiam Academicis non sit satis idoneum. Aschamus Paedagogi sui lib. 2. fol. 44. si Osorius inquit, in hoc totus incumberet ut nihil proprio dicendi genere ad tempus exararet, sed Demosthenem latine verteret ea styli compressione rottundaque compositione et eleganti gravitate quae in Graeco elucet textu: adeo limatus purusque Scriptor evaderet ut vix hujusmodi alium quempiam a Ciceronis seculo fuisse existimem; quod procul dubio nunquam literis consignasset, si id aut Osorio aut sibi dedecori fore in animum induxisset. Quod ad me attinet, ego hanc exercitationem aggressus sum, postquam biennium vel triennium in Academia consumsissem, unum aut alterum Tullii folium quotidie Anglice vertendo, et paulo post Latinum idem faciendo, ubi summo conatu annixus sum ut Autoris compositionem, mensuram, puritatem, proprietatem phrasium etc. quantum per memoriam licuit servarem. Hac exercitatione plus fateor me consequutum sive judicium de natura styli, sive dexteritatem in ejus usu spectes, quam unquam antea. Videbar mihi tandem in ipsum Ciceronis genium transiisse: nihil aut animo aut auribus gratum erat, nisi quod ex illius proplasmate figuratum esset ectypum. Verum forsan objeceris, quomodo hoc inserviet liberis exercitiis, inventione propria elaboratis, quae plerumque sunt argumenti ab autore longe diversi: cui responsum velim, inexpertum vix credere posse, quid hac in re versio praestare queat, si per unum alterumque annum constanter et diligenter urgeatur nec exigua singulis vicibus pensa absolvantur. Quod si nobis ad manum essent primorum authorum clausularia, eo ordine concinnata, qui commodissimus judicaretur, ut liberis exercitiis praesentaneo essent usui: nescio ecquid amplius adminiculorum efflagitari posset ad stylum solide et celeriter adipiscendum, imo arbitror deinceps fore ut quicquid sit in terris eruditorum desiderare possent, laborique ulteriori jure pascere et praeceptorum in hoc genere dictamini supersedere; sed hoc magni laboris ac summi judicii opus est, si exacte usui et materiae respondere debeat dictu conceptuque facilius quam factu. Quare qui jam reciprocam versionem exercebit constringi se patiatur oportet communi necessitate, ut illa tantum annotet quorum usus praecipuus semper hoc cogitans juxta fundamentum primo positum, ne flosculos, formulas et phrases solum excerpat, sed si occurrat vel nuda locutio quae singulare aliquid prae se ferat, illam non omittat. Ad nudas locutiones minus notatu

dignas quod attinet, illas frequens et reciproca harum versionum ex alterutra relectio, quae prius eodem modo scribebantur, familiares redolet. Id quod melius efficietur si inter repetendum usus et lemmata harum locutionum tacite perpendantur, quoties et in quantum tempus et opportunitas permittet. Notandi modus fit vel secundum Autoris methodum, addito ad finem Indice alphabetico, quem tibi ante monstravi, vel indice methodico de quo nihil dicam, quia illi utendo nondum par es, quandoquidem a plurium disciplinarum scientia pendet. Posthac forsitan non sum defuturus, ubi occasio affulserit. Interea temporis prima notandi ratio usurpanda est. Et hic observa generalem, qui a multis in annotatione atque adeo praxi committitur errorem, quod scilicet autoris mensura compositioque negligantur, praesertim dum aliquid in autore contrahunt. Ingens est hoc styli impedimentum ideoque maxime fugiendum. Sed in Terentio compositio est mutanda, ubi propter metrum aliter voces collocantur quam in oratione soluta fieri oporteat.

Quinto usus disciplinarum prout natura differunt varius est, usus enim a natura fluit. Ita et proprius stylorum usus diversus existit in diversis exercitationum generibus; prout styli ipsi natura discrepant. Exempli gratia, si quis Dialogistico stylo in Graecis excellere cuperet, et Aristophanem aut Lucianum primum sibi autorem deligeret, propria exercitia forent scriptae confabulationes et quotidianus Graeci sermonis in colloquiis usus. Si quis ambiret stylum oratorium et Demosthenem pro exemplari haberet, genuina hujus studii exercitia declamationes essent. Proprium poetici styli exercitium constituerent Carmina, vel generis ejusdem vel consimilis exemplari, qualiter se habet Phaletium ad Sapphicum vel contra. Et quoad materiam quod ejusdem est generis cum Poematis parte aliqua aut saltem quam fieri potest proxime ad eam accedit, ut pro exercitio Homerico styli aliqua Belli historia a sacris literis desumpta Graecis hexametris reddi poterit, vel orationes ex historicis libris selectae, ut Davidis oratio ad Goliathum 1. Sam. 17. Hinc percipere licet quaenam exercitia dictis exemplaribus imitandis maxime inservirent, propria dico exercitia. Nam et alia esse possunt non omnino incommoda: Exempli gratia: Epistolae possunt esse Terentiani styli exercitia, quoniam stylus epistolicus et dialogisticus affines sunt. Atque hactenus de autoribus respectu vocum in stylo considerandis. Restat ut aliquid tibi indigitem de secunda consideratione respectu rerum. Autores quos styli comparandi gratia legis, respectu rerum considerati continent aut praecepta disciplinarum, ut sunt Gnomici, vel exempla, ut sunt historici. Quorum itidem illa ut universales, haec ut singulares veritates tantum perpendenda veniunt. Atque tamdiu secundum autorum suorum methodum notabis lemmatibus in unum indicem alphabeticum digestis, donec reducere ea poteris ad proprias disciplinas, quod limati judicii est opus, rerum autem et necessitas major est quam vocum in stylo, et illarum usus latius patet quam harum. Nam stylus nihil aliud est quam medium inserviens rebus exprimendis. Aut

stylus se habet ad res quomodo adjunctum ad subjectum, aut vestitus ad corpus. Quare non putandum est illum autorem qui ad stylum sufficit si voces respicias, rerum quoque cognitionem sufficientem suppeditaturum. Comperies Terentium rerum esse indigem, unde illum Scaliger dicit inopia Latinae linguae adeo celebrem factum. Cicero non est rebus adeo refertus ut plerique alii autores, quare forsan pro suppeditanda rerum copia plures tibi autores legendi erunt. Dum uni incumbis styli gratia, ei scilicet qui exemplar tibi futurus est, quod per singulas ejus partes ut dixi, tam repetendo saepius reciproce legi debet ex textu ejusque interpretatione, quam ante omnia reciproce verti, imo si autoris venam ex prima impressione non satis assecutus es, secunda totus tibi est percurrendus; et tertia quoque si opus est. Ubi tanta celeritate uti poteris ut intra quartam temporis primae impressioni destinati partem absolvatur. Quod in primo autore ad rerum aliquem titulum spectat, notandum est secundum autoris methodum, una cum illis quae ad stylum pertinent. Idem de supplementis observandum. Supplementa autem primi autoris unica vice sunt percurrenda. Idem de iis sentiendum est autoribus qui rerum cognoscendarum gratia tantum leguntur: ex quibus ea solum excerpere oportet quae ad rerum copiam faciunt, nempe flosculos, omissis formulis et phrasibus, si qua autem in his occurrant egregia, poteris si lubet in librum digestorum referre, et ubi opus fuerit in usum applicare, modo ne quid heterogeni stylo inducant. Satius tamen est etiam hujusmodi autorum uti phrasibus quam proprio Marte procusis, donec probatos autores imitandi consuetudo satis monstrabit quid aut aequabile aut inaequabile orationis filum efficiat. Stylum rebus locupletare ex quovis libro poteris, quem de meliori nota commendatum audias. In historiis legendis proderit ab universali aliqua exordiri, puta Sleidani de quatuor imperiis, quae locupletior (ni fallor) edita est a Pezelio sub nomine Mellificii Historici. Negotiorum importunitas nondum mihi potestatem fecit examinandi, quis in hoc genere caeteris palmam praeripuerit; hoc ex aliis quaeras licet. Helvici Chronologia difficilis brevisque nimium est. Sethus Calvosius commendatur sed a me nondum est excussus. Ejusmodi autorem deligere oportet, qui tam Historiam quam methodum contineat, quo jucundior fiat. Hoc modo temporum deprehendes seriem et quadantenus actionum. Aliae omnes Historiae particulares sunt, ideoque ad aliquam universalis partem referendae; sicut omnes alicujus disciplinae autores sunt ad primi autoris methodum reducendi. Et sicut particulares Historiae omnes huc reducendae sunt, ita quoque eaedem quomodo inter se cohaereant atque dependeant hinc intelligitur.

Úsudek J. Hübnerův o tomto listě viz v č. XXX. této knihy.

3.

Úsilí Komenského o »perpetuum mobile«.

Ve stručné zprávě v »Politice« (Feuilleton z r. 1896 dne 16. června) sdělil jsem překvapující svůj nález, že Komenský deset let pracoval o problemu stálého samohybu (t. zv. perpetuum mobile). Sestavil jsem tu i data, jež objasňují stanovisko Komenského k té otázce. Tuto následuje pokus, blíže vyzkoumati podniknutí Komenského. Název díla jeho dle zápisku Pellova byl asi tento:

Motus Spontanei, quem Perpetuum vocant, decennio vestigati tandemque Dei ope evestigati historica relatio.
Cum subjuncta Fundamentorum inventi hujus demonstratione Mathematica et de construenda ex illis machina automata consultatione Mechanica.
Authore Johanne Nicomeo 1642 [id est Comenio]
[*ἀπόγραφον* est apud S. Hartlibium].

Rukopisu Komenského jsem nenalezl; zdá mi se však, že část jeho jest obsažena v krátké stati, jež počíná v rukop. Sloan. 427 na str. 100. Svazku tohoto jsem již použil při I. díle korrespondence Komenského a poukázal jsem k tomu, že pochází z pozůstalosti Hartlibovy. Listy Bisterfeldovy Kinnerovi posílané jsou tu obsaženy v opisech, částečně jsou též opisy z ruky Pellovy. Téměř všecko tu jest obsahu filosofického. Z kruhu těchto známých pak jedině víme o Komenském, že se zabýval problemem samohybu, a konec jeho díla měl býti mechanickou radou o sestavení samohybného stroje dle zásad mathematických napřed podaných. S tím pak shoduje se nápis výkladu na tom místě počínajícího, jejž tuto podáváme jednak dle obsahu, jednak doslovně.

Explicatio Causae Moventis Naturalis in Mobili perpetuo.

Rozumí prý se tím pohyb, způsobený přírodou, aby něco mohlo působiti bez přestávky. Tato přirozená »causa movens« musela by býti tak »continua«, aby byla nejen bez přestávky, ale i nezničitelná. Příroda jí užívá pomocí živlů, strojník použitím sil přírodních. Příčinu tu nelze vzíti z nějakého pohybu náhodného, nýbrž z neustálého a nezničitelně věčného pohybu přírody. Proto se tu nedbá tepla (thermoskopie), jehož pohyb jest spíše nejistý, nežli nedosti jemný; nedbáme tu vzduchu (influxus), jehož věčnost může přestati, nedbáme tu změn, způsobených zimou a teplem, poněvadž mohou se octnouti v rovnováze (in aequilibrio subsistere possunt). Příčina pohybu spíše musí býti taková, s níž by zároveň stanul celý svět (totus mundus moraretur). A ta příčina že jest plynný duch, vlastním pohybem hvězd v určitých dobách působený, pokrm to pohybu světového, a tento »spiritus« připojí se ke stroji neustálým pohybem:

»atque per aequilibrium propter gravitatem et graviora et funalia pondera mobili perpetuo attrahenda aptum et applicatum: quae essentia movens naturalis cum ex astris successive et perpetuo motu ad res generandas progeneretur ac distillet, atque propter causam applicativam Mechanicam mobilis mei operi meo Mechanico insitisque ejus ponderibus continue approprietur, sic pondera sive causae moventes Mechanicae propter perpetuam hujus causae moventis naturalis revolutionem et applicationem ad centrum suum devenire seu requiescere nunquam possunt, quam vero pondus a centro suo amotum requiescere non potest et quam certo causa illa movens naturalis ad sustentandas omnes res ab astris progenitas propter corruptionem omnium rerum cessare non potest. Defectu enim prioris argumenti, quod pondera motu suo naturali ad centrum tendant, totus mundus confunderetur, totusque terrarum globus concideret: cessante autem causa movente naturali tota natura consumeretur eique finis imponeretur. Cum itaque utrumque esse non possit, sic firmiter conclusa apparet veritas, exceptis excipiendis, id est dato subjecto continuo, nec illato impedimento accidentali aliquo, mobile hoc Mechanicum cum causa sua movente continua naturali non posse requiescere neque in centro requiei subsistere. Qui jam hujus causae meae moventis naturalis ulteriora et specialiora fundamenta sane attendit, is consideret omnium vegetabilium nutrimentum, id secundum doctrinam sequentis delineationis debite applicet, sic petitam veritatem habebit atque conspiciet istum liquorosum spiritum operi inclusum cum Archimede, cujus causa movens sive spiritus sicut perpetuo astris famulatu sic etiam artificio huic multisque aliis utilitatibus hactenus incognitis servitia administrat continua: haec est illa causa movens naturalis, quam ars suo usui adhibet, ideoque artificium hoc primum corpus habet artificiale, sed Animam naturalem, cujus ergo appellabitur mobile perpetuum Physico-artificiale: fit enim naturae auxilio et mediante arte; ars sine natura perfecti nihil facere potest.

Z jiného pramene (Monatsh. der Comenius-Ges. r. 1895, str. 88) víme, že si Komenský tato pondera představoval ve třech kamenech, ač nelze tvrditi, že by se ona theorie k této aetherické zcela hodila. Rovněž však jisto, že Komenský sám přesvědčen byl později, snad skrze Pella, že vynález jeho nemá významu, neboť v pozdějších pracích pokládá tu otázku za nerozluštitelnou.

4.

Schema pansofie, společně spracované Komenským a pomocníkem jeho Janem Ravem.

Nejpřednější ze spolupracovníků Komenského byl zajisté *Jan Rave*. O jeho spojení s Komenským dovídáme se leckteré podrobnosti z I. dílu Korespondence. Tam otištěna také dvě usnesení rady Gdanské, jíž práce tato věnována. Za poučný doplněk k tomu budiž zde podán programm obou reformátorů, a to dle originálu tisku Gdanského z r. 1646, aby patrno bylo kombinující umění obou původců jednotným přehledem. Dělení práce a zároveň společné jich působení označeno jest na dvou stranách programmu.

Exemplář vzácného toho tisku je v pozůstalosti Leibnizově v král. knihovně Hannoverské, jiný v Bodlejaně.

Celá práce obsahuje jen jeden list, ovšem dosti veliký; ale poněvadž tiskárna z technických příčin ani v zevnějším napodobení nedrží se cíli přiměřeně, ponecháno jí bylo na výběr konati, jak se jí líbí; ale l. čtenář nechť uváží určení spisku, bylť programmovým rozhledem původců po vychovatelské theorii a praxi. Proto byl podán celek na jedné straně, by umělá symmetrie přímo v oči bila.

que in hoc mundo *Practicae* vitae

que in hoc mundo *Practicae* vitae
ad Faciem, in coelo datum est)

ropagatio.

ονται. Liban.

itur.

I.

que in hoc mundo *Practicae* vitae
ad Faciem, in coelo datum est)

que in hoc mundo *Practicae* vitae
ad Faciem, in coelo datum est)

ropagatio.

ονται. Liban.

itur.

5.

Sermo secretus Nathanis ad Davidem.

Poměr Komenského k rodině Rákóczích objasněn mimo jiné několika listy v I. díle; ale nade vše, co posud bylo známo, vyniká spis tuto podaný, jenž naléhavými slovy ukazuje mladému knížeti Zikmundovi před jeho zasnoubením s Jindřiškou Falckou vznešenost jeho poslání jakožto Gedeona přemožených evangelíků.

Spis tento, jehož obsah může vystihnouti pouze věrný překlad, psán jest s polovice vlastní rukou Komenského a souvisí s jinými věnováními a povzbuzeními, jichž se kníž. Zikmundovi od Komenského dostalo, jsa téměř úvodem k jiným pracím podobného směru.

Fuit inter Viros Davidis Nathan Propheta, cum quo Rex secretiora quaedam, divini cultus promotionem spectantia, communicare solitus, recipiebat ab eodem data consilia; tum ab humana prudentia intentioneque pia venientia, tum emandata ex ore Dei (2. Sam. 7 v. 3 et 5). Hoc autem ad quid? Ad imitationem: quemadmodum et caetera Scripturarum eo data, ut in similibus similiter agendi, aut cavendi, divina non deesset directio; seu veniens a praecepto, seu ab exemplo. Ego autem credidi, Te Celsissime Domine, nostro tempore et loco Davidem esse, Virum scil. secundum cor Dei, electum in rejecti Saulis locum ut pascas Israelem. Adducorque pariter, ut me inter Tuos Nathanas esse credam, *datum aut donatum* Tibi a Domino (id enim Vox Hebraea sonat): quam persuasionem divinae quaedam circa me, et insperatam meam huc missionem actiones (de quibus sane hucusque ad C. V. tacui) ingenerant. Loquar igitur Davidi meo, sed secreto, sicut ille; quippe tres potissimum consignatae sunt illorum inter invicem agitatae actiones, omnes tamen in secreto (1. Sam. 7 et 12, et 1. Reg. 1.). At cur ego scripto? Primum quia me natura non adeo extemporaneum fecit, praemeditata mihi omnia expedire tutius. Tum quia si quid confidentius dicendum, litera minus erubescit. Denique quia vox prolata perit, litera scripta manet, ideo si quid minus attente exceptum observationem effugit, ad melius expendendum et ruminandum, reassumi potest. Hinc Alexander M. non contentus Aristothele et Callisthene Philosophis, aliisque quos audire potuit, *tres* voluit Consiliarios, *in secreto insuper habere voluit Homeri librum,* consulendum quoties liberet, vel noctu, ante vel post somnum.

Causa vero mihi privati alloquii nulla privata, quia nec ipse privatus sum qui loquor, nec Ille, cui loquor *nequire* Dei res agere debet. Excipies itaque dilecte Deo vocem secretam, ut publicam: quam audit qui omnia videt et audit, et quae vel publice audiri non erubescet, si res ferat, aut exigat usus. Interim *Tui solius cordi loquetur muta haec vox*. Cordi inquam illi Tuo, secundum Cor Dei formato et formando: quod illam audiat.

Vidi et videndo vidi, TIBI alteri Davidi non deesse animum pro salute Gregis, quem commisit et committet Pastorum Princeps Christus, ita excubandi, ut paratus sis persequi Leonem et Ursum vastantem Domini gregem, eripereque ex ore ejus praedam, insurgentem autem contra Te ferocem bestiam percutere. Adeoque, facto jam virtutis Dei Tibi praesentis experimento in minoribus non uno, irritatur in Te spiritus Tuus (a praesentia utique spiritus Dei, cujus afflatus Heroas facit) contra Giganteos illos Goliathas, qui probris afficiunt aciem Dei viventis et quos trepidant Israelitae reliqui, et fugiunt (1. Sam. 17 v. 11 et 24). Tibi autem quia non fugiendi sed congrediundi animus est, conversus huc illuc exquiris rationes, et circumspectas modos, liberandi populum Dei a tam atroci hoste, et venientibus ab illo quotidie pavoribus. Quod quum fieri videam, cur mihi non liceat quod cuivis e castris Israeliticis licuit? informare super his Davidem, ad quae illum divino concitari spiritu satis patet? Malo id, quam cum invido Eliabo retundere spiritum (v. 28). *Spiritum ne exstinguite*, inquit Apostolus (1. Thess. 5, 19). Quod si exstinguere prohibemur, jubemur igitur ex adverso accendere; aut si divinitus accensum videmus, subministrato prudenter oleo fovere. Prohiberi, quisquis ita subservire operanti opus suum Deo inducat animum, non potest, non debet. Nec igitur ego, quisquis sum, sive opus hoc ut privatum unius, quem heroicis editis facinoribus glorificare vult Deus (personae aut Familiae exaltandae respectu) sive ut publicum omnium salutem concernens, intueor. Si enim priori modo: etiamsi me casus huc detulisset, ut oblatam invitationem Vestram suscepissem, quia tamen suscepi, obligari me ad invigilandum saluti Vestrae agnoscerem. Et quid igitur non faciam, intra conscientiam convictus, me destinato superioris Providentiae consilio huc missum? Eo magis, quia salutis Ecclesiae intervenire hic spem aut modum (si res procedant, aut non procedant) penitus video. Damnabo me ipsum, si non simul quicquid hic agi posse, a me quoque, videns, non egero.

Agam igitur, profundis cum suspiriis ad Deum, ut propitius sit nobis servis suis Jehova, misertusque Sionis surgat, et faciat illi gratiam si advenit statum tempus (Psalm. 102. 14, 15).

Quid autem est quod ego me heroicis Tuis impetibus addere posse confidam? Nihil quantum ad rem; aliquid, quantum ad modum rei. Heroes enim ad humanum arbitrium non fiunt, a Deo excitantur: universi Mundi persuasiones aut conspirationes, et inspirationes, ne unum quidem produxerint Herculem, monstrorum domitorem; a Deo afflatus et Deo plenus sit necesse est, cui majora mortali manu edenda sunt opera. Duci tamen

humana manu huc illuc posse Heroes, et ad hoc vel illuc facinus comitari Davidis et Samsonis, Herculisque ipsius patet exemplis: quorum historiae non tam fabricasse eos sibi occasiones, aut captasse, quam oblatas sequutos fuisse, ostendunt.

Patieris igitur Tu quoque, Heroum germen, monstrari Tibi occasiones, quas rerum fabricator tam illustris Tibi hac in Gente objicit, ut an similiter alibi cuipiam incertum sit. Nam

1. Alibi Gentium feroces isti Goliathi aut non audent insultare, longe repulsi; aut subjugarunt jam eos quibus assultabant. Apud Vos adhuc castra ex adversum castris: illi e suis procursantes, et Vestros pruritantes, territant: hi territati diffugiunt, aut se paulatim et particulatim dedunt. Quid hic deest? David quispiam, qui Deo se plenum sentiens, nec tamen temere proruens, sed consilia prius exquirens, demumque vocatus, jussus, missus congrediatur, et in nomine Dei virtutum virtutes edat.

2. Si, quia Goliathi sunt multi, Davides quoque requiruntur plures, ecce hos Deus excitat! qui Davidis et Jonathanis exemplo inter se foedera jungant Teque sibi ut Jonathan Davidem ita foederc jungi optent, ut jure etiam suo cedere non nemo paratus videatur. Et quidem plures Te plus respectant, quam alios, eo respectu, quod Vos Isai progenies, Orentalibus et Septentrionalibus, Occidentalibusque glutinandis proxim*) videmini, tamquam medii, ad hos divinitus constituti, valde idonei.

3. Quos melius et facilius uniendi, ecce novam divinitus oblatam occasionem felix (o sit felix!) Connubium Tuum, quod fata ipsa fabricasse videntur, quae novae rei occasionem novam quaerunt. Cujus autem rei? et quam occasionem? nisi melioris ad meliora dispositionem, ut ne quid in rebus quas fata parturiunt deficiat. Consilia enim maturari volunt lente: ematurata exsequutioni dari cito.

4. Quae ipsa Connubialis solemnitas occasionem dabit congressui Heroum, partim per Legatos, partim in personis propriis. Eos intelligo, qui Sectam Heroicam, Mundi reformatricem et beatricem, et Jesuitiperdam (ut illa annis abhinc 32 votis designata, et consiliis delineata est) constituere, imo et inchoare etc. fundare, Tuis sub auspiciis poterunt: cujus rei viam propiorem parati sumus, qui nuper de his rebus hic consultavimus ostendere.

5. Cujus Heroici ausus praeludia ipsa praxi constituere hac in Gente tamquam Tua licebit, tenebrarum dispultricem, lucisque propagatricem, Scholam Pansophicam septiclassem, Ingeniis omnia quae Menti humanae sub coelo nosse datur propinantem. Cujus et ipsius rationem specialius ostendemus coram, si videbitur.

Specialius ad haec descendendo, Tuum erit, Heroum flos, *valde mereri*, et prorsus Heroice, de *omnibus praesentibus et futuris*:

I. in Familia Tua,

II. in Gente Tua,

*) nečitelné; snad proxim*i*.

III. in Vicinia Gentium Tuarum,
IV. in tota Europa,
V. in Turcarum Gente,
VI. in Orbe Universo.

Tanta ecce Tibi agenda ostendit, o dilecte David, Deus! tanta Tibi edomanda obveniunt, o Hercules, monstra! tanta Tibi humeris sustentanda offertur, o Atlas, moles! Sed ne pavesce. Fata viam invenient, si Te huc vocant, ut vocare videntur.

Ego in singulis istis ordine *Quid* a Te, et *Cur* et *Quomodo?* fieri posse videatur ostendam.

I. *Familiam Tuam exaltabis, Regiisque Europae Familiis exaequabis:* non ambitioni litando, sed ductum Dei (cujus proprium opus est deturbare potentes e thronis et exaltare humiles) sequendo et Te Tuosque sic ad majora praestandum Deo praeparando.

II. *Gentem Tuam liberabis* a Mentis et Morum barbarie; ab Antichristi jugo, et a Turcica oppressione.

III. *Gentibus item vicinis opem feres* ad eluctandum idem barbariei et servitutis, Antichristianismique jugum: Austriacis, Moravis, Bohemis, Silesiis, Polonis, Ruthenis etc.

IV. *Sed et toti Europae, discordiis laboranti, subvenies,* ut in pacem, amorem, ordinemque suavem coalescant facilius, ac firmius.

V. Turcarum Genti Christum, gentium lumen, agnoscendi subministrabis media.

VI. *Et ut pariter convertantur, nobiscum salvificant omnes fines Terrae,* providere juvabis; eorum qui in opere sunt consiliis consilia jungens Tua.

Heroica haec sunt ausa ut undecumque spectentur: Tu proinde, o Heros nihil horum a Te putabis alienum. Quid enim horum a Te amoliri velis? Totum malle quam partem, sapientis cujusque proprium est. Atqui totum hoc, per omnes illas sive partes sive species, moliuntur nunc fata: totum ergo ut emoliantur, juvet quisquis potest. Posse autem quisque confidat, qui Heroicos in se motus sentit. Non frustra fuit Alexandrum ob Achillis monumentum; et Julium Caesarem ad Alexandri imaginem flevisse; nec frustra Miltiadis trophea Themistocli adimebant somnum; stimuli fuerunt istae lacrymae, istae vigiliae, heroicarum virtutum eodem incitantium.

Tu Domine, si particularia Seculorum, in melius se disponentium, molimina nunc in unum Restitutionis tempus vere disponere credis, omnium seculorum intueberis Heroas, ut ab omnibus capias robur et stimulos. Quamquam quid multos, etiam gentiles, in ideam accersi opus? Tuum intuere Davidem! Cui volupe fuit *non introire tabernaculum Domus suae, non ascendere lectum strati sui, non dare somnum oculis suis et palpebris suis dormitationem, donec inveniret locum pro Domino etc.* (Psal. 132, 3 etc.). Praesertim quum jam a Te heroica exspectare, et in Te prospectare, incipiat Orbis Christianus: praestaret non videri, quam videri et non esse.

Magis autem quia Deus ipse, ad quid Te elegerit, ad quid destinet, oraculo facere indicia incipiet. Atque haec in genere, cui nihil Heroicum a Te putare debes alienum: vis et particulares particularium Heroicae Virtutis Tuae objectorum videre causas? Paucis.

I. Quantum ad primam: *Non progredi, regredi est.* Ergo Plus ultra cogitabis; de Virtute in virtutem, de Gloria in gloriam. Pater Tuus Domui Vestrae principale conciliavit decus, multa Ecclesiae Dei emolumenta: at Tibi ad altiora viam fata [ipsa] aperiunt, majori etiam, confidimus, ecclesiae Christi bono. Haec enim cum illustrissima inter Europaeas Familia connubia in gregaria Procerum turba Te non relinquent, ad excelsiora invitant. Multoque magis Vox filii Prophetae ad Te sicuti olim ad Jehu missi: ut audeas quae ille, Deo fidens, ausus, Zelo pro Jehova; in quo si perseverasset ille, aeternare poterat in posteris gloria ejus.

II. *Patriae prodesse ut quaeras*, moneri opus non habebis: qui Tuam cum illius salute et exaltatione conjunctam fore intelligis. Salutis autem firmae spes nulla firma, ante perniciei et quae hanc fovent, amolitionem. Jam autem in Patria Tua, et circa Greges Tuos, Tuaque Deo dilecta Castra, tot »Ursi et Leones«, totque Goliathi, ut Virtute Dei armatum Davidem non securum esse, non fugitare, sed animose obviam itare et se pro Grege et Lege interponere, necesse sit. Vide mihi tot aquarum exundationes, Terram Vestram hoc tempore ideo liberius vastantes, quia Aggeres oppositos inveniunt nullos. Vae igitur Ecclesiae Vestrae, si offendenti se violentissime Antichristianae rabiei aggeres opponentur nulli. At cujusmodi aggeres? Poenitentiae ac precum ardentissimarum aggeres optimi sunt, fatendum est. Sed et Josua aliquo opus, qui cum populo Dei et Arca foederis immittat se in superbum et extra alveos suos se effundentem Jordanem: ad abscindendum aquas ejus defluentes et sistendum affluentes, donec transierit Jehova et traduxerit populum suum. Deum esse suis aggerem optimum et montes in circuitu Jerusalem suae non ignoramus: at quia quae Deus ordinarie agit [agit per ordinaria] media, haec circumspectari necesse est. Si nemo se offerat, operam suam commodaturus Deo, interponensque Legem, minatur Deus effusurum se indignationem suam (Ex. 22. 30, 31.). Quodsi aliquis hoc etiam e Populo surgere debet; cuinam praeter Te, tot sunt occasiones, tot stimuli? Annon ergo TIBI, consultantem Dominum (quem mitteret) audienti, cum Jesaia dicendum est: *Ecce ego, me mitte* (Jes. 6, 8.).

III. *Vicinis quoque Gentibus subveniendi, ut ne desit Voluntas,* requirit; primum Boni natura, tota sui communicativa. Odor bonus non est, qui se non diffundit, neque lux clara, quae non omnia in circuitu reddit lucida. Hinc nullus Heroum fuit, qui virtutem suam domi contineret, non quam latissime explicaret. Accedit mandatum, toties in lege iteratum, tot etiam figurate modis expressum, ne quis hominum sibi soli esse bene cupiat: usque adeo, ut Asinum quoque proximum, aut Bovem, errantem aut onere jacentem, siccis oculis transiri prohibeat reduci et erigi, omnino jubeat

(Deut. 22. 4. et Exod. 23. 4. 5.). Quidni ergo ubi tot proximorum Populorum non asinos aut boves, sed ipsos homines, de Christi grege oves, aut errare dispersas, aut gemere oppressas, conspicamur? Et quis non Hercules ad Apros Calydonios, Leones Nemaeos, Hydras Lernaeas, Aves Stymphalides etc. bestias scil. Hominibus infestas, regionesque vastantes, extra territoria sua procurrit, beneficiis humanum genus, quam late posset affecturus? Quia revera nec domi tutis esse licet, qui vicinorum mala securi spectant, nec illa sublatum eunt. Hinc David stabilitis domi rebus, arma vicinis hostibus intulit, demumque illis oppressis sibi et populo Dei veram pacem, quietem, securitatem peperit.

IV. *An vero ad Europae usque limites extendenda promovendae Pacis, et quicquid optari potest, desideria?* Maxime: quia tota Christianitas, unus populus sumus, una navi vehimur. Securitas vera et plena non erit, nisi omnibus ab omnibus fuerit. Ideo enim hucusque Populus Christianus vere unus Populus non fuit, quia animorum consensio omniumque idem velle ac nolle non fuit: mutuis dissensionibus et hinc odiis, et hinc oppressionibus dilacerata fuerunt omnia. At nunc fata aliud moliri videntur: commoliatur ergo cuicui quidquam occasionum eadem offerunt fata.

V. *Ut autem Turcis quoque per nos bene* sit, si potest optandum ideo est: primum quia vicinissimos loco naturaliter, non incongrue proximos etiam interpretabimur moraliter. Et ut ab illis beneficio affectis diligamur: adeoque illis redhostimenti loco nos rursus humanitate afficiendi, h. e. patriam libertati reddendi (si forte obtineri queat) occasio sit.

VI. *Mundum denique Universum si qua datur, demereri optare, atque conari, heroicum erit facinus,* excelsaeque Virtutis debitum opus. Tota quippe Terra una Domus sumus, una progenies, ex uno sanguine diffusa, communis igitur sanguinis vinculo colligata; ut omnibus communis Patriae incolis bene sit optare sacramento obligati. — Praesertim quum Oraculis divinis proditum esse, aliquando futurum id, non ignoramus: et tempora ea non longe abesse, haud obscuris indiciis deprehendamus. *Tollite oculos,* inquit Christus, *et spectate regiones, quam albescant ad messem. Qui autem metit mercedem accipit, et congregat fructum in vitam aeternam. Alius autem est qui seminat, alius qui metit. Ego Vos mitto ad metendum, in quo non laborastis etc.* (Joh. 4, v. 35 etc.). Nempe sicut Apostoli ex Prophetarum semente fecerunt messem; ita ex Apostolorum et qui illis hucusque successerunt, semente, messis agenda restat illis, qui ad ultimam Gentium conversionem adhibere debent manum et falcem (Math. 20. 6, 7. Rom. 11. 25. Apoc. 14. 15, 16.) ut ultimis temporibus corruant omnes Gentes ad montem Jehovae, elevatum supra verticem omnium montium, clamantes, Agite ambulemus in luce Jehovae (Jes. 2. 2. et 60. 3. etc.). Beati quibus datae fuerint hae faces praeferendae Gentibus; et hae falces adhibendae congregandis in horreum Dei populis. Dei hoc erit opus! et Heroum, qui Deo suam commendabunt operam.

Ad haec autem tanta *adsuntne nobis, qui nos in nomine Dei Zebaoth cohortamur, media? et an sufficientia?* Confidimus non abesse.

I. Exaltationis Domus (admittendae non alio fine quam exaltandi et dilatandi Regni Christi gratia) media in oculis et manu sunt; spe illa demum colligi, nihil opus. Modo adsit Saulem patientia superandi, et sic tempus et modum divinitus destinata expectandi, propositum (Videatur 1. Sam. 26. 10.).

II. *Patriam a Leone, Urso, Goliatho liberandi, non deerunt Tibi dilecte David media,* si ea, iisque utendi modum intelligas. Nam Leonis, regali quodam iure animalia Terrae sibi ad escam deposcentis, potentia nota est Tibi: cui Tuus Pater, Te adstite, aliquoties e faucibus praedam eripuit. Si redeat et gregem vastare pergat, robur Patris Tui in Te et Fratre est: modo Vos Davides Davidis exemplo non cedere, sed contra audentius ire, animum inducite. Scitis autem quid ille fecerit. (1. Sam 17. 35.)

At Lupus et turpes instant morientibus Ursi,
Et quaecumque minor nobilitate fera est

(ut Poëta canit) sunt minores majoris Apocalypticae Bestiae catuli, gregi Vestro constanter infesti, quos non ignoras, nec modos et vias resistendi iis: quorum dentes conterendi, et molares confringendi, dabit robur Jehova (Ps. 58. 7.). Goliath vero est gigantea illa Societas, in deos Terrae insurgere audax, montesque montibus cumulans, ut invitis Diis Caelos scandat, thronosque super populorum Reges occupet. Ad quos dejiciendos Te dilecte David Deus Deorum vocat; et quia vocat, baculo, funda et lapidibus armabit,*) ne dubita. Ubi si quid mysterii est, coram explicari poterit.

III. *Vicinis Gentibus opem feres, si Vindicibus eorum, quos excitavit Deus, feres.* Clamant enim ad Dominum a facie tribulantis, et mittet eis Salvatorem, qui liberet eos (Jes. 19. 19.). Ad quod divinum opus fraterno foedere et armis unanimiter concurrere tam heroicum erit opus, atque fuit quando Joab cum Abisai divisa acie contra hostes pugnaturus diceret: *Si praevaluerint adversum me Syri, eris auxilio mihi; si adversum Te Ammonitae, ego Tibi. Esto Vir fortis, et pugnemus pro Populo nostro, et Civitatibus Dei nostri. Dominus autem faciat, quod bonum videtur in conspectu suo* (2. Sam. 10. 12.).

IV. *Europae feres opem, si extendentibus foedera, et postulantibus conspirationem in Antichristum, non relucteris:* consilium enim hoc a Domino Coeli et Terrae erit, *qui dabit* (et jam inspirat) *in corda Regum, ut consentiant, Regna sua non diutius relinquenda Bestiae, quam donec consumantur Verba Dei; Meretricem autem prosequantur odio, et reddant desertam ac nudam, carnemque ejus edant, et ipsam igne exurant* (Apoc. 12. 17. 16.) *Pugnavit enim Bestia cum Agno; sed vincet Agnus, et qui cum illo*

*) Na okraji připsáno: »Propriumque suum gladium in manum dabit«.

sunt, vocati, et Electi, et Fideles (v. 14.). Inter quos reperiri, et sic de triumpho Agni participare, an non in manu Tua est? si ut Vocatus es, et vocandus; et Electus, ac eligendus; ita quoque Fidelis esse, [et reperiri], allabores?

V. *De modo Turcicae Genti lumen Scientiarum, et Fidei communicandi, malo coram:* ut agnoscas, media non defore, adeoque jam non deesse, de illa quoque Gente praeclare merendi, eaque ratione gloriose ampliandi Regnum Christi.

VI. Mundo gratificabimur edita *de Emendatione Rerum humanarum Consultatione Catholica*, dedicata Orbis totius Gentibus, transfusaque in linguas Gentium praecipuas celeriter, ut fulguris instar prorumpens, meliorum spe, et mox luce ipsa ultima, pleniore ac unquam, impleantur omnium Animi. Cujus Operis vestibulum vidisti, atque si Te Lucis hujus Phosphorum dare voles, reliqua in nomine Dei pertexi (hactenus enim potiori parte nihil dum praeter congestam, sed indigestam, molem est) et ad editionem adornari poterunt. Praesertim si Collegium Lucis, sive Secta Heroica, fundata fuerit, ut tantum Opus non unius arbitrio agi videatur; sed communi sapientum, in salutem Orbis conspirantium, consilio et auxilio.

Haec autem omnia TIBI ante Omnes exhibentur, ut Tu huic Seculorum partui obstetricanti Divinae manui Tuam adjungas (adjungi enim aliquas visibiles necesse est) primus. Pavescisne ad haec tanta?

Si pavescis, abis ab indole heroum: quorum natura est imitari solem, qui tamquam sponsus prodiens e thalamo, laetatur ut gigas, decursurus viam, ab extremitate Coelorum ad extremitates ejus (Ps. 19. 6, 7.). Totusque Coelorum exercitus, Sidera semper in motu sunt; a quo quia Mundi conservatio pendet, non fatigantur: corpora vicissim quae tantum quiescunt, ut Lutum et Lapides, quanto immobiliora, tanto ignobiliora sunt. Hinc Samson David, Hercules, Alexander, Caesar, Constantinus, Carolus M. aliique gloriosi Populorum liberatores, monstrorumque domitores, tota Vita in labore fuerunt, quanto majore, tanto gloriosiore. Hinc illud Achilleum: *Laborum portio mea sit major.* Atque si forte Labor terret, invitent ac incitent praemia; memorabiliora hic (nisi omnia fallunt) quam ulla unquam a rerum exordio fuerunt.

Nec tamen adeo terrere debet quicquid hic subeundum est laboris; quia non tantum erit, atque videri possit. Habebunt enim Heroes nostri, et Tu cum illis, cooperantem ipsam Fatorum vim: imo Fata ipsa opus suum agent, cooperante (quia sic Deo placet) humana industria. Non autem difficile esse potest decutere de Arbore fructum, quem a Sole satis excoctum tempus ipsum urget, et decidere cogit. Nec magno nimis robore ad Bestiam per se languentem et moribundam, penitus inficiendam, opus est: qualem Apocalypticam illam, antehac saevientem, intueri fides cogit. Et quia ad Terram, irae Dei falce demetiendam ipse Deus de Coelo Angelum cum falce mittit (Apoc. 14. 15,) adeoque jam emissum credimus: quid

tanti est adjungere falculas nostras, visibiles illas quas adjungi quoque vult Deus? Quid enim magni laboris fuit, Gedeonem cum trecentis suis accendisse faces, confregisse Hydrias, clanxisse Buccinis, clamasseque *Gladius Jehovae et Gedeonis?* cum hostes virtute Dei conterendos, propriisque gladiis conficiendos, scirent, fideque tenerent! Quid adeo difficile fuit Davidi pugnare cum Bestiis et Goliathe, insidiatoresque suos fugitare, et proeliari cum Philistaeis, aliisque hostibus; et invadere robustissimos, inexpugnabili munitioni suae confidentes, Jebusitas? cum sciebat Deum esse a parte sua, et eorum qui sustentabant vitam ejus? (Psalm 54. 6.) Quid tantae molestiae Salomoni ab exstruendis tam gloriosis Operibus, Templo praesertim, cui simile non fuit? cum et Pater materiarum strues apparasset; et traderet Operis totius Ideam, a Domino sibi submissam? (1 Chron. 28. 19.) et haberet pro se vota Ecclesiae suae totius, et excitaret cooperatores Deus Chiramum, Tyri Regem, aliosque Gentium Reges, Salomoni dona mittentes, ejusque amicitiam ambientes? Delitiae fuerunt, non molestiae. Annon autem similia hic? Annon Pater David congessit Operi divino apparatum? Annon a Nathanibus traduntur futurorum Operum exemplaria et ideae? Annon pro Te, si vindicem Te afflictae Ecclesiae dare voles, tot afflictorum nocte dieque sub Christiana servitute gementium, ad Deum ascendunt suspiria? Annon Deus ad Te Reges Chiramos, Reginas Sabae, aliosque aliunde mittit, qui Te ament et animent? Viriliter igitur age et confortare in Domino et robore virtutis ejus. Non ut agas aliquid temere (Providentiae nempe fiducia non excludit humanam prudentiam, sed includit: quia virtus Dei, cui resisti nequit subordinat sibi humana media, et providentia Dei, disponens ad fines media, humanam prudentiam): sed ut ne temere excutias divina monita, instinctus, occasiones. Turpe fuerit Pharaonas audire suos Magos, Achabosque suam Baalitarum turbam, tyrannica et perniciosa suadentes: et non audire Josaphatas Micheam, unum licet, Dei tamen Prophetam. Nempe jungendo amicitiam cum impiis et qui oderunt Jehovam (2. Chron. 19. 2.).*) Quod peccatum condonat quidem Deus pio Josaphati (ib. v. 3.) sed filius ejus luit (2. Reg. 9. 27.). Tu ergo separa Te ab impiis, et amicitia Te junge illis, qui agunt, et agent Opus Dei, quicunque zelosi Jehu, idolorum eversoris. Quos an Tibi submittat Deus, et unde, et quomodo juvari Opus Zeli Dei possit, aut velit, aut postulet, attende: quia inter primarias Prudentiae partes est, attendere scire occasionibus, summa autem Sapientia, Fabricare etiam scire occasiones.

Ecce autem Tibi gloriosam occasionem, Nuptialem solemnitatem! cujus specioso praetextu et Regum, Populorumque Divino foedere jungendorum Legati confluere, aut etiam convocari, possunt; inirique sancta pro gloria Dei foedera: et exciri fundando lucis collegio idonei sapientes viri, quos nominavi nuper, et describere potero pluribus, si placebit institutum.

---

*) Počátek vlastního rukopisu Komenského.

255

Quaeri posset: Annon intempestiva haec, dum Te, dilecte David, de stabiliendo domi statu, oeconomico praesertim, curae distinent? Respondeo: 1. Fata haec sic in unum cumulum ponunt. 2. Uxorem ducere plebejum est, et cuivis, quovis tempore, expositum: Heroica meditari solorum, quos superior afflavit vis; patrare autem tum solum, quum eadem suprema omnia disponens vis rerum ansas offert. 3. Samsoni res praeclaras auspicandi occasionem attulerunt Nuptiae; quibus ille relictis, ivit ad Populi Dei vindicias ordiendum. (Dein vero sui dissimilis factus et se muliebribus implicans amoribus et robur, et honorem, et vitam amisit: sicut et Salomon, ipseque Hercules, de quo scriptum fuit, *quem Mundi magnitudo vincere non potuit, libido compressit*). 4. Fronte capillata est occasio, a tergo calva: prehendenda ergo est qua potest, non qua non potest. Si nunc haec praesens (confluxus tam solemnis, tot et tantorum) affluere permittatur, quando operabitur similis? 5. Salomes connubia Christi aeterni Sponsi cum Gentibus Orbis nuptias celebrandi occasionem dederunt Nathani aut Ethani (alter enim horum epithalamii illius, Psalmo 45, author fuisse creditur): sine igitur exserat nunc quoque per aliquem Nathanem, aut Ethanem, Spiritus Prophetarum vim suam. 6. Tandem omni competentia sunt duo illa: Gaudere sponsum de sponsa sua (Jes. 62. 5.) et anniti utrumque, ut gaudeat quoque de se, et sponsa sua Ecclesia, Sponsus Christus; promovendo ea, quae ad Nuptias Agni, mox post Meretricis (quae se Sponsam Christi mentiebatur) toto Orbe celebrandas (Apoc. 19. 2. 7.) spectant. Non intermisit Salomo propter Opus Templi nuptias cum filia Pharaonis, neque propter has illud: jungi itaque hic etiam poterit utrumque, ut humanum Opus ornetur divino, et humana gaudia temperentur divinis.

Ergo Tu Domine, quae jungit Deus non disjunge, occasionibus ad utrumque (imo ad seria illa superius posita) servientibus utere: Gere animum in Vitreo illo corpore adamantinum, et quo fata vocant ire aude. Mornaeus Jacobum, Angliae Regem ad Romam destruendam vocabat, sed voce irrita: quia nec fata vocabant, nec animus illius ad alia quam *Literas,* et vitam mollem factus fuit. In Te videmus alia: qui si Tibi symbolum, Heroum more, nondum elegisti, eligas suadeo, nec differas. Sed quale? Non ex consilio carnis, aut humanae phantasiae titillatione; sed quod Te organon esse in manu Dei, et ad illius faciendum opus vocari, et aptari moneat. Ecquod igitur illud? Aliquid e sanctis Heroibus. Abrahami fuit, *Deus providebit* (Gen. 22), Jacobi, *Jehova mihi Deus* (28, 21), Mosis, *State et videte magnalia Dei* (Ex od. 14, 23), Ezechiae, *Pax et stabilitas diebus meis* (2. Reg. 20, 19. NB. Tu intelliges, *reddatur Ecclesiae*), Judae Machabei, *Auxilia Dei* (1. Mach. 8, 23). Sed pulchrum est et acutum Davidicum illud: *Ecce venio* (Psalm. 40, 8). Item, *facere Voluntatem Tuam delector* (v. 9) Aut, *In Deo faciemus virtutem* (Psalm 60, 14). Et ituri contra Goliathum: *Venio in nomine Jehovae* (1. Sam. 17, 45).

Si ad nomen alludere placeat S. R. De F., possit usurpari, *Successus Rerum disponunt Fata.* Si denique ex praenomine (quod Germanicum est,

Sieg enim Victoriam et Mund Os significat) quidni, *Victoria Oris Dei?* Gladio enim Oris Christi conficiendae sunt (et quisdem brevi) ultimae hostium reliquiae (Apoc. 19, 15).

Concludo, et duplici voto, Silentii et Successus boni, obsigno. Successus enim consiliorum bona parte a prudenti occultatione, ne ante diem effluant, pendent. Deo pateant consilia Tua, totum cor Tuum, indesinenter; ut Davidis, ut Caroli quinti; de quo scriptum memini, *Plus conversatum fuisse Deo, quam hominibus.* Si vere, non mirum miros habuisse successus; excepto, cum se adversus Deum abduci erat passus. De Davide autem constat: cujus Psalmos si nocturna diurnaque versabis manu, invenies animae Tuae*) . . . ducem, in omnibus ad quae Te convertes lucem.

Ego Deum Orabo, ut Tibi det ardentem diebus Tuis Deo serviendi Animum; et pares addat animo vires; et proportionata viribus media; et mediis occasiones bonas; et occasionibus sequendis, consiliisque sanctis exsequendis, Tempus sufficiens; omniaque tandem Tua, et Te, coronet benedictione, hic et in aeternum! Amen.

Sermo secretior secundus.

Pientissime David, unica vox heri ex ore Tuo audita (similis illi Davidicae Psalmo 108, v. 1) confidentem me facit sermonem iterandi, et intermissum quiddam, aut forte non satis clare expressum, apertius in nomine Dei edisserendi, Nempe:

I. *Subvertendae Babylonis vias veras, potentes, et in Deo potentes, vere Tibi ostendi.*

II. *Tuum esse, organon Te dare Deo.*

III. *Et quomodo id facile possis.*

Babylon, Hebraea vox, *confusionem* significat, qualiscunque illa fuerit, quandocunque, et ubicunque deprehensa. Deprehenditur autem ubique in rebus humanis; postquam Babylone dispersi, Babylonem quisque suam secum asportavit, sed auctam in infinitum infinitis oberrationibus omnium hominum, donec restitutionis Tempora veniant in Regno Christi explicato sub toto Coelo, promissa divinitus, *Speciatim Babylon trina* est et una. Trina secundum trinum Ordinem Hominum, *Literatorum* in Scholis, *Religiosorum* in Ecclesia et *Potentum* in Politia; sive alibi, sive apud nos. *Hactenus enim a Confusionibus liberatum plene non est nostrum cum Rebus, cum Deo, et nobiscum ipsis, commercium; quia Philosophia imperfecta, Religio obscurata, Politia violenta. Maxime a Babylone illa, quam Scriptura MAGNAM appellat (Apoc. 16, 19 et 17, 5), Antichristi scil. Regno: ubi confusa et permixta sunt omnia (Sapientia divina humanae, Religio Christiana paganae, Potentia spiritualis seculari) usque adeo, ut status ille monstrosissimae Bestiae, habenti capita Septem, et cornua 10, et linguam blasphemam* **) *[divinitus] com-*

*) Na okraji nečitelná poznámka.

**) V rukopise zkrácenina *ze*, jejížto smysl se mi nepodařilo vystihnouti.

paretur. A qua tametsi liberare suos passim Gentium coepit Christus, liberatio tamen plena servatur in diem Subversionis ejus, ad quam concursuros Reges Terrae praedictum est (Apoc. 17, 16, 17).

Cum ergo Tibi quoque, Celsissime Domine, inter Dominatores Terrae locum dedit, et dare permittit, Coeli Dominus, *Vestrum quoque fore ut concurratis ad proelium Agni contra Bestiam per Te intelligis.* Sed mihi nunc ostendendum est aliud: nempe ad subvertendum Babylonem, tum illam magnam, tum nostras minutas, Deum ostendere vias, veras, patentes, et potentes, *VOBIS*) PRAE CAETERIS.* Quae ergo illa?

1. *Lumen Mentium, depuratius et universalius, atque adhuc Scholae, Politiae, Ecclesia ipsa, habuerunt. Lumen scil. Pansophicum,* per Res omnes et Mentes omnes, et Linguas omnes, sese diffundere, eoque tenebras undique pellere (Babylonis enim primariae latebrae, et munitiones, tenebrae sunt) natum aptum.

2. *Lychni, Lucis hujus receptacula, et fomenta, Libri Universales, Lumen Universale per omnia diffundere idonei.*

3 *Candelabra, lampades has bene accensas, excipere avida;* Scholas Gentium, lucem hanc, et lampades has, nescio quo desiderio expectantium, non tantum in plerisque Europae Regnis, sed etiam alibi.

4. *Phosphoros quoque, seu Luciferos,* excitat ipsa fatorum vis; Viros nempe aliquot, imo multos jam, hanc lucem cum lampadibus suis ad Gentes ferre, ac propagare avidos, et se ultro offerentes; ut non agnoscere cooperantem Dei manum stuporis fuerit.

5. *Quorum ope* (nominabo autem qui sint, quos jam novi et qui se offerunt) *inchoari jam possit optatum nobis pridem Collegium Lucis; aut ut alii delinearunt, Secta Heroica, Mundi reformatrix et beatrix.* Quae res quam sit in potentia propinqua, et in actum deduci facilis, *describere non intermittam, si TIBI Heroi non deesse huc animos et confidentiam intellexero.***) Cupio enim TE in omnibus etiam specialibus esse Pansophum, universaliter sapientem, universa scil. quae ad rem quamque spectarint ita perspectare, et systematice colligere, et collocare, atque colligare eoque ad vitam et motum adaptare gnarum, ut quicquid ita suscipitur non procedere non possit. *Si rei hujus, de qua loquor possibilitatem et facilitatem (ubi ratione suscipiatur) cognoscere fuerit volupe, sisti poterit in luce,* lucida descriptione.

Atque ita *Via erit patentissima ad Tenebras Scholis et Ecclesia (ope Dei) emovendum.* Politicas autem tenebras, tyrannidem et oppressiones, pellendi medium est *Gladius virtute Dei armatus;* quem accingere parat Altissimus, excitatque jam alios in idem Opus concurrentes et concursuros; ut praeter Consensum verum et plenum *nihil videatur desiderari.* Hunc

*) Na okraji opraveno: TIBI.

**) Na okraji připsáno »Pamatujž«.

igitur quaerendum, ineundum, promovendum esse, ut procedat Opus Dei contra Babylonem, ratio ipsa dictat, vox autem Dei clamat (Jer. 50, 14, 26, 29 et 51, 27 et alibi).

TUUM autem esse, Illustris Heros, non exspectatis aliis amplecti oblata media, et dare Te Deo, ut sis Josua ille circumductans Exercitus Jehovae Dei circa anathemati datam Hiericho; *haec Tibi sint argumenta.*

1. Tibi Universalis illa sapientiae Lux (in lucem promovenda et saluti Gentium adaptanda) prae caeteris offertur tam serio, atque Christoph. Columbus suam de Novo Orbe inveniendo opem frustra prius Regi Lusitaniae, et mox Angliae, oblatam tandem Regi Castiliae obtulit, illiusque Ope, illius Novi venationem feliciter absolvit. Ita inquam Novae Lucis, Orbi toti suffecturae venatio (quae ab Anglis et Suecis propter impedimenta tum oborta, promotionem non invenit). En Tibi offertur, et quidem fatis ita disponentibus; quod ut credam me multa agunt.

2. *Deinde annon Deus oraculo Te ostendit?* Non ignoras: quae ego Conscientiae Tuae committo.

3. *Tandem Vox Populi, annon Vox Dei?* Erga quem autem tot oculi, et tot desideria, non unius tantum hujus Gentis plerorumque, sed et per alios populos obversi? Paulus per nocturnam tantum visionem, quae somnianti accidit, a Viro Macedonico se invitari audiens, mox a Deo se isthuc mitti interpretatus est. (Actor. 16, 10, 11.) Et Tu non interpretaberis tot Gentium Tui desideria, non somnianti sed vigilanti obvenientia, ut divinae vocationis vocem?

Quid ergo faciendum, et Quomodo? dicam, quod mihi *Rationem, Conscientiam, Deumque consulenti in Mentem venit.**)

Primo *Dextram Orientalibus porrigendo*, utpote quos Domino volente venire jam non ignorabitis.

Secundo 4. *Non haec celando septentrionales et occidentales;* ut si quid similes agant (agunt autem), fidentius agant, et ad mentem Dei, habentes cum cooperantibus consilium unum (Apoc. 17, 12, 17).

Tertio 5. Et quidem omnia ista imitatione Alexandri M. Orbem [celeriter] subigentis, Nobis autem magna Babylon, cum toto suo Orbe una die (imo hora) subigenda est, ut οὐδὲν ἀναβαλλόμενον *Nihil cunctando.* Ferrum enim dum rubet cudendum est. Fervent omnes et in opere sunt, omnia illa quae dixi: ut moram adhibere sit ferventi operi frigus. Sed horrenda est maledictionum remissis in opere Domini denuntians Vox (Jer. 48, 20). Quae

---

*) Pod čarou přetrženo: *Primo Scholae Pansophicae* in Tua gente et in Tua ditione, feliciter erigendae invigilabis, *idque aperte.*

Secundo Collegio Lucis seu Sectae Heroicae Fundandae seriam adhibebis operam; *sed occulte* a Mundo, magnas ob causas (V. Sect. Her. 41).

Tibi si conscientia, et inhabitante illam Deo dictante, Opus esse Dei credis, quod ante Te vides *Babylonis vastandae, undique fervens opus*, *quid* Tibi quoque faciendum sit, dictitabit. Ad illam igitur Te, et Celsissimum Fratrem (quos Deus unum cor faciat in opere suo) adlego.*)

Ze spisku patrno, že mužové Potočtí s Komenským souhlasili a že i kníže Zikmund vyslovil se o věci příznivě. Bohužel nemáme zpráv o poradách v té věci při příležitosti sňatku knížete. Spojitost náboženských a ostatních snah Komenského dochází tu nejpatrnějšího výrazu.

Spisek, k němuž se Komenský odvolává, měl titul: »*Secta Heroica Beatrix Reformatrix Eademque Jesuitiperda.* Autor Eugenes Philantropos. Anno 1619.«

(Kollac. vydavatel.)

---

*) Na konci několik českých slov, z nichž se mi podařilo přečísti jen: . . . . . *a mocí Boží Babilon . . . niká . . .*

6.

Gentis Felicitas

Speculo

exhibita iis, qui num felices sint,

et

quomodo fieri possint, cognoscere velint.

Ad Serenissimum Transylvaniae Principem,

Georgium Racoci.

Souvislost spisu tohoto s předcházejícím je zřejmá. Onen staví Zikmunda Rákóczi v čelo odvetné výpravy od Boha určené proti Římu a Rakousku, tento určuje k tomu bratra staršího. Některé nové podrobnosti o tom obsaženy jsou již v I. díle Korrespondence. Spis poslán v rukopise i do Anglie a zajisté i knížeti Sedmihradskému, jemuž byl věnován. Nesnadno však vysvětliti, proč tištěn r. 1659, od koho a na čí rozkaz vytištění provedeno. Zajisté souvisí to s tehdejším postavením knížete, jenž při posledních svých bojích skutečně se osvědčil hrdinou, že však nám čas vydání spisu blíže není znám, nechceme se tu pouštěti v neodůvodněné domněnky.

Gens, seu *Natio*, est hominum eadem stirpe prognatorum, eodem Mundi loco (veluti communi domo, quam Patriam vocant) habitantium, eodem Linguae idiomate utentium, eoque iisdem communis amoris, concordiae, et pro publico bono studii, vinculis colligatorum, multitudo. **Gens quid.**

2. Multae sunt et variae sub coelo Gentes, omnes tamen hoc divinitus notatae charactere: Quod quemadmodum Homines singuli, ita Nationes singulae seipsas amant, et sibi bene esse volunt, ad felicitatis statum mutuis sese concitantes aemulationibus. **Genti cuique proprium, sibi bene velle.**

3. Degenerem esse ab indole humana oportet, si quae Gens eo usque sui curam abjicit, ut neque infelicitatem suam nosse, neque aliena felicitate in aemulationem commoveri, velit aut possit. **Nisi quae sit degener.**

4. Felix contra, quae quid humanae naturae sublimitas requirat, attendens, ad splendoris ejus fastigium sese elevare laborat.

5. Videamus igitur nos quoque, *quid illud sit quod Gentem aliquam ita facit splendidam, ut jure merito felix et beata praedicari possit.* **Quid gentem faciat felicem, unde discendum.**

6. Conquiremus autem e divinis Scripturis, et Sapientum dictis, ipsoque communi sensu, omnes Felicitatis species: eo fine, ut quantum Nos de iisdem participemus, quantumque deficiamus, facilius cognito, de hiatibus explendis salubrius cogitare queamus.

7. Generatim eas recensendo, felicem Nationem praedicamus illam, quae *I. Numerose progenerata: II. Terra bona ad inhabitandum donata; III. Alienigenis inpermista; IV. Vicinis bonis, et se non infestantibus, cincta.* V. Aut si ferociunt, insultus eorum compescere, sibique pacem procurare gnara. VI. Domi autem in pace et concordia sese conservans. VII. Et istuc servientibus statutis et legibus bonis, pulchre instructa. VIII. Et legum custode, Magistratu bono et sapiente, bene munita. IX. Eoque non alienigena, sed ex eadem stirpe prognato, et sanguinis vinculo suis juncto. X. Qui suos non servitutis jugo premat, sed in libertate conservet. XI. Et in qua Gente quisque, quod suum est agit alacriter et vivide, a nemine praepeditus. XII. Resque Oeconomica et Artificia vigent inter omnes. XIII. Unde venit rerum abundantia **Felicitatis gentium partes seu gradus 18.**

opesque et divitiae, ut quisque honeste rem faciens panem suum edat, aliis ne praeripiat. XIV. Et publica rerum securitas. XV. Cui si accedit bona Juventutis educatio, et humanitatis cultura, efflorescit sapientiae quoque laude. XVI. Cultusque divinus purus et fervidus, devocans Coelo omnem divinam benedictionem. XVII. Et cui Deus superaddat extraordinaria quoque praesentiae suae, favorisque sui, signa. XVIII. Ob quae omnia Gens aliqua admirationi sit Gentibus aliis. Inspiciamus vero haec particulatim.

I Populi amplitudo.

8. I. Primum Felicitatis elogium ex ipsius Dei ore habemus: qui Abrahamo fideli suo, quem amicum suum vocavit, multas promittens benedictiones hanc primo posuit loco, *Faciam te in Gentem magnam.* (Gen. 12. 2.) *Faciam semen tuum sicut pulverem Terrae,* (c. 13. 16.) *Numera stellas si potes: sic erit semen tuum* (c. 15. 5.).

II. Terrae bona.

9. Proximum benedictionis gradum posuit Deus in donanda Populo huic *Terra bona, fluente lacte et melle.* Quod toties illis promittens, toties laudibus extollens, toties ingratitudinem beneficii hujus exprobrans (pleni sunt Mosis et Prophetarum Libri) quanti velit aestimari hoc beneficii genus, satis ostendit.

III. Plenitudo sui.

10. *Inhabitationem vero Terrae ab indigenis solis, citra extraneorum misturam,* esse felicitatis partem, inde colligitur: quod Deus populo suo Terram illam bonam tradens, non tolerare alios suasit, commiscere se illis prohibuit: uti saepe legimus.

IV. A vicinis quies.

11. *Vicinis populis uti amicis, non hostibus, donum esse Dei, et felicitatis partem,* ex eo liquet, quod populo Israël promisit Deus, si in mandatis suis ambulaverint, *cohibiturum se hostes undique, et effecturum ut populus suus habitare posset absque pavore in Terra sua* (Lev. 26. 5.).

V. Armorum dexteritas.

12. Quod si irruant, turbaturi quietem Populi sui, promisit suis robur, et successum armorum: *ut persequantur quinque de nostris centum alienos, et centum de nobis decem milia eorum.* (Lev. 26. 6.) Sed et Gentiles, ignaram Dei turbam, in armorum felici successu Reipubl. felicitatem locare solitos, ex omnium Gentium historiis patet.

VI. Concordia intensita.

13. *Concordiam* domesticam esse felicitatis partem, quis dubitet? quum *ea res parvae crescant, discordia maximae etiam dilabantur?* Hinc, cui populo optime volumus, huic pacem et quietem optamus, ut Psal. 122. 6, 7.

VII. Leges bonae.

14. Concordiae autem vincula quum sint *Leges bonae,* omnes et omnia in aequilibrio continentes, injurias ab innocentibus prohibentes, injurias vero inferentibus poenas irrogantes: plane *Salus Reipubl. in legibus est.*

VIII. Magistratus bonus.

15. Sed quia leges quantumvis bonae, sine interprete mutae, sine exsequutore mortuae, sunt: Felicitatem Genti suae illi demum veram praestant, *qui cum potestate praesunt; si sapientes, si pii, si clementes in bonos, severique in malos, fuerint.*

16. *Regem indigenam*, *illis super quos regnum exercet consanguineum*, esse felicitatis in aliqua Gente partem, exinde patet, quod Deus dilecto illi Populo suo Israël, cui optime voluit, hoc consilii dabat, ne unquam alterius Gentis hominem sibi regem faceret, qui non esset frater suus. (Deut. 17, 15.) Inter promissiones autem et benedictiones posuit, si obsequentes sibi fuerint, fore *ut illis nemo extraneus dominetur* (Deuter. 15. 6.) **IX. Summus magistratus indigena.**

17. Et *Libertas publica*, *omnium Ordinum*, quidni Felicitatis pars sit? *Bonum certe quanto communius, tanto melius.* Melior Sol qui de die lucet omnibus, quam Candela lucens uni homini, aut uni domino, etc. **X. Libertas publica.**

18. Sicut et *Alacritas corporis et animi*, Genti alicui velut innata, publicus Felicitatis thesaurus haberi debet merito. Nam si *egestatem operatur manus remissa*, *manus autem sedulorum ditat* (Prov. 10. 4.) *Vult et non vult piger*, *anima vero operantium impinguabitur*, (c. 13. 4.): certe ubi publica est, et toti Genti communis, alacritas, publici etiam boni successus, et laetitia, abesse non possunt. **XI. Populi ad omnia vigor et alacritas.**

19. Auget Felicitatem publicam, ubi *bonae Artes* regnant, tam Mechanicae quam Liberales. Fit enim ut mutua industria suique aemulatione undique pellatur ignavia: bono hominum ad omnia utilium proventu: non toleratis ociosis, mendicis, et aliis inutilibus terrae ponderibus; tanquam membris in Corpore vivo mortuis, aut putridis. **XII. Artes omnigenae.**

20. Unde provenit *rerum abundantia*: quam esse Felicitatis partem innuit Scriptura, cum Israëlitici Regni florentissimum sub Salomone laudibus extollens statum, superasse omnes Reges et Regna dicit, divitiis et sapientia, offerentibus illi Regibus et populis munera, vasa argentea et aurea, et vestes, et Arma bellica, et Aromata, et Equos, et Mulos: nec fuisse aestimatum Argentum in diebus Salomonis, quia ejus tanta esset abundantia in Hierusalem, quanta lapidum; et Cedrorum multitudinem quasi Sycomororum, etc. etc. (1. Reg. 10. a vers. 21. etc.) **XIII. Rerum abundantia.**

21. *Publica* vero *securitas* quam splendida sit in Felicitatis thesauro gemma, ostendit Spiritus Sanctus Salomonica dilaudans tempora: ubi *habitabat Juda et Jsraël absque timore ullo*, *unus quisque sub Vite sua*, *et sub Ficu sua, cunctis diebus Salomonis.* (1. Reg. 4. 25.) **XIV. Publica omnium securitas.**

22. Felicitatem quoque gentis in *Juventutis bona Educatione* consistere patet: quia Moses, David, Salomon, aliique pii et sapientes populorum Rectores inter summas regiminis sui curas id esse voluerunt, ut Educationi attenderent, eamque promoverent. Quia *ut se dant prima*, *sic omnia:* qualiter quis formatur puer, talis erit factus vir; sapiens aut stultus, pius aut impius, etc. (Prov. 22. 6.) *Multitudo autem sapientium salus Orbis Terrarum* (Sap. 6. 26.) Et sicuti Quercus facta statumen vel aggeris sustentat eum, ita semen sanctum in aliqua Gente sustentat illam, Deo teste (Jes. 6. 13.). Hinc David pueris seipsum dabat Paedagogum, eos informare paratus. (Psal. 34. 11.) Et Salomon se libros suos illis scribere professus **XV. Juventutis bona educatio.**

est. (Prov. 1. 4.) *Felix ergo Gens quae Scholis bonis, et Libris bonis, et circa Juventutis educationem institutis aut consuetudinibus bonis, abundat.*

XVI. Religionis puritas.

23. Quid autem ad Gentis Felicitatem faciat *Religio pura*, ostendit David exclamans: *Beata Gens cujus Jehova est dominus, et Populus quem elegit in haereditatem sibi.* (Psal. 33. 12.) *Huic* enim *Sol et scutum est Jehova, gratiam dans et gloriam: neque cohibet bonum ab ambulantibus in integritate.* Psal. 84. 12)

XVII. Extraordinaria praesentiae Dei signa.

24. *Extraordinarium praesentiae Dei signum* est, si cui Populo exorbitanti, et sibi poenas attrahenti, extraordinariis commonefactionibus Deus tum irae, si pergat; tum gratiae, si desistat, indicia facit. Cujusmodi sunt prodigia Coelo vel Terra edita: et afflatu divino abrepti viri aut faeminae, inusitata, et quae supra hominem sunt, Dei nomine loquentes: aut alias viri extraordinariis dotibus, (sive consilii, sive roboris) pollentes, et consueta mala emendandi occasiones stimulosque offerentes. Beneficium hoc exaggerat Deus, sic populum Israëliticum alloquens: *Ego suscitavi de filiis vestris Prophetas et de juvenibus vestris Nazareos.* (Amos. 2. 11.) Item: *Suscitabat Dominus vindices* (Heroas) *qui vehementer afflictos liberarent, de manu vastantium eos.* (Judic. 11. 16.)

XVIII. Admiratio ab extraneis.

25. Ultimum Felicitatis signum est, si quam Gentem ob omnia illa bona mirentur caeterae, dicentes: *Ecce populus sapiens et intelligens. Gens magna, Natio grandis! quae habet Deum tam propinquantem sibi!* (Deut. 4. 6. 7.) *Beatus es Israël; quis similis tui? popule servate per Dominum, qui scutum est auxilii tui, et gladius gloriae tuae.* (Deut. 33. 26.)

An haec sufficiunt? Aff.

26. Haec octodecim Felicis Gentis criteria, sancti Istraëlitici populi exemplis declarata, possent aliarum quoque majorum et feliciorum Gentium (Chaldeae, Persicae, Graecae, Romanae, etc.) illuminari exemplis: sed quia rem satis per se claram esse spero, nec diffundi expedit: veniamus eo, ut his regulis et exemplis pro speculo usi, nos ipsos, quam felices nostra in Gente simus, aut quantum deficiamus, intueamur.

Defectus tamen interveniunt, ut in Gente Israelitica.

27. Necessario tamen in antecessum illud Poëtae repetendum est. *Nihil omni ex parte beatum.* Nam si nihil: nec igitur Gens ulla. Deficiunt pleraeque plerisque istis jam dictis Felicitatis partibus: si non numero, at gradu. Ipsa Deo prae caeteris dilecta, et prae omnibus beata judicata, Gens Judaica, quantas subinde felicitatis suae passa eclipses? Patebit id, si conferatur status ejus in Aegypto, et in Deserto, et sub Judicibus, et sub diversis Regibus, jam piis et sapientibus, Davide, Salomone, Josaphate, Josia, sub quibus omnia florebant; jam impiis et stolidis, Roboamo, Manasse, Achabo, et Jesabel etc. sub quibus omnia in deterius ruebant, donec et collapsa sunt, ut nihil jam sit reliquiis illius Gentis miserabilius.

Ita alibi hactenus.

28. Quae eadem varietas caeteras quoque Orbis nationes premit, ut jam surgant, jam cadant, jam splendeant, jam tenebrescant, jam felices, jam miserae sint: prout aut Virtutes vitiis, Gnavitas ignaviae, Sapientia

stoliditati etc. praevalent, vel contra: aut Deus Mundi praeses (fortunae enim et temeritati locus non est in Providentiae regno) praemia et poenas inter hominum filios, integrosque Populos, distribuens, hos felicitate beat, illos calamitatibus mactat.

29. *Videant ergo, et sortem suam expendant, Nationes caeterae, si non ignorare bona malave sua e re esse putant. Nobis ad Hungaram Gentem has normas adaptandi occasio est.* Faxit DEUS ut bono usu. **Accommodata haec Felicitatis signa ad Hungaros.**

30. Equidem nihil de ulla sub Sole Gente tam gloriose dici potest, quod ego cumulatissime de Te, dilecta Hungaria, dici non optem, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu S. Sed a votis nostris abesse nos, quiritari necesse habemus. Quod non satis fuerit ostendisse, si remedia quaerimus: *causae indagandae erunt, sine quarum cognitione morborum medicatio temere suscipitur, successuque nullo, aut incerto; saepe etiam majore noxa.* **Quod ab hac Felicitatis idea multum deficiant: ratione omnium 18 graduum.**

31. *Videamus ergo distincte; primum defectus et morbos: deinde causas: tandem Remedia.*

32. Populum esse magnum Gentem Hungaram nemo dixerit, qui eam limitibus unius Regni, nec adeo ampli, aut dense habitati, iucludi observaverit: nec habitare solam, sed bonam Terrae partem, si non majorem, possideri a Germanis, Slavis, Rutenis, Walachis, Turcis. I.

33. Terram esse bonam, felicitateque cum felicissimis Europae tractibus certare, nemo negaverit. Et tamen hic etiam multi reperiuntur esurientes, fames crebra, et lues, et morbi mortesque plerumque immaturae, ut male passim audiat terra haec, tamquam devoratrix habitatorum suorum. (Numer. 13. 33.) II.

34. Non a solo Hunnorum sanguine habitari, multas superesse antiqui incolatus (Gentium Slavicarum) reliquias, multos item irrepsisse aliunde, Germanos, Rutenos, Walachos, adeoque Turcas, in evidenti est. Unde nec lingua una Incolae utuntur, sed ad minimum quina, toto coelo a se invicem distante: ut alius alium non magis intelligat, quam in Turri Babel: nisi communi Latina (quae jam sexta toto genere nova est) interprete, aut si quis duas, tres quatuorve addidicerit: et nullam recte, ut fieri solet. Quae Gentium, Linguarum, Morum confusio, barbariem quandam aut inducit aut redolet, publicamque felicitatem manifeste turbat. III.

35. Quod Vicinos attinet, talibus cingimini undique fere, ut per eos optata quiete frui raro detur, ob perpetuam diffidentiam et metum. Metum intelligo hinc a formidata Germanorum potentia (quod hic non parvi aestimari video): inde a saevis et crebris barbarae et crudelis Turcicae gentis incursionibus, altero jam seculo omnia intuta reddentibus, populum saepe in captivitatem abducentibus, eoque majore in dies vastitate ac ruinis Terram et Gentem hanc implentibus. IV.

V. 36. Cui feroci hosti ad resistendum per se olim sufficere Natio haec visa est, feliciter totam ejus vim sustinens, et impetum repellens, sub Hunniadis: sed Virtus illa bellicosae Gentis enervari se passa, auxilio habuit integro seculo Germanorum potentiam. At non optato affectu: cum et Turcae, cum quibus ambiguo Marte, alternisque victoriis et cladibus toties conflictatum est, profundius in Regni viscera penetrarint, iisque occupatis Nobilitatem eo angustiarum redegerint, ut per extremas tantum Regni oras, montana Germaniae et Poloniae confinia (premendo satis sese, et subditorum reliquias) habitare necesse habeant: Germani autem sive ob nationale odium, sive ob religionis diversitatem, sive alias ob causas, quos tutari debebant magis oppressum ibant; ut non nunquam vim vi opponere coacti, ad paciscendum cum Turcis, et pellendum hos, descendere necesse habuerint.

VI. 37. Concordiam domesticam optare potius habetis, quam de illa gloriari, dilecti Hungari. Nam si ullus sub Sole locus est, ubi livor et invidia regnat, et homines intestinis odiis et dissidiis sese aut conficiunt, aut certe non curant, sed deserunt, hic est. Quasi ad suum tantum privatum commodum quisque, nemo ad bonum publicum, nati essent, ita se plerumque gerunt. Sapientis certe inter Vos Viri vox est, his excepta auribus: *Vix usquam Gentium publici boni minor est, atque apud nos, cura.* Et quid ergo publicum bonum undique labescere mirum?

VII. 38. Leges Vobis publicas non deesse, scio: quales autem sint, non meum fuerit pronunciare. Hoc palam est: Leges ad omnia et omnes (infimam etiam plebem, oppidanam et paganam) sese extendentes desiderari. Hinc plebs omnium ignara bruto tantum obsequio regitur, servilique sub jugo retinetur: nec caeteri satis ad leges vivere, consuetudinibus duntaxat regi, videntur.

VIII. 39. Legum custodes quales sint, Magistratus et Judices, quam Sapientes, et aequi bonique tenaces, non meum fuerit examinare. Audio tamen querelas, publica etiam Nobilitatis judicia ita saepe administrari, ut innocentia haud semper inveniat praesidium, iniquitate passim praevalente. Quod si est, publica Gentis Felicitas non exigua sui parte laborat.

IX. 40. Reges Vestros, e medio fratrum eligi solitos, dudum amisistis: alieni Vobis dominantur. Quae res quantum obscuret Gentis honorem, augeatque plenae libertatum amissionis et ad servilitatem subjugationis metum, video neminem sensatiorum esse qui non videat.

X. 41. Imo et jam in praesenti statu, plerisque parum libero, quid non querelarum est? Violentiae, et aliorum ab aliis oppressiones, passim regnant.

XI. 42. Nova calamitas est (quanquam vetus) quod hic non omnes honestis laboribus exerceantur, plerique (Nobiles et ignobiles, Viri et faeminae, parvi et magni) vitam otiosam et desidem amant et agunt, angariis

et fustibus ad operas adigendi, ut an ulla in gente similis reperiatur ignavia, et ad omnes res bonas torpor, incertum sit.

43. Unde aliud sequitur Gentis dedecus, quod Artes mechanicas rari indigenae discunt; praesertim subtiliores, Metallicam, Vitriariam, Papyraceam, Typographicam, Pictoriam, imo Fabriles accuratiores. Nec res Oeconomica satis rationabiliter administratur: ut non solum Oppida, Pagi et aedificia quaecumque, sed et Agri, Sylvae, Horti, Vineae (si cum tractibus cultiorum Gentium comparantur) misera praebeant spectacula. XII.

44. De rerum abundantia quid opus? Abundamus mendicis et squalore: et ex defectu salubris conditurae ciborum et potuum, pallore, morbis crebris, immaturisque mortibus, et dehinc semideserta terra. Non desunt quidem nobis gemmae, aurum, argentumque, sed sub terra: unde illa eruendi aliis relinquimus solertiam, clam palam exercendam, ipsi per nos horum incuriosi. XIII.

45. De publica viarum, et sua quiete possidendi securitate, nihil est quod citra ignominiam dici possit. Securitas enim penitus nulla est: omnia plena foris latrociniis, domi rapinis et furtis, ut vix domi suae quisquam satis securus: qualiter vix forte ulla in Gente. Dolendum sane, vicinum Regnum talibus ataxiis obsistere posse, nos non posse. De illis enim ita historicus suus, Cromerus: *Sola regionum Polonia latrociniis caret.* (In eo solum non ad rei veritatem, quod Sola posuit. Nam et Svecia latrociniis publicis caret, itineraque aeque peregrinis atque domesticis, undique tuta praestat.) XIV.

46. Educationis cura perexigua hic. Non omnes enim adhiberi culturae, nec in omnibus, nec omnimode, testimonio est, quod toto in Regno, qua ab Hungaris habitatur, nullam Vernaculam Scholam (horribile dictu et inauditum inter Christianos alibi) ubi ad literaturam et mores exerceantur pueri, reperire est. In Latinis autem quid disci ur? Omnium Liberalium Artium (praeter Grammaticae et Logicae frustula) Historiarum item, Philosophiae, Medicinae etc. publica ignorantia docet. XV.

47. Religio hac in Gente quam lacera! Etiam ubi purior vigere putatur, quam frigida et jejuna omnia! Dicis ergo coli, labiisque exerceri, apud paucos in opera transire, Theologorum querelas audio: profanitasque ipsa, omnes ordines (plebem maxime) pervagata, docet. Tum et sic comparata Religio quam periculosis exposita Idololatrarum insidiis! ut omnia videantur propinqua ruinae: qualem vicina Regna, Antichristianam persequutionem (ob similem Religionis verae incuriam) horrendum perpessa, jam experiuntur. XVI.

48. Adsuntne vero signa aliqua, unde adhuc praesentiam Dei, et nostri curam, extraodinarie etiam aliquo modo, ut olim, per prodigia aliqua, aut excitatos afflatu Dei monitores, cognoscamus? Non desunt sane, sed desunt, qui illis attendant, et venire a Deo nos diligente, ideoque prae- XVII.

monente, agnoscant. Negant (potius) Jehovam, dicentes: *Non ipse est* (qui loquitur): *isti Prophetae sunt ventus, non est illis Verbum Dei* (Jer. 5. 12, 13.) *quia populo huic factum est cor incredulum* (vers. 23.); suppeditamusque Deo causas conquerendi, ut olim; *Nazareis meis propinatis vinum, et Prophetis dicitis, ne prophetent.* (Amos 2. 12.)

XVIII. 49. Sumusne aliis populis, ob magnitudinem, vel bellicam virtutem, formidini? aut ob sapientiam admirationi? aut ob Dei praesentis evidentia signa venerationi? Fuimus utique formidabiles olim armis: Fuimus recepta Christiana Religione, et postea puriore etiam reformata, in dilectarum Deo Gentium censu: reputabamurque admissis primum literarum studiis, inter emergentes e Barbariei luto. Nunc autem quid? Imbelles et imbecilles facti, proculcamur. Studia sapientiae altiora negligentes, ut rudes et semibarbari ridemur. Deum ipsum et praesentiae ejus signa contemnentes, contemnimur. Ut non dicendum veniat quod ibi: *Beatus es Israël, quis similis tui? popule servate per Jehovam* etc. Sed *Miser es Hungare, quis te afflictior? popule perdite per te ipsum.*

Causae cur hic deficiat Hungaria.

50. Ipsa enim *Felicitati Tuae obstas, dilecta mihi Gens: dum non agnoscis tempus visitationis tuae.* O si adhuc, vel saltem hoc adhuc tuo die, agnosceres, quae ad pacem tuam sunt? O si audire velis, si adhuc possis, consilia! Audio saepe tuos de Patriae infelicitate conquerentes, millies iterare singulare illud et patheticum: *Afflictissima Patria nostra.* Sed utinam agnoscere possitis, quam nemo Vos affligat magis, atque ipsi Vos, inscitis actionibus Vestris, inusitatoque quodam ad omnia excellentiora, per quae Vos perditioni eximere possetis, torpore.

Generaliter ob inscitiam.

51. Dei vox est: *Exscindetur populus meus, quia non est illi scientia.* (Oseae 4. 7.) Vox haec Dei verificabitur in Te Hungaria, nisi agnita et abjecta inscitia, quid te perdat, et quid a perditione adhuc retrahere possit, scite animadvertere incipias. *Perditio tua ex te, auxilium tuum in Domino,* (Ose. 13. 9.) si id quaerere scias. Attende igitur obsecro, quomodo te perdat inscitia tua! Sicut et antehac alias Gentes, quae unquam perierunt, pereunt et peribunt, ob inscitiam: Deo puniente illos qui secum temere agunt, (Lev. 26. 21.)

In specie I.)

52. Quod non creveris magis, nec adhuc, causa omnino est *Inscitia,* quod nescias tractare, jam ab antiquo, Pacis aut Belli artes veras; pacem amans desidiosam, bella furiosa, quibus semper atteris et minuis te ipsam, aliquoties ad internecionem fere, ut Historiae loquuntur. In Pace autem nec res proletaria tibi recte curatur, ut progenerentur multi: nec qui nascuntur, ut vivaces sint attenditur. Quod non progenerentur dense filii Tui, causa est, quod non omnes matrimonio apti contrahant et generent: hujus autem quod artes victum quaerendi, et familiam sustentandi, parum notae, aut etiam ob dominantium diritatem parum liberae. Vivunt itaque plerique more vago, vagis potius libidinibus vacantes, quam matrimonio

legitimo. Quod autem parum vivaces sint (raros enim hic senes, ad alias Gentes comparatione facta, videas) causa videtur inordinata plerunque diaeta, quae ab inscito donorum Dei usu venit. Et nulla usquam (qua Hungari soli habitant) afflictae valetudini opposita praesidia, Medici et Pharmacopaei. Quo respectu nuper ex ore Viri cordati tristis audita est vox: *Nos hic vivimus ut jumenta, et morimur ut jumenta.*

53. In Terra tam felici multos esse infelices, esurientes, pannosos, et omnino egestuosos, eadem facit *Inscitia.* Si namque Terra haec coleretur scite, alere posset incolas quadruplo plures, et suppeditare omnibus et singulis abunde omnia. II.)

54. Quod non sola Hunnorum progenies tractus, quos insedit, insideat, causa est, quod ob suam illam (quam primo tetigi) raritatem omnibus possidendis non sufficientes, aliis loca vacua invadendi occasionem reliquerunt. III.)

55. Afflictio a Gentibus vicinis cur veniat, patebit si Libros Mosis et Judicum, Samuelisque et Regum, consuluerimus: nempe propter enormia peccata castigare Deum Gentes alias per alias. Quemadmodum scriptum est, Judic. 2. 14. *Accensa est ira Dei in Israëlem, ut eos traderet in manus diripientium: qui eos ceperunt et vendiderunt hostibus habitantibus circum circa etc.* IV.)

56. Cur autem nos deseruerit Virtus, ut resistere non sufficiamus hostibus, patet ex eodem loco, ubi (vers. 15.) dicitur: *Non potuerunt resistere adversariis suis, et quocunque se verterunt, manus Domini erat contra illos: et vehementer afflicti sunt.* Item: *Quomodo sic fugerent, nisi quia Deus suus vendidit eos, Dominus tradidit eos?* (Deut. 32. 30.) Sed et socordia quaedam stupenda, et incuria sui, excutit bellicositatem. *Felix Respublica quae tempore pacis bellum cogitat,* exstat super Armamentarii portam prudentissimae Gentis Venetae, scriptum. Infelix ergo cui neque belli tempore et acceptis majoribus semper cladibus, Virtus in praecordia redit. Stupenda securitas oppressit nos: qui perit perit, qui capitur, capitur. V.)

57. Discordiarum domesticarum, simultatumque et odiorum, quae causa nisi *Inscitia?* Non attendimus membra corporis ejusdem amoris mutui vinculis contineri et stulte aliquem sibi privatim promittere salutem, perforata, aut non curata, communi qua cum aliis vehitur, Navi. VI.)

58. Si sapienter dictum est: *Ex malis moribus nascuntur bonae Leges;* insipientiae igitur argumentum, tam corruptis moribus, infinitisque quas omnes non vident, sed palpant, et de iis queruntur, confusionibus, non tamen ad Leges emendandum et exsequendum (aut si consuetae viae non sufficiunt ad alias excogitandum) quemquam moveri. VII.)

59. Simile de Legum custodia, Judiciis et Judicibus, judicium: *Inscitia* fieri, quod tam saepe et enormiter justitia vim patiatur, innocentia opprimatur, iniquitas regnet, boni metuant et gemant, mali insultent et exsultent. VIII.)

IX.) 60. Reges aliubi quaerendi attritae domi vires necessitatem intulerunt: non bene suffecturae vel tutandae majestati, vel sustinendis tanti hostis, Turcae, impetibus, nisi junctae integri alicujus Regis et Regni viribus.

X.) 61. Differentiarum et Violentiarum, quae interim obtinent, non alia verior causa, quam quod alienigenae dominantur, aut quod qui ex Patriae filiis ad clavum admittuntur, ex toto se ad istorum componant arbitrium. Et quod dum singuli privatis tantum commodis inhiare consuescunt, quisque sibi tantum fidere, aliis diffidere, et quidvis ob quidvis suspicari, et sic mentibus perpetuo dissidere, consuescunt.

XI.) 62. Torporis et ignaviae, epidemici hujus Gentis mali, incunabula ipsis incunabulis, hoc est, malae Educationi, debentur: quod non ad vigorem et alacritatem, promptamque ad omnia operositatem, exerceatur juventus. Id quod rursum ab *Inscitia* venit: quia non recogitant in motu et agilitate hominis Vitam, valetudinem, vires, opes, et omnia, consistere. Et quo quis torpidior est, eo se similiorem lapidi aut trunco reddere; quo actuosior, Soli coelesti, aut Angelo, semper se moventibus, et se motu conservantibus, aliisque sic semper servientibus.

XII.) 63. Ex ignorantia, quantum bonum in Homine sit Agilitas et Solertia, nascitur aliud malum, *Inertia*, *h. e. Artium humanarum plerarumque ignoratio.* Dum enim laborare quemque piget, et laboriosae alicui arti se dedere (ob id solum, quia id non faciunt alii) pudet: manent omnia uti sunt, inculta, *Mentes*, *Manus*, *Linguae*, et dehinc quae ab arte instructis Mentibus, Manibus, Linguis, venire debebant, *Opera*. Ideo nimirum nihil exquisitum usquam apparet: quia nemo exquisite aliquid discit, scit, vult, potest.

XIII.) 64. Tenuitatis et miseriae, qua hic premuntur plerique, causa verissima est praedicta jam Ignavia, et Inertia. Unde enim rem faciat, qui rationes honeste rem parandi (artibus, mercatura, Oeconomicisque accuratis, quae hic non attenduntur, viis) ignorat? et qui non etiam id cogitat, in diem vivit, quicquid suppetit hodie, mox concoquit, de crastino tantum quantum aviculae coelestes sollicitus.

XIV.) 65. Ex quo trino fonte, *Ignavia*, *Inertia*, *Egestate*, infelix ille promanat torrens, *furandi*, *rapiendi*, *latrocinandi*, *propudiosa libido.* Quia enim *Otia dant vitia;* et Ignavia inertiae juncta parit esuriem: Esuriei vero quaerendum est, natura stimulante, remedium, quaeritur, sed modis illicitis, dum ignorantur, aut fastidiuntur, liciti, per honestum aliquem laborem. Impossibile prorsus est rapinas in Populo, ubi non omnes et simul perpetuis, honestis, spontaneis, occupantur laboribus, sisti posse.

XV.) 66. Neglectae Universalis Ingeniorum culturae causa forte est, quod nemo illius necessitatem adhuc ita ostendit, ut ad eam suscipiendam permoveret. Utinam autem vel jam saltem, occasiones offerente Deo, attendi incipiat.

67. Religionis adeo hic laceratae, jejunae, sterilis, varie profanatae, varieque periculis expositae causa est; quod non reformata sit tota, non ubique, non integre. Reformata enim sunt exteriora ejus potius, quam interiora; Dogmata potius et Ritus, quam viva Pietatis praxis, eoque potenter inserviens Disciplinae verae vigor. Frustra post acceptam medicinam Valetudinis restitutionem jactat, cui necdum faciei debitus color, aut membris vigor, functionibusve omnibus sua rectitudo, rediit. XVI.)

68. Deum extraordinarie nos alloquentem non audimus, quia nos sic amplius non alloqui nobis persuasimus: dicentes cum Judaeis, *Ab antiquo apparebat mihi Dominus:* et non attendentes quid aeternus hominum amator mox ibidem respondeat, *Atqui dilectione perpetua diligo te.* (Jer. 31. 3.) XVII.)

69. Cur non metuamur jam inimicis; nec adeo amemur, aut curemur, amicis, causa est: quia nihil in nobis formidabile vident isti; nihil adeo amabile videre possunt, tametsi optent, hi. XVIII.)

70. *Eheu igitur periimus vere, si nobis usque adeo periit omnis felicitas!* Multo vero magis, si consilium etiam, ut ejus nihil restet. Minatur enim Deus, quoties subruere vult Gentem aliquam, auferre se velle scipionem et baculum, potentem et validum, et consiliarium, et sapientem et senem, ut non supersint, nisi pueri, non tam aetate quam intellectu. (Jes. 3. v. 1, 2, 3.) Dicendum proinde hic: *Nunquid non ultra est sapientia in Theman? periit consilium a filiis? inutilis facta est sapientia eorum?* (Jer. 49. 7.)

71. Nondum vero, nondum deesse consilium, quae adhuc in nos benignitas est Dei: dummodo non desint qui audire, expendere, exsequi, possint et velint, potius quam aspernari consilium Dei adversus semetipsos. (Lucae 7. 30.) Ecce enim omnibus morbis nostris, remedia in promptu sunt, gratia Dei! Remedia Infelicitatis.

72. *Populositatem Gentis promovendi efficax remedium fuerit, ut honesta matrimonia densius et sanctius frequentari jubeantur, inter plebem etiam:* remissis oneribus, ob quae multi vitam conjugalem, statumque oeconomicum, sub uno aliquo Domino fixum, ut nimis durum imaginatione concipientes, eum fugitant, et sic procreandae soboli nullam navant operam. Prudentia hic Politica, qua egregie praeiverunt Romani, aliaeque feliciores Gentes, opus est omnino. (I.)

73. *Terrae bonae, sed non bene cultae, remedium ab arte petendum est.* Si enim Ars cum Natura certare hic inceperit, brevi Paradisum terrestrem habituri sumus. Atque si alicujus insalubritatis accusatur, et illa potissimum ab inscita diaeta, et defectu valetudinis subsidiorum, venit: sapiente tantum aliquo Elisaeo opus est, qui vasis novis (Juventuti) Sapientiae sale infuso, infundat in fontes aquarum, auferatque in nomine Domini mortem et sterilitatem. (2. Reg. 2. 19.) (II.)

74. *Tractus omnes Regni explebit sanguine suo Gens haec, temporis successu, si leges matrimoniales reverentius* (uti jam dictum est) *habebuntur.* (III.)

Quanquam nec per se adeo malum est, in eadem Terra habitare Nationes plures, dummodo quiete ac amice: quandoquidem Deus dilecto et sancto Populo suo cohabitare permisit profanas Gentes, ideo ut ne invalescerent contra eos bestiae agri (Deut. 7. 22.) Incommoda, quae a Morum et Linguarum dissonantia veniunt, emendabit melior Morum et Linguarum cultura.

(IV.) 75. *Ne vicinos experiamur flagellum in terga nostra, efficere poterit Emendatio Vitae, Resipiscentiaque a peccatis, ob quae flagellis istis in nos utitur Deus.* Emendationem autem Vitae promovebunt, miserante nos Deo, emendata Studia et Religio.

(V.) 76. *Si edomandae ferociae potentissimi vicini hostis desunt vires, at non deest consilium pium et sanctum, ex inimicis faciendi amicos:* per aggregatos Lupos istos, Pardos, Ursos, Leones, Dracones et Aspides, in gregem Christi, ubi mitescant (Jes. 11. 6. etc.). Hujus enim prophetiae implendae tempus adest, exsequendi concilii hujus Deus ipse modum ostendit potentem: modo illi recte percipiendo, et quomodo cooperatione nostra promoveri postulet opus hoc intelligendo, o aperiat Deus oculos nostros! solvat manus! cordi eximat diffidentiam!

(VI.) 77. *Majus propemodum est, et difficilius de reducendis domi in concordiam et unanimitatem ipsismet animis nostris concipere spem: adeo in pravam diffidendi et dissidendi consuetudinem induruimus.* Sed potens est Deus dare nobis cor unum, et viam unam, sicuti promisit (Jer. 32, 39,) si videbit resipiscere nos serio: Opusque hoc Dei rationabilius fuerit a nobis susceptum, quam omnia fere adhuc: ubi velut in Babylone confusi fuimus linguis, conceptibus, actionibus, ut intelligere non possemus mutuo.

(VII.) 78. *Leges publicae salutis publicas melius constitui nihil prohibet, si a propitio nobis Deo Salomonem aliquem, qui per Sapientiam regnet, impetraverimus.*

(VIII.) 79. Aut certe, si Leges jam receptae bonae sunt (nam si quid ubi deest vel aberrat, id suppletur et emendatur a Legibus Dei) ut administratio earum bona quoque sit sperari poterit, si *Josaphatum* aliquem exoraverimus a Deo: qui constitutis ubique judiciis, exerceri ea jubeat cum timore Dei, et diligentia, non tamquam judicia hominum, sed Dei. (2. Chron. 19. 6, 7.)

(IX.) 80. *Regia Sceptra redire posse ad aliquem, qui sit e medio fratrum suorum* (juxta ordinationem Dei, Deut. 17. 15.) *non est res humani consilii. Solus Deus est*, qui *Gedeones, Jephtas, Davides, Judas, Machabaeos, Constantinos et: heroas scilicet, Populi sui ab alieno jugo vindices,* excitare potest. Orandum hic, (si jugum premit) cum Mose: *Mitte Domine quem missurus es* (Exod. 4. 13.) et observandum, annon forte jam voluntatis suae aliqua det indicia? Sed attente, pie, cum metu Dei! ne humana prudentia Divinae se opponat Sapientiae. Quemadmodum plerunque fit, dum quis eorum quos vocat Deus, suis viribus diffidit, Deo autem fidere trepidat:

ut *Moses* in educendo e servitute Aegyptiaca populo: *Gedeon* per trecentos suorum profligaturus centena hominum milia: *David* adolescentulus straturus colosseum Goliathum etc.

81. *Tale ergo nacta caput Gens H. cui dicere possit quod Populus Israël ad Davidem: Ecce nos Os Tuum et Caro tua sumus* (2. Sam. 5. 1.) Atque ut Deus loquendi formula praeivit, *Ecce nos tui fratres sumus*, (Deut. 17. 15.) quidni sperare habeat, tanquam a fratre, gravaminum levamen, libertatisque augmenta? (X)

82. *Ignaviae, omnium hac in Gente confusionum scaturigini, facile invenerit remedium Sapiens Salomon, qui cum potestate praeerit:* constituendo per Leges publicas, acremque inquisitionem et exsequutionem, ut nihil uspiam toleretur otiosum, ad labores adigatur quicquid vivit: ut unaquaeque Domus, Pagus, Oppidum, Terra tota, nihil posthac sit nisi Formicarum respublica (parvis et magnis, viris et faeminis, nobilibus et ignobilibus) quotidie circa omnia honesta occupatis (Prov. 6. 6. etc.) (XI.)

83. Nec tantum negotiis Agriculturae aut Vini culturae, exerceant se nostrates homines omnes: etiam *Artificiis omnis generis, et Mercatura etc.* ut per omnia excolantur Ingenia, et ingeniorum vi caetera omnia, ad conciliandum nitorem omnibus apud nos, quae nunc squalent. Aedificiis, Vestibus, omnibusque Vitae ornamentis. (XII.)

84. *Unde immediate sequetur omnium bonorum felix proventus, ad abundantiam usque.* (XIII.)

85. *Nec libebit hominibus melius ad omnia informatis, et vitam modis honestis tutisque sustentare gnaris, ad foedas illas, turpes, vitae animaeque periculosas, furandi aut latrocinandi deflectere artes.* et si quid sordium ejusmodi superfuerit, vigilans ubique magistratuum oculus invalescere illa non permittet. Ita habitabitur tuto, unoquoque possessionum suarum domi forisque securo. (XIV.)

86. Occupatis vero adultis omnibus circa Vitae negotia et *Juventute omni circa literarum, morum, pietatisque studia* (constitutis recte Scholis ubique, cujus rei modus facilis et amoenus ad manum est) *efflorescet sapientiae quoque laude Gens haec, tota rerum facie in melius mutata.* Ingeniose enim et vere Poëta, *Didicisse fideliter artes emollit mores, nec sinit esse feros.* Fideliter inquit, hoc est diligenter, ac a fundamento. Quod quia tentatum non est hactenus, quid mirum si Scythica feritas nondum per omnia recessit hactenus? Tentemus autem fideliter, mollescere sentiemus omnia. (XV.)

87. *Religio tandem, ab Idolomania. superstitione, hypocrisi, profanitate, neglectu item et jejunitate, repurgata fideliter, faciet Numen coeleste ubique corde puro coli: habitabitque nobiscum gloria Dei in terra nostra. Misericordia et Veritas obviabunt sibi, Justitia et Pax osculabuntur sese. Fides de terra* (XVI.)

germinabit, et Justitia e coelo prospectabit. Etenim Dominus dabit benignitatem, etc. (Psal. 85. 10. etc.)

(XVII.) 88. *Tum si quid humana infirmitate posthac etiam errabitur, non deerit tam in obsequia sua pronis aeternus ille hominum Amator, quin subveniat, moneat, doceat,* errores nostros *emendet,* semperque nos ad majorem promoveat perfectionem, coronando in nobis opus suum.

(XVIII.) 89. *Eo deductis rebus, quid nobis beatius?* quae Genti nostrae felicitas major vel sperari, vel optari poterit? Erimus enim inter *populos sapientes et intelligentes, Gentesque magnas et Nationes grandes, quibus propinquus est* Deus. (Deut. 4. 6, 7.)

Exhortatio ad praxin circa Felicitatem procurandam.

90. Cujus felicitatis desiderium si nobis est serium, *videndum erit ne vota maneant vota, sed eant in effecta.* Id quod fieri non poterit, nisi I. *Scopo glorioso bene praefixo.* II. *Mediis ad scopum deducere potentibus circumspectis.* III. *Modoque insuper Mediis datis sic utendi, ut a scopo aberrari non possit, accurate observato.*

I. Scopus quomodo recte (ante omnia) figendus.

91. *Scopus* si erit quem ostendimus, suis limitibus tam pulchre circumscripta *Gentis Felicitas,* gloriosus omnino erit, *Deo, Ecclesiae, Patriae. DEO;* cujus bonitas tam illustri modo super nos expansa agnoscetur ab omnibus celebranda in generationibus futuris. *ECCLESIAE*; quae sic in Terra nostra Paradisi instar efflorescere; atque ut pulcherrime exculta Vinea Domini propagines suas in vicinarum quoque Gentium salutem explicare poterit. *PATRIAE*; cui sic demum per omnia esse bene poterit, Politice etiam. Hic ergo scopus immote fixus sit, ut ne quid aliud ullis molitionibus quaeratur.

II. Media disponenda. Nempe.

92. *Media,* sine quibus hunc attingere finem impossibile fuerit, sunt *Deus;* et *Nos* ipsi, cooperaturi *Deo*; tandemque *Alii* et *Alia,* in auxilium advocanda.

(1) Deus impetratusque illius favor.

93. Sine Deo, sicut in privatis suis rebus nihil potest homo ullus, ita multo minus in publicis: praesertim tam publicis, Regna et Gentes concernentibus. *Domini enim est Terra, et plenitudo ejus: Orbis Terrarum et universi qui habitant in eo* (Psal. 24. 1.) *Ipse fecit nos* et non ipsi nos (Psal. 100.) *Sicut lutum in manibus figuli, ita Gentes in manu ejus* (Jer. 18. 6.) *Lutum autem fingere seipsum non potest* (Jes. 45. 9,) *sed Figulus ad faciendum inde vas, aliud ad decus, aliud ad dedecus* (Rom. 9. 21.) *Dominus est qui dissipat consilia Gentium, irritasque facit cogitationes Populorum: consilia vero ejus manent,* etc. (Psal. 33. 10, 11.). Ergo nisi dissipari nostris cum consiliis volumus: videndum est, ut consilia nostra non sint nostra, sed Dei; in effectum deducenda non vi nostra, sed virtute Dei.

(2) Nos ipsi, per propriam industriam.

94. Sed enim quia quod ordinarie agit Deus, per ordinaria agit media: in his autem ordinariis mediis, per quae Deus suas creaturas regit, sustentat, tuetur; (quia *Naturam filiam suam cooperari sibi vult Naturae parens*): etiam Nos regere vult non sine nobis; et consilia bona instillare nobis non

sine consiliis nostris; et vires nostras juvare ad opus suum exsertas, non ab opere suo retractas. Quid ita esse ut certi simus (interest enim) insistendum est cogitationibus hisce paululum.

95. Omnes dixi *Creaturas a Creatore sustentari, juvari, regi, non sine ipsis, sed cooperantibus ipsis.* Quod tam esse verum, ut nihil verius, ostendunt exempla.

96. Aves coeli a Deo pasci testatur Salvator, (Matth. 6. 26.) Et tamen easdem certis locis nidificare, indeque evolantes pastum sibi quaerere, certum est. Homines in utero Matris formari a Deo, indeque extrahi, testatur David: et tamen spiritum ipsum vivi foetus corpusculum suum sibi formare, formatumque ad exitum propellere, usque adeo indubium est, ut nisi vivus et vegetus foetus seipsum juvet, in ipso partu illi pereundum sit. Orare patrem coelestem jussit Christus panem quotidianum: et tamen hunc in sudore vultus quaeri vult, laborantibusque demum benedicit. Et quod majus ipsam aeternam salutem (quae neque volentis neque currentis est, sed miserantis Dei) operari nos jubet cum timore et tremore. Unde Apostoli se, et Verbi Ministros, *Cooperatores Dei* vocant. Sit ergo extra dubium, *Opera in nobis Dei requirere cooperationem nostram, et a providentia Divina non excludi prudentiam humanam, includi ei potius, et subordinari, in omni etiam Reformatione sui.*

97. Neque minus certum, velle Deum Alios ab Aliis in bono juvari: et quisquis sanctos fines intendendo deficere sese animadverterit, aliunde supplementa, sive Potentiae, sive Scientiae, sive Voluntatis, quaeri. Nempe si ad aliquid efficiendum desunt vires, ut quaeratur a potentiore auxilium: si efficiendi ratio, a sapientiore aliquo consilium: si agendi impetus, ab aliquo fervidiore Exhortatio. Plena de his testimoniorum sunt omnes Divinae Scripturae, et omnes humani Libri, totaque ubique rerum praxis.

(3) Alii cum auxiliis suis.

98. Ita habemus *Media*, fines quoscunque gloriosos persequendi et assequendi, *Deum, Industriam, Auxilia:* inter quae postrema *Occasio* etiam numerari debet, quae vel sola, quoties se commode offert, hominesque illa uti sciunt, ad mira et insperata sufficere putatur.

99. Jam quia certum est, Media quoque esse posse frustra, adeoque ipsas Occasiones, nisi quis uti sciat, velit, possit: *Agendi etiam modos considerari oportet, si effectum optamus certum.* Nempe ad quid Vires ignavo, nullibi nervos intendere sueto? ad quid opes avaro, ad nihil bonum eas impendere gnaro? ad quid stolido consilium bonum, illud non animadvertenti? ad quid obstinato stimuli, ad non movendum indurato? ad quid denique Occasiones omnes bonae, eas arripere incurioso? *Nihil prorsus ipsa Potentia potenti, Sapientia sapienti, Voluntas volenti, prodest, si potentia, sapientia, voluntate sua scite uti nesciat.*

III. Modus mediis utendi necessarius.

100. Plus dicam, et vere dicam, *Deus non prodest sua sapientia, consiliis, auxiliis, Deo uti nescientibus.* Hinc illud: *Ego volui, Vos noluistis.*

Item: *Dilata os tuum, et implebo illud! sed non auscultavit Populus voci meae, Israël non acquievit mihi! Quapropter reliqui eos in desideriis suis: abeant cum pravis consiliis suis. O si auscultasset mihi Populus meus! humiliassem inimicos eorum*, etc. (Ps. 81.) Et talia sexcenta; *Deum esse talem cuique qualis ipse sibi quisque* (bonus aut noxius, integer aut perversus, Psal. 18. 26.) testificantia.

Quomodo ergo utendum?

101. Eja igitur videamus, *Quomodo* utendum sit *Deo,* et propria *Industria,* alienisque *Auxiliis.*

(1) Deo

102. Deo utendum est, *Invocanter, Fidenter, Cooperanter:* juxta regulam Christi: *Petite, et dabitur Vobis; Quaerite, et invenietis; Pulsate, et aperietur Vobis* (Math. 7. 7.) Petendum enim est a Deo auxilium, Oratione; quaerendum, instanti Fiducia; pulsandum, Opere. Nempe quia *Prope est Dominus omnibus invocantibus Eum; omnibus invocantibus Eum in Veritate. Voluntatem timentium se facit, et deprecationem eorum audit, et Salvos Faciet eos* (Psal. 145. 19. 29.) Iterum: *Confide in Domino, et fac bonum: Oblectare in Domino, et dabit tibi petitiones Cordis tui. Devolve super Dominum viam tuam, et confide in eo. Ipse Faciet* (Ps. 33. 3.) etc. Et: *Tantummodo confirmare, et fortis esto, ut facias quaecunque praecipit Dominus* (Jos. 1. 7.) Item, *Si fideliter feceris quaecunque mando, venient super te omnes benedictiones*, etc. (Deut. 28. 1. etc.)

(2) Nobis ipsis.

103. Nobis ipsis, et propria industria, uti debemus 1. *Prudenter.* 2. *Fortiter.* 3. *Constanter,* ad obtentum usque finem.

(a. Prudenter. Cujus Prudentiae partes tres.

104. *Prudenter;* ut ne ipsi confundamus nos et negotia nostra, male utendo mediis. Quod ut ne fiat, triplex cautela faciet. Nempe (1) Ut *Media fini accommodentur accurate.* (2) Et quidem *non demum in praxi seu opere, sed prius:* ut antequam opus incipias, tota consiliorum machina parata sit infallibiliter. (3) Et quidem *tacite, ut consilia non emanent ante peractum opus.*

(Prima.

105. *Exacte accommodantur Media Fini: primo* Totum negotium quod peragendum est intendendo simul, non partem ejus duntaxat aliquam. Quomodo Medicus valetudinem restituturus aegro, totum corpus sanare quaerit, non membrum unum et alterum. Frustillatio, intentionis et operis, semper est mancum quid et inutile, imo noxium: quia semper pars sincera denuo trahitur, et corrumpitur, aliqua corruptionum relicta parte. *Deinde,* quia a partibus primariis pendent secundariae, a majoribus minores: semper videndum, ut quae bases sunt reliquarum, emendentur primo et maxime, emendatura mox secum minora. *Tandem,* ut medicatio semper incipiat a sublatis corrumpentibus: quia scaturigine mali non obturata, rivuli nec sisti neque repurgari poterunt.

(Secunda. N. B.

106. *Altera Prudentiae pars est, Sapere ante factum, non demum in facto, aut* (quod stultorum est) *post factum.* Hoc est non inchoare negotia majoris momenti nisi Consiliorum machina sic absoluta, ut non procedere tam non possit, atque Horologium recte fabricatum, omnibus partibus absolutum, dato

pondere. Laudatur apud Cornelium Nepotem *Datames Persa,* quod *quaecumque cogitasset ausus fuisset aggredi, bono semper successu:* nempe quia recte totum negotii systema praecogitarat, a principio ad finem; per quae media et quomodo disposita, res agi vellet: quid item impedimentorum intervenire posset, et quomodo aut praevenienda prudenter, aut perrumpenda fortiter, forent. Atque huc parabola Christi facit *de aedificaturo Turrim,* aut inchoaturo Bellum, non sine praevia prius deliberatione justa.

107. Tandem, *Prudentiae pars non postrema est, circa majora Rerum consilia celanda,* sic, ut eorum penetrare nihil valeant hostes. Sic enim demum vim habent mirabilem ad mirabiles producendum effectus; si quemadmodum Jupiter (Poëta teste) *ante ferit quam flamma micat,* prius videat Mundus rem peractam, quam eam animadvertebat agi. **(Tertia N. B.**

108. *Opus etiam in negotiis magnis aggrediundis animo magno et imperterrito:* ut ne quis illud Salomonicum usurpans, *Dicit Piger, Leo est in via, occiderer in platea* (Prov. 22. 13) pusillanimitate sua, et cunctationibus, excellentissimarum rerum occasiones amittat, intempestivoque metu se et alios rebus eximiis privet. **(b. Fortiter.**

109. *Constantia* denique opus: ut ne quis ab inchoato opere resitiens, aut in medio cursu deficiens, non solum palma excidat, sibique attrahat dedecus, sed et novis, se et alios, impleat ruinis. **(c. Constanter.**

110. Sed et videndum, alienis *Auxiliis* (Viris aut viribus) *quomodo scite sit utendum.* Summa Prudentiae hic est: quia auxilia inferunt multitudinem, multitudo vero confusionem, nisi multitudo reducatur ad unitatem, (Virtus enim unita fortior): *Auxilia illa externa, aut venient tanquam principale agens, nobis prostratis erigendis; aut venient tanquam secundarium agens, nobis ipsis negotii molem primario sustinentibus, roborandis solum.* **(3) Alienis Auxiliis N. B.**

111. Si prius, videndum est *an Auxiliator ille, vel Auxiliatores illi, fidi futuri sint?* paratiores forte (nostris e ruinis sua quaerendo lucra) ad nos potius opprimendum, quam jugo aut metu eximendum. *Qua in re magna circumspectione opus est.* **N. B.**

112. Si posterius (quod semper praeoptandum, ut nos rerum nostrarum arbitri simus, non alieni) videndum item est, *quomodo prudenter auxilia quaecunque socianda sint, ut ne quid inde noxae rebus nostris veniat, intentionibus potius nostris, sive id Auxiliatores nostri intelligant, sive non, serviat.* Quod omnium circumstantiarum prudens expensio ostendet.

113. *Atque haec sunt sic in genere, ac velut in idea, de legibus Prudentiae circa rerum negotia observandis, dicta.* Jam si *applicationem* in hoc expendi caepto negotio (reducenda scilicet Genti H. felicitate sua) fieri placet, paucis poterit apud sapientes. **Quomodo res agenda apud Hungaros in specie.**

114. Scopus illustris fixus est § 90. loco non movendus. Ille potius moveat animos *Heroum,* si qui sunt; aut *Herois,* qui superest, *non dese-* **Ubi nec scopus illustris deest, nec media, quod ostenditur.**

rendi tam gloriosas rerum occasiones. Adsunt enim, ecce adsunt, qualium non tot retro seculis exempla reperire erit: quas si patientur manibus elabi, quando tales redituras sperabunt? Perituri forsan cum tota progenie sua, prius quam visuri similes.

115. Ecce enim Deus ipse in Opere est perdendi hostes Ecclesiae! utiturque pro instrumento Gentibus in arma concitatis, ut exequantur antiqua contra Babylonem decreta Dei. Adeoque *vocat in Operis societatem hanc ipsam Gentem, tot calamitatibus, tot occasionibus, tot extraordinariis quoque incitamentis:* ut si accedere huic operi voluerit, quemcunque huc vocat Deus, non sua se sequuturum, sed Dei exequuturum, consilia, tuto confidere, eoque non a se (quod lubricum esset) sed ab Omnipotente, consiliorum prosperitatem expectare habeat.

N. B.

116. *Si obsequi deserimus, quid deserimus? Nosmet ipsos, Patriam, Ecclesiam, totamque posteritatem nostram.* Atqui est naturale omni Creaturae, non deesse sibi, non occasiones conservandi sui negligere, non cum vitae etiam periculo vitae interitum declinare. (*Pericula quippe sine periculo nunquam superantur.*) Nos ergo infra omnes creaturas erimus? tam per omnia nostri et posteritatis incuriosi?

117. *Offerunt et extranei consilia et auxilia sua, a tot jam annis:* et constanter ea aspernabimur? Si propioribus quoque opus, et firmioribus auxiliis, impetratu facillima sunt: et nihil vero hoc etiam movebit?

118. Sed et domestici nostri, perire se sensim videntes, gemunt, suspirant, oculosque num *Vindex* aliquis (aut ut Scriptura loquitur, *Salvator*, Jud. 3. 9.) exsurgat circumferunt: parati procul dubio suos jungere, ad juvandum commune liberationis suae Opus, lacertos. Et horum etiam nihil movebunt lacrymae, gemitus, extensaeque manus? Cavendum, ah cavendum, ne omnis perniciei tam securi, perniciem nobis attrahamus inevitabilem tandem.

119. *Fata namque revera mutationem in melius, ut aliis Gentibus, ita huic, parturiunt: si non defuerit hic etiam fidelis obstetricatio.* Nempe, sicut ex ruina Gentis Judaicae, rebellis Deo, nata est salus Gentibus, Christianismus: et ex ruinis Romani Imperii, Bestiae illius septicipitis, belligerantis cum Agno, enata sunt tot Regna, arripiente unoquoque prout industriosus erat, portionem suam: ita *ex ruina Bestiam inequitantis Meretricis, renasci debent omnia Mundi Regna ad Christianismum verum; seipsos autem ditandum spoliis magnae Babylonis,* uti praedicitur, Apoc. 17. 16.

Heroico capite opus... quali.

120. Opus igitur est hac etiam in Gente aliquo, qui talia parturientibus Fatis opitulatricem adhibere manum *velit, possit, sciat:* accepturus promissa divinitus praemia. Qui *Velit* dico; per fervide pium zelum, quo in gloriam Dei, salutem Ecclesiae, honorem Patriae, felicitatemque per omnia Gentis suae, exardescat. *Possit*: per vires sibi abunde suppetentes; aut per statum, e quo haud difficulter parare possit sufficientia. *Sciat*: sapiens existens,

consiliorumque bonorum (sive a se, sive aliunde venientium) prudenter exequendorum gnarus.

121. Oportet inquam omnino aliquem esse, qui referat *Mosen, Josue, Gedeonem, Jephtem, Davidem, Josiam, Judam Machabaeum, Constantinum, Carolumque Magnum;* et similes Viros divinitus excitatos, spiritu heroico donatos, Deo et publico bono consecratos, organa in Dei manu versatilia, Armigerosque Dei, etc.

122. *Unum esse oportere dico, propter consiliorum et virium coadunationem, atque ut omnis confusionis periculum evitari possit.* Nec unquam legimus aliter Deum salutares rerum mutationes, nisi per evectum unum aliquem in caput Gentis, aut Gentium, induxisse. Legatur liber Judicum, totusque sacer Codex, et omnes Historiae, non aliter apparebit. Etiam Romani, licet res suas communi Consulum, Senatus, Populique consilio regerent; in desperatis tamen casibus ad unum, *Dictatorem*, rei summam referre necesse habuerunt: nec unquam alio quam optato successu

123. Et quidem *necesse est hunc unum perditae salutis Reparatorem ex ea ipsa Gente, cui opitulatum itur, peti:* extraneo res haec nunquam tuto, et sine novae oppressionis metu, committitur. Judaeis quidem, a Chaldaica Monarchia penitus attritis, Liberatorem Deus aliunde excitaverat, Cyrum Persam; qui Babylone confracta Populo Libertatem restituit. Nec tamen illi sub Persarum et Graecorum imperio unquam sine pressuris erant, nisi postquam e medio illorum heroas excitasset Deus, Machabaeos.

124. Huic ergo etiam Genti, si ad optatae felicitatis culmen, evehenda est, talis aliquis *Moses, Josua, Gedeon, David,* etc. a Deo optandus, votis et suffragiis designandus, atque si talem offert Deus, ut Salutis portus prospectandus est. Is vero qui eo se a Deo et hominibus vocari sentiat, tam obsequiosum se Deo, et devotum saluti suorum, exhibere debet, quam illi ipsi jam memorati, et alii aliarum Gentium Salvatores, rerumque collapsarum Reparatores, magnanimi, sapientes, felices fuerunt.

An Capitis id genus Hungaris spes?

125. *Quem autem hac e Gente saluti suorum fata destinent, in evidenti esse puto.* Aut si forte nondum satis, orandus erit Deus, ut quem elegerit ostendat, cor illius tangat, et mutet in Virum alium, Virum secundum cor suum. Nolle enim Deum destruere Gentem hanc, sed restaurare ad beneplacitum sibi, signa adsunt certa: *quum adhucdum quaerat Virum qui obducat sepem, et stet in irruptione coram Domino pro terra hac, ne dissipet eam.* (Ezech. 22. 30.)

Exhortatio ad illum.

126. Quis autem ille erit, si non Tu *Georgi Racoci*, Celsissime Transylvaniae Princeps? Tu unus, Tu solus, Tu ultimus, ultima Tuorum spes! Tuae inquam Domus, Tuae Terrae, Tuae Gentis, solus unus Anchora sacra. Audis Deum quaerere Virum, qui sepem interponat pro Terra hac coram Domino? Ah patere Te inveniri! Ne, *si nec Te reperiat nec alium*,

effundat (quod minatur ibid. vers. 31.) *indignationem suam super Vos, et in igne irae suae consumat Vos.*

127. Sepem autem quam oppones irae Dei? nisi quam Moses, ut a suo populo iram averteret Dei, opposuit? (Ps. 106. 23.) Sepem inquam precum: tum ipse orans coram Domino, ut fecit Moses (Exod. 32. 11.) et David (2. Sam. 24. 17.) et Josaphat (2. Chron. 20. 6.) tum ordinando per Regnum Tuum precationes et jejunia (ut fecit Josaphat 2. Chron. 20. 3. et Josias, Jer. 36. 9. et Esdras 8. 21. etc.) mandandoque Tuis omnibus poenitentiam et Vitae emendationem: ut Rex Ninivae, Jonae 3. 8. Tandem, dando Te Tuis ducem adversus omnes Tuos, Tuorumque et Dei, hostes: ut Moses fecit, ut Josua, ut Gedeon, aliique heroes sancti.

128. Liceat mihi Te electe Dei, iis compellare verbis, quibus Samuel Propheta ostensum sibi a Deo futurum populi sui Regem, Saulem, alloquutus legitur; *Erga quem est tatum desiderium Israëlis? nonne erga Te et Domum Patris Tui?* (1. Sam. 9. 20.) En Israël Tuus, tota Gens Tua, trepidat a Turcis, gemit a Jebusitis! clamant oppressi Antichristiano jugo vicini etiam, ut sibi Deus mittat Salvatorem. Non audis? non Te suspiriis et lacrymis hisce peti credis? O aperiat Deus aures Tuas, et cor Tuum, ut audias! *O absit omen rejecti propter inobedientiam tandem Saulis!*

129. Esto potius, electe Tu et dilecte, Deo Tuo, et populo Tuo, *Moses!* excusans quidem sese, et tergiversans, tandem tamen obsequens. Esto *Gedeon:* foris hostiles barbaros Exercitus, domi Idololatrarum furores, extimescens, et in robore Dei tamen prodiens, et utrosque conterens! Esto *Jephte* ille magnanimus, Ammonitasque populi Dei vastatores, ut et fratres murmuratores Ephraimitas, Virtute qua Te induit Altissimus, humilia! Esto *David* ille, Vir secundum cor Dei, blasphemantium Dei castra Goliathorum strator, aliorumque pariter omnium Populi Dei hostium undique domitor! Esto *Salomon*, auri Sapientiae inter Tuos cumulator, Templique Dei vivi, Ecclesiae, gloriosus structor. Esto *Josias*, cultus Divini reparator, Idolorum vero et Idololatrarum eversor. Esto *Constantinus Magnus*, Liciniorum, Maxentiorum, aliorumque Tyrannorum profligator, perque id pacis in orbe Tuo reparator. Esto *Carolus* ille *Magnus*, subjugatis Gentibus poenae loco Christum et coelum offerens, Templo et Scholas aedificans, nullius rei nisi malae destructor, bonarum omnium restaurator.

130. *Haec ecce sunt pulchra et heroica, quae a Te uno solo, Vestra in Gente, exspectari possunt, modo Deo et Tibi placeat.* Quippe penes Te unum omnia huc requisita media, aut adsunt jam, aut adesse possunt. Soli quoque Tibi tot subministrantur occasiones, quot hac in Gente nulli alii. Et denique solum Te divina humanaque petunt suffragia.

Quid illi jam agendum: I.

131. *Ut nihil restet, nisi tria haec sequentia. Primum, securam reddas conscientiam Tuam, causam ad quam suscipiendam invitaris, Dei esse causam:*

cui succumbere etiam pulchrum sit, si Ecclesiae Dei tam afflictae, et misericordia Dei certo liberandae, opem ferri nondum manu nostra velit Deus.

132. *Deinde, ut consideres num forte hostilis furor jam desaevierit,* 2.
mensuramque expleverit suam. Id enim si est, felix erit Medicus in declinantem incidens morbum; facileque erit conterere hostes Dei, quos jam deseruit, et in manus Ultorum jam tradit, Deus.

133. *Tandem videndum, An ad hoc opus Vocatio, quae ut immediate* 3.
divina offertur, vere talis sit? Si enim est, tam confidenter eam sequi, Deoque opus suum operanti cooperari, licebit, ut a Mose, Josua, Gedeone, Davide, aliisque sanctis monstrorum domitoribus, et Ecclesiae Liberatoribus, factitatum fuisse videmus.

134. Suscepto vero, circa tria illa Examine severo, apparebit fulgidam per lucem; tum *nihil sanctius agi posse atque opus hoc;* tum *Babylonem complevisse omnes mensuras suas,* ut nihil restet nisi spectare justi Dei ultiones, beatosque fore qui filiae Babylonis retribuent retributionem suam (Psal. 137. 8.) *tum denique vocationem huc Tuae nominatim personae Dei, non esse illusionem aut nebulam, sed realissimum opus, coronandum in Orbis theatro felicissimorum successuum corona: quia Deus opus manuum suarum non deserit* (Psal. 138. 8.)

135. Tantummodo *prudentia circa omnia haec opus est,* ut (1.) *pro-* Et quod prudentia 1.
positum Tuum ne aberret ab intentione Dei (2.) *et media ne eligantur alia,* 2.
quam quae tantis finibus assequendis adaequate respondeant, commendenturque a providentia Dei; (3.) utque *tota consiliorum machina Horologii* 3.
instar disponatur, antequam exsequutio incipiat, quo deinde nihil aberret (si potest; aut si remedium quoque praevisum sit): (4.) et *ut praedispositio* 4.
haec summo fiat silentio (5.) et denique *Exsequutio non aliunde incipiat* 5.
quam a removendis corrumpentibus; hoc est, ab elapidata Vinea Dei (Jes. 5. 2.) et ab exstirpatis spinis, priusquam novelletur novale (Jerem. 4. 4)

136. *Quam alta sunt ad quae Te vocat Deus Serenissime Princeps! et quam certis viis!* Archimedes, Mechanicorum princeps, invento mirabili illo moles quascunque loco movendi instrumento, quod Pantokratora (omnia potentem) appellarunt, ausus est celebratum illud jactare; *Da mihi ubi stem, et Terram movebo.* Nimium quidem illud ab homine, vere tamen suo sensu dictum! At ego Deum oro, ut Te hoc in negotio, ad quod vocaris, jubeat esse Archimedem! cui in manum det omnipotentiae suae instrumenta, media sufficientia! detque ut pedem consiliorum Tuorum immote figas! eaque virtute non Terram quidem Tuam loco moveas, sed ex illa *Ruditatem, Barbariem, Profanitatem, Idololatriam, omnesque Dei et Tuos, Tuorumque hostes emoveas!* sive tanquam lapides e Vinea Dei ejiciendo, sive tanquam lutum proculcando.

137. Sume itaque Tibi cor Davidicum, dilecte David! ut facias omnem voluntatem Dei, praebens Te Omnipotentiae et misericordiae organon, in

protegendis afflictis; justitiae autem in exstirpandis malis de Terra. Fac Tibi symbolum, perpetuo Tibi usurpandum illud ejusdem: *Ecce venio, ut faciam voluntatem Tuam* Deus mi! (Psal. 40. 8.)

Ultimum consilium,

138. Atque *ut totus Davidis spiritus transeat in Te, lege, canta, ora quotidie Psalmos Davidis:* inprimis Psal. 18. 28. ad finem. Et Psal. 44. 9. etc. Et 60, totum: et 75. et 101. et alios. Nos autem alii fideles Exercitum Tuum antecedentes (uti factum 2. Chronic. 20) celebrabimus Jehovam, devocabimusque Coelo auxilia Tibi, cantantes Psal. 20. et 21. et similes.

Spes

139. *Dominus Tecum sit, Virorum fortissime!* dixit ad Gedeonem Angelus, (Judic. 6. 12.) *Vade in hac fortitudine Tua, et liberabis Israel de manu Madian!* dixit idem ad tergiversantem (vers. 14.). *Ego ero tecum, et percuties Madian ut Virum unum!* perrexit idem ad excusationes texere pergentem (vs. 16.). *Destrue primum Aram Baali et succide lucum ejus:* dixit idem ad obsequia jam promittentem (vs. 25.). Fecit igitur Gedeon, opusque reformandi cultus Dei et liberandae ab oppressoribus Patriae, peregit feliciter in Virtute Dei (cap. 6. et 7., et 8.).

et Votum.

140. *Manda* (hodieque) *Deus Virtuti Tuae! Confirma quod operatus es in nobis! Dissipa Gentes quae bella volunt! Mirabilis Deus in sanctis suis! Deus Israel dabit virtutem et fortitudinem plebi suae: Benedictus Deus.* (Psal. 86. v. 29, 32, 36.)

7.

SYLLOGISMUS

Orbis Terrarum

Practicus.

Cujus

I. Propositionem majorem posuere Principes Europaei Pace inter se sancita Monasterii et Osnabrugi, Anno 1648, stabilita vero Noribergae, an. 1650.

II. Minorem autem posuit Innocentius X., Papa Romanus, Anno 1651; et continuando firmavit Successor ejus, Alexander VII. an. 1655 et sequentibus.

III. Unde Conclusionem inferunt Gentes et Populi, Divinae vocis et rationis ductum sequuti, Anno 1665 et sequentibus.

Hamburgi,
Apud Gervasium Joannidis 1665.

Orbis Spectatores salvete! *)

Quicquid homines agunt, et quicquid Universae Creaturae agunt, et Quicquid Creator ipse Deus agit, syllogismi sunt, ex praemissis inferentes Conclusionem, ex causis effectum, ex occasionibus eventum.

Volve revolve historias omnes, versa sursum et deorsum omnia, quae usquam sunt, et fiunt, non aliud reperies.

Fidem facit etiam praesens *Syllogismus:*

Cujus

I. Propositionem ex *Instrumento Pacis.*

II. Assumtionem ex *Bulla Papae Innocentii et Actis Alexandri ejus Successoris.*

III. Conclusionem vero ex *ipsius Consequentiae vi Deique mandato,* Gentibus et Populis sequendo et exsequendo, ipsis formalissimis verbis ponemus.

---

*) Třetí tato brožura Komenského úzce přiléhá k oběma předcházejícím; co nejprve ukládáno knížatům Sedmihradským, potom králi Švédskému, to zde určuje se za úlohu králi Francouzskému: aby potrestal Rakousko i papeže. Důvody pro to uvádějí se po způsobu syllogismu, v němž je návěstí, že papež protestoval proti míru Osnabruckému. Spis povstal v době války švédskopolské, bezpochyby po pádě Lešna. Komenský rozeslal jej, jako i jiné takové spisky, v opisech na vše strany, vytištěn však byl teprve r. 1665, když vzrůstající antagonismus mezi říší Rakouskou a Francií vzbuzoval domněnky chystané války. Že Redinger jej přeložil do němčiny a jednal o tom s Komenským, dovídáme se již z I. dílu Korrespondence. V univers. bibliothece Gentské jest i překlad hollandský, arci z doby pozdější. Otisk podává se dle exempláře v král. knihovně Hanoverské.

I. Propositio Major.

Ultima Instrumenti Pacis verba haec sunt:

Contra hanc Transactionem, ullumve ejus articulum aut clausulam, nulla Jura Canonica vel Civilia, communia vel specialia, Conciliorum Decreta, Privilegia, Indulta, Edicta, Commissiones, Inhibitiones, Mandata, Decreta, Rescripta, Litispendentiae, quocunque tempore latae Sententiae, Res judicatae, Capitulationes Caesareae, et aliae, ***Religiosorum Ordinum regulae aut exemtiones***, sive praeteriti sive futuri temporis, ***Protestationes***, Contradictiones, Appellationes, Investiturae, Transactiones, Juramenta, Renuntiationes etc. ***ullave alia Statuta, sive Politica, sive Ecclesiastica,*** Decreta, *Dispensationes*, *Absolutiones*, vel ullae aliae, quocunque nomine aut praetextu excogitari poterunt, Exceptiones, unquam allegentur, audiantur, aut admittantur, nec uspiam contra hanc Transactionem in petitorio aut possessorio, seu inhibitorii seu alii processus vel commissiones unquam decernantur.

Qui vero huic Transactioni et Publicae Paci, consilio, vel ope contravenerit, vel exequutioni, aut restitutioni, repugnaverit etc. sive Clericus, sive Laicus fuerit, poenam fractae Pacis, ipso jure et facto incurrat, contraque eum juxta Constitutiones Imperii restitutio et praestatio, cum pleno effectu, decernatur et demandetur. Pax vero conclusa nihilominus in suo robore permaneat, teneanturque omnes hujus Transactionis consortes universas et singulas hujus PACIS Leges contra quemcunque, sine Religionis distinctione, tueri et protegere etc. Imo teneantur omnes hujus Transactionis consortes junctis consiliis, viribusque ARMA SUMERE, ad repellendam injuriam, etc.

II. Assumtio.

Innocentius, Papa Decimus ad perpetuam rei memoriam.

Zelo Domus Dei animum nostrum assidue commovente in eam curam sedulo incumbimus, ut Ecclesiae Catholicae dignitas et auctoritas, sarta tecta conservetur, neque Jura Ecclesiastica detrimentum accipiant etc. Cum intimo doloris sensu accepimus quod per plures annos Osnabrugis, die 6. Augusti, anno 1648 *inter Ferdinandum Romanorum Regem in Imperatorem electum, cum suis*

Foederatis, et adhaerentibus ex una, ac Suecos cum eorum itidem Foederatis et adhaerentibus ex altera parte: sicut et ejusdem anni 24. Octobris Monasterii cum Ludovico Francorum Rege, cum suis itidem Foederatis inita Pace, gravissima sedi Apostolicae, et Romanae, illata fuerint praejudicia etc., tametsi Nuntio nostro protestante, ejusmodi Articulos esse irritos, nullos, iniquos, ac per non habentem potestatem temere contractos, nullamque Transactionem, seu pactionem in rebus Ecclesiasticis, sine praefatae sedis authoritate factam valere, sed nullam, nulliusque roboris existere etc. Nos ergo utriusque illius Pacis Articulos, caeteraque in praedictis Instrumentis contenta, ipso jure nulla, irrita, invalida, iniqua, iniusta, damnata, reprobata, inania, viribusque et effectu vana, omnino fuisse, esse et fore; neminemque ad illorum, etiamsi juramento vallata sint, observantiam teneri, tenore praesentium decernimus, et declaramus: imo potestatis plenitudine penitus damnamus, reprobamus, nullamus, cassamus, annullamus, viribusque et effectu vacuamus etc.

Datum Romae apud S. Mariam majorem, sub annulo Piscatoris die 26. Novembris, et solenniter ibidem publicatum, 3. Januarii Anno 1651, Pontificatus Nostri octavo.

M. A. Maraldus.

Ita fuit Propositio major et minor. Ex quibus tametsi consequentiae vi ultro fluens Conclusio inferri potuit, nemo tamen inferebat per annos quindecim: hoc est a stabilita Noribergae Pace anno 1650, ad annum usque 1665. Quo silentio Papa cum suis abusi magis insultarunt, licentiosiusque Pacem vellicarunt, usque ad apertam rupturam: ubi necessario ad Conclusionem venitur, per interpositos adhuc Prosyllogismos duos.

Prosyllogismus I.

Jus Dei est, ut eadem poena digni sint consentientes cum facientibus, Rom. I. 32.

Atqui Domus Austriaca consensit in Pacis violationem: permisso ut Bulla foedifraga Viennae ad valvas Templi summi (S. Stephani) mense integro affixa penderet, Anno 1652.

Anno vero 1662 postulantibus Rege, et Regno Sueciae, per Legatos suos Viennae, et Posonii, investituram ratione Pomeraniae, et Ducatus Bremensis, vi Pacis Osnabrugensis, *denegatum est sine ulteriore intercessatorum disquisitione: eo quod circa particularia quaedam nonnulli Sacri Imperii Status jam ante hoc reclamarint etc.*

Prosyllogismus II.

Justitia Dei requirit, ut quisquis in Antecessorum peccata succedit, succedat etiam in poenas.

Ezechielis 18. 10. etc. Danielis 5. 18 etc.

Atqui Alexander VII., Innocentii X. Successor, non tantum Nuntius existens, contra Pacem Christiani Orbis protestando, ad illam turbandam Organon se dedit; Sed et Pontifex factus inchoatas in Germania Pacis quassationes continuavit, tandemque re ipsa, nec uno modo, Pacem rupit.

Quod probatur.

Nuncius namque ille Papae, cujus in Bulla sua mentionem facit Innocentius (quod per illum Paci Orbis reclamaverit) fuit *Fabius Chisius:* qui mox e Germania reversus, ob res ibi strenue gestas, Cardinalitium Galerum, post obitum vero Innocentii ipsam Papalem Coronam meruit; et ob rerum magnitudinem quas animo conceptas gestabat, terribile Alexandri nomen assumpsit: mox autem a Coronatione sua, scriptis ad *Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, totumque Clerum,* literis (Anno 1655, 20. Septembris), sub praetextu, Catholicos Principes uniendi, adversus alteram partem classicum canere coepit utque adversus Sueciae Regem (de Polonia tunc paene triumphantem) ipsi Protestantes insurgerent, et bellum e Polonia in Septentrionalia regna transferretur (eoque modo ipsi Protestantes mutuis armis sese conficerent) effecit: sicut et ut Racocium, Sueciae Regi foederatum, Turca persequeretur, et perderet. Non autem ignorandum est, quae illi tantum nomen assumendi, tantosque animos gerendi, occasio data fuerit, prouti proditum est. Nempe:

Cum ab Innocentii morte (anno 1657) congregati ad Successoris electionem Cardinales, multos dies litigiis contrivissent, Primariis quibusque obices aemulis suis ponentibus: Regum autem Legati morarum pertaesi electionem urgerent, venerunt sera die Cardinalium duo ad *Fabium Chisium* gratulabundi, eo inclinare consilia, ut crastina suffragia illum petitura sint. Qui, *si vera nuntiatis amici, Vobis bene erit,* respondit: et post sermones varios, *si factum fuerit qualenam Nomen assumi suaderent,* consilium petiit. — Altero, *Nihil interesse, quodcunque placeret assumi posse,* respondente; addidit alter, *modo non Alexandri.* Quid ita, quaerente Fabio, respondit: *Audio vaticinium extare, sub Alexandro septimo Romanam sedem ruituram.* Ad quod ille: *Ego igitur hoc assumam, non aliud, ut sedem Apostolicam cadere non posse ostendam.* In quo proposito perstitit, postridieque electus *Alexandrum Septimum* se proclamari jussit.

Coronatus autem non tantum circularem illam Epistolam vulgavit, sed et purpuratis Patribus animum suum plenius detexit: *Tria se concepisse vota, quid Pontificatu suo effectui dare vellet. Primum Catholicos Principes reconciliare. Secundo, inter Principes haereticos dissidia excitare, ut se mutuis bellis attererent ipsimet. Demumque occasionem fore ipsas haereses exstirpandi.* Probantibus illis consilium, quaerebat: *quibus mediis Rex Christianissimus Regi Catholico reconciliari posset? ut posthac unum haberent cum sede Apostolica consilium?* Suggessitque tandem ipse. *Totam spem in Cardinali Mazzarino esse,* si ille, qui Regis sui cor in manu habet, huc lucrari posset. Posse autem, si illi Sedis potiundae spes fiat, modo de illa mereri quam optime animum induceret. Hoc quia plausibile fuit, persuasit ut in casum suae mortis (nova instituta electione tanquam sede jam vacante) ipsum designarent Successorem. Factum: electioque haec illi nuntiata fuit, una cum conditione, si ratam vellet. Admisit ille, remque sic egit, ut perageret

quod Mundo notum: sed brevi post inopinata morte praeventus spe sua excidit.

Cum autem Pontifex nepotes suos ex more locupletaturus, et ad dignitates evecturus (tametsi anno primo ne videre quidem illorum quenquam Romae vellet, neminem secundum carnem se nosse dictitans) ad Principes Italiae depraedandum artes convertisset, Christianissimus Rex iniquitatem non ferens per legatum Crequi sese interposuit: sed contra quem quas Tragoedias in ipsa Roma excitarint novarum Dignitatum candidati; et quomodo Pontifex se, et illos armis defensurus magnum collegerit exercitum; tandemque tamen imparem se futurum videns (postquam neque Italiae Principes, neque Rex ipse Catholicus auxilia ferre voluerant) ficta submissione, et invita satisfactione, iram fugerit, Orbi constat. Ita ibi delusus: Ut tamen votis olim conceptis satisfaceret, Pacem Orbis Christiani alia via turbare aggressus est, in Germania ipsa. Quam tametsi jam opprimi posse (Suecorum viribus ad incitas redactis, Regeque ipso morte sublato) speraret, ut tamen res procederet artius, antemuralia Germaniae, *Hungariam et Poloniam*, libertatibus prius et viribus exutas voluit: illos per apertam vim, et atrocem persequutionem (annis 1662 et 1663); hos per clandestina ipsi Regi ac Domino suo per proprium Clerum instillata consilia. Sed quia molimina haec Turcae interventu vacillare incipiebant (Turca per sibi oppositum Germaniae robur, et valida Christianissimi Regis auxilia, jam debellando) effecit artibus suis Alexander, ut Imperator clanculum cum Turca (inconsultis Imperii Electoribus, Hungariaeque Proceribus, et ipso Christianissimo Rege) transigeret, eumque sic a turbandis propositis suis averteret.

Quo obtento, ad ingratam illam Germaniae Pacem evertendam transeundi tempus fuit visum: initiumque factum erepta Protestantibus *Erfordia* (anno 1664) rerum per Germaniam potenter gerendarum centro. Quod postquam successit, machinas in Palatinum Rheni Electorem convertit, ad illum ante alios bello evertendum, quem ab aliis non facile iri adjutum sperabat. Si tamen caeteri Protestantes se moverent, ut illis a Foederatis Belgii Provinciis (ubi Evangelicorum adhuc robur superesse non ignorabat) succurri non posset, hos bello occupandos, et si fieri posset subjugandos censuit. Speravit autem, si securitatis spe nuper soporatos, et consuetis suis armis exutos, ex improviso adoriretur, et quidem bello duplici, terra marique sic ad resistendum impares futuros confidens. Concitata ergo mille artibus in illos fuit vicina (licet ob Religionis negotium integro prius seculo amica) Britannia: quae formidabili Classe eos adorta, ut multum Christiani sanguinis fusum, aquisque marinis permistum, esset: utque utraque potentissima Gens in aliorum gratiam proprias vires attereret, effecit.

Aggressio autem eorundem a tergo per terram, ut tanto fervidiore spiritu perageretur, commissa est uni e Spiritualibus, *Monasteriensium Praesuli:* nempe in tanto evidentius testimonium, *Monasteriensi luci exequias*

parari. Huic ergo Alexander Belli sacri directionem committens, Apostolicam benedictionem, et Gladium auratum misit, cum indulgentia seu mandato, Episcopale pedum seponendi, sacrumque Ensem accingendi, et pro Ecclesia contra Filios seculi gloriosa bella gerendi. Atque ut voluntati vires non deessent, promissa illi sunt, et missa, a tota sacra Liga tum pecuniaria valida subsidia tum auxiliariae variarum Nationum Legiones. Quibus ille auctus, formidabili cum Exercitu in Foederatas sese effudit Provincias: magnas indubie daturus clades, nisi supremo Numini Babylonica illa molimina disturbare placuisset. Sed ille in coelis habitans, ut Humanarum rerum curam se nondum seposuisse ostenderet, occulta illorum (intercipiendis astu et proditione limitaneis quibusdam Urbibus, fluminumque transitibus, et dehinc laniena in Primoribus quibusdam edenda, ad insperatam omnium rerum confusionem inducendam) consilia detexit. Unde proditorum patriae quibusdam captis, et merito supplicio affectis, reliquis metus incussus est, propositumque Sedis pestilentiae turbari coeptum. Magis autem quod Deus, immissis per Septembrem, Octobrem, Novembremque continuis pluviis, omnia flumina et paludes exundare, omnesque vias transitibus ita inhabiles reddi, fecit, ut hostis aut progredi non posset, aut si quid alicubi tentaret, suo malo tentaret: multis suorum quotidie aut pereuntibus aut diffugientibus. Super omnia vero admiranda est adoranda supremi Numinis providentia, quod Christianissimi Regis animum, a Ligistis licet sua in consilia varie, vaferrimeque pertrahi quaesitum, a constantia in conclusa semel Europae Pace, averti non permitteret: quin imo injuste oppressis, seu opprimendis, Belgis et Germanis, auxilio esse mandaret. *Ut enim rivi aquarum ita Regis cor in manu Dei est, quaecunque voluerit inclinat illud*, Proverb. 21. 1.

Vindex igitur ille Oculus Dei, qui dormitare visus fuit, evigilasse jam creditur, evigilareque facit humanam [gentem] ad attendendam quoque saluti suae prudentiam. *Unde jam necessitas inferri videtur ad Conclusionem Syllogismi veniendi:* non humana simpliciter ratiocinatione, sed ipsius aeternae Providentiae manuductione, quae talis est.

III. Conclusio.

Dei, et Hominum. Ezechiel 17. 15. Ita Deus de Rege Iuda foedifrago.

Numquid prosperabitur, qui fecit hoc? qui dissolvit pactum meum, num effugiet? v. 16. Vivo ego, dicit Dominus, quoniam fecit irritum juramentum, et solvit pactum, quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur, 18. Sprevit enim juramentum, ut solveret foedus quia fecit haec, non effugiet, 19. Propterea haec dicit Dominus: Vivo ego, quoniam juramentum meum sprevit, et foedus, quod praevaricatus est, ponam in caput ejus, 20.

Et expandam super eum rete meum, et comprehendetur in sagena mea, v. 21. Et scietis, quia ego Dominus loquutus sum.

Jesaiae 14. v. 16. de Rege Babyloniorum.

Num quid est Vir, qui conturbavit Terram, et concussit Regna? 17. Qui posuit Orbem quasi desertum, et Urbes ejus destruxit? Vinctis ejus non aperuit carcerem? 21. Praeparate filios ejus occisioni, in iniquitate Patrum suorum, 22. Consurgam super eos, dic(i)t Dominus Exercituum, et PERDAM NOMEN BABYLONIS, et reliquias, et germen, et progeniem.

Ludovicus XII. Galliae Rex concludit.

A Julio II. bellis fatigatus, et Italia pelli quaesitus, sicut et Pater Carolus ab Alexandro VI. infinitis injuriis lacessitus (etiam ademtione tituli *Christianissimi Regis* etc.) monetam cudi curavit Anno 1508, cum inscriptione: PERDAM NOMEN BABYLONIS.

Populi reliqui inter se concludunt.
Ex Jes. 33, v. 7, 8, 10.

Angeli Pacis amare fleverunt: dissipatae sunt viae, cessavit transiens per semitas: quia irritum fecit pactum Assur, projecit civitates, non reputavit homines, v. 10. Nunc consurgam, dicit Dominus: nunc exaltabor, nunc sublimabor. *Et ex Jeremiae 50. v. 33, 34.* Vim sustinent filii Israel, et filii Judae simul, qui ceperunt eos, tenent, dimittere nolunt. Sed Vindex eorum fortis est, Dominus exercituum nomen ejus: judicis defendet causam eorum, ut exterreat terram, et commoveat habitatores Babylonis.

Ex Capite 51. v. 27, 29.

Attollite vexillum in Terra, clangite buccina in Gentibus, sanctificate super eam (Babylonem) Gentes, annuntiate contra illam Regibus Ararat, Menni, Ascenez. Constituite contra eam Duces, adducite Equos ut locustas. Commoveatur Terra, et conturbetur! quia evigilavit contra Babylonem cogitatio Domini. *Ut conquiescat Terra et sileat (Jes. 14. 7.).*

In futuram rei memoriam additur.

Anno 1657 Roma scriptum erat 10. Novembris, his verbis. *In Curia Pontificis ominosa fiunt. Inter alia, Sigillum Pontificis majus repertum est in Cancellaria ruptum in medio. Annulus vero Piscatoris digito Papae (Alexandri VII. tunc in castro Gandolfo cum nepotibus et cognatione sua deliciantis) decidit in terram, et in minuta frusta, non secus atque si vitreus fuisset, dissiliit.* Annon foedifragorum instrumenta, dolos, vim, fucos, omnia, distractum tandem iri ostendere voluit Deus?

8.

Centum Dialogi Pansophiae.

Vzhledem k Pansofii Komenského neúplně zachované, z níž vydány jen první dvě části, Panegersie a Panaugie, jest velmi potěšitelné, že z rozvrhu, jenž zachován v opise v Brit. Museum, můžeme si učiniti názor o velikolepé té soustavě. Pochází návrh ten zajisté z posledního období vševědného, jak patrno již z rozdělení v sedmero částí. — Z rozvrhů částečných zachován bohužel jen o Panorthosii. Ani z okolních kusů v tom svazku, ani z rukopisu nelze bezpečně souditi o původu spisu. Snad poslán byl od Hesenthalera Pellovi.

Universalis PANSOPHIA

constet ex centum Dialogis: ut pote

Dial. 1. De corruptissimo mundi statu, in omnium vita, religione, Politia Lamenta: omnia jam esse desperata ad cunctis hominibus desperationem incutiendam.

Dial. 2. Desperationis tenebrae dispelli incipiunt; Speique Lux accendi Viris sapientibus ad consultandum de rerum Humanarum statu (vel jam tandem) emendandum sese invitantibus.

Dial. 3. Etiamsi totus mundus moliminibus suis pro rerum suarum emendatione plena sese hucusque fatigaverit, nobis tamen in seculorum fine desperandum non esse, consideratione impedimentorum, quae conatibus illorum obstabant, nobis non poterunt.

Dial. 4. Ut pro emendatione RR consilia et conatus non amplius fructu cassi sint, quomodo res denuo inchoanda disquiritur et concluditur ad dispellendas calamitatum tenebras opus esse Luce Universali, PANAUGIA.

Dial. 5. Ad novas illas vias animose ingrediendum omnimode sacri stimuli, fervidaque vota.

Dial. 6. Omnibus humanarum confusionum tenebris unicum esse remedium, Lucem intellectualem Sapientiam, eamque plenam, PANSOPHIAM dictam, quae omnibus hominibus circa res omnes omnimode illuminandis sufficiat et de tanti hujus voti et moliminis solennissimis nunc seculorum causis, sive de PANSOPHIAE quaerendae et moliendae NECESSITATE.

Dial. 7. Tandem Lucem accendi an humanitus possibile? Probatur ostenso, huc requisita abunde jam subministrata a Deo.

Dial. 8. Ejusdem Possibilitatis demonstratio a parte nostra, nempe ad tantam Lucem intra Nos accendendam nulla deesse media, si illis, quae omnibus nobis adsunt, omnes uti sciamus et velimus.

Dial. 9. Lux illa magna ultimi saeculi si possibilis est, an etiam facilis fieri queat: et ut fiat quomodo effici possit.

Dial. 10. Consideratio impedimentorum, ob quae Antiqui aevo suo Lucem hanc magnam nondum habere potuerint, quam nos jam seculorum decursu habere poterimus, item impedimentorum, quae se nobis adhuc etiam offerre posse videntur, nec tamen poterunt. Ubi sequetur Operis divisio.

Dial. 11. Mundus possibilis.

Dial. 12. De mundi possibilis Architectrice COGITATIONE, quid haec sit, et Unde; item de Objecto ejus trino, Nihil, Aliquid, Omnia.

Dial. 13. Nihil, Aliquid, Omnia posse Cogitari, Dici, Agi. Cogitando autem intelligi aut non intelligi, elegi aut rejici, quaeri aut negligi et quae horum differentiae sunt.

Dial. 14. Intelligibilium Divisio et leges.

Dial. 15. Eligibilium divisio et leges.

Dial. 16. Agibilium divisio et leges.

Dial. 17. Possibilis Mundi Systema totum, divisum in Substantias, Accidentia et Defectus et quid horum quodque in sua essentia sit et quomodo se in differentias certas diffundant.

Dial. 18. Omnia cogitata, dicta, facta, varie combinari, ubi Combinatorum Classes et Leges.

Dial. 19. Omnia, quae cogitantur, dicuntur et fiunt, varie conglobari, indeque variae conglobatorum classes et leges prodeunt.

Dial. 20. De mundi possibilis ita spectati usu, nempe Generalem fore clavem et normam et Sigillum in omnia particularia, quae per totam PANSOPHIAM occurrent, perque totam vitam cuique homini occurrere possunt.

Dial. 21. Synopsin Mundi Archetypi dari in aeternitatis profundo et quid sit.

Dial. 22. De mundi Archetypi Architectrice ex interno Nihilo surgente et se ipsam inactuante, Essentia: Unde prodit Ens aeternum, infinitum, in se omnia continens infinite.

Dial. 23. Ens aeternum esse merum ESSE, excludens a se omne non esse.

Dial. 24. Ens aeternum esse Unum, Verum, Bonum; excludens a se multum, falsum, malum.

Dial. 25. Ens aeternum habere in se omnem perfectionis plenitudinem, excludens a se imperfectiones omnes.

Dial. 26. Infinitum Ens habere infinitum esse, exludens a se terminos omnes, Loci, durationis.

Dial. 27. Ens primum esse aeternum cogitans, et quid cogitet, ubi Mundus Idealis totus.

Dial. 28. Ens primum esse aeternum eligens et quid eligat aut reprobet; ubi Judiciorum Dei abyssus.

Dial. 29. Ens primum esse aeternum Agens, et quid agat aut non agat: ubi operum Dei aeternorum a temporariis differentia.

Dial. 30. De cognitione hujus Entis aeterni ita in se spectati ad alia omnia [: ab illo tamquam fonte promanantia :] usu.

Dial. 31. Synopsis Mundi Intelligibiis Angelici quid sit et an detur.

Dial. 32. Mundus Angelicus quando et quomodo productus.

Dial. 33. De Angelici Mundi Principiis et ex Principiorum complexu surgente Natura.

Dial. 34. De mundi Angelici Substantiis, quae sunt mentes purae seu Spiritus; et unde dicantur Angeli.

Dial. 35. De angelorum intellectu et sermone.

Dial. 36. De Angelorum voluntate et affectibus.

Dial. 37. De Angelorum robore et in orbe suo actionibus.

Dial. 38. De Angelici mundi Accidentibus, Combinationibus, Conglobationibus, plenoque systemate.

Dial. 39. De Angelici mundi defectibus, degenerationibus, Monstris, verbo, de Mundo Sathanico.

Dial. 40. De Mundi Angelici Gubernatrice, Sapientia Dei, quomodo fiat et quo tandem exitu.

Dial. 41. Synopsis mundi materialis, quid et unde sit, sive de Principiis ejus.

Dial. 42. De Mundi materialis Architectrice Natura, illiusque primo effectu; et ad reliqua agendum instrumento Trino, MOTU, QUALITATE, MUTATIONE.

Dial. 43. De natura Principiorum Mundi hujus, Materiae, Spiritus, Lucisque seu Ignis.

Dial. 44. De substantiarum in hoc gradibus 7.

Dial. 45. De substantiis facultatis locomotivae expertibus, Elementis et Elementalibus, gradu septeno.

Dial. 46. De substantiis automatis, vita, sensu, motuque libero praeditis, Animalibus, gradu itidem septeno.

Dial. 47. De homine, mundi hujus usufructuario.

Dial. 48. De materialis mundi accidentibus, combinationibus, conglobationibusque.

Dial. 49. De mundi materialis perfectione et imperfectione, intervenientibusque Casibus, defectibus et monstris.

Dial. 50. De mundi materialis conservatione et gubernatione, 1. per se ipsum, 2. per Angelos, 3. per ipsius Creatoris immediatum ubique concursum, quem Providentiam vocamus. Tum de novissimis Mundi hujus et de hujus tam lucidae Naturalium cognitionis usu.

Dial. 51. Synopsis Mundi Artificialis, quid sit, et quae illius Principia.

Dial. 52. De mundi Artificialis perfecti Architectrice ARTE, quid sit et quae illius partes; sc. Usus, Imitatio, Transformatio.

Dial. 53. Artes arte tractandi corporum principia, materiam, spiritum, ignem et Elementa.

Dial. 54. Artes arte tractandi Metalla, Mineralia.

Dial. 55. Artes arte tractandi Vegetabilia, herbas, frutices, arbores, et quae ab his veniunt.

Dial. 56. Artes arte tractandi animalia.

Dial. 57. Artes arte tractandi humanam naturam, quantum ad corpus et Animum.

Dial. 58. Artes circa rerum naturalium ACCIDENTIA.

Dial. 59. De mundi Artificialis perfectione, intervenientibusque defectibus ac monstris.

Dial. 60. De Praeside ingenii humani SAPIENTIA Dei, Mundi artificialis gubernatione, Artiumque exitu.

Dial. 61. Synopsis Mundi Moralis, quid sit, et quae ejus Principia.

Dial. 62. De mundi moralis Architectrice, PRUDENTIA humana.

Dial. 63. Prudentia moderandi se ipsum, Ethica.

Dial. 64. Prudentia moderandi se ipsum cum alio, SYMBIOTICA, ubi de amicitia.

Dial. 65. Prudentia regendi alios in Societatem aliquam conglobatos et imo quidem in domo seu familia., OECONOMICAM vocant.

Dial. 66. Prudentia regendi reip., seminaria, scholam, SCHOLASTICA.

Dial. 67. Prudentia regendi remp. POLITICA.

Dial. 68. Prudentia regendi regnum, BASILICA seu Monarchica.

Dial. 69. De mundi moralis perfectione. De regiminis naturae humanae perfectione, intervenientibus defectibus ac Monstris.

Dial. 70. De mundi moralis gubernatione, prudentiaeque humanae exitu.

Dial. 71. Mundus Spiritualis.

Dial. 72. De Mundi Spiritualis Architectrice RELIGIONE, quid illa, et de prima sui constitutione.

Dial. 73. De Religionis destitutione seu corrruptione per trini inter Deum et hominem vinculi rupturam; eorumque loco introducta erga Deum diffidentia, inobedientia, horrore, desperatione.

Dial. 74. De Religionis restitutione, seu vinculorum inter Deum et hominem reparatione pernecessario requisita et promissum MEDIATOREM futura. Quomodo illius persona, adventus, actiones, passionesque, cum fructu illius rei descripta fuerint, et quomodo ad vivum repraesentata constitutis lege Divina Ceremoniis ac ritibus.

Dial. 75. Quomodo omnia illa de Mediatore promissa et praefigurata sint in JESU Nazareno et ab illo impleta fuerint, perque illum in aliis ejus consortibus impleantur.

Dial. 76. Quomodo Mediatore rursum hic disgresso restitutio illa annuciata fuerit Gentibus orbis, ad reducendum ubique religionem primaevae similem, ubi veri Christiani et Christianismi imago.

Dial. 77. De restituta religionis Christianae perfectione, an aliquando ad summum ventura sit in hac mortali vita; ubi de regno sanctorum sub coelo.

Dial. 78. De religiosis combinationibus et conglobationibus: hoc est de Ecclesia Sanctorumque communione.

Dial. 79. De intervenientibus denuo religionis defectibus ac Monstris, ut olim, ita nunc et ad finem.

Dial. 80. De Spiritualis Mundi gubernatione, religionisque et Ecclesiae exitu.

Dial. 81. Mundi aeterni synopsis, quid sit et an certus: deque illius principiis.

Dial. 82. De mundi aeterni Architectrice ultima Dei GLORIA.

Dial. 83. De gloria sapientiae Dei confusionem omnium seculorum in admirabilem aeternum ordinem reducentis.

Dial. 84. De gloria potentiae Dei, sibi omnes omnium potestatum Mundi et inferiorum reluctationes aeternum subjicientis.

Dial. 85. De gloria Misericordiae Dei, omnes creaturarum suarum Miserias, in quas prolapsae erant, absorbentis.

Dial. 86. De gloria Justitiae Dei, omnes obstinate contumaces creaturas aeternis tenebrarum carceribus aeternum coërcentis.

Dial. 87. De inhabitatoribus mundi futuri, eorumque beato statu.

Dial. 88. De accidentibus Regni Dei.

Dial. 89. De monstris futuri saeculi; exclusis vid(elicet) a Beatitudinis consortio Creaturis, illarumque misero in sempiternum statu.

Dial. 90. De aeternitatis Praeside Deo, regnique illius interminabilitate.

Dial. 91. De Pansophiae PANCARPIA, i. Universalis sapientiae universali ad omnia usufructu in genere.

Dial. 92. De 1° Pansophiae fructu AUTOGNOSIA, quomodo sc. omnis homo Pansophiae beneficio in cognitionem sui et Dei, rerumque omnium deductus intra se VRIM et THUMIM (lucem et veritatem) fulgere sentiscat, eoque ab errorum tenebris immunis existens, vere θεοδίδακτος dici possit.

Dial. 93. De 2° Pansophiae fructu, AUTONOMIA: quomodo n(empe) Pansophiae beneficio omnis homo sibi ipsi lex esse, nihil invitus agere, aut pati, et sic in perpetua libertate vivere possit.

Dial. 94. De 3° Pansophiae fructu PANAUTOCRATEIA, sive Universali in quovis homine virium conroboratione; quomodo sc. a Pansophiae

lumine adjutus omnis homo seipsum subigere, sibique ipsi dominari possit, verbo, de possessione sui plena.

Dial. 95. De 4° Pansophiae fructu, AUTARKEIA: quomodo sc. omnis homo Pansophiae beneficio se ipse post Deum contentus vivere possit.

Dial. 96. De 5° Pansophiae fructu, PAMPAEDIA: per quam ingenia totius mundi, omniumque aetatum facile ac potenter excoli possunt.

Dial. 97. De 6° Pansophiae fructu, PANGLOTTIA, quomodo sc. Pansophiae beneficio omnium Gentium linguae ita possint excoli et perpoliri, ut omnes orbis incolae (atque incolae unius civitatis) sese mutuo alloqui et intelligere, concorditerque ac suaviter cohabitare valeant.

Dial. 98. De 7° Pansophiae fructu PANORTHOSIA, quomodo sc. Pansophiae beneficio invertenda, mendasque agnoscendo, fastidire emendareque poterit.

Dial. 99. De 8° Pansophiae fructu, PANEGYRI ORBIS: hoc est Nationum Concilio Oecumenico ad inchoandam stabiliendamque PANHENOSIAM, ut n(empe) in tota terra fiat una Dei domus, una Civitas, unum Regnum et Deus omnia in omnibus.

Dial. 100. Jubilaeus Jubilaeorum, sive Pax orbis terrarum, magnumque illud convivium Gentium, ultimis temporibus promissum Esai 25, v. 6. cum Universali praxi Psalm. 85 et 135 et 150.

Panorthosia continet

a) Theor(iam) quae est

Emendatio catholica; ubi habetur,
Ejus spem
Opus fore Christi.
Initium in Christianismo.
Idea.

b) Praxin

Sublatione corrumpentium per
Profanitatem,
Inhumanitatem,
Temerariam rerum tractationem.
Corruptorum emendatione per
Philosophiam
Religionem
Politiam
Linguam
} Catholicam.
Emendatorum Stabilitione per
Collegium Lucis
Consistorium sanctitatis
Dicasterium Pacis.

c) Usum ad reformationem

Particularem {
Cujusque in seipso,
Familiarum,
Scholarum,
Politiarum,
Ecclesiarum,
Universalem,
per Concilium Universale.

Conc

9.

Spicilegium Didacticum

artium discendi ac docendi summam brevibus

praeceptis exhibens

e MSS^tis Cl. J. A. Comenii

collectum et editum

a

C. V. N.

AMSTELODAMI

Typis Christophori Cunradi. Anno 1680.

Značný počet zachovaných listů líčí osudy pozůstalosti Komenského. Bohužel »amphora coepit institui«, totiž soustava poznání všehomíra, vyšel však »urceus«, stručná didaktika. Velikou cenu její jsem již krátce vyložil, pokládám však přece za svou povinnost, text její podati širším kruhům; proto se připojuje otisk její ke svazku, v němž dějiny spisu toho tak obšírně podány.

MATHETICA
h. e.
Ars Discendi.

MATHETICA *est ars discendi.*

2. *Discere est rem scire quaerere* vel, *est rerum scientiam* (cognitionem) *quaerere.*

3. *Scire est rem ingenio tenere: idquê gradu trino. 1. Quod sit. 2. Per quid sit. 3. Ad quid adhibenda sit. Per quae tria ad rerum Notitiam, Intellectum, Usum venitur.*

[Primum simpliciter dicitur Scire seu Nosse; Secundum Intelligere; tertium Usurpare, Frui].

4. *Scire quod aliquid sit, est primus scientiae gradus sive basis* (Dat enim superficiariam rei notitiam).

5. *Scire per quid aliquid sit, est plenus Scientiae gradus seu Medulla* (dat enim internam rei cognitionem h. e. Intellectum ex quibus partibus res constet, quomodo partes inter se coordinatae sint, et quibus vinculis cohaereant, ut agant, illorumque ope ipsum Totum, id quod debet).

6. *Scire ad quid res adhibenda sit, est summus scientiae gradus seu Corona.* Supremus est sapientiae apex (Dat enim rei usum: quem ubique scire, nullibi abusum admittere, sapientis est.)

NB. Trinus hic est Scientiae certae gradus. 1. Empiricus. 2. Epistemonicus. 3. Heureticus. Primo enim scimus aliquid ita esse Experientia, Deinde, quomodo sit, intelligimus per Causas; scire autem quid inde porro venire possit, h. e. quomodo variari queat effectus idem diversis formis, ultimus gradus est. Exemplum primi sit: si quis distantias locorum per Dioptras dimetiri discat, dimensionem in instrumento et in Campo consentire aliquoties deprehenso, etiamsi fundamenta, cur ita fiat non assequatur. Secundi, si quis distantias eminus metiendi fundamenta e libro Euclidis sexto demonstrare potest: Tertii

si quis eo usque progressus sit, ut Problemata ante non soluta solvere, novaque Themata invenire, novosve Canones condere sciat. Gradus scientiae quem *Fisteuticum Assensum* vocant (quo quis rebus non perceptis ob Praeceptoris authoritatem assentitur) reiicitur, et a rationabili Philosophiae studio proscribitur, eoque humano ingenio indignus, et ad veros in studiis profectus inutilis.

Porisma.

Ergo scire tantum aliquid nunquam sufficiat. Intellectus semper illius rei clarus quaeratur; neque hoc satis, ad Usum veniendum est. Sive:

1. Nihil sit, quod nesciatur.
2. Nihil sciatur, quod non intelligatur.
3. Nihil intelligatur tantum, Usum quoque sui ostendat.

Scientia rerum consistit in deductione Objectorum in sensus.

Intellectus rerum consistit in detecto cujusque rei Schematismo vero (h. e. quando ingredientia essentialia comproportionata sunt et cohaerent).

Usus rerum patescet, si ostendas, quomodo res ita constituta ad obtinendum finem primo intentum adhibenda sit. Atque hic erit quies, cum finis redibit in principium, primaque intentione, ultima fient executione.

7. *Quaerere est aliquid inveniendi studio huc illuc se vertere:* qualiter Discens jam in rem ipsam, jam in mentem suam, jam in alienam sese vertit.

Por. Tu ergo

1) *Ut scias, disce* (ut cito, cito: ut multa, multa: ut recte scias, disce recte).

2) *Quicquid discis, disce serio:* ut dici possis non tam didicisse, sed edidicisse ac perdidicisse, h. e. scire. Praestat enim dici intelligentem, peritum, sapientem, quam doctum. Patet in Mechanicis, ubi non quam diu quis cum Magistro vixit, aut quantum de Operibus discurrere valeat, sed qualia producat Opera, attenditur.

3) *Ut serio discas, discere ama.* Quod quis lubens facit, raro frustra facit.

4) *Quicquid ignoras, quaerere propera,* seu ex te ipso, seu ex aliis, potissimum tamen si fieri potest e Rebus.

8. FINIS artis erit, quicquid discitur didicisse, *Certo, Cito, Jucunde. Certo,* ut effectus (scientia) non sequi non possit, nullisque erroribus aut dubitationibus relinquatur locus; sed ut exacte firmiterque teneantur omnia. *Cito,* ut uni rei perdiscendae diu immorari non sit opus, quo aliis quoque discendis vacare possis. *Jucunde* denique, ut sine nausea ac taedio, nihilque invitus facias, discereque tibi non molestum sed volupe sit.

9. MEDIA discendi tria sunt: SENSUS, RATIO, FIDES. Sensus *integri,* Ratio *sana,* Fides *provida.*

Discimus enim Res vel ex *Rebus ipsis* SENSU eas usurpando: vel ex *Nobis ipsis* RATIONE scrutando: vel ex *Aliis,* illorum TESTIMONIA, et ratiocinia cognoscendo. Ea tamen differentia, quod ex *Aliis* discamus compendiosius, opes paratas mutuando: ex *Nobis ipsis,* certiore fructu Ingenii proprii fodicando aurifodinas: e *Rebus* tamen ipsis tutissime, rerum ipsarum scrutando naturas.

Sensibus opus est ad res praesentes claras percipiendum.

Ratione ad res absentes per signa aliqua praesentia vestigandum, sensuumque testimonia examinandum.

Fide ad res sensu et Ratione non penetrandas, per aliena testimonia cognoscendum.

Observandum tamen, sensus requiri *integros*, ad Objecta integre, prout in se sunt, non mutilate, aut aliter quam sunt, prehendendum. Rationem *sanam* ad animi conceptus recte formandum, judicium solidum de rebus intellectis ferendum, aliaque ex aliis potenter per Consequentiae vim inferendum. Fidem *providam*, ut ne credendo facile, decipiamur facile.

Por.

1. Ergo, Sensus Rebus diligenter obvertendo, ratiocinando, aliorumque testimonia probata acceptando, tota discentia nostra absolvitur.
2. Ad Artem hanc feliciter pertractandam inhabiles sunt, qui sive naturae vitio, sive casu aliquo, sive culpa propria
   1) Sensu aliquo nobiliori, aut pluribus destituuntur.
   2) Usu mentis debito carent.
   3) Omnia facile credunt sine delectu; aut nihil admittunt falli metuentes; medium eligere, tenereque nescii.

10: *Tria haec discendi media, ita comparata sunt, ut accedente illorum applicatione debita, sciri Omnino possint Omnia, quae scire nos voluit, Theatrisque suis exposuit, Deus.*

Nam, quia quae *Mundus* continet singularia sunt et Individua omnia: prehendendi illa appropriatum Organon dati nobis sunt SENSUS, externi et interni. Quia quae *Mens* continet Universalia sunt omnia, singulorum illorum Ideae ac normae; venandi illas in Intelligibilium regione appropriatum Organon datum est nobis RATIO, quid fieri possit aut non possit, et cur, et quomodo, expendens. Quia permulta extra sensuum et propriae Ratiocinationis nostrae Sphaeram existunt, ut quae revelata nobis sunt a DEO in Verbo, aut revelantur nobis ab hominibus indies, apprehendendi illa instrumentum commodum nobis datum est FIDES. Ergo pertranseundo *Singularia omnia Sensu*, *Universalia omnia Ratione*, *Revelata omnia Fide*, quid est quod latere nos possit?

Deinde, *Objecta* quibuscum versandum est Homini tota vita tria sunt: *Mundus* Rerum plenus, *Homines* ipsi, et *Deus*, Mundi Hominumque praeses. At commercio cum istis instituendo fovendoque apprime serviunt sufficiuntque Media dicta tria. Nempe *Sensus* dirigendo commercio nostro cum Rebus; *Ratio* cum Hominibus; *Fides* cum DEO; tametsi mutuo sibi hic, istic, illic adminiculentur. Prospectum itaque nobis abunde est.

Por. Nemo ergo ignorantiae suae culpam in alium conjiciat, praeterquam in seipsum, quod Media pellendae Ignorantiae sufficienter destinata, adhibere nesciat, vel nolit.

11. *Tria haec utut illuminandis sufficienter mentibus divinitus ordinata Media sint; differunt tamen Luminis ac Certitudinis gradu, ut radii lucis, in Oculis nostris.*

Quemadmodum enim lumen infertur oculis nostris per radium *Directum, Reflexum* et *Refractum*: Ita lumen Menti infertur. 1. *Per rem ipsam totam per se exhibitam sensui.* 2. *Per exhibitam in speculo, indeque reflexam in Oculum.* Quod fit aut ex toto, dum simile in suo simili spectatur: quo spectant Parabolae, Apologi, Metaphorae: aut in particella sui aliqua, ex cujus conspectu de reliquo conjectura fiat: ut si non res ipsa exhibeatur, sed ejus tantum aliqua causa, aut effectum, aut Subjectum, aut Adjunctum, aut Vestigium et signum quale quale: et haec offerantur dijudicanda Intellectui per Consequentiae vim, qua, ex cognita rei particella, de aliis, aut etiam de tota re judicatur. 3. *Per aliena denique testimonia de re penitus absente, prehendenda fide solum.* Hic vere radius refractu(s) Mentem ingreditur: quia per Medium duple(x) (alterius nempe Opinionis fumum et Verborum sic vel sic prolatorum nebulam) venit. Nec ergo tunc rem ipsam proprie loquendo discimus aut docemus; sed quid de re illa hic vel ille sentiat ac testetur: quod verum an falsum sit, aliunde discendum aut docendum venit.

Por. *Sensus ergo primaria certissimaque Cognitionis Humanae instrumenta.* Quia 1. Caeteris etiam interueniunt: quippe nihil est in intellectu, quod non sit vel fuerit prius in Sensu: et Testimonia aliena auditu nobis innotescunt. 2. Sensus directe in res feruntur, easque prehendunt: dum *Ratio* Rerum duntaxat Vestigia aut Umbras: *Relatio seu Fides* aliena tantum de rebus testimonia. Hinc fit, ut is potissimum, qui rem sensu cognovit, dicatur *Scire*; qui ratiocinando, *Opinari*; qui aliis fidem adhibendo, *Credere.*

Ergo primario etiam exercendi.

12. MODUS *Discendi consistit in Mediorum applicatione propria, accurata, ordinata.*

[Propria faciet ad Artis *jucunditatem*; accurata *Certitudinem*; Ordinata, ad ejusdem *Celeritatem.*]

13. *Propria erit, si sensualia discantur Sensu, Intellectualia Ratione, Relata s. Revelata Fide.*

[Natura enim Humana ita facta est, ut Sensus, Intellectus, Facultatesque omnes pabula sua quaerant perpetuo: quae si provide iis subministrantur, laetantur, vires sumunt sufficiuntque omnibus. Prudentia solum requiritur, ut Sensui dextre ministres Objecta sua, quibus pascitur, Intellectui intelligibilia, Fidei Credibilia, et videbis, quomodo Facultates omnes agibilibus suis sese cum voluptate applicabunt.]

Por. 1. De rebus quae videri, audiri, palpari possunt, nihil crede nisi Oculis, Auribus, Manibusque tuis.

2. De rebus, quas narrari audis, nihil crede, nisi quarum possibilitatis rationem ipse intelligas.

3. In rebus Divinis nihil unquam crede nisi DEO h. e. vide ut certus sis
   1) Verba haec esse Dei, qui falli nec solet, nec potest.
   2) Sensum quem concipis esse genuinum Dei, non affingentis hominis.
4. Sicubi sensus deficit, juvetur alio sensu.
5. Sicubi Intellectus rationem rei non assequitur, juvetur alia ratione.
6. Si quae Scriptura non satis seipsam explicat, juvetur alia scriptura.

14. *Accurata Mediorum applicatio consistit in rerum examine accurato:* quod fit, applicando Media dicta tria rebus cognoscendis tum *junctim*, tum *separatim*.

15. *Junctim*, quum nihil in cognoscendo tanquam verum admittitur, quod non accuratum trium istorum simul examen sustineat.

Id quod fieri quandoque necessitas requirit nisi in errores praecipitari velimus praesentissime. *Sensus* enim etiamsi impressam rebus Veritatem nobis imprimat immediate; quia tamen, vel ob Rerum infinitam quodammodo multitudinem, formarumque miras complicationes saepius confunditur; vel ob distantiam Objectorum subinde aut deficit aut fatiscit, et per consequens perstringitur et decipitur; necessario adhibenda est *Ratio*, quae per observatam Rerum proportionem, de similibus similia, Contrariis contraria, concludat, eoque modo sensum deficientem suppleat, aberrantem corrigat. Tandem vero quia multa sunt tam a Ratione quam a sensu remota (quae nec sensu ullo modo, nec Ratiocinatione satis firmiter assequi datur) Testimonio divino aut humano *Fidei* nostrae subveniendum est. Quae tria juncta notitiam Mentibus imprimunt firmiorem, certiorem, suntque veluti funiculus triplex, qui non facile rumpitur. Quicquid enim trium istorum consensu harmonico nobis innotescit, certitudine superat quicquid, vel Sensu tantum, vel Ratione sola, vel Testimonio nudo, nobis credendum imponitur.

15. *Separatim* applicantur Media dicta tria, quum discenda, cognoscendaque examinantur vel *Sensu*, vel *Ratione*, vel aliorum *authoritate*.

16. *Sensu* res examinamus, Objecta Sensuum numerando Mensurando ponderando varieque explorando. Unde Arithmetica, Geometria, Statica, aliaeque artes exploratoriae.

Quod ut accurate fiat:

1. *Omnia usurpanda sunt sensibus, quotquot possunt.* Omnia per *αὐτοψίαν*. Ocularis enim inspectio pro demonstratione est.

Por. 1. Res ergo ipsae videndae, tangendae, audiendae, odorandae etc. sistendae sunt sensibus, quantum potest: sive per se, sive per vicaria simulachra. Oculi enim nostri nec sibi ipsis lucere, nec colores et objecta colorata dare possunt: extrinsecus haec quaerenda sunt. Sic et Aures ipsae sibi cantillare; Olfactus seipsum per se odoribus afficere; Lingua ipsa sibi sapores dare non potest: cum nihil sint nisi recipiendi instrumenta, per se vacua.

2. Et quia Objectum nullum sentiri potest nulli admotum sensui: neque rursus non sentiri sensui praesentatum. Tu ergo

1) quaecunque scire, facileque discere vis, admove sensui: quae nescire, ne obveniant cave.

2) Qui pauca sensibus adhibet, novit pauca; qui multa, multa.

2. *Idque propriis.* Certius novit mellis dulcedinem qui mel ipse degustarit prius quam qui alii de ea dicenti credit: et plumbi gravitatem qui ponderavit aut bajulavit ipse, quam qui fando solum accepit.

3. *Et quantum potest pluribus.* Plures enim sensus certiorem faciunt scientiam. Certius quid Campana sit novit, qui eam et vidit, audivit, et contrectavit, manibusque suis agitavit ipse, quam qui vel fando solum accepit, aut vidit tantum. Hinc illud, Vina probantur Odore, Sapore, Colore.

4. *Modo debito.* Nempe ut

1) Res ipsae nonnisi coram spectentur. 2. Oculis propriis non alienis. 3. Oculis puris et detectis citra perspicilia. 4. Lumine praesente citra caliginem et nebulas. 5. Spectentur fixe, citra vacillationem. 6. Recto situ, citra inversionem. 7. Cum mora, citra praecipitantiam. 8. Primum totaliter, tum per partes, demum per particulas. Nam

1) Si spectare velis aliquid quod praesens non sit, quid videres? Nihil: aut certe aliud quid.

2) Si alienis Oculis videas, quid videbis? Tu nihil, sed alter.

3) Si perspiciliis utaris, quid tunc? Res majores justo aut aliter se habentes.

4) Quid si destituaris luce? Nihil. Omnia confuse, indistincte, obscure.

5) Vibrando oculos huc illuc, quid videbis? Multa, et nihil distincte.

6) Quid si res inverso Ordine, situ, spectes, quid te juvabit? Nihil. Frustra erunt omnia.

7) Si quid spectes obiter praecipitanter, sine mora? Imaginem non imprimes.

8) Quid si rem non totam, sed dimidiatam, frustillatam spectes? Frustillata erit cognitio tua.

Inde ergo conclude, Te vere proficere, aut ad veram et plenam rerum cognitionem pervenire minime posse, si vel (1) Res coram non spectes (2) aut alienis oculis (3) per perspicilia (4) in tenebris (5) hunc illuc oculos jaciendo (6) aut inverso ordine (7) vel praecipitanter, nullam rei lustrandae impendendo moram (8) aut denique partem tantum, Nasum, aures, frontem etc. spectes, non totum.

(Ita qui primum ad rerum contemplationem, veramque Cognitionem accedit, necesse est, 1. Omnia lustret, diligenter consideret. 2. Coram, ex fundamento. 3. Sensu proprio, nihil credendo Doctori aut Condiscipulo, nisi ipse videas id esse, et ita esse, ut est. Nihil per praejudicia: Omnia immediate

Sensu applicato. 4. Idque per lucem praesentem i. e. attente. Animus enim hominis per se est lucerna Domini, illuminans omnia. 5. Quod ut fiat, admove omnia quam proxime, et examina penitus, donec videndo videas te non falli 6. Intuere res situ directo, naturali, quomodo unum ex altero sequatur, non per hysteron proteron. 7. Impendendo moram singulis. 8. Tandem Totaliter primum, tum per partes, partiumque particulas, donec ad particularum particellas pervenias.)

17. *Ratione res examinamus* cum quid *per aeternas rerum Veritates Animis nostris insculptas, fieri possit aut non possit, debeat aut non debeat, expendimus.*

[Est enim Animus noster harmonice factus, utpote summi Dei, a quo rationes rerum promanant, Imago; habetque sibi congenitas rerum Normas Verum a falso dignoscendi, hae autem Normae sunt communes quaedam Veritates, quae enunciatae nulla probatione opus habent: quia ab omni sana mente ultro admittuntur; alia vero particularia, de quibus quandoque dubium incidit, per has examinantur, probantur aut reprobantur. Vocantur vulgo *Notitiae communes* quia omni homini sano et integro communiter insunt: item *Notiones innatae*, quod a natura ipsa Animis quodammodo insculptae esse deprehenduntur; ad differentiam *illatarum* quae observatione ac experientia colliguntur, atque ex primis istis inferuntur *Ratiocinando.* Exemplis res patebit clarius. Notiones BONI, VERI, FACILIS, DEBITI, SCIRE, VELLE, POSSE, notiones innatae sunt, adeo clarae et evidentes, ut intellectum per se non illuminare non possint. Eas enim si apte copules, prodibunt Axiomata evidentissimae Veritatis: ut *Bonum amamus omnes*: sive *Omnia sibi volunt bene esse*: *Verum scire cupimus. Debitum et facile faciendum est* etc. At vero Notiones *Ordinis*, *Legis*, *Magistratus*, *Discentiae* et similes, Notiones illatae sunt, quales, si prioribus intexueris, mire mentis lumen augebis: ut *Nullum bonum sine ordine conservari potest*: *Ordinis autem Custos sunt Leges*: *Legum Magistratus. Ergo Ordo amandus*: *Ergo Leges discendae*: *Ergo Magistratui obtemperandum.*]

Por. 1. *Inesse nobis a natura Judicii certas de rebus normas* per quas de Vero et falso, Bono et Malo, Debito et indebito judicare valeamus.

2. *Normas illas esse Veritates aeternas*, sive, esse sententias Veritatis immotae atque aeternae.

3. *Veritates illas elici a nobis Ratiocinando*, i. e. Causas Vestigando, tum per *Contemplationem*, *speculationem*, qualiter Naturam discimus, quomodo et quare unumquodque in Natura fiat, scrutando, speculando: tum per discursum, alia ex aliis per consequentiae vim inferendo, quemadmodum notitias alias ex primis inserimus.

4. *Causarum Vestigatione Rationalem Discentiam potissimum absolvi.* Ita enim comparatum est cum Mente nostra, ut quietem sibi esse non sinat, donec rerum fundamenta penetret, in quibus secure pleneque acquiescat, ut plus ultra non possit. Atque hoc

totum nostrum *Scire* est, rerum Causas nosse: hoc *Discere* nostrum, rerum Causas venari. Tunc accurate, Certoque te didicisse putes, quum rerum Causas detectas habueris, ut non tantum, quid haec aut illa res sit aut quomodo, sed et cur aliter esse non possit, pervidere, aliaque ex aliis potenter inferre possis.

5. Ut quicquid a fundamentis cognoscere vis, a fundamento quoque intelligas, rerumque causas et nosse et reddere valeas, scrutare.
    1. *An sit?* De non-entibus et Chimaeris esse sollicitum, ineptum.
    2. *Quid sit?* per genus et differentiam.
    3. *Quale sit?* per omnia Praedicamenta.
    4. *Quomodo sit?* etc.

Omnia vero ista per

1. *Similia* et *aequalia* (Noscitur ex socio quod non cognoscitur ex se.)
2. *Diversa* et *Disparata* (quae per deprehensam differentiam pulcherrimam Menti facem praebent.)
3. *Contraria* et *opposita* (quae se invicem maxime illustrant.)

18. *Tandem quia non omnia Sensu et Ratione disci penetrarique a nobis possunt; Sed aliorum quandoque judicio et testimonio acquiescendum venit, merito, quomodo fides aliorum testimoniis provide applicanda sit, dispiciendum est.*

19. *Testimonia sunt alia vivorum, alia Mortuorum.*

20. Inter *Vivos* primo loco ponimus *Parentes*, *Praeceptores*, *Magistros*, specialiter ad id destinatos, ut per eos in rerum cognitione proficiamus. Horum testimonia cognoscimus interrogando, et responsa eorum reverenter audiendo. Fidem quod attinet, valere quidem hic permittimus illud Arist. *Discentem oportet credere,* antequam eo Rationis usu polleat, ut res ipsas adire, spectare, examinareque ipsemet valeat: aliter, aeque tyrannicum et pernitiosum existimamus istud Aristotelis, atque illud Pythagorae *αὐτὸς ἔφα*. Nemo cogendus est jurare in Verba Magistri, sed res ipsae constringant intellectum: nec plus fidei habendum tunc Praeceptori, quam quantum esse habendum, re demonstraverit.

Deinde intelligi volumus omnes *quotquot experientia*, *intelligentia*, *authoritateque eminent*, quibuscum versari nobis hic, istic illic, contingit; aut per quos proficere nobis conceditur. Horum omnium judicia, consilia, testimonia fide non *caeca* sed *oculata* excipienda esse; audiendosque non ut *Dictatores*, sed ut *Consules*, existimamus.

21. *Mortuorum per scripta sua nos alloquentium Testimonia* examinantur et cognoscuntur accurate per *Analysin*, ut sensum scripti capias: *Synthesin*, ut id cum re componas: *Syncrisin* per collationem testimoniorum, ejusdem Authoris vel diversorum.

Anatome autem facienda est triplex. 1. *Verbalis* deprehendendo artificium Rhetoricum, Grammaticum, Lexicum. 2. *Mentalis*, sive, Sensus Authoris inquirendus ex Verbis sic analysatis, et cum aliis ejusdem Authoris vel aliorum col-

latis. 3. *Realis*, rei demum ipsius (in hanc enim veniendum est tandem; alias non scies, sed credes).

22. *Ordinata Mediorum ·applicatio erit, si ordine, Methodice, gradationeque debita discantur omnia.*

23. *Ordine* discetur, si quicquid discendum est, primum impetatur *sensibus*, examineturque per totum et per partes: tum *Ratio* de illo formet judicium: tandem consulatur (praesertim si propria indagine penetrari non possit) *aliorum* quoque *judicium.*

Ita quiuis gradus ab antecedente accipiet tum *Evidentiam*, tum *Certitudinem*, tum *Emendationem. Evidentiam.* Nam quemadmodum nihil est in Intellectu, quod non prius fuerit in sensu: ita nihil est in fide, quod non prius in Intellectu. Credentem enim scire oportet, quid credendum offeratur; et Apostolus, Fidem ex auditu venire asserit. *Certitudinem.* Nam Ratio quo sensui vicinior (i. e. quo pluribus sensuum experimentis demonstrari potest) eo realior; et vice versa, quo magis a sensu recedit, eo plus inanis speculationis, nudaeque imaginationis habet. Fides vero, quo propius ad intelligentiae et experientiae testimonia reduci potest, eo plus roboris invenit. Tandem etiam *Corrigi* praecedens a subsequente potest hoc ordine servato. Ubi enim sensus aut deficit aut aberrat, suppletur et corrigitur a Ratione; ubi Ratio, ab authoritate.

Por. Inordinate ergo discunt qui sicubi in rerum cognitione haerent, neglecto Sensuum Rationisque examine, illico ad Libros, alienis oculis nimium fidentes, confugiunt, ab iisque toti pendent. Unde fit, ut animum praejudiciis occupent, sibique ipsis in Veritate rerum evestiganda magno obstaculo sint.

24. *Methodice discentur omnia, si nihil indistinctum discatur, tum quoad Nomenclaturam Rerum, tum quoad Res ipsas.*

1. Prius necessarium est omnino. Quia enim Res non sic contemplamur, quomodo Adam in Paradiso, nude sine Nomenclatura, et Nomenclaturae demum fingendae causa, Sed Nomina rerum qualia jam a majoribus facta accepimus, applicamus Rebus: et vero multa ibi (propter nondum evestigatas tum Rerum venas, diversosque ὀνομοϑήτας) confusio, et Homonymiarum, synonymiarum, Paronymiarum denique perplexitas: primum Methodi stratagema erit *Nihil indistinctum discere, deque nulla confusi conceptus re quidpiam dicere.*
2. Alterum necessarium est magis, quo magis Res praestant verbis, *ut* nempe *claram et distinctam per omnia Rerum cognitionem habeamus.* Hanc autem frustra sperare est, nisi interiores rerum Structuras, *Articulationes, Schematismos, Parallelismos*, probe perspectos habeamus, essetque magna omnino Omniscientiae humanae pars, tria haec in rebus omnibus a Discentibus pervideri posse.

1) *Articulata enim esse omnia* (Opera, sermones, Cogitationes) componique ubique ex minimis parva, e parvis majora, e majoribus maxima, ad ipsam usque Entis cujusque Universitatem, extra quam nihil est, non

magna haec Mundi machina tantum, sed et ipsa corporis humani structura evidenti documento est. Talem igitur *Articulationem ut confusus circa omnia Mundus distincte videat, supra quam dici potest utile foret.*

2) *Sermonum item, Cogitationum, Operum, Varietatem, nihil esse aliud quam earundem in Toto partium diversam posituram,* ex qua tam diversi schematismi h. e. formae, figurae, quantitates, qualitates etc. prodeunt, si Homines (recte de his informati) intelligerent, ingens iterum sese humanae Omniscientiae retegeret abyssus. Intelligerent enim Homines, quomodo *ex mera paucorum principiorum* (In Realibus, Mentalibus, Verbalibus) *transpositione, omnis Rerum multitudo, stupendaque Varietas exsurgat*; *et quomodo ex Compositione scita* (Rerum, Cogitationum, sermonum) *Virtutes et pulchritudines: ex inepta vero* (Rerum, Cogitationum, Verborum) *monstra surgant:* ut inter sapientem et stultum, peritumve et imperitum, non aliud sit discrimen, nisi quia alter recte, alter vitiose *componit, dividit, res confert.* Ut si quis ante se membrorum Corporis humani, equini, asinini, piscini, serpentinini acervum habens, componereque tentans, Humani Corpori Caput imponat Volucris aut Piscis; vel pedes supponat equinos etc. aut animalia redigendo in classes, Lupum statuat inter Aves, serpentem inter Muscas etc.

3) *Parallelismus* trini Entis magnam quoque habebit vim ad Mentem perpetua luce perfundendum, scientiamque valide figendum. Nempe ubi nec sermo discetur sine Rebus et Mente, nec Res docebuntur sine sermone ad Mentem; nec Mens circa aliud se versari posse sentiet, quam circa Res, aut communicare suos conceptus aliter quam sermonis concinnati beneficio; erit collecta sic scientia amaenior, tribus suis columnis semper et ubique fulta.

4) Tribus hisce interioribus Rerum structuris accurate pervidendis, triplici succurri potest ratione. (1.) *Resolvendo.* (2.) *Componendo.* (3.) *Conferendo* cum invicem omnia. Artificiosam enim rei alicuius structuram e. g. Horologii, si quis plane velit perdiscere, non alia poterit via, quam si in manus sumat, attenteque (1) *Resolvendo*, rursumque (2) *Componendo* ex quot et quibus particellis constructum sit, et quos singulae illae Usus habeant, Observet: Perfecte tamen non cognoverit, nisi qui plura diversae formae Horologia cum invicem (3) *Conferendo,* quid in illis et quot modis variare possit, essentialibus non mutatis, attendit. Similiter ad rerum syntagma intelligendum necessaria sunt, *Analysis* rerum, *Synthesis* rerum, *Syncrisis* rerum.

Analysis est integri in suas partes resolutio, omnis verae Cognitionis primum et imum fundamentum. Indivisa quippe et indistincta confusa sunt: sensum, Mentem, seipsa turbant. Distinctis lux inest. Estque triplex. 1. Integri ab aliis integris *Distinctio* s. Discriminatio. 2. Integri in partes *Partitio.* 3. Integri in species *Distributio.*

At opus Analysi non quali quali, sed accurata: alias rerum contemplatio impedita erit: cognitio autem obscura, incerta, fallax. Vide Anatomicum et Lanionem! Uterque Corpora Animalium dissecat, sed quam diversimode! Ille articulatim per Membra, Venas et Commissuras, ut ne quid partium cohaerentium divellatur accurate providens. Hic ut se res dat, membra distruncat, venas discindit, partes facit ad lubitum. Ideoque et dispari valde, quantum ad rerum cognitionem profectu. Ille nimirum una et altera dissectione totam Corporum structuram addiscit: Hic millies repetitis sectionibus, naturae artificia nunquam pervidet.

Simile quid interest inter illos, qui Res ad ipsarum rerum ductum analysant, et qui ad placitum quovis modo. Illi enim Res in conspectu mentis blande resolvendo, inferunt lumen Intellectui: Hi res frangendo vim, tenebras, fucum. Hinc illud vulgare, *Qui bene distinguit, bene docet*, tam verum est, ut Philosophorum sapientissimus Socrates (Platone teste) dicere fuerit solitus: *Si nactus essem ducem, qui Res dividere sciat, ejus tanquam Dei vestigia secuturum.* Tanti fecit Res per venas suas veras secandi artificium! Accurate igitur, et quodammodo religiose in rerum Analysi versandum nobis est.

Synthesis cum sit partium in suum totum reductio, firmandae rerum cognitioni valde prodest, si vera fuerit. Partium siquidem per se consideratarum Usus est nullus, nec facile ad quid sint, intelligere datur: redactae vero in Ordinem debitum, et sibi invicem connexae, Usum sui mox ostendunt, imo et praestant ut in Horologio dissoluto et restituto videre est.

Syncrisis denique cum sit partium cum partibus, et integrorum cum integris debita collatio; Cognitionem rerum valde illustrat, et in infinitum auget. Nempe sigillatim res intelligere (ut vulgus hominum solet) est particulare quid; sed Rerum intelligere Harmoniam, communesque omnium ad omnia proportiones, hoc demum est, quod Mentibus puram per omnia sese diffundentem infert lucem.

25. *Gradatio,* quia ingens in discendis docendisque Rerum, Cogitationum, sermonumque Artificiis stratagema est, ut eo plenius intelligatur, videbimus distincte.

1) *Gradatio quid sit, et quam necessaria.*
2) *Quae illius requisita.*
3) *Modum procedendi.*

26. Gradatio in discendo hoc vult, ut qui rerum cognitioni applicuit *animum*, non statim aggrediatur omnia simul, ne rerum multitudine obruatur, et fulgore obcaecetur, sed lente; generaliora et obscuriora prius, specialiora et lucidiora post; specialissima et distinctissima tandem: Verbo, primum rudimenta, dein Complementa, tandem Ornamenta. Exemplum talis processus habemus ipsum Caelestem Solem, qui nobis oriturus, nun-

quam totum simul profert fulgorem suum, sed praemittit auroram, tum diluculum, dehinc radiorum jubar, demum seipsum. *Sed et seipsum elevat, lucemque et calorem intendit gradatim, annuoque motu suo a nostro vertice paulatim recedens, rursumque semestri post rediens, sensim calorem in frigus, et vicissim commutat. Quin et ipse Creator, licet ad producendum omnia simul, totam simul haberet Omnipotentiam suam*, processu *tamen* tali gradato in Creationis opere uti voluit. Primo enim die Principia duntaxat Mundi Visibilis produxit; sequenti Elementa ab invicem separavit; tertio, depulit a superficie terrae aquas, illamque seminibus Mineralium et Vegetabilium consevit: quarto siderum ordinem fixit; quinto, Animalia minora produxit: sexto majora, in Mundi Miraculum desinens Hominem. Quo sapienti gradato processu, quid nisi alloqui nos voluit; *Tu imago mea, quandocunque seria, solida, duratura agis, imitare, gradatimque semper in majus procede.* Nec dubitandum idem exemplo docere voluisse Christum; quum Caeco visum restituens, primo eum Homines videre fecit, sicut Arbores ambulantes; demumque admota iterum manu, ut clare videret omnia (Matth. 24, 25.). Nec aliter Medici ope restituitur Valetudo etc.

Gradationis necessitas eadem est quae graduum ad turrim. Quemadmodum enim nulla tam alta turris est, nec inaccessa rupes, ad cujus fastigia quilibet pedibus instructus non pertingere queat, si ei admoveas fixam scalam, aut exculpas gradus debitos: cum absque eo qui tentet, praecipitia potius inventurus sit, quam apprehensurus quae inscite captat fastigia. Ita qui res aggreditur *Ordine nullo aut pravo*, facile vertiginem patitur et relabitur: aut in confusas, praeposteras, monstrosas prolabitur opiniones: qui *ordine debito* gradatim incedit, ad summa usque facile se elevat.

Cognitio ergo nostra ut est in fieri, quia simul et semel tradi aut acquiri nequit, sed gradatim (est enim peregrinatio quaedam Intellectus humani per rerum multitudinem et varietatem, Objecta vero multa multiplicant actum) necessario requirit:

1. *Gradus rerum.*
2. *Scansionem intellectus per illos.*
3. *Prudentiam Processus.*

27. *Gradus rerum sunt rerum Genera, Species et Differentiae.*

28. *Scansio intellectus est rerum Ordinata lustratio,* quae fit per rerum genera et species ascendendo, aut descendendo, aut transcendendo. Scandit enim Arborem et qui a radice per truncum et ramos sursum tendit; et qui a Ramis per truncum rursus descendit; et qui de ramo in ramum transcendit.

[*Quod Scholae Genesin et Analysin duas Alas appellant, quibus Logicus per omnia scibilium genera volitare potest, concedo: Verum concedant et illi non frustra Avibus addi Caudam, qua volatus si non efficitur, dirigitur tamen, sursumque aut deorsum, et ad latera flectitur. Cui directorio satis*

apte synkritica nostra respondet Methodus. Mens enim nostra in alicujus rei vestigatione sive per Genesin ascendendo, sive per Analysin descendendo mire iuvatur, si alteram aliquam collateralem i. e. similem unam aut plures respectat, vique communis Ideae omnia ejus similiter se habere deprehendit. Nam et invenit plura quam inveniret solitarie rem tractando, et dignoscit certius necessaria requisita, et denique majorem ex tali sociata cognitione habet, aliisque instillare potest jucunditatem, quam solitarie res spectando, et aliis ostendendo. Trina itaque haec Methodus est una eademque, Intellectus nostri Scala, per quam rerum cognitionem quaerendo, aut aliis tradendo, per *Arborem rerum* Ascendimus, *aut* Descendimus, *aut* Transcendimus.]

29. *Ascendimus* individua colligendo in species, species in genera, genera in generalissimum genus; item particellas componendo in particulas majores usque ad maximum, i. e. totum.

30. *Descendimus;* rerum genera veluti trunc[illegible] [illegible]ravis[illegible]que [illegible]pecierum ramos usque ad Individuorum folia; aut T[illegible] in [illegible] majores, has minores, usque ad minimas et atomos.

31. *Transcendimus* vero, rerum collateralia simul spectando (species collaterales indiuiduaque) donec eadem se vel simili vel contrario habere modo appareat; uti fit, si ejusdem generis aut speciei Arbores, ramos, folia, fructus conferas.

Sed haec quia cum Analysi, Synthesi, Syncrisi coincidunt, de quibus paulo supra, innuisse hic sufficiat.

32. *Prudentia processus est ipse modus procedendi;* requirens, ut a notis ad ignota, vel a notioribus ad ignotiora procedatur. Discentia enim nostra undecunque incipiat non interest: modo a notissimis incipiat, ut per proxima ignota ad remotiora horum ope cognoscenda promoveri possit.

33. *Notiora autem cum sint:*

1) *Sensualia Intellectualibus*: quia et Ratiocinatio a signis aliquibus sensu perceptis surgit: et nonnisi per sensus Rebus extra hominem constitutis ad Animum patet aditus.
2) *Integra partibus;* quia majora, priusque incurrunt in sensum, et feriunt magis; adeoque et
3) *Generalia specialibus;* hinc facilius puer discit nosse Arborem quam Arborum recensere species.
4) *Simpliciora Compositis:* facilius quippe Linguarum elementa aut Numerorum Cifrae decem addiscuntur, quam variantes in infinitum Literarum aut numerorum complicationes: sequitur

Ordinate prudenterque tunc disci, quum

1) *a Sensibus ad Intellectualia*
2) *a Toto ad partes*, adeoque
3) *a Generalibus ad specialia*
4) *a Simplicibus ad Composita*, proceditur.

34. (1) Ac primum quidem quod attinet, *a Sensualibus incipiendum esse* in rerum cognitione, indeque *per Intellectualia tendendum ad Revelata*, ejus jam paulo supra causas dedimus.

35. (2) De *Cognitione rerum Integrali* et *generali* observandum est, eam particulari natura *et priorem*, *et faciliorem*, *et certiorem esse. Prior* est: quia particularem cognitionem semper antecedit. Exemplum cape in recens nato Infante, qui nihil rerum novit, sed paulo circa se notando, tum distinctius, quid hoc, quid istud, quid illud sit et dicatur, observando. Id quod eo jam Ordine procedit, ut quamdiu vivit homo, particulariores addiscat rerum differentias: neque sapientia perfecta quidquam aliud est, quam subtilissimarum in rebus differentiarum subtilissimus sensus. Ideo DEUS omnium sapientissimus, quia Individua etiam, ut Arenam Maris, Capillos nostros etc., novit Omnia.

Unde [illegible] *faciliora esse generalia*, quia facilius prehenduntur pau[illegible]*ede*. Nec d[illegible]rum enim genera pauca sunt: Differentiae in quas se res fin[illegible]velut infinitae. Hinc est, quod facilius puer Arborem agnoscit, quam Buxum, Taxum, Ilicem etc. Et facilius, Avem, quam Sturnum, Merulam, Ficedulam etc.

Certiora quoque sunt quae generaliora: quia evidentiora, eoque Contradictioni minus obnoxia. Nam si quis re quapiam eminus conspecta, dicat, Video quiddam, quis ei contradicat? At qui Equum se videre dicit, contradicere illi poterit, qui melius prospicere Bovemque se videre putabit. Et Arboris Truncus vi sua stat immobilis, undique conspicuus, in Unitate sua nihil habens contrarii; sed emissi ex illo Rami, multo vero magis procurrentes inde ramusculi, frondes, folia, mox huc illuc, sursum et deorsum, et ad opposita latera sese spargendo, mutuo contractu et complexu sese inumbrant: intuentium vero oculos confundunt, et discretionem prohibent. Neque dignotionis (si ea opus) certior via est, quam ut a Trunco per Ramos distincte procedas, ibi omne majus sua minora secum trahens quid suum sit aut non sit, ostendet.

Addam: *Progredi a generalibus ad Specialia Compendium esse laborum.* Quia qui novit Genus, novit omnes species involute: nec restat, nisi ut distinctioris Cognitionis gratia eas evolvendo lustret seorsim. Nempe qui succidit truncum, habet arborem totam; qui ramum, frondes omnes; qui termitem, fructus ei adhaerentes omnes.

Ergo *integra rerum et genera*, *semper discantur prius: Partes et species post:* ut particularissimarum et specialissimarum rerum cognitio ultimus sit humanae sapientiae gradus. Quod exemplo Salomonis patet, qui de Omnibus, maximis et minimis, dissertare tum potuit, cum sapientissimus esset. 1 Reg. 4. 33.

36. (3) De *Simplicibus et Compositis* idem esto judicium: nempe *a simplicioribus ad Compositiora gradatim procedendum esse*, eo quod natura Compositorum cognosci non possit, nisi praecognoscatur natura simplicium; quem ordinem ipsum Creatorem, in producenda et complicanda rerum Natura observasse, vidimus.

Por. Cum igitur nulla sit *Lingua*, *Scientia*, *Ars*, *Prudentia*, quae non sua Simplicia (Principia s. Elementa dicta) habeat, ex quorum Compositione et varia Dispositione, varia surgunt; principia ubique rite praemitti, mire lucidam, suavem, imo et compendiosam faciet docendi et discendi Methodum. Neque hoc solum; sed et Solidae diffusaeque rerum Cognitionis hic latet artificium. Quemadmodum enim hortum desideranti florum fructuumque feracem, non opus est aliunde arbores, frutices, herbas, operose inferri; semina tantum spargi et plantarum Viviradices surculis bonis conseri opus est; fietque ut solo soli et Caeli beneficio ultro germinent omnia, et fructus de anno in annum uberius proferant: Ita constitutis recte sciendi Principiis, infinita ultro patescent.

[*Haec de Gradatione quoque* Ubi de Transitione, *gradationis specie*, *notabile quiddam monendum occurrit*, quod de Mercatore quodam Hollando me audivisse memini: Colores omnes digessisse in gradus LXX, curavisseque tot pannos tingi quorum duos proximos quoties proferret, emptorique ostenderet, Coloris differentia vix notari poterat: Primus tamen fuit candidissimus, postremus aterrimus. Cujus ingeniosi facti elegans erit imitatio, in quolibet tractando subjecto sic omnia ejus connectendo, ut ab extremo in extremum insensiliter veniatur, lacunis intermediis vix animadversis: ut sic insensiliter vel ab ultima omnium ignorantia, ad ultimam illam quae Homini possibilis est Omniscientiam veniatur.

37. Haec ita in genere de iis quae ad Artem discendi pertinent, innuisse sufficiat. Videamus jam speciatim, quomodo quae diximus *Certitudini*, *Celeritati*, *Jucunditatique* discendi distincte inserviant.

38. Ante omnia sciendum est *Sensum*, *Rationem*, *Fidem*, *Certitudinis*, *Celeritatis*, *Jucunditatisque* in Discendo bases esse.

Sensu enim prehendendo res immediate *Ratione* in propriis ingenii scrutando aurifodinis *Fide* Revelata acceptando	discuntur omnia	Certo Jucunde Celeriter.

39. Speciatim ad Discendi *Certitudinem* et *Soliditatem* facit, ut

1. *Nihil discatur sine Sensu*, quo constet aliquid esse.
2. *Nihil sine ratione*, ut constet cur ita sit, nec aliter esse possit.
3. *Nihil sine testimonio* (verbi Dei in majoribus) ut constet sensum nostrum et Rationem non aberrare. Cautione tamen hic opus.

1. *Ad sensum non esse deducenda quae periculi aut inhonesti aliquid habeant.*
2. *Neque rationes postulandas ubique*, *tantum ubi opus.* Est autem opus in re dubia; sive aperte cuivis dubia, sive cujus evidentia non ita extat, quin alicui dubia videri possit. Alioquin omnia rationibus velle munire, nugari esset.

3. Similiter se res habet cum *Testimoniis* seu ***authoritatibus***; adhibendas tamen esse ubi res poscit: alias erunt impedimentum ac remorae.

40. Deinde, quia Scire est Res *Nosse*, *Intelligere*, iisque *Uti*; *Exempla* autem perpetua deducunt Sensum in Res; *Praecepta* accurata eas deducunt in Intellectum; *Exercitia* Crebra Intellectum deducunt in Rerum Usum; sequitur, *Exemplis*, *Praeceptis et Praxi* Rerum scientiam Certo parari h. e. *Certo* disci.

Vis ergo *Certo* doceri et discere omnia?

Adhibe *Praecepta* pauca, sed sine exceptione vera.
Exempla multa, omnia exquisita.
Exercitationemque accuratam, usque ad habitum.

Ad *Certitudinem* quoque faciunt quae clara et distincta sunt, de quibus paulo infra.

41. *Celeriter* discitur, si (1) *Non omnia discantur, sed essentialia (fundamentalia) non necessariis animum non occupando.* Exemplo Alexandri M. qui victor multarum Terrarum evaserat, non expugnando singulas Urbes et Arces (non suffecisset aetas) sed primarias: reliqua ultro se dabant devictis primoribus. Cur non hic imitari liceat idem, ut nempe vim Ingenii praecipue in praecipua convertamus: ita reliqua aut dedere sese ultro ingenio nostro, aut certe silere cogentur.

(2) *Non omnia sigillatim, sed quaecunque possunt junctim.* Nempe quae per naturam ita cohaerent, ut alterum sine altero nec sit, nec fiat, nec cognoscatur: quemadmodum omnia Correlata Ex. g. Legere literas et scribere: Res ipsas scire et nominare; Sapere, Agere, Loqui, simul disci possunt suaviter et compendiose.

(3) *Gradatim et continuo* progrediendo, ne ad principia redire saepiuscule opus sit; sed ut positis bene fundamentis ampliora capias incrementa, ad eum modum, quo se plantata feliciter Arbuscula quotannis dispandit latius: ramis quos primum nacta fuit semper iisdem servatis, in majorem tantum amplitudinem explicatis.

Ergo (1) *prehendendo Cardines primum recte*, *minus utilibus sequestratis* (2) *Parallela Parallele tradendo* (3) *pergendoque gradatim et continuo* incredibile quam brevi spatio multa Sensibus, Mente, Manu, subigi queant: exemplo dicti Alex. M. qui tantilla aetate tanta peregit, NIHIL CUNCTANDO. Cardinalia autem bene urgere, Minutiis non immorari, celerrimi profectus via est.

NB. Quae *Jucunditati* serviunt, eadem et *Celeritati*.

42. *Jucunde* (adeoque et Celeriter) discitur, si (1) *Cuique facultati quod suum est offertur.* Scientia omnium rerum facile comparatur (imo ipsa influit) si mediis sciamus uti, h. e. facultatibus Animae, divinitus adstructis, sensibus Intellectu, Voluntate, Lingua, Manu. In tota enim Humana Natura Nihil est otiosum, omnia actuosa, Objectis suis se obvertentia. Tantummodo

igitur scite obvertamus, Omnia cum Voluptate capient et rapient Omnes omnia, praesertim in turba sese aemulantium, et pensis simplicitate sua arridentibus. *Simplicitatem* enim (ubi nihil intricatum offertur, sed obvium et enode) *et Universalitatem* (cum quid omnes agere videntur) ultro sequitur *Spontaneitas* et lubentia. Ergo

Offer	*Sensui* sensibilia et percipiet *Intellectui* intelligibilia et intelliget *Fidei* Credibilia et Credet	facile.

Offer per claram lucem	Intellectui Verum Voluntati Bonum Impetui Facile	et mox cum Voluptate	Capiet Rapiet Faciet.

(2) *Si quod Sensibus aut Menti offertur discendum, non sit tenebricosum, aut nodosum et spinosum, sed clarum, planum, distinctum.*

Clara autem et Distincta evadent omnia *Articulationibus*, *Schematismis*, *Parallelismis* Cogitationum, sermonum, Rerum, undique bene pervisis perspectisque.

Id quod beneficio Methodi trinae obtineri poterit, nempe *Resolutivae Compositivae et Comparativae*, adhibendo jam omnem trinam junctim, jam sigillatim, prout res postulabit.

His si *Gradationem* quoque addas debitam, procedendo a notissimis per proxime ignota ad remotissima; a sensualibus per Intellectualia ad Revelata; a primis ad ultima, a summis ad ima, a maximis ad minima etc. distincta lucidaque tua erunt omnia, ipsaque luce sua se menti insinuabunt facilius, celerius.

(3) Denique, quia Lux Mentium pellucet nos omnes, quid vetat provocare intus latentem lucem tuam, lucem sempiternam et incommutabilem h. e. elicere Veritates aeternas per se notas et nihil erit opus, nisi ut per omni(a) eundo, applicare illam scias, aut applices particularibus quibuscunque rebus: et videbis mox tam Veritates quam aberrationes rerum. Non opus quidquam erit argumentis novis evinci solicite, ultro se in lucem proferente rerum Veritate.

43. Haec pauca sunt et generalia Matheticae praecepta, quorum observatori haud difficulter in intimam rerum penetrare licebit cognitionem. Qui plura et exactiora in hoc genere studii desiderat, Authoris Didacticum Opus Magnum consulat, ubi, congestas veluti in horreum, Matheticas Didacticasque segetes reperiet: hic spicas legere duntaxat curae fuit.

DIDACTICA *est ars docendi.*

2. *Docere est quod aliquis scit, ut idem alius sciat, efficere.*

[Necessarium id 1. Propter gloriam Dei, ne ministratum nobis sapientiae lumen abscondatur sub modio. 2. Propter proximos, ut illi quoque ad lucem promoti ambulent in luce. 3. Propter nosmet ipsos ut depuremur magis magisque: nempe qui alios docet seipsum erudit.]

3. *Finis artis hujus erit, ita docere, ut quicquid doces perdoceas,* h. e. efficias, ut quod tu scis, hoc idem ille quem doces, non tantum discat, sed et sciat, rei sibi prius ignotae aeque posthac ut tu ipse gnarus.

4. *Efficitur id, si docere scias Certo, Cito, Jucunde. Certo,* ut quicquid doces non percipi non possit. *Cito,* ut unumquodque perdiscatur actu uno. *Jucunde*: ut sine nausea et taedio, appetitu potius semper se ad plura extendente.

[Primum illud necessarium est ideo, ut scientia scientia sit, non opinio aut fucus. Secundum ideo, quia multa nobis in vita discenda et scienda sunt: ut igitur sufficiamus. Tertium ideo, ut Mens nostra per se fastidiosa, nullibi a labore deterreatur: alliciatur potius ubique tanquam ad delicias.

5. Per quid vero id obtinetur? ℟. Doctrinam animis instillandi tria sunt instrumenta: *Exempla, Praecepta, Imitatio* s. Usus et exercitatio. Quae quisquis in docendi actu recte adhibere sciet, non poterit discipulus non omnia discere *certo, cito, jucunde.*

6. Doce igitur me *Quae illa tria instrumenta sunt, et quid sibi volunt?* ℟. EXEMPLUM est id ipsum, quod alterum docere vis: sive sit res, sive actio, et quicquid aliud.

[Nempe ut quicquid discendum offertur, ante omnia offeratur si visibile est visui: si audibile auditui: si gustabile gustatui etc. demum illud nominabis, et quicquid de illo sciendum est enarrabis.]

7. PRAECEPTUM est illa ipsa in exemplum propositae rei explicatio: quid, ad quid, unde, quomodo facta sit aut fiat etc.

8. USUS seu imitatio est, qua discipulus idem illud quod Magister praemonstravit et explicavit, aut in conspectu ejus egit, eodem illo modo monstrare, explicare, agereque consuescit: Praeceptore attendente, sicubi haereat juvante, si aberret emendante, tentaminaque (tam diu donec evadat confirmatus) dirigente.

[Haec tria continuo sic adhibita omnes difficultates superari, nauseas praeveniri, progessusque ubique certos fieri facient. Ingenia enim pabulum suum, *rerum scientiam* per se quaerunt: aeque ut oculus, Auris, aliique sensus objecta sua. Cuicunque igitur ingenio in res eunti, Res offerendo praeitur, et faces praeferendo praelucetur, et gressus formando lapsatio praecavetur, illud ingenium inoffense ire, et quocunque voles pervenire poterit. Jam autem illa praeitio fit, EXEMPLORUM praemonstratione: illa facium praelatio PRAECEPTIS illustra-

tione: illa gressuum formatio ERRORUM in imitando praecautione, aut mox emendatione. De quibus tribus explicatius aliquid dicendum est.]

9. *Exemplum* est, aut res ipsa viva per se spectanda, aliove sensu cognoscenda; aut ipsius imago seu simulacrum: aut quaecunque alia repraesentatio, si res ipsa per se haberi non possit.

[Ex gr. si Elephantem discipulo velis reddere notum, aut vivum ut spectet effice, aut picturam eius offer, aut ipse manu quoquomodo pinge.]

10. Fax exemplum illustrans seu *Praeceptum* erit ostensae rei verbis addita explicatio: ubi eminent *Definitio*, *Divisio, Comparatioque* rei per totum et per partes.

[*Definitio lux est:* quia quando Res contemplationi oblata, jamque conspecta, essentialibus characteribus recte depingitur, clare se intellectui imprimit. *Divisio lux est*: quia indivisum confusum, confusum vero obscurum et molestum est. *Nec aliud fere est docere quam Dividere* (NB) ut quod apparebat confusum, fiat clare distinctum. Unde illud *Qui bene distinguit, bene docet.* Sed et *Comparatio* lucem ministrat, dum saepe quod per se non intelligitur, per aliud notius mox se aperit; sicut mensurandum applicata mensura statim, quantum aut quale sit patescit.]

11. *Usus* consistit in imitandi conatu urgendo, dirigendo, emendando, usque ad non errandi securitatem.

[Quia nempe *signum scientis est posse docere*, non prius discipulus credatur didicisse, et scire quidquam, nisi postquam omnia sibi praemonstrata monstrare, explicata explicare, acta denique agere scierit: idque se scire et posse mox actu ipso ostenderit.]

12. Per haec igitur tria *(Exempla, Praecepta*, *Usum*) instillari omnia, omnibus, omnino possunt *Certo*, *Cito, Jucunde*, si quis tria haec, rite discipulis applicare sciat.

[Sive sit discipulus unus, sive decem, sive centum, sive mille: modo provideatur ut omnes omnia videre, audire, agere queant. Nam verae hujus Methodi haec erit virtus et character, ut turba nihil turbet: multi potius per exempla et aemulationem sese mutuo excitent, urgeant, acuant, eoque parrhesiae beneficio ad eruditionis metam promoveant, dummodo eodem tempore idem pensum tractetur cum omnibus, attendaturque ut pariter attendant, attendendoque agant omnia omnes. *Non ignoranda tamen sunt particularia stratagemata de usurpandis tribus hisce mediis ita*, *ut Certo*, *Cito et jucunde procedant omnia.* Jam itaque ad Modos agendi veniamus.]

13. Certo ac solide per haec tria docebit, qui operam dederit ut adhibeat illa 1. *Plene*. 2. *Ordine*. 3. *Potenter*.

14. *Plene adhibebit, qui nec Exempla*, *nec Praecepta*, *nec Usum et exercitia unquam omiserit.* Item, qui rei cujusque Exemplar plenum in toto et per omnes partes: itemque explicationem plenam, et imitationem plenam, adhibuerit.

[Nec enim vel solum Exemplum sine informatione vel sola Praeceptio sine exemplo, solide satis capi poterit: nec rursum utrumque teneri solide, nisi usu et exercitatione roboratum. Quantum ad Res ipsas, *Si quaecunque ad rem* ullam spectant plene docebis, plene se veritas ejus intellectui deteget, neque dubitationi aut contradictioni relinquetur locus. Quippe dubitatio, ipseque error a defectu aliquo in intellectu est, qui conceptum eorum quae in Rebus cohaerent, in Mente non cohaerere facit. Defectus autem venit aut a partis alicujus absentia, aut a pravo aliquid occultante situ, aut a vinculi debilitate rem non bene constringente. Ergo ubicunque apparebit adesse omnia, et unumquodque loco suo cohaerereque omnia, ibi dubitatio, nedum error, irrepere non facile potest.]

15. *Ordine adhibebit qui semper Exemplar* (rei factae aut faciendae) *praemittet, semperque informationem* (cur et quomodo facta sit, aut fiat) *subjunget: demumque rem undique satis perspectam et intellectam imitari docebit.*

[Sed et in singulis istis adhibendis ordo observandus est. Nempe, ut in Exemplari ostendas et explices primo Totum; tum partes Majores: dehinc minores; tandemque minimas: ita enim omnia capere intellectus quivis sufficiet. Sed in imitando contrarium teneri necesse est: ut videlicet a minimis rite exprimendis incipiatur: demumque compositiora tentando, tandem ad compositissima (ipsum totum) veniatur.]

16. *Potenter adhibebit*, qui (excitatis undique ad attentionem sensibus) *tum exemplari spectando moram concedet justam: tum explicare non desistet rerum causas, donec omnia et singula* (ab omnibus et singulis) *percepta esse* (quod adjuncta mox et semper examina ostendent) patebit: tumque demum imitatio urgenda erit praxi perpetua, donec accurate satis exprimi omnia res ipsa ostendat,

[Nam si tu sic accurate res ipsas, rerumque causas et modos demonstraveris, Veritas ipsa tam se insinuabit sensibus, mentibus, linguis, manibus, quam lux tenebricoso illata loco, angulos ejus implet omnes: quanto fuerit clarior, tanto potentius. Atque tum demum rem te intelligere ostendes, et discipulum non intelligere non posse facies.]

17. Speciatim ad doctrinae soliditatem facit, *ut in sensualibus tradendis sensus objectis suis bene impleantur: in Intellectualibus autem rerum rationes bene aperiantur: in divinis denique divina authoritas bene inculcetur.*

[Alias, qui Colorum, sonorum, saporum etc. differentias explicans, Verbis tantum agit, non etiam oculis Colores, Auribus sonos, Palato sapores etc. dijudicandos praesentat, is languide docet, discipulumque scientiae certitudine privat. Qui autem rerum intellectum instillare quaerit non explicatis rerum causis (Fine, Forma, Materia, Efficiente et ut discipulus exacte *Quid res sit, et Ad quid* et Per quid tali suo fini apta, et cui materiae forma tali impressa vel imprimenda, et A quo, clare ac distincte videat) is a discipulo nihil solidi profectus speret: quia sine Causis perspectis nihil in intellectu clare fulgere, nihil

in Memoria firmiter haerere, nihilque scientiam firmam et solidam dare potest. Praeterea qui doctrinae suae rationem dare nescit, loquitur ut pecus; aut certe alteri loquitur ut pecori; ad minimum minus de Homine participat, minusque Hominem format. *Homo enim quia animal est rationis plenum* ut Cicero dixit? *rationibus sustentandus est perpetuo, si eum non depleri, et dehinc marcescere ac vanescere; sed lumine impleri veritatisque nucleo saginari volumus.* Demum vero qui res divinas authoritate alia quam divina tradit, non Deo sed sibi aut aliis i. e. vanitati facit discipulos.]

18. *Celeritas doctrinae in brevitate Rerum, Verborum, Operationumque consistit.*

19. *Rebus inerit brevitas, si operam dederis ut* (1) *Non omnia doceas, sed fundamentalia.* (2) *Non omnia sigillatim, sed quaecunque possunt junctim.* (3) *Nihil tanquam novum, novis indigens fundamentis, sed tanquam e praemissis, jam notis et concessis, fluens.*

[Etiam atque etiam cogitandum est Doctori bono, ut non multa doceat, sed solida: quia *Pauciora facilius quam plura* (1) *intelliguntur* (2) *memoria retinentur* (3) *Usu adhibentur. Praecepta sapientiae pauca, si in promptu et usu sint, plus prosunt quam multa, quae non habeas ad manum.* Summum ergo hic spectandum compendium erit. *Ne tu aliorum Doctor omnia dicas facias, iniungas et exquiras, quae possunt, sed tantummodo* ea quae necesse est. Rem illustro simili. Qui magna in urbe amicum quaerit, ubi habitet ignorans, discursandum illi est per fora, plateas, domos, videndique et alloquendi multi quos non quaerit, si forsan hic vel ille indicium facere queant amici qui quaeritur. At vero qui ad amicum sibi notum notasque inhabitantem aedes, alium ducit, nihil ulla discursatione ac remoris opus habet, recta illum via ducit. Ita Logicus, dum res utiles contemplando venatur, nihil intentatum relinquit [non quod omnia prosint, sed ut ne quid quod prodesse possit effugiat]: cum autem inventas jam docet, has solas doceat, nulla impertinentium mistura, imo ne mentione quidem addita.]

20. *Verbis eris compendiosus primo, si quicquid paucioribus expediri potest, plura ne adhibeas. Deinde si nihil semel dictum repetas, seu verbis iisdem seu aliis.*

(Nempe quod expedire datur voce una, duas cur adhibeas? si sententia vel periodo unica, itidem. Ad quid enim? Frustra erit quicquid superfluum. Sapientis autem est nihil agere frustra. Hinc illud, *Sapientis sermo brevis est.* Nec frustra solum erit, quicquid superfluum, noxium erit, aut deforme. Si quid enim iisdem verbis repetis, Tautologia erit; si diversis, aliud quid, a priore diversum, docere videberis, Auditoribusque conceptus turbabis.)

21. *Operationis brevitas in eo erit, ut non inchoes doctrinam, nisi unde necesse est; remque explices per jam nota, ut intellectus mox patescat; reique sensu, intellectu actioneque subactae non immoreris, mox ad alia transeas.*

[Vix enim unquam tam rudes accipimus Auditores, qui de re quam explicatum imus plane nihil intelligant. Ergo in quibus defectum sentimus, ea

tantum expletum eamus; luceque doctrinae illa persequamur sola, in quibus luce indigere videtur docendus. Et quidem *per priora jam intellecta*, *quod opera multa non indigeat:* ut cum speciale aliquid ex generali sua idea, aut simile per simile explicatur facile. E. c. quomodo in Animalium visceribus calculi generentur paucis explicari potest illi, qui quomodo in Terrae visceribus Lapides generentur intelligit.]

22. Maximum etiam in eo operarum compendium erit, ut nulli rei diutius quam opus est immoreris: sed absoluto uno mox pergas ad aliud.

[Incredibile est, quanta celeritate in negotiis progredi liceat, si eatur continuo, otiosis temporum lacunis non admissis. Scio dari casus, ubi rebus immorandum sit, eademque res diversimode inculcanda: at hoc non ad Didacticam simplicem, sed ad perorandi artem spectat.]

23. Non opus autem erit uni rei diu immorari, si semper primum generaliter dicas, quid exhibiturus, narraturus, acturusve sis: tum exhibeas, narres, agas, aliud post aliud, adhibita (ubi opus) legitima transitione; aut si egressus nonnihil fuisti, regressione.

[Contingit enim a principali penso, aut nativo agendi ordine digredi; sed videndum est ne quid nimis: ut ne mentem (tuam vel auditoris) ad impertinentia abducas, propositumve amittas. *Nescire regredi*, *unde contigit digredi*, *summa inscitia est*, *viaque in confusionum labyrinthos certissima: cavenda proinde semper Doctori.*]

24. *Jucunditati doctrinae inprimis confert Perspicuitas,* eaque triplex, Rerum, Verborum, Operationum.

[Equidem qui breviter et solide docet, eo ipso jam suavis et jucundus est ingeniis rectis, eruditionem veram anhelantibus: non ignoranda tamen peculiaria quoque sunt jucunditatis stratagemata.]

15. *Rebus conciliatur Perspicuitas* explicata ubique rerum *Articulatione*, *Gradatione*, *Parallelismo*.

26. *Articulatio* hoc vult, ut quandoquidem omnis Res (sicut et sermo et Cogitatio) ex certis partibus mechanice componitur, hanc ipsam mechanicam Compositionem evidenter ubique videri facias.

[Nempe, ut quomodo Totum ex partibus majoribus, majoresque ex minoribus, tandemque hae iterum e minimis constructae sint, videndo videant discipuli. Hoc enim ubique videre summam dabit voluptatem, et novam semper excitabit attentionem, facietque scientiam rerum solidam, et per totam vitam fructuosam. Tota quippe humanarum actionum prudentia in eo consistit, ut ex quibus rebus unumquodque componatur intelligas: non intelligere autem id non poterit, quicunque in omni Re, sermone, cogitationeque veram articulationem accurate observare didicerit: collecturus ita sibi per totum vitae cursum inaestimabilem Prudentiae thesaurum.]

27. *Gradatio* hoc vult, ut semper et ubique a primis incipiendo, per media tendas ad ultima, h. e. a simplicissimis per composita ad compo-

sitissima: ab individuis per species ad Genera; a particellis, per partes ad Totum.

[Summa hic etiam inerit jucunditas, rem et actionem quamque sic per gradus suos dispositam ingeniis ostendere, praxique similiter gradata omnia illis familiaria reddere: sed et ad Eruditionis firmitatem facit.]

28. *Parallelismus* etiam suavitati conferet, si operam dederis, ut easdem esse rerum, cogitationum, sermonumque rationes ubique videant, similiaque e similibus, diversa e diversis, contraria e contrariis, intelligere, loqui, agereque discant.

29. *Verbis inerit Jucunditas,* si fuerint perspicua, sensum rerum facile recludentia: et quae Mentis tuae conceptum alterius menti imprimant prorsum eundem, non diversum.

[Ut enim speculum illud est optimum, quod imaginem rei per omnia refert: ita sermo qui conceptum mentis, a qua prodit exacte. Imperfectionis nota est evidens, mentem suam tam perfecte alteri ostendere non posse, ut eam absque haesitatione, molestia, taedio capere queat. Hinc illud Quintiliani: *Quo quisque doctior est, eo majori in id studio incumbit, ut quae tradit ad intelligendum facilia sint, atque lucida.*]

30. *Operationum jucunditas* erit ab Ordinis *identitate*, et tamen prudenti *varietate,* perpetuoque auxiliorum quotquot possunt *usu.*

31. *Identitatem Ordinis* servabis, si quicquid docere proponis, *Exempla semper praemittas, Praecepta semper* (ad melius exemplar intelligendum) adjungas; demumque rem exacte perceptam et intellectam imitari jubeas, imitationeque accurata ipse praeeas.

[Ita enim demum discipulus semper in luce erit, ab hallucinando, impingendo, nauseandoque tutus.]

32. *Methodi Varietatem* adhibebis, utendo jam Resolutiva, jam Compositiva, jam Comparativa, jam omni trina. Ita enim sicut nihil effugere; ita nec nauseam quidquam movere, poterit.

[Varietas namque delectat. Ex. gr. Si Logicam docere velis, poteris aut Analytice, a summa Logicae artis definitione incipiendo, et sic consequenter; vel Synthetice per partes, prout hoc aut illud incidit; aut syncritice conferendo actiones Mentis cum actionibus Linguae h. e. artem Logicam cum Grammatica, sicuti nos in Triertio fecimus. Nusquam enim hic deerunt quibus animus jucunde titillatur, si rem scite instituas.]

33. Perpetuus *auxiliorum usus* hoc vult, ut discipulum scientiae suae ac Operationum nondum securum ne propellas, sed auxiliis quibuscunque uti sinas, donec ille (ipse viribus jam confidens suis) ea deserat.

[Exemplo rem illustrabo. Pusioni bimulo incessum tentanti, neque adhuc per infirmas vires valenti, serperastra dare consuevimus, intra quae ille tuto vel stat vel progreditur: h. e. et insistere pedibus, et alterne transpositis illis, sese promovere, adsuescit: idque tam diu, donec ille firmato gressu serperastra

deserere, per seque libere discursare appetat. Quod idem quidni cuilibet etiam tironi, in omni re permittamus! Cur Grammaticae Tironem, dum Nomina declinare, Verbaque conjugare discit, ut ipsas Casuum, Personarum, Temporum Modorumque terminationes abstracte menti imprimendo sese maceret, memoriter declinet et conjuget cogimus? Permitte illi quaeso, quamdiu ipse volet serperastra sua, Declinationum et Conjugationum Typos ut intuendo illas, Nomina et Verba quaecunque jusseris tam diu flectat, donec habitu contracto, ab exemplari pendere ipsemet pertaesus abjiciat, quomodo pusio iste serperastra, gressu firmato, injussus etiam iubens deserit.

34. Haec pauca Didactica praecepta si recte observata fuerint, *Omnis schola esse Ludus* h. e. omnia docendi et discendi munia per lusum et jocum peragi poterunt: sive illuminandus sit *Intellectus*, sive ad aliquid potenter flectenda *Voluntas*, sive ad exequutionem decretorum firmandae *Vires, et Potentiae, ad habitum usque.*

10.

Hesenthalerovy poznámky k sebraným spisům didaktickým J. A. Komenského.

Exemplář Komenského spisů didaktických (Opera didactica omnia), jenž se chová v bibliothece Raczyńských v Poznani, má velmi cenné poznámky, jak pověděno v úvodě. Vyloženo tam též, proč pokládám Hesenthalera za někdejšího majitele té knihy a původce poznámek.

Poněvadž v této publikaci značná řada listů týká se Hesenthalera, zdálo se mi, že oba seznamy tím spíše sem náleží, protože mají kromě ceny historické také význam praktický.

a)

Návod, jakým pořádkem jednotlivé spisy té sbírky čísti.

Lector διδακτόφιλος
in Opere J. A. Comenii cum fructu versaturus, inter legendum sequentem ordinem observabit.

I. Didactica magna; part. 1, pag. 17.
II. Methodus linguarum novissima; part. 2, pr. NB. cap. X. et XVIII.
III. Pansophiae Prodromus; part. 1, pag. 403.
IV. Pansophicorum conatuum dilucidatio; part. 1, pag. 455.
V. Scholae Pansophicae delineatio; part. 3, pag. 10.
VI. De ingeniorum cultura Oratio; part. 3, pag. 12.
VII. De ingenia colendi primario instrumento, libris; part. 3, pag. 106.
VIII. De pellenda e scholis ignavia; part. 3, pag. 759.
IX. Praecepta morum in Iuventutis usum; part. 3, pag. 776.
X. Leges bene ordinatae Scholae; part. 3, pag. 784.
XI. Schola materni gremii; part. 1, pag. 198.
XII. Praefatio vestibuli; part. 3, pag. 134.
XIII. De instituendis e latinae linguae vestibulo exercitiis ad Praeceptores commonefactio.
XIV. Praefatio auctarii vestibularis; part. 4, pag. 9.

XV. Praefatio Januae; part. 3, pag. 214.
XVI. Voces derivandi et componendi artificium, regulis inclusum; part. 3, pag. 399.
XVII. Dissertatio didactica, de sermonis latini studio, continens Generalia pro Praeceptoribus monita, et classis tum vestibularis, tum Janualis informationem; part. 1, pag. 345.
XVIII. Praefatio Atrii; part. pag. 451.
XIX. Grammatica Elegans; part. 3, pag. 454.
XX. Monita Praeceptoribus data, de ejus usu et dextra applicatione; part. 3, pag. 553.
XXI. Schola Triclassis, Methodicum libellorum neodidacticorum usum commonstrans; part. 3, pag. 114.
NB. Capita XI. XII. XIII. XIV. XV. et XVI. Methodi linguarum hic retractata et breviora et meliora facta sunt.
XXII. Ventilabrum sapientiae; part. 4, pag. 41.
XXIII. Machina διδακτική mechanice constituta; part. 4, pag. 64.
XXIV. Paralipomena didactica; part. 4, pag. 112.
XXV. Traditio lampadis; part. 4, pag. 105.
In hisce Opusculis habetur quoque retractatio quorundam supra propositorum.

---

b)

Ukazatel k těmto sebraným spisům.

INDEX NOTABILIUM.

REJSTŘÍK.

CHYBY TISKOVÉ.

Str. 70. ř. 8. zd. m. Z Norimberka 164*1* čti 164*0*.
Str. 75. ř. 5. zd. m. Enen*ck*el čti Enen*ck*el; m. Hi*k*ler čti Hi*z*ler.
Tamtéž ř. 4. zd. m. *T*eller čti *Z*eller.
Tamtéž ř. 3. zd. m. *W*acht*e*l čti *M*acht*olt*.
Str. 102. ř. 10. sh. dat. buď list LIII. rokem 164*8* m. 1647.
Str. 118. ř. 5. sh. m. M*iss*nius z Kr*ak*ova čti M*uso*nius z Kr*och*ova.
Str. 119, posl. ř. zd. m. Elb*i*ągu čti Elb*l*ągu.
Str. 120. ř. 26. zd. m. Gle*wice* čti Gle*nika*.
Str. 152. ř. 23. shora m. *F*ortensibus čti *Fc/*ortensibus.
Str. 154. ř. 8. zd. m. *S*. Hartmannovi čti *P*. Hartmannovi.
Str. 158. ř. 6. zd. m. *témuž* čti *Gerhard. de Geer*.
Str. 163. ř. 7. zd. m. Ho*x*ingerovi čti Ho*tt*ingerovi.
Str. 189. ř. 7. sh. m. Georg*ico* čti Georg*io*.
Str. 191. ř. 2. zd. čti Benedikt Skytte.
Str. 192. ř. 2. sh. m. Coy*ena* čti Coy*ovou*.
Str. 208. ř. 12. zd. m. *tam* čti *sat*.

Mimo Rozpravy III. třídou vydaná díla:

Dr. *V. Mourek.* Kronika Dalimilova. . . . . Cena 2 K 80 h.

Dr. *V. Vondrák.* Glagolita Clozův. . . . . Cena 6 » — »

Josef Truhlář. Listář Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic. Sbírka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku. (Skupina II. Číslo 1.) . . . Cena 4 » 40 »

Jan Urban Jarník. Dvě verse starofrancouzské legendy o sv. Kateřině Alexandrinské. . . . . Cena 10 » — »

Dr. *Justin V. Prášek.* Martina Kabátníka cesta z Čech do Jerusalema a Kaira r. 1491—92. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 2. Číslo 1.). . . . . Cena — » 80 »

Adolf Patera. Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778—1800. Díl I. Sbírka pramenův etc. (Skupina II. Číslo 2.) . . . . Cena 5 » 80 »

Dr. *Jan V. Novák.* Staročeská gesta Romanorum. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 2. Číslo 2.) . . . . Cena 4 » 60 »

Čeněk Zíbrt. Bibliografický přehled českých národních písní. Sbírka pramenův etc. (Skupina III. Číslo 1.) . . . . Cena 5 » 80 «

Dr. *Václav Vondrák.* Frisinské památky . . . . Cena 3 » 60 »

František Št. Kott. Příspěvky k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému. Archiv pro lexikografii a dialektografii. Číslo 1. . . . . Cena 11 » 60 »

Dr. *J. Hanuš.* Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského. Cena 1 » 20 »

Josef Truhlář. Dva listáře humanistické. I. Dra. Racka Doubravského. II. M. Václava Píseckého. S doplňkem listáře Jana Šlechty ze Všehrd. Sbírka pramenův etc. (Skup. II. Čís. 3.) Cena 2 » — »

Martin Hattala. Besední řeči Tomáše ze Štítného. Sbírka pramenův etc. (Skupina I. Řada 1. Číslo 1.) . . . . . Cena 2 » 40 »

Dr. *V. Flajšhans.* Podrobný seznam slov rukopisu Králodvorského. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 2.) Cena 1 » 80 »

Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. (Listy Komenského a vrstevníků jeho.) Nová sbírka. — [Spisy Jana Amosa Komenského. Číslo 1.] . . . . . Cena 3 » — »

Adolf Petr Záturecký. Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví. Cena 6 » 80 »

Dr. *Jan V. Novák* a *Adolf Patera.* Jana Amosa Komenského Theatrum universitatis rerum. [Spisy J. A. Komenského. Číslo 2.] . . . . Cena 1 » 20 »

Dr. *V. Flajšhans.* Knihy české v knihovnách švédských a ruských. Sbírka pramenův etc. — (Skupina III. Číslo 2.) . . Cena 1 » 20 »

Dr. *Jos. Müller.* J. A. Komenského na spis proti Jednotě Bratrské od Sam. Martinia z Dražova sepsaný Ohlášení. Připojen spis Samuele Martinia z Dražova Třicet pět důvodův. [Spisy J. A. Komenského. Číslo 3.] . . . . Cena 3 » — »

Dr. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. I. Autobiografie a zápisky do r. 1863. (Sbírka pramenův. Skupina II. Čís. 4.) . . . . Cena 2 » 80 »

Dr. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. — Svazek II. (Spisy J. A. Komenského. Číslo 1.) . . . Cena 3 » 60 »

Adolf Patera. Žaltář Poděbradský. (Sbírka pramenův etc. Skupina I. Řada 1. Číslo 2.) . . . . Cena 4 K 60 h.

František Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. (Díl I.) . . . . Cena 7 » 30 »

Dr. *V. Flajšhans.* Literarní činnost M. Jana Husi. (Sbírka pramenův. Skupina III. čís. 3.). . . . . Cena 2 » 50 »

Ant. Truhlář. Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky. (Sbírka pramenův. Skupina I. Řada 2. Číslo 3.) . . . Cena 5 » 50 »

Jan V. Novák, Jana Amosa Komenského: Moudrost starých Čechů, za zrcadlo vystavená potomkům. (Spisy J. A. Komenského. Číslo 4.) . . . . Cena 1 » 70 »

František Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. Díl II. . . . . Cena 14 » 80 »

František Št. Kott. Druhý příspěvek k česko-německému slovníku. (Archiv pro lexikografii a dialektologii. — Číslo 3.) Cena 6 » 20 »

Tiskem Aloisa Wiesnera v Praze, knihtiskaře České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.